

यम उवाच

ब्रह्माण्डं घूर्णतां घाति दण्डाघातेन यस्य मे ।
तस्य मे पुरतो युद्धं कथं खालो विधास्यति ॥२३॥

देव उवाच

त्वमात्मानं घर्णयसे रङ्गवद् भासि मे यम ! ।
यम वक्रध्रुवा सर्वं ब्रह्माण्डञ्च विनश्यति ॥२४॥
एवमुक्त्वा मयूरेशो यमस्कन्धं सरोह सः ।
पातयायास परिधान् पपातोपरि तत्क्षणात् ॥२५॥
पराक्रमं तस्य बुद्ध्या बद्धाञ्जलिपुटो यमः ।
तुष्टाव परया प्रकृत्या मयूरेशं सुरेश्वरम् ॥२६॥

यम उवाच

न ते रूपं विदुर्देवा ब्रह्माद्याः सनकादयः ।
नेति नेति च वेदास्त्वां वदन्ते परमेश्वरम् ॥२७॥
स्वष्टारं पालकं सृष्टेः संहर्तारं निजेच्छया ।
दैत्यानां सर्वदुष्टानां नाशकं सर्वरूयिणम् ॥२८॥
अकस्मादपराधं नः कृतं क्षन्तुं त्वमर्हसि ।

क उवाच

एवमुक्त्वा पुपूजासौ वस्त्रै रत्नैः फलैरमुम् ॥२९॥
बालानानीय तद्धस्ते निवेद्य पुरतः स्थितः ।
आलिलिङ्गमुदा सर्वे परस्परमयाऽबुवन् ॥३०॥

बाला ऊचुः

श्रान्तास्त्वदर्शनार्थाय बद्ध्वा नीता यमेन ह ।
त्वदर्शनार् वन्धमुक्ता यास्यामो निजपत्निरम् ॥३१॥

क उवाच

ततस्ते स्वाश्रमं प्राप्ता मयूरेशपुरस्कृताः ।
मयूरेशपुरं याता नानावादित्रसंकुलम् ॥३२॥

यमराजले भने - 'हे दूत हो ! त्यों जोसुके घर पनि मैले आफ्नो यमदण्डको प्रयोग गर्दा ब्रह्माण्ड नै दुःख दुःख हुन्छ भने आपको त्यस प्राणीले पनि त्यही गति प्राप्त गर्नेछ त्यसको कुरा सुनेर भगवान् श्रीगणेशले तिनोसँग संवाद गर्नुभयो' ॥२३॥

श्रीगणेशले भन्नुभयो - 'हे यमराज ! तिमीले आफ्नै मुखले आफ्नो प्रशंसा गुरेका छौ तर मैले तिमीलाई हरिकंगाल देखिरहेको छु' (मेरो आँखोभै अलिकति ककै हुनासाथ यो ब्रह्माण्ड नै तष्ट हुन्छ ।' यसरी यमलाई आफ्ना कुरा सुनाएर भगवान् श्रीगणेश यमराजको कौधम्य चहुनुभयो र तिनलाई रौंगोनाट भुईँमा खसाउनुभयो । बिचरा यमराज भुईँमा लडे । श्रीगणेशको पराक्रम देखेर हात जोडिरहेका यमराजले भक्तिपूर्वक उहाँको स्तुति गरे ॥२४-२६॥

यमराजले भने - 'हे श्रीगणेश ! हजुरको स्वरूपलाई ब्रह्मा आदि देवता र सनक आदि पुनिहरूले पनि जानुहुन्न । वेदले पनि हजुरलाई नेति-नेति भनेर आफ्नो अज्ञान देखाउँछन् । हजुर संसारका सृष्टा, पालक र संहारक हुनुहुन्छ । हजुर सबै दुष्ट दैत्यका नाशक हुनुहुन्छ । नति पनि संसारका देखिने दृश्यावली छ, त्यसका रूप-रङ्गमा हजुर व्याप्त भएर रहनुहुन्छ । म हजुरलाई प्रणाम गर्दछु ॥२७-२८॥ अकस्मात् अपराध गरें । अहङ्कारबाट जन्मेको मेरो अपराधलाई क्षमा गरिदिनुहोस् ।'

ब्रह्माजीले भन्नुभयो - यमराजले यसरी प्रार्थना गरेर बज्र, अलङ्कार, फलफूल समर्पण गरी भगवान् श्रीगणेशको पूजा गरे ॥२९॥ आफूले ल्याएका बालकहरूलाई त्यहाँ झिकाएर श्रीगणेशलाई टाँस्याए । ती बालकहरूले पनि भगवान् श्रीगणेशलाई देखी अत्यन्त आनन्द मानेर आलिकृन् गरे ॥३०॥ त्यसपछि ती बालकहरूले श्रीगणेशसँग निवेदन गरे - 'हे प्रभु ! हामी हजुरको खोजी गर्न धेरै ठाउँमा डुल्छौं, त्यस कारण हामी थकेछौं र छुछको फेदमा एक छिन निदाएछौं । हामी निदाइरहेको समयमा यमराजले बाँधेर हाम्रोलाई यहाँ ल्याइपुऱ्याए । अहिले हजुरको दर्शन पाएका कारण बन्धनबाट मुक्त भएका छौं । अब हामी घर जान चाहन्छौं ॥३१॥'

ब्रह्माजीले भन्नुभयो - त्यसपछि ती बालकहरू श्रीगणेशका साथ अर-आफ्ना आश्रमतर्फ फर्किए । आफ्ना घरबाट फेरि ती बालकहरू नानाधरि बाजा बजाउँदै श्रीगणेशको

नानाध्वजपताकाकां पुष्पमालाविभूषितम् ।
यमोऽपि पृष्ठतो याति द्रष्टुं तत् कौतुकं महत् ॥३३॥
मम्मूखं तस्य ते सर्वे मुनयोऽपि यद्युस्तदा ।
पुपुजुस्तुष्टुर्देवं लिलिङ्गुर्बालकानपि ॥३४॥
उवाच देवस्तान् सर्वान् मुनीन् पूर्य प्रकुप्यतः ।
आनीता बालका लोकाद् यमस्य क्षणमात्रतः ॥३५॥

मुनय ऊचुः

सर्वत्र रक्षसे त्वं हि सर्वशक्तिः सदा च नः ।

क उवाच

इत्युक्त्वा तमनुज्ञाप्य स्वाश्रमान् मुनयो ययुः ॥३६॥
यमोऽपि तं नमस्कृत्य स्वालयं मुदितोऽगमत् ।
देवोऽपि स्वालयं प्राप्य हर्षयामास सादरम् ॥३७॥

नगरीमा गए । त्यस बेला भगवान् श्रीगणेशको नगरी अनेक धरि ध्वजा-पताकाले सजिएको थियो । पुष्पमालाहरू जहाँसुकै झुण्ड्याइएका थिए । भगवान् र भगवान्का साथै बालक त्यो नगरमा पुगेपछि त्यो रमाइलो हेर्न यमराज पनि आए । त्यस बेला श्रीगणेशका सामु अनेक ऋषिमुनि पनि आए । ती ऋषिमुनिले श्रीगणेशको पूजा, स्तुति गरी आफ्ना बालकहरूलाई आलिङ्गन गरे । त्यसपछि श्रीगणेशले पहिले आफूसँग रिसाएका बालकहरूका पिता मुनिहरूलाई भन्नुभयो- 'हे ऋषिगण ! मैले एकै क्षणमा यमलोकबाट तपाईंका बालकहरूलाई फर्काएर यहाँ ल्याएको छु' ॥३२-३५॥

मुनिहरूले भने - 'हे भगवान् श्रीगणेश ! हजुरले जुनसुकै अवस्थामा पनि हाम्रो रक्षा गर्नुहुन्छ । हजुर हाम्रा निमित्त सर्वशक्ति हुनुहुन्छ ।'

ब्रह्माजीले भक्तुभयो - मुनिहरू भगवान्सँग भाव निवेदन गरी उहाँको आज्ञा पाएर आ-आफ्ना आश्रमतर्फ लागे ॥३६॥ यमराज भगवान् श्रीगणेशलाई प्रणाम गरी यमलोकतर्फ लागे । भगवान् श्रीगणेशले पनि आफ्नो घाममा गएर आफ्नी माता पार्वतीलाई प्रसन्न गराउनुभयो ॥३७॥

===== ॐ =====

❧ इति श्रीगणेशपुराणे क्रीडाखण्डे यमगर्वपरिहारो नामाष्टाधिकशततमोऽध्यायः ❧

प्र.डा. बेनीमाघव त्वालद्वारा नेपाली भाषामा अनूदित श्रीगणेशपुराण क्रीडाखण्डको 'श्रीगणेशद्वारा यमराजको गर्वहरण' शीर्षकान्वित एक मय आठौं अध्याय पूर्ण भयो ॥१०८॥

===== ॐ =====

नवोत्तरशततमोऽध्यायः { १०९ अध्याय }

क उवाच

कदाचित् पार्वती प्राह सुखासीनं महेश्वरम् ।
गतानि तु महादेव ! वर्षाणि दश पञ्च च ॥१॥
विवाहश्चिन्त्यतामस्व मयूरेशस्य सम्प्रतम् ।
सुशीला सुमुखी बाला मृगाक्षी हंसगाभिनी ॥२॥
पिकवाक् पुनसा तन्वी बधूः ज्वापि विस्मयताम् ।
मन्मथानुलदेहस्य सर्वाङ्गभुन्दरस्य ह ॥३॥

क उवाच

इति तद्वचनं श्रुत्वा साधु साखित्थभाषत ।
सोऽचिन्तयच्छुभां कन्यां मनसा नाप कुत्रचित् ॥४॥
ततश्चिन्तां परां प्राप तावन्नारद आगतः ।
सम्पूज्य चोपवेश्यैवपासने शम्भुरब्रवीत् ॥५॥

शम्भुरुवाच

आह्लादं परमं प्राप्तस्तवागमनतो मुने !
चिरागतोऽसि च मुने ! दिनं स्थातुं त्वमर्हसि ॥६॥
अतिसुन्दरकायस्य तनयस्य ममानघ !
गवेषय बधूं विप्र ! यतस्त्रैलोक्याग्रे भवान् ॥७॥

क उवाच

नर्थेव पार्वती प्राह बधूं शीघ्रं विचारय ।

नारद उवाच

न स्थातुं शक्यते स्वामिन् ! कर्मणा हिमुहूर्तकम् ॥८॥

ब्रह्माजीले भन्नुभयो - एक दिन पार्वतीले सुखपूर्वक
वित्तजमान भग्वान् शिवजीलाई निवेदन गर्नुभयो - हे महादेव !
हाम्रो छोरा श्रीगणेश पन्ध्र वर्षका भइसके । अझ पिवाह
गर्नुपर्छ । यस विषयमा हजुरले विचार गर्नुहोस् । कामदेवभन्दा
सुदर्शन, सुरूप र सर्वाङ्गसुन्दर बालक श्रीगणेशका लागि
अत्यन्त राम्रो, उत्तम शौलस्वभाव भएकी, चिटिकक फेचरी,
चौध-पन्ध्र वर्ष उमेर पुगेको, मृगका जस्ता आँखा, राजहंसको
जस्तो मन्द-मन्दगति र कोइलीको जस्तो मीठो स्वर भएकी,
राम्रो नाक-नक्सा भएकी, न मोटी न दुस्ती दिवचकी कन्या
जातिएको छिन् । त्यस्तो कन्यासँग उनको विवाह परिदिने
मन छ । यसमा हजुरले विचार पुर्‍याउनुहोस् । छोराको उमेर
भएपछि विवाहका लागि बेर गर्नुहुँदैन ॥१-३॥

ब्रह्माजीले भन्नुभयो - पछाँकी कुरा सुनेर भगवान्
शिवजीले भन्नुभयो - 'हे पार्वती ! तिमिले राम्रो कुरा गर्नु ।'
त्यसपछि भगवान् शिवजी आफ्ना मनमा श्रीगणेशलाई छुट्याउने
कदाको विषयमा चिन्तन गर्ने थाल्नुभयो । कति सोचे पनि
उपयुक्त कन्या भेटिएन ॥४॥ उहाँलाई चिन्ता पर्यो । शिवजी
चिन्तित मुद्रामा रहनुभएको बेला अकस्मात् नारदजी आइपुग्नु-
भयो । भगवान् शिवजीले नारदजीको पूजा गरी आसनमा
बसाएर कुराकानी गर्नुभयो ॥५॥

शिवजीले भन्नुभयो - 'हे नारदजी ! तपाईंको
आगमनबाट म अत्यन्त खुसी भएको छु । तपाईं धेरै दिनमा
आइपुग्नुभयो । आज यहीं बस्नुपर्छ ॥६॥ हे नारदजी !
तपाईं स्वर्ग, मर्त्य र पातालमा झुत्तिरहनुहुन्छ । मेरा अत्यन्त
सुन्दर पुत्र श्रीगणेशका लागि छुट्टी कन्या खोज्नुहोस्' ॥७॥

ब्रह्माजीले भन्नुभयो - नारदजीसँग शिवजीले छोराको
विवाहको कुरा गर्दा नजिकै रहेकी पार्वतीले पनि भन्नुभयो -
'हे नारदजी ! मेरो छोराका लागि हजुरले उत्तम कन्याको
बन्दोबस्त गर्नुपर्छ ।'

नारदजीले भन्नुभयो - 'हे जगत्का स्वामी ! मेरा
कर्मले गर्दा म कहिले पनि दुई मुहूर्तभन्दा बढी बस्न मिल्दैन ।
मलाई पनि श्रीगणेशकै विवाहसम्बन्धी कर्मले ब्रह्माजीले

एतदर्थमहं प्राप्नो ब्रह्मणा प्रेषितः शिव । ।
 तव पुत्रप्रभावश्च लावण्यं वय एव च ॥११॥
 ज्ञातं धात्रा सिद्धिबुद्धी तस्मै दातुमभीप्सता ।
 अनुसूया शची चापि तयो रूपेण लज्जिते ॥१०॥
 संज्ञाऽभूद् दण्डकारण्ये शिलाऽहल्यापि सा ह्यभूत् ।
 जालन्धरस्य या पत्नी वृन्दा माधवमोहिनी ॥११॥
 सापि वृक्षत्वमापन्ना यद्रूपदर्शनाद् हर !
 अन्ये नानावरा गौरि ! नागता ब्रह्मणो इदि ॥१२॥
 नैतादृशं क्वापि देवि ! सौन्दर्यं शौर्यमेव च ।
 तयोर्थेगेन च तवः सुतः शोभामवाप्नुयात् ॥१३॥
 रत्नकाञ्चनयोर्वद्वद् यथा मुक्ताप्रवालयोः ।

क उवाच

एवं नारदवाक्येन स तुतोष हरः शिवा ॥१४॥

शिव उवाच

सम्यगुक्तं मुने ! वाक्यं वाञ्छितार्थकरं शुभम् ।

क उवाच

शिवोऽपि तत्क्षणादेव वृषारूढः समाह्वयत् ॥१५॥

इन्द्रादिदेवनिचयान् गौतमादीन् मुनीनपि ।

अर्धाङ्गे पार्वतीं गृह्य ययौ हर्षसमान्वितः ॥१६॥

शिखण्डिनं समारुह्य मयूरेशः पुरो ययौ ।

नारदस्तु तपोयोगादन्तरिक्षचरो ययौ ॥१७॥

पठाउनुभएको हुँदा हजुरहरूको दर्शन गर्न आएको हुँ । आफ्ना छोरी सिद्धि र बुद्धिको तपाईँका छोरा श्रीगणेशसँग विवाह गर्न चाहनुहुने ब्रह्माजीले श्रीगणेशको सुन्दरता, प्रभाव, पराक्रम, व्यक्तित्व र उमेर यी कुराहरू थाहा पाउनुभएको छ । सिद्धि र बुद्धिको रूप देखेर संसारमा अत्यन्त सुन्दर मानिएका अनुसूया र इन्द्राणीजस्ता दिव्य नारीहरू पनि आफूलाई लज्जित भएको महसुस गर्दछन् । लाजले गर्दा सूर्यको पत्नी सन्ध्या दण्डकारण्यमा गई शिला भइन् । त्यसैगरी सिद्धि र बुद्धिको सौन्दर्यबाट तिरस्कृत भएकी अहल्या पनि त्यसै दण्डकारण्यमा शिला भइन् । कुनै समयमा जालन्धरकी पत्नी वृन्दाले आफ्नो रूपजालबाट भगवान् नारायणलाई पनि मोहित पारेकी थिइन् तर आज ती पनि सिद्धि र बुद्धिको सौन्दर्यका सामु लाजले भुत्तुक भएर तुलसीका रूपमा परिणत भइन् । ब्रह्माजीको मनमा सिद्धि र बुद्धिलाई सुहाउने श्रीगणेशबाहेक अरु कुनै वरले ठाउँ पाउन सकेको छैन ॥८-१२॥ हे पार्वती ! सिद्धि र बुद्धिमा जस्तो सुन्दरता र शक्ति छ त्यस्तो सुन्दरता र शक्ति कुनै पनि कन्यामा देख्न सकिँदैन । सिद्धि र बुद्धिका साथ हजुरका पुत्र श्रीगणेशको विवाह भएमा निकै राम्रो जोडा मिल्नेछ ॥१३॥ ती दुइटो ब्रह्माजीका कन्यालाई पत्नीका रूपमा प्राप्त गरेर श्रीगणेश पनि अत्यन्त सुहाउनुहुनेछ । रत्न र सुनको संयोगमा जस्तो शोभा हुन्छ, मोती र मुगाको संयोगमा जस्तो शोभा हुन्छ, त्यस्तै शोभा सिद्धि र बुद्धिको संयोगमा श्रीगणेशको हुनेछ ।

ब्रह्माजीले भन्नुभयो - नारदजीका कुरा सुनेर पार्वती र शङ्कर प्रसन्न हुनुभयो ॥१४॥

शिवजीले भन्नुभयो - 'हे नारदजी ! तपाईँले राम्रा कुरा सुनाउनुभयो । यसबाट हामीले चाहेको कुरा पूर्ण हुनेछ र हाम्रो मङ्गलकार्य पनि सम्पन्न हुनेछ ।'

ब्रह्माजीले भन्नुभयो - हे वेदव्यास ! यस्ता कुरा गरेर शिवजीले पनि तुरुन्तै सँढिमार्थ सवार भई इन्द्र आदि देवता र गौतम आदि मुनिहरूलाई बोलाउनुभयो र आफ्नो बायाँ भागमा पार्वतीलाई राखेर प्रस्थान गर्नुभयो । श्रीगणेश पनि मयूरमा सवार भएर अगाडि लाग्नुभयो । तपस्याको शक्तिबाट नारदजीले पनि आकाशमार्गबाट प्रस्थान गरे । शिवजीका सबै करोड गणहरू पनि अनेक शरि ब्रैडा गर्दै शिवजीको यात्रामा सहभागी भए । ती सबै शिवगण हातमा शस्त्र-अस्त्र धारण

सप्तकोटिगणाः क्रीडां कुर्वन्तोऽभिव्युस्तदा ।
 नानायुधधरा हर्षाद् गर्जयन्तो दिशो दश ॥१८॥
 वाद्यत्सु सर्ववाद्येषु रजसाच्छादिने रवौ ।
 अष्टाशीतिसहस्राणि मुनयोऽपि ययुर्मदा ॥१९॥
 गण्डकीनगरं सर्वं गन्तुकामा व्यलोकयन् ।
 गुल्मं मार्गं रक्षसां ते सप्तकोटिगणान्वितम् ॥२०॥
 नभस्पर्शिमुखानाञ्च सर्वदा कालधिवृताम् ।
 निशाचराः शुश्रुवुस्ते सेनायास्तु रवं वृढम् ॥२१॥
 मुप्तोत्थिताश्च सन्नद्धा ययू रणविधित्तया ।

राक्षसा कचुः

कस्य यूयं कुतो याथ कुत आगमनञ्च खः ॥२२॥
 न विज्ञाय पुरे गन्तुं दास्यामः स्वामिनश्च नः ।

मयूरेश उवाच

स्वतन्त्रा अन्तका दैत्यरक्षसां साधुपालकाः ॥२३॥
 अतो गच्छन्तु नो मार्गं नो चेन्नाशं त्रिजिघ्र्यश्व ।

क उवाच

एतस्मिन्नन्तरे प्राप्तो विकृतो हेमनामकः ॥२४॥
 असुरोऽथाववीद् देवमेकाकी प्रहितः पुरा ।
 इदानीं राक्षसैः सार्द्धमादास्ये जीवितं तव ॥२५॥
 उवाच राक्षसान् सोऽथ नानादैत्या हता बलान् ।
 अहञ्च विकृतोऽनेन यतोऽयं हन्यते जवात् ॥२६॥

क उवाच

इति तद्वचनं श्रुत्वा चक्रोध स मयूरराट् ।
 मुनिपुत्रान् समाज्ञाप्य सुध्वजं मे ह्यनुग्रहान् ॥२७॥

गरेर वीरभावले मुहाएका थिए । ती सबै आनन्दपूर्वक गर्जन गर्दै दसै दिशालाई शब्दायमान तुल्याउँदै थिए ॥१८-१८॥
 अनेक थरि वाद्यघोष भन्किरहेको त्यस बेला शिवजीका गणहरूको हिंडाइबाट ठडेको धूलोले सूर्य पनि ढाकिए । त्यो देखेर अठ्ठासी हजार ऋषिहरू भगवान्को यात्रामा सहभागी हुन आए ॥१९॥ शिवजीको यो यात्रा कृष्णा गण्डकीतर्फ जानका लागि चलाइएको थियो । त्यस बेला शिवजीको यात्रामा सहभागी सबै नर-नारीले बाटामा राक्षसहरूको साथ करोड गणले सम्पन्न गुल्म देखे । ती गुल्ममा रहेका दैत्यहरूले आफ्नो शिरको उचाइबाट आकाशलाई स्पर्श गरेका थिए । तिनीहरूले कासको पनि वास्ता गर्दैनथे । राक्षसका गणहरूलाई त्यहाँ देखी तिनको डरलाग्दो स्वर सुनेर भूत-प्रेतहरू पनि मुद्द गर्ने इच्छाले राक्षसकै सेनामा सामेल भए । राक्षसहरूले शिवगणलाई भने - 'तिमीहरू को हो ? कहाँबाट आइरहेका छौ ? कहाँ जान लागेका छौ ? तिमीहरूको राम्रो परिचय नपाएसम्म हामी तिमीहरू र तिम्रा स्वामीलाई पनि यहाँबाट अगाडि जान दिदैनौं ।' राक्षसका यस्ता कुरा सुनेर श्रीगणेशले जवाफ दिनुभयो।

श्रीगणेशले भन्नुभयो - 'हे राक्षसगण ! हामी दैत्य र राक्षसका नाशक, साधुका रक्षक देवगण हो । हामी स्वतन्त्र छौं ॥२०-२३॥ हामीलाई कहाँ जानबाट कसैले रोक्न सक्दैन। तिमीहरूले बाटो नछेक । नपत्याएर बाटो छेकिरहन्छौ भने तिमीहरू तुरुन्तै खरानी हुनेछौ ।'

३९ ब्रह्माजीले भन्नुभयो - हे वेदव्यास ! श्रीगणेशले कुरा गरिरहनुभएको समयमा अत्यन्त डरलाग्दो अनुहार भएको हेम नामक राक्षस श्रीगणेशका सामु आयो र त्यसले भयो - 'म पहिले तिमीसँग एकलै लड्न गएको थिएँ, हार खाएँ अहिले म राक्षसको गणका साथमा आएको छु । अब तिम्रो प्राणहरण गर्नेछु ॥२४-२५॥ हे राक्षसगण ! यसले तिमीहरूजस्ता करोडौं राक्षस मारिसकेको छ । हे साथी हो । मेरो हात-खुट्टा काट्ने पनि यही हो । त्यस कारण म यसलाई अतिशीघ्र मारिदिन्छु ।'

ब्रह्माजीले भन्नुभयो - त्यसका कुरा सुनेर भगवान् श्रीगणेश कुट्ट हुनुभयो र मुनिबालकहरूलाई अझाउँदै भन्नुभयो - 'तिमीहरू नडरओ, मेरो कृपा हुनेछ। यो दैत्यसँग युद्ध गर।' भगवान्को आज्ञा पाएर ती बालकहरू हतमा कुश लिएर

कुशानुद्यम्य ते हर्षाद् युद्धं कर्तुं समुद्यताः ।
उवाच पृष्ठतो देवो घ्नन्तु बालाः कुशैरिमान् ॥२८॥
मन्त्रितास्ते कुशास्तेषां मस्तकानधिष्ठनन् बहून् ।
तेषां शस्त्राणि कुण्ठानि जातानि तदनुग्रहात् ॥२९॥
जायन्ते तावदेते तान् कुशैर्जघ्नुस्तु राक्षसान् ।
खण्डशस्ते निपेतुर्वै छिन्नब्राह्मणानवः ॥३०॥
प्यत्मयन्त च रक्षांसि तृणैर्मृत्युं व्रजन्ति किम् ।
एवं सर्वे हता बालैरखिला राक्षसास्तदा ॥३१॥
जगर्जुस्ते ययूरेषां प्रापुर्नत्वाऽप्यपूजयन् ।

बाला ऊचुः

आज्ञया निहताः सर्वे राक्षसास्त्वत्प्रादतः ।
पुनराज्ञां नः प्रयच्छ करिष्यामो गुणेश्वर ॥३२॥
आश्चर्यं परमं जग्मुर्मृतयो ये समागताः ।
दृष्ट्वा बालैर्हतान् सर्वान् राक्षसान् कुशसञ्जयैः ॥३३॥
पार्वती वृषभात् तस्मादवरुह्यालिलिङ्गं तम् ।
शिवोऽपि प्राञ्जवीद् देवं दृष्ट्वाऽद्य पराक्रमः ॥३४॥
नव शस्त्रहताः पूर्वं निहता बालकैः कुशैः ।
ब्रह्मादीनामगम्यस्ते प्रभावो गिरिजासुत ॥३५॥
न ज्ञायते मया वापि किं किमग्रे करिष्यसि ॥३६॥

हर्षपूर्वक युद्ध गर्न थाले। ती बालकहरूका पछाडि भगवान् श्रीगणेश रहनुभएको थियो। पछाडिबाट उहाँले मन्त्रमयो- 'हे बालकहरू ! तिमीहरूले आफ्नो हातमा लिएको कुश प्रहार गरेर मी राक्षसहरूलाई मार ॥२८-२९॥' भगवान्को आज्ञा पाएपछि ऋषिबालकहरूले मन्त्र जपेर कुशल प्रहार गर्दा ती सबै राक्षसका टाउका काटिए । भगवान् श्रीगणेशको कृपा भयो । दैत्यहरूका शस्त्र कुण्ठत भए । मुनिबालकहरूले कुशल प्रहार गरिरहे । दैत्यहरू हात-धुँडा काटिएर भुईँमा लड्न थाले । त्यस बेला ती दैत्यहरूले चकित हुँदै भने - 'धौंसले प्रहार गर्दा पनि हाम्रा दैत्यवीर मरिरहेका छन्, कस्तो अचम्मको कुरा ?' यस किसिमबाट बालकहरूले कुशको प्रहार गरी सबै राक्षसलाई मारे ॥२९-३१॥ राक्षसमर्त्यविजय गरेको खुसियालीमा बालकहरूले सिंहनाद गरे । त्यसपछि श्रीगणेशका सामु गएर प्रणाम गरी पूजा गरे ।

बालकहरूले भने- 'हे भगवान् गुणेश ! हजुरको आज्ञा पाएर हजुरकै करुणाबाट हामीले ती सबै राक्षसको वध गरेका हौं । हे भगवान् ! अब अरू के गर्नुपर्छ ? आज्ञा गर्नुहोस् । हाम्रो ती सबै काम सम्पन्न गर्नेछौं ।' यो सबै देखेर त्यहाँ पुद्गको दर्शन गर्न आएका मुनिगण पनि अत्यन्त चकित भए । बालकहरूले कुशल प्रहार गर्दा राक्षस मरेको देखी अत्यन्त आनन्दित भएकी भगवती पार्वतीले पनि रुझुरको वाहन नन्दीबाट भुईँमा ओर्लेर आफ्नै छोरालाई आलिङ्गन गर्नुभयो । शिवजीले पनि श्रीगणेशलाई सम्बोधन गर्दै भन्नुभयो - 'प्यार पुत्र ! आज तिम्रो पराक्रम देखेर म खुसी भएको छु । पहिले तिम्रोले त्यतिका धेरै राक्षसहरूलाई मार्यौ । आज तिम्रा साथी बालकहरूले कुशको प्रहार गरेर राक्षसहरूलाई मारे । हे पार्वतीपुत्र ! तिम्रा पराक्रमको आदि र अन्त्य भगवान् ब्रह्माजी पनि जान्न सक्नु हुन्न । अब यसपछि के के लीला गर्ने छौ ? त्यो म पनि भन्न सकिदैन ॥३२-३६॥

ॐ

इति श्रीगणेशपुराणे ऋीडाखण्डे राक्षसवधो नाम नवाधिकशततमोऽध्यायः

प्र. डा. वेणीभाधव इकासद्वारा नेपाली भाषामा अनूदित श्रीगणेशपुराण ऋीडाखण्डको 'मुनिबालकहरूद्वारा दैत्यहरूको संहार' शीर्षकान्वित एक सय नवौं अध्याय पूर्ण भयो ॥१०९॥

ॐ

दशोत्तरशततमोऽध्यायः { ११० अध्याय }

क उवाच

जयशाली मयूरेशो घात्यग्रे हर्षनिर्भरः ।
 पृष्ठतो यान्ति बालास्ते ततो वृषगतः शिवः ॥१॥
 गौतमाद्या मुनिगणा लग्नसिद्धये यमुस्ततः ।
 गर्जन्तो गर्जयन्तश्च दिशश्च विदिशोऽपि च ॥२॥
 योजनाबधि गण्डव्या अवस्तु शिखण्डिनः ।
 अतिष्ठत् स मयूरेशो महार्घासनपुत्तमम् ॥३॥
 ततः सर्वानुपावेश्य शिवं गणमुनीश्वरान् ।
 वाद्यत्सु सर्ववाद्येषु तानाह स मयूरराट् ॥४॥
 सिन्धुना निहिताः कारागृहे शक्रादिदेवताः ।
 विना तन्योचनं लग्नसिद्धिर्नैव भविष्यति ॥५॥
 अतस्तन्मोचनार्थाय प्रेष्यतां सिन्धवे महान् ।
 बुद्धिमान् स गृहीत्वा चेदागच्छेत् तान् सुरानथ ॥६॥
 तदा सामैव सर्वेषां कुशलं हि भविष्यति ।
 नो चेद् बुद्धेन जेष्यामो रणे सिन्धुं महाबलम् ॥७॥
 मोचयिष्यामस्तान् देवास्ततो लग्नं भविष्यति ।

क उवाच

एवं तद्वचनं श्रुत्वा प्राहुः सर्वे गुणेश्वरम् ॥८॥
 सम्यगुक्तं मयूरेश ! सुधया सदृशं वचः ।
 बालभावेऽपि ते बुद्धिर्बृहस्पतिसमा शुभा ॥९॥
 पुण्यदत्तं महाबुद्धिं नीतिशास्त्रविशारदम् ।
 प्रेष्यतां सिन्धुनिकटे देवमोचनहेतवे ॥१०॥
 वक्तारं बलिनं श्रेष्ठं स्तोत्रसन्तोषितेश्वरम् ।

ब्रह्माजीले भन्नुभयो - हे देवदयास ! विजये भगवान् श्रीगणेश राक्षसहरूको वधपछि त्यहाँबाट आनन्दपूर्वक बालक-हरूलाई अगाडि लगाएर प्रस्थान गर्दै हुनुहुन्थ्यो । पछाडि पछाडि मुनिकुमार हिंडिरहेका थिए । तीभन्दा पनि पछाडि नन्दीमा सवार हुनुभएका भगवान् शिवजी हुनुहुन्थ्यो ॥१॥ त्यसपछि गौतम आदि मुनिगण लग्नसिद्धिका लागि प्रस्थान गर्दै हुनुहुन्थ्यो । उहाँहरू प्रस्थान गर्नुहुँदा गण्डकी नदीको एक योजन भूभागसम्म उहाँहरूको यात्राको गम्भीर कोलाहल फैलियो । मयूरमा सवार भगवान् श्रीगणेश अत्यन्त उत्तम आसनमा किराजमान हुनुहुन्थ्यो । त्यसपछि उहाँले भगवान् शिवजी र मुनिगणलाई केही बेर बस्न भनी अनुरोध गर्नुभयो । शिवजी र मुनिहरू बसेपछि वाद्यघोष घन्किरहेकै स्थितिमा श्रीगणेशले भन्नुभयो- हे पिताजी र हे मुनिगण ! राक्षस सिन्धुले हन्ने अदि सबै देवताहरूलाई कारागारमा लगेर धुनेको छ । देवताहरूको कारागारबाट मुक्ति नभएसम्म मेरो विवाहको लग्नसिद्धि हुँदैन ॥२-५॥ तसर्थ देवताहरूलाई कारागारबाट मुक्त गराउन दैत्यराज सिन्धुका समीपमा हामीले कुनै बुद्धिमान् दूत पठाउनुपर्छ । त्यसले कुरा मिलाएर देवताहरूलाई मुक्त गराई फर्काई ल्याएमा मीठो वचनबाट नै काम सिद्ध हुनेछ । सबैको भलो पनि हुनेछ । त्यसो हुन सकेन भने रणमा गई हामीले दैत्यराज सिन्धुलाई मार्नेछौं, त्यसपछि मात्र देवतालाई मुक्त गर्न सकिनेछ । देवताहरूको मुक्तिपछि मात्र लग्नसिद्धिका कुरा हुनेछन् ।

ब्रह्माजीले भन्नुभयो - मयूरेश भगवान्का यी कुरा सुनेर सबैले उहाँलाई भने - 'हे मयूरेश ! हजुरले अमृतसमान राम्रो कुरा भन्नुभएको छ । हजुर बालक हुनुहुन्छ तापनि हजुरको बुद्धि बृहस्पति समान छ ॥६-९॥ नीतिशास्त्रका विशेषज्ञ र तीखो बुद्धि भएका पुण्यदत्तलाई देवताहरूको मुक्तिका लागि दैत्यराज सिन्धुसमक्ष पठाउनुपर्दछ ॥१०॥ किनकि उहाँ बलवान्, उत्तमवक्ता र उत्तम स्वभावका पनि हुनुहुन्छ । उहाँले महिन्नस्तोत्रद्वारा स्तुति गरी भगवान् शिवजीलाई पनि सन्तुष्ट तुल्याउनुभएको छ ।'

क उवाच

न इमे पुष्पदन्तो मयूरेशं सुरेश्वरम् ॥११॥
 अस्मिन् न मयूरेश ! मनोवाचापगोचरः ।
 अस्मिन् न जना मायामोहितास्तव नित्यदम् ॥१२॥
 अस्मिन् हरणार्थं त्वमवतीर्णः शिवालये ।
 न न प्रेषय तत्र त्वमन्यं प्रेषय साम्प्रतम् ॥१३॥
 अस्मिन् गवा युक्तं सिन्धुर्दन्तं महाबलम् ।
 अस्मिन् बलिनं द्रष्टुमहं शक्यामि न क्वचित् ॥१४॥
 अस्मिन् करिष्यामि ततो दोर्दण्डजेजसा ।
 अस्मिन् चान्ता भवेत् कार्यं युद्धं तत्र दद्या मृतम् ॥१५॥
 अस्मिन् मेरो वृथा वण्डो नीतिरेषा सनातनी ।
 अस्मिन् कार्यं तद्वाक्यमुवाच पार्वतीपतिः ॥१६॥
 अस्मिन् नः पुष्पदन्त ! नीतिमार्गः पुरातनः ।
 अस्मिन् वाक् क्षमः साम्नि केवलं बलवान् परः ॥१७॥
 अस्मिन् प्रेषितं महादुष्टं प्रेषितश्चेत् षडाननः ।
 अस्मिन् वीरभद्रश्चेत् क्रोधमेव करिष्यति ॥१८॥
 अस्मिन् चेत् प्रेषितस्तत्र संहारं स विधास्यति ।
 अस्मिन् प्रेषितो यतो न जाने किं करिष्यति ॥१९॥
 अस्मिन् भृशं भूतराजो भ्राययिष्यति तां सभाम् ।
 अस्मिन् योगारतः स्यात् तु प्रेषितो रक्तलोचनः ॥२०॥
 अस्मिन् अर्वात्मयूरेशो निरस्तेषु च तेषु च ।
 अस्मिन् मयूरगर्भीरो धैर्यं पर्वतसन्निभः ॥२१॥
 अस्मिन् बृहस्पतिसमो जम्भारिसदृशो बले ।
 अस्मिन् पराजयज्ञाता प्रेष्यतां सामहेतवे ॥२२॥

शिव उवाच

अस्मिन् गृहं मयूरेश ! ज्ञातासि गुणदोषयोः ।
 अस्मिन् दीपतां वस्त्रं रत्नानि विविधानि च ॥२३॥
 अस्मिन् दृष्टो मयूरेशस्तानि तस्य शिवात्मया ।
 अस्मिन् ज्ञापयामास च तं गच्छ सिन्धु महाबलम् ॥२४॥

ब्रह्माजीले भन्नुभयो - तो कुरा सुनेर पुष्पदन्तले मयूरेश

शिवानलाई भने - 'हे मयूरेश ! हजुरको पहिमा मन र कपीको विषय होइन । हजुरको मायाबाट मोहित मानिसहरूले हजुरको नित्यमाया र लीलालाई जान्न सक्दैनन् ॥११-१२॥ भूभारहरणका लागि हजुर शिवधाममा प्रकट हुनुभएको छ । हजुरले मलाई दैत्यराज सिन्धुका सम्झ नपठाउनुहोस् ! अरु कसैलाई पठाउँदा राम्रो हुनेछ ॥१३॥ अपार-सेनासम्पन्न मूर्ख, बलवान्, धमण्डी त्यस महादैत्यलाई स हेर्न पनि सकिदैन ॥१४॥ घर युद्धकै मैदानमा गएर लड्नेछु । यदि वचनबाट कार्यसिद्ध हुन्छ भने युद्ध गर्न हुँदैन भनिएको छ । दान, भेद र दण्ड पनि सानका सामु व्यर्थ हुन्छन्, यो सनातन नीति हो ।' पुष्पदन्तका कुरा सुनेर भगवान् शिवजीले भन्नुभयो - 'हे श्रीगणेश ! पुष्पदन्तले भनेको नीतिमार्ग सर्वसम्मत प्राचीनमार्ग हो । कोषी मानिस मधुर वचन बोल्न सक्दैन । यदि बलवान् स्कन्दलाई हामीले पठाउँ भने तिनले दैत्यराज सिन्धुमाथि आक्रमण गर्नेछन् । यदि वोस्मद्रलाई पठाउँ भने तिनले रीसमात्र देख्नेछन् ॥१५-१६॥ यदि शृङ्गीरलाई पठाउँ भने तिनले संहार नै गर्नेछन् । प्रमथलाई पठाउँ भने तिनले उन्मत्त भएर के के गर्छन् भन्न सकिदैन । भूतराजलाई पठाउँ भने तिनले सम्पूर्ण दैत्यसभालाई नै भयभीत तुल्याएर त्यहाँका दैत्यहरूलाई लाखौं-पाख्रा गराउनेछन् । रक्तलोचनलाई पठाउँदा त्यहाँ गएर तिनले दैत्यसुन्दरीहरूसँग सम्भोग प्रारम्भ गर्नेछन् ॥१९-२०॥ ती सबैका गुणदोषको चर्चा सुनेर ती सबैलाई निरस्त गरिएको तथ्य आत्मसात् गरेपछि भगवान् श्रीगणेशले भन्नुभयो - 'नन्दी गम्भीरतामा समुद्रसमान, धैर्यमा पर्वतसमान, बुद्धिमा बृहस्पति-समान, बलमा इन्द्रसमान र अरुको आशय बुझ्न सिपाखु छन् । तिनलाई नै मधुर वचनको सन्देशका साथ दैत्यराजको सभामा पठाउनुपर्दछ' ॥२१-२२॥

शिवजीले भन्नुभयो - 'हे श्रीगणेश ! तिमिले राम्रो

कुरा गर्नुभयो ! किनकि तिम्रो गुण र दोष केलाउन अत्यन्त कुशल छौ । नन्दीलाई वस्त्र, अलङ्कार र रत्न प्रदान गर' ॥२३॥ शिवजीले त्यसो भएपछि श्रीगणेशले नन्दीलाई ती सबै कुरा प्रदान गर्दै भन्नुभयो - 'हे नन्दी ! तिम्रो दैत्यराज सिन्धुको समीपमा जाऊ ॥२४॥ जसरी देवताहरू त्यसको कारागारबाट मुक्त

यथा देवा विमुच्यन्ते तथा नीतिर्विधीयताम् ।
स तु तत्त्वा यदूरेणं सशिवं शिवमेव च ॥२५॥
गणान् सर्वान् महावाक्यैः स्तुत्वा तच्छ शिवं शिवाम् ।
उवाच बुद्धिसम्पन्नो दिष्ट्योचितमिदं वचः ॥२६॥

नन्धुवाच

स महाज्ञायते लोके यस्य हः स्यारनुग्रहः ।
अतोऽहं श्रेष्ठतां नीतः साधयिष्ये प्रयोजनम् ॥२७॥
यः प्रसादेन भूगोलं विधास्ये न्युब्जमञ्जसा ।
शेषं सूर्यं वो निकट आर्नयिष्ये न संशयः ॥२८॥

क उवाच

एवमुक्त्वा यद्यी नन्दी सिन्धुदेव्यं बलान्वितः ।
गतः स नगरद्वारं मनोवेगेन धैर्यवान् ॥२९॥
ध्यायन् गणेशं शम्भुञ्च शिवां सर्वार्थसाधिकाम् ।
ऋतां कर्तुं प्रतिज्ञां तां प्रार्थयामास चेतसि ॥३०॥

हुनसकछन् त्यस्तो नीति लिए काम गर । भगवान् श्रीगणेशको
यी कुन सुनेर नन्दीले पनि शिव, पार्वती, श्रीगणेश र सबै
शिवगणलाई प्रणाम गरी महावाक्यद्वारा भगवान् शिव, पार्वती
र श्रीगणेशको स्तुति गरेर समयानुसार आफ्ना उत्तम वचन
निवेदन गर्दै भने ॥२५-२६॥

नन्दीले भने - 'हे भगवन् । त्यो मानिस महान् बन्दछ,
जसमाथि हजुरको अनुग्रह हुन्छ । आज हजुरले ममाथि अनुग्रह
गरेर मलाई महान् बनाइदिनु भएको छ । हजुरको आज्ञाअनुसार
मैले प्रयोजन सिद्ध गर्नेछु ॥२७॥ हजुरहरूको प्रतापबाट
मैले सम्पूर्ण भूगोललाई निहुर्याउन सक्छु । शेषभाग र सूर्यलाई
पनि हजुरका सामु ल्याउन सक्छु । यसमा सन्देह छैन' ॥२८॥

ब्रह्माजीले भन्नुभयो - यसरी भावनिवेदन गरेर नन्दी
शिवगणसहित दैत्यराज सिन्धुको सभामा जान भगवान्
श्रीगणेशको ध्यान गर्दै मनोवेगले प्रस्थान गरे । धैर्यशाली
नन्दी दैत्यराजको नगरीमा पुगेर पनि श्रीगणेश, शिवजी र
सर्वसिद्धि प्रदान गर्नुहुने पार्वतीको ध्यान गर्दै आफ्नो प्रतिज्ञा
सफल तुल्याउन प्रार्थना गरिरहेका थिए ॥२९-३०॥

ॐ

इति श्रीगणेशपुराणे क्रीडाखण्डे दूतप्रेषणं नाम दशाधिकशततमोऽध्यायः

प्रा.ज्ञ. वैष्णोमाश्वर कक्षालद्वारा नेपाली भाषामा अनुदित श्रीगणेशपुराण क्रीडाखण्डको 'सिन्धुको सभामा दूतका
रूपमा नन्दीको प्रयाण' शीर्षकान्वित एक सय तर्ती अध्याय पूर्ण भयो ॥१९०॥

ॐ

एकादशोत्तरशततमोऽध्यायः { १११ अध्याय }

क उवाच

प्रायात् सभां महारथ्यां द्वारपालनिवेदितः ।
 नन्दी ननन्द तं दृष्ट्वा दैत्यं सिन्धुं सभागतम् ॥१॥
 महावीरैः परिवृतं नानाशस्त्रेषुपाणिभिः ।
 वाराङ्गनानृत्यरतं वीज्यमानं नृभिर्मुदा ॥२॥
 वाद्यत्सु सर्ववाद्येषु नादनादितदिक्षु च ।
 दृष्ट्वा तं नन्दिनं केचिन्मेनिरे रविमागतम् ॥३॥
 महाकायं महावीरं वीक्ष्य केचिच्चकथिरे ।
 जगज्जुरधरे तत्र भीषयन्तो बलादमुम् ॥४॥
 न बिभेति महाधैर्यान्नन्दी स्वबलमवर्जितः ।
 करसंज्ञार्पितं नन्दी भेज आसनमुत्तमम् ॥५॥
 सर्वे तटस्थतां याताश्चित्रगा इव पुत्तलाः ।
 बुद्ध्वा तदिद्वितं प्राह नन्दी वाचस्पतिः परः ॥६॥
 नानासभा दृष्टपूर्वा नेदशास्तासु मूढकाः ।
 सूर्यं सर्वेऽतिबलिनः श्रिया परमशोभिताः ॥७॥
 मुन्दराः कामसदृशा बुद्ध्या हीना वृका इव ।
 सभायामागतः साधुरसाधुर्दुर्बलो बली ॥८॥
 प्रष्टव्यो प्राप्नवीयश्च नीतिरेषा सनातनी ।
 न सा दृष्टा सभामध्ये द्युतो मे विस्मितं मनः ॥९॥
 वृथा सभासदः सर्वे वृथाऽमात्याश्च नागराः ।
 नायं धर्मो राज एव सभ्यानां कृत्यमेव तत् ॥१०॥

ब्रह्माजीले पञ्चमथो- नन्दी दैत्यराज सिन्धुको
 सभाद्वारमा पुगे र द्वारपालले दैत्यराज सिन्धुलाई नन्दी दूतका
 रूपमा आएको निवेदन गरे । निवेदन गरिएपछि भित्र जाने
 अनुमति पाएका नन्दीले राजसभामा बसेको दैत्यराज सिन्धुलाई
 देखेर आनन्दको अनुभव गरे ॥१॥ हातमा शस्त्र-अस्त्र धारण
 गरी दूला-दूला वीरहरूलाई वरिपरि राखेर भाइमा बसिरहेको
 सिन्धुले सभामा आएर आनन्दपूर्वक नाचिरहेका घेर्याहरूको
 नृत्य हेरिरहेको थियो । चारैतिर बाजा-गाजा घन्किरहेका थिए ।
 त्यो वाद्यघोषबाट दिशाहरू प्रतिध्वनित भइरहेका थिए । त्यस
 बेला सभाभित्र नन्दीलाई देखेर केही दैत्यले साक्षात् सूर्य आएझै
 माने ॥२-३॥ महाकाय र महावीर नन्दीलाई देखेर दैत्यहरू
 थर-थर काप्न थाले । केही सभासद् दैत्यहरू त नन्दीलाई
 तर्साउने हिसाबले भयङ्कर गर्जन गरिरहेका थिए ॥४॥ तर ती
 सबै कुरा हुँदा पनि आफ्नो बल र पराक्रममा विश्वास र स्वाभिमान
 राख्ने नन्दी भने धैर्यपूर्वक शान्त मुद्रामा उभिएका थिए । दैत्यराजले
 हातले बस्न संकेत गरेपछि नन्दी उत्तम आसनमा बसे ॥५॥
 तेजस्वी नन्दीलाई देखेर त्यहाँ रहेका दैत्यहरू भिन्नमा चित्रित
 गरिएका पुतलीजस्ता देखिन्थे । दैत्यराज सिन्धुको सङ्केत पाएर
 नन्दीले दोला बहस्पतिले छँ भने ॥६॥ 'हे दैत्यवर ! मैले धेरै
 सभा देखेको छु, तर यस्तो सभा देखेको छिर्नै । तपाईंहरू सबै
 बलवान् हुनुहुन्छ र ऐश्वर्यसम्पन्न पनि । यहाँ रहेका सबै दैत्य
 कामदेवझैँ सुन्दर हुनुहुन्छ । यति सुन्दर हुँदाहुँदै पनि तपाईंहरू
 बर्बाद हुनुहुन्छ र मूर्ख पनि हुनुहुन्छ । सभामा आएका सज्जन-
 दुर्जन, दुर्बल र बलवान् जस्तोसुकै भए पनि त्योसँग सोधपूछ-
 भलाकुसारी गर्नुपर्छ र सम्मान पनि दिन जान्नुपर्छ । यो सनातन
 नीति हो र सनातन मर्यादा पनि । तपाईंहरूको सभामा यस्तो
 केही देखिएन । यो देखेर म अचम्म परेको छु ॥७-९॥ यस्तो
 सभामा बस्ने सभासदको कुनै अर्थ छैन । मन्त्रीहरू पनि व्यर्थ
 छन् । गण्यमान्य नागरिक पनि व्यर्थ देखिएका छन् । सभामा
 आएका मर्निसको सम्मान र तिरोहरूसँग कुशल प्रश्न गर्नु
 राजाको मात्र कर्तव्य होइन, यो त खास गरेर सभासदहरूको
 कर्तव्यभित्र पर्दछ ॥१०॥

क उवाच

इति तद्वचनं श्रुत्वा सिन्धुः प्रोवाच नन्दिनम् ।

पश्यानेनेरिव तव मतिर्दृष्टा ! गुणाकर ॥११॥

कस्य त्वं कुत आयातः किमर्थं वा वृषेश्वर ।

तेजसा वह्निस्दृष्टः पञ्चास्य इव विक्रमे ॥१२॥

नन्दिना च

सृष्टेः कामरूपाया अपत्यं नन्दिनामकम् ।

विद्धि मां गिरिजानाथवाहं ब्रह्माण्डभेदिनम् ॥१३॥

मयूरेशो धराभारहणे दुष्टनिवर्हणः ।

अवतीर्णः शिवगहे खात्यात् प्रभृति दैत्यहा ॥१४॥

शेषो मृकोऽभवत् तस्य प्रतापवर्णनेऽब्जजः ।

समुद्रमथनाद् यद्वद् स्तनजलं वहिर्ययौ ॥१५॥

तद्वर्तीति विमथ्याऽद्य कार्यमिच्छिं विचारय ।

आज्ञां शृणु मयूरेशप्रेषितां बलवन्नराम् ॥१६॥

आज्ञाभङ्गे तस्य भवेद् विनाशो यस्य कस्यचित् ।

यतः स सृजते विश्वं पाति हन्ति चराधरम् ॥१७॥

त्वया विनिहिताः कारागृहे देवगणा बलात् ।

पदानि तेषां लब्धानि भाग्यं स्यात् किमतः परम् ॥१८॥

उदानीं चैतन्मोक्तं विचार्य कर्तुमर्हसि ।

मोचयाशु सुरान् सर्वानाज्ञया स्वाभिनो मम ॥१९॥

त्रिपुरेण कृतं वैरं शिवेन सह तत्क्षणम् ।

हिरण्यकशिपुं स्तम्भेऽवतीर्य हतवान् हरिः ॥२०॥

ब्रह्माजीले भन्तुमद्यो नन्दीका कुरा सुनेर दैत्यराज
सिन्धुले नन्दीलाई मन्थो - हे गुणाकर ! वृषेश्वर ! तिम्रो
बुद्धि ब्रह्माजीकै समान रहेछ ॥११॥ कसको दूत हो ? कहाँबाट
आएका छौ ? के उद्देशले आएका छौ ? तिम्रो तेजद्वारा
अग्निप्रमान र पराक्रममा सिंहसमान देखिन्छौ ? ॥१२॥

नन्दीले भने- 'हे दैत्यराज, आफ्नो इच्छाअनुसार रूपधारण
गर्न सक्ने कामधेनुको पुत्र, पावतीपतिको वाहन र ब्रह्माण्ड
भेदन गर्ने शक्तिले सम्पन्न भलाई नन्दी भनेर जानुहोस् ॥१३॥
हे दैत्यराज ! पृथिवीको भार हरण गर्न र दुष्टहरूको संहार गर्न
मयूरेश श्रीगणेश शिवजीको घरमा पुत्र बनेर उत्पन्न हुनुभएको
छ । सानै उमेरदेखि नै उहाँ दैत्यहरूको वध गर्दै आउनुभएकाहे
दैत्यसंहारकका नामबाट पनि विख्यात हुनुहुन्छ ॥१४॥ मयूरेश
भगवान्का गुणहरूको आदि-अन्त्य पत्तो नपाएर शेषनाग
पनि वर्णन गर्न असमर्थ भई लाटानेस्ता देखिएका छन्
नशासनको नाभिकमलबाट पैदा हुनुभएका ब्रह्माजी पनि मयूरेश
श्रीगणेशको प्रशंसा गर्न असमर्थ भएर मौन हुनुभएको थियो ।
जसरी समुद्रमन्थन गर्दा उत्तम रत्नहरू पैदा हुँदै गए त्यसरी
तपाईंहरूले पनि नोतिशसुत्रको मन्थन गरेर कार्यसिद्धिको उपाय
पत्ता लगाउने विषयमा विचार गर्नुहोस् । अहिले तपाईंलाई
भगवान् मयूरेशले सन्देशमूलक आज्ञा गर्नुभएको छ । म त्यो
सुनाउँछु र तपाईंहरूले सावधान भएर सुनुहोस् ॥१५॥ १६॥
जसले श्रीगणेशको आज्ञाभङ्ग गर्छ त्यसको विनाश निश्चित
छ । तपाईंहरूले उहाँको पराक्रम बुझ्नुभएको छ कि छैन ?
नबुझेको भए म भन्नु सुनुहोस् भगवान् मयूरेश चराचरसहित
विश्वको निर्माण, शासन र संहार गर्नुहुन्छ ॥१७॥ तपाईंहरूले
घेरै देवताहरूलाई हठपूर्वक कारागृहमा थुनुभएको छ । त्यस्ता
पवित्र देवताहरूको चरणकमलको दर्शन गर्न पाउनुभयो, यो
तुलो भाग्य हो तर अब विचार गर्नुहोस् र वैरभाव हटाउने
काम गर्नुहोस् । मेरा स्वामी श्रीगणेशको आज्ञाअनुसार तपाईंहरूले
ती देवताहरूलाई कारागृहबाट मुक्त गर्नुहोस् ॥१८॥ १९॥
त्रिपुरासुरले भगवान् शिवजीसँग वैर गर्नुभयो भगवान् शिवजीले
त्यसलाई मार्गदिनुभयो । भगवान् नारायणले आफ्नो शत्रु
हिरण्यकश्यपुलाई स्तम्भमा अवतार लिएर वध गर्नुभयो ॥२०॥

नामकेण जिता देवा अतिष्ठत् तत्पदे स्वयम् ।
 च्छन्देन निहतो युद्धे क्षणेन तारको बलात् ॥२१॥
 अतो दत्त्वा सुरान् मह्यं लिष्ट स्थाने भुखं चितम् ।

क उवाच

त्वं नन्दिवचः श्रुत्वा चुक्रोध सिन्धुदैत्यराट् ॥२२॥
 उवाच रक्तनयनो वभन्निव हुताशनम् ।

सिन्धुस्वाच

चानुर्य बहुधा दृष्टं त्वदीयं वृषणन्दन ॥२३॥
 प्रसङ्गं नैव जानामि यतो वाचस्पतेरपि ।
 अजानात् प्रकृतार्थस्य वचो यादि वृथार्थताम् ॥२४॥
 बालस्य तच्च वाक्येन स्वाग्निस्तेऽपि वाक्यतः ।
 मोत्रघेयं कथं देवान् धावत् सोऽपि न निर्जितः ॥२५॥
 प्रमार्णं किञ्च ते वाक्यं तृणादवनचारिणः ।
 ज्व ने गिरीशस्तत्पुत्रो वृथा भीतिः प्रदर्श्यते ॥२६॥
 नाङ्गले योज्याप्यद्य दौत्येन नागतो यदि ।
 यदि मे सकृतां यायाद् भुक्कुटी क्रोधतो वृष ॥२७॥
 नरा त्रिभुवनं नश्येत् का तत्र गणना तयो ।
 मृष्टः शृगालः किं कुर्यादप्रियं सिंहनागयो ॥२८॥

क उवाच

एवं शब्दशरैर्विद्धो नन्दी क्रोधादथाऽमर्षीत् ।

नन्धुवाच

त्रिपरीतां मतिं नऽद्य लक्ष्म्याप्यसुराधम ॥२९॥
 मन्त्रपातीव विकलं बलासे मरणोन्मुखः ।
 पूर्वं माम् प्रयोक्तव्यमिति नेनाहमीरितः ॥३०॥

तारकासुरले देवताहरूलाई जितेर इन्द्रपदमा अधिकार जमायो
 तर भगवान् स्वन्दले केही समयमा नै त्यसलाई बलपूर्वक
 मारिदिनुभयो २१। त्यस कारण तपाईंहरूले पनि आफूले
 बन्दी बनाएका देवताहरूलाई सुम्पेर सुखपूर्वक जीवनयापन
 गर्नुहोस् तपाईंलाई कुनै भय हुनेछैन ।

ब्रह्माजीले भन्नुभयो - नन्दीका यी वचन सुनेर दैत्यराज
 सिन्धु क्रुद्ध भयो । २२। रौलले राता भएका आँखाबाट आगकय
 ज्वाला निकाल्दै त्यसले उत्तर दियो ।

सिन्धुले भन्यो- 'हे वृषणन्दन ! मैले तिम्रो अनेक
 किसिमको कुशलता अनुभव गरे २३। तिमिले प्रसङ्ग नै
 बुझेका छैनौ प्रसङ्ग नबुझी बहकिए कुरा गदा बृहस्पतिले
 बोलेको छैन पनि छर जान्छ तिम्रीजस्ता केटाकेटीले
 भनेका कुरा र तिम्रा स्वामीको ह्मदेश सुनेर मैले कसरी बन्दो
 देवताहरूलाई मुक्त गर्न सक्छु ? जबसम्म तिम्रो स्वामी
 श्रीगणेशलाई युद्धको मैदानमा परास्त गर्न सकिदैन तबसम्म
 बन्दोहरूलाई मुक्त गर्ने प्रश्न नै उत्पन्न नै उत्पन्न ॥२४-२५॥ यन अधवा
 चौरमा घाँस चरेर पेट पाल्ने तिम्रीजस्ता गोरुले भनेको वचन
 के प्रमाण हुनसक्छ ? तिम्रा शिव के नै हुन् र ? अझ तिमिले
 त्यस्ता शिवका छोराको कुरा सुनाएर दैत्यसमाजलाई स्वार्थमा
 तर्साउने काम गरिरहेका छौ २६॥ तिम्रो दूत भएर नन्दाको
 भए भर्खर हलोमा नर्न थिएँ । हे गोरु अझ पनि मेरा चिपरीत
 कुरा गर्दछौ भने मैले आँखीझैँ बाङ्गे भएर हेर्नासाथ तिम्रा
 अन्नदाताको त के कुरा स्वर्ग मर्त्य र पाताललाई पनि खरानी
 भएको देख्नेछौ । गणेश र शिवको त कुरै नगम रिसएको
 त्याले हात्ती र सिंहको के बिगान सक्छ ?' २७-२८॥

ब्रह्माजीले भन्नुभयो - सिन्धु दैत्यका वचनको
 बाणबाट घाइते भएका नन्दीले क्रोधपूर्वक उत्तर दिए ।

नन्दीले भने - हे अधम दैत्य ! मेरो बुद्धि विपरीत
 भएको रहस्य मैले थाहा पाएँ । कालले कुत्कुत्पाएको हुँदा तँ
 मन्त्रिपात रोगको रोगीझैँ बक्बक गरिरहेको छस् मैले भगवान्
 श्रीगणेशबाट दैत्यराज सिन्धुको सम्भामा पुगेपछि सर्वप्रथम
 मोठो वचन बोलेर कुराकानी गर्नु भन्ने आदेश पाएका कारण
 त्यसरी व्यवहार गरेको थिएँ । तर दुर्जमलाई दिएको उपदेश
 असफल भएँ भने मेरो मधुर वचनको मोति पनि असफल भएको

त्वयि नीतिर्बुधा जाता ह्युपदेशो यथा खले ।
 यदि निन्दा प्रयुक्ता ते यदुपदेशे शिवेऽपि च ॥३१॥
 श्रीगणेशस्तथा तेऽद्य न युद्धे जयमेध्यसि ।
 उदानीं हन्मि त्वा मूढ ! नाज्ञाऽस्ति स्वयिनो मम ॥३२॥
 मायकेन न हन्तव्यो दूतस्तेनापि नायकः ।
 इत्युक्त्वा धातयन् दैत्यान् नन्दी निष्वासवायुना ॥३३॥
 क्रोधेन तमपृष्ट्वैव प्रतस्थे हृषनिर्भरः ।
 सान्निध्यं प्राप्य देवस्य मयूरेशस्थ तत्क्षणात् ॥३४॥
 दूराद् ददर्श देवोऽपि ग्राह नन्दी समागतः ।
 प्रणिपत्याब्रवीद् देवं वृत्तान्तं सर्वमादितः ॥३५॥
 बहुधा बोधितो दैव्यो न स्वीचक्रे वचो मम ।
 निर्भर्त्सितो बहुविधं तेनाहञ्ज मया च संः ॥३६॥
 धुब्जं घटे यथा बिन्दुस्तस्मिन्सर्वं कृथा भवेत् ।

क उवाच

इति तद्वचनं श्रुत्वा प्रघातस्य यथागतम् ॥३७॥
 जहर्ष स मयूरेशो दैत्यमर्दनलालसः ।
 अज्ञापयत् स युद्धाय प्रमथादीन् गणांस्तथा ॥३८॥
 इदानीं सिन्धुनगरे युद्धं कर्तुं ममुत्सुकाः ।
 गर्जन्तु वीरशब्दैश्च मोचितुं बन्धनात् सुरान् ॥३९॥
 हत्वा सिन्धुञ्जं सबलं मोचितुं चाखिलान् सुरान् ।
 भुनीनां त्वरमाणानां गन्तुं स्वाश्रममण्डलम् ॥४०॥

छ यदि तैले श्रीगणेश र शिवजीलाई लक्षित गरी निन्दाबचनको प्रयोग गर्दछम् भने त्यसबाट तेरो आयु क्षीय हुनेछ र तैले युद्धमा पुगे हास्यमा पनि विजय प्राप्त गर्ने छैनम् हे मूर्ख मैले अहिले नै तलाई मार्ने थिएँ तर मलाई त्यसो गर्न मेरा ईश्वर श्रीगणेशबाट आज्ञा प्राप्त भएको छैन ॥३१-३२॥ राजाले राजदूतलाई मार्न हुँदैन र राजदूतले पनि विरोधी राजालाई मार्नु हुँदैन । यसो भनेर नन्दीले आफ्ना श्वास-प्रश्वासबाट अनेक दैत्यहरूलाई ठडाएर भुईँमा फछारे, त्यसपछि राँसले चुर भएका नन्दी सिन्धु दैत्यसँग जान्छु भने कुरा नै नगरी त्यहाँबाट हिँडे । तत्काल नै ती भगवान् मयूरेशको नजिकमा पुगे ॥३३-३४॥ उहाँले पनि नन्दीलाई टाढैबाट देखेर 'ह नन्दी आहुरो' भन्नुभयो । नन्दीले भगवान् श्रीगणेशलाई प्रणाम गरेर शुरुदेखि अन्त्यसम्मको सबै वृत्तान्त सुनाउने काम गरे ॥३५॥ नन्दीले भने - 'हे भगवन् श्रीगणेश मैले अनेक प्रकारबाट त्यस दैत्यलाई संझाएँ तर त्यसो मेरा बचनको उपेक्षा गर्‍यो । मलाई क्रोधपूर्वक अपशब्द प्रयोग गरी गाली गर्‍यो मैले पनि त्यसैगरी जवाफ दिएँ ॥३६॥ घोटिएकी गायोवा ताँलिएकी घानी खेर गएकी त्यसलाई दिएको ज्ञान-गुणको उपदेश व्यर्थ भयो ।'

ब्रह्माजीले भन्नुभयो - त्यसपछि नन्दीका मुखबाट सम्पूर्ण वृत्तान्त सुन्नुभएका भगवान् मयूरेश अत्यन्त खुसी हुनुभयो दैत्यहरूको संहार गर्ने लालसा लिनुभएका प्रभुले सिन्धु दैत्यसँग युद्ध गर्न प्रमथगणलाई आदेश दिँदै भन्नुभयो - 'हे प्रमथगण ! अहिले तिम्रोहरू दैत्यराज सिन्धुको नगरमा युद्ध गर्ने उत्कण्ठा लिएर प्रस्थान गर देवताहरूलाई बन्धनबाट मुक्त गर्न तैनिकसहित दैत्यराज सिन्धुलाई मार्न र मुनिहरूलाई शान्तिपूर्वक आफ्ना साधना-तपासना निर्वाचन सम्पन्न गर्ने अवस्था मिलाउन तिम्रोहरूले युद्ध गर्नुपर्छ । अब युद्धका लागि सिंहनाद गर ॥३७-४१॥

इति श्रीगणेशपुराणे क्रीडाखण्डे विचारवर्णनं नामैकादशाधिकशततमोऽध्यायः

प्र.छ सेणोमन्थ वकालद्वारा नेपाली भाषाका अनुदित श्रीगणेशपुराण क्रीडाखण्डको श्रीगणेशका सिन्धुसँग स्वयं युद्ध गर्ने विषयका मन्त्रणा' तीर्थकावित एक सय पछाहीं अध्याय पूर्ण भयो ॥१११॥

द्वादशोत्तरशततमोऽध्यायः

{ ११२ अध्याय }

क उवाच

शिखण्डिनं समारुह्य मयूरेशः पुरे दिने ।
 आयुधानि च चत्वारि प्रगृह्य कम्पङ्कजे ॥१॥
 जगर्ज घनवद् घोर ययौ रणचिकीर्षया ।
 शिवोऽपि गर्जन् सहसा वृषारूढो ययौ तदा ॥२॥
 मज्जकोटिगणा यश्चान् सन्नद्धा ययुरोजसा ।
 नदी प्राह ततस्तत्र न गन्तुं सहसाऽर्हथ ॥३॥
 गणानां नायके वीरभद्रे च मयि तिष्ठति ।
 प्रपथे वा विद्यमाने शक्ते हन्तुं सुरद्विषाम् ॥४॥
 पश्यन्तु सेवकमहस्तनो यान्तु सुसंयुगम् ।

क उवाच

भारतीषेवमाकर्ण्य देवो नन्दीरितः तदा ॥५॥
 उवाच परमप्रीतः साधु साधु त्वयोदितम् ।
 पराक्रमवतः सिन्धोर्द्रष्टव्यस्तु पराक्रम ॥६॥
 इति यापि पुरे नन्दिन् ! यूयं यान्तु सहैव न ।
 नतस्तु भूतराजोऽथ पुष्पदन्तोऽपि वीर्यवान् ॥७॥
 इयतु, पुरतस्तस्य कोटिसंख्यायुता गणाः ।
 वीर्यश्रिया दीप्यमानाः सर्वे वीरा मदान्विताः ॥८॥
 आक्रमन्तो दिगन्तान् वै गर्जन्तो घनवद् भृशम् ।
 भारेण शेषशीर्षाणि नामयन्तो धराभपि ॥९॥
 क्रोधानलं वधन्तस्ते प्रापुस्तां गण्डकीं पुरीम् ।
 दैन्यगुल्यो निपेतुस्ते दशकोट्यसुरैर्युते ॥१०॥
 ननस्तत्राभवद् युद्धं तुमुलं रोमहर्षणम् ।
 राम्रास्त्रैर्बाणनिचयैर्मिन्दीपालपरशुधैः ॥११॥
 ऋषास्त्रिन्मस्तका भिन्ना पादा हस्तास्तथोरवः ।
 वानजङ्घाश्च गुल्फाश्च भग्नाः केऽपि गतासवः ॥१२॥

ब्रह्माजीले भन्नुभयो - नन्दी दैत्यराज सिन्धुको
 समाचार लिएर फर्केपछि दोस्रो दिन मयूरेश भगवान् श्रीगणेशले
 मयूरमा सज्जर भए आफ्ना करकमलमा चार किसिमका
 आयुध छापण गरी युद्ध गर्ने इच्छाले घनगर्जन गर्नुभयो ।
 भगवान् शिवजी पनि गर्जनपूर्वक सौँदाम्य सकार भई प्रस्थान
 गर्नुभयो ॥१-२॥ त्यसपछि शस्त्र-अस्त्रले सुहृदका र सात
 कोटि सङ्ख्यामा रहेका शिवगण पनि औजपूर्वक शिवजीका
 पछि लागे । त्यस समयमा नन्दीले आएर भने - 'हे प्रमथगण ।'
 (तिमीहरू सहसा अगाडि बढ्नु हुँदैन । ३॥ श्रीगणेश भगवान्,
 वीरभद्र प्रमथगण र म छँदाछँदै सन्नुहरूको हत्याका लागि
 अरु वीरहरू अगाडि बढ्नु हुँदैन । ४॥ हामीजस्ता
 सेवकहरूको तेज हेर्नुस् र अनिमात्र युद्धमा जानुहुनेछ ।'

ब्रह्माजीले भन्नुभयो - भगवान् श्रीगणेशले नन्दीको
 वचन सुनेर अत्यन्त प्रसन्न हुँदै तिनलाई भन्नुभयो - 'तिमीले
 उत्तम कुरा गरेका छौ, आफूलाई पराक्रमी ठान्ने दैत्यराज
 सिन्धुको पराक्रम हेर्नुपर्छ ॥५॥ ६॥ म अगाडि जान्छु, तिमीहरू
 मेरा साथ हिँड ।' भगवान् श्रीगणेशको आज्ञा पाएपछि भूतराज
 र भूतराजका पछि पराक्रमी पुष्पदन्त गए ॥७॥ तिनका अगाडि
 कोटि सङ्ख्यामा रहेका वीरहरू पनि गए । वीर्यलक्ष्मीले दीप्त
 एवं मदमत्त सबै वीर दिग्दिगन्तमा आक्रमण गर्दै र मध्यसमान
 गर्जन गर्दै अगाडि बढे । ती आफ्नो भारले शेषनागका
 हजारौं शिर निहुन्थार्दै र युधिवीरहरू झुकाउँदै अगाडि बढेका
 थिए ॥८-९॥ यसरी क्रोधको अग्निज्वाला ओक्रन्दै ती सबै
 वीर गण्डकीको किनारमा रहेको गण्डकी नगरीमा पुगे , ती
 देवसेनाका जवानहरू दश करोड असुरवीरहरूले सम्पन्न
 दैत्यसेनामा जाइलागे , त्यहाँ भयङ्कर र रोमाञ्चक युद्ध आरम्भ
 भयो । त्यो युद्ध शस्त्र-अस्त्र, बन्दुक, तोप र परशु आदिबाट
 शुरु गरिएको थियो । देवसेनाले प्रबल पराक्रम देखाउँदा
 दैत्यहरूमध्ये कतिका टाढका काटिए, कतिका हात भर्चिए,
 कसैका जँघा टुक्रिए, कसैका भुँडा र गोलिगाँडाहरू फुक्सिए
 र केही मरे ॥१०-१२॥ ती सैनिकहरू भुईँमा लडिबुडो खेल्दै

निपत्य पुनरुत्थाय प्रायुध्यन् स्वपरैः सह ।

एवं निपतिता दैत्या असह्यता गतामचः ॥१३॥

पलाय्य निर्गता केचिदाचरन् सिन्धवेऽखिलम् ।

सभामध्ये वीरगणैरुपविष्टाय केचन ॥१४॥

शस्त्रधातैः स्वयद्रक्ताः पुष्पिता इव किंशुकाः ।

तत्रागत्य मृताः केचित् केचिद् धैर्यान् तमबुवन् ॥१५॥

नगरद्वारगुल्मं तु दशकोटिनिशाचराः ।

निघृन्ताः शस्त्रसंघातैर्युद्धं कृत्वा परस्परम् ॥१६॥

यदा शैलभिदो युद्धमभूत्तत्र जयोऽभवत् ।

उपविष्टोऽपि किं तूष्णीं सिन्धो ! स्वहितमाचर ॥१७॥

आरामा रिपुभिर्दग्धा गृहाणि च प्रतोलिकाः ।

अन्धकारे धूलिकृताः प्रापलन् वह्निनेजसा ॥१८॥

भुङ्क्ते निद्रिताः केचिन्निर्मयुर्नगराद् बहिः ।

बालानादाय पपलुस्त्यक्त्वा भोगञ्च केचन ॥१९॥

विस्त्रस्तवसना केचिद् ध्यानस्था बह्विधा हुताः ।

तत्रापि निधनं जग्मुर्भाषाशस्त्रप्रहारतः ॥२०॥

भनञ्जयं सर्वदिक्षु वीक्ष्य पौरा ध्यातुरा ।

मेनिरे प्रलयं प्राप्तं दहते सकला पुरी ॥२१॥

क उवाच

एवं दूतमुखाच्छ्रुत्वा सिन्धुजम्भामथाकरोत् ।

खादन्निव मृगान् सिंहः पर्वतान् विनिर्गतः ॥२२॥

उवाच दुर्धरा सेना दृश्यते किं भविष्यति ।

विदीपे क्रोधानलतो ग्रसन्निव त्रिविष्टपम् ॥२३॥

युद्ध गरिरहेका धिए केही दैत्यसेनाका ज्वनहरू भागेर सभामा आसीन दैत्यराज सिन्धुलाई सबै वृषन्ता बताइरहेका धिए केही दैत्यवीर असह्यता लागेको दाहबाट रात बगाइरहेका धिए । ती सबै फुलका पलायनहरू रक्ता देखिचे केही दैत्यवीर सिन्धु दैत्यका माघ आएर पछारिए मरे केही दैत्यले धैर्यपूर्वक सिन्धुलाई वृत्तान्त बताए 'हे महाराज ! नगरको ढोकाभर रहेको गुल्ममा दश करोड निशाचर छन्, ती निशाचरहरू शस्त्रयुद्ध गरेर परास्त भई भागेर यहाँ आएका छन् । जुन बेला हाम्रो इन्द्रसँग युद्ध भएको थियो त्यस बेला हामीले विजय प्राप्त गरेका थियौं । अहिले हामीले पराजय भोगिरहेका छौं । हे दैत्यराज ! तपाईं किन चुप लागेर बस्नुभएको छ ? तपाईंले युद्धमा गई नेतृत्व लिएर आफ्नो हित गर्नुहोस् । आज हाम्रा घनैघा, चर र किरियाका मूल ढोकाहरूमा शत्रुहरूले आगो लगाई सखाप पारिसकेका छन् । हिले आगो लगाउँदा धूलो उडेर तत्पत्र भएको अन्धकार फैलिएपछि घेरैजस्तो दैत्य सैनिकहरू रणभूमिबाट पारी ॥१३-१८॥ नगरमा गई भोजन गर्न लागेका केही दैत्य र आफ्नै घरमा निदाइरहेका कतिपय दैत्य हरले बालबच्चासहित भागेर शहर बाहिर गइसकेका छन् । केही गृहस्थ दैत्यले आफ्नो घरका काम-कर्तव्य र सुखभोग छाडेर बच्चा र नारीहरू लिई पलायन गरिसकेका छन् । केही दैत्य बेहोश भई शरीरबाट लुगा खसेको पनि पाइए नपाएर ज्यान जोगाउने किसिमले भागेका छन् । केही ध्यानमा लागेका दैत्यहरू आगोमा परेर मरे । त्यसैमाथि फेरि शत्रुको आक्रमण हुँदा राखको प्रहारबाट घेरै दैत्यहरू मरे ॥१९-२०॥ केही दैत्यहरू पटक पटक शत्रुको आक्रमण भइरहेका सखाको आम्बर र आगोको दाहबाट मरे, नगरको चारैतिर आगो देखेर डगाएका नगरवासी दैत्यहरूले प्रलयकाल आएजस्तो मानेका छन् । आज सम्पूर्ण शहरमा आगो लागेको छ र त्यो डढेर खरानी बन्दैछ ॥२१॥

खट्वाजीले भन्नुभयो - दूतका मुखबाट युद्धको सम्पूर्ण वर्णन सुनेपछि गुफाबाट बाहिर आएको सिंहले मुगलाई खान मुख बाएँ दैत्यराज सिन्धुलाई हाई अग्यो त्यसपछि त्यसले भन्यो 'हाम्रो सेना अविजय छ, अब आगाडि हेर के-के हुन्छ ?' तीन लोकलाई एकै गसमा मिल्न खोजेझैं दैत्यराज सिन्धुको क्रोधको आगो दक्कियो । त्यसपछि त्यसले फेरि

सिंहस्याग्रे किं शशकः करिष्यति पराक्रमम् ।
 मेरोः किं शलभः कुर्याच्च्यवनं जम्बुकोऽपि वा ॥२४॥
 कालस्य समं किं कुर्याद् जालोऽयं तु मयूराद् ।
 इत्युक्त्वा ह्येडितेनाऽसौ नादयन् विदिशो दिशं ॥२५॥
 चिन्नातुरः क्षणं नस्थौ मुनिर्वीरमिवास्थितः ।
 ततो वीराः सिन्धुदैत्यं प्राबुधन् क्रोधमूर्च्छिता ॥२६॥
 आज्ञा देहि मयूरेशं जेष्यामः क्षणमात्रतः ।
 तव प्रतापान् त्रैलोक्यं वशं नेष्यामः साम्प्रतम् ॥२७॥

सिन्धुरुवाच

सम्यगुक्तं महावीरा ममापि रिपुदर्शने ।
 मन इत्कण्ठितं यस्यान् सैन्येन युद्धप्रतापिह ॥२८॥
 ततः सर्वे पुरो जाता गर्जन्तो वीरसनमाः ।
 असङ्ख्याताः शस्त्रधराश्चतुरङ्गबलान्विता ॥२९॥
 हृद्यारूढः सिन्धुदैत्यः क्रोधहर्षसमन्वितः ।
 वमन् क्रोधानलं वक्त्राग्नेत्राभ्यां रणदुर्मदः ॥३०॥
 यथावशं पुरोधाय मनोवेगं महाधनम् ॥३१॥

भन्यो - 'खरायोले सिंहका सामु के पराक्रम गर्ने सक्छ ? सलहले अथवा स्यालले के सुमेरु पर्वत उचाल्न र हल्लाउन सक्छ ? ॥२२-२४॥ त्यसैगरी त्यो श्रीगणेश बच्चाको महाकाल-स्वरूप न सिन्धु दैत्यलाई के लछारपाटो लगाउन सक्छ ?' यसरी क्रोधपूर्ण भनाइ राखेर त्यसले सिंहनाद गरी दशै दिश बर्कायो । त्यसपछि केही चिन्ता परेझैं त्यो मुनिसमान मौनधारण गरेर जस्यो । यत्तिकैमा केही दैत्यवीर रीसले चूर हुँदै आएर दैत्यराज सिन्धुलाई भन्न लागे - 'हे दैत्यराज ! हजुर आज्ञामात्र दिनुहोस्, हापी एकछिनमा मयूरैक्रमधि विजय गर्दछौं । हजुरको प्रतापबाट तीन लोकलाई नै हामोले वशमा ल्याउँछौं २५-२७ ।

सिन्धुले भन्यो - 'हे वीर हो ! राम्रो कुरा मन्थौ । मेरो पनि शत्रु मरेको देख्ने इच्छा बढेर आएको छ । त्यस कारण तिमीहरू आफ्ना सेनाका साथमा गई श्रीगणेशसँग युद्ध गर ।' यसरी सिन्धु दैत्यले आज्ञा दिएपछि असङ्ख्य शस्त्रधारी चतुरङ्गिणीसेनाले सम्पन्न ती दैत्यवीरहरू गर्जन गर्दै लडाईँको मैदानतर्फ गए । घोडामा सवार दैत्यराज सिन्धु पनि सुद्धका लागि लालायित भएर क्रोध र हर्षले सम्पन्न भई मुख र आँखाबाट क्रोधको ज्वाला निकाल्दै मन्थैं द्रुत गति भएको बहुमूल्य घोडामा सवार भई युद्धभूमितर्फ गयो । २८-३१॥

ॐ

ॐ इति श्रीगणेशपुराणे क्रीडाखण्डे युद्धवर्णनं नाम द्वादशाधिकशततमोऽध्यायः ॐ

प्रा.डा. वेणीभायव वकालद्वारा नेपाली भाषामा अनुदित श्रीगणेशपुराण क्रीडाखण्डको गरुडकी 'नगरीमा गणेशसेवा र सिन्धुसेनाको युद्धवर्णन' शीर्षकान्वित एक सब बाहुनी अध्याय पूर्ण भयो । ११२

ॐ

त्रयोदशोत्तरशततमोऽध्यायः

{ ११३ अध्याय }

क उवाच

पदातयः पुरो यान्ति कम्पयन्तो वसुन्धराम् ।

विकरालमुखा वीराः सिन्दुरारुणमस्तकाः ॥१॥

केचिन्निबद्धकवचा मुक्तकेशा सुदारुणाः ।

केचिन्निबद्धकटध्वं केचिच्चन्दनचर्चिताः ॥२॥

नानाशस्त्रप्रहरणा नानायुद्धविशारदाः ।

पुरो यान्ति गजा मत्ता धानुचित्रा इवाद्रव ॥३॥

दीर्घदन्ता विभान्ति स्म भूषणैर्विविधैरपि ।

घण्टानादैर्जनं सर्वं बधिरं चक्रुरञ्जसा ॥४॥

चूर्णयन्तो गिगीन् वृक्षान् ययुः शुण्डाप्रहातः ।

ललत्कुम्भाः पताकाढ्याश्चित्रध्वजविशजिताः ॥५॥

ततोऽश्वाश्च खुराघातैश्चूर्णयन्तो वसुन्धराम् ।

हेविनैर्नादयन्तो वै गगनञ्च दिशो दश ॥६॥

सुवर्णरत्नमुक्ताभिर्भूषिता व्योमच्छाणिनाः ।

अधिष्ठिता महायोधैस्तनुत्राणप्रशोभिभिः ॥७॥

नानाशस्त्रधरैर्वीरैः परसेनाविमर्दिभिः ।

ततस्तु रथिनो जग्मुः शस्त्रास्त्रै र्गिणघातिनः ॥८॥

सहिता युद्धमार्गजैर्वै सारथिभिर्मृध ।

मुक्तामणिमया पाला वहन्तो गन्धमालिनः ॥९॥

धनुस्कन्धास्तूणभृतो भल्लहस्ता सखद्गकाः ।

शस्त्रप्रभाभिर्भेत्त्राणि छादयन्तो जनस्य हि ॥१०॥

झट्याजीले मन्त्रुभयो दैत्यराजसिन्धुका पैदलसेनाका
वीरहरू घर्ती कँपाउँदै अगाडि बढिरहेका थिए ती वीर डरलाग्दो
अनुहार भएका, सिन्दूरबस्तो रातो टाउको भएका थिए र तीमध्ये
कसैले कवच धारण गरेका थिए । खुला केश भएका कारण
पनि ती सबै दैत्य डरलाग्दो थिए, कसैले काम्मपेटी बाँधेका
थिए र कसैले शरीरमा चन्दनको लेप गरेका थिए ॥१-२॥ ती
सबै वीर अनेक शस्त्र-अस्त्रको प्रहारका लागि उपयोगी
सामग्रीले सम्पन्न र युद्धमा कुशल थिए । तिनका अगाडि
विभिन्न धातुले चित्र-वित्तिव देखिने, पक्कनहुँ अस्कार भएका
र विविध शृङ्गार सामग्रीले सजिएका हात्तीहरू हिडिरहेका
थिए । लामा-लामा दाँत भएका ती हात्तीले धारण गरेका
भुँचुरुको नादबाट सबै मानिसलाई बहिरा बनाएका थिए ।
आफ्नो सँढुको प्रहारबाट पर्वत र रुखलाई पनि घुलो पोढो
बनाउने, विशाल गण्डस्थल र ध्वजापताकाको सिंगारिएका र
शोभासम्पन्न ती हात्तीको लश्कर युद्धमैदानतर्फ बढिरहेको
थियो ॥३-५॥ त्यसपछि खुरको आघातबाट धुधिवीलाई
चुप-चूर्ण बनाउँदै चीत्कार गरी आकाश र सबै दिशाहरूलाई
शब्दावधान गराउँदै घोडाहरू हिडिरहेका थिए । ती घोडा
सुवर्ण रत्न र मोतीले अलङ्कृत एवं आकाशगामी र द्रुतगामी
थिए । तिनका कवचधारी वीर घोडाहरू सवार थिए । त्यस्तै
अनेक शस्त्र धारण गर्ने शत्रुको संहार गर्न सिपालु वीरहरूले
सुझएका अरु घोडाहरू पनि त्यसरी नै अगाडि बढिरहेका
थिए । घोडाहरूपछि रथहरूको लश्कर चलिरहेको थियो
रथमा आरोहण गर्ने घोडाहरू शस्त्र-अस्त्रको तीक्ष्ण प्रहारबाट
दुला-दुला शत्रुहरूलाई संहार गर्न सक्षम थिए ॥६-८॥ युद्धको
मैदानमा बाटो जम्रे र व्यूह भेदन गर्न समर्थ सारथिहरूले
युक्त महारथीहरू मोती र मणिको मालाद्वारा अलङ्कृत र
सुगन्धित पुष्पमालाद्वारा सुसज्जित थिए । कार्यमा अनुवाण
भित्रका, हातमा भाला र तलबार धारण गर्ने शस्त्रको चमकद्वारा
दर्शकहरूको आँखा तिमिरावन सक्ने ती दैत्यसेनाका वीरहरू
आफ्नो गर्जनद्वारा दसै दिशा धर्काउँदै अगाडि बढिरहेका थिए

एव सेना समायाता गर्जयन्ती दिशो दश ।
भूतराजेन सा दृष्टा पुष्पदन्तेन घाहिनी ॥११॥
मयूरेशमुभौ याती ततौ भीत्या प्रलायितौ ।

तावूचतुः

नवाज्ञया पुरो यातावावाभ्यां निहता धमूः ॥१२॥
गुल्मस्था नगरद्वारि दग्धञ्च नगरं बहु ।
प्रतापं नौ समाकर्ण्य सिन्धुः स्वयमुपागतः ॥१३॥
अनुरङ्गा धमू गृह्य नानाशस्त्राल्लघारिणीम् ।
ततो भीत्या भवन्तश्च समायातौ महाबल ॥१४॥

क उवाच

सिन्धुसैन्यसमुद्रोऽथ वदतोरेकमेतयोः ।
दृष्टो पूर्वदिग्भागे दुस्तरः शस्त्रयोधिभिः ॥१५॥
ततो हर्षयुतो ज्ञात्वा दैत्यवृत्तं समासतः ।
नीलकण्ठं समारुह्य मयूरेशो ययौ पुर ॥१६॥
आयुधानि च चत्वारि चतुर्दोषु प्रगृह्य स-
मत्रद्धा गणकोट्यस्ता धनुर्वाणासिपाणयः ॥१७॥
परिवार्य स्थिता देवं नीलकण्ठं वृषस्थितम् ।
पुनीधरा स्तुवन्ति तस्मै ददुराशीर्वचोऽपि तम् ॥१८॥
उभयोः सेनयोर्बाह्यधोषकोलाहलो महान् ।
परस्परं सम्यग् तां वीक्ष्य सेने सुविस्मिते ॥१९॥
असङ्ख्यातं बलं वीक्ष्य तुतोष स मयूरराट् ।
यदुक्तं नन्दिना पूर्वं तद् दृष्टं सर्वमेव हि ॥२०॥
ततो नन्दी मयूरेशं तत्वा गर्जन् मुहुर्ययौ ।
नभोमार्गेण सैन्येषु चिच्छेद वीरमस्तकान् ॥२१॥

मैदानमा युद्धा श्रीगणेशका सेनाप्रमुख भूतराज र पुष्पदन्त
गर्जन गर्दै आइरहेको दैत्यराज सिन्धुको विशाल सेना देखेर
मयले पलायन गर्दै भगवान् श्रीगणेशका सामु आइपुगे

भूतराज र पुष्पदन्तले भने - 'हे प्रभो ! हजुरको
आज्ञा पाएर हामी युद्धको मैदानमा गयौ । हामीले धेरै
दैत्यहरूको वध पनि गर्नु । ९-१२॥ गुल्ममा रहेर हामीले
दैत्यनगरको मूल ढाँकामा पुगी त्यसको चारैतिर आगो पनि
लगायौ । हाम्रो प्रताप सुनेर त्यो सिन्धु दैत्य अनेक थरि शस्त्र-
अस्त्रले सजिएको चतुरङ्गिणीसेना लिएर मैदानमा आयो । हे
प्रभु ! त्यसको विशाल सेना देखेर डराई हामी अहिले हजुरको
समीपमा आएका छौ ॥१३-१४॥

ब्रह्माजीले भन्नुभयो - यसरी भूतराज र पुष्पदन्तले
निवेदन गरिरहेको समयमा शस्त्रयोद्धाहरूका लागि दुस्तर
सिन्धुको महासेनाको सागर पूर्व दिशामा देखियो ॥१५॥ आफ्ना
वीरहरूबाट दैत्यको खबर सुनेर खुसी हुनुभएका भगवान्
श्रीगणेश युद्धका लागि तयार भई मयूरमा सवार भएर अगाडि
चढनुभयो ॥१६॥ भगवान् श्रीगणेश त्यस मेरु चतुर्बाहु
हुनुहुन्थ्यो । उहाँ आफ्ना चार हातमा चारथरि आयुध धारण
गरी मयूरमा सवार भएर युद्धका लागि तयार हुनुभयो ॥१७॥
धनुबाण र तरवार धारण गर्ने कोटि संख्यामा रहेका युद्धका
लागि तयार भगवान्का गणहरूले सँधैमा सवार हुनुभएका
नीलकण्ठ शिवजीलाई चारैतिरबाट घेरेका थिए । युद्धमा जान
लागुभएका भगवान् शिवजीलाई देखी मुनिहरू स्तुति गरिरहेका
थिए र आशीर्वादका वचन प्रदान गरिरहेका थिए ॥१८-१९॥
युद्धको आरम्भमा बाजगाजा बज्दा दुवै सेनामा ठूलो कोलाहल
मच्चिएको थियो । दुबैतर्फका सैनिकहरू सामुने हुँदा एकले
अर्काको शस्त्र-अस्त्रको वैभव देखेर चकित भए । आफ्नो
असंख्य सेना नजर गरी मयूरेश श्रीगणेश सन्तुष्ट हुनुहुन्थ्यो
दूतको रूपमा सिन्धु दैत्यको सभामा गई फर्केर आएका
नन्दीले वस्तो वर्णन गरेका थिए श्रीगणेशले पनि सिन्धुसेनाको
त्यस्तै दृश्य देखेनुभयो ॥२०-२१॥ त्यसपछि नन्दी पनि भगवान्
श्रीगणेशलाई प्रणाम गरी मयङ्गुर गर्जन गर्दै आकाशमार्गबाट
उठेर गई शत्रुसेनामा जाइलागे । तिनले शत्रुसेनाका असंख्य
वीरहरूका टाउका काट्न थाले । आफ्ना सिङ्को प्रबल प्रहारबाट

शृङ्गाघातेन सहता हयपथ्याह्वनद् दृढम् ।

शीघ्रमुद्धीय च ययौ मयूरेशं स्रथाऽक्षतः ॥२२॥

आश्चर्यं चक्रिरे सर्वे गणाः साध्विति शंसिरे ।

छत्रच्छेपतयामसमं नन्दी शुङ्गप्रहारेन ॥२३॥

पतितेऽश्वे च छत्रे च सिन्धुस्थान्तरं गतः ।

धारयामास च तदा छत्रपन्थ्याहाधनम् ॥२४॥

आश्चर्यं परमं मेने नन्दिनः कर्मणाऽसुरः ।

द्युक्रोधं य महावीरान् क्व गतो यः पराक्रमः ॥२५॥

एवमाकर्ण्य तद्वाक्यं कौस्तुभो मैत्र एव च ।

अमात्यौ तं नमस्कृत्य सेनया चतुरङ्गया ॥२६॥

या चिन्तां कुरु सिन्धो ! त्वं विधास्याको रिपुक्षयम् ।

अन्यथा न मुखं नाथ ! दर्शयाधः कथञ्चन ॥२७॥

एवमुक्त्वा प्रचलितौ परसैन्यभिर्हर्षणौ ।

पदादौनां गणा याता ब्रह्माण्डस्फोटतत्पराः ॥२८॥

न्युज्जताभिच्छवो नेतुं भूगोलं रणदुर्मदाः ।

कौस्तुभोऽथ मयूरेशं यातौ मैत्रश्च पातितुम् ॥२९॥

शङ्खध्वं परिच्छाद्य यातावस्थान्तिकं यदा ।

वीरभद्रस्तदा यातो योद्धुः स च षडाननः ॥३०॥

असङ्ख्यसेनया युक्ता गर्जयन्ती दिशो दश ।

निजघ्नतुरुभौ रोषात् सिन्धुं नानाप्रहारतः ॥३१॥

कौस्तुभोऽप्यथ मैत्रश्च जघ्नतुस्तीं परस्परम् ।

सहस्रं शरयस्वेति व्याहरन्तः परस्परम् ॥३२॥

शस्त्रैरस्त्रैरनेकैश्च ताभ्यां युद्धमकुर्वताम्

शस्त्राक्षैर्भिन्दीपालैः परिघर्मसत्तरपि ॥३३॥

सिन्धु दैत्यको जोडालाई बाइतो बनाए । आफू कुनै जोड नछाईकन
तुरुस्त्रै ठडेर भगवान् श्रीगणेशका सामु आइपुगे ॥२१-२२॥
त्यसरी फर्केर आएका नन्दीलाई शिवगणले अश्चर्यपूर्वक
हेर्दै घन्यबाट दिए । फेरि ठडेर गएर नन्दीले आफ्ना सिङ्गको
प्रहारबाट दैत्यराज सिन्धुको राजछत्र भुईँमा छसङ्ग्रिए । २३
आफ्नो घाडाको पतन र छत्रभङ्ग भएपछि दैत्यराज सिन्धु भित्र
गयो र त्यसले अर्को मूल्यवान् छाता लिएर आयो , त्यस
स्थितिमा त्यसले नन्दीको प्रबल पराक्रम देखेर आश्चर्यको अनुभव
गरिरहेको थियो । एकछिन विचार गरेर आफ्ना सेनापति क्रोध
देखाउँदै सिन्धुले भन्यो - 'हे योद्धाहरू ! खै तिम्रोहल्लाको
पराक्रम ?' दैत्यराजको क्रोधपूर्ण वचन सुनेर त्यसका वीर
मन्त्रीहरू कौस्तुभ र मैत्रले चतुरङ्गिणीसेनाका साथ आई
दैत्यलाई प्रणाम गर्दै भने - 'दैत्यराज तपाईंले जित्ना नगर्नुहोस्
हामीले शत्रुसंहार गर्नेछौं । त्यसो गर्न सकेनौं भने हामीले फेरि
हजुरलाई मुख देखाउने छौं' ॥२४-२७॥ आफ्नो बस्ती अतोद
वत्ताएर ती मन्त्रीहरूले शत्रुसेनाको नाश गर्न पैदलसेना सङ्घमा
लिई युद्धका लागि प्रस्थान गरे तिनका साथमा ब्रह्माण्ड निहुँचाउन
सक्ने वीरहरूले सम्पन्न पैदलसेना अगाडि बढ्यो ॥२८॥ रथका
लागि तप्तकार ती वीरहरू सम्पूर्ण भूगोललाई उल्ट्याउन
खोजिरहेउस्ता देखिन्थे । कौस्तुभ र मैत्रले श्रीगणेश भगवान्को
नजिकमा गई उहाँलाई प्रहार गर्न बाहिरहेका थिए । त्यसैले
ती असंख्य बाणहरूको वर्षा गर्दै श्रीगणेशका सामु पुगे
दैत्यका मन्त्रीहरूलाई भगवान् श्रीगणेशका सामु आइरहेको
देखेर स्कन्द र वीरभद्र युद्ध गर्ने अगाडि बढे । असंख्य-
सेनासम्पन्न वीरभद्र र स्कन्दले आफ्नो गर्जनबाट दमै दिशा
थकाइरहेका थिए । ती दुवैले क्रोधपूर्वक असंख्य शस्त्रको
वर्षा गर्दै दैत्यराज सिन्धुमाथि आक्रमण गरे ॥२९॥ ३१
कौस्तुभ र मैत्र अगाडि आए । तिनलाई अगाडि आएको
देखेर स्कन्द र वीरभद्रले ती दुवैका साथ घोर सङ्ग्राम गरे ।
सहन गर, भार काट र प्रहार गरजस्ता शब्द उच्चारण गर्दै
कौस्तुभ, मैत्र, स्कन्द र वीरभद्रले शस्त्र र अस्त्रद्वारा घमासान
युद्ध गरे बाणवर्षा गरेर घुर्यत्रो हिर्काएर, मुसल प्रहार गरेर
तथा मुग्रे प्रहार गरेर लडिरहेका दुवै पक्षका सैनिक वीरहरूले
परस्पर वधको इच्छा गर्दै एकले अर्काको घाईते तुल्याइरहेका

नानासेनाधरा जघ्नुः परस्परबधेप्सवः ।

नष्टेषु सर्वशस्त्रेषु शरीषु च परस्परम् ॥३४॥

मत्तयुद्धं प्रचक्रुस्ते जीवग्राहयमारयन् ।

व्यसवः पतिताः केचित् केचिद् रक्तं मुखाद् बहु ॥३५॥

पाद पादेन जघ्नुस्ते स्कन्धं स्कन्धेन चापरे ।

पृष्ठं पृष्ठेन केचिच्च हस्तं हस्तेन चापरे ॥३६॥

मथ्यकं मस्तकेनैव कूर्परं कूर्परेण च ।

पतिताः पात्यमानाश्च मृता भग्नाश्च चूर्णिताः ॥३७॥

छिन्नकण्ठा भिन्नभुजा भग्नजङ्घोरुबाहवः ।

एव नष्टेषु सैन्येषु सिन्धुसेना जयं ययौ । ३८ ॥

जयशब्दैः स्तूयमानैर्बन्दिभिर्वाद्यनिस्वनैः ।

मिन्धुदैत्येश्वरं यातावमात्यौ मैत्रकौस्तुभौ । ३९ ॥

मयूरेश समायातौ वीरभद्रषडाननौ ।

नतोऽस्तमगमत् सूर्यस्ततो युद्धमुपासमत् ॥४०॥

अपरेऽह्नि न्ययुध्यन्त देवसैन्येन दानवाः ।

पलायमाना तां सेनां निजघ्नुः शस्त्रसञ्चयैः ॥४१॥

पुनरावेशमापन्नौ वीरभद्रषडाननौ ।

गर्जन्तौ गर्जयन्तौ च गगनञ्च दिशो दश ॥४२॥

निघ्नन्तौ रिपुसेनां तां निदर्हन्तौ कृतान्तवत् ।

अन्धकारे महाघोरे न प्राज्ञायत किञ्चन ॥४३॥

थिए । सबे शस्त्र र बाण समाप्त भएपछि त्यहाँ मत्तयुद्ध प्रारम्भ भयो । जसले जसलाई समात्त त्यसले त्यसलाई ठाउँ मार्ने कोशिश गरिरहेका ती वीरहरू भयङ्कर युद्ध गरिरहेका थिए । त्यस युद्धमा केही वीरहरू निष्प्राण भएर लडे र केहीले मुखबाट रगत बान्ता गर्न थाले । ३२-३५ । दुवै पक्षका वीरहरू एकले अर्कालाई खुट्टाद्वारा खुट्टामा, काँधद्वारा काँधमा, पिठ्ठैँद्वारा पिठ्ठैँमा, हातद्वारा हातमा निधारद्वारा निधारमा र कुहिनद्वारा कुहिनमा हिकोइरहेका थिए । यसरी परस्परमा प्रहार गर्दा कोही आफैं ढले र कसैले शत्रुलाई ढालेका थिए । कोही आफैं मरे भने केहीले शत्रुलाई मारेका थिए । केही भुईँमा लडे भने कुनैले शत्रुलाई भुईँमा लडाइरहेका थिए । कुनै घाइते भएका थिए र कसैले शत्रुलाई घाइते बनाए । दुवै पक्षका घाइते वीरहरूका शरीरका अर्छिर्छिएका टुक्राहरू युद्धको मैदानमा छरिएका थिए । घाँटी छेडिएका, हात काटिएका, जाँघ र भुजा टुक्रिएका धेरै वीरहरू देखिन्थे । यसरी अनेक देववीरहरूको विनाशपछि सिन्धुको सेना विजयी भयो । ३६-३८ । सिन्धुका मन्त्रा, मैत्र र कौस्तुभ पनि बाजागाजाका साथ जय-जयकार र स्तुति गरिरहेका बन्दी गणहरूलाई लिएर सिन्धुका समीपमा गए । उता वीरभद्र र स्कन्द पनि भगवान् श्रीगणेशको दर्शन गर्न गए । त्यसपछि सूर्य अस्ताए र युद्ध पनि थपियो । ३९-४० । अर्को दिन त्यसैगरी दानव र देवताका सैनिकहरू जम्मा भएर लड्न थाले । त्यो दिन दैत्यसेनाको बल र पराक्रम अपूर्व रूपमा चम्कियो । तिनले देवसेनालाई भगाउन थाले । भागिरहेको देवसेनामाथि पछाडिबाट दैत्यसेनाले शस्त्रप्रहार गर्‍यो । मस्तो देखेर आवेशमा आएका वीरभद्र र स्कन्द गजंज भई त्यहाँ आए । ती दुवै वीरले यमराजले हैं दैत्यसैनिकहरूलाई मर्दै आफ्नो शस्त्रप्रहार र गर्जनबाट दसै दिशा र आकाशलाई शब्दावमान गराएका थिए । शस्त्रप्रहारको आगोबाट सबैलाई डुहाउँदै तिनले युद्ध गरे । त्यस घनघोर युद्धमा चारैतिर उड्को धूलाले धर्ती आकाश र सूर्यलाई पनि छकिदियो । सूर्य पनि ढाकिदा चारैतिर घोर अन्धकार छायो । त्यहाँ कसैले केही देखे स्थिति रहेन । यस्तो घोर अन्धकारमा पनि दुवै पक्षका वीरहरू जोशमा आई शस्त्र प्रहार गर्न लागे । त्यस बेला तिनले कुन आफ्नो सेनाका वीर हुन् र कुन शत्रुसेनाका वीर भन्ने कुरा पनि ठप्पाउन सकेनन् । अन्धकारमय युद्धमा

स्वान् परानपि जघ्नुस्ते युध्यमाना महाबलाः ।
 भग्नायां सिन्धुमेनायां चक्रतुर्जयनिस्वनम् ॥४४॥
 दैत्यामात्यौ पुनर्घातौ परणे कृतनिश्चयी ।
 प्रेरयामासतुरुभौ निजाश्वौ परवाहिनीम् ॥४५॥
 किरन्तौ शरजालानि जघ्नुः करवास्ततः ।
 ततः घञ्जानने दृष्ट्वा तयोरनिर्घणक्रमम् ।
 मुष्टिघातेन तौ हत्वा निजसेनामगाज्जघ्नात् ॥४६॥
 मैत्रस्तु भूमिमगमद् वमन् रक्तं मुखाद् बहु ।
 तथाविधञ्च तं दृष्ट्वा कौस्तुभो क्रोद्धमागतः ॥४७॥
 घञ्जाननमयो रोषान्निजघ्ने करवालनः ।
 तस्मिन् मूर्च्छाश्रवाप्ते तु वीरभद्रोऽप्ययुध्यत ॥४८॥
 कौस्तुभः प्राहनद् रोषाच्छराघातैस्नेकशः ।
 सोऽपि तं प्राहनन्मुष्ट्या भूमौ चैनमघातयत् ॥४९॥
 हते तस्मिन्ननन्दाऽसौ वीरभद्रो महाबलः ।
 पप्राल दैत्यसेना सा हते मैत्रे च कौस्तुभे ॥५०॥
 तमुदन्तं शस्त्रहतां स्रवन्तो रुधिरं बहु ।
 न्यवेदयन् दैत्यराजसिन्धवे देवशत्रवे ॥५१॥
 वाचा विस्मृष्ट्या तु खाच्छस्त्राघातकृताद् भ्रमम् ।
 जयमाकाङ्क्षतं नित्यं मैत्रकौस्तुभयोर्भ्रमम् ॥५२॥

श्रीगणेशको सेनाका सामु दैत्यको सेना परास्त हुँदै गयो र
 भाग्न बाल्यो , सिन्धुसेनाको पराजय देखेपछि स्कन्द र वीरभद्रले
 जयजयकार गरे ॥४१-४४॥ त्यसपछि आफ्नै ज्यान होम
 समेत तयार रहेका दैत्यराज सिन्धुका मन्त्री मैत्र र कौस्तुभ फेरि
 लड्न आए ती दुवै आफ्नो घोडा र सेनालाई युद्ध गर्न प्रेरित
 गरेर बागवर्ष गर्दै र तरवार नचाउँदै लडिरहेका थिए ।
 त्यसपछि स्कन्द तौ दुवै मन्त्रीहरूको डरलाग्दो पराक्रम देखेर
 तीमाथि भयङ्कर मुट्की प्रहार गरी आफ्नो सेना भएको ठाउँमा
 फर्के । सिन्धुको मन्त्री मैत्र मुखबाट रगत बान्ता गर्दै मुईमा
 ढलेर मर्‍यो । मैत्रको यो हालत देखेर जोशका साथ कौस्तुभ
 लड्न आयो ॥४५-४७॥ स्कन्दले रिसाएर त्यसमाथि
 तरवारको प्रहार गरे । त्यो बेहोश भयो । त्यो होशमा आएपछि
 फेरि वीरभद्र त्यसमाथि जाइलागे । कौस्तुभले क्रोधपूर्वक
 बाणको वर्षा गर्‍यो वीरभद्रले मुट्कीले हिर्काउँदै त्यसलाई
 मुईमा ढलाइदिए र त्यो पनि निष्प्राण भयो । त्यसको मृत्युपछि
 वीरभद्रले श्रीगणेशको जयजयकार र सिंहनाद गर्दै खुसी मनाए।
 दुवै मन्त्रीहरूले युद्धमा वीरगति प्राप्त गरेपछि दैत्यसैनिकहरू
 भागे ॥४८-५०॥ झड्ते सैनिकहरूले दुवै मन्त्रीहरूको मृत्यु
 भएको खबर पाएर शरीरबाट रगतका घारा बगाउँदै सिन्धुदैत्यका
 सामु पुगेर त्यसलाई त्यहाँ भएको घटना सुनाए ॥५१॥ ती
 शस्त्रद्वारा आहत सैनिकहरूले दुःखपूर्वक स्पष्ट स्वर्णमैत्र र
 कौस्तुभको विजय कामना गर्ने सिन्धुलाई ती दुवैले वीरगति
 प्राप्त गरेको घटना सुनाए ॥५२॥

===== ॐ =====

ॐ इति श्रीगणेशपुराणे क्रीडाखण्डे मैत्रकौस्तुभकथो नाम त्रयोदशाधिकशततमोऽध्यायः ॐ

प्र.१५ सेर्णिमाखन बकालद्वारा नेपाली भाषामा अनुदित श्रीगणेशपुराण क्रीडाखण्डको वीरभद्र एवं स्कन्दद्वारा मैत्र र
 कौस्तुभको वध शीर्षकान्वित एक सय तेह्रौं अध्याय पूर्ण भयो ॥११३॥

===== ॐ =====

चतुर्दशोत्तरशततमोऽध्यायः { ११४ अध्याय }

वीरा ऊचुः

नानाशस्त्रप्रहरणं मृतौ तौ मैत्रकौस्तुभौ ।
असङ्ख्यता हता सेना ताभ्यां निशि दिवाऽपि च ॥१॥
ननो रिपुबलम् दृष्ट्वा वीरौ द्वौ समुपस्थितौ ।
ताभ्यां बलिभ्यां क्लृप्ता निजसेना विमर्दिता ॥२॥
यद्यो करप्रहराभ्यां गतोऽसौ यमसादनम् ।
दृष्ट्वा नानाविधा सेना न दृष्ट्वा नादृशौ सुरौ ॥३॥

मिथुरुवाच

यौ दृष्ट्वा स बिभेति स्म कृतान्तो भूतहाटक ।
नी कथं शरघातेन मृतौ शंसध सैनिका ॥४॥
यगाक्रममिदानीं मे पश्यन्तु सर्वसैनिका ।
एणभूमौ नर्तयिष्ये शिरः शत्रोर्न संशयः ॥५॥
चक्रबुद्धं करिष्यामि चक्रपाणेर्यतः सुत ।
इत्युक्त्वा हयमारुह्य पयूरेण ययौ खलः ॥६॥
असङ्ख्यकोट्यो दैत्यानां पुरो याता महाबला ।
योद्धुकामा, सुरेन्द्रेण शिवपुत्रेण दुर्धरा ॥७॥
ननो नन्दिपुष्पदन्तौ योद्धुं यातौ महाबलौ ।
भूतराजश्च विकटो दशलक्षैश्च योद्धुभिः ॥८॥
चपलोऽप्यर्धलक्षेण योद्धुकागोऽभिनिर्घयी ।
षडाननो वीरभद्रोऽसङ्ख्यसेनासपायुतौ ॥९॥
ईयतुर्युद्धबसिनौ नानाशस्त्रधराकुभौ ।
सज व्यूहान् समालोक्य प्राव्यूहन् दैत्यसैनिकान् ॥१०॥
गन्धासुरोऽथ मदनः कान्तो वीरो ध्वजस्तथा ।
महाकायश्च शार्दूलो धूर्तनायाथ सप्तमः ॥११॥

वीरहरूले भने - 'अनेक शस्त्रहरूबाट शत्रुमाथि प्रहार गर्ने समर्थ वीरहरू मैत्र र कौस्तुभले वीरगति प्राप्त गरे । तिनले रात र दिनमा पनि आक्रमण गरेर शत्रुका अनेक वीरहरूको मंहार गरेका थिए ॥१॥ शत्रुसेनातर्फबाट दुष्ट दुई जना वीरहरू आए । ती बलवान् शत्रुवीरले हाम्रो सेना जित्बल्याए । त्यसै बेला तौ शत्रुवीरहरूको मुड्को प्रहारबाट हाम्रा मैत्र र कौस्तुभले वीरगति प्राप्त गरेका हुन् । हामीले अनेक शत्रुसँग लड्दा अनेक थरि सैनिक देखेका थियौं तर मैत्र र कौस्तुभसँग युद्ध गर्ने अजेब दुई जना वीरजस्ता वीर कहिले पनि देखेका थिएनौं ॥२-३॥

मिथुरुले भन्यो - प्राणीहरूलाई मृत्युमा पुर्‍याउने एमराज पनि मेरा मन्त्री मैत्र र कौस्तुभलाई देखेर धक्कामान हुन्थे । आज मेरा ती वीर मन्त्रीहरू देवसेनाका वीरहरूको मुड्को प्रहारबाट मरेका कुरा कसरी गथ्यौ ? न अचम्म पोको छु ॥४॥ हे सैनिकगण अह तिमीहरूले मेरो पराक्रम देखेछौं । मैले युद्धको मैदानमा शत्रुहरूको टाउको नचउनेछु । यसमा तिमीहरूले कति पनि शङ्का नमान ॥५॥ म चक्रपणिको पुत्र हुँ । तसर्थ मैले चक्रबुद्ध गर्नेछु । (यसरी गर्जन् गर्दै त्यो दैत्य षोडशमा सवार भई भगवान् श्रीगणेशका समीपमा गयो ॥६॥ देवताका पति शिवपुत्र श्रीगणेशसँग युद्ध गर्न चाहने दुर्धर्ष दैत्यहरूको असङ्ख्य कोटि सेना अगाडि लाग्यो ॥७॥ त्यसपछि महाबली बन्दी र पुष्पदन्त पनि ती दैत्यसेनासँग युद्ध गर्न अगाडि सरे । भूतराज र विकट नामक देववीरहरू दश लाख सैनिक लिएर युद्ध मैदानतर्फ गए ॥८॥ दैत्यसेनाको नयक चपल पनि पचास हजार सैनिक लिएर मैदानमा पुगिसकेको थियो । असङ्ख्य सैनिकले सम्पन्न महाबली स्वामी कर्तिक र वीरभद्र अनेक थरि शस्त्र धारण गरी युद्ध गर्न त्यहाँ पुगे । स्कन्द र वीरभद्रले दैत्यहरूले तयार गरेका सप्तवटा व्यूह नजर गरेपछि तिनीहरूले दैत्यसैन्यलाई चारैतिरबाट घेरे ॥९-१०॥ गन्धासुर, मदनसुर, वीरभद्र, ध्वजसुर, महाकायासुर, शार्दूलासुर, र घृतासुर गरी

सप्त व्यूहान् पुरस्कृत्य युयुधस्तान् सभागतान् ।
बाणवृष्ट्या समाच्छाद्य भक्तकप्रेस्तान् निजधिरे ॥१२॥

भिन्दीपालहताः केचिन्निपेतुर्धार्णवितले ।
बडाभनेन युयुधे बालाद् गन्धासुरो बली ॥१३॥

वीरभद्रेण मदनकालोऽपि युयुधे रणे ।
नन्दी च वीरराजश्च युयुधाते परस्परम् ॥१४॥

ध्वजासुरपुष्पदन्तौ शस्त्रास्त्रैर्बाणसञ्जयैः ।
भूतराजो महाकायो युयुधाते परस्परम् ॥१५॥

धूर्तश्च विकटश्चैव द्वन्द्वयुद्धमकुर्वताम्
चपलेन हतो रोषाच्छार्दूलो न्यपतद् भुवि ॥१६॥

पुनः संजामवाप्यनं सोऽपि खड्गेन चाहनत् ।
मूर्च्छामवाप महतीं चपलश्चपलो युधि ॥१७॥

प्रवृत्ते द्वन्द्वयुद्धे तु युयुधाते बले ह्युभे ।
जघ्नतुः शस्त्रसङ्घातैर्बाणजालैः परस्परम् ॥१८॥

सहस्रं जहि मा भैरुचं हनः स्वर्गं समेधसि ।
क्षीणेषु शस्त्रबाणेषु लज्जाभिर्मुष्टिभिः पुनः ॥१९॥

युयुधुः सर्वसैन्यानि नाशयन्तः परस्परम् ।
कश्चिच्च चरणौ धृत्वा पोथयामास वैरिणम् ॥२०॥

कश्चिदुड्डीय न्यपतच्चूर्णयामास वै परम् ।
कश्चिच्चिच्छेव च शिरः कश्चिद् बाहुं रिपो रणे ॥२१॥

कश्चित् पादौ जानुनी च गुल्फौ चिच्छेद चापरः ।
शङ्कृष्टिं परे केचित् परस्परमवासृजन् ॥२२॥

स्त्रप्रद्वक्तः शस्त्रहतो मरणावध्यधुध्यत ।
कवचा युयुधुस्तत्र जघ्नुः स्वर्गं परानपि ॥२३॥

अपरे सहस्रा पेतुर्विदीर्णवक्षसो गताः ।
परस्पराघातहतौ मृतौ कश्चिद् रणाजिरे ॥२४॥

सप्त अना वीरहरूको व्यूह बनाएर सो दैत्यहरू युद्धको मैदानमा देवसेनासँग युद्ध गर्न तम्तयार भएका थिए । ती दैत्यले पहिले बाण बसाएपछि भाला बसाउन थाले ॥१२-१३॥ त्यसपछि घुर्केलेले प्रहार गर्न थाले । त्यसबाट धेरै देववीर भुईँमा लडेका थिए । बलवान् गन्धासुर स्कन्दका साथ, मदनसुर वीरभद्रका साथ र वीरासुर नन्दीका साथ युद्ध गरिरहेका थिए ॥१३-१४॥ ध्वजासुर र पुष्पदन्त अनेक धरि शस्त्र-अस्त्रद्वारा एक-आपसलाई काट्ने बनाउँदै युद्ध गरिरहेका थिए । भूतराज र महाकायासुरको पनि त्वस्तै प्रचण्ड संग्राम चलिरहेको थियो ॥१५॥ घृतासुर र विकटको पनि मल्लयुद्ध चलेको थियो । शार्दूलासुर र चपलको बीचमा युद्ध हुँदा चपलद्वारा क्रोधपूर्वक काट्ने बनेको शार्दूलासुर भुईँमा लड्यो ॥१६॥ केही समयपछि होशमा आएर शार्दूलासुरले चपललाई तरवारले हान्यो । युद्धमा चपलता देखाउने देववीर चपल पनि मूर्च्छित भयो ॥१७॥ त्यसपछि दुवै पक्षका वीर मल्लयुद्ध गरिरहे । फेरि शस्त्रयुद्ध सुरु भयो । देववीर र दैत्यवीर दुवैले शस्त्र र बाणहरूको प्रहार गरी घमासान युद्ध गरे ॥१८॥ सहन गर, नेडाराऊ, काट मार र मर्नो भने स्वर्गमा जानेछौ जस्ता शब्दहरू युद्धको मैदानमा चल्निरहेका थिए । शस्त्र र बाण समाप्त भएपछि दुवै पक्षका वीरहरू मुड्की र लाठीको प्रहार गरेर युद्ध गर्न थाले ॥१९॥ ती सैनिकहरू लडिरहेका थिए र दुवै पक्षका सैनिकहरू विनाशतिर अग्रसर हुँदैथिए । कसैले खुट्टा तानेर घुमाई घुमाई आफ्नो शत्रुलाई भुईँमा पछारिरहेको थियो ॥२०॥ केही वीरहरू शत्रुमाथि हाम्फालेर जाइलागेका थिए र त्यसबाट शत्रुलाई धिलाधिला बनाएका थिए । कुनै वीरले शत्रुको शिर टुक्र्याए भने कसैले शत्रुका हात काटिदिए ॥२१॥ कसैले शत्रुका खुट्टा र घुँडा काटिरहेका थिए भने कसैले गोतिगाँठा फुकातिरहेका थिए । कुनै वीर बाणचर्चा गरिरहेका थिए भने अरू धेरै वीरहरू शस्त्रद्वारा आहत भएर रगतको खोलो बगाउँदै मृत्युपर्यन्त जोशपूर्वक लडिरहेका थिए । टाउको काटिएका शरीरहरूले पनि आफन्त र पराई दुवैतर्फका वीरहरूलाई माँदै थिए ॥२२-२३॥ केही वीरहरू छाती छँडिएका कारण भुईँमा लडे । परस्परको प्रहारबाट केही वीर रणभूमिमा नै थला परेर मरे । युद्धमा विजयी भएपछि स्थाय्य भोग्न पाइने रङ्गी

एकाक्षरः प्राप्तिं कृते स्वर्गे युद्धमकुर्वताम् ।
 असङ्ख्योऽभसरत्तत्र केशवैवलमयुता ॥२५॥
 खड्गमस्तवती खेटमहाकूर्मा दुरत्वया ।
 प्रेतकाञ्चवहा घोरा चामस्तुणसंयुता ॥२६॥
 कञ्जुकग्राहशोभाढ्या भ्वाकटकधेकिका ।
 शूराभेदकरा भीरुमहाभयविबर्धिनी ॥२७॥
 पेदाजला दुःखतरा मांसकर्दमशालिनी ।
 नतोऽस्तमित आदित्ये न प्राज्ञायत किञ्चन ॥२८॥
 न हन्तव्या वयं दैत्यवाहिनीचारिणः सुराः ।
 न हन्तव्या वयं देवकाहिनीचारिणोऽमुरा ॥२९॥
 एवं कोलाहलैस्तत्र प्रायुध्यन्त परस्परम् ।
 आशिषोऽथ ददुस्तत्र क्षाधवा भूतगक्षमा ॥३०॥
 गृणाताः पतगाः श्पेनास्तृप्ताः पार्वतीनन्दनम् ।
 दिनत्रयमभूदेवं दिवारात्रौ महारणा ॥३१॥
 वाद्यशब्दैर्जय राशौ घोषयन्तः परस्परम् ।
 एवं गन्धासुरोऽयुध्यत् सेनान्धा बहुविस्तरम् ॥३२॥
 भण्डपारेण मनोऽसौ त्यक्त्वा शस्त्राणि वेगवान् ।
 अहन्द मुष्टिघातेन सहसा तं षडाननम् ॥३३॥
 न्यघटन् स तदा भूमीं सङ्ग्राहत इवाचलः ।
 अधावत् सोऽपि लब्ध्वाशु सपक्ष इव पर्वतः ॥३४॥
 मंजो द्वादशभिर्हस्तैरधिध्यत् तं महासुरम् ।
 शरजालान्यनेकानि विसृजन् षडधनुर्वीरः ॥३५॥
 निवार्य शरजालानि छादयामास तं शरैः ।
 गन्धासुरो महावेगात् षडाननमनामलम् ॥३६॥
 तन्निवार्य दधानं चरणे स षडाननः ।
 अकम्पाद् धावयित्वैनं पातयामास भूतले ॥३७॥

अप्सराका लागि ती वीरहरू ज्यान दिएर लडिरहेका थिए
 असङ्ख्य रगतका नदी बगे, ती नदीमा टाडकाका केश रौनतको
 रूपमा बगिरहेका थिए ॥२४-२५॥ तरबारहरू भाङ्गलै
 तैरिरहेका थिए ढालहरू केबुवा बगेर बगिरहेका थिए यो
 रगतको नदी डरलाग्दो र दुस्तर थियो । हाथहरू काठकै
 कोका थिए । चनरहरू तुणजस्तै देखिन्थे । वीरहरूले भारण
 गरेका बस्त्र गोहीझैँ देखिन्थे । वीरहरूका अलङ्कार भ्यागुताको
 रूपमा रहेका थिए । त्यस्तो विकराल रगतको नदी देखेर
 युद्धमा खैल मन पस्यने वीरहरू मजा मानिरहेका थिए भने
 कातरहरू डरले काँपिरहेका थिए ॥२६-२७॥ वीरहरूको
 शरीरको बाँसो पानीको रूपमा बगेको थियो । दुःखलाई
 छान्न गर्ने त्यो रगतको नदी मासुको हिलोले भरिएको थियो।
 बसरी युद्ध हुँदाहुँदै सूर्य पनि अस्ताए । युद्धको दृश्य नजर पर्न
 अब कठिन भयो ॥२८॥ हामी देवसेनका सिपाहीहरू हौं,
 हामीलाई नमार हामी दैत्यसेनका सिपाहीहरू हौं हामीलाई
 नमारनस्ता स्वरहरूमात्र युद्धको मैदानमा सुनिन्थे ॥२९॥
 बसरी कोलाहल गर्दै दुवैतर्फका वीरहरू लडिरहेका थिए ।
 त्यहाँ हिंस्रक जनावर, भूत, राक्षस, व्याल, चरा र बाजले
 समेत युद्ध अझ चलोस् फले कामना गर्दै तृप्त भई श्रीगणेशलाई
 आशीर्वाद दिए । तीन दिनसम्म यसैगरी अङ्गण्डरूपमा अहोरात्र
 महायुद्ध चल्यो ॥३०-३१॥ युद्धका बाजा बजाएर रातमा
 पनि विजयको घोषणा गर्दै वीरहरू लडिरहेका थिए । त्यस
 युद्धमा गन्धासुर स्कन्दका साथ दीर्घकालसम्म लडिरहेको
 थियो । ३२॥ एकस्रो खाएर उन्नत भएको गन्धासुरले शस्त्र
 मुईमा पक्किएर मुड्कीले स्वामी कर्तिकेयभाषि अचानक
 प्रहार गर्‍यो । ३३॥ स्कन्द पनि बज्रद्वारा आहत पर्वतझैँ मुईमा
 लडे । केही बेरपछि उनको होश आयो । स्कन्दले फेरि
 आफ्नो हातमा रहेका छ वटा धनुषाट पार्छिन्ने रुहाएका
 बाणहरू गन्धासुरमाथि प्रहार गरे ॥३४-३५॥ त्यसले पनि
 वेगपूर्वक आफ्ना बाणहरूद्वारा स्कन्दका बाणहरू काट्दै
 बाणवर्षा गरी स्कन्दलाई छान्किदियो ॥३६॥ स्कन्दले
 गन्धासुरको प्रहारलाई रोकेर त्यसका खुट्टा समाए, घिसारे अनि
 त्यसलाई उचालेर गिराउँदै मुईमा पछारे ॥३७॥ पछारिएपछि

तस्याङ्गं शतधा जातं गतामोर्दृढधृततः ।
 तस्मिन् हते तस्य सेना ययौ व्यग्रा दिशो दश ॥३८॥
 पृष्ठलग्ने निन्दति स्म सेनां तां स षडाननः ।
 सेनश्च क्रोधनश्चैव शतघ्नो योद्धुमाययुः ॥३९॥
 येषां शब्दो महानासीद् घनानामिव गर्जनाम् ।
 ऊचुः षडाननं दुष्ट ! सेना नो निहता बह्वः ॥४०॥
 इदानीं याहि भवनं हतो रविमुनस्य ह ।
 तत आच्छादयामासुर्युगपत् ते षडाननम् ॥४१॥
 प्रायसिंहा यथा सिंहं बहवो बलवन्तराः ।
 षडधनुर्मोचितैर्बाणैर्यहनत् तान् षडाननः ॥४२॥
 ततस्ते मूर्च्छिताः पेतुर्मुहूर्तादुत्थिताः पुनः ।
 पाशं क्षिपत्वा स्कन्दगले निन्युस्तं पशुवत् त्रयः ॥४३॥
 ज्ञात्वा नीनं षण्मुखं तमगधार्त्तस्ते त्रयो जघात् ।
 हिरण्यगर्भो बलवान् श्यामलो रक्तलोचनः ॥४४॥
 त्रिभिस्ते मुष्टिघातेन हताः पेतुर्धरातले ।
 ततो मदनकान्तोऽपि वीरभद्रो महाबलम् ॥४५॥
 न्यहनच्छस्त्रघातेन स मूर्च्छां महतीं ययौ ।
 त्यक्त्वा मूर्च्छां वीरभद्रो दण्डघाताश्रयातयत् ॥४६॥
 मृतं मदनकान्तं तं वीरराजो महाबलः ।
 ज्ञात्वा प्रायात्रिहन्तुं तौस्त्रीन् सुरान् बलवत्तरान् ॥४७॥
 ततस्तान् न्यहनद् रेषाच्छङ्गाभ्यां नच्चिकेश्वरः ।
 अस्त्रवद् रुधिरं वक्त्राच्छतधा भूतलेऽपतत् ॥४८॥
 तं हतं नु विलोक्याशु चत्वारोऽमुरसजमाः ।
 आययुर्नन्दिनं हन्तुं शार्दूलोऽथ ध्वजासुरः ॥४९॥
 महाकायो धृतश्चैव सर्वदेवजितो रणे ।
 नानाशस्त्रनिजघ्नुस्ते नन्दिनं बलवत्तरम् ॥५०॥

गन्धासुर मन्त्रो र त्यसको अस्त्र-प्रत्यङ्गहरू सयौं दुक्रा भएर
 भुईँमा खसे । गन्धासुर मरेपछि त्यसको सेना व्याकुल भएर
 चारैतिर भाग्न थाल्यो ॥३८॥ भागिरहेको दैत्यसेनालाई स्वामी
 कार्तिकेयले निन्द्य गर्दै गिज्याइरहेका थिए । त्यसपछि सेना,
 क्रोधन र शतघ्ननामक तीनजना दैत्यवीर स्वामी कार्तिकेयसँग
 युद्ध गर्न आए । ३९॥ ती दैत्यहरूको गर्जन वर्षाकालका कान्ना
 बादलको गर्जझैँ भयङ्कर थियो । तिनले स्वामी कार्तिकेयलाई
 हे दुष्ट ! तैले हाम्रा छेर सैनिक मारिसकिस, अब तेरो मर्ने
 पालो आएको छ, मरेपछि तँ सूर्यको छोरा यमराजको लोकमा
 जानेछस् भने । त्यसपछि ती दैत्यवीरले बाणवर्षा गरी स्वामी
 कार्तिकेयलाई बाणैबाणले पुरिदिए ॥४०॥ ४१॥ अनेक गडैका
 सिंहले मिलेर वनको एउटा सिंहलाई घेरेझैँ ती बलवान्
 दैत्यहरूले स्वामी कार्तिकेयलाई घेरेका थिए । त्यसपछि छ
 वटा धनुवाट एकसाथ बाण प्रहार गरी स्वामी कार्तिकेयले
 दैत्यसमूहमा बाणवर्षा गरे ॥४२॥ स्वामी कार्तिकेयको
 बाणप्रहारबाट मूर्च्छित भएर ती सबै वीरहरू भुईँमा छले र
 केही बेरपछि उठे । तिनले स्वामी कार्तिकेयको घाँटीमा पाश
 फर्काएपछि पशुलाई झैँ डोर्चाएर तान्न थाले ॥४३॥ ती
 दैत्यवीरले पाशले बाँधेर स्कन्दलाई डोर्चाएको थाहा पाएर
 हिरण्यगर्भ, श्यामल र रक्तलोचन नामक देवपक्षका तीनजना
 वीरहरूले बलपूर्वक मुद्राको प्रहार गरे र तीमवटै दैत्यहरूलाई
 भुईँमा सडाए । त्यसपछि मदनकान्तनामक दैत्यले बलवान्
 वीरभद्रमाथि शस्त्रप्रहार गर्‍यो । वीरभद्र मूर्च्छा परे । केही
 बेरपछि जागेर तिनले दण्डप्रहार गरी मदनकान्तलाई भुईँमा
 लडाई मारिदिए ॥४४॥ ४५॥ महाबली वीरराजासुरले
 मदनकान्त-नामक असुरलाई मरेको थाहा पाएर ती तीनजना
 देववीरहरूलाई मार्ने हिसाबले शस्त्रप्रहार गर्न थाल्यो । त्यो
 देखेर रिसाएक नन्दीले सिङ्गले हानी त्यसलाई भुईँमा पछारे ।
 त्यो रगताम्यो भयो । त्यसको मुखबाट रगत बान्ता भयो र
 त्यसको शरीर दुक्रा दुक्रा भएर भुईँमा छरियो । वीरराजासुर
 मरेपछि ध्वजासुर महाकायासुर शार्दूलासुर र घृतासुर चार
 दैत्यवीरहरू बलवान् नन्दीमाथि आक्रमण गर्न आए ॥४७॥ ४८॥

पतिते नन्दिनि ततश्चत्वारो युद्धदुर्मराः ।
 पुष्पदन्तो भूतराजो विकटश्चपलोऽपि च ॥ ५१ ॥
 ते तु शैलान् समादाय तोलयित्वा निचिक्षिपुः ।
 सर्वेषां मस्तका भिन्नाक्षूर्णीभूताश्च केचन ॥ ५२ ॥
 अराधातेन ते सर्वे धरायां पतिता रणे ।
 केचिच्च सिन्धुभगमन् अस्त्रघातप्रपीडिताः ॥ ५३ ॥
 पराजयं स्वसैन्यानां प्राहुर्देवजयं तथा ।
 जयं प्राप्ता देवसेना बहुवाद्यान्यवादयत् ॥ ५४ ॥
 मयूरेश ! मयूरेश ! जय त्वं जय सर्वदा ।
 इत्यब्रवीद् हर्षयुता स्वानन्देन ननर्त च ॥ ५५ ॥

ती वीरहरूले पहिले पहिलेका युद्धहरूमा देवताहरूलाई परास्त गरेका थिए र देवताहरूसँग कहिले पनि हारेका थिएनन् । तिनले अनेक शस्त्रहरूको प्रहारबाट मन्दीलाई घाइते बनाए ती घाइते भएर भुईँमा लडेपछि पुष्पदन्त, भूतराज, विकट र चपल नामक देववीरहरूले ठूला-ठूला पर्वत उचालेर ती दैत्यवीरमाथि प्रहार गरे । त्यसबाट ती दैत्यवीरहरूका ठाउँका टुक्रिए र तिनीहरू पृथिवीमा ढलेर मरे ॥ ५१-५२ ॥ बाणहरूको प्रहारबाट घाइते भएका केही दैत्यवीरहरू डराई दैत्यराज सिन्धुका सापु गए । तिनले त्यहाँ गएर दैत्यसेनाको पराजय र देवसेनाको विजयको समाचार सुनाए विजयी देवसेनाले विजयको बाजा बजायो ॥ ५३ ५४ ॥ हे मयूरेश ! तनुरको जयहोस् भन्ने जयकार गर्दै देवताहरूको सेना पनि आनन्दपूर्वक नृत्य गर्न थाल्यो ॥ ५५ ॥

===== ॐ =====

ॐ इति श्रीगणेशपुराणे क्रीडाखण्डे श्रीगणेशसेनाविजयवर्णनं नाम चतुर्दशोत्तरशततमोऽध्यायः ॐ

प्र ४४ देवनिमाषस ब्रह्मलक्षण नेपाली भाषामा अनूदित श्रीगणेशपुराण क्रीडाखण्डको श्रीगणेशसेनाको विजय वर्णन शीर्षकान्वित एक सय चौधौं अध्याय पूर्ण भयो ॥ १९१४ ॥

===== ॐ =====

पञ्चदशोत्तरशततमोऽध्यायः { ११५ अध्याय }

क उवाच

श्रुत्वा सेनाजयं दैत्यो ययौ चिन्तां महत्तमाम् ।
अत्यन्तम्लान्वदनो निमग्नो दुःखमागरे ॥१॥
यनसा परितप्तेन चिन्तयामास दैत्यराट्

सिन्धुरुवाच

विपीतमिदं कस्माज्जातं न ज्ञायते मया ॥२॥
धिर्धिलिका ग्रसेत् किं नु स्रष्टाण्डं लोकसङ्कुलम् ।
यस्याग्रे मशका देवा आसन्निद्रादयो मम ॥३॥
शिवाभक्तेन तस्याद्य कथं सेना विनिर्जिता ।

क उवाच

इत्युक्त्वा हयमारुह्य धनुर्बाणासिचर्मभृत् ॥४॥
अहत्वा तं मयुरेश दर्शयिष्ये मुखं न च ।
इत्युक्त्वाऽभिययौ सिन्धु रणभूमौ पतङ्गवन् ॥५॥
सज्जं चक्रा च धनुर्नादयन् गगनं दिशः ।
असृजद् बाणजालानि तीक्ष्णान्यग्निमुखानि सः ॥६॥
चक्रम्पे पृथिवी सर्वा मूर्च्छिता जलबोऽखिलाः ।
प्राक्षिपद् देवसेनायामसङ्ख्यातांश्च पत्रिणः ॥७॥
छिन्ना भिन्ना सुराः पेतुस्तच्छस्त्राघातपीडिताः ।
पलायन्तः सुराः पेतुस्तेऽपि पृष्ठे शरैर्हताः ॥८॥
ततः सर्वा मयूरशवाहिनी व्यग्रतामिसात् ।
द्विधाभूता जानुपादाः केषाञ्चिन्मस्तका अपि ॥९॥
शरवृष्ट्या सिन्धुहस्तमुक्त्या रणमूर्धनि ।
अभवन् तुमुलं युद्धमनिवार्य भयावहम् ॥१०॥
सिन्धोश्चैव गणेशस्य सेनयोस्तभयोरपि ।
कोलाहले महाघोरे ध्वान्ते गाढे रजःकृते ॥११॥

स्रष्टाजीले भन्नुभयो - आफ्नो सेनामाथि देवसेनाको विजयको समाचार सुनेर दैत्यराज सिन्धु अत्यन्त चिन्तित भयो । त्यसको मुखमण्डल मलिन र कान्तिहीन थियो ॥१॥ दुःखको सागरमा डुबुल्को मारिरहेको सिन्धु सन्तप्त मनले एकात्मता विचार गर्न लग्यो

सिन्धुले भन्यो - 'आज सबै कुरा विपरीत किन भइरहेको छ ? मैले केही थाहा पाउन सकिनँ ॥२॥ एउटा सानो कमिलाले अनेक लोकले भविर्भाउ ब्रह्माण्डलाई खाइरहेको छे' (मिरा अगाडि इन्द्र आदि देवताहरू कुनै समयमा लामखुट्टे खीराजस्ता देखिन्थे ॥३॥ आज मेरो सेनालाई शिवजीको सानो बच्चाको कसरी लखेटिरहेको छ ?

स्रष्टाजीले भन्नुभयो - यस्तो तर्क गर्ने दैत्यराज सिन्धु धनु, बाण, तलबार र कवच धारण गरी ओढामा सवार भयो ॥४॥ जयसम्म श्रीगणेशलाई सम्पात गर्दिनँ तबसम्म मैले मुख देखाउने छैन मनी त्यो युद्ध मैदानमा गई गर्जित गर्न थाल्यो । धनु, बाण तयार गयो, धनुष्टङ्कारले दसैँ दिशालाई गुञ्जायमान बनाउँदै त्यसले दुप्राबोट आगो उत्पन्न गर्ने तीखा बाणहरूको वर्षा गर्‍यो ॥५-६॥ त्यसको युद्धशैलीबाट पृथिवी काँप्न थालिन्, प्राणीहरू मूर्च्छित हुन थाले । त्यसले देवसेनामा असङ्ख्य बाण बर्सायो । त्यसको शस्त्रप्रहारबाट चाहिँ भएका देवता भुइँमा लड्न थाले । केही देवताहरू उपाय नपाएर भाग्न थाले । मान्छे पनि त्यसले पछाडिबाट आएर बाणप्रहार गर्‍यो । त्यहाँ पनि ती देवता भुइँमा सडे ॥७-८॥ त्यसपछि श्रीगणेशको सम्पूर्ण सेना अत्यन्त व्याकुल भयो । सिन्धुले प्रहार गरेका बाणहरूको वर्षाबाट युद्धको मैदानमा कुनै देवताका घुँडा र फर्सेका खुट्टा टुक्रिएका थिए भने केही देवताका काटिएको टाउका पनि देखिन्थे ॥९॥ यस्तो कसैले छेकेर नछेकिने, विचित्र र भयङ्कर युद्ध भयो । सिन्धु र श्रीगणेश एकातिर लडिरहेका थिए भने अर्कोतर्फ दुवै तर्फका वीरसेनाहरू भयङ्कर संग्राम गर्दै थिए । चारैतिर घोर कोलाहल मच्चिएको थियो । पृथिवीको बाक्लो धूलो चारैतिर फैलिँदा गाढा अन्यकार छायो ॥१०-११॥ ओखाले

परागाधधारे सर्वे परान् स्वानपि ते तदा ।
 शलाघातैर्हता सेना देवसेनाचरैः परा ॥१२॥
 ततः सिन्धुर्हयात् तस्पाटवस्तु पदेऽग्रहीत् ।
 घातयामास सहसा धीरभद्रं च वेगतः ॥१३॥
 अहनन्मस्तके सांश्च नन्दिनं बलवन्तरम् ।
 भूतराजश्च खड्गेन मारयन् सहसा कटौ ॥१४॥
 पृथ्वदन्तस्योदरश्च विभेद बलवन्तरम् ।
 शिखामाक्रम्य प्राकर्षद्विगण्यगर्भमोजसा ॥१५॥
 श्यामलस्य ललाटं स विभेद शरघातनः ।
 चपलस्य हनुं रोषाज्जघान विकटं रणे ॥१६॥
 नन्वकर्णस्य कण्ठं स विभेद बाणसञ्चयैः ।
 धृत्वा तु चरणी रक्तलोचनश्च न्यपातयत् ॥१७॥
 हन्तात्रिस्तीर्थं सहसा सुमुखः प्रापलज्जवात् ।
 मेषं लताप्रहारेण रणभूमावपतयत् ॥१८॥
 जठरं दारयामास भृङ्गिणोऽभिप्रहारतः ।
 श्वानलस्य च शिरो भेदयामास सायकैः ॥१९॥
 पञ्चाननस्य पृष्ठे सोऽवधीच्य चपलो युधि ।
 एवं सर्वे महावीरा निहता रणमूर्धनि ॥२०॥
 इतः पलायिताश्चान्ये ततः सिन्धुः पुरो ययौ ।
 जगज्जनवद्धोर नादयन् भुवनत्रयम् ॥२१॥
 य विव्याध मयूरेण शरजालैरनेकधा ।
 नम्य देहं समास्तोक्य विकरान् भयानकम् ॥२२॥
 विरूपाक्षाय- सर्वे पलायनमकुर्वत ।
 मुनियुक्तो गणेशश्च युयुधे संयुगे तदा ॥२३॥
 य चकम्पे करिशिशु सिंहस्येवास्यदर्शनात् ।
 मनोऽन्नर्वाद् गेषजज्ञात् सिन्धुस्तं तु गुणेश्वरम् ॥२४॥

सिन्धुरुवाच

इमां तेऽश्वाधि बहुशः पुरुषार्थः शिवाभक्तः ।
 अन्यक्षं दृश्यसे ते त्वं जम्बूक इव दुर्बलः ॥२५॥
 क्रुध्य मे सहसे मूढ ! तलाघातं शिलाभिदम् ।
 नचा मातुः स्मरं पीत्वा नर्तयिहि गृहाङ्गणे ॥२६॥

दृश्यको भेड नपाएक संग्राम गर्ने वीरहरू आफ्ना अगाडि रहेका
 फाई र आफ्ना वीरलाई पनि मारिरहेका थिए । यस युद्धमा
 देवगणका वीरहरूको शस्त्रप्रहारबाट दैत्यपक्षका धेरै सैनिक
 मरे ॥१२॥ यस्तो दृश्य देखेर क्रोधले परिपूर्ण दैत्यराज सिन्धुले
 वीरभद्रका खुट्टा तानेर तिनमाथि प्रचण्ड प्रहार गर्‍यो त्यसपछि
 त्यसले नन्दीका टाउकामा प्रहार गर्‍यो भूतराजको कम्मरमा
 तरबारले हिकार्यो पुष्पदन्तको पेटलाई काणले छेडिदियो र
 हिरण्यगर्भलाई बलपूर्वक टुप्पीमा समातेर लैगयो । १३-१५
 अणको प्रहारबाट श्यामलको निधार फुटायो, चपलको चित्तेडाना
 हान्यो चिकटको टाउकामा प्रहार गर्‍यो बाणहरूको वर्षाबाट
 लम्बकर्णको घाँटी छिनाल्यो र रक्तलोचनका खुट्टा तानेर
 भुईँमा घिसायो । १६-१७। यसरी आक्रमणको क्रममा
 सिन्धुको हतबाट फुत्किपर सुमुखले वेगपूर्वक पलायन गरे।
 फेरि दैत्यले चन्द्रमालाई लासीले हानेर भुईँमा खसायो । १८।
 त्यसले भृङ्गको पेटमा तरबारले हानेर तिनलाई छाड्ने बनायो,
 बाणहरूको प्रहारबाट दधानलनामक देववीरको शिर फुग्यो,
 त्यसले युद्धमा चपल त्यसले पञ्चाननको पित्तुँमा प्रहार गर्‍यो
 र सबै देववीरहरूलाई युद्धमा छाड्ने बनायो । १९-२० बर्बकी
 रहेका देववीरहरू पनि भाग्न थाले। देवताहरूको पलायनबाट
 उत्साहित बनेको सिन्धु दैत्य अगाडि बढ्यो र त्यसले मेघराजन
 गद्दे त्रिलोकीलाई धर्कमान बनायो । २१। त्यसले अनेक
 बाणहरूको प्रहार गरेर श्रीगणेशको शरीरमा घेघन पार्‍यो ।
 सिन्धु दैत्यको धोर शरीर देखेर विरूपाक्ष अर्थात् देवता भाग्न
 थाले । मुनिहरूले घेरिनुभएका भागवात् श्रीगणेश मैदानमा
 डटेर पुढ गन लाग्नुभयो । २२-२३॥ सिन्धुलाई त्यस रूपमा
 देखेर श्रीगणेश सिंहलाई देख्दा हासको बच्चा कपिङ्ग काँप्नुभयो
 त्यसपछि सिन्धु दैत्यले क्रोधपूर्वक श्रीगणेशलाई भ-यो 'हे
 शिवको बच्चा ! तेरो पुरुषार्थ मैले लाडाबाट सुनिहेको थिईं।
 तर प्रत्यक्षमा आई युद्ध गर्दा त तँ स्यालझैं निर्बल रहेछस्
 चट्टान फोर्न सक्ने मेरो धप्पड तैले कसरी सहन्छस् ? तैले त
 आमाको टुछ चुस्दै आफ्नो घरको आँगनमा जान्ने र खेल्ने
 काम गर्नुपर्छ । किन यहाँ लड्न आएको छस् ? मैले इन्द्र
 आदि देवतालाई कैयौं पटक परास्त गरेका छु तेरो के गणना

शक्रादयो जिता येन तस्य ते गणनाऽत्र का ।
निवारयन्ति मां मूढ । कृपा त्वां हन्तुमुत्सुकम् ॥२७॥
कथन्ते कोमलाङ्गेषु विध्ये तीक्ष्णातरान् शरान् ।

देव उवाच

किमर्थं बलासे मूढभावेनाधम ! पामर ॥२८॥
गणतारं प्रहीष्येऽहं यदि जायेऽत्यन्तं वपु ।
तवेदानीं हनिष्यामि क्षणेन देहमल्पकम् ॥२९॥
सूर्यदत्ताद् धराद् दुष्ट ! दुष्कर्मनिरतो भवान् ।
इदानीं स गतः कालो मृत्युकाल उपस्थितः ॥३०॥
बलानाकुशलस्थं किं युद्धमद्य करिष्यसि ।
त्वां हन्तुं वोचितुं देवान् धृतं रूपमिदं मया ॥३१॥
अन्तकाले सन्निहिने पुरुषार्थो वृथा भवेत् ।
मया हते महास्थाने मम प्राप्स्यसि दुर्लभम् ॥३२॥

सिन्धुरुवाच

यावन्न च्छेसि ते मूढ ! कोमलं देहमुन्मम ।
तावद् बलमिदं यस्य भक्तः स्यात् स मृतो ब्रजेत् ॥३३॥
तस्य लोकं वृथा हि त्वं न प्रशंसां वडात्मनः ।

कं उवाच

एवमुक्त्वा महादैत्यः सायकं परमोदिनम् ॥३४॥
न कदाचिन् प्रकटितमतितीक्ष्णं जघावहम् ।
भ्रमन्वा सूर्यं धनुर्गृह्य सज्जं कृत्वा न्ययोजयत् ॥३५॥
टण्ठकारेण धनुषो नारितं भुवनत्रयम् ।
भुभोच खाणं तं देवे मयूरेषे बलान् खलः ॥३६॥
स जज्वाल दिशः सर्वा गगनं विदिशोऽपि च ।
तं दृष्ट्वा स मयूरेषस्तथाज परशु निजम् ॥३७॥
वज्रात् सारतरं सर्वैरिदं दर्पहरं परम् ।
अद्भुतं सोऽपि त्रीन् लोकान् प्रलयानलसन्निभः ॥३८॥
परशु खण्डयामास नभस्येव च तं शम् ।
धरायां पान्त्य शनधा दैत्यहस्तमथाच्छिनत् ॥३९॥
धनुर्धारसह घोरं नभस्येव गतं करान् ।
ततः क्रोधेन दैत्यः स जक्रं तस्याज शत्रवे ॥४०॥

गर्हं ? मेरो हृदयमा रहेको देवाले गर्दा तैलाई मार्न सकिरहेको छैन ॥२८-२७॥ मैले तैजस्ता बच्चाको कोमल अङ्गमा कसरी तीखा खाण प्रहार गर्हं ?

श्रीगणेशले भक्तुभयो - 'हे अधम मूर्ख ! तै किन प्रलाप गरिरहेको छस् ? म सानो छु र मेरो डमेर पनि थोरै छ भन्नेर डुगडमे भए मैले अवतार किन लिख्छु ? तेरो साथो शरीरमा अब म प्रहार गर्दैछु । सूर्यबाट वादान पाएर तै दुष्कर्म र घमण्डी भएको छस् । तेरो त्यो कुकर्म गर्ने समय अब सकियो । तेरा सामु मृत्यु उभिएको छ ॥२८-३०॥ अब ब्रह्मवाद नगर् । तै मर्मा के युद्ध गर्न सक्छस् ? मैले तेरो वध गर्न र देवताहरूलाई कारागारबाट मुक्त गर्न को रूप धारण गरेको छु । अन्तिम समय आएपछि पुरुषार्थ व्यर्थ हुन्छ । मैले तैलाई मारेपछि तै मेरो धाममा जानेछस् ॥३१-३२॥

सिन्धुले भन्यो - 'हे मूर्ख बच्चा ! जक्सम्म मैले तेरो कोमल र शरीरलाई छिया-छिया बनाउँदिन तबसम्म तै बकुबक गरिरहनेछस् । जो जसको फल हो त्यो युद्धमा पर्नेछ ॥३३॥ म तेरो भक्त भए म मर्नेछु, तै मेरो भक्त भए तै मर्नेछस् । तैले आफ्नो प्रशंसा नगर् ।'

अध्याजौले भक्तुभयो - यस्ता कुरा गरेपछि त्यस दैत्यले ममयेदी, अहिलेसम्म गुप्ता राखिएको, अत्यन्त तीक्ष्ण र विजयदायक बाणलाई सूर्यको ध्यान गर्दै धनुमा रामरी सजाएर प्रहार गर्‍यो ॥३४-३५॥ त्यसको धनुष्टङ्कारले स्वर्ग, मर्त्य, पाताल नै शब्दावगम भए । त्यस दुष्ट र बलवान् दैत्यले बलपूर्वक मयूरेण भगवान्माथि अभिमन्त्रित बाण प्रहार गर्‍यो । बाणबाट अग्निका ज्वाला पैदा भए । ती ज्वालाहरू चारै दिशा र आकाशमा फैलिए । त्यसपछि भगवान् श्रीगणेशले वज्रधन्वा पनि कठोर सम्पूर्ण दैवीहरूको नाश गर्ने आफ्नो परशुनामक अस्त्र प्रहार गर्नुभयो ॥३६-३७॥ प्रलयकालको आगोसमान चम्किरहेको त्यस परशु (बञ्जरो) ले त्रिलोकलाई नै अग्निको ज्वालामा डुबायो । त्यस बञ्जरोले सिन्धुद्वारा प्रहार गरिएको बाणलाई आकाशमा नै काटिदियो । त्यसपछि भगवान् श्रीगणेशद्वारा गरिएको बञ्जराको प्रहारबाट दैत्यराज सिन्धु भुईँमा लड्यो र भगवान्ले त्यसका हात काटिदिनुभयो ॥३८-३९॥ त्यो बञ्जरो अत्यन्त गर्ही थियो र हातबाट छुटेर एक्कासि आकाशमा पुगो त्यो सिन्धु दैत्यको शरीरमा खसेको थियो ।

गतधारश्च तच्छब्दं चकार गर्जयन् दिशः ।
 दृष्ट्वा तत्र मयूरेशः शूलमुग्रं मुमोच ह ॥४१॥
 ददाह भुवनं तच्च यथात दैत्यमस्तके ।
 मृकुटं कुण्डले कर्णौ खण्डयित्वा ययौ पुनः ॥४२॥
 मयूरेशकरं शीघ्रं यथा न त्याजितं तथा ।
 ततः क्रोधादुवाचैनं छिन्नकर्णो महासुरः ॥४३॥
 पौरुषं दर्शित तेऽहं दर्शयिष्ये तवापि च ।
 इदानीं शरघातेन छिन्नश्च नासिकां तव ॥४४॥
 झयुक्त्वा खड्गहस्तोऽसौ तं जगाम गुणेश्वरम् ।
 मयूरेशस्तदा चक्रे नानारूपाणि सर्वतः ॥४५॥
 आयुधानि च चत्वारि विभ्रत् करचतुष्टये ।
 ततः स विस्मयाविष्टो दण्डिभ्यु व्यलोकयत् ॥४६॥
 ददर्श तत्र तं देवं चतुर्भुजभूषितम् ।
 ततः स लज्जितो गेहं निर्जं गन्तुं मनो दधे ॥४७॥
 तथाऽपि पुरतोऽपश्यन्मयूरेशं तथाविधम् ।
 आच्छाद्य नेत्रे स ययौ हृद्येन समलोकयन् ॥४८॥
 उन्मील्य नेत्रे सोऽपश्यन् पुर एनं शिखण्डिनि ।
 ततो दैत्यो बुबोधैनं स्वान्ते रविप्रसादतः ॥४९॥
 एतस्थलात् पुरीं यात आच्छाद्य घटनाम्बुजम् ।
 हतशरैश्च बरैश्च तादृशैः परिचारितः ॥५०॥
 पर्यङ्गे न्यपतच्चित्तापर्याकुलितमामसः ।
 वीरस्ते स्वग्रहं याताश्चिन्ताव्याकुलचेतसः ॥५१॥

त्यसपछि सिन्धुले रिसाए श्रीगणेशमाथि चक्र प्रहार गर्ज्यो ।
 सय धार भएको त्यस चक्रको प्रहारबाट भयङ्कर गर्जन भयो ।
 भगवान् श्रीगणेशले त्यसलाई काट्न शूलप्रहार गर्नुभयो संसार
 उछार्दै त्यो शूल दैत्यको शत्रुकामो भयो । त्यसका मुकुट,
 कुण्डल र कनसमेत टुक्रा टुक्रा बनाई त्यस शूल श्रीगणेशकै
 हातमा फर्केर आयो यति तीव्र गतिमा त्यो आयो कि त्यसलाई
 भगवान् श्रीगणेशले प्रहार नै नगर्नुभएको आभास हुन्थ्यो ।
 कान काटिएको त्यस दैत्यले रिसार्दै श्रीगणेशलाई भन्थो -
 'आज मैले तेरो पुरुषार्थ देखे र तैलाई पनि देखे अब म
 आफ्नो पुरुषार्थ देखाउनेछु र बाणप्रहार गरी भाउँदै तेरो नाक
 टुक्र्याउने छु ॥४०-४४॥ यसरी गर्जन गरेर त्यो हातमा तरबार
 लिएर श्रीगणेशका नजिकमा गयो । भगवान् श्रीगणेशले पनि
 त्यस बेला असङ्ख्य रूप धारण गर्नुभयो । यसका साथै
 उहाँले चार हातमा चार आयुध धारण गर्नुभयो । उहाँको
 यस्तो रूप देखेर त्यो दैत्य चकित भई दसै दिशतिर हेर्न
 लाग्यो ॥४५-४६॥ जहाँसुकै त्यसले चतुर्बाहु र चार प्रकारका
 आयुध धारण गर्नुहुने श्रीगणेशलाई देखेको । त्यसपछि राज
 मानेर घर फर्किने विचार गर्थो ॥४७॥ प्रस्थान गर्न सक्दा
 त्यसले आफ्ना अगाडि चतुर्बाहु श्रीगणेशको दर्शन पायो । यसको
 दर्शन गर्दिनै भनी आँखा निम्नो हिँड्न खोज्दा आफ्नो हृदयमा
 त्यसले चतुर्बाहु श्रीगणेशको दर्शन पायो ॥४८॥ त्यसले तुरुन्तै
 आँखा खोली बाहिर हेर्दा पनि मयूरमा सवार हुनुभएका मयूरेश
 श्रीगणेशको दर्शन पायो । त्यसपछि भगवान् सूर्यका कपालले
 हृदयमा केही चेतना र केही बोध प्राप्त गर्थो ॥४९॥ अनि
 आफ्नो मुख छाकेर रणस्थलबाट आफ्नो दरबारतर्फ गयो ।
 त्यस बेला त्यसका वरिपरि युद्धमा बाँची फर्केका केही दैत्यवीर
 थिए । चिन्ताले व्याकुल भएको त्यो घरमा गई पत्नीसँग
 परिलेख्यो र त्यसका साथ आएका वीरहरू पनि अन्यन्त मलिन
 अनुहार लिएर आ-आफ्ना घरतर्फ लागे ॥५०-५१॥

ॐ

इति श्रीगणेशपुराण क्रीडाखण्डे सिन्धुवैरूप्यकरणं नाम पञ्चदशधिकशततमोऽध्यायः ॥५॥

प्र डा. बणोमधव वकालद्वारा नेपाली भाषाको अनुदित श्रीगणेशपुराण क्रीडाखण्डको श्रीगणेशद्वारा सिन्धुको अङ्गभङ्ग
 गराई कुरूपता निष्पादन' शीर्षकसहित एक सय पचास अध्याय पूर्ण भएको ॥१९५॥

ॐ

षोडशोत्तरशततमोऽध्यायः { ११६ अध्याय }

क उवाच

जयं प्राप्ते मयूरेशे ययुस्तत्र मुनीश्वरा ।
शिवोऽपि गिरिजायुक्तो यद्यौ तच्छ निरीक्षितुम् ॥ १॥
भौत्पुक्त्यान् पार्वती चैनं समालिङ्ग्याऽब्रवीत् तदा ।

पार्वत्युवाच

भनिष्ठान्तोऽसि दैत्यस्य कठिनस्य रणे सुत ॥ २॥
कोमलानि तवाङ्गानि कथं शस्त्राणि सेहिरे ।
कृतान्तसदृशो दैत्यो मायावी बलवन्तर ॥ ३॥
म कथं कोमलाङ्गेन त्वया युधि विनिर्जितः ।
प्राकटन् करुणं देवी धृत्वाऽङ्गे निजवासकम् ॥ ४॥
ततो मुनिगणाः शम्भुर्वारयामास तां शिवाम् ।

शिव उवाच

न जानीषे मयूरेश सर्वकरणकारणम् ॥ ५॥
भनादिनिधनं देवं वेदान्तागोचरं त्रिभुम् ।
त्रयस्त्रिंशत्काटिदेवैर्नृतं देवारिदारणम् ॥ ६॥
सृष्टिस्थितिज्ञानहेतुं लघहेतुभनामयम् ।
भूभारोत्तारणार्थाय नानारूपधरे परम् ॥ ७॥
ब्रह्मापहुव्याप्तरोमाङ्गुमेकानेकस्वरूपिणम् ।
तपोजलसमायुक्तं योगशस्त्रसमन्वितम् ॥ ८॥
मायाविधेदकं देवं मायिनामपि मायिनम् ।
बालभावेऽपि दैत्यानां हन्तारं किं न वेत्सि तम् ॥ ९॥

क उवाच

एवं स्तुतिं समाकर्ण्य दृष्ट्वा सा पार्वती तदा ।
ततो हृष्टो मयूरेशो मुनीन् प्राह शिवं शिवम् ॥ १० ॥

मयूरेश उवाच

न भयं वज्रहस्तान्मे ह्यन्यस्मात् तत् कथं भवेत् ।
सर्वेषां नमनाम्नातर्मुनीनामाशिषोऽपि च ॥ ११॥
शिवस्य वरदानेन सिन्धुदैत्यो जितो यथा ।
स्कन्दादयो जिता येन युध्यन्ते न हि तेन ते ॥ १२॥

ब्रह्माजीले भन्नुभयो मयूरेश भगवान्ले विजय प्राप्त
गनुभएपछि मुनिहरू वहाँको दर्शन गर्न गए पार्वतीसहित सदाशिव
पनि आफ्ना प्रिय पुस्ताई हेर्न जानुभयो ॥ १॥ भगवती पार्वतीले
उत्कण्ठपूर्वक श्रीगणेशलाई अङ्कमाल गरी कुरा गर्नुभयो

पार्वतीले भन्नुभयो - बाबु, तिमी साह्रै शक्तिशाली, रणमा
कठोर शरीर भएका दैत्यका नी शस्त्रहरूलाई तिम्रा कोमल अङ्गले
कसरी सहन गरे होलान् ? त्यो मायावी दैत्य हँदैमा यमराजहँ
डरलाग्दो छ, बलियो छ र जालो पनि छ ॥ २॥ त्यस्तो
दैत्यलाई आफ्नो कोमल शरीरद्वारा कसरी तिमिले बुद्धिमा
परास्त गर्नु ? यसरी भावपूर्वक कुरा गर्दै पार्वतीले आफ्ना
पुत्र श्रीगणेशलाई काखमा राखी दयापूर्वक आँमुका भएरले
नुहाइदिनुभयो ॥ ४॥ रोइरहेकी पार्वतीलाई मुनिगण र
शिवगणले नरुन अनुरोध गरे ॥

५^० (शिवजीले भन्नुभयो हे पार्वती ! तिम्रैले श्रीगणेशलाई
राप्ती चिनेको मै छैनौं सबै करणका पनि कारण उपाधिविहीन
वेदान्तागोचर, साक्षन, कोटि-कोटि देवताहरूद्वारा पूजित
दानवसंहारक सृष्टि र स्थितिका हेतु संहारका कारण, निरामय,
निर्दोष, पृथिवीको भारहरण गर्ने अनेक रूप धारण गर्नुहुने, रोम-
रोममा ब्रह्माण्ड धारण गर्नुहुने एकरूप अनेकरूप तपोजल-
सम्पन्न, योगशस्त्रबलवान्, मायाधेदक, मायावाहकका पनि
परम मायावी र बालपुत्र भए तापनि दैत्यहरूको संहार गर्न
समर्थ श्रीगणेशलाई तिम्री त्यस रूपमा जिन बुझिदनी ? ॥ ५-९

ब्रह्माजीले भन्नुभयो - शिवजीबाट यसरी गरिएको
श्रीगणेशको प्रशंसा सुनेर पार्वती प्रसन्न हुनुभयो । श्रीगणेश
पनि मुसुक्क हाँस्नुभयो । त्यसपछि श्रीगणेशले माता-पिताप्रति
लक्षित गर्दै कुरा गर्नुभयो ॥ १०॥

श्रीगणेशले भन्नुभयो - हे माता-पिता ! मलाई
वज्रधारी इन्द्रसँग कुनै डर लाग्दैन भने अरुसँग डराउनुपर्ने
कुनै कारण नै छैन । सबै मुनिहरूको वन्दना गर्नाले र उत्तम
पुरुष इन्द्रहरूको आशीर्वादले गर्दा मैले सिन्धु दैत्यमाथि
विजय प्राप्त गरेँ । त्यस दैत्यले स्कन्द आदि दुर्गा देवतालाई
क्षितिको पियो । त्यस कारण ती देवतालाई पनि त्योसँग बुद्ध
गर्ने इच्छा छिएन ॥ ११-१२॥ सिन्धु दैत्यका सिपाही बनेर

असङ्ख्याता इता देवा दैत्यमेनाचरन्तः ।
असङ्ख्यं सम्प्रवृत्ता वीरहर्षकरा खलु ॥१३॥
रणे निपतितान् देवान् विचिन्वामो मुनीश्वराः ।

क उवाच

एवं मयूरेश्वरो निशप्य ग्राह धर्मवित् ॥१४॥
वसिष्ठो पुनिवर्षस्तं यामः सर्वे चलन्तु वै ।
ततो ययौ रणे ब्रह्म मुनिभिस्तैर्मयूरराट् ॥१५॥
मज्जारक्तवसागन्धो घ्रातुं यत्र न शक्यते ।
अतिभीषणकार्योस्तार्क्षिष्ठत्रभिभ्रानमेकशः ॥१६॥
दृष्ट्वा वीभत्सरूपान्स्तान् प्रफुल्लान् किशुकानिव ।
विकृतिं पत्न्यात्तानि मनांसि दानवद्विषाम् ॥१७॥
पश्यतां वीरराज्ञान् वीरोपरि प्रतिष्ठितान् ।
कौश्लिच्य जीवतः कौश्लिन् मूर्च्छितान् शस्त्रधत्ततः ॥१८॥
कौश्लिच्यं प्रविशोर्णाङ्गान् देवान् देवा व्यकर्षयन् ।
महमा न विदुर्देवा देवान् वा दानवानपि ॥१९॥
अबुवस्तत्र केचिच्च त्वदर्थं मृत्युमागताः ।
अने ते दर्शनं प्राप्तमित्यूक्त्वा व्यसृजन्नसून् ॥२०॥

क उवाच

एवं श्रुत्वा तु तद्वाक्यं साश्रुकण्ठो मयूरराट् ।
भ्रमन् भ्रमन् ददशाग्ने मूर्च्छितं तु बडाननम् ॥२१॥
पतदश्रुर्मयूरेशः स्नेहात् तद्वाक्यवीदिति ।
उत्तिष्ठातिष्ठ भद्रं ते किं शेषे प्राकृतो यथा ॥२२॥
श्रान्नोऽसि दैत्यहननाद् यच्छास्त्रिङ्गमद्य मे ।
प्रमार्जितस्तु हस्तेन ततः स प्रोदतिष्ठत ॥२३॥
अपश्यन्निकटे देवपावपशं भयापहम् ।
उवाच च मयूरेश दर्शनात् ते गतं मम ॥२४॥

काम गर्भ मानिसहरूले असङ्ख्य देवताहरूको हत्या गरे । युद्धको मैदानमा वीरहरूलाई जोश दिलाउने रगतका नदी बगे ॥१३॥ श्रीगणेशले ऋषिहरूलाई भन्नुभयो 'हे मुनिहरू रणभूमिमा लडिरहेका असङ्ख्य देवताहरूको तपाईंहरूले खोजो गर्नुहोस् ।'

ब्रह्माजीले भन्नुभयो - श्रीगणेशका यी कुरा सुनेर धर्मसेता वशिष्ठ मुनिले श्रीगणेशलाई भन्नुभयो 'हे श्रीगणेश ! हामी युद्धभूमिमा जाऊँ अरु पनि त्यसतर्फ प्रस्थान गरुन् । यो कुरा सुनेर भगवान् श्रीगणेश देवताहरूको दर्शन गर्न मुनिहरूका साथ जलुभयो ॥१४-१५॥ त्यो रणभूमिमा चर्पी र बाँसोको सहिनसकनु गन्ध प्रवाहित थियो । देवताहरूका घाइते शरीर डरलग्दा थिए । ती अनेक रूपमा छिन्न-भिन्न र फुलेका पलायक वृक्षहरू रगतमाथि देखिन्थे । यो दृश्य देखेर ऋषिहरूका मन दारुण कष्टले विकृत भए । वीरहरूमाथि वीरहरूको छाड्न लागेको र छटपटाइरहेका वीरहरूलाई देखेर ती छिन्न थिए केही देवता घाइते थिए भने केही मूर्च्छित थिए । केही देवताका अङ्ग-प्रत्यङ्ग टुक्रिएर छरिएका थिए । ती घाइते देवताहरूको दर्शन गर्न आएका अरु देवताहरूले उद्धार गरिरहेका थिए ती घाइते देवताले उद्धार गर्न आएका देवता र प्रहार गर्न आएका दानवहरूलाई चिन्न सकेनन् केही घाइते देवताहरूले हे श्रीगणेश ! तपाईंको कारण तपाईंको लागि मृत्युको मुखमा परिसकेका छौं । अन्त्यमा दर्शन गर्न अवसर पनि पायौं भनेर प्राणत्याग गरे ॥१६-२०॥

ब्रह्माजीले भन्नुभयो - ती मरणामुक्त देवताहरूका विभ्रमपूर्ण बचन सुनेर गेइरहनुभएका श्रीगणेश घुमी घुमी अगाडि बहनुभयो त्यहाँनिर उहाँले मूर्च्छित भएका स्कन्दको दर्शन गर्नुभयो २१। स्कन्दको त्यो हालत देखेर आँखाबाट आँसु बगाइरहनुभएका श्रीगणेशले शरीरस्पर्श गर्दै स्नेहपूर्वक स्कन्दलाई भन्नुभयो 'दखु । ठड्नुहोस् । सामान्य अज्ञानी प्राणीहरू किन सतिरहनुभएको छ ? तपाईं दैत्यको मध्य गर्ने कार्यबाट बाक्नु भएको छ । आठनुहोस् मलाई आलिङ्गन गर्ने अवसर दिनुहोस् यसरी मीठा बचनद्वारा दाजुलाई सान्त्वना दिदै श्रीगणेशले उहाँका सर्वाङ्गमा स्नेहपूर्वक फेरि पनि स्पर्श गर्नुभयो । त्यसपछि ती स्कन्द उठे ॥२२-२३॥ तिनले आफ्नो समीपमा पापनाशक र भयनाशक ब्रह्मा श्रीगणेशका पाउको दर्शन पाए । दर्शनपछि उनले श्रीगणेशलाई भने - हे श्रीगणेश !

सर्वदुःखं श्रमश्चैव विश्रान्तश्चास्मि साम्प्रतम् ।
 आलिलिङ्गं मयूषेण दोषिर्द्वादशभिस्तदा ॥२५॥
 उभौ यातौ रणं द्रष्टुं गृहीत्वा च परस्परम् ।
 अपश्यतां पुरः सुप्तं वीरभद्रमिषुक्षतम् ॥२६॥
 नन्दिनञ्च शराघातैः पीडितं क्लवत्तरम् ।
 भूतराजञ्च पुरतो विभिन्नमस्तकं तदा ॥२७॥
 क्रन्दनं विकटञ्चैव पुष्पदन्तं मृशार्दितम् ।
 ललाटे दृश्यविद्धञ्च हिरण्यगर्भमेव च ॥२८॥
 मृतप्रायञ्च चपलं मृतं श्यामलमेव च ।
 लम्बकर्णो न चाज्ञामीद् भ्रात्र्या कञ्चन सङ्गरे ॥२९॥
 उदानवायुनाक्रान्तः सुषुखस्तत्र चाभवत् ।
 परमं खेदमापन्नः सोमश्च रक्तलोचनः ॥३०॥
 शेते त्वं मूर्च्छया भृङ्गी पञ्चास्यश्च मुमूर्षया ।
 शङ्खः प्रेतत्यमापन्नो भयकृत् सर्वचोधिनाम् ॥३१॥
 एवं प्लुत्वा सर्ववीरान् हतप्रायान् हतानपि ।
 चिन्तया परयाविष्टः प्रपच्छ तं षडाननः ॥३२॥

स्कन्द उवाच

असुराश्च स्वर्गीयाश्च महावीरा हता मृधे ।
 निजधामगताः सर्वे जीवन्तमत्र का गतिः ॥३३॥
 अनन्तकोटिब्रह्माण्डनाथकस्तत्र गणेश्वरः ।
 चतुर्दशानां विद्यानां सर्वासाञ्च स्वयं विधिः ॥३४॥
 कलानां तत्र किं प्रश्नं करोषि त्वं ममान्तिके ।
 राहं मन्त्रं विजानामि वेत्स्य त्वं हि न वै सुरा ॥३५॥
 विषर्षयसि क्रीडां त्वं आभादेत्यविभञ्जनत् ।
 यथापतिं क्वर्तामि त्वामाज्ञया ये स्मृतेर्बलात् ॥३६॥
 पूर्वं नु त्रिपुरवधे शिवेन युद्धमद्भुतम् ।
 कृतं तत्र मृतान् देवान् द्रोणाद्रिवल्लिजं रसम् ॥३७॥
 देव क्षतेषु संयोज्य जीषयामास नत्क्षणान् ।

तपाईको दर्शन पाएर मेरा सबै दुःख शान्त भए र मैले थकाइ पनि बेटियो । त्यसपछि उनले आफ्ना बाह्र हतारले भाइ श्रीगणेशलाई आलिलिङ्ग गरे ॥२५-२५॥ आलिलिङ्गपछि एकले अर्कात्लाई सभानेर रणभूमिको दर्शन गर्न लागे । ती दुबैले रणभूमिमा सुतिरहेका र अणको प्रहारबाट अतः विश्रान्त वीरभद्रलाई देखे , त्यसैपरी राणाप्रहारबाट भाइले मएका महाबली नन्दलाई देखे , त्यहीँ तिनले टाउको फुटेर रगतमाथे भएका मृतप्रायलाई देखे ॥२६-२७॥ ती दुबै दाजुभाइले करुणाप्रन्दन गरिरहेका निष्कट र अत्यन्त पीडाले छटपटाइरहेका पुष्पदन्तलाई देखे । निष्चयमा गहिरो चोट लागेर अक्षिपूका हिरण्यगर्भ र भद्रेश्वर देखिएका चपलका साथै परिसरका श्यामललाई पनि देखे । त्यस बेला देखापरेका लम्बकर्णले युद्धको शान्तिका कारण कसैलाई थिक्न सकेनन् भने उदान वायुद्वारा पीडित कुमुख अत्यन्त छिन्न देखिएर रीसले राता आँखा गराई सोमले हेरिरहेका थिए भने भृङ्गी मूर्च्छा परेर लडिरहेका थिए । पञ्चासव मरणोन्मत्त अवस्थामा देखिन्थे शङ्ख प्रेतयोनिमा प्राप्त भई सबै बोद्धादरुका निमित्त त्रासका कारण बनेका थिए । यमरी आफ्नो पक्षका शत्रुः सबै वीरहरूलाई मरेका र भद्रेश्वर अवस्थामा पुगेका देखेर परम चिन्तित हुनुभएका स्कन्दले श्रीगणेशलाई बोधनुभयो ॥२८-३२॥

स्कन्दले मनुभयो 'हे श्रीगणेश , तपाईं अनन्तकोटि ब्रह्माण्डका नायक हुनुहुन्छ । कौन विद्या र कौनसँगै कलाका निधि पनि हुनुहुन्छ । अतिविधि शक्ति र ज्ञानले साम्प्रत तपाईंले किन मर्त्यै गइनु गर्नुहुन्छ ? हजारका सामु म केही जन्दिनँ, ममात्र किन देवताहरू पनि जान्दैनन् । सम्पूर्ण रहस्यका ज्ञाता तपाईं नै हुनुहुन्छ । तपाईंले अनेकौं दैत्यहरूको वध गरी आफ्नो कीर्ति संसारमा फैलाइरहनुभएको छ । ३३-३५॥ तपाईंले प्रश्नरूप आज्ञा गर्नुभएका कारण स्मृतिको सहायताले म केही कुरा आफ्नो बुद्धिअनुसार निवेदन गर्न चाहन्छु । हे श्रीगणेश । पुरानो समयमा मगवान् बङ्कुरले त्रिपुरासुरको वधका भसङ्गना अद्भुत युद्ध गर्नुभएको थियो । उहाँले त्यस युद्धमा द्रोणखलमा ज्यत्र लताको रस मरेका देवताका घाउमा लेपन गराई ती सबै देवताहरूलाई तत्काल जीवित तुल्याउनुभएको थियो ।

क उवाच

श्रुत्वैतत्थ वचनं देवो जगाद ते षडाननम् ॥३८॥

उदानीं दैत्यकोट्यस्तु युद्धार्थं बलवन्तराः ।

आयास्यन्ति तदा कोऽत्र युद्धोत्ताधि षडानन ॥३९॥

कृशानेतु ब्रजेदद्विं वल्मीकसमनुत्तमम् ।

एवं क्षुब्धमयूरेशो मायामविश्रुत्कार ह ॥४०॥

ऽऽजीवयामास तदा निजाद्वायुस्पर्शतः ।

ननस्ते हर्षसम्पन्नाः प्रणमुस्तं गुणेश्वरम् ॥४१॥

आनिलिङ्गं पुनर्युद्धं कर्तुं तञ्च विजिज्ञपु ।

नृददृष्टिविनिपातेन तेजो नो द्विगुणीकृतम् ॥४२॥

गुणेश्वर उवाच

ब्रह्मादयो देवगणाः स्तुवन्ति वः पराक्रमम् ।

नागकामुरमुख्याश्च निहता दैत्यदानवाः ॥४३॥

क उवाच

नमस्ते, सहितो देवैर्मयूरेशः शिवं ययौ ।

नयस्कृत्य शिवं गौरीं युद्धाय गन्तुमुद्यत ॥४४॥

आनिलिङ्गं मुदा गौरी शिवस्तञ्च गुणेश्वरम्

नन षडाननाद्यास्ते शिवमालिङ्गिरे मुदा ॥४५॥

त्रयं गणे निषतिताः पुनः सञ्जीविता हर !

नयूरंशाङ्गसम्भूतवायुनाऽद्भुतकारिणा ॥४६॥

नृनयद्वाय यास्याप्सोऽनेन सार्द्धं शिवाधुना ।

ब्रह्मादौ तव जेष्याम सर्वानेवासुरान् युधि ॥४७॥

ब्रह्माजीले भञ्जुभयो - स्कन्दका यी कुरा सुनेर श्रीगणेशले

भञ्जुभयो हे स्कन्द कतमान समयमा करोडौ बलवान् दैत्यहरू

युद्ध गर्न आउनेछन्, ती दैत्यसँग कसले युद्ध गर्ने ? कुन वीर

लताको रस लिन द्रोणाचलतर्फ जाने ? किनकि धेरै वीर मरणासन्न

छन् र केहीले वीरगति पनि प्राप्त गरेका छन्। यसो भनेर श्रीगणेशले

आफ्नो माथ प्रकट गर्नुभयो ॥३६-४०॥ तत्कालै उहाँले आफ्नो

शरीरको वायु स्पर्श गराएर मरेका वीरहरूलाई व्युत्ताउनुभयो र

मरणामग्नहरूलाई स्वस्थ तुल्याउनुभयो । जीवन प्राप्त गरेका र

स्वस्थ प्राप्त गरेका ती सबै वीरले प्रसन्न हुँदै श्रीगणेशलाई

प्रणाम गरे, आलिङ्गन पनि गरे । आलिङ्गनपछि फेरि पनि युद्ध

गर्न जान्छौं भने आफ्नो इच्छा व्यक्त गर्दै भने हे श्रीगणेश

हजुरको इष्टिपातले हाम्रो तेज दुईगुना बढेको छ ॥४१-४२॥

श्रीगणेशले भञ्जुभयो - 'हे वीर देवगण । ब्रह्माजी

आदि त्रिशिष्ट देवताहरूले तपाईंहरूका पराक्रमको प्रशंसा

गरिरहनु-भएको छ । भगवान् शङ्करको प्रेरणाबाट तपाईंहरूले

नै तारकामुर आदि दानवहरूको वध गर्नुभएको थियो' ॥४३॥

ब्रह्माजीले भञ्जुभयो - त्यसपछि हो दानवहरूलाई

सशस्त्र लिएर भगवान् श्रीगणेश शिवजीका साथ जानुभयो

त्यहाँ पुगेर पार्वती र शिवजीलाई प्रणाम गरी युद्धभूमिमा काम

तयार हुनुभयो ॥४४॥ त्यस बेला चण्डी पार्वती र शिवजीले

भगवान् श्रीगणेशलाई आलिङ्गन गर्नुभयो । स्कन्द आदि

देवताहरूले पनि शिवजीलाई श्रद्धापूर्वक आलिङ्गन गरे ।

त्यसपछि देवताहरूले भने- 'हे भगवान् शङ्कर हामी रणभूमिमा

परिसंश्लेषण भित्रौं तर भगवान् श्रीगणेशका अद्भुत

अङ्गवायुद्वारा पुनर्जीवन पाई हजुरका साथ आउने सौभाग्य

पाएका छौं । हे शिवजी । भगवान् श्रीगणेशका साथ हामी

फेरि युद्ध गर्न जानेछौं । हजुरको कृपाबाट हामीले युद्धमा

रखे दैत्यहरूमाथि विजय प्राप्त गर्नेछौं' ॥४५-४७॥

३०

ॐ इति श्रीगणेशपुराणे क्रीडाखण्डे रणशोधनं नाम बोडशाधिकशततमोऽध्यायः ॐ

ग्रा डा संश्लेषणक कालद्वारा नेपाली भाषामा अनूदित श्रीगणेशपुराण क्रीडाखण्डको देवताहरूको दैत्यहरूमाथि
विजय र श्रीगणेशका अभिनन्दन शीर्षकान्वित एक सय सान्छो अध्याय पूर्ण भयो ॥११६॥

३०

सप्तदशोत्तरशततमोऽध्यायः { ११७ अध्याय }

क उवाच

सिन्धुस्तल्पगतश्चिन्तामवाप महतीं तदा ।
 अग्निसन्तप्तहृदयो विचारन् शान्तपद्यत ॥१॥
 निर्हर्षो भ्रान्तवदनो निस्तेज निष्कलोऽपि सः ।
 तत उग्रात्मजा दुर्गत लावण्यलहरी शुभा ॥२॥
 चिन्ताशाविषदग्धं तं श्रुत्वाऽगान् मञ्जुकस्थितम् ।
 अमङ्गल्यभूषणैर्यस्या कवरी भाति मस्तके ॥३॥
 कम्तूरीनिलकं यस्या तलाटे भाति सुन्दरम् ।
 कण्ठे द्वारं कटौ काञ्चीं विभ्रतीं रत्नसंयुताम् ॥४॥
 सर्वालङ्कारसयुक्तां सर्वावयवसुन्दराम् ।
 आगतान्तु निरीक्ष्यैव मञ्जुकाभ्याशामुत्सुकाम् ॥५॥
 बहिस्तत्सेवका यानास्ततः सा प्रतिमन्त्रवीत् ।

दुर्गोवाच

किं चिन्ता कुरुषे स्वामिन्! यद् भाव्यं तद् धदिष्यति ॥६॥
 ईश्वरस्य वशे लोको न स्वतन्त्रः कदाचन ।
 सर्वेषां मानसं त्वं किमुद्वेजयसि मेऽपि च ॥७॥
 को हेतुस्ते बट विभो ! ततो युक्तिं वदामि ते ।

क उवाच

प्रियावाक्यं समाकर्ण्य गण्डकीनायकस्तदा ॥८॥
 सावधानमग्न भूत्वा वृत्तान्तं तामब्राह्मणीत् ।

सिन्धुरुवाच

किं वदामि प्रिये ! श्लाघ्ये मनःखेदकरं परम् ॥९॥
 युध्यतो मे रणे कर्णौ मयूरेशेन साहिती
 सप्तकोटिमिता सेना निहता पौरुषेण ह ॥१०॥

ब्रह्माजीले भञ्जुभयो - श्रीगणेशवाट अङ्ग-मङ्ग भई परम्वर गरिएको दैत्यराज सिन्धु सौँझ घर फर्केपछि फलङ्गमा पल्टियो र ठूलो चिन्तामा मग्न भयो । हृदयमा घोर सन्ताप परेका कारण त्यसले राम्ररी विचार गर्न सकेन । १. अग्रस्त र ओइलाएको अनुहार लिएको त्यो कान्तिहीन र निस्तेज थियो । त्यसपछि मौन्दर्षको छानी उग्रनामक दैत्यकी छोरी र सिन्धुकी धर्मपत्नी दुर्गाले फलङ्गमा पल्टिएकी र चिन्ताको सर्पले डसेजस्ता आफ्ना पतिलाई भेटिन् । दुर्गाका केशपाशमा अत्यन्त मूल्यवान् अलङ्कार सजिएका थिए । ललाटमा कम्तूरीको टीका लगाएकी थिइन् र कटौमा द्वार कुण्डिएको थियो । तिनले कम्मरमा रत्नैरले भरिभराउ कन्धनी धारण गरेकी थिइन् ॥२-४॥ सबै प्रकारका अलङ्कारले सम्पन्न सर्वाङ्गसुन्दरी दुर्गालाई आफ्नो कोठामा पसेकी देखेर दैत्यराज सिन्धुका सेवकहरू कोठामा बाहिर आए । फरेकभित्र गएको दुर्गाले आफ्ना पतिसँग कुरा गरिन् ।

३१ (दुर्गाले भनिन्) प्राणनाथ ! छुट्टा किन चिन्ता गरिरहनु भएको छ ? विधाताले निधनमा छे लेखेको छ । त्यो नभई छोड्दैन ॥५-६॥ प्राणीहरू ईश्वरको अधीनमा हुन्छन् । ती कहिले पनि स्वतन्त्र हुन सक्दैनन् । तपाईंले आकुलता र चिन्ता देखाएर आफ्ना कन्धु-बान्धव र मेरो मनमा पनि ठूलो उद्वेग उत्पन्न गराउनुभएको छ । तपाईं चिन्ता किन गर्नुहुन्छ ? मलाई मजुहोस् । त्यसपछि म चिन्तालाई निवारण गर्ने युक्ति बताउनेछु ।

ब्रह्माजीले भञ्जुभयो - आफ्नो प्रिया पत्नीका वचन सुनेर गण्डकीक्षेत्रको नायक दैत्यराज सिन्धुले सावधान भई आफ्ना मनका कुरा प्रकट गर्‍यो ।

सिन्धुले भन्थो - प्रशंसनीय गुणले सम्पन्न मेरा प्रिया ! म कसरी भनूँ ? अहिले घुटु छोड्ने पोडा बेहोद बाध्य भएको छु ॥७-९॥ घुडको अवसरमा मयूरेश श्रीगणेशले मेरो दुबै कान काटिदिए । मैले पुष्पाथ देखाएर सात कराँड श्रीगणेशका सैनिकहरूलाई घरायसी बनाएको थिएँ । स्कन्द आदि

चन्द्रादयो महावीरा पातितः शर्वशक्तिः ।

अकम्मान् कृतौ कर्णौ त्रिशूलं प्रेष्य शत्रुणा ॥११॥

अच्छाद्य मुखमाघातो वाससा निजपन्दिरम् ।

उनापायेन मे शत्रुवधः स्यात् तं वदस्व मे ॥१२॥

दुर्गावाच

वीरघ्नः कृतः सम्यङ् निहताः सर्वसैनिकाः ।

न यशः प्राप्यते स्वामिन् ! गोब्राह्मणसुरद्विषाम् ॥१३॥

न्द्रेषाच्चैव कल्याणं कस्यापि हि न जायते ।

चेवनाद् वन्दनाद् ध्यानात् स्मरणात् पूजनादपि ॥१४॥

देवैर्गन्धर्वादिभिः स्थानान्याप्तानि च स्थिराणि च ।

अ-भयः सर्वभूतेषु शुभाशुभफलप्रदः ॥१५॥

नन्मेषयाऽभौष्टसिद्धिः कामधेनोरिवाभवत् ।

अङ्कुरो जायते तद्गम्याद्गन्धीर्जं हि उष्यते ॥१६॥

अशुभात् कर्मणो दुःखं सुखं स्याच्छुभकर्मणः ।

अनः भन्तः प्रकुर्वन्ति शुभं कर्म सदादरात् ॥१७॥

हितञ्च सर्वजन्तूनां कायेन मनसा गिरा ।

प्रवता पुरुषार्थेन पीडितास्ते सुरर्षयः ॥१८॥

पुरुषार्थः स विज्ञेयो यश्चतुर्णां हि साधकः ।

उच्यते नार्थलुब्धं स्यात् परदारेषु न क्वचित् ॥१९॥

य एव पुरुषार्थः स्याद् यश्चानिच्छं न निश्चति ।

शरणगतस्त्रिधायां बृहो धर्मपरायणः ॥२०॥

ममः सर्वेषु भूतेषु पुरुषार्थः स गम्यते ।

स्वामिन् ! मे परमं वाक्यं शृणु ते हितकारकम् ॥२१॥

अदुष्टाक् सन्ध्याशीलः स्वगुणनामकीर्तकः ।

परायकणो सक्तः परपशुन्यवर्जितः ॥२२॥

वीरहरूलाई बाण प्रहार गरी भुईँमा लडाएको थिएँ त्यस बेला अचानक मेरा शत्रु श्रीगणेशले ममाधि त्रिशूल प्रहार गरी मेरा दुवै कान काटिदिए ॥१०-११॥ कान काटिएपछि अत्यन्त लज्जित भएँ र कपडाले मुख ढाकेर लुकी लुकी बल्छे बल्छे घर फर्के । मेरा कान काट्ने शत्रु श्रीगणेशको वध कसरी गर्न सकिन्छ ? मेरो चिन्ता यही हो तिमिले जानेको छौँ भने श्रीगणेशको वध गर्ने उपाय बताऊ ॥१२॥

दुर्गाले भनिन् - हे प्राणनाथ ! हजुरले वीरधर्मको पालन गर्नुभयो । शत्रुसेनाका वीरहरूलाई मारुभयो । तर गाई, ब्राह्मण र देवतासँग द्वेष गर्नाले फसैको पनि कल्याण हुँदैन र कीर्तिले पनि हुँदैन गाई, ब्राह्मण र देवताको सेवा, वन्दना, ध्यान, स्मरण र पूजन गर्नाले इन्द्र आदि देवताहरूले स्मिर् धाम प्राप्त गरेका हुन् ईश्वरले सबै प्राणीमा समभाव राख्दछन् र कर्मअनुसार शुभ र अशुभ फल प्रदान गर्दछन् । तिमिले कामधेनु गाईले झैं भक्तका कामना पूरा गराउँछन् । जस्तो बीउ छरिन्छ त्यस्तै अङ्कुर लाग्दछ ॥१३-१६॥ अशुभ कर्मबाट दुःख प्राप्त हुन्छ भने शुभ कर्मबाट शुभ फल प्राप्त हुन्छ । यसै तथ्यलाई मनन गरेर सज्जनहरूले सर्वदा आदरपूर्वक शुभ कर्म गर्दछन् ॥१७॥ तिमिले मन, कचन र शरीरबाट अरुको हितमात्र हुने काम गर्दछन् तर हजुरको कुरा भने त्यसको विपरीत छ हजुरले आफ्नो पुरुषार्थबाट देवता र ऋषिहरूलाई ज्यादै सताउनुभएको छ र धेरै दुःख दिनुभएको छ ॥१८॥ हुन त त्यसो गर्दा हजुरले ठूलो पुरुषार्थ गर्ने भन्नुभएको होला तर त्यो पुरुषार्थ होइन । कुन कर्मबाट धर्म, अर्थ, काम र मोक्ष सिद्ध हुन्छन् त्यो कर्म नै पुरुषार्थ हो परस्त्रीमा कुनै पनि बेला मन नलग्नु र अर्थलुब्ध रहनुलाई पुरुषार्थ पानी जसले उत्तम पुरुषको चिन्दा गर्दैन त्यो वास्तवमा पुरुषार्थ हो । जसले आफ्नो शरणमा आएका शरणार्थीहरूको रक्षन गर्दछ, जो धर्मपरायण छ र जसले सबै प्राणीमा समभाव राख्दछ, त्यो पुरुषार्थी हो र त्यसले गरेका काम पुरुषार्थ हुन् । म हजुरको हित चिन्ताएर एउटा कुरा भन्छु राम्ररी सुनुहोस् ॥१९-२१॥ हजुर मीठो बोली बोल्नुहोस्, सत्यनिष्ठ हुनुहोस्, आफ्ना गुणको आफै प्रशंसा नगर्नुहोस्, परोपकारमा लाग्नुहोस्, अरुको चियो-चर्चो र छिद्रान्वेषण नगर्नुहोस् । हे प्राणनाथ ! हजुरले भबाट

सम्भूत धम नाशाय राक्षस्येव राघवम् ।
 पानयिष्ये शिरोऽस्याहमिति मे निश्चिन्ता मतिः ॥३४॥
 न्यजन्ति जीविने शूरा नाभिमानं कदाचन ।
 न मेऽस्ति गणना सुभ्रु! कृतस्तस्यापि कर्हिचित् ॥३५॥
 नत्र का गणनाऽन्येषां लज्जा मे कर्णतः कृता ।

क उवाच

एवमुक्त्वा भूषणानि वस्त्राणि च दधार सः ॥३६॥
 केयूरं मुकुटं रत्नयुक्तं हारञ्च कुण्डलं ।
 नूपुरं खड्गञ्च खेटञ्च चापं सज्जञ्च शस्त्रिकाम् ॥३७॥
 आच्छाद्य कर्णौ रौक्मयवस्त्रमुष्णीषमेव च ।
 आयद्यावुपविष्टः स भद्रासनमनुत्तमम् ॥३८॥

रामले राक्षणको बध गर्ने अक्ताएर लिनुभएछै नधुरेश श्रीगणेश
 पनि मेरो बध गर्न आएका हुन् भन्ने कुरा मैले रामरी बुझ्नेको
 छु, बुझ्दाबुझ्दै पनि मैले वीरधर्म अँगालेर युद्धभूमिमा तिनको
 शिर दुव्रयउने निधो पनि गरेको छु ॥३४॥ वीरहरू जीवन
 त्याग गर्दछन् तर स्वभिमान त्यसग गर्दैनन् हे कल्याणी ।
 मैले समराजलाई पनि गर्दिनै भने मरुलाई गत्ते कुरा पनि
 भएन आल म श्रीगणेशद्वारा कम कटिएको हुँदा क्रोधले
 पुर्झिएको छु र लाजले भुत्तुक्क भएको छु ।

ब्रह्माजीने भञ्जुमयो - दैत्यराज सिन्धुले आफ्नी
 पत्नी दुर्गालाई यी कुरा सुनाएपछि बोर्ले धारण गर्ने वस्त्र-
 अलङ्कार र आभुष धारण गर्‍यो ३५-३६॥ केयूर, कुण्डल,
 रत्नमय कण्ठहार, ताब्यार ढाल गाँदो चढाएको धनु र छुरीद्वारा
 सजिएर रेशमी कपडाको फारी बाँधी त्यसको एउटा छेउले
 दुबै कान ढाँकेर त्यो दैत्य सभामा आयो र सिंहासनमा आरुढ
 भयो ॥३७-३८॥

ॐ

ॐ इति श्रीगणेशपुराणे क्रीडाखण्डे दुर्गासिन्धुसंवादो नाम सप्तदशोत्तरशततमोऽध्यायः ॐ

प्रा डा वेणीमाधव तत्कालदार नेपाली भाषाया अनूदित श्रीगणेशपुराण क्रीडाखण्डको चिन्ताग्रस्त दैत्यराज सिन्धुका
 सयझ तर्ना दुर्गाको सुधारमूलक अभ्यथना शीतकान्तिन एक सय सत्री अध्याय पूर्ण भयो १९९७ ।

ॐ

अष्टादशोत्तरशततमोऽध्यायः

{ ११८ अध्याय }

क उवाच

युद्धावेशदराधर्ष उषधिष्ठो महामने ।

स तदा वीरमुख्यांस्तानुपविष्टारथाऽब्रवीत् ॥१॥

सिन्धुरुवाच

गती मम प्रधानी तौ त्रैलोक्याकर्षणक्षमौ ।

न लादशोऽस्ति धीरोऽत्र यो मे हन्याद रिपुं बलान् ॥२॥

नेनादृशी बुद्धिमत्ता पराक्रमजयैषिणौ ।

धीरा कचुस्ततः सिन्धु मा धिन्तां कुरु सर्वथा ॥३॥

यावद् वयं प्राणवन्तौ लघुकृत्य उपस्थिते ।

किमर्थं धिन्ताकुलनं तावद् भवति दैन्यगद् ॥४॥

भवापे कुरु महाभाग ! पर्यङ्के पुष्पसन्तरे ।

कृतान्तस्ताडितो दाम्भ्यां तयोः कस्याद् भयं भवेत् ॥५॥

एदमुक्त्वा कलः सिन्धुं विकलश्च महाबली ।

श्यालको तस्य दैन्यस्य निर्गतां युद्धदुर्मयीं ॥६॥

नानायुद्धेषु कुशली नानाबुधधरावधौ

नानाभूषणवस्त्राढ्यौ नानासेनासमन्विता ॥७॥

नानागजनगो व्योम चक्रतुनादसंयुतम्

देवकोटिनिहतारावमङ्गुयवाहिनीयुती ॥८॥

ययुस्तत्परतो वीरः सिन्दूरारुणाम्बुकाः ।

अग्निशस्त्रधरा मुक्तकेशधराः सचन्द्रना ॥९॥

लसच्छस्त्रधराः सर्वे यमपनुमिवोद्यताः ।

ततः करिष्यतां यत्ना नानाधनुर्निचित्रिनाः ॥१०॥

ब्रह्मजीले भानुभयो - युद्धको आदेशका कारण कठोर मुद्रा प्रदर्शित गर्दै सिंहासनमा बसिरहेको दैत्यराज सिन्धुले आफ्ना सामु बसेका मुख्य-मुख्य वीरहरूलाई लक्षित गर्दै कुरा गर्नुको ॥१॥

सिन्धुले भन्यो - जीनै लोकलाई आफूलाई नष्ट गर्न सक्ने भएर दुई जना मुख्य वीरले मर्खैरै वीरगति अपन गरे । अहिले ती वीरहरूसमान शूरता र वीरता भएका अर्को कुनै वीरलाई न देखिरहेको छैन । जसले मेरा शत्रुहरूको संहार गर्न सकोस्, त्यस वीरको खाजोमा हु । मेरा ती दिव्यकृत वीर मन्त्रीहरू बुद्धिमत् थिए । तिनीको तुलना कसैसँग गर्न सकिदैन । दैत्यराज सिन्धुका ती घुरा सुनेर कल र विकल नामक वीरहरूले आफ्न धन - हे राजन् । हजुरले चिन्ता गर्नुपर्दैन । एउटा भगो समस्य देखिएको छ । त्यो सानो समस्यालाई लिएर हजुरले ठूलो चिन्ता गर्नुहोस् । हामी शक्तिशाली वीर हजुरका सामु उपस्थित छौं । अब हजुरले किन घोर गर्नुहुन्छ निश्चिन्त हुनुहोस् २-४ । हजुर फूलैफूलको स्यामा आगम गर्नुहोस् । हामी दुई जना वीरले युद्धभूमिमा घमराउनेमेतलाई परास्त गरेका छौं भने अब हामी कसैसँग डराउने ? यसरी आफ्ना भानु वताएर सम्बन्धका क्रियावाट दैत्यराज सिन्धुका स्याल पर्व ते कुन वीर कल र विकल युद्धको क्रमाद देखाउँदै त्यहाँबाट बाहिर निस्किए ॥५-६॥ युद्ध गर्न सिफलु तीव्र आदुध धारण गर्न भूतवान् वस्त्र र अलङ्कारले सजिएका ती दुवैले वीरहरूलाई साधमा लिएर मुक्त मैदानमा जात्र सभ्दा जंग गर्जन गरी आकाशलाई पनि प्रतिध्वनित तुल्याए । कोटि-कोटि देवताहरूको संहार गर्न सक्ने सामर्थ्य भएका असङ्ख्य सेनासम्पन्न कल र विकललाई युद्धका लागि गर्जन गरिरहेको देखेर सिन्दूरले शिर रातै बनाएका आग्नेय अस्त्र धारण गर्ने, खुला केश राखेका चन्द्रको टीका लगाएका, शस्त्रस्र सम्पन्न यमराजलाई पनि मथभोत तुल्याउने दैन्य सेनाका अनेकौं वीर अगाडि लागे । ती वीरहरूपछि अनेक थरि पातुका शोभमान सुराभिन्ता अनेक वीरहरूका सवारी साधन बनेका हानीहरूको सरकर चल्य थाल्यो ७-१० । ती हानीहरू

अधिष्ठाता सहामात्रैर्नानाभूषाविराजिताः ।
 नभ्यादस्ता सिद्धिरिता घण्टानादनिनादिताः ॥११॥
 न्याऽश्वसादिनो यानास्त्रनुत्राणविराजिताः ।
 धनुर्बाणधराः सर्वे तसच्छस्त्राभिभूषिताः ॥१२॥
 अनेकयुद्धसम्भाररथा यानास्तनः परम् ।
 अनेकवीरसयुक्ता नानासूतविराजिताः ॥१३॥
 यत्र नो श्यालको अतौ रणस्थानं रुधान्वितौ ।
 दृग्गाने मधूरेणमणीविषभुजि स्थितम् ॥१४॥
 घडाननादिभिर्वीरैरन्यैश्च परिचारितम्
 दृष्टा नैस्तु तयोः सेना घोरा सा चतुरङ्गिणी ॥१५॥
 अन्यदृष्ट्यात वन तस्य समायानं विचित्रिनम् ।
 प्रथिनो देवप्रवरैर्दूतो नीतिविशारदः ॥१६॥
 त्रान्ता वृन्तान्तमायानः स अगद सुरान् प्रति ।

दूत उवाच

कनकश्च विकलश्चैव नानासेनासमायुक्तौ ॥१७॥
 त्रनुं पुरान् समायातौ नानाधुद्धविशारदौ ।
 नान्या युद्धाय सम्प्राप्तौ पुष्पदन्तकृषावुभौ ॥१८॥
 अनुर्वा मज्जतां रीत्वा पट्या बाणैरविध्यताम् ।
 दैन्यं बाणान् निवार्यैव तावुर्भौ बाणवृष्टिभिः ॥१९॥
 डादिनो शरघातेन धनः स्म देवसैनिकान् ।
 क्लम्य खड्गं खड्गान विभेद स पलायुषः ॥२०॥
 मन्त्रपादाय तस्याशु खड्गं छित्त्वा न्यपतयत्
 विकलस्य पुष्पदन्तो धनुश्छिद्येद सायकैः ॥२१॥
 नतमर्तो मल्लयुद्धेन परस्परमयुध्यताम् ।
 ते मेनेऽयुध्यतां तत्र नानाशस्त्रास्त्रपत्रिभिः ॥२२॥

तीखे दाँतले सुहाएका धिए । तिनका हाठकामा सिन्दूर छरिएको धियो, चाँटीमा मालाको आकारको घण्टी धारण गरेको धिए । हानीभेनापछि कवचले सुहाएका र धनु बाणले सज्जित, त्रिभुज शस्त्र-अस्त्रले विभूषित घोडसवार सेनाका जवानहरू हिँडिरहेका थिए) (त्यसपछि युद्धका सामग्री एवं खाद्यसामग्री वहन गर्ने वीरहरू र सारथिहरूले सुसम्पन्न हजारौं रथहरूको हौसी चलेको थियो ॥११-१३॥ अनेक धेरै सेना र शस्त्र-अस्त्रले सुसज्जित सिन्धु दैत्यका साला कल र विकल क्रोधको ज्वाला इन्काउँदै युद्धभूमिमा पुगे । त्यसपछि तिनले मधुरम सवार हुनुभएका भगवान् श्रीगणेशको दर्शन गरे ॥१४॥ त्यस बेला भगवान् श्रीगणेश स्कन्द आदि वीरहरूले घेरिएर विराजमान हुनुहुन्थ्यो । श्रीगणेश र उहाँका वीरहरूले दैत्यहरूको चतुरङ्गिणीसेना देख्नुभयो ॥१५॥ दैत्यहरूको अस्त्रध्वज र विचित्र सेना देखेर चकित हुनुभयो । दैत्यसेनाको समाचार ब्रह्म देवताहरूले नीलिङ्ग दूतालाई त्यहाँ पठाएका थिए ॥१६॥ त्यहाँको वृन्तान्त बुझेर फर्केको दूतले तिरस्ताई सबै कुरा बतायो ।

दूतले भन्यो - हे देवगण : अनेक सेनासम्पन्न, युद्धमा कुशल दैत्य योद्धा कल र विकल मैदानमा पुगिसकेका छन् । तिनीहरूसँग युद्ध गर्न हाम्रो सेनाका पुष्पदन्त र नन्दोदर पनि त्यहाँ पुग्नुभएको छ ॥१७-१८॥ युद्ध प्रारम्भ भएपछि पुष्पदन्त र नन्दोले आफ्नो धनु सजाएर साटो बाणहरू प्रहार गरी कल र विकललाई घाइते तुल्याए । ती दुवै दैत्यले पनि बाण वर्षाद्वारा पुष्पदन्त र नन्दोबाट प्रहार गरिएका बाणहरूलाई निरस्त गरे । बाणको वर्षाले ढाँकिएका ती दुवै दैत्य वीरले देवसेनाका जवानहरूलाई घाइते तुल्याए । त्यस अवस्थामा नन्दोदरले दैत्यवीर कलको तरबारलाई आफ्नो तरबारले दुर्बलाइदिनुभयो । अर्को पटक तरबार प्रहार गरी त्यसका सैनिकहरूलाई भुईँमा सोतर बनाइनुभयो । वस्तै किंसमकट पुष्पदन्तले पनि विकलको धनुलाई आफ्ना बाणले दुर्बलाइनुभयो ॥१९-२०॥ त्यसपछि दुवै सेनाका अस्त्रध्वज वीरहरू आपसमा मल्ल युद्ध गर्न थाले । दुर्वीरफका अरू सेनाहरू पनि शस्त्र अस्त्र र बाणले प्रहार गर्दै युद्ध गर्न लागे । ती सबै आपसमा विजयको इच्छाले विचित्र इन्द्रजाल र मायाको प्रयोग गरी युद्ध गरिरहेका थिए । त्यस

मायाभिर्विविधाभिश्च परस्परजवेच्छया ।
ततः पद्मानं दैत्यानां सेनां शस्त्रादिना भृशम् ॥२३॥

केऽपि देवाः युष्मदङ्गना मायान्त्यसुरांश्च तान् ।
पादाघातेन निहता दैत्यसेनाद्यात नराः ॥२४॥

मृतायुक्प्रवहा तत्र बाहिनी भीरुभातिता
सम्प्रवृत्ता महाघोरा भूतपक्षिप्रपोदिनी ॥२५॥

नतो वेगान् समुद्धीप कलश्च विकलश्च ह ।
शस्त्रवृष्टिं महोग्रां तौ चक्रतुर्वृद्धदुर्महौ ॥२६॥

तथा हता दैवसेना स्ववद्रक्ता पद्माल ह ।
ततो वृषोऽहनत् सेनां शङ्खाभ्याञ्च तयोर्भृशम् ॥२७॥

लज्जाभिश्च जघानाशु फूत्कारेण व्यपनयन् ।
पुच्छाध्वतेन कींश्चिच्छ चूर्णयामास दैत्यजान् ॥२८॥

एवं तेन हता सेना नानादैत्यसमाकुला ।
हाहाकारो महानासीद् दैत्यानां तत्र नश्यताम् ॥२९॥

ततोऽतिबलिनी वीरौ कलश्च विकलश्च ह ।
जगर्जतुरुभी रोषाद् गर्जयन्तौ दिशो दश ॥३०॥

निनिन्दतुस्ती वृषभं किं त्वं युध्यसि नौ पुरः ।
तृणादनेषु शक्तस्त्वं तृणरूपोऽसि सायप्रतम् ॥३१॥

दघाते एवमुक्त्वा तौ तस्य शृङ्गे महाबली ।
विकृष्य प्रापतुरुभी स्वसेनां चतुरङ्गिणाम् ॥३२॥

तं बोधितुं पुष्पदन्तोऽभिचयौ सहसा जघातु ।
ततस्तं विकलो लज्जाप्रहारी, पातयन् भुवि ॥३३॥

ननर्त्त बाह्यघोषेण हर्षनिर्भरमानसः ।
स भूर्च्छितो मुहूर्तान् तु सज्जा प्रापवनानुरः ॥३४॥

युद्धमा देवताहरूद्वारा प्रहार गरिएका शस्त्रहरूबाट घाइते भएको दैत्यसेनाका जवानहरू पीडा खान्न सक्ने भएगरहेका देखिए । २२-२३ । केही देवसेनाका वीरहरूले पलायन गरिरहेका दैत्यसेनाका रथि लागेर तिनलाई मारिरहेका थिए । देवसेनाको भयङ्कर भीडले किञ्चिएर पनि दैत्यसेनाका धेरै जवानहरू मरे । देवसेनाको उग्र प्रहारबाट मरेका दैत्यहरूको शरीरबाट निस्केका रगतको भयङ्कर जोला करतर प्राणीहरूलाई तर्सिउँदै बग्ने थाल्यो । रगतको खोला देखेर स्याल आदि प्राणी र गिद्ध आदि चरा प्रसन्न देखिए । दैत्यसेनाको दुर्गति देखेर दैत्यसेनानायक कल र विकल जागे । ती दुवैले वेगपूर्वक उफ्रिदै विजान् बग्ने घनघोर शस्त्रप्रहार गर्न लागे ॥२४-२६॥

ती वीरहरूको शौर्यपूर्ण आक्रमणबाट आत्मानन्द दैवसेनाका वीरहरू पनि रगतका घारा बगाउँदै भाग्न दिक्क भए । त्यसपछि नन्दीश्वर कल र विकलका सैनिकहरूलाई सिङ्गले प्रहार गर्दै मार्न लागे ॥२७॥ तिनले कसैलाई लासोले हानेर मारे भने कसैलाई हुड्कार गरी बेहोश बनाएर भुईँमा लडाए । फेरी तिनले कुनै दैत्यलाई चुच्चरले प्रहार गरी धुलोपीठो बनाए ॥२८॥ यसरी नन्दीले अनेक दैत्यवीरहरूले मारिएको कल र विकलको सेनालाई तहसनहस पारे । त्यहाँ मारिरहेका, घाइते भएका र भागिरहेका दैत्यहरूको ठूलो क्रन्दनपूर्ण झोलाहल सुनियो । त्यसपछि ती जराक्रमी र शक्तिशाली दैत्यवीर कल र विकल रीसले दश-दिशा थकाउँदै गर्जन गर्न लागे ॥२९-३०॥ ती दुवैले बसाहाको रूपमा रहेका नन्दीश्वरको निन्दा गर्दै भने 'हे नन्दी । तिमी हावा साधु किन युद्धको नाटक गरिरहेका छौ ? तिमी बाँस खाने जातका प्राणी हो, बाँस खान सिमानु छौ र हावा निर्मल तिमी बाँसे समान छौ' ॥३१॥ यसरी नन्दीलाई निन्दाछो 'झोली झोलेर अपमान गरेपछि महाबली कल र विकलले नन्दीका दुवै सिङ्ग समाए । सिङ्गमा समातौं तानेर तिनलाई आफ्नो चतुरङ्गिणीसेनाको माझमा पुर्‍याए । कल र विकलले नन्दीलाई त्यो अवस्थामा पुर्‍याएको देखेर तिनलाई छुटाउन पुष्पदन्त वेगपूर्वक जाइलागे । विकलले पुष्पदन्तलाई खुट्टाले हानेर भुईँमा लडायो, पुष्पदन्त भूर्च्छित भए । त्यो देखेर प्रसन्न भएको त्यो दानव बाह्यघोषका साथ गच्च थाल्यो । भूर्च्छित भएका पुष्पदन्त एक मुहूर्तपछि होशमा

ततो योधुं समाधानौ वीरभद्रबडाननौ ।
 कल पर्वतघातेन शतधा न्यपतद् भुवि ॥३५॥
 वीरभद्रस्तु विकलं तलघातादपातयत् ।
 इष्ट्वा स्कन्देन निहतं कलं दैत्यं महद्रिणा ॥३६॥
 ततो ययुः स्वशिविरं गणास्ते जयशालिनः ।
 ततः शस्त्रहता केचिज्जीवन्तो गण्डकीं ययुः ॥३७॥
 शशंभुर्दैत्यराजाय नानासेनायुतः कलः ।
 विकलश्च हतो रोषाद् वीरभद्रादिभिर्गणैः ॥३८॥
 गतास्ते शिविरं देवगणास्तु जयशालिनः ॥३९॥

आए । ३२-३४॥ यो घटना घटेपछि वीरभद्र र स्वामी कार्तिकेय ती दैत्यनामकहरुसँग युद्ध गर्न अगाडि बढे । स्वामी कार्तिकेयले पर्वत उठाएर प्रहार गरेपछि कलनामक दैत्यनायक दुक्का दुक्का भएर भुईँमा लड्यो । वीरभद्रले पनि दैत्यनायक विकललाई धप्यड हनेर भुईँमा लडाईँ मारिदिए । यता विकलको मृत्यु र उता स्कन्दले पर्वतप्रहार गरी कलको वध गरेको देखेर आफू विजयी हुने सपना देखिरहेका दैत्यराज सिन्धुका घाइते वीरहरु भादै आफ्नो शिविरतर्फ फर्के । देवसेनाद्वारा शस्त्रप्रहार गरिदा घाइते भएका केही दैत्यवीर यैन्येन प्रकारेण जिठ जोगाउन सफल भई गण्डकीक्षेत्रमा सिन्धुको दरबारमा पुग्न सफल भए । तिनले दैत्यराज सिन्धुसमक्ष असङ्ख्य सेनासहित कल र विकलले युद्धमा वीरभद्र आदि शिवगणबाट मरिएर वीरगति प्राप्त गरेको तथ्य निवेदन गरे । उता विजयी देवसेनाका योद्धाहरु हर्षोल्लासपूर्वक शिविरतर्फ फर्किए ॥३५-३९॥

ॐ

इति श्रीगणेशपुराणे क्रीडाखण्डे कलविकलवधो नामाष्टादशोत्तरशततमोऽध्यायः ॥

श्री डा. धेणीमाधव तत्कालद्वारा नेपाली भाषामा अनूदित श्रीगणेशपुराण क्रीडाखण्डको 'देवसेनाद्वारा कल र विकलको वध' शीर्षकावित्त एक भय अठारौं अध्याय पूर्ण भयो । १९९८ ।

ॐ

एकोनविंशत्युत्तरशततमोऽध्यायः

{ १११ अध्याय }

क उवाच

कलङ्क विकलं श्यालं देवसेनाविघातिनम् ।
 निहतं वीरभद्रेण पर्वतेन महासुरम् ॥१॥
 घटाननेन विकले हनं तलप्रहारतः ।
 श्रुत्वा धद्रासनगतो नागावीरसमन्वित ॥२॥
 प्राप सिन्धुर्महाधिनतं स्मरन् शिवसुतं तदा ।
 किं करिष्यति देवोऽसौ नाशयित्वं सुगृहिणम् ॥३॥
 इत्येव चिन्तयाविष्टो मूर्च्छाभाप महत्तराम् ।
 तावदाजगत्सुभी पत्रावस्य महाबली ॥४॥
 धर्माधर्मौ भद्रपीठे जनकं वाक्यमाहनु ।
 कथं विभेषि जनक ! शिवाया अर्भकात्सद्यो ॥५॥
 नावाज्ञां देहि दैत्येन्द्र ! हनिष्यावः क्षणादमुम् ।
 सम्मुखे तौ हतौ वीरौ मानुलौ नौ दिवं गतौ ॥६॥
 उत्तीर्णौ तौ स्वाधिकार्ये कीर्तिं कृत्वा महत्तराम् ।
 हत्वाऽनेकविधां सेनां नानावीरैः प्रपालिताम् ॥७॥
 आवापपि प्रयुध्यावो यावो हत्वा रिपुं बलान् ।
 अथवा मोक्षमायावो निहते तेन चेद् रणे ॥८॥
 यावदावां हि जीवावक्षिन्तां तावच्च मा कुर्व ।
 इन्द्रादयः सुरगणाः कारागरेऽधुना तव ॥९॥
 यदा त्वं जितवान् पूर्वं पितरस्तत्र केऽभवन् ।
 आनयाव, शिरस्ताम्य रिपोस्ताव न संशयः ॥१०॥
 अन्यथा दर्शयिष्यावो मुखं लोकेषु न क्वचित् ।

क उवाच

एवं तयोः समाकरणं वचनं हर्षयाप्तवान् ॥११॥
 तावूचे परमं बुद्धं प्राप्तुं यश उत्तमम् ।
 नाशयित्वा रिपुं घोरं यातं शीघ्रं परमान्निकम् ॥१२॥

ब्रह्माजीले भञ्जुभयो - देवसेनाको विनाश गर्न चाहनेतर युद्धको मैदानमा वीरभद्रसँग युद्ध गर्दा तेजोहीन बन्न पुगेको सिन्धु दैत्यको सालो कलनामक दैत्यलाई वीरभद्रले पर्वत प्रहार गरी मारेको समाचार र अर्को सालो धिकललाई स्थानी फाँटिकाले चप्पड हानी मारेको समाचारसमेत सुनेर अनेक वीरहरूद्वारा घेरिई सिंहासनमा बसेको दैत्यराज सिन्धु ठूलो शोकमा पर्यो । त्यस बेला शिवपुत्र श्रीगणेशलाई याद गरी मतमनै भन्यो : 'के श्रीगणेशले यमगरी सबै दैत्यबोहछलाई मखाप बनाउने छन्?' ॥१-३॥ यस्तै यस्तै अनेक चिन्ता मनमा खेलाउँदै त्यो दैत्यराज दीर्घकालिक मूर्च्छाभाप पर्यो । त्यस बेला त्यसका दुई छोरा धर्म र अधर्म त्यहाँ आइपुगे । मूर्च्छित पितालाई जगाउँदै तिनले भने - हे पिताजी ! पार्वतीका बालक छोरा श्रीगणेशसँग तपाईं किन मथभौत हुनुहुन्छ ? तपाईंले हामीलाई आज्ञा दिनुहोस् । त्यसलाई युद्धमा गई तत्काल मारिदिनेछौं । त्यस्तै जानकका सानु रंहर छोरापुष्पक युद्ध गर्ने मेरा मामाहरू कल र विकल दुवैले वीरगति प्राप्त गर्नुभएको छ र स्वर्गमा पुग्नुभएको छ ॥४-६॥ आफ्ना स्वामीको महान् कार्यपिटिमा सफल ती हाम्रा मामाहरू वीरहरूद्वारा सुरक्षित शत्रुसेनाको नाश गरेका कारण संसारमा प्रख्यात हुनुभएको छ । अब हामी पनि युद्ध गर्दछौं र शत्रुसेनामाथि विजयी भएर आउने छौं अथवा शत्रुबाट मारिचौं भने पनि दुर्लभ मोक्षपद प्राप्त गर्नेछौं । जडसम्म हामी जीवित रहने छौं तबसम्म हजुरले कुनै चिन्ता गर्नुपर्दैन । इन्द्र आदि देवगण आज तपाईंको कारागारमा धुनिएका छन् ॥७-९॥ तपाईंले ती सेनालाई जितिसक्नु भएको छ भने अहिले तिनबाट इन माझपने कुनै कारण छैन । हामीले आफ्ना शत्रुको टाउको गिँटेर तपाईंका सामु ल्याउने छौं । शत्रुमाथि विजय गर्न सकेरौं भने हामीले यो लोकमा आफ्नो मुख देखाउने छौं ।

ब्रह्माजीले भञ्जुभयो - दैत्यराज सिन्धुले आफ्ना छोराहरूका ती वीरतापूर्ण कुरा सुनेर अत्यन्त हर्षित भई भन्यो : 'हो पुत्रहरू ! युद्धमा तिम्रोहरूले उत्तम कीर्ति प्राप्त गर । मयङ्कत शत्रुसेनाको नाश गरेर तिम्रो दुबै छिटो मेरा सामु आउने काम

एवमाकर्ष्य तद्वाक्यभीचतुर्युद्धलालसौ ।
 नमस्कृत्य धितु-पादौ मानुर्गृह्य तदाश्लिष । ॥१३॥
 दशकोटिमितां सेनां प्रत्येकं गृह्य सत्त्वरी ।
 रथाश्वहसिपादातैर्नानाशस्त्रभरैर्युताम् ॥१४॥
 पन्नयोऽपि चयुर्दृष्ट्वा सिन्दूरारुणमस्तकाः ।
 गजानानागिरिनिभा नानाधातुध्वजान्विता ॥१५॥
 अश्वात्मादिभिरारूढा नानाशस्त्रासिपाणिधिः ।
 गजजिर्मैघसदृशं गर्जयद्दिशि दश ॥१६॥
 नतः सेनामध्यगतौ रेजतुर्भूतिगवुभौ ।
 नानालङ्कारसंयुक्तौ नानायुधधरावुभौ ॥१७॥
 गन्धकाञ्चनसंयुक्तकुण्डलाभ्यां विराजितौ ।
 किरीटाभ्यां युतेजोभ्यां आजमानौ महाबलौ ॥१८॥
 मुक्तामणिमयीं हारां विभ्रतौ युद्धदुर्मदौ ।
 प्रापतू रणभूमिं तौ नानावादित्रनिस्वरे- ॥१९॥
 उदृशुर्वीरभद्राद्यास्तौ च तां बाहिनीमपि ।
 निकटे तौ समालोक्य मयूरेशप्रचोदिता ॥२०॥
 आजयाऽभिययुर्वीरधद्रोऽसीं च षडाननः ।
 हिंश्यगर्भं संकुटो भूतगजो विशालवृक् ॥२१॥
 असङ्ख्यसेनया सार्द्धं ततो युद्धमवतंस ।
 परस्परमयुध्यन्त ततः सेनाचरा भूशम् ॥२२॥
 जनतः शिरांसि फटोंश्च आहूतद्वन्द्वराः ।
 विहताश्च निहन्यन्ते तमसाच्छादिते रत्नौ ॥२३॥
 केचिच्चक्राणि मुमुक्षुर्भिन्दीपालौस्तथाऽपे ।
 बाणवृष्टिं प्रे चापि नानाशस्त्राणि केचन ॥२४॥
 मल्लयुद्धञ्च तत्रासीत् सैनिकानां परस्परम् ।
 एव सा संहता सेना मयूरेशप्रपालिता ॥२५॥
 पपात तत्र शेषा या विह्वला तु दिशो दश ।
 नतः षडाननः कुट्टो द्वादशायुधभूषितः ॥२६॥
 नरायणैर्जघानाशु सेनां तां दैत्यपालिताम् ।
 कथञ्चिद् बाहवो भिन्नाः केऽपि मध्ये द्विधावृता ॥२७॥

पद' ॥१०-११॥ आपना पितका नी कुरा सुनेर युद्ध गर्न
 लालायित ती वीरहरू पितको चरणमा प्रणाम गरे माताको
 आशीर्वाद लिएर युद्धभूमितर्फ लागे । तीमध्ये प्रत्येक वीरसँग
 दश कोटि चतुरङ्गिणीसेना थियो । सिन्धु दैत्यका छोराहरूको
 नेतृत्व पाएर प्रमत्त र उत्साहित दैत्यसेना सिन्दूरले शिर रंगाएर
 युद्ध गर्न सुरु गर्नु अगाडि बहिरहेको थियो । अनेक प्रकारका
 धातुका मृङ्गरद्वारा सुहाएक, पर्वताकार हत्तीहरूको रक्षक
 र सस्रसज्जित घोडासवारसहितका घोडाहरू पनि युद्धमैदानतर्फ
 लम्किरहेका थिए । त्यसपछि सेनाका माझमा वीरोचित वेषभूषा
 र अलङ्कारले सजिएक, रत्न र सुवर्णमय कुण्डल धारण
 गर्ने तेजोमय किरीटले सुहाएका र शस्त्र अस्त्रद्वारा सुसज्जित
 मोतीको हार घाँटीमा लगाएक गर्भ र अधर्म सेनानायकको
 रूपमा युद्धको उन्माद देखाउँदै बाघ-बोषका साथ रणभूमिमा
 पुगे ॥१३-१४॥ वीरभद्र आदि देवसेनाका वीरहरूले सिन्धुका
 छोरा गर्भ र अधर्मको चतुरङ्गिणीसेना देखे । तिनलाई आफ्नो
 समीपमा देखेर श्रृंगणेशद्वारा प्रेरणा प्राप्त गरी स्कन्ध वीरभद्र
 हिरण्यगर्भ मृतराज आदि वीरहरू असङ्ख्य सैनिकों साथ
 रणभूमितर्फ अगाडि बढे । त्यहाँ युद्ध प्रारम्भ भयो, दुबैतर्फका
 सेना आपसमा मयङ्गर युद्ध गर्न प्रवृत्त भए ॥२०-२१॥
 दुबैतर्फका युद्धाहरू विरोधीहरूका शिर खुट्टा, पेट हत
 भिन्ना घाँटीचस्मा अङ्गहरूमा प्रहार गर्दै मनोयोगले युद्ध
 गरिरहेका थिए (केही वीर भरेका थिए, केही भने लागेका
 थिए, केही वीरले जखमाई गरिरहेका थिए । सूर्य अन्धकारले
 ढाकिएको थियो । कसैले चक्रप्रहार गरे भने कसैले घुँघराए
 प्रहार गरे कुनै वारले बाणवर्षा गरे भने केही वीर अत्यन्त
 चम्किला शस्त्र प्रहार गरिरहेका थिए ॥२३-२४॥ मैदानको
 एउटा भागमा दुबैतर्फका वीरहरूको मल्लयुद्ध चलिरहेको
 देखिन्थ्यो । त्यहाँ दैत्यसनाद्वारा आक्रमण गरिएको देवसेनाको
 संहार भइरहेको थियो । बाँकी रहेका देवसैनिकहरू चारैतिर
 दौडिरहेका देखिन्थे, त्यो देखेर क्रोधको आवेशमा आएका ७
 बाहु हातले सुहाएक रत्नदले आफ्ना अस्त्रहरूबाट
 दैत्यसेनाका संहार आरम्भ गरे । तिनको प्रहारबाट भई
 वीरहरूका हात काटिए कसैको शरीर नै गिडिँएर दुई टुक्रा

केशाञ्जलिस्तका भिन्नाः केशाञ्जलि रणाङ्गणे ।
 एवं सा नशिना सेना हस्तश्वरथसङ्कुला ॥३८॥
 केऽपि स्वर्गं गता, केचिद् रूपं प्रापुः षडाननम् ।
 निरीक्ष्य ये मयूरेश जह्नुः प्रणान् प्रहरिताः ॥३९॥
 जग्मुस्ते तत्प्रभादेन निजधाष महाबलाः ।
 तददृष्टिपातान् तदधं नष्टं सर्वजनु कृतम् ॥४०॥
 दृष्ट्वा विशाखविशिखं सशिखं निहतां स्वकाम् ।
 सेना तस्य सुतो वीरावधर्म्यं धर्म एव च ॥४१॥
 युयुधाने बहुविधं शस्त्रैरस्त्रैः क्रूरव्रजैः ।
 चक्रतुनल्लयुद्धं तौ महासेनेन तत्क्षणात् ॥४२॥
 तयोर्वलं निरीक्ष्यैव कातिकेयो महाबलः ।
 शिखयोस्तौ दधानाशु षड्बहुः षट्करैर्वज्रान् ॥४३॥
 भ्रामयामास बहुधा पाथयामास भूतले ।
 शतखण्डानि जातानि तयोस्तु पततोर्भुवि ॥४४॥
 जयं प्राप्ते शिवसुते नेदुर्बाद्यानि सर्वेश ।
 जय त्व हि मयूरेश , जगुः सर्वेऽपि सैनिकाः ॥४५॥
 चत्वारस्ते ययुदेव मयूरेश पित्रं प्रभुम् ।
 आलिलिङ्गुर्मुदा ते नृ परस्परमथाऽबुक्वन् ॥४६॥
 प्राणा इव पुनर्जन्म मुमुक्षुस्ते परस्परम् ।
 शशंसुः सर्ववृत्तान्तं शिवायै च शिवाय च ॥४७॥
 सेनाञ्च निहतां सिन्धुः पुत्रौ च कलिनीं हनौ ॥४८॥

भए ॥३८-३९॥ कसेका टाठका फुटे कसेका खुडा भईचए
 यसरी श्रीगणेशसेनाका वीरहरूले हात्ती छोडा र रथसहित
 दैत्यसेनाकी संहार गरे ॥३८॥ युद्धको मैदानमा प्राणत्याग
 गर्ने केही दैत्यवीरहरू स्वर्ग गए, केही स्कन्दलाई हेरी हेरी
 मरेकाछे स्कन्दकै रूपमा परिणत भए । जसले श्रीगणेशको
 स्वरूप दर्शन पाई प्राणत्याग गरे । ती महाबली दैत्यवीरहरू
 भएवान् श्रीगणेशको कृपाबाट श्रीगणेशधाममा प्राप्त भए ।
 श्रीगणेशको दृष्टिपातका कारण तिनले सबै जन्ममा गरेको पाप
 पनि नष्ट भए ॥३९-४०॥ स्कन्दका बाणहरूबाट आफ्नो
 सेनाको संहार भएको थहा पाएका सिन्धुका छोरा धर्म र
 अधध फेरि जोशिएर देवसेनासँग अनेकौं शस्त्र अस्त्रको वर्षा
 गर्दै युद्ध गर्न थाले । शस्त्रयुद्धपछि ती वीर कार्तिकेयसँग मल्लयुद्ध
 गर्ने तत्पर भए, ती दुवै वीरहरूको बल छिन्नार रएर महाबली
 स्कन्दले आफ्ना छ वटा हातको प्रयोग गरी तिनलाई टाठकामा
 सम्मतेर धुमाउँदै जमिनमा फछारि। यसरी जमिनमा फछारिदा
 तिनका शरीरका सयभन्दा धेरै टुक्रा भए ॥४१-४४॥ शिवपुत्र
 स्कन्दले ती दैत्यपुत्र विजय गरेको महान् अवसरमा विजयका
 बाजा बज्न थाले + सबै देवताले हे मयूरेश श्रीगणेश ! हजुरको
 जय होम् भन्दै जय-जयकार गरे ॥४५॥ स्कन्द, वीरभद्र,
 हिरण्यवर्मा र भृगराज यी चारै वीरहरूले भएवान् श्रीगणेशका
 समीपमा गई हर्षले परस्पर आलिलिङ्गन गर्दै भने हामीले
 पुनर्जन्म पायौं ! रथसफा छि तिनैहरूले शिव र पार्वतीलाई
 पनि आफूहरूले दैत्यराज सिन्धुका सैनिक र छोराहरूको
 नाश गरेको बुझाउन बताए ॥४६-४८॥

===== ॐ =====

ॐ इति श्रीगणेशपुराणे क्रीडाखण्डे धर्माधर्मव्याख्यानमैकोनविंशत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॐ

प्रा डा. केणोमार्मदे शकालद्वारा नेपाली भाषामा अनुवादित श्रीगणेशपुराण क्रीडाखण्डको देवसेनाहत्या अध्याय र
 अधर्षसुरको वध शीर्षकावित्त एक सय उन्नाइस अध्याय पूर्ण भयो । १९९९।

===== ॐ =====

विंशत्युत्तरशततमोऽध्यायः

{ १२० अध्याय }

क उवाच

इन्द्राग्रे केऽपि वीराः स्वदत्ताः सुदुःखिताः ।
चन्द्रं सपायतं चेत्य भीतभीता अधाञ्जुवन् ॥१॥

वीरा ऊचुः

धनुर्धर ! निबोधेदमतिदुःखकरं वचः ।
धर्माधर्मौ तव सुनौ कृत्वा युद्धं महत्तमम् ॥२॥
चन्द्रतुर्देवसेनां तौ हत्वा हत्वा धमक्षयम् ।
नन् कोऽपि महावीरो मुखैः षड्भिर्विराजितः ॥३॥
कोऽपि ताभ्यां रणे घोरं पातितो धरणीतले
धूम्रमेव धृतौ वीरौ शिखायां तावुषावपि ॥४॥
चामयित्वा बहुतरं पातितौ तौ धरानले ।
जन्था शीर्णदेहौ तौ गतौ नौ स्वर्गमुत्तमम् ॥५॥

क उवाच

एवमाकर्ण्य तद्वाक्यं श्रुत्वा तद् दैत्यपुङ्गव ।
शोकमागमन्तोऽभूद् वज्राहत इवाचलः ॥६॥
शावमानैः सुहृद्गणैः स आशूत्थापितो बलान् ।
मूर्हतात् प्रकृतिं यातः शोच्य बहुदुःखितः ॥७॥

सिन्धुरुवाच

शक्रादयो लोकपाला जिता याभ्यां रणे घुरा ।
ना हतौ नु कथं वीरौ षडास्येन महाबलौ ॥८॥
विहाय धृत्युलोके मां कथं स्वर्गं गतावुभौ ।
मृगमेनानिहन्तारौ कृतान्तस्यान्तकावुभौ ॥९॥
नानेष्ट्ये शत्रुमूर्ध्नि तदाऽऽस्य दर्शये न च ।
गमनावसरे प्रोक्तं तत्सत्यं किं कृतं त्वया ॥१०॥
अथ दुर्गासखीभिस्तु वृत्तान्तोऽन्तःपुरे तदा ।
कथितो विसरेणैव रुदतीभिः सुदुःखितः ॥११॥

सद्धानीले भन्नुभयो - युद्धमा बौंचेर शरीरबाट रगतका धारा बगाउँदै फकिएका र अत्यन्त पीडित केही दैत्यवीरहरूले सभामा विराजमान दैत्यराज सिन्धुलाई इसाउँदै निवेदन गरे ॥१॥

वीरहरूले भने - 'हे धनुर्धर महाराज ! दुःखका कुरा बताइरहेका छौं, हजुरले सुनुहोस् । हजुरका पुत्र धर्म र अधर्मले मैदानमा धधुङ्गर युद्ध गर्नुभयो । देवसेनाका असङ्ख्य वीरहरूलाई मारेर यमलोक पुर्‍याउनुभयो । त्यसै बेला देवतापक्षको ६ वटा मुख भएको कुनै वीर आइपुग्यो । त्यससँग उहाँहरूले घोर युद्ध गरी त्यसलाई भुईँमा लडाउनुभयो । भुईँमा लडेको त्यो षडानन वीर उठ्यो र त्यसले धर्म र अधर्मका टाउकामा समर्ता घुमाएर भुईँमा पछायो । पछारिदा ती दुवै वीरका शरीर छिर्नापन्न भई भुईँमा छरिए । त्यसपछि उहाँहरू दिवङ्गत हुनुभयो' ॥ २-५॥

सद्धानीले भन्नुभयो - सैनिकहरूका यी कुरा सुनेर इन्द्रको वज्रप्रहारबाट ढलेका पर्वतझैँ दैत्यराज सिन्धु भुईँमा लड्यो र चिन्तामग्न भयो । सिन्धुलाई त्यो अवस्थामा देखेर दौडिँदै आएका मित्र र सेवकहरूले उठाए । एक मुहूर्तपछि सामान्य अवस्थामा आइपुगेको त्यस दैत्यराजले अत्यन्त दुःखित भई विलाप गर्‍यो ॥६-७॥

सिन्धुले भन्यो - मेरा पराक्रमी पुत्र धर्म र अधर्मले कुनै समयमा इन्द्र आदि लोकपालहरूलाई पनि युद्धमा परास्त गरेका थिए । त्यस्ता महाबली मेरा पुत्रहरूलाई आज साधारण वीर स्कन्दले कसरी मार्न सक्‍यो ? आज मलाई मृत्युलोकमा एक्लै छाडौं मेरा ती वीरपुत्र किन र कसरी स्वर्ग गए ? ती मेरा पुत्रहरूले कति पटक देवसेनाको संहार गरेका थिए, यमराजलाई पनि अन्त गर्ने आँट राख्दथे । मसँग बिदा हुँदा तिनीहरूले जबसम्म स्कन्दको टाउको काट्न सक्‍दैनौं तबसम्म मुख पनि देखाउने छैनौं भनेका थिए । त्यो कुरा सँचो भयो । त्यसपछि दैत्यराज सिन्धुकी गृहिणीलाई तिनका सँगिनीहरूले अन्तःपुरमा गई धर्म र अधर्मको मृत्यु भएको दुःखदायक समाचार सुनाए ॥८-११॥

सख्युवाच

भर्ता रोदिति ते सुभ्रु ! धर्माधर्मौ मृताविति ।
 माध्व पर्यङ्कमुगता न्यपतत् पृथिवीतले ॥१२॥
 सम्भ्रंशवाननिहता कोमलारुणपल्लवा ।
 मखौदुष्टवचोधिः सा बाणैरिव हृदि क्षणा ।
 विस्त्रस्तकेशाभरणा साप्यरोदीत् तटा भूशम् ॥१३॥
 विस्त्रस्तवस्त्रा विकसद्वित्वचारुपयोधरा
 अश्रुश्यामलगण्डा सा शोकानलहतप्रभा ॥१४॥
 जघने मुखं सा परिणम्या दनाशुविमलभुतला ।
 निरस्तदेहभावा सा विकला चिगत्त्रया ॥१५॥
 मभाङ्गुणागताऽलुण्ठच्छठकृद् बालको यथा ।
 मर्वे नतः सभ्यवरा कुरुबुधुः खकर्षिनाः ॥१६॥
 प्रस्रवत्रेवसस्त्रिणाः प्राक्कवीत् तन्न सभासद् ।

राज्ञी उवाच

कथ सर्वेषु वीरेषु जीवत्सु तौ सुतौ मम ॥१७॥
 प्रेषिता रणभूमिं तौ मामपृष्ट्वा तु कोमली ।
 पयशीक्षुनियुक्ता स्यान्न तयोर्मरणं भवेत् ॥१८॥
 न हि मे वचनं धाता मिथ्या कर्तुं समीहते ।
 याभ्या जिता देवगणार्त्ता कथं विधनं गती ॥१९॥
 वचं ब्रक्ष्याम्यहमेतौ यौ जित्युत्तमदं रुचा ।
 कुट्टीनी यौ सख्यन्तो तौ मां त्यक्त्वा कथं गती २०॥
 तयोः शोकाग्निना दग्धा परिध्याम्यहमद्य वै ।
 इत्युक्त्वा न्यपतद् भूमीं निघ्नती हृदये मुहु ॥२१॥
 ततः सख्यो नागराश्च बोधयामासुरञ्जसा ।
 न मानः ! कोपि शोकेन यो मृतः पुनरागतः ॥२२॥
 मृत्युलोकं चिरं स्याता नैक्षितो न श्रुतोऽपि च ।
 विहाय हनुपन्तञ्जं कृपं शास्त्रतं बलिम् ॥२३॥

सौगिनीले भनिन् - हे महारानी ! धर्म र अधर्म

स्वर्गीय भएको खबर सुनेर महाराजा सिन्धु विलाप गर्दै हुनुहुन्छ । आफ्ना सौगिनीको मुखबाट यो कुरा सुनेर पलङ्गमा बसिरहेको ती रानी कोमल र हरिया पत्र भएको केराको स्तम्भ लडेझैं हावाको चंचले भुईँमा लडिन् ॥१२॥ आफ्नी सौगिनीको मुखबाट अग्रिम सगन्धार सुनेर हृदयघात अनुभव गरिरहेकी ती रानीले अलङ्कार पर्याकिन् र केश फैलाएर रोइरहिन् । वस्त्र पर्याकिर व्याकुलता देखाइरहेकी बेलैले सुन्दर र गोन स्तनहरूले सुहाएकी, आँसुरले गाला भिजाएको, शोकको आगोमा डढेकी र दाहा किट्ठा खसेको रगतले भुईँलाई रगतमय तुल्याएको ती रानीले आफ्नै हातले आफ्नै अनुहार छिटिरहेकी थिइन् । आफ्ना शरीरको बेवास्ता गरी भुईँमा लडिबुडी गरेकी ती रानी लुगाको पर्ति घास्ता नगरी निर्लज्ज बनेकी थिइन् ॥१३-१५॥ राजसभाको आँगनमा भुईँमा लडेकी ती रानी हठी बालकझैं शोकको आवेगमा कलैले सान्त्वना दिँदा पनि सुत्ने मनस्थितिमा थिइनन् । रानीको यस्तो शोकसम्पन्न अवस्था देखेर दैत्यराज सिन्धुको राजसभाका सभासदहरू पनि दुःखित भएर रोइरहेका थिए ॥१६॥ आँखाबाट आँसुका धारा बगाइरहेकी ती रानीले सभासदहरूलाई सम्बोधन गरिन् ।

रानीले भनिन् - हे सभासदहरू ! कसरी जगाईहरू सबै जिवित हुँदा मेरा छोरा दिवङ्गत भए ? म कसरी हेर्छु ? कोमल शरीर भएका ती मेरा बालकहरू मसँग एक अक्षर नसोधी युद्धको मैदानमा गए । मैले दिएको आशीर्वाद लागेको गए तिनीहरूको यसरी अकाल मृत्यु हुने थिएन । ब्रह्माजेलै मलाई दिनुभएको वचन मिथ्या हुने थिएन । जुन मेरा छोराहरूले देवतालाई पनि परास्त गरेका थिए, ती आज कसरी मृत्युको मुछमा परे ? क्रमदेवभन्दा पनि राम्रा ती मेरा छोराहरूको अनुहार अब मैले कहिले देख्न पाउने छैन । बुद्धिका सागर ती मेरा ज्ञानी छोरा भए आफ्नालाई पनि बेवास्ता गरेर किन गए ? ॥१७-२०॥ ती छोराहरूको शोकको आगोमा पिन्सिएको म अब बच्न चाहन्छु, आजै मर्छु । यसरी विलाप गरेर ती रानी मुटुकोले छातीमा प्रहार गर्दै भुईँमा लडिन् ॥२१॥ त्यो देखेर निनका तैनिक र नागरिकहरूले सम्झाउँदै भने - हे रानी ! शोक मगर्नुहोस्, शोक गरेर मरेको कुनै पनि प्राणी फर्केर आएको छैन ॥२२॥ हनुमान्, कृपाचार्य, मार्कण्डेय कलि, व्यास परशुराम, विभीषण

ज्जम परशुरामञ्च विभीषणमथापि च ।
 इषां नान्यश्चिरं स्थायी न भूतो न भविष्यति ॥२४॥
 ब्रह्मादीनां भवेन्मृत्युः का तत्र गणनात्मनः ।
 गेहने तेन कर्तव्यं न स्मरन्मृत्युः कदाऽस्य चेत् ॥२५॥
 स्त्रीषु ऋणानुबन्धे च स्त्री धनः पशुरेव च ।
 न निष्ठति ध्रुवः तत्र कृतः शोको वृथा भवेत् ॥२६॥
 यथा काष्ठं काष्ठगतं पुरेषैव विवृण्वते ।
 नृज्जन्तुर्वियोगञ्च योगञ्च प्राप्नुतेऽवशः ॥२७॥
 नानापक्षिगणा रात्रवेकवृक्षगता यथा ।
 शतदश दिशो यान्ति तत्र किं परिदेवनम् ।

क. उवाच

गव प्रबोधिना दुर्गा सिन्धुश्च जन एव च ॥२८॥
 हठाच्छोकं निगृह्यासावासने संक्रिवेश ह ।
 उपहासं करिष्यन्ति सपत्ना रुदतीमिति ॥२९॥
 दुर्गा धृत्वा जलाल्लोका निम्पुरन्तःपुरं हि ताम्
 निश्चमन्ती पयानासौ पर्यङ्के शोककर्शिता ॥३०॥
 म सिन्धुः क्रोधसंयुक्तो जग्राह शस्त्रसञ्जयम् ।
 पुत्रयोर्निष्कृतिं कर्तुं हयारूढो ययौ रणम् ॥३१॥
 याने तस्मिन्महासैन्यं चतुरङ्गं रणोत्सुकम्
 उद्दीयोद्दीय धायन्तो ययुः पूर्वं पदानयः ॥३२॥
 नानावर्णा एकरूपा नानाशस्त्राल्त्रपाणयः ।
 ननो वारणसङ्कुता नानाधातुचिचित्रिता ॥३३॥
 घण्टाभरणशोभाढ्या दानोदकप्रवर्धिणः ।
 चोत्कारभोधितपरा महारथभयङ्कराः ॥३४॥
 ननोऽश्वाः प्रागमन् सादियुक्ता वायुजवा रणम् ।
 खुराघाताद् विस्फुलिङ्गान् पातयन्तो धरातले ॥३५॥

र अश्वत्थामाजगता चिरजीवांलाई छाडेर पृथिवीमा जन्मेर सभै
 बाचिरहने प्राणी कुनै छैन र हुने पनि छैन ॥२३-२४॥ ब्रह्मा
 आदि दूला देवताहरूको त मृत्यु हुन्छ भने अरूको के कुरा
 गर्छ? त्यस कारण तपाईंले विलाप गर्नु उचित छैन । मृत्यु नहुने
 मानिस मरेमा मात्र रुनु उचित हुन्छ । मृत्यु अपरिहार्य भएकोले
 त्यसलाई सहजरूपमा स्वीकार गर्नु नै राम्रो हुन्छ ॥२५॥ आफ्नो
 ऋण तिरेपछि अर्थात् आफ्नो भाग स्वकपछि स्त्री छोरा र पशु
 कुनै पनि रहँदैनन्, त्यस कारण ती सबैका लागि गरिने शोक
 व्यर्थ हुन्छ ॥२६॥ नदीप्रवाहमा बगिरहेको काठ अर्को काठसँग
 ओडिने पुग्छ । दूला भेल आएपछि त्यो छुटिन्छ । त्यसरी नै
 प्राणीले पनि संसारमा संयोग र वियोग व्यहोर्नु पर्छ । जसरी
 रातको समयमा अनेक चराचुरुङ्गी एउटै रूखमा बास बस्न
 आउँछन्, प्रातःकालमा ती सबै दश दिशातर्फ लाग्छन् । यस्तो
 स्वभाविक विषयमा विलाप गर्नुको कुनै औचित्य हुँदैन

ब्रह्माजीले भन्नुभयो यसरी महारानी दुर्गा, दैत्यराज
 सिन्धु र राजपरिवारका मानिसहरूलाई समासदहरूले सान्त्वना
 दिए र सम्झाए पनि । २७-२८॥ त्यसपछि रानी पनि शोकलाई
 सम्हालेर आसनमा बसिन् । तिनलाई शोकपत्र अवस्थामा
 देखेर शत्रु हँस्ने छन् भनी सेवकले रानीलाई अन्तःपुरमा
 पुर्‍याए । त्यहीँ ती शोकदुबल रानी लामो सास फेर्दै पलंगमा
 लडिन् ॥२९-३०॥ दैत्यराज सिन्धुले क्रोधले बस्दै हातमा
 शस्त्र-अस्त्र धारण गर्‍यो र आफ्ना मरेका छोराहरूको प्रतिशोध
 लिने मनसा बसे घोडामा सवार भई रणभूमितर्फ लाग्यो । ३१
 सिन्धु दैत्यले प्रस्थान गरेपछि त्यसको चार प्रकारको सेना
 बुद्धका लागि लालायित भयो । सङ्ग्रहमा आकाशमा उडेर
 पैदल सैनिकहरूले तीव्र गतिमा प्रस्थान गरे ॥३२॥ ती वीरहरू
 पछि अनेक रूप-रङ्गका, अनेक शस्त्र अस्त्रद्वारा सजिएका,
 अनेक धातुका अलङ्कारहरू धारण गरेर सुन्दर देखिएका,
 घुँघुरु धारण गर्नाले शब्दायमान, गात्नाबाट मर्को घारा
 फुहाइरहेका आफ्नो चोत्कारबाट शत्रुसेनाको मुटु थक्कउने
 भयङ्कर गर्जनका कारण डरलाग्दा हात्तीहरूको तौती अगाडि
 बढ्यो ॥३३-३४॥ (हात्तीको लश्करपछि घोडासवार सेनाद्वारा
 सुहाएका खुरको प्रहारबाट अगाको झिल्का पैदा गर्ने आधा
 आकाशमा र आधा धर्तीमा टेक्ने घोडाहरूको लश्कर अगाडि

शुशुभुः सदिपस्तत्र खेटकुन्तासिपाणयः ।

चन्द्रभागरुलिप्ताङ्गा नानामालाविभूषिताः ॥३६॥

तनुत्राणभूतः सर्वे कण्टकभ्राजिमस्तकाः ।

ग्रसन् इव चाकाश नादयन्तो दिशो दश ॥३७॥

रथास्ततोऽगमश्रानामहावीरैरधिष्ठिताः ।

नानाशस्त्रास्त्रसम्पूर्णा धनुस्तूणीरसंयुताः ॥३८॥

तन्मध्ये शुशुभे सिन्धुर्महामुकुटकुण्डलः ।

नानाशस्त्रधनु पाणिस्तूणीरकृतभूषणः ॥३९॥

वीरकङ्कणशोभाढ्यः कटिसूत्राङ्गदप्रभः ।

क्रोधसंक्तनयनो लोकत्रयबुभुक्षया ॥४०॥

बाह्यत्सु सर्वबाह्येषु बन्दिषु च स्तुयत्सु च ।

यावद् यानि महावेगात् तावद् दूनस्तमन्नवीत् ॥४१॥

पिता ते याति दैत्येश ! तं प्रतीक्षस्व भुवतः ।

परावृत्येक्षते यावत् तावदध्वगतं सुतम् ॥४२॥

अपश्यदध्याश्रयनं नमश्चक्रे स धापि तम् ।

उद्धौ पिता सत्र सुतं दुर्गं कृत्वा धमूच्चतः ॥४३॥

उपदेशञ्च कृतवान् सुखायामुत्र चेह च ।

धक्रपाणिरुपाध

गर्वेण वर्तसे पुत्र श्रिया मनो न बुध्यसे ॥४४॥

अर्थज्ञाने महायुद्धा प्रष्टव्या भूतिभिच्छता ।

अग्रे शुभेच्छया पूर्वमशुभं न समाचरेत् ॥४५॥

अल्पेन कर्मणा नाशं पुण्यमेत्य शुभेन ह ।

अणुरग्निर्दहेत् सर्वं पुण्यं वोषस्तथा सुत ॥४६॥

न लाभो दृश्यते पुत्र ! बद्धेषु तेषु ते क्वचित् ।

स एव पुत्रो यो मातृपितृवाक्यकरोऽनिशम् ॥४७॥

बद्धो । ती घोडाहरूमा चन्द्रन र अगस्तको लेप लगाएर राम्रा देखिएका अनन्क थरि मालाध्वरण गर्ने, शरीरमा र शिरमा सुरक्षाका लागि कज्ज धारण गर्ने, हातमा शस्त्र, ढास र तरबार लिएका, गर्जनद्वारा दसै दिशालाई धर्काउने घोडासवार वीरहरू अगडि बहिरहेका थिए ॥३५-३७॥ त्यसपछि अनेकौं शस्त्र असलै सम्पन्न ठूलो वीरहरूको समूहद्वारा सौभाग्यमय धनु र ठोक्राले परिभाषा पएका रथहरूका पछि पनि अगडि बढे । ती सबै प्रकारका सेनाहरूको माझमा महामुकुट र कुण्डल धारण गर्ने, शस्त्र र धनु हातमा लिएको तूणीरलाई गहमाई धारण गरिरहेको, हातमा बलघ धारण गरि सुहाएको, काङ्ची र केयूरको शोभाले देदीप्यमान, क्रोधका कारण रता भएका आँखाले हेरी तीनलेकलाई नै एक गाय बनाउने आँट देखाइरहेको दैत्यराज सिन्धु मुटुका बाजा गाजाका साथ वीरहरूको प्रशंस र प्रशस्ति श्रवण गर्दै वेगपूर्वक रणभूमितर्फ प्रस्थान गर्‍यो । त्यस बेला एउटा दूतले आर्ष धिन्ती गर्दै भन्‍यो ॥३८-४०॥ हे दैत्यराज ! हजुरका पिता जे हजुरलाई भेट्न आउँदै हुनुहुन्छ केही बेर उहाँको प्रतीक्षा गर्न उहाँले खबर पठाउनुभएको छ । हजुरले प्रतीक्षा गर्दिदुपन्‍यो । म त्यही निवेदन गर्न आएको छु । दूतको कुरा सुनेर सिन्धुले फर्केर हेर्नासाथ त्यसको पिता पनि तीव्र गतिले त्यहाँ आइपुगे र तिनले प्रतीकारत आफ्नो छोरालाई देखे । सिन्धुले पितालाई प्रणाम गर्‍यो । त्यसपछि सेनाको बीचमा छोरालाई ध्याएर सिन्धुका पिताले छोराको यस लोकमा र परलोकमा कल्याणका लागि उपदेश दिए ।

चक्रपाणिले भने - हे छोरा सिन्धु ! तिम्रो साह्रै अहङ्कारी भएका छौ, ऐश्वर्यले मत्त भएका छौ र केही विचारै नगरी काम गरिरहेका छौ ॥४१-४४॥ राजाले आफ्नो कल्याणका लागि र कर्तव्य बुझ्नका लागि बृद्ध र विद्वान्हरूसँग पनि सुझाव लिनुपर्दछ । भौतिको उज्ज्वल भविष्यको कामना गर्ने हो भने आश नराख्ने काम गर्नु हुँदैन ॥४५॥ धार्मिक पनि अशुभ कर्मले पुण्यनाश गर्दछ । सानो अगाको फिलिङ्गले सर्वनाश गरेझैं सानो पापले पनि पुण्यनाश गर्दछ । ती अभिमान र ऐश्वर्यबाट उत्पन्न हुने दोषहरू रहे भने कसैले पनि मानवजीवनको सदुपयोग गरी उच्चता लिन सक्दैन । जसले निरन्तर आफ्ना माता-पिताको आज्ञापालन गर्दछ त्यो छोरा नै उत्तम छोरा कहलाउँछ ॥४६-४७॥ माता-

मय्य चोत्तङ्गुने पुण्यं नाशमेति च जायते ।
दंष्ट्रजालं मोहजालं भानानिरयदं सुत ॥४८॥

अन शृणु हितं वाक्यं मोचयाशु सुरान् सुत ।
वृत्तेषु तु भवेन्मित्रं मयूरेशोऽखिलार्थदः ॥४९॥
न चंद्र द्वेषतः कश्चित् सुखं प्राप्तो धरातले ।
वैराग्यं प्रापितः देवैर्हिरण्यवाक्सादयोऽसुरा ॥५०॥

क उवाच

इति पितृवचः श्रुत्वा चुकोपातितां सुत ।
चक्रकन्य पितरं प्राह मम भ्रान्तिरभूत् पुरा ॥५१॥
अनमन्त्रं पिता मे वै ज्ञानं सम्यक् प्रकाशितम् ।
आशमे भूढवत् तात । कृत्वा श्यामं मुखं व्रज ॥५२॥
अन मे निहता सेना परार्धगणिता, पितः ।
नाना कथं साम कर्तव्यमयशस्करम् ॥५३॥
कृत्वाक्षमालाधरणं राजधर्मे हि नेष्यते ।
न्याद् दया नरेन्द्रेण न कार्या शत्रुसञ्छये ॥५४॥
नित्यवत्प्रभरावेव स्मृतं नीत्याऽऽमये यथा ।
अमुक्त्वा नमस्कृत्य पितरं सिन्धुदैत्यराट् ॥५५॥
आवृण्य बलात् तं स ययौ योद्धुं रणोत्सुकः ॥५६॥

पिताको आज्ञाभङ्ग गर्दा पुण्यको नाश हुन्छ, दोषको पुङ्गु
आइलागछ र नरकदायक अज्ञानले आक्रमण गर्दछ । त्यस
कारण हे छोरा तिमिले मेरो हितकारी वचन सुनेर कारागारमा
बन्दो बनाइएका देवताहरूलाई शुरुत मुक्त गर । ती देवताहरू
कारागारबाट मुक्त भएमा सम्पूर्ण कामनाहरू परिपूर्ण गरिहुने
भगवान् मयूरेश श्रीगणेश प्रसन्न हुनुहुनेछ ॥४८-४९॥ यस
पृथिवीमा कसैसँग द्वेष गरेर कसैले पनि सुख र शान्ति पाएको
छैन । द्वेष गर्ने स्वभाव भएका हिरण्याक्ष, हिरण्यकशम्पु आदि
दानबहरूको देवताहरूले नाश गरेका छन् ॥५०॥

सह्याजीले भनुभयो - पिताका यी कुरा सुनेर दैत्यराज
सिन्धु आफ्ना पिता चक्रपाणिप्रति ज्यादै क्रुद्ध भयो । पितालाई
धिककार गर्दै सिन्धुले भन्यो - हे पिता ! पहिल मलाई मेरा
पिता थप्ता हुनुहुन्छ भन्ने थाहा भएन, हूलो भान्ति भयो । तपाईं
अत्यन्त चतुर पिता हुनुहुँदोरहेछ । निकै राम्रो ज्ञान दिनुभयो ?
केन अग्न मेरा सामु आएर उच्चत मुखक जस्ता कुरा गर्नुहुन्छ ?
तपाईंले मेरो रामु आफ्नो त्यो कालो अनुहार नदेखाउनुहोस् । त्यो
कालो अनुहार हेर्न म चाहन्छु । तपाईं चक्रनुहोस् ॥५१-५२॥ अन
शत्रुले मेरा अरबौ र खरबौ सेनाहरूको सहारा गरिसकेको छ ।
आज त्यसका सामु गएर दुर्नाम हुने गरी मैले नम्र भएर व्यवहार
गर्छु ? बीरलाई यस्तो अकीर्तिकार काम गर्न छुट्टाउँछ ? कुश
र रुद्राक्ष भरण गर्नु राजधर्मेण प्रशस्तनीय र सम्मानयोग्य
हुदैन । उत्तम राजाले कहिले पनि शत्रुमाथि दया गर्दैन र गर्न
पनि हुँदैन । रोगमा असरी निर्दयी भएर व्यवहार गरिन्छ त्यसैगरी
शत्रुमाथि पनि निर्दयी भई व्यवहार गर्नुपर्छ भन्ने नैतिशास्त्रको
सिद्धान्त छ । यसरी आफ्ना पितालाई जवाफ दिएर दैत्यराज
सिन्धु तिनलाई प्रणाम गरी युद्ध गर्न उत्कण्ठित भएर युद्धको
मैदानतर्फ अग्रसर भयो ॥५३-५६॥

ॐ

इति श्रीगणेशपुराणे त्रींदाखण्डे पितृमिन्धुसंवादो नाम विंशत्यधिकशततमोऽध्यायः ॥१॥

डा. डा. वेङ्कटेश्वर इकालहारा नेपाली भाषाभा अनुवृत्त श्रीगणेशपुराण त्रींदाखण्डको दैत्यराज सिन्धु र सिन्धुपिता
चक्रपाणिको संवाद शीघ्रकाचित एक मय बीसौं अध्याय पूर्ण भयो ॥१२०॥

ॐ

एकविंशत्युत्तरशततमोऽध्यायः

{ १२१ अध्याय }

क उवाच

वीरसद्रादिभिर्वीरैः सुखार्त्तानं गणेश्वरम् ।
 आययुर्वेगतो देवा भीताः श्वाससमाकुलाः ॥१॥

न्यचेदयन्त वृत्तान्तं स्वयं सिन्धुः सभागतः ।
 येनिरे ते पुनः प्राप्तं कालं संहर्तुमात्मनः ॥२॥

ततो हर्षान्मयूरेशो रुरोह शिखिनं तदा ।
 आयुधानि च चत्वारि प्रगृह्य च जगर्ज च ॥३॥

नमस्कृत्य शिवं वेगाद् ययौ स द्योतयन् दिशः ।
 नदाशो कवचो वीरसहितो वाहिनीयुतः ॥४॥

यावत् स पुरतो याति सिन्धुं हन्तुं समुद्यतः ।
 तावत् ब्रह्मन्नः प्राह यामि युद्धाय विघ्नसाद् ॥५॥

तिष्ठन्सु बहुवीरेषु कथं युद्धाय यास्यसि ।
 धीरुष थक्ष सर्वेषां तस्मिन् क्षीणे रणं कुरु ॥६॥

एवमुक्त्वा नमस्कृत्य ययौ युद्धाय धनुमुखः ।
 चतुरङ्गबलं गृह्य सिन्धुमेनामथाऽवधीत् ॥७॥

सोऽपि तां न्यहनत् सेनां नानाशस्त्रैः शरप्रजैः ।
 सहस्रं प्रहरस्वाद्य हन्मि सम्मुखतां व्रज ॥८॥

एवं कोलाहलोऽप्यासीद् वीरणां तत्र युद्धयताम् ।
 पेनुर्वीराः शस्त्रहताः शरजालगतासवः ॥९॥

छिन्नाङ्गा भिन्नपादाश्च छिन्नबाहूरुमस्तकाः ।
 असिभिर्भिन्दीपालैश्च कुत्तैर्मुद्गरसञ्जयैः ॥१०॥

ब्रह्माजील भन्नुभयो- एक दिन चौरभद्र आदि वीरगणका साथ सुखपूर्वक विराजमान हुनुभएका भगवान् श्रीगणेशका सामु भयभीत भई तीव्रगतिमा लाग्ने लागे फेदै देवताहरू आइपुगे तिनले सिन्धु दैत्य स्वयं युद्ध गर्न पैदानमा आएको तथ्य श्रीगणेशलाई निवेदन गरे। तिनीहरूले सिन्धुलाई आफ्नो मृत्यु गराउन आएको समराज नै हो भन्ने बाबले डराएर यो वृत्तान्त नताइरहेका थिए ॥१-३॥ त्यो कुरा थाहा पाएपछि भगवान् श्रीगणेश हर्षित हुनुभयो। आफ्नो चाहन मयूरमा सवार भई चार प्रकारका आयुध धारण गरेर चौरभावसे गर्जन गर्नुभयो भगवान् शिवजैलाई प्रणाम गरी उहाँको आशीर्वादलाई नै कवच मानेर विशिष्ट चौर र अन्य सेनासहित आफ्नो कान्तिद्वारा दिशा र विदिशाहरूाई प्रकाशित गर्दै वेगपूर्वक युद्ध गर्ने प्रस्थान गर्नुभयो ॥ ४-६॥ श्रीगणेश सिन्धु दैत्यमाथि अक्रमण गर्न अगाडि बहदै हुनुहुन्थ्यो त्यस बेला स्कन्दले आएर भन्नुभयो- हे श्रीगणेश त युद्ध गर्न जान्छु हजुर नजानुहोस्। हामीजस्ता अनेक चौरहरू हुँदाहुँदै हजुर आफै किन जानुहुन्छ ? हजुरले चौरहरूको पुरुषार्थ हेर्नुहोस् हामी चौरहरूको पुरुषार्थ क्षीण भएपछि मात्र हजुरले युद्ध गर्नु उचित हुनेछ ॥५-६॥ या कुरा भनेर स्कन्दले श्रीगणेशलाई प्रणाम गरी चतुरङ्गिणीसेना साथ लिई युद्ध गर्न प्रस्थान गरे। रणभूमिमा गई तिनले सिन्धु दैत्यका सैनिकहरूको वध गर्न लागे ॥७॥ सिन्धु दैत्यले पनि अनेक अस्त्र र बाणहरूद्वारा स्कन्दको सेनामाथि प्रहार गर्न आरम्भ गर्‍यो, त्यस बेला युद्धभूमिमा लडिरहेका चौरहरूका प्रहार गर सहन गर, मेरा सामु आइज त तैलाई सिध्छर्दैछुजस्ता वाक्यहरूको कोलाहल सुनिन्थ्यो, राख्दाग घाइते भएका र बाफ लागेर प्राणत्याग गर्ने चौरहरू भुईँमा लडिरहेका थिए ॥८-९॥ कसैका अङ्ग-प्रत्यङ्ग दुक्रिएका थिए, कसैका खुट्टा खुट्टिएका थिए भने कसैका हात र टाउका काटिएका थिए। युद्धभूमिमा छुट्टाछुट्टै लहदालइदै एकै ठाउँमा पिसिन पुगेका दुवैपक्षका चौरहरूले तरबार भुँयस्रो, भाला र मुङ्गोद्वारा युद्धोन्त शत्रुसेनामाथि प्रहार गरिरहेका थिए

मायन्त स्थिरा वीरान्तान् परान् युद्धदुर्मदान् ।
 ओलाहन्तो महानासीत् क्ष्वेडितैर्हथितैरपि ॥११॥
 जगद्ध्वनिप्रतिध्वानैर्बृंहितै रथनेमिभिः ।
 अमप्यन्दमधूर् युद्धं मेनयोरुभयोरपि ॥१२॥
 यथाप्रतिज्ञं वीरास्ते निजघ्नमस्सकं मुखम् ।
 नेत्रबाहूदरं नाभिं पादौ गुल्फौ च जानुनी ॥१३॥
 कोऽपि हस्तेन पादेन कोऽपि खड्गेन नाशयन् ।
 अम्बिका केऽप्यरिगणानन्धकारे महन्त्यपि । १४॥
 अस्ते याते दिनकरे दृष्ट्वा पृष्ट्वा निजघ्निरः ।
 देवान् ज्ञात्वाऽसुरा जघ्नुरितरानितरेऽपि च । १५॥
 अमुक्त्वावाहस्तत्रासीत् प्रधने तुमुले तदा ।
 बहन् प्रेतानोषज्जीवान् हुङ्कारेण च तान् परे । १६॥
 ब्रह्माग्निष्कसयामामुर्धिशल्याँश्चक्रिरे यथा ।
 इतो न सेने पञ्चाहविरामयुद्धलम्पटे ।
 एवं पदाता सिन्धोस्ते कोटिशोऽथ हताः सुरैः ॥१७॥
 ननो ज्ञात् तद्गजानीकमसङ्ख्यं शस्त्रसंयुतम् ।
 धिष्ठितं मादिभिर्वीरैर्नानायुद्धविशारदैः ॥१८॥
 वीरभद्रादथो जघ्नुरीजसेना दुरत्ययाम् ।
 कषाञ्चिन्यस्तका भिन्ना केषाञ्चिच्च करं द्विजाः ॥१९॥
 अग्निशस्त्रधरैः केचिन् पातितान् वीरसंयुता ।
 वीरभद्रोऽतिवीर्येण गजेनैवाहनद् गजम् ॥२०॥
 पेततुरष्टधा भिन्नाबुभावपि तदा गजौ ।
 ततः घटाननो निघ्नन् गजानीके व्यरोचत । २१॥

त्यहाँ वीरहरूको सिंहनाद घोडा र हात्तीको चित्कार, युद्धको
 बाघघोष र त्यसको प्रतिध्वनि र रथका पाङ्ग्राको आवाजको
 महान् कोलाहल भइरहेको थियो त्यसको बेवास्ता गरी दुवै
 पक्षका वीरहरू मनोयोगले युद्धमा लागिरेहेका थिए ॥१०-१२॥
 युद्धको घोर अन्धकारमा पनि वीरहरू आफ्नो प्रतिज्ञाअनुसार
 शत्रुको टाठका काटिरेहेका थिए, आँखा फुटाइरेहेका थिए,
 हात-खुट्टा-छाती-नाभि-गोतिगाँठामा प्रहार गरी शत्रुलाई घाइते
 बनाइरेहेका थिए कुनै घोर आफ्ना हातले शत्रुको हात
 समाएर लडिरेहेको थियो कुनै वीर आफ्ना खुट्टाले शत्रुको
 खुट्टामा प्रहार गरिरेहेको थियो र केही वीरहरू तरवारको प्रहार
 गरेर शत्रुलाई मूला काटेझैं काटिरेहेका थिए युद्ध गर्दागर्दै सूर्य
 अस्ताचलमा गए, पृथिवीमा अन्धकार फैलियो । त्यस बेला
 वीरहरू आफ्नो शत्रुलाई खोजी खोजी लड्दै थिए । नदेखेको
 स्थितिमा तँ को होस् भनेर प्रहार गर्दै थिए यत्नरं दैन्यहरूले
 देवताहरूलाई र देवताहरूले दैत्यहरूलाई मारे ॥१३-१५॥
 त्यो घोर युद्धमा वीरहरूका हातलाई बहन गर्ने रगतको प्रवाह
 उम्लिएको थियो । रगतको प्रवाहमा बगिरहेका केही वीरहरूलाई
 तिनीहरूले गरेको हुङ्कारबाट प्राण झैँको रहेका वीरहरू हुन्
 भनी जानेर त्यहाँबाट तिनलाई झिकी निको पार्ने काम पनि
 भइरेहेको थियो पाँच दिनसम्म दुवै पक्षका सेना एक-आपसमा
 भिडिरेहेका थिए । त्यस बेला देवसेनाले सिन्धु दैत्यको करोडौं
 पैदलसेनाका वीरहरूको वध गर्‍यो ॥१६-१७॥ त्यसपछि शत्रुले
 सजिएका युद्धकुशल वीरहरूलाई साथमा लिएर सिन्धु दैत्यको
 हानीसेनाले देवसेनामाथि आक्रमण गर्‍यो । वीरभद्र आदि
 वीरहरूले सिन्धु दैत्यको पराक्रमी गजसेनामाथि प्रहार गरे
 कसैका टाठका र कसैका हात छिन्नभिन्न भए आग्नेय शस्त्र
 धारण गर्ने वीरहरूले शोभावमान भएका हात्तीहरूलाई पनि
 भुईँमा लडाए वीरभद्रले आफ्नो बलवान् हात्तीद्वारा सिन्धु
 दैत्यको हात्तीमाथि प्रहार गराए समान बल भएक दुवैतर्फका
 हात्तीहरू लड्दा-लड्दा अन्तमा शरीरका आठ ठाउँमा चोट
 खाएर सीगसीग भुईँमा लडे । त्यसपछि स्कन्द शस्त्रप्रहार गरी
 सिन्धुको हानीसेनालाई नहम-नहस पर्दै शोभावमान भएर
 रहे) (स्कन्दले आफ्ना ६ वटा घनुबाट प्रहार गरिएका अनेक
 बाणहरूद्वारा शक्तिपूर्वक सिन्धुसेनाका ठूला हात्तीहरूको

वीरैस्तु सहितान् भक्ताननन्तान् करिमुद्धयान् ।
 शक्त्या शरैर्नेत्रैः सोऽनाशयत् षड्धनुश्चयुनैः ॥२२॥
 हिरण्यगर्भोऽनेकवीरयुतास्तानप्यपातयत् ।
 भूतराजोऽपि शस्त्रैस्तान् गजान् नानाविधान् रणे ॥२३॥
 न्यपातयद् वीरयुक्तान् नाराचक्षतजीविनान् ।
 सिंहो भूत्वा पुष्पदन्तो दारुधापास तान् गजान् ॥२४॥
 नन्दी तु गजरूपेण बभूवुः तान् गजान् बहून् ।
 अन्यैश्च शरसङ्घातैः भवेत् ते विनिपानिताः ॥२५॥
 कञ्चित् पुच्छे गृहीत्वैभं भ्राययित्वा परोऽक्षिपत् ।
 वभाषयि लयं यासी दृष्टाघातेन चूर्णितौ ॥२६॥
 ततोऽश्वाद्या युयुधुर्गजानीके निवारिते ।
 असङ्ख्यमानान् निबध्नुस्तान् सुरान् नानाधुर्धै रणे ॥२७॥
 पतिता मूर्च्छिता वेदाः पुनः संज्ञाञ्च त्वेभिरे ।
 ततो विव्यधुरभस्थान् वीरानश्चनथां रुषा ॥२८॥
 क्रोधेन देवान् घ्नन्ति मम हयारूढा महासुराः ।
 सुरास्तान् निच्युरत्त ते शस्त्रास्त्रशङ्कृष्टिभिः ॥२९॥
 षड् वीरा पुनराघाताः श्रुत्वा देवान् हतान् युधि ।
 ततस्ते पुनराजधुर्दैतेयानश्चसादिनः ॥३०॥
 चत्वारस्ते चतुर्दिक्षु प्रामुध्यन् बलवत्तरम् ।
 रक्षतुरुभौ सैन्यं स्वीयं देवगणीर्युतम् ॥३१॥
 पादयामासुरश्चास्तानश्चस्थान् वीरसंयुतान् ।
 अयुध्यन् पादचारेण निघ्नन्तोऽरिगणान् बहून् ॥३२॥
 कोटिकोटिभिनास्तत्र धेतुस्ते तु शरार्दिताः ।
 नन्दी भृङ्गी कृतानश्चान् पतितान् वीक्ष्य सादिनः ॥३३॥
 पादाघातेन तेकाशु पातयन् नन्दिकेश्वरः ।
 वीरभद्रोऽप्यसङ्ख्ययातानश्चयोधेयान् न्यपातयत् ॥३४॥
 हतेषु मुख्यवीरोषु चतुर्भिः सर्वतोदिशम् ।
 कल्पान्न इव तत्रासीद् दैत्यानां रणकर्मणाम् ॥३५॥

विनाश गरे । हिरण्यगर्भले वीरहरूसहित युद्धका मैदानमा
 आक्रमण गर्न आउने शत्रुसेनाका दुला-दुला हात्तीहरूलाई
 ढलाए । भूतराजले पनि अरुणौ तीक्ष्ण प्रहारबाट शस्त्रप्रत्यारणा
 कुशल वीरहरूले सहित रहेका सिन्धुसेनाका असङ्ख्य हात्तीको
 विनाश गरे ॥२२-२३॥ पुष्पदन्त आफै सिंह बनेर शत्रुको
 हात्तीसेनामाथि जडलागे र अनेकौ मत्त हात्तीको वध गरे
 नन्दीले हात्तीको रूप धारण गरी सिन्धुसेनाका हजारौ हात्तीमाथि
 आक्रमण गरे । अरु वीरहरूले पनि बाणप्रहारबाट बाँकी
 रहेका हात्तीहरूको विनाश गरे ॥२४-२५॥ कुनै हात्तीले अर्को
 हात्तीलाई पुच्छर तानेर घुमायो पछि शक्तिको समानताका
 कारण दाहण आघात गर्दागर्दै ती दुवै हात्तीले एक-अर्कालाई
 मारेको पनि देखियो ॥२६॥ हात्तीसेनाको विनाशपछि
 सिन्धुसेनाका घोडासवार वीरहरू युद्ध गर्न लागे । तिनले युद्धमा
 असङ्ख्य देवसेनालाई ढलाए । मूर्च्छित भई भुईँमा लडेका
 देववीरहरू होशमा आएपछि युद्ध गर्न फेरि तयार भए । घोडामा
 सवार दैत्यवीरहरूले घोडाभा सवार देवसेनाका असङ्ख्य
 घोडाहरूलाई अस्त्रभस्त्र एवं बाणप्रहार गरी मरिरहेका थिए ।
 तिनले क्रोधपूर्वक तीक्ष्ण बाणप्रहार गर्दै शत्रुहरूबाट आघात
 गरे । देवसेनाको ठूलो क्षति पुग्यो । देवतापक्षको दुर्दशा थियो
 पाएर फेरि ६ जना देववीरहरू युद्ध गर्न आइपुगे । तिनले दैत्यको
 अश्वसेनाका खारहरूमाथि कठोर प्रहार गरे ॥२७-३०॥
 देवसेनाका ६ जना वीरहरूमध्ये ४ जना वीर चार दिशामा
 युद्ध गरिरहेका थिए भने बाँकी २ जना वीरहरू देवसेनाको रक्षा
 गर्न कटिबद्ध थिए ॥३१॥ तिनले घोडासवार दैत्यवीरहरूका
 साथै तिनका घोडाहरू पनि मारे । त्यसपछि ती देववीरहरूले
 भुईँमा रहेर नै दैत्यहरूको वध गर्न लागे ॥३२॥ देववीरहरूको
 बाणप्रहारबाट करोडौं सङ्ख्यामा रहेका दैत्यसेनाका जवानहरू
 भुईँमा ढलेर मरे । नन्दी र भृङ्गीले घोडाहरू मारेका देखे ।
 त्यसपछि पैदल लड्न आएका केही दैत्यलाई नन्दिकेश्वरले
 खुट्टाले हानी हानी यमलोक पुर्‍याए । वीरभद्रले पनि असङ्ख्य
 घोडासवार वीरहरूको मार गरे । चार दिशामा रहेका चारजना
 देववीरहरूले दैत्यसेनाका मुख्य-मुख्य वीरहरूको हत्या गरेपछि
 दैत्यहरूका लागि चारै दिशामा महाप्रलयको दृश्य उपस्थित
 भयो ॥ ३३-३५॥ त्यसपछि केही दैत्यसेनाका जवानहरू

नन केचित् सुरगणान् पेदिरे शरणं तदा
 हाहाकारो महानासौ दैत्यसैन्याध्वमादिषु ॥३६॥
 एवं हत्वाऽखिलां सेनां षड् वीरास्ते मुदं ययुः ।
 काशान्मु सर्वबाह्वेषु जगज्जुस्तुष्टुसुविभुम् ॥३७॥
 त्रयः प्राप्तो मयूरेशप्रभावात् स्मरणात्ततः ।
 नन सिन्धु समाकर्ष्य शरणगतवाक्यत ॥३८॥
 वृत्तान्तं हतसेनाया हस्त्यश्वरथसंयुतः ।
 अमान्यान् सर्ववीरांश्च प्रोवाच युद्धलालसः ॥३९॥

सिन्धुरुवाच

ये ये गच्छन्ति योद्धारम्तान् शृणोमि हतान् परै
 उदारान् यामि तं हन्तुं गणेशञ्च स्वयं बलात् ॥४०॥

क उवाच

इत्युक्त्वा क्षेडितेनासौ गगनञ्च दिशो दश ।
 गहसामास त्रील्लोङ्कान् प्रसन् भूस्वर्गमण्डलम् ॥४१॥
 योजयित्वाऽक्षिपद् बाणमाकर्ष्यकर्षणाज्जवान् ।
 मेनायां वीरभद्रादिपालितायां महावर्तैः ॥४२॥
 निरीक्ष्य सर्ववीरान् स बाणं धनुषि सन्दधे ।
 अस्त्रमन्त्रेण सहसा शतजप्तं दैत्यराट् ॥४३॥
 कृपीटयोनिः सहसा तस्माज्जातो ददाह ताम् ।
 दवसेनाञ्च पृथिवीं सवनाञ्च सपर्वनाम् ॥४४॥
 ननोऽपश्यन् सैनिकासो दह्यमानान् कशानुना ।
 पुरुषं वह्निसम्भूतं जटिलं दीप्ततेजसम् ॥४५॥
 विद्युज्जिह्व करालास्यं गिलत्तं देवसैनिकान् ।
 घटाननादयो भीता दुहुवुस्ते दिशो वश ॥४६॥
 यं यं स भक्षति स्याजौ स स प्राप स्मरन् मुदा ।
 निजधाम मयूरेशमेव मत्ताऽखिला चम् ॥४७॥

देवसेनाको शरण लिन गए । दैत्यहरूका पैदलसेना र घोडसवार
 सेनामा भयङ्कर हाहाकार भयो । यसरी दैत्यसेनाको नाश गरेपछि
 देवपक्षका ६ जना वीरहरू अत्यन्त प्रसन्न भए । त्यहाँ विजयका
 बाजा बज्न लागे र ती वीरहरूले गर्जन गर्न लागे । गर्जनपछि
 तिनले श्रद्धापूर्वक भगवान् श्रीगणेशको स्तुति गरे । देववीरहरूले
 भगवान् मयूरेशको प्रभाव, स्मरण र बन्दनाबाट विजयलाभ गरे
 भन्ने कुरा शरणमा आएका सैनिकहरूबाट थाहा पाएर दैत्यराज
 सिन्धुले हात्ती छोडा र वीरहरूलाई साथमा लिई युद्धको
 प्रबल कामनाका साथ आफ्ना मन्त्री र सेनानायकहरूलाई
 जम्मा गरी आदेश गर्‍यो । ३६-३९ ।

सिन्धुले भन्‍यो - 'हे वीरहरू ! जुन-जुन वीर यहाँबाट
 लड्न गए, ती सबैलाई देवता पक्षका वीरहरूले मारेको
 खबरमात्र सुन्नुपरेको छ । कहिले म आफ्नै पराक्रमबाट
 श्रीगणेशको वध गर्न जान्छु ।' ॥४०॥

सहजाजीले भन्नुभयो - यसरी आफ्ना विचार व्यक्त
 गरेर दैत्यराज सिन्धुले भयङ्कर सिंहनादद्वारा आकाश र
 दिशालाई धर्कमान बनाउँदै स्वर्ग, मर्त्य, पाताल र वंस थरिका
 अरू स्वर्गलाई समेत एकैचोटि निल्न छोडेझैं धनुसा बाण
 चढायो । वेगपूर्वक कानसम्म लँदो खिंचेर बाणजर्झा गर्न
 लाग्यो । दैत्यराज सिन्धुले सबै वीरहरूलाई नियालेर हेर्‍यो
 अनि सय पटकसम्म अस्त्रको मन्त्र जपेर बाणलाई धनुसा सन्धान
 गर्‍यो ॥४१-४३॥ त्यसपछि रिसाएर गरिएको बाणप्रहारबाट
 अग्निज्वालामय एउटा भयङ्कर पुरुष पैदा भयो । त्यस पुरुषले
 देवसेना र वन-पर्वतरहित पृथिवीलाई डहाड्न थाल्यो ।
 त्यसपछि स्कन्द आदि वीरहरू पनि भयङ्कर अग्निज्वालाबाट
 डहिरहेका आफ्ना सैनिकहरूलाई देख्नुका साथै
 अग्निज्वालाबाट पैदा भएको तेजस्वी, जिव्रो निकालिरहेको,
 बाङ्गो मुख भएको र देवसेनालाई निल्दै गरेको कालपुरुषलाई
 देखेर चारैतिर भग्न थाले ॥४४-४६॥ त्यस कालपुरुषले
 युद्धमा जुन वीरलाई खान्‍यो त्यो वीर भगवान् श्रीगणेशको
 स्मरण गर्दै उहाँको घाममा प्राप्त हुन्थ्यो । युद्धोन्मादले उन्मत्त
 दैत्यको सेना अताजस्तै गइरहेको थियो त्यता त्यता अग्नि-
 ज्वालाको प्रकाश र कालपुरुषको मुखबाट उत्पन्न प्रलयकालको

यतो यतो याति सेना ततस्तद्वक्त्रसम्भवः ।

तनूनफल् दहत्येनां प्रतपाग्निरिव ज्वलन् ॥४८॥

एवं सा वह्निसदग्धा मयूरेशस्य चाहिनी ।

धूमान्धकारे महति च प्रज्ञायत किञ्चन ॥४९॥

ततः सर्वे मयूरेशपृष्ठभागं समाश्रिताः ।

ब्राहि ब्राहीति जल्पन्तो दग्धास्ते जातवेदसाः ॥५०॥

अनिवार्यमहास्त्रं तद् दृष्ट्वा देवो मयूरसाद् ।

निस्तेजाश्चिन्नशोभास भीतो लोके लघुत्वतः ॥५१॥

शिवः प्रसादं चेत् कुर्यात् तदेवात्र जयो भवेत् ।

इत्युक्त्वा परशुं गृह्य मन्त्रयित्वाऽक्षिपद् बलात् ॥५२॥

महमा जितसूर्यः स गर्जयन् रागनं दिशः ।

यातो दहन् वैरिसेनां जगत् कल्पानलो यथा ॥५३॥

तम्भावपि महानेकः पुरुषः ससजायत ।

यस्यास्ये सर्वभूगोलः किञ्च फलस्यति साम्बरः ॥५४॥

पुरुषः पुरुषेणामावस्त्रमस्त्रेण वै तदा ।

अचुध्यतां ततो जग्मुर्दृष्टुं देवर्षयस्तदा ॥५५॥

दैत्यास्त्रं भक्षितं तेन कृतान्तास्त्रेण सत्वरम् ।

यद्यौ सेनाञ्च निर्दग्धुं ज्वालाधालीव हव्यभुक् ॥५६॥

दैत्यराजोऽपि तं दृष्ट्वा बाणवृष्टिमवासृजत् ।

एकस्मान्पन्नितान् बाणादनन्ता निःसृताः शशः ॥५७॥

दैवसेनाचरास्तेषु विमग्ना वेगशालिनः ।

मयूरेशः क्रोधवशान्नानाऽस्त्राणि तदाऽसृजत् ॥५८॥

तैरस्त्रैर्दैत्यराजस्य निरस्यास्त्राणि सर्वशः ।

अभक्षयद् दैत्यसेनां स कालपुरुषः पुनः ॥५९॥

आग्रसमान अग्निज्वालाले पनि पछ्याइरहेको थियो यसरी त्यस दैत्यले देवसेनालाई अग्निको प्रयोगबाट स्रोत बनावरहेको थियो त्यसका मुखबाट पैदा भएको आगोले श्रीगणेशको विशाल सेनालाई डढायो धुँवाँको बाक्लो अन्धकार फैलिनाले त्यहाँ केही पनि देख्न सकिने परिस्थिति थिएन ॥४९-४९॥ त्यसपछि अग्निज्वालाबाट छटिरहेका सबै चोरहरू भगवान् श्रीगणेशको पछाडि गएर ब्राहि-ब्राहि भन्दै रहे । भगवान् श्रीगणेशले पनि निस्तेज भई सिन्धुको अस्त्रबाट उत्पन्न त्यो कालपुरुष र त्यसको अग्निज्वालालाई विनाश गर्न नसकिने अत्यन्त प्रभावसम्पन्न जानेर लोकमा श्रीगणेशको पनि केही शक्ति रहेनछ भन्नान् र अपकौर्ति फैलिएला भन्ने डरले आनिष्ट चिन्ता गर्ने लाग्नुभयो ॥५०-५१॥ उहाँले भगवान् शिवजीले कृपा गर्नुभएमा मात्र हामीले विजय प्राप्त गर्न सक्छौं भन्ने निश्चो गर्नुभयो यसरी मनमनै कुरा गरेर श्रीगणेशले परशु समाउनुभयो र मन्त्र जपेर चेम्पूवृक्ष सिन्धु दैत्यमाथि प्रहार गर्नुभयो ॥५२॥ श्रीगणेशद्वारा प्रहार गरिएको त्यो परशु आफ्नो तेजबाट सूर्यलाई पनि मन्द बनाएर आकाशलाई प्रतिध्वनित गराउँदै र कल्पान्तको अग्निले संसार ढाँकाएझैं दैत्यसेनालाई मयभोग गराउँदै वैरिसेनामा जाइलाग्दो तपस्बाट पनि एउटा मयङ्कुर पुरुष पैदा भयो । दर्शकहरूलाई त्यसको मुखभित्र आकाशसहित सम्पूर्ण भूगोल नै अटाउँछ कि भन्ने भान हुन्थ्यो । त्यस बेला सिन्धुदैत्यले पैदा गरेको पुरुष र श्रीगणेशले पैदा गर्नुभएको पुत्खको बीचमा मयङ्कुर युद्ध आरम्भ भयो ती दुवै पुरुष शस्त्र र अस्त्रले परस्पर प्रहार गरिरहेका थिए । त्यो युद्ध हेर्न त्यस बेला देवर्षिहरू पनि त्यहाँ भेला भए ॥५३-५५॥ श्रीगणेशद्वारा रूपत्र भएको चोरले दमास्त्रको प्रयोग गरेर दैत्यको अस्त्रलाई खाइदियो त्यसपछि श्रीगणेशबाट उत्पन्न त्यो पुरुष दैत्यसेनालाई डढाउन ज्वालासमय पर्वताकार भई अग्नहि बढ्यो । दैत्यराज सिन्धुले ज्वालासमय पुरुषलाई देखेर बाण बसाउन थाल्यो । एउटा बाण जफे प्रहार गर्दा करोडौं बाण पैदा हुन्थाले । ती बाणहरूले भगवान् देवसेनाका खोरहरू पुग्दिन थाले । त्यस बेला श्रीगणेशले पनि रीराले अनेक थरि बाणहरूको सृष्टि गरी तिनबाट दैत्यराजका सम्पूर्ण बाण काट्नुभएपछि श्रीगणेशनिर्मित कालपुरुषले दैत्यसेनाको संहार गर्‍यो ॥५६-५९॥ दैत्यहरू

यनो यतः पलायन्तेऽसुरास्तत्र च याति सः ।
 चिन्ताकान्तस्ततो दंत्यः कर्तव्यं वाध्यपद्यत ॥६०॥
 किं कर्तव्यं क्व गन्तव्यं क्व च स्थेयमचिन्तयत्
 अस्मं याने दिनकरे स्वधाम प्रत्यपद्यत ॥६१॥
 गच्छन् सखलन् पतन् भूमौ नष्टकुण्डलभूषणः ।
 नगरं प्राविशदसौ ततः शम्भुरिवापरः ॥६२॥
 गुप्त एवावसन् क्वापि स्त्रीणां चैवानुजीविनाम् ।
 जगर्जं भगणो देवो ज्ञात्वा तद्वृत्तपाशु सः ॥६३॥
 तेन नावेन सहसा नादितं भुवनत्रयम् ।
 मञ्जहार कृतान्तास्त्रं मन्त्रविद् भुजगं यथा ॥६४॥
 स्वनिवेशं जगामाशु यधूरेणो गणैर्वृत ॥६५॥

जल भागिरहेका थिए त्यहाँ गए तिनको सर्वगश गर्ने कालपुस्रकी
 प्रभावबाट सिन्धु दैत्य चिन्तामग्न र किंकर्तव्यविमूढ भयो ॥६०॥
 के गर्नु ? कहाँ जानु ? कहाँ बस्नु ? भन्ने विषयमा निधो गर्न
 सकेन । सोझै पर्न लाग्यो सूर्य अस्ताएपछि त्यो पनि आफ्नो
 दरबारतर्फ गयो , दरबार फर्किए त्यो भीर र भयका कारण
 चिप्लिँदै लड्दै हिँडिहेको थियो । घरि भुईँज लड्थ्यो र घरि
 रुभिन छोड्दथ्यो । भुईँमा लडिबुडो गर्दा शरीरका कुण्डल र
 अलङ्कार ढगए र अङ्ग-अङ्गमा छुट्नो लाग्यो । नगरमा पुग्दा
 सिन्धुदैत्य खरानी घस्ने शिखरजस्तो देखिन्थ्यो ६१-६२।
 दरबारमा पुगेर त्यो लाजले गर्दा आफ्ना सेवक र रानीहरूसँग
 टाढा रही सुक्ने बस्यो , सिन्धुको त्यो अवस्था बाह्य बाहुनुभएका
 भगवान् श्रीगणेश आफ्ना गणहरूसहित गर्जन गर्ने लाग्नुभयो ।
 उहाँको महानदबाट स्वर्ग, मार्ग र पाताल घन्किए , मन्त्र जलै
 पुरुषले सपलाइ लड्छथेई भगवान् श्रीगणेशले आफूले
 आविष्कार गर्नुभएको यन्त्राललाई अन्तर्धान गराउनुभयो
 त्यसपछि भगवान् श्रीगणेश आफ्ना गणका साथ घाममा
 जानुभयो ॥६३-६५॥

===== ॐ =====

ॐ इति श्रीगणेशपुराणे क्रीडाखण्डे युद्धवर्णनं नाम एकविंशत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॐ

प्रा. डा. त्रेणीमाधव त्रिकालहारा नेपाली भाषामा अनूदित श्रीगणेशपुराण क्रीडाखण्डको मुद्रणमा विन्धुसनाथदेव मराजछ र
 सिन्धुको शोकमन्त्र अत्रस्था शीर्षकान्वित एक सय एककहसँग अध्याय पूर्ण भयो ॥१२२॥

===== ॐ =====

द्वाविंशत्युत्तरशततमोऽध्यायः

{ १२२ अध्याय }

क उवाच

मिहासनस्थे देवेशे मयूरेशे गणैर्वृते ।

गौतमाद्या मुनिगणाः प्रशशंसुर्गुणेश्वरम् ॥१॥

ऋषय ऊचुः

येन शक्तो जितः सङ्कुचे नारैः शेषो धरातले ।

तस्य का गणनाऽन्यथा सोऽपि युद्धे जितस्त्वया ॥२॥

रक्षिता बहवस्तस्मात् सिन्धोर्दुष्टान् सुरेश्वर ! ।

गणानां सर्वलोकानामप्यथा जीवनं कथम् ॥३॥

क उवाच

इत्थ तेषु वदत्स्वेव तत्कीर्तिं गिरिजाऽऽययौ ।

आनिद्रुच्य ग्राह पुत्रं सा श्रान्तोऽसि युद्धलालसः ॥४॥

ततः शीघ्रं समायातो भर्गो देव स सख्यजे ।

उवाच्येन्द्रादिभिर्देवैरसाध्यं कृतवानमि ॥५॥

परब्रह्मस्वरूपस्य चराचरगुरोरपि ।

सर्वज्ञस्य धरुभारोद्धरणं निरतस्य ते ॥६॥

महिमानं स्वरूपाणि ब्रह्मणा न किदु सुराः ।

गौतमाद्याश्च मुनयः शक्तिं का तत्र नो भवेत् ॥७॥

क उवाच

इत्थं वदसि देवेशे शिष्येऽथ पार्वती जगौ ।

नारदो मुनिवर्योऽसौ भातः ! शृणु वचो भय ॥८॥

बहवो वासरा जाता व्यात्र स्थाने कदा शिष्ये ! ।

मोक्षमेष्यति दैत्योऽसौ सिन्धुर्नष्टतमोऽनघे ॥९॥

कदा विवाहो भविता मयूरेशस्य सुवने ।

वरावाद्यां जिता येन नाशं स कथयेष्यति ॥१०॥

ब्रह्माजीले भन्नुभयो भगवान् श्रीगणेश गणहर्षद्वारा घेरिएर सिंहासनमा विराजमान हुनुभएपछि दर्शनार्थ त्यहाँ आएपछा गौतम आदि ऋषिहरूले श्रीगणेश भगवान्को अलौकिक धराक्रमको प्रशंसा गरे ।

ऋषिहरूले भने - हे श्रीगणेशप्रभु, जुन दैत्यराज सिन्धुले युद्धमा आफ्ना बलशाली हात्तीहरूद्वारा स्वर्गका राजा इन्द्रलाई परास्त गरेको थियो । जसले आफ्नो माथद्वारा पैदा गरिएका सर्पहरूबाट पातालका अधिपति शेषनागलाई पनि परास्त गरेको थियो । त्यस बलशाली वीरको पृथिवीमा रहेका अरू वीरहरूसँग तुलना नै हुन सक्दैन । त्यसो महावीरलाई पनि हजुरले युद्धमा पराजित गर्नुभयो । २ (हे देवेश ! हजुरले त्यस दुष्ट सिन्धुको आतंकबाट धेरै प्राणीहरूको रक्षा गर्नुभयो । हजुरबाट समय-समयमा त्राण नभएको भए प्राणीहरूको जीवन रहने थिएन । ३ । मुनिहरूले यसरी श्रीगणेशको महिमा बताइरहँदा त्यहाँ भगवती पार्वती आइपुग्नुभयो । उहाँले आफ्ना पुत्र श्रीगणेशलाई अङ्कगाल गर्दै भन्नुभयो - 'युद्धको कामना गर्ने हे पुत्र ! तिम्रो थाकेका छौ । ४ । त्यसै बेला तीव्र गतिमा आउनुभएका सङ्कुरले पनि श्रीगणेशलाई आतिश्वन गर्दै भन्नुभयो - हे श्रीगणेश ! इन्द्र आदि देवताहरूले गर्न नसक्ने काम तिम्रोले गरेका छौ । ५ । तिम्रो चर एव अघरक अधिपति परब्रह्मस्वरूप सर्वज्ञ र पृथिवीको भार हटाउन तत्पर भई अवतार धारण गर्ने परमरूपा हो । तिम्रो महिमा र स्वरूपलाई ब्रह्मा आदि देवताहरूले पनि यान्नै हो भनेर ठग्याउन सक्दैनन् र गौतमादि ऋषिहरूले पनि तिम्रो महिमा र स्वरूपको पत्तो पाउन सक्दैनन् । हामी पनि कसरी जानौं र ? ६ । ७ ।

ब्रह्माजीले भन्नुभयो शिवजीले उक्त भाव व्यक्त गर्नुभएपछि उनम भूमि भारतजीले पखेलीलाई भने - हे जगतम्बा तपाईंले मेरो कुरा सुनुहोस् । यो ठाउँमा बसोबास गर्न लागेको धेरै समय पइसक्यो । हे निष्ठाप भगवती ! दुष्ट सिन्धु दैत्य कहिले मर्नेछ ? उत्तम व्रतमा लागिरहने हे देवी पार्वती ! तपाईंका सुपुत्र श्रीगणेशको विवाह कहिले हुन्छ ? जुन सिन्धु दैत्यले इन्द्र

आज्ञां देहि गमिष्यामः पुनरेष्यामः मन्त्ररम् ।
 कदा स्युः सिन्धुदैत्यान् ते देवाश्च मुक्तवन्धनाः ॥११॥
 दैत्यस्य वरणं मातरसाध्यं दृश्यते मया ।

क उवाच

मुरर्षेर्वाक्यमाकर्ण्य प्रोद्युस्तं ते गणान्मदा ॥१२॥
 षडाननादयो वीरा नारदं देवदर्शनम् ।
 शीघ्रयन्त तं देवं मयूरेशं सुरेश्वरम् ॥१३॥
 आश्चर्यं नारदमुने ! सर्वज्ञस्यापि तं जनघ ! ।
 एतदर्थं समायातो निजधाम्नो भुवः विभुः ॥१४॥
 भवाप्सकलार्थोऽसौ मयूरेशोऽखिलार्थकृत् ।
 अगुणस्थ गुणेशस्य गुणक्षोभविधायिनः ॥१५॥
 स्वरूपं किं न जानासि ब्रह्माद्येग्निरूपितम् ।
 मयूरेशस्य वीर्यञ्च भूभारोत्तारघोषिणः ॥१६॥
 इन्द्राद्यवध्यानमुगन्निघ्नतो बलशालिनः ।
 अनन्तकोटिब्रह्माण्डनाथकस्याखिलात्मनः ॥१७॥
 उत्पत्तिस्थितिसंहारकारिणो जगतामपि ।

क उवाच

इति तद्भारतीं श्रुत्वा पुनः प्रोवाच नारदः ॥१८॥
 यदा द्रक्ष्यामि तं दैत्यं निहतं मुक्तिमगताम् ।
 तदा सर्वं वचः सत्यं मन्येऽहं नान्यथा क्वचित् ॥१९॥
 निशाम्येत्थं वचस्तस्य चुक्रोध स मयूरसदः ।
 जगज् क्रोधदीप्तोऽभौ नादयन् भुवनत्रयम् ॥२०॥
 तद्वन्निर त्रिलोकीं स शीर्णयन् पृथिवीमपि ।
 मधगम्भीरया वाचा बभाण तं धुनिं तदा ॥२१॥

मयूरेश उवाच

मायोऽसि ब्रह्मपुत्रत्वान् सर्वज्ञत्वान्भुनीश्वर ।
 अतस्त्वां प्रह्वीष्यद्वा मर्यादां परिणतयन् ॥२२॥

आदि देवताहरूलाई पनि जितेको छ, के त्यसको नाश सम्भव छ ? कहिले सिन्धुको कारगरबाट देवताहरू बन्धनमुक्त हुनेछन् भन्ने मलाई चिन्ता लागिरहन्छ ॥८-११॥ सिन्धु दैत्यको वध गर्न सकिँदैन भन्ने कुरा पनि मेरो विश्वास छ । हे आमा मलाई घर जान आज्ञा दिनुहोस्, फेरि दर्शन गर्न आउनेछु ।

ब्रह्माजीले भन्नुभयो - देवीर्षि नारदजीका यी कुरा सुनेर स्कन्द आदि वीरहरूले देवाधिपति श्रीगणेशलाई उत्तेजित गराउन लागिन्हेका देवीर्षि नारदजीलाई भने - हे निष्पाम नारद मुनि ! तपाईंजस्ता सर्वज्ञका रूपमा संसारमा विद्युत्वात हुनुभएका ऋषिले यस्ता कुरा गरेको सुनेर हामी आश्चर्यमा परेका छौं । तपाईंले अक्षम्भव ठानेको कुरा सम्भव गराउन भगवान्को श्रीगणेशका रूपमा अवतार भएको छ । १२-१४॥ भगवान् श्रीगणेश सर्वार्थसम्पन्न हुनुहुन्छ । सम्पूर्ण कार्यका साधक हुनुहुन्छ । गुणको स्वामी तर निर्गुण हुनुहुन्छ । गुणमा क्षोभ उत्पन्न गर्ने र संसारका अद्भुत सृष्टिकर्ता हुनुहुन्छ । उहाँको स्वरूपलाई ब्रह्मा आदि देवताले पनि राम्ररी बताउन सक्दैनन् भन्ने कुरा के तपाईंलाई थाहा छैन ? पृथिवीको भार हराउन गर्न चाहने, इन्द्र आदि देवताहरूद्वारा पनि मार्त नसकिने बलवान् दैत्यहरूलाई मर्ने, अनेककोटि ब्रह्माण्डका नायक, जगत्कले उत्पत्ति, स्थिति र संहारका कारण भगवान् श्रीगणेशका पराक्रमको विषयमा ब्रह्मा आदि देवता पनि अनभिज्ञ छन भन्ने कुरा तपाईंलाई पनि थाहा छ ।

ब्रह्माजीले भन्नुभयो - ब्रह्मजन आदि वीरहरूका कचेन सुनेर फेरि नारदेले भने - 'हे स्कन्द आदि शिवगण । जुन बेला मैले सिन्धु दैत्य मारेको र त्यसले मोक्षपद प्राप्त गरेको देखेछु त्यस बेलामा तपाईंहरूका वचन यत्थाउने छु । अन्यथा मलाई यस्ता कुरामा विश्वास लाग्दैन ॥१५-१९॥ नारदजीका यी कुरा सुनेर भगवान् मयूरेश श्रीगणेश साह्रै रिसाउनुभयो । त्यसखि उहाँले तीन भुवनलाई रै सन्ध्यायनान गार्डेदे प्रचण्ड गर्जन गर्नुभयो । त्रिलोकीलाई क्रोधको ज्वालाले ढकाएछौं र पृथिवीलाई चिरा-चिरा पारेछौं । मधगम्भीरवाणीद्वारा श्रीगणेशले नारदजीलाई सम्बोधन गर्नुभयो ॥२०-२१॥

श्रीगणेशले भन्नुभयो - हे मुनीश्वर ! तपाईं ब्रह्माजीका छोरा र सर्वज्ञ ज्ञानी मुनि हुनुभएका कारण मान्य हुनुहुन्छ,

तव प्रसादाद् ब्रह्माण्ड प्राशयिष्येऽन्तक क्षणात् ।
 भूगोल न्युब्जतां नेष्ट्ये ओषधिष्येऽम्बुधीनपि ॥२३॥
 चालयिष्ये तथा मेरुं मुने ! निश्वाप्तवायुना ।
 शृणु नारद ! सत्यां मे प्रतिज्ञामद्य सर्वग ॥२४॥
 हनिष्ये सिन्धुं दैत्यं तं नात्र कार्या विचारणा ।

क उवाच

इत्युक्त्वा प्रययौ योद्धुं बह्मरूढो विनायकः ॥२५॥
 आहतुसां तदा नन्दी भृङ्गो चोभौ विनायकम् ।
 आवां युद्धं करिष्यावौ पश्य नौ रणकौशलम् ॥२६॥
 इत्युक्त्वा वायुवेगेन गतौ तौ गण्डकीं पुरीम्
 वीरभद्रो भूतराजो ययौ श्रुत्वा तयोर्मतिम् ॥२७॥
 तदा चकम्पे धरणी शेषो बिह्वलतां ययौ ।
 ददृशुस्ते च चत्वारो दुर्गं दुर्गं सुरेश्वरैः ॥२८॥
 पर्यङ्के सुखमासीनं सिन्धु चारा न्यवेदयन् ।
 चत्वारः पर्वताकारा गर्जयन्तो विशो नभः ॥२९॥
 र्यास्तव पुरीं याताः किं स्थितोऽपि महासुरः ।
 श्रुत्वेत्थं वधनं सिन्धुर्मग्नश्चिन्तार्णवे क्षणात् ।
 दुर्गापि चिन्तयाविष्टा दैत्योऽपि श्यामतामसात् ॥३०॥
 अधोमुखतया चोभौ दुःखं प्रापतुरब्रुवा ।
 दुर्गा प्रोचे महाराज ! मयोक्तं न कृतं त्वया ॥३१॥
 तस्येदं हि फलं प्राप्तमिदानीं किं नु चिन्तया ।
 एवं वदति सा वाक्यं तावन् ते वीरसत्तमाः ॥३२॥
 नानाश्चर्ययुतं नानारत्नकाञ्चननिर्मितम् ।
 अनेकशिखरं तस्य सभाषण्डपमाययुः ॥३३॥

तसर्थ तपाईंको मर्यादा राख्दै म भन्न चाहन्छु - हे नारदजी !
 तपाईंको कृपा पाएर निःश्वास वायुद्वारा मैले एक छिनमा
 ब्रह्माण्डलाई यमको गम्मा बनाउन सक्छु, भूगोललाई उल्टाशाउन
 सक्छु महासागरहरूलाई सुकाउन सक्छु र सुमेरुलाई काँपाउन
 सक्छु सर्वत्र विचरण गर्ने शक्ति भएका हे नारद मुनि
 तपाईंले मेरो यी प्रतिज्ञा सुनुहोस् ॥२२-२४॥ मैले दैत्यराज
 सिन्धुलाई मारिदिनेछु यस विषयमा तपाईंले तर्क र विचार
 गर्नुपर्ने कुनै आवश्यकता छैन ।

बह्मरूढीले धनुभयो - नारदजीसँग यी कुरा गरेपछि
 मवरमा सवार हुनुभएका मगवान् श्रीगणेश दैत्यराज सिन्धुसँग
 युद्ध गर्न प्रस्थान गर्नुभयो ॥२५॥ त्यस बेला तहाँका सामु
 आई नन्दी र भृङ्गीले भने - हे श्रीगणेश ! हजुर नजानुहोस्
 हामी दुई जना वीर गएर त्यससँग युद्ध गर्दछौं । हजुरले हाम्रो
 युद्धकौशल हेर्नुहोस् ॥२६॥ यसरी श्रीगणेशसँग निवेदन गरी
 ती दुई वीर नन्दी र भृङ्गी सिन्धुसँग संग्राम गर्न गण्डकीपुरी
 तर्फ गए । ती गएका घाहा पाएर भूतराज र वीरभद्र पनि
 तिनकै सहयोगका लागि त्यसतर्फ लागे ॥२७॥ ती चार
 जना वीर त्यहाँ पुगेपछि पृथिवी कम्पिन् र शेषनाग व्याकुल
 भए । ती नारजनाले देवताहरूका लागि दुर्गम मानिएका
 सिन्धुको किला देखे ॥२८॥ त्यस बेला आफ्नो शय्याभा
 सुखपूर्वक बसिरहेको सिन्धुलाई त्यसका दूतहरूले विनयपूर्वक
 निवेदन गरे हे महाराज ! चार जना पर्वताकार वीरहरू दिसा
 र आकाशलाई शब्दायमान गराउँदै हजुरको नगरीमा आइपुगेका
 छन् हजुर किन चुप लागेर बसिरहनुभएको छ ? आफ्ना
 दूतहरूको मुखबाट नौ कुरा सुनेर दैत्यराज सिन्धु तत्काल
 चिन्ताको सागरमा डुब्ने त्पदाको महारानी दुर्गाले पनि
 चिन्ता गरिन् । सिन्धुको अनुहार पीरले कालो हुँदै गयो दुर्ग
 दम्पतीले चिन्ताका कारण ठाउँको मिहुन्यापर दुःखको अनुभव
 गरे । दुर्गाले भनिन् हे महाराज ! हजुरले मैले भनेको मान्नुभएन
 त्यसको फल अहिले असरूपमा प्राप्त भयो । अब चिन्ता
 गरेर के हुन्छ ? यसरी दुर्गाले आफ्ना पतिसँग कुरा गरिरहँदा
 श्रीगणेशका ती चार जना महावीर अनेक आश्चर्यले सम्पन्न
 रत्न र सुवर्णद्वारा निर्मित र अनेक बुर्जाहरू भएको सिन्धु
 दैत्यको सभाषण्डपमा आइपुगे ॥२९॥ ३३॥ त्यस बेला रीसको

उड्डीय सहसा भृङ्गी तस्थौ क्रुद्धस्तु मण्डपम् ।

वपञ्च मण्डपं सद्यः स बलेन महाबलः ॥३४॥

अङ्गुणो तस्य खण्डानि पतितानि समलतः ।

तत्त्वद्योऽपि ते वीर भृङ्गिणं समुपागताः ॥३५॥

चुद्धावेशाकणमुखा सधैर्यं ते ग्रसिष्णवः ।

दृष्ट्वा तत्कर्म तेषां तु सिन्धुमेना ययौ पर ॥३६॥

खड्गाचर्मधनुर्बाणकुन्तभृद्रधारिणी ।

धनु धन्तु महावेगांश्चतुर्गे वीरपुङ्गवान् ॥३७॥

इत्युक्त्वा चतुरे हन्तुमागता दैन्यसैनिकाः ।

अमङ्गुचाताश्चतुर्भिस्तेर्युयुधुर्जातसम्प्रमाः ॥३८॥

हन्ति त्वां जहि मह्यं चेत्तत्र कोलाहलोऽभवत् ।

ततोऽभूत् तुमुलं युद्धं चतुर्भिर्दैत्यसेनया ॥३९॥

रजोऽन्धकारे शस्त्राणां प्रकाशनावलोकयन् ।

शतकोटि-हता दैत्याश्चतुर्भिर् संयुगे तदा ॥४०॥

असङ्ख्यतान् महावीरान् पौथयापासुरोजसा ।

गृहीन्वा पादयोस्ते तान् भ्रामयित्वा पुनः पुनः ॥४१॥

बभौऽक्षिपन्महावीरास्तो भुमी शतधाऽपतन्

शरेस्त्रैश्च शस्त्रैश्च पादेन करधाततः ॥४२॥

राशिना सर्वसेना सा दैतेयी रणमण्डले ।

ततस्ते तद्गृहं गत्वा सिन्धु पर्यङ्कसंस्थितम् ॥४३॥

रास्तम्भं समानिन्युर्ध्वत्वा केशेषु वेगतः ।

ततः सिन्धुर्महास्त्रं स चक्रे युद्धं तु ते सह ॥४४॥

असृजत् पद्मगात्रं स भुजगर्वेष्टितास्त्रयः ।

गरुडास्त्रञ्च सहसा भृङ्गिणाऽमोचि तत्क्षणात् ॥४५॥

अन्यस्त्रे मोचिते तेन पर्वन्यास्त्रञ्च सोऽसृजत् ।

वाय्वस्त्रे मोचिते तेन पर्वनास्त्रञ्च तेऽसृजत् ॥४६॥

पुद्गला देखिएका महाबली भृङ्गी मण्डपमा चढे तिनले तुरुन्तै

आफ्नो बल प्रयोग गरेर त्यस मण्डपलाई भगामुङ्ग बनाए ३४

पत्तिकएको मण्डपका सम्पूर्ण खण्डहरू सिन्धुको आँगनभरि

छरिए । यो घटनापछि नन्दी, भूतराज र वीरभद्र नामक तीनवटा

वीर पनि युद्धको नजिकै आइपुगे ॥३५॥ ती वीरहरू युद्धका

आवेशमा थिए र तिनका अनुकार रोक्नका कारण राता देखिन्थे

ती वीरहरू सेनासहित दैत्यराज सिन्धुलाई एकै गालमा निल्न

चाहन्थे । शिवजीका वीरहरूको युद्धावेश जानेर तरवार, ढाल,

धनु, बाण, भाला र घुमेसमेत हातमा लिएका सिन्धुसेनाका

वीरहरू यी चारै जना बली एकै तेजस्वी वीरहरूलाई मार-

मार भन्दै युद्ध गर्ने इच्छा राखेर त्यहाँ आइपुगे देखेपनाका

साथ युद्ध गर्न आतुर असङ्ख्य दैत्यगोद्धाहरू ती चार जना

शिवसेनाका वीरहरूसँग युद्ध गर्न लागे ॥३६ ३७॥ 'तँले

ममाथि प्रहार गर्छस् भने म तलाई मारिदिन्छु' जस्ता शब्दहरूको

कोलाहल चारैतिर सुनिन थाल्यो । त्यसपछि नन्दी आदि

वीर र दैत्यसेनाको घोर युद्ध आरम्भ भयो ॥३९॥ युद्धको

मैदानमा धूलो उड्दा चारैतिर अन्धकार छायो चम्किला

शस्त्रहरूको प्रकाशमा नन्दी आदि चार जना वीरहरूले त्यस

युद्धमा एक अर्क दैत्यसेनाको संहार गरे ॥४०॥ असङ्ख्य

महावीरहरूलाई उच्चालेर भुईँमा पछारे । महावीर वीरभद्र,

भृङ्गी आदिले समातेर आकाशतर्फ हुत्याइएका दैत्यवीरहरू

भुईँमा खसेर सय दुकामा छरिए । बाण, शस्त्र भस्त्र खुदा र

हातको प्रहारबाट दैत्यसेनाका चार जना वीरहरूले दैत्यराज

सिन्धुको सम्पूर्ण सेना सखाप गरे त्यसपछि नन्दी आदि वीरहरूले

वेगपूर्वक सिन्धुको दाबाराभा गई पलङ्कमा सुतिरहेको सिन्धुको

कपालमा समातेर युद्धको मैदानमा रहेको विशाल मौलो नजिकै

ल्याइफुत्‍याए । त्यसपछि सिन्धुदेखिने अनेक राख-अस्त्रहरूको

प्रहार गर्दै ती वीरहरूसँग युद्ध गर्न लाग्यो ॥४१-४३॥ युद्धको

क्रममा सिन्धुले पद्मगात्रको प्रहार गर्‍यो । त्यसबाट नन्दी

भूतराज र वीरभद्र सर्पसर्पले बेरिए त्यो देखेर भृङ्गीले

पद्मगात्रलाई सम्पत्ति गर्ने गरुडास्त्र प्रहार गरे । सिन्धुले पनि

आग्नेयास्त्र प्रहार गर्‍यो । त्यो देखेर भृङ्गीले पर्वनास्त्र प्रहार

गरे सिन्धुले वायव्यास्त्र प्रयोग गर्दा भृङ्गी आदि वीरहरूले

पर्वनास्त्र प्रहार गरे ॥४५ ४६॥ त्यसपछि अस्त्रयुद्ध छट्टेर

ततस्ते मत्स्ययुद्धेन योधयामाभुरादरात् ।
 नन्दी तु घातयामास भुकुटं दैत्यमस्तकात् ॥४७॥

भृङ्गी तु नाडयामास पृष्ठे दैत्यं महारुषा ।
 वीरभद्रोऽग्रहीद् भार्वा कचे तत्प्राथ पश्यतः ॥४८॥

भूतराजो जघानैनं लनथा वीरभावतः ।
 दुर्गा नेत्रे निपीत्यैव नापश्यत् तं तथाविधम् ॥४९॥

निन्दन्ती तस्य कर्माणि पद्माल निजमन्दिरम् ।
 आवेशात् सिन्धुदैत्योऽपि वीरभद्रं परेऽग्रहीत् ॥५०॥

मुष्टिना नन्दिनं हत्वा शिखायाक्ताप्य भृङ्गिणः ।
 अपातयद् भूमितले भूतराजो मुमुच्छ ह ॥५१॥

भुकुटं मस्तके न्यस्य मुक्ताहारं गले यथा ।
 तुरङ्गवरमारुह्य शेषानाहूय सैनिकान् ॥५२॥

हनिष्येऽहं मयूरेशमित्युक्त्वा युयुधे पुनः ।
 जगर्ज महसा दैत्यो गर्जयन् विदिशो दिशः ॥५३॥

गतेषु तेषु धीरेषु चतुर्षु गणनायकम् ।
 वदन्सु दैत्यसेनायां सर्वेषां नाशनं कृतम् ॥५४॥

आनीतः सिन्धुदैत्योऽपि रणभूमिं गणेश्वरः ।
 अस्वसेनाज्जर्घुन्त मोक्षयैनं भवार्णवात् ॥५५॥

वयमेव हनिष्यामो नाज्ञासीत् तव विघ्नराट् ॥५६॥

ती वीरहरूले सिन्धुसँग मल्लयुद्ध गरे । नन्दीले दैत्यराजको शिरको भुकुट भुईँमा खसाइदिए । भृङ्गीले झोचले त्यसको पितर्युँमा प्रहार गरे । त्यहाँ युद्ध भइरहँदा वीरभद्रले सिन्धुदैत्यकै सामु नजिकै बसिरहेको त्यसको महारानी दुर्गाको केसमा समते दुर्गाले हेर्दैहिँदै वीरभद्रले सिन्धुको केसमा समए । त्यो मौका छोपेर भूतराजले वलपूर्वक सिन्धुलाई लातीले हिकोउन घाले दुर्गाले आफ्ना पतिको दुदशा देख्न सकिनन् र ओछा चिम्लिइन् । त्यसपछि आफ्ना पति सिन्धुका कुकर्महरूको निन्दा गर्दै आफ्नो घरतर्फ लागिन् । आवेशमा आएको दैत्यराज सिन्धुले वीरभद्रका खुट्टा समातेर लान्यो ॥४७-५०॥ त्यसले आफ्नो मुडकोने नन्दीमाथि प्रहार गर्‍यो, भृङ्गीका केस सपातेर भुईँमा पछान्यो र मुडकीको प्रहारबाट भूतराजलाई पनि मुच्छिन्त तुल्यायो ।

३४ (शिववीरहरूले भुईँमा फर्पिकीदिएको मुकुटलाई धारण गरी घोटोमा हार लगाएर उनम घोडाभा सवार भएको सिन्धुले आफ्ना बाँकी सेना जम्मा गरेपछि पन्यो - 'हे सैनिकहरू आजै म मयूरेश श्रीगणेशलाई मार्छु । तिमीहरू पीर मगर, युद्ध गर ।' असरी निर्देशन दिएर आफ्नो गजमशह चर्दै दिशा धर्कमान बनाउँदै युद्ध गर्न लाग्यो । ती चारै वीर पनि भगवान् श्रीगणेशका सामु गए । तिनाहरूले आफूहरूले दैत्यसेनाका असङ्ख्य योद्धाहरूको वध गरेको समाचारका साथै सिन्धुदैत्यलाई समातेर रणभूमिमा ल्याइएको र त्यसको सेना थोरैमात्र बाँकी रहेको समाचार पनि श्रीगणेशलाई पनि सुनाए ॥५१-५४॥ तिनले फेरि सिन्धुदैत्यलाई मारी त्यसको आतंकबाट संसारलाई मुक्त गर्नुपर्छ भनी विन्ती गर्दै भने - 'हे प्रभो । त्यसलाई हामी आफैँले नै मर्ने थियौं तर इजुरको आज्ञा नभएकाले त्यसो गरेौं ।' ॥५५-५६॥

ॐ

इति श्रीगणेशपुराणे क्रीडाखण्डे श्रीगणेशसेनाविजयवर्णनं नाम द्वाविंशत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥५॥

पा.ज्ञा. वेण्कटभट्टक डकालद्वारा नेपाली भाषामा अनुवित श्रीगणेशपुराण क्रीडाखण्डको 'श्रीगणेशसेनाद्वारा दैत्यसेनाको मर्दन' शीर्षकान्वित एक संय. भाषासहित अध्याय पूर्ण पयो ॥१२२॥

ॐ

त्रयोविंशत्युत्तरशततमोऽध्यायः

{ १२३ अध्याय }

क उवाच

आगतं सिन्धुमाकर्ण्य जहमे स मयूरराट् ।
नीलकण्ठं समाकृष्ट्य ययौ युद्धाय सत्वरः ॥१॥
चतुर्भिरायुधैः सर्वा भासयन् विदिशो दिशः ।
कल्पान्तमेघसदृशनादेन नादयन्नभः ॥२॥
ददर्श पुरतः सिन्धुं युद्धाय कृतनिश्चयम् ।
सोऽप्येनं समरे दृष्ट्वा पश्यति स्म पुनः पुनः ॥३॥
यथा सिंहं नागराजो गरुडं चाथ वायुभुक् ।
शिवापनिं त्रिपुरो वा विष्णुं वा मधुकैटभौ ॥४॥
शुम्भो वापि निशुम्भो वा जगदम्बा महाबलाम् ।
ततो युद्धं प्रकुर्वते नानास्त्रैस्तैः परम्परम् ॥५॥
जपाकुसुमसङ्काशौ देहौ जानी तदा तयो ।
ददाह पृथिवीं साट्टिं शस्त्रसङ्घट्टौऽनलः ॥६॥
चकम्पे पृथिवी सर्वा साब्धिद्वीपा सपर्वता ।
वाणमादाय सिन्धुः स बहुघस्त्रेणाभिमन्त्र्य च ॥७॥
मयर्जं दग्धुं तं देवं मयूरेशं रणाङ्गणे ।
स दहनं देवसेनां तां दशदिक्षु ससर्पं ह ॥८॥
ततः पाशं मयूरेशो मेघास्त्रेण सुयोज्य च
न्यक्षिपद् दैत्यसेनायां कम्पयन् भुवनत्रयम् ॥९॥
अशमच्छ ततो वह्निर्जलधाराऽभिवृष्टिभिः ।
प्रभूतेनाथ कमसा दिशो व्याप्ता दशाधि च ॥१०॥
विशीर्णाः पर्वतास्ताभिः पतिता वृक्षसञ्चयाः ।
अयं किं प्रलयं प्राप्स्यन्त्यशोचत् स दैत्यराट् ॥११॥
प्रवनास्त्रेण तान् मेघैर्मत्तदा सिन्धुर्न्यवारयत् ।
स वायुं कम्पयामास गगनञ्च दिशो दश ॥१२॥
ततो देवोऽमन्त्रयत् स कमलं निजहस्तके ।
पर्वतास्त्रेण सहसा तत्पराजं दैत्यपुङ्गवे ॥१३॥

सहाजीले भन्नुभयो - सिन्धु दैत्यलाई रणभूमिमा
आएको थाहा पाएपछि भगवान् मयूरेश प्रसन्न हुनुभयो । मयूरमा
सवार भई तीव्रगतिमा युद्धका लागि प्रस्थान गर्नुभयो ॥१॥
उहाँले आफ्ना चार बाहुमा रहेका चार प्रकारका आयुधहरूको
प्रकाशबाट चारै दिशा र विदिशा प्रकाशित गर्नुभयो र
प्रलयकालका बादलको छँ गम्भीर गजनबाट आकाशलाई
शब्दायमान गराउनुभयो । २ । उहाँले रणभूमिमा गएर दृढ
अटोटसहित युद्धका लागि तयार भएकाले सिन्धुलाई देख्नुभयो
त्यसले पनि युद्धभूमिमा गई गजराजले सिंहलाई हेरेझैं, सर्पराजले
गरुडलाई हेरेझैं, मधु कैटभले विष्णुलाई हेरेझैं, त्रिपुरासुरले
शिवजीलाई हेरेझैं र शुम्भ निशुम्भले जगदम्बा दुर्गालाई हेरेझैं
पटक-पटक श्रीगणेशलाई हेरेरहेको थियो ॥३-४॥ त्यसपछि
ती दुई महवीरहरू शस्त्र एवं अस्त्रको ठर्का गर्दै घोर संग्राम
गर्न लागे । संग्राममा व्यस्त भएका ती वीरहरूका शरीर
जपापुष्प (बाहुमासे फूल) छँ राता देखिन्थे । शस्त्र संघर्षबाट
पैदा भएको आगको ज्वालाले पृथिवीलाई डढाउन थाल्यो
पर्वत टोप र सागरसहित पृथिवी कम्पायमान भइन् । सिन्धु
दैत्यले एउटा बाण हातमा लिई अग्निको मन्त्रले अभिमन्त्रित
गरेर रणभूमिमा मयूरेशलाई डढाउने आशयले आग्नेयास्त्रको
सृष्टि गर्‍यो । त्यो आग्नेयास्त्र देवसेनामा फैलियो । त्यसपछि
मयूरेश भगवान्ले पर्जन्यास्त्रले आफ्नो पाश बगेर तीनै लोक
कपाउँदै दैत्यसेनामाथि प्रहार गर्नुभयो ॥५-९॥ पर्जन्यास्त्रको
प्रहारबाट जलधाराको वृद्धि भइरहेँदा पृथिवीमा फैलिएको
आगको ज्वाला शान्त भयो चारैतिर अन्धकार छायो । दसै
दिशा छक्किए, अत्यधिक वृष्टिका कारण पर्वत टुक्रिन थाले र
वृक्ष ढल्न थाले । दैत्यराज सिन्धु प्रलय नै आयो कि भनेर
विचार गर्न लाग्यो ॥१०-११॥ त्यस बेला त्यसले वायव्यास्त्रको
प्रहार गरी श्रीगणेश भगवान्को पर्जन्यास्त्रलाई काट्यो,
वायव्यास्त्रबाट पैदा भएको वायुसमूहले आकाश र दिशालाई
कम्पायमान गरायो, त्यसपछि भगवान् श्रीगणेशले आफ्नो हतमा

उन्मूल्य तद् दृमान् व्योम द्योतयच्च दिशो दश ।
 अगच्छद् दैत्यसेनायां ग्रामुषत् पर्वतान् बहून् ॥१४॥
 असङ्ख्यातैर्गिरिवरैश्छादितं पृथिवीतलम् ।
 न स्थातुमककाशोऽभून्न च गन्तुमथापि च ॥१५॥
 पवनं कुण्ठितं दृष्ट्वा पर्वतान् सर्वतोऽपि च ।
 वज्रास्त्रं प्रेरयामास ततो वज्राणि निर्ययुः ॥१६॥
 असङ्ख्यातैश्च वज्रैश्च पर्वताक्षूर्णितास्तदा ।
 ततोऽङ्कुशं मयूरेणो वज्रास्त्रेण न्यमन्त्रयत् ॥१७॥
 ससर्ज तेषु वज्रेषु वज्रयुद्धमभूत् तदा ।
 तच्छब्देन चकम्पे भू पातालानि दिशो नभः ॥१८॥
 न्यपतत् वज्रघातेन वह्निलोकान् ददाह सः ।
 परस्परं निरस्तानि वज्राण्यन्तर्दधुस्तदा ॥१९॥
 ततोऽबदन्यहादैव्योऽमात्यान् प्रति महारुषा ।
 किमनेन प्रयोगेण भस्म कुर्या क्षणादमुम् ॥२०॥
 शिवबालं शिवास्तन्यपानदक्षं शिवोन्धितम् ।
 इत्युक्त्वाऽभिद्रवद् दैत्यो हन्तुं तं स गुणेश्वरम् ॥२१॥
 दधार तं निरीक्ष्यवमायान्नं दैत्यपुङ्गवम् ।
 विराड्रूपो मयूरशो विभेदं महसा नभः ॥२२॥
 चरणक्रान्तपातालः श्रोत्रव्याप्तदिगन्तरः ॥२३॥
 सहस्रपादं महसा निरीक्ष्य
 सहस्रनेत्रं सहस्रशीर्षम् ।
 खं रोदसी व्याप्य च तिष्ठपरं
 सिन्धुर्मुमुच्छांश्च पतंश्च भूमौ ॥२४॥
 आच्छादयन्तं हस्तेन व्योम सर्वं सुरेश्वरम् ।
 सावधानयना- किञ्चित् सम्पारं विजं वरम् ॥२५॥
 सिन्धुसुवाच
 गविणा पूर्वमुक्तोऽहं वरदाने महीजसा ।
 आच्छादयेद् यो गगनमेकहस्तेन रेऽसुर ॥२६॥

रहेको कमललाई अभिमन्त्रित गरी दैत्यमाथि पर्वतास्त्रले प्रहार गर्नुभयो, त्यो वृक्षलाई निर्मूल गर्दै र आकाशलाई चम्काउँदै दैत्य-सेनामा पुग्यो त्यसबाट अनेक पर्वत छुट्टा भए पृथिवी पर्वत-पर्वतले ढाकिइन् खिभने र हिँड्ने ठाउँसम्म रहेन ॥१२-१५॥ वायव्यतर्फ कुण्ठित भएको र चारैतिर घवतै-पर्वतको राशि छुट्टा भएको देखेर सिन्धु दैत्यले वज्रास्त्र प्रहार गर्‍यो, त्यस बेला चारैतिर वज्रे-वज्र देखिन थाले। असङ्ख्य वज्रहरूको प्रहारबाट पर्वतहरू टुक्रिन थाले। त्यसपछि श्रीगणेशले पनि वज्रास्त्रद्वारा अङ्कुशलाई अभिमन्त्रित गर्नुभयो त्यसबाट करोडौं वज्र पैदा भए दुवै मोट्टाहरूको जोडमा वज्रयुद्ध शुरू भयो वज्रका शब्दले पृथिवी कम्पायमान भइन्, पताल, दसै दिशा र आकाश पनि कम्पित भए ॥१६-१८॥ वज्रास्त्रको सङ्घर्षबाट पैदा भएको अग्निज्वालाको संसारलाई ढुङ्गाउन थाल्यो परस्परमा निरस्त भएका वज्रहरू अन्तर्धान भए त्यसपछि महादैत्य सिन्धुले आफ्ना अमात्यहरूलाई रोषपूर्वक भन्यो- 'अब यी अस्त्रहरूको प्रयोग किन ? म शिवजीको छोरो र पार्वतीको दुध चुस्ने बच्चालाई एकै छिनमा खरानी बनाउँछु ' ॥१९-२०॥ यसरी रोषपूर्वक कुरा गरेर त्यसले श्रीगणेशमाथि प्रहार गरी उहाँलाई समान्यो। दैत्य र दैत्यको मायालाई देखेर भगवान्‌ले विराट् रूप धारण गर्नुभयो। उहाँको विराट् शरीरले आकाश ढाक्यो। उहाँका चरणहरू पातालसम्म फैलिए र उहाँका कानहरूले दिश र विदिश ढाकिए। भगवान् श्रीगणेश सहस्रपाद, सहस्रनेत्र र सहस्रशिरा हुनुभयो त्यसपछि उहाँ पृथिवी अन्तर्निक्षेप र आकाशलाई ढाकेर अभिनुभयो। भगवान्‌को विशाल र अखिआमा नअटाउने रूप देखेर सिन्धु मूर्च्छित भई पुईमा लड्यो, होशमा आएपछि आफ्नो एउटा हातद्वारा आकाशलाई ढक्कै ढाक्नुभएका भगवान् श्रीगणेशको स्वरूप देखेर त्यसले आफ्नो मन एकाग्र गराई सूर्यले दिपको बरदानको संज्ञना गर्‍यो ॥२१-२५॥

सिन्धुले भन्यो - वादान दिने प्रसङ्गमा तेजोराशि श्रीगणेशलाई मनुभएको थियो - जसले एउटा हातले आकाश

यत्ने मुक्तिपदं सद्यो नेष्यते बहुकालम् ।
 अतोऽनेन रणेनाऽलं यद् भाव्यं तद् भविष्यति ॥२७॥
 धुनिर्निर्गक्ष्यमाणोऽसौ ह्रस्वकायं ददर्श तम् ।
 घडभुजं तु मयूरेशं परं विस्मयमाययौ ॥२८॥
 नतोऽवरुह्य देवेशो मयूरेशः शिखण्डिनः ।
 उपस्पृश्य जलं शुद्धं जजाप परमं मनुम् ॥२९॥
 परशुं मन्त्रयाभाम महोव्याप्तं दिगन्तरम् ।
 लक्ष्याकृत्य रिपोरभिं सुधामन्त्रेण संयुतम् ॥३०॥
 स्फोटयन्निव ब्रह्माण्डं क्रोधरक्तविलाचनम् ।
 ज्वालामालाकुलं तं स मुमोच गिरिजासुतः ॥३१॥
 स मोक्ष्यमानो गगनं नादयन् विदिशो दिशः ।
 धासयन् महसा पृथ्वीं सपर्वतवनाकराम् ॥३२॥
 वृष्टा दैत्यः समाद्यान्त परशुं कालसन्निभम् ।
 शीघ्रं चक्रे धनुर्धारं शरं यावद्विद्योऽन्यतः ॥३३॥
 तावत् स विभिदे नाभिममृताभियुतं लघुम् ।
 अमृते निःसृते दैत्यो वाताहत इव दुमः ॥३४॥
 यपानं सहसा भूमौ धञ्ज्राहत इवाचलः ।
 प्रसार्य बवत्र रुधिरं वयन् प्राणान् विसृज्य सः ॥३५॥
 मयूरेशप्रतापेन मुक्तिं प्राप सुदुर्लभाम् ।
 पश्यता सर्वलोकानां तद्दद्भुतमिवाभवत् ॥३६॥
 अवतरेरुर्विमानानि युद्धं द्रष्टुं स्थितानि ह ।
 पपात पुष्पवृष्टिश्च शनैर्मघा जगत्परी ॥३७॥
 अशीशमद् रजो धौमं खडौ वातः सुखावहः ।
 प्रमेदुश्च दिशः सर्वा गन्धर्वा मधुरं जगुः ॥३८॥
 ननृतुश्चाप्सरःसङ्घास्तुष्टुर्मुनिदेवताः ।
 घडाननादयो वीरा मयूरेश मुदा युताः ॥३९॥

सर्वे ऊचुः

परब्रह्मरूप चितानन्दरूपं

सदानन्दरूपं सुरेशं परेशम् ।

गुणाब्धिं गुणेशं गुणातीतमीशं

मयूरेशमाह्वयन्तः स्मो नताः स्मः ॥४०॥

हाकिदिनेछ तपसले नै तिमोलाई मुक्तिपदमा पुन्याउने छ । अब युद्ध व्यर्थ छ जे हुन्छ त्यो हुनेछ पसरी विचार गरिरहेको सिन्धुका सगु भगवान्ले सानो रूप धारण गर्नुभयो श्रीगणेशलाई बदलिएको अवस्थामा देखेर दैत्य चकित भयो ॥२६-२८॥ भगवान् श्रीगणेश पनि मयूरबाट ओर्लिनुभयो । उहाँले शुद्ध जल स्पर्श गरी परम मन्त्रको जप गर्नुभयो । दिगन्तसम्म होज कैलाशले आफ्नो परशुलाई अभिमन्त्रित गर्नुभयो । त्यसपछि अमृतले भरिएको सिन्धुको नाभिलाई स्पर्शित गरी जङ्घले राना ओर्छा गराउँदै उहाँले ब्रह्माण्ड फुटाउने गरी ज्वालामय परशु प्रहार गर्नुभयो ॥२९-३१॥ गगनलाई शब्दायमान तुल्याउँदै र प्रकाश-पुञ्जबाट सगर, वन पर्वत एवं द्वीपसहित पृथिवीलाई प्रकाशमय बनाउँदै अग्राहेको मृत्युसमान भवङ्गुर श्रीगणेशको परशु देखेर दैत्यले अत्यन्त तीव्र गतिमा धनुबाट बाण झिकी प्रहार गर्न खाँजिरहेके बेला श्रीगणेशको परशुले सिन्धु दैत्यको अमृतले भरिएको नाभिलाई भेदन गर्‍यो । नाभि फुटी अमृतभेदन हुँदा अमृत छुत्ताछुल्ल भुईँमा फैलियो । त्यसपछि हावाको ढालेको रुख र कज्जले ढालेको पर्वतझैँ त्यो दैत्य भुईँमा पल्लारियो । केही बेरपछि आफ्नो बाएँको मुखबाट रातको बस्ता गर्दै सिन्धु दैत्यले प्राणत्याग गरेपछि त्यसको शरीर भुईँमा छल्को ॥३२-३५॥ भगवान् मयूरेशका प्रतापले सारा संसारले हैरतिहँदै सिन्धु दैत्यले दुर्लभ मुक्तिधाम पनि प्राप गर्‍यो । श्रीगणेश र सिन्धुको युद्ध हेर्न आएका देवताका विमानहरू भुईँमा ओर्लिए र आकाशबाट पुष्पवृष्टि भयो । बादल गर्जन गर्न थाले पृथिवीको धूलो शान्त भयो, यन्त्र एवं पवित्र पवन प्रवाहित हुन थाल्यो । दिश निर्मल भए गन्धर्व मधुरगान गर्न प्रवृत्त भए अप्सराका समूह नाच माले, मुनि एवं देवताले स्तुति गरे हर्षित भएका घडानन आदि वीरहरूले समवेत स्वरमा मयूरेश भगवान्को जयकार गर्दै स्तुति गर्न लागे ॥३६-३९॥

सबैले भने - परब्रह्मस्वरूप, सच्चिदानन्दरूप, सदा आनन्दस्वरूप, देवताका स्वामी, परम ईश्वर गुणका सागर गुणदेखि अतीत र संसारका नियन्त्रक भगवान् मयूरेशलाई नमस्कार गर्दछौं ॥४०॥ जगत्का वन्दनीय, एकस्वरूप

जगत्बन्धमेकं परोद्धारमेकं

गुणानां परं कारणं निर्विकल्पम् ।

जगन्पालकं हारकं तारकं तं

मयूरेशमाद्यं नताः स्मो नताः स्मः ॥ ४१ ॥

महादेवमूर्तुं महादिव्यनाशं

महापुरुषं सर्वदा विघ्ननाशम् ।

सदा भक्तपोषं परं ज्ञानकोशं

मयूरेशमाद्यं नताः स्मो नताः स्मः ॥ ४२ ॥

अनादि गुणादि सुरादि शिषाया

महातोषदं सर्वदा सर्वबन्धम् ।

सुरार्यन्तकं भुक्तिमुक्तिप्रदं तं

मयूरेशमाद्यं नताः स्मो नताः स्मः ॥ ४३ ॥

परं मायिनं मायिनामप्यगम्यं

भुविध्येयमाकाशकल्पं जनेशम् ।

असङ्ख्यावतारं निजाज्ञाननाशं

मयूरेशमाद्यं नताः स्मो नताः स्मः ॥ ४४ ॥

अनेकक्रियाकारणं श्रुत्यगम्यं

त्रयीबोधितानेककर्मादिबीजम् ।

क्रियाभिद्धिहेतुं सुरेन्द्रादिमेव्यं

मयूरेशमाद्यं नताः स्मो नताः स्मः ॥ ४५ ॥

महाकालरूपं निषेधादिरूपं

कलाकल्परूपं सदागम्यरूपम् ।

जन्मज्ञानहेतुं नृणां सिद्धिदं तं

मयूरेशमाद्यं नताः स्मो नताः स्मः ॥ ४६ ॥

महेशादिदेवैः सदा सेव्यपादं

सदा रक्षकं योगिनां चित्स्वरूपम् ।

सदाकामरूपं कृपाभ्योनिधिं तं

मयूरेशमाद्यं नताः स्मो नताः स्मः ॥ ४७ ॥

सदा भक्तानां त्वं प्रमथपरमानन्दसुखदा

यतस्त्वं लोकानां परमकरुणापाशु तनुष ।

षड्भूर्भुवो वेगं सुरधर ! सदा नाशय विभो

ततो मुक्तिः श्लाघ्या तव भजनतोऽनन्तसुखदात् ॥ ४८ ॥

ॐकारस्वरूप, गुणभन्दा पर जन्तमान, परम कारण निर्विकल्प स्वरूप, जगत्का पालक, जगत्का तारक, जगत्का हर्ता, आद्य ईश्वर मयूरेशलाई बारंवार प्रणाम गर्दछौं ॥ ४१ ॥

महादेवका सुपुत्र महादिव्यका नाशक महापुरुष, विघ्ननाशक, भक्तका पालक, परमज्ञानका कोश भगवान् मयूरेशलाई नमस्कार गर्दछौं ॥ ४२ ॥

अनादिप्रवरूप, गुणभन्दा घर रहनुभएका देवताहरूका प्रथम देवता पार्वतीलाई आनन्दप्रदान गर्ने सन्पुत्र, सर्वदा सबैद्वारा बन्दनीय रक्षामका संहारक र भुक्ति एवं मुक्तिका दाता मयूरेशलाई बारंवार नमस्कार गर्दछौं ॥ ४३ ॥

परम मायावी मायावीहरूद्वारा अगम्य, भुमिहरूद्वारा ध्यान गर्न योग्य अस्काशभन्दा पनि व्यापक प्राणीमात्रका ईश्वर अमङ्गुय अवतारधारी र भक्तहरूको अज्ञानका नाशक मयूरेशलाई बारंवार नमस्कार गर्दछौं ॥ ४४ ॥

अनेक क्रियाहरूका कारण वेदद्वारा पनि जान्न नसकिने स्वरूपवाट शोभायमान, वेदद्वारा बताइएका उत्तम कर्मका आदिकरण क्रियासिद्धिका सूल कारण र इन्द्रादि देवताद्वारा बन्दनीय भगवान् मयूरेशलाई बारंवार नमस्कार गर्दछौं ॥ ४५ ॥

महाकालस्वरूप, निषेध, काष्ठा, कला आदिका रूप, सदा भक्तद्वारा प्राप्त गर्न सकिने सुन्दर स्वरूपले सुहाउनुभएका, मानिसको ज्ञानका कारण भक्त र स्वभक्तहरूलाई सिद्धि प्रदान गर्नुहुने भगवान् मयूरेशलाई बारंवार नमस्कार गर्दछौं ॥ ४६ ॥

महादेव आदि देवताहरूद्वारा सेवित, योगीहरूका रक्षक, चैतन्यस्वरूप इच्छानुसार रूपधारण गर्ने समर्थ र कृपाका सागर भगवान् मयूरेशलाई बारंवार नमस्कार गर्दछौं ॥ ४७ ॥

हे भगवान् श्रीगणेश ! हजुर भक्तहरूका लागि परम आनन्द र सुखका दाता हुनुहुन्छ हजुरले आफ्ना भक्तहरूमाथि परम करुणाको विस्तार गर्नुहुन्छ)

हजुरले हाहा काम, क्रोध, लोभ, मोह, मद र मात्सर्यजस्ता नराम्रा भावनाहरूको नाश गर्नुहोस् । त्यसपछि मात्र हामीले हजुरको अनन्तसुखदायक भजन गरेर मुक्ति प्राप्त गर्न सक्नेछौं ।

हे गजानन ! हामीले हजुरको के स्तुति गरौं ? हजुर मन खचन र कर्मभन्दा पर हुनुहुन्छ हामीले हजुरसँग के प्रेम गरौं ?

हजुर आफै प्रेमका सागर हुनुहुन्छ हामासँग हजुरका गुणहरूको

त्रैलोक्याभि स्तोत्र गजवदन ! ते शक्यमतुलं
विधातुं वा रम्यं गुणनिधिरसि प्रेम जगतम् ।
२ चास्माक शक्तिस्तव गुणगणं वर्णितुमहो
न्वदीयोऽयं वारा निधिरिव जगत्सर्जनविधिः ॥४९॥

क उवाच

उन्मृत्वा पुनस्तेऽमुं प्रार्थयामासुरादरात् ।
उत्तुङ्गं ते भयूरेश ! तत्कृतं परमं वचः ॥५०॥
सर्वेषां सुरसङ्गानामवध्योऽयं हतोऽसुरः ।
ममोऽगात् पार्वती तत्र जह्वे चालिलिङ्गं तम् ॥५१॥
जिवोऽपि प्रययौ तत्र समातिङ्ग्य तमब्रवीत् ।
मय्यस्मि कृतं त्वया वत्स ! त्रैलोक्यं हर्षनिर्भरम् ॥५२॥
मिन्धोर्वधः सर्वभुरैरसाध्यो न च ते श्रमः
प्रगक्रमवतः सर्वलोकरक्षारतस्य च ॥५३॥
चतुर्वेदाऽनिरूप्यस्य सर्वविद्यानिधेःपि ।
उन्मृत्वा गतास्ते तु सर्वे स्वस्थानमादृताः ॥५४॥
भयूरेश तपस्कृत्य ततो देवास्तुर्वेशं तम्
इदं य पठते स्तोत्रं स कामाल्लभतेऽखिलान् ॥५५॥
महम्भावर्तनात् कागर्हस्थं शौचयेज्जनम् ।
अच्युतावर्तनान्धन्योऽसाध्यं यत् साधयेत् क्षणात् ॥५६॥
मवत्र जयमाप्नोति श्रियं परमदुर्लभाम् ।
पुत्रवान्धनवर्षांश्चैव वशनामखिलं नयेत् ॥५७॥

क उवाच

एवमुक्त्वा ह्यनुज्ञाताः साध्वित्युक्त्वा ययुः सुराः ।
भयूरेशो गणैर्युक्तः स्वधाम प्रत्यपहतः ॥५८॥

वर्जन गर्ने सामर्थ्य छैन । हजुरको ससारनिर्माण पद्धति
महासागरझैँ अगम्य यद्वा दुस्तर रहेको छ ॥४८-४९॥

ब्रह्माजीले भञ्जुभयो - यसरी घडानन आदि जोरहरूले
भगवान् श्रीगणेशको स्तुति गरेपछि आदरपूर्वक प्रार्थना गरे -
'हे प्रभु हजुरले जुन आज्ञा दिनुभएको थियो त्यो आज्ञा पूरा
गर्नौं हजुरले पनि देवताहरूद्वारा अवध्य मानिएका असुरको
वध गर्नुभयो ।' तिनीहरूको प्रार्थनापछि भगवती पार्वती
श्रीगणेशका सामु आउनुभयो र हर्षपूर्वक आफ्ना प्यारा पुत्रलाई
आलिङ्गन गर्नुभयो ॥५०-५१॥ त्यस बेला शिवजी पनि त्वर्हा
आउनुभयो र श्रीगणेशलाई आलिङ्गन गर्दै भञ्जुभयो हे पुत्र ।
तिमीले तीनै लोकलाई हर्षको सागरमा डुबाउने उत्तम कर्म गर्नु
सिन्धुको वध गर्ने काम देवताहरूद्वारा साध्य थिएन । तिमीले
त्यसलाई सजिलैसँग मारिदियो किनकि तिमी पराक्रमका खानी
छौ र सम्पूर्ण लोकका पराक्रम पनि हो । तिमी चाहे वेदद्वारा
बताइने तत्त्व हो र सबै विद्याका निधि पनि हो । यसरी आफ्ना
उद्गार व्यक्त गरेर भगवान् शिवजी आफ्नो धामतर्फ जानुभयो
र शिवगण पनि श्रीगणेशलाई नमस्कार गरी आ-आफ्ना धामतर्फ
गए ॥५२-५४॥ त्यसपछि देवताहरूले भने 'जसले यो स्तोत्र
पाठ गर्छ त्यसले सम्पूर्ण ईप्सित फल प्राप्त गर्दछ । यो स्तोत्रलाई
एक हजारपटकसम्म पाठ गर्ने साधकले कारागारमा रहेको
बन्दीलाई पनि छुटाउन सक्छ । दश हजारपटक आवृत्ति गर्ने
मानिसले आफूले चिताएका सम्पूर्ण कामनाहरूको फल प्राप्त
गर्दछ सर्वत्र विजयलाम गर्दछ परम दुर्लभ लक्ष्मीलाई प्राप्त
गर्दछ, पुत्रवान् एवं धनवान् बन्दछ र सबैलाई आफ्नो अधीनमा
तुल्याउन समर्थ हुन्छ ॥५५-५७॥

ब्रह्माजीले भञ्जुभयो - यसरी प्रार्थना र स्तोत्रको फल
बताएपछि देवताहरू श्रीगणेशबाट आज्ञा प्राप्त गरी जय-जयकार
गर्दै आ-आफ्ना धामतर्फ लागे । भगवान् श्रीगणेश पनि आफ्ना
गणहरूका साथ श्रीगणेशधाममा जानुभयो ॥५८॥

ॐ

इति श्रीगणेशपुराणे क्रीडाखण्डे सिन्धुवधो नाम त्रयोविंशत्युत्तरशततमोऽध्यायः

प्र डा. वेणीभाघव डकालद्वारा नेपाली भाषामा अनुदित श्रीगणेशपुराण क्रीडाखण्डको 'श्रीमयूरधरादेवराज सिन्धुको वध र
मवत्र जयमाप्नोति' शीर्षकान्वित एक मध्य तेईसी अध्याय पूर्ण भयो १२३:१

ॐ

चतुर्विंशत्युत्तरशततमोऽध्यायः { १२४ अध्याय }

क उवाच

पतिने सिन्धुदैत्ये तु हतशेषा रणे स्थिताः ।
 आययुर्गण्डकीं यावत् तावत् ते चिन्तया युता ॥१॥
 उग्रा दुर्गा चक्रपाणिरतिष्ठन् विह्वला भृशम् ।
 तावत् तेषां दुष्टचिह्नं बभूव विविधं तदा ॥२॥
 उदक्शिरा प्रमुष्वाप कश्चिन् तत्राशुभावहः ।
 जानुनोर्मस्तकं न्यस्य तस्थौ तूष्णीं चलन्निव ॥३॥
 हनौ पाणितलं न्यस्य तस्थौ काचिन्मुदं विना ।
 एतस्मिन्नन्तरे दूता यमदूता उवाचयु ॥४॥
 अतिम्लानपुष्पा दीना नाब्रुवन् मूकता गता ।
 पृष्टास्ते प्राहुरपरे वृत्तान्तं रणभूगतम् ॥५॥

दूता ऊचु

असङ्ख्येयान् महार्कीण् हत्वा सिन्धुर्दिवं गताः ।
 व्यालानस्फोर्न परित्यज्य तेन हीना रुदामहे ॥६॥
 निरीक्ष्य देवान् निहतान् क्रुद्धोऽगाद् गिरिजासुतः ।
 अस्त्ररस्त्राणि संवार्य मुमोक्ष परशुं शितम् ॥७॥
 तेन सिन्धुर्मृतस्तत्र पतितो धरणीतले ।
 भुमूच्छुस्तत्र सर्वेऽपि तदीया नागराश्च ह ॥८॥
 श्रुत्वा वार्ता दूतमुखाद् रुरुदु सर्व एव ते ।
 विललापाथ दुर्गा सा जघान शिर उत्कटम् ॥९॥
 मुक्तकेशा मुहुर्वक्त्रं निघ्नती सतभूषणा ।
 उग्रा च जननी चास्य चक्रपाणिः पिता तदा ॥१०॥
 पाराश्च रुरुदुस्तत्र निघ्नन्त पाणिना मुखम् ।
 अघनी शिर अस्फास्य तुलुण्डुर्घोरनिम्बनाः ॥११॥

अष्टाजीले भन्नुभयो- सिन्धु दैत्यको मृत्युपछि युद्धभूमिबाट बाँचेर फर्केका चिन्तित थोटाहरू गण्डकीपुरीमा आइपुग्दा उग्रा, दुर्गा र चक्रपाणि व्याकुल अवस्थामा थिए । ती सबैले अनेक नराम्रा लक्षण देखिरहेका थिए । १-२ तिनीहरूको दक्षिमा कुनै अमङ्गलजनक मानिस उत्तरतिर शिर गराई सुत्तिरहेको थियो । कुनै मानिस दुई घुँडाको बीचमा टाउको राखेर मौन भई जलाग्दामान अवस्थामा थियो । कुनै आइमाई चर्बुडोमा हत राखी अप्रसन्न मुद्रामा बसेको थिई । त्यस बेला यमदूतले लाने दैत्यराजका दूतहरू त्यहाँ आइपुगे । ती दूतहरू पल्लिव निस्तेज कान्तिहीन र केही बोल्न नसक्ने लाटाजस्ता देखिएका थिए । अरुद्गरा सोधिएका ती दूतहरूले युद्धभूमिको वृत्तान्त बताए ॥३-५॥

दूताहरूले भाने - देवतापक्षका असङ्ख्य महावीरहरूलाई रणभूमिमा भारेर दैत्यसक सिन्धु समोजस्ता बालकहरूलाई असहाय अवस्थामा छाडी दिवङ्गन हुनुभएको छ । त्यसै पीरले हामी रोइरहेका छौ ॥६॥ देवताहरूलाई मरेको देखेर रिसाएका श्रीगणेशले आफ्ना अस्त्रले सिन्धुराजका अस्त्र काटेपछि तीखो घात भएको बझरो प्रहार गरे ॥७॥ त्यसै बझरोबाट आक्रमण गरिएका दैत्यराजले रणभूमिमा पछारिरर घोरगति प्राप्त गर्नुभयो । दूतका मुखबाट सिन्धुले घोरगति प्राप्त गरेको समाचार थाहा पाएर त्यहाँका सबै नागरिक र दरबारका बन्धु-बान्धवसमेत रुन थाले । रानी दुर्गा विलाप गर्न थालिन् र तिनले भुईँमा बेसरी आफ्नो टाउको ठोकिन् ॥८-९॥ तिनका केश खुला थिए, शरीरका गहना र वस्त्र अस्त-व्यस्त भई खसेका थिए । तिनीले आफ्ना दुई हातले आफ्नै मुखमा प्रहार गरिरहेकी थिइन् । सिन्धुकी माता उग्रा, पिता चक्रपाणि र नगरवासीहरू पनि दुःखित भई आफ्ना हातले टाउका, गाला र छातीमा प्रहार गरी भुईँमा शिर ठोक्दै घोर क्रन्दनका साथ लडिबुडी गरिरहेका थिए ॥१०-११॥ सिन्धुको मृत्युसमाचारले दुःखित भएको

कश्चिद् धूलिं निचिक्षेप मुखे शिरसि दु खितः ।
हस्तपृष्ठं ददृशान्यस्ताभ्यां भूषिमथाहनत् ॥१२॥
अशपन् गिरिजापुत्रं स्त्रियो भङ्क्त्वा कराङ्गुली ।

उग्रोवाच

नारायणैस्तपसा सूर्यतुष्ट्या
नन्या मृत्या लङ्घ्यै, सर्वदानै
प्रातः कालान् मा हतस्त्वं कथञ्चि-
च्छूरो मानी केन नीतोऽसि रे त्वम् ॥१३॥

त्रिलोकनायकेनाऽहं श्लाघ्या त्रैलोक्यमण्डले ।
शपिष्यन्ति च यो लोका हतभाग्याऽसि साम्प्रतम् ॥१४॥
जितः कृतान्तः पूर्वं ते कथं तेन सभागमः ।
प्राप्तमवया कथं पुत्र ! न जितः पुरमेव सः ॥१५॥
मक्रामो गिरिजापुत्रस्त्वयि याते दिवं सुत ! ।
पापपृष्टा कथं यात स्वर्गलोकं सुखावहम् ॥१६॥
दु खितायां मयि सुत ! कथं सन्तोषमेष्यसि
गत्रन्ति नैव जीमूतास्त्वयि गर्जति पुत्रक ! १७॥
नि शब्द स कथं पुत्र ! पतितस्त्वं रणाङ्गणे ।

दुर्गोवाच

इहेवम कृतवान् धाता दम्पत्योर्ददृशनात् ॥१८॥
प्रणौकर्य न कृतं कस्माद् ब्रह्मणा मूढबुद्धिना ।
नाहं शर्ची च सावित्री सौभाग्यमदगर्विता ॥१९॥
गणयामि न चान्याश्च सा कथं वियवाऽभवम् ।
म्वहमेन च कस्तूरीं चन्दनञ्च यदा भवान् ॥२०॥

कुनै पुरवायो मानिरुले आफ्नो मुखमा धूलो भरिरहेको थियो
कुनै अर्को पुरवालोले आफ्नै हातमा दौतले ठोक्दै र त्यो हातलाई
भुईँमा ठोक्दै विलाप गरिरहेको देखियो ॥१२॥ दैत्यपक्षका
नारीहरूले आफ्ना हाङ्गका औला माँची-माँची श्रीगणेशलाई
सरापिरहेका थिए ।

माता उग्राले अनिन् - प्रतिदिन बिहानैदेखि नै अनेक
यत्नपूर्वक तपस्या सूर्याराधना देववन्दना, देवस्तुति, उपवास
र अनेक थरि दानजस्ता कर्महरूका कारण कर्मद्वारा पनि
आजसम्म आहत नभएका हे सूर एवं स्वाभिमानी मेरा छोरा
सिन्धु ! तिम्रोलाई कसले कसरी मान्यो र कहाँ लिएर गया ? ॥१३॥
हे पुत्र ! तिम्रीजस्ता त्रिलोकका नायक पुत्रकी आमा भएका
कारण स्वर्ग, मर्त्य र पातालमा मेरो प्रशंसा हुन्थ्यो । अब ती
लोकका बासिन्दाहरूले मलाई भाग्य नभएकी आमा भनेर निन्दा
गर्नेछन् । १४ हे पुत्र ! तिम्रोले पहिले नै युद्धमा घमराजलाई
परास्त गरेका थियो, अहिले ती यमसँग कसरी भेट भयो ?
किन हान्यो ? त्यसलाई फेरि किन जित्न सकेनौ ? ॥१५॥ हे
पुत्र ! तिम्री दिवङ्गत भएपछि पार्वतीको छोरा श्रीगणेशको
कामना पूरा भएको छ । हे पुत्र ! तिम्री मर्त्य कुनै सोधपुछ
नगरी किन एकलै सुखदायक स्वर्गमा गयी ॥१६॥ म यहाँ
तिम्रो बिरहले दुःखी भएर रहँदा तिम्री स्वर्गको सुख पाएर
पनि कसरी सन्तुष्ट हुन सक्छौ ? हे छोरा ! तिम्री गर्जना
बादलहरूको गर्जन बन्द हुन्थ्यो ॥१७॥ हे पुत्र ! आज तिम्री
नि शब्द भएर रणाङ्गणमा किन सुतिरहेका छौ ?

दुर्गाले अनिन् - विधातुले चेतको अध्ययन गरी
हामी दम्पतीको शरीरको एकता अथवा सम्बन्ध गराए ॥१८॥
तर मूढ बुद्धि भएका विधाताले हामी दुईको प्राणहरूलाई
एउटै किन बनाएनन् ? प्राणमा एकता गरिएको भए आज
हामी दम्पती सँगै स्वर्ग जाने थियौ । सौभाग्यको स्वाभिमानीले
दिष्ट भएर रहेकी मैले कहिले पनि इन्द्राणी, सावित्री र अरु
पतिव्रता नारीहरूलाई पनि आफूसमान भाग्यवती ठानिनै ।
तर आज मलाई विश्वास हुनुपर्छ । हे स्वामी ! हामी दुई
दम्पतीको प्रीतिपूर्ण सहवासकालमा हजुरले आफ्ना हातले
मेरा अङ्गहरूमा कस्तूरी र चन्दनको लेप घनिष्ठगरी हुन्थ्यो र
मेरा कामसन्तप्त भङ्गहरू शीतल भएर आउँथे हे पतिदेव ।

चर्चन्ति स्म तदाङ्गानि शीतलानि मयाऽभवन् ।
इदानीं दह्यमानानि शोकेन तानि निर्वप ॥२१॥
न भक्षयसि पूर्वं त्वं मद्दिना विषमण्वपि ।
स कथं मां विना स्वर्गमुखं भोक्षयसि तावृशम् ॥ २२॥
अपराधं विना श्रुत्ये नेवासीना भवन्ति हि ।
माधव समशीलाश्च तत् कथं मामुपेक्षसे ॥२३॥
उपाधिगहितं प्रेम कृतं नानाविधं पुरा ।
अनिर्वाच्यं कथं न्यक्त्वा तद् गतोऽसि सुरान्तक ॥२४॥

तपोवृद्धा ज्ञानवृद्धाः प्राबुक्न् निष्ठुर्न वचः ।
न गेदने प्रशंसन्ति धर्मशास्त्रविदो जनाः ॥२५॥
यदश्रु सुहृदामास्ये प्रेतस्य तत्पतेद् ध्रुवम् ।
तस्मात् तस्य हितं यत् स्यात् तत् कर्तव्यं दयावता ॥२६॥
विचार्यमाणे तस्याधि मोक्षोऽद्यापि कृपावता
निर्गुणोऽत्र चिदानन्दधनेन ब्रह्मरूपिणा ॥२७॥
दयापरवशाज्जन्म विधत्ता लोकशङ्कता ।
मयूरेण सङ्ग्रामे निघ्नता सम्मुखञ्च तम् ॥२८॥
आत्मनो नैव मरणं नोत्पत्तिः क्वापि विद्यते ।
अनदित्वाग्निर्गुणत्वात्तित्यत्वाद् वेदनिश्चयात् ॥२९॥
स्वार्थं हि रोदने जन्तुर्हितं प्रेतस्य नेहते ।
असङ्ख्यभारवाद् देवी न शारं सहते धरा ॥३०॥
प्रेतस्य शेषं कमठो बराहोऽसौ धरधरः ।
इत्युक्त्वा ते तदा शोकं विजहुर्बुधवाक्यतः ॥३१॥
उग्रा च चक्रपाणिश्च दुर्गा च सखीभिः सह ।
नागराश्चापि शौचन्तो ययुः सङ्ग्राममण्डलम् ॥३२॥
दशुः सेवकैः सिन्धुं वीज्यमानं रणाङ्गणं ।
पतितं वक्त्रकमलं व्यादाय सितलोचनम् ॥३३॥

अहिले मेरा ती अङ्ग फेरि सन्तप्त भएका छन् । हजुर आछनुहोम् र त्यसैगरी कस्तुरी र कन्दनको लेप घसेर मेरो सन्तपलाई गाला तुल्याउनुहोस् ॥२१-२३॥ हे पतिदेव ! पहिले तपाईंले म नगएसम्म एक थोपा पानी पनि एकलै छानुहुँदैनथ्यो अहिले म नहुँदा ती स्वर्गका सुख कसरी भोगिरहनुभएको छ ? ॥२२॥ समान खोल र आवार भएका सज्जनहरू आफ्ना सेवकहरूमा किन अपराध उदासीन हुँदैनन्, तर हजुरले किन मेरो उपेक्षा गर्नुभयो ? हे मेरा स्वामी ! हजुरले मसँग कुनै स्वार्थको गन्ध नभएको अतिर्वचनीय प्रेम गरेर आज मलाई किन एकलै छाँटेर जानुभयो ? ॥२३-२४॥

सङ्ग्रामीले भन्नुभयो त्यस बेला त्यहाँ भेल्ल भएका तपोवृद्ध र ज्ञानवृद्ध पुरुषहरूले यथार्थ कुरा गर्दै भने - 'धर्मशास्त्र जानेका मानिसले रुने कामलाई राम्रो मान्दैनन् । मूल मानिसका आफन्तहरूले आँसु बगाउँदा त्यसै आँसु निक्षिप्त रूपमा मृतकका मुखमा पर्दछ । त्यस कारण तिनोहरूको हितका लागि आफन्तहरूले दयावान् भएर संयमो बन्नुपर्दछ ॥२५-२६॥ उग्ररी विचार गर्ने हो भने निर्गुण, चिदानन्दधन, ब्रह्मस्वरूप, कृपालु र भक्तहरूमाथि दया जागेर अवतार घाण गनुहुने, लोकशङ्कर र हजुरा राजा मिथुलाई सङ्ग्राममा वीरगति दिलाउनुहुने भगवान् श्रीगणेशले मोक्ष प्रदान गर्नुभएको छ । त्यस कारण चिन्ता गर्ने आवश्यकता छैन । आत्मतत्त्व कहिले क्षयन्न हुँदैन र मर्दैन पनि । वेदको भनाइअनुसार त्यो आत्मतत्त्व अनादि, निर्गुण र नित्य छ । अमङ्गल्य प्राणीहरूको भार वहन गर्ने पृथिवीले प्रेतहरूको भार सहन गर्दैनन् तर कहिल्यै शेषनाग र वरुहले ती पृथिवीलाई पनि पारण गर्दछन् ।' यसरी सम्झाएर वृद्धहरू चुप लागे । आफन्तहरूले पनि तिनका कुरा सुनेर शोक परित्याग गरे । त्यसपछि चक्रपाणि उग्रा र सखीनीहरूका साथ रहेको दुर्गा र नागरासीहरू पनि सिन्धुको शव हेर्न संग्रामभूमितर्फ गए. २७-३२ । ती सबैले मुख खुला कराई सेना आँखा पल्टाएर भुईँमा लडेको सैनिकहरूद्वारा चामर हप्केर सेवा गरिएको, मुखबाट दुर्गन्धमय रगत बगाइरहेको र गिद्ध एवं म्यालजस्तै प्राणीहरूले घेरिएको सिन्धुको शव देखे ।

अमुक्त्वन्तं दुर्गन्धं पक्षिभ्यापदसङ्कुलम् ।
 उपविष्टास्तु पतिं शोचन्तो भृशदु खिता ॥३४॥
 अङ्गे कृत्वा शिरस्तस्य दुर्गाऽशोचन् खास्वना ।
 पादसंवाहनं नाथः हस्ताभ्यां पूर्वमाचरन् ॥३५॥
 जनमध्ये न तच्छक्यमुत्तिष्ठ प्राणनाथक . ।
 शत्रौ जीवति निद्रां त्वं कथं वीराधिगच्छसि ॥३६॥
 तन्पुत्रे स्थापयित्वाभ्यं हाहाकारञ्च साऽकरोत् ।
 व्यषेधन् बुधविज्ञास्तां ततः उग्राऽब्रवीद् वचः ॥३७॥
 चक्रपाणि पिता चास्य क्षालयन्तौ शुशुचतु ।
 उत्तिष्ठ वत्स ! किं शेषे शेषे रिपुगणे सति ॥३८॥
 सप्रिवज्राहत इव पतितो धरणीतले ।
 उडानीं बाल ! मुञ्चे त्वं कथं निपतितो भुवि ॥३९॥
 जित कृतान्तो भूक्षेपात् तद्वर्गं कथमागतः ।
 किञ्चिद् सक्त्यं वद विधो ! हृदयानन्दकाकम् ॥४०॥
 यस्य शब्देन त्रैलोक्यं कम्पते स्म पुराऽनघ ॥
 कथं स्ववचनं नाह वदसे मन्दविक्रम ॥४१॥
 नावाभ्यामपराद्धं ने येन मौनं त्वमाश्रितः ।
 न भाषसे रौघवशान् सेनाशेषसमन्वितः ॥४२॥
 कथं विह्वलतां यात कामं यो जितवान् रुचा ।
 तनो विज्ञाश्च वृद्धाश्च नापादृष्टान्तदर्शनैः ॥४३॥
 यमादध्यु प्ररुदतो मृनानुमरणं न हि ।
 गमो दाशरथि किं नु लोकान्तरगतो न हि ॥४४॥
 विक्रमेण रिपुं जित्वा मृतः किं न रघूनाम ।
 अन्येऽपि शतशो भूपास्त्वत्कृते मरणं गताः ।
 कीर्तिं नावाविधां कृत्वा स्वर्गस्थाः मुखमश्नुते ॥४५॥

क उवाच
 नतस्ते मँस्कृतिं चतुर्बिल्वचन्दनदारुभिः ।
 दुर्गां सहैव संयाता यातिव्रत्यगुणान्विता ॥४६॥

त्यसपछि तो सबै आफन्त वरिपरि कसेर चिन्ता गर्न लागे
 आफ्ना पतिको लास काखमा राखेर क्रन्टन गरिरहेकी दुर्गाले
 विलाप गर्दै भनिन् - 'हे नाथ ! मैले आफ्ना हातहरूले हजुरका
 पाउ दबाएकी थिएँ । अहिले पनि म हजुरका पाउ देबडन
 चाहन्छु । तर यतिका मानिसहरूको बीचमा मलाई लाज लाग्छ ।
 कृपया उठ्नुहोस् । हे वीर ! हजुरका शत्रु जीवित छन् । हजुर
 किन निदाउनुभएको छ ?' ३३-३६॥ यसरी विलाप गर्दै
 महारानी दुर्गाले सिन्धुको मुखमा आफ्नो मुख जोडेर हाहाकार
 गरिन् । वृद्ध र बिल्वहरूले त्यसो नगर्न सम्झाए उग्रा र
 चक्रपाणिले आफ्ना आँसुले सिन्धुको मुख पछाल्दै शोकमुद्रामा
 भने - 'हे बाबु ! उठ । शत्रु बाँकी छन्, तिमी सुत्नु हुँदैन
 इन्द्रको वज्रबाट आहत पर्वतझैँ किन लडिरहेका छौ ? अहिले
 तिमी एउटा बालकसँग किन हान्यौ ? निमीले त कुनै दिन
 आँखीभी घुमाएमात्र यमराजलाई जितेका थियौ ? आज
 यम्का वक्षमा कसरी पन्यौ ? हे पराक्रमी पुत्र ! केही त
 मनलाई आनन्द दिने वचन बोल । हे निष्पाप पुत्र पहिले
 तिम्रो शब्दबाट त्रिलोकी नै काँदथ्यो, आज त्यस्तो शब्द
 किन बोल्दैनी ?' ३७-४१॥ हे बाबु ! हामी वृद्ध बाबु-
 आम्माके केही अपराध नगर्दा पनि तिमी हामीसँग मबोली
 किन मौन भएका छौ ? तिम्रो मेना अझै बाँकी छ । हे बाबु !
 तिम्रोले आफ्नो सौन्दर्यबाट कामदेवलाई पनि जितेका थियौ
 आज युद्धमा किन विह्वल भयो र अनुलाई परास्त गर्न भकेनौ ?'
 यसरी आमा-बाबुले विलाप गरिरहँदा बिल्व र वृद्धजनहरूले
 अनेक दृष्टान्त देखाएर चक्रपाणि र उग्रालाई भने - 'जति रौघ
 पनि मरेका प्राणीको पछि लागेर बाँचेका मानिसले आफ्नो
 दुर्दशा गराउनु हुँदैन । दशरथका छोरा प्रतापी श्रीराम के
 पराक्रमबाट शत्रुलाई जितेपछि लोकान्तरमा पुग्नुभएन ? अरु
 हजारौँ राजाहरू पनि तपाईंहरूका लागि मुद्धाम् लड्ने क्रममा
 बीता देखाएर वीरमति प्राप्त गरी यसस्वी भएका छन् । ती
 आज स्वर्गमा सुखभोग गर्दैछन् ॥४२-४५॥

ब्रह्माजीले भन्नुभयो - त्यसपछि ती सबै आफन्तहरूले
 खेल र चन्दनका काठ भस्मा गरी दैत्यराज सिन्धुको अन्तिम
 संस्कार सम्पन्न गरे । पतिव्रताहरूमा शिरोमणि महारानी दुर्गा
 सती गइन् । दाहसंस्कारपछि पुरवासीहरूसहित सिन्धुका पिता

ततो यद्यी मयूरां चक्रपाणिः मनागरः ।
नमस्कृत्य प्रतुष्टाव बद्धाङ्गलिपुटः शनैः ॥ ४७ ॥

राजोवाच

निर्गुणस्त्वं परात्मासि चराचरगतिविंभो ॥
त्रयीगम्यो गुणाध्यक्षो विरजा विश्वनाथक ॥ ४८ ॥
तवैव भावसा देवा मोहिनास्त्वां न ते विदुः ।
अहं धन्यो नागीका धन्यास्त्वदर्शनाद् विभो ॥ ४९ ॥

क उवाच

एवं तेन स्तुतो देवः करुणास्त्रियधूरराद ।
उवाच परमप्रीतः सर्वशास्त्रार्थतत्त्ववित् ॥ ५० ॥

देव उवाच

वरं वर्य मत्तस्त्वं चक्रपाण ! हनार्भक ! ।
राजोवाच
यदि तुष्टोऽसि देवेश यदि देवो खरो मम ॥ ५१ ॥
तदा गृहानुषागच्छ पुनीहि नगरोमिमाम् ।

क उवाच

एवमाकर्ण्य लढाक्यं बर्हिणी स समाकुरुत् ॥ ५२ ॥
यद्यी स नगरं पश्चात् त्र्यम्बको शिरिजाधृतः ।
अग्रतस्ते गणाः सर्वे मून्यो हर्षनिर्भराः ॥ ५३ ॥
वाह्यत्सु सर्ववाद्येषु ययुस्ते गण्डकीं पुरीम् ।
नानाध्वजपताकाधिर्गुणा संसिक्तपद्धतिम् ॥ ५४ ॥

चक्रपाणिले भगवान् श्रीगणेशका सम्पु गई हात जोडा प्रणम
गरी प्रार्थना गर्दै भने - 'हे भगवन् ! हजुर निर्गुण परमात्मा
हुनुहुन्छ, चर एवं अचरका अन्तिम गन्तव्य हुनुहुन्छ, वेदद्वारा
मात्र हजुरको अनुमान गर्न सकिन्छ, हजुर तीन गुणका स्वामी
हुनुहुन्छ पाप्मुक्त र गुणमुक्त पनि हुनुहुन्छ। हे प्रभु ! हजुर
विश्वका नायक हुनुहुन्छ। हजुरको माथबाट मोहित भएका
देवताहरूले हजुरलाई राम्ररी ज्ञान सबैदान् हे अन्तर्यामी !
अहं म र मेरा प्रजाहरू हजुरको दर्शन पाएर धन्य भएका
छौं ॥ ४८-४९ ॥

ब्रह्माजीले भन्नुभयो - चक्रपाणिद्वारा प्रार्थना गरिनुभएका
भगवान् करुणासागर प्रयुरेशले प्रह्व भई भन्नुभयो।

श्रीगणेशले भन्नुभयो हे चक्रपाणि ! म तिमिसँग
प्रसन्न छु वर माग ।

चक्रपाणिले भने - हे देवताका अग्रिमपति ! हजुर
पसँग सन्तुष्ट हुनुहुन्छ र मलाई वर दिन चाहनुहुन्छ भने मरे
घरमा बाह्रनुहोस् र मेरो नगलाई पवित्र बनाइदिनुहोस् ।

ब्रह्माजीले भन्नुभयो - चक्रपाणिको प्रार्थना सुनेर
भगवान् श्रीगणेश मयूरमा सवार भई तिनको राजधानी
गण्डकीपुरीमा जानुभयो । उहाँका पहिर्पछि भगवती पार्वती र
भगवन् जङ्घुर पनि जानुभएको थियो । श्रीगणेशका अगाडि
उहाँका गजहरू प्रसन्न मुद्रामा प्रस्थान गरेका थिए ॥ ५०-५३ ॥
वाद्यघोषका साथ भगवान् श्रीगणेशलग्नभक्त सबै देवताहरू
अनेक ध्वजा पताकाको सिँगारिएका सप्ता, सुन्दर र जलद्वारा
पछालिएको राजमार्ग र उपमार्गद्वारा सजिएको गण्डकी नगरीमा
पुग्नुभयो ॥ ५४-५५ ॥

ॐ

ॐ इति श्रीगणेशपुराणे त्रींशोऽध्याये सिन्धुनिरुद्धदेवगणमोचनं नाम चतुर्विंशत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॐ

डा.डी. के.रामाध्वन दकालद्वारा नेपाली भाषामा अभूदित श्रीगणेशपुराण त्रींशोऽध्यायको श्रीगणेशको गण्डकीनगरमा
प्रवेश र बस्ने उक्तागण्डकीको नगरमोचन शीर्षकबाट एक सय चौबीसी अध्याय पूर्ण भयो ॥ १२४ ॥

ॐ

पञ्चविंशत्युत्तरशततमोऽध्यायः { १२५ अध्याय }

क उवाच

तथा संवारयाधाम चक्रपाणि भगो गतः ।
अग्न्यास्तरणैर्वस्त्रैः पताकाध्वजचक्रापरैः ॥१॥
चनारत्नेषु दीप्तेषु भूमिस्तम्भगतेषु च ।
जम्बो दृश्यते यत्र सङ्क्रान्तप्रतिमो नर ॥२॥
इन्द्रा नगरी देवो नानाध्वजविराजिताम्
रामादिशिखरारूढा पश्यन्ति ममाऽसुरस्त्रियः ॥३॥
न्यो मुक्ता मुरास्ते तं सम्पुखं चक्रपाणिना ।
अन्यदुर्माध्व शक्तोऽनल ऐलविलोऽपि च ॥४॥
अम्बु गवि शची स्यान्ते वाद्यघोषेण सन्धरम्
चम्बवाहान् समुत्तीर्य प्रणोमुः सर्व एव तम् ॥५॥
आनन्तिहनुर्मयूरेश देवाः पौराश्च सादरम्,
अध्वजश्च मयूरेश दृष्ट्वा हर्षसमन्वितः ॥६॥
जम्बामु सिन्धुवधात् सर्वे हर्यादयः सुराः ।

देवा ऊचुः

अक्रान्तं विष्टपं येन स हतः क्षणमात्रतः ॥७॥
एतानि स्वपदान्याशु नेदरदृष्टो न वा श्रुत
अत्र ये वैष्णवाः शैवाः शान्ताः सौराश्च तेऽप्यमुम् ॥८॥
ननद्रूपं निरीक्ष्यैव पुपूजु परया मुदा ।
जयंश्च जयस्वेति श्रुत्वा वाचः सुविस्मिता ॥९॥
जालकाश्च सुसम्पन्ना मुग्धाः प्रौढाश्च योषितः ।
वृषजुर्मनसा देवं वृद्धाश्च तरुणान्सादा ॥१०॥
चक्रपाणिगृहे देवो मध्ये सिंहासने शुभे ॥११॥

ब्रह्माजीले भक्तुभयो - भगवान् श्रीगणेशदाट गण्डकी
पुरी आउने वचन पाएपछि खुसी भएका चक्रपाणि भगवान्
जानुमन्दा पहिले त्यहाँ पुगिसकेका थिए त्यहाँ लिनले आफ्नो
राजसभालाई बहुभूत्य वस्त्र ध्वज-पताका चामर आदिद्वारा
सजाए । राजसभाका भुई र स्तम्भहरूमा अडित रत्नहरूमा
प्रतिबिम्बित एउटा मानिस अनन्तरूपको देखिन्थ्यो । भगवान्
श्रीगणेश त्यहाँ पुगनुभयो र ध्वजा पताकाले सुन्दर नगरीलाई
गजर गर्नुभयो । राजभवनको शिखरमा सवार दैत्यसुन्दरीहरूले
भगवान् श्रीगणेशको यात्रा नजर गरिरहेका थिए ॥१-३॥
श्रीगणेशको प्रेरणाले चक्रपाणिद्वारा कसगारमा धुमिएका
देवताहरू मुक्त भए भगवान् नारायण इन्द्र कुबेर, वायु,
सूर्य चन्द्र र अरु पनि वाद्यघोषका साथ भगवान्को समु
आइपुगे । ती सबैले आफ्ना वस्त्रदाट ओलेर भगवान्लाई
प्रणाम गरे ॥४-५॥ देवता र पुरवासीहरूले श्रीगणेशलाई
आदरपूर्वक अङ्कमाल गरे भगवान् विष्णु मयूरेश श्रीगणेशलाई
देखेर प्रसन्न हुनुभयो ॥६॥ त्यसपछि नारायणदि देवताहरूले
सिन्धुको छेउ गर्नुभएका कारण खुसी भई श्रीगणेशको
प्रशंसा गरे

देवताहरूले भने - 'जसले एकछिनमा स्वर्गमा
आक्रमण गर्नु त्यस सिन्धुलाई श्रीगणेशले तत्काल
मारिदिनुभयो त्यसले खुनेका देवताहरूलाई पनि आ-आफ्ना
पदमा स्थापित गर्नुभयो बास्तो बटना देखिएको र मुनिएको
पनि थिएन, त्यहाँ रहेका शैव, वैष्णव सौर र शान्त सम्प्रदायका
क्यासकहरूले पनि भगवान् श्रीगणेशको स्वरूपमा आ-आफ्ना
आराध्य भगवान् अथवा भगवत्को रूप दर्शन गरी आनन्दका
साथ पूजा गरे । भगवान् श्रीगणेशको जय होस् ! यस प्रकारको
जय-जयकार बापी सुनेर त्यहाँका बाल-बालिका चकित
भए भने प्रौढ नारीहरू मुग्ध भए वृद्ध र तरुणहरूले पनि
भगवान् श्रीगणेशको दर्शन पाएर पूजा-अर्चना गरे ॥७-१०॥
श्रीगणेश चक्रपाणिको राजसभाको मध्यभागमा रहेको
मङ्गलमय सिंहासनमा विराजमान हुनुभयो । उहाँका चरिपरि

उपविष्टो मयूरेणो विबुधाश्च समन्ता-
मुन्यश्च गणाः सर्वे सप्तकोटिधिता पुने ॥१२॥
नुनुबुर्बन्दिनः सर्वे धन्या देवा नृपाम्मथा ।
ननुशुष्माप्सर मङ्गा जगुम्ते नादादयः ॥१३॥
चक्रपाणिस्ततः सर्वान् सम्पूज्य विधिवत् तदा ।
उवाच च सभामध्ये धन्य मे जन्म कर्म च ॥१४॥
इन्द्रादयो लोकपालाः सधितौ यस्य मेऽधुना ।
शान्तजन्यार्जितैः पुण्यैर्मयूरेणो निरीक्षितः ॥१५॥

क उवाच

इन्द्रो दृष्ट्वा मयूरेण प्रथमं पूजितं रुषा ।
असवीन् सदृसा भ्रान्तो मायया जगदीशितु ॥१६॥

शक्र उवाच

चतुर्मुखोऽपि लक्ष्मीशो जगदुत्पत्तिकारकः ।
मूढोऽसि चक्रपाणे ! त्वमर्भकस्य प्रपूजनात् ॥१७॥
अस्मान् शिवकृत्य यन्मोहात् पूजितो बालकस्त्वया ।
जनकं सर्वलोकानां त्यज्य सहारकारकम् ॥१८॥
त्रैलाव्यजननीपद्मा सृष्टिस्थित्यन्तकारिणीम् ।
सखि त्रैलोक्यनेतारं त्रयीकर्मप्रवर्तकम् ॥१९॥
हित्वा सम्पूजितो बालो नेदं सम्यक् कृतं त्वया ॥२०॥

क उवाच

एवं वदति देवेन्द्रे चक्रपाणिस्तदाऽब्रवीन्
रुद्रात् सूर्यात् कुबेराच्च शक्राच्च मरुतोऽनस्तात् ॥२१॥
इष्ट पराक्रमोऽतीव सिन्धुदैत्यविनाशनात् ।
योऽज्ञात् सर्वसुरगणञ्च कागगराद् गुणेश्वर ॥२२॥
योऽवतीर्णो भुवो भारं हनु शिवनिवेशने ।
परमात्माऽनन्तशक्तिर्नामदैत्यविभञ्जनः ॥२३॥

क उवाच

एवं वदति तस्मिन्नु श्रुतः शब्दः सुरैर्महान् ।
मूर्च्छिता पतिता, केचिद् ब्रह्माण्डस्फोटशङ्कया ॥२४॥

विष्टान् श्राव्य र देवताहलका साथै तात करोड सिपाय पनि
विराजमान थिए। दर्शन पाएर धन्य भएका करामुक्त देवगण र
राजगणले पनि भगवान्को स्तुति गरे । अम्बराहरू नाथे र नारद
आदि ऋषिहरू मङ्गलगानमा प्रवृत्त भए ११-१३ । राजा
चक्रपाणिले सबैको विधिवत् पूजा गरेपछि सभाको बीचमा
गए भने- आज मेरा जन्म र कर्म धन्य भएका छन्, मेरो
सभामा इन्द्र आदि लोकपाल विराजमान हुनुहुन्छ र सब जसका
पुण्यले मैले भगवान् श्रीगणेशको दर्शन पाएको छु ॥१४-१५॥

ब्रह्माजीले भन्नुभयो - श्रीगणेशको मयाबाट मोहित
इन्द्र श्रीगणेशको प्रथमपूजा भएको देखेर रिसाए

इन्द्रले भने - ब्रह्मा नारायण र शङ्कर संसारका स्रष्टा
पालक र संसारक हुनुहुन्छ हे चक्रपाणि । ब्रह्मा आदि देवता
र हामीजस्ता देवताहरूका राजा हुँदाहुँदै हामी तिरस्कार गरी
बालक श्रीगणेशको पूजा गरेर तिमीले मुखेता देखाएका छौं।
संसारका पिता ब्रह्मा पालक विष्णु, संहारकर्ता शिव, सृष्टि-
स्थिति र संहारको स्वामिनी जगदम्बा मावती, त्रिलोकीका
नायक र चौदक कर्मका प्रवर्तक सूर्यलाई समेत छोडेर तिमीले
बालकको पूजा गर्नु तिम्रोबाट यो साह्रै अनुचित कार्य
भएको छ १६-२०

ब्रह्माजीले भन्नुभयो - इन्द्रले रिसाएर श्रीगणेशको
प्रथमपूजाको विरोध गरेपछि चक्रपाणिले भने - मैले शिव
सूर्य, कुबेर, इन्द्र वायु, अग्नि आदि देवताको पराक्रममन्दा
विशिष्ट पराक्रम भगवान् श्रीगणेशमा हेरेको छु । किनकि
तौ- तौ देवताले मार्न नसकेको सिन्धु दैत्यलाई भगवान् श्रीगणेशले
मार्दिनुभएको छ । उहाँले सबै कारागारमा थुनिएका देवतालाई
मुक्त गराउनुभएको छ । उहाँ पृथिवीको भार हराय गर्न शिवजीको
पवित्र धाम अवतरित हुनुभएको छ । उहाँ अनन्त शक्तिसम्पन्न
र अनेक दैत्यका संहारक परमात्मा हुनुहुन्छ ॥२१-२३॥

ब्रह्माजीले भन्नुभयो चक्रपाणिले यसरी आफ्ना
बाबु छत्क गरेपछि त्यहाँ रहेका सबै देवता राजा चक्रपाणि,
सभासद तथा भेला भएका नर-नारीहरूले भगवान् श्रीगणेशको
गर्जन सुने । ब्रह्माण्ड नै फुटाउन सक्ने त्यो गर्जन सुनेर केही
मूर्च्छा परे र केही भुईँमा पछरिइ। पृथिवी काँप्न थालिन् । कहाँ

चक्रम् धरणी सर्वा न प्राप्तायत किञ्चन ।
 कोटिसूयप्रकाशेन सहस्रच्छादितं जगत् ॥२५॥
 ननमैस्त्रिदशैस्तत्र दृष्टो देवोऽतिमुत्तरः ।
 नानालङ्कारसंयुक्तो दशबाहुर्गजाननः ॥२६॥
 एवं दृष्ट्वा स्वरूपं ते विस्मितास्त्रिदशस्तदा ।
 पुनस्तमेव ददृशु पञ्चरूपिणमीश्वरम् ॥२७॥
 पद्मासनगतं मध्ये स्रक्तुण्डं शिव पुनः ।
 आग्नेय्या नैर्ऋते सूर्य पार्वती मारुतेऽपि च ॥२८॥
 नागयणं तथैशान्ये ततो भ्रममिताः सुराः ।
 ननमते शुश्रुवुर्व्योमवाणी भ्रमनिवारिकाम् ॥२९॥
 आराध्योऽयं सर्वजनैरेको जातः स पञ्चधा ।
 अनादिनिधनो देवो जगद्भाषी गजाननः ॥३०॥
 अयमेव सदा पूज्यः सर्वविधविनाशनः ।
 देवमनुष्यैर्द्यक्षैश्च नागै रक्षोभिरेव च ॥३१॥
 एतस्मिन् पूजिते पञ्चपूजनञ्च भविष्यति ।
 न बुद्धिभेद ननुयादतस्मिन् नरकाय सा ॥३२॥
 क उवाच
 श्रुत्वा तं मयूरेशं शुण्डादण्डविराजितम् ।
 ददृशुर्वज्रमुख्यास्त आद्यमोङ्काररूपिणम् ॥३३॥
 नन प्रबुद्धास्तो देवास्तद्यक्त्वा भ्रान्तिं स्मयञ्च तम् ।
 नृपूजुर्जयशब्दैस्तं सर्वान्तर्यामिणं विभुम् ॥३४॥
 नन, पुपूजे हर्षेण चक्रपाणिर्गुणेश्वरम् ।
 प्रह्लादपुनैः शुद्धजलेर्दिव्यवस्त्रैश्च भूषणैः ॥३५॥
 नर्पैर्धूपैश्च दीपैश्च नैवेद्यैर्विविधैरपि ।
 फलताम्बूलनिचयैर्दक्षिणाभिरनेकशः ॥३६॥
 नीराजनैर्धन्वमुष्पैर्नतिभिः स्तुतिभिस्तदा ।
 नर्धेव पूजयामास भक्त्या सर्वपुराणैः ॥३७॥

के भहरहेको उ भवे कुरा कसैले पनि थाहा पाएन । करोडौं
 सूर्यको प्रकाश संसारमा फैलियो त्यहाँ रहेको देवताहरूले
 विशिष्ट अलङ्कारद्वारा अलङ्कृत, दशबाहु, अतिमुन्दर र
 हात्तीको जस्तो मुखमण्डलद्वारा देदीप्यमान विशिष्ट देवताको
 दर्शन गरे। त्रिव्यदर्शन पुरुषलाई देखेर देवता चकित भए।
 केही वरणछि ती दिव्यदर्शन ज्योतिर्मय देवताले आफुलाई
 पञ्चायतन देवताको रूपमा देखाए अर्थात् माझमा श्रीगणेशको
 रूप, आग्नेयमा सङ्करको रूप, नैऋत्यमा सूर्यको रूप वायव्यमा
 पार्वतीको रूप र ऐशान्यमा विष्णुको रूप गरी पाँच रूपमा ती
 देवता परिणत भए। यसरी एउटै स्वरूपलाई पाँच रूपमा परिणत
 भएको देखेर देवताहरू भ्रममा परे। त्यसपछि ती देवताले
 भ्रमनिवारण गर्ने आकाशवाणी सुने ३४-३९। आकाशवाणीको
 पन्नाइ धियो - हे देवतागण दिव्य स्वरूपका देवता सबैद्वारा
 आराधनाग्य छन्। एउटै देवता पाँच रूपमा परिणत भएका
 छन्। ^{१२५}पछिले एकरूपता प्रकट भई फेरि पाँच रूपमा प्रकट
 हुने देवता अरु कुनै होइन अपितु अनादि अनन्त व्यापकरूप
 भगवान् गजानन नै हुनुहुन्छ। सबै प्रकारका विघ्नाहरूको नाश
 गर्ने श्रीगजानन देवता मानव, यक्ष नाग र राक्षसद्वारा पूजनीय
 हुनुहुन्छ वहाँको पूजा गरेमा पाँच देवताको पूजा हुनेछ
 श्रीगणेशमा भेदबुद्धि गर्नुहुँदैन जसले उहाँलाई भेददृष्टिले हेर्दछ
 त्यो नरकमा जान्छ ३०-३२।

ग्रहगणाले भन्नुभयो यो आकाशवाणी सुनेपछि
 इन्द्र आदि देवताले सुन्दर सुँढाग सुहाउनुभएका, आद्यस्वरूप,
 ओंकाररूप भगवान् श्रीगणेशको अकस्मात् दर्शन प्राप्त
 गरे। ३३। श्रीगणेशको दिव्य दर्शनपछि चैतन्य पाएका देवताले
 भ्रान्ति र विस्मय हटाई अय जयकार गर्दै अन्तर्यामी
 श्रीगणेशप्रभुको पूजा गरे ३४। त्यसपछि हर्षपूर्वक राजा
 चक्रपाणिले पञ्चामृत शुद्ध जल, दिव्य वस्त्र, अलङ्कार, पुष्प
 धूप, दीप, अनेक थरि नैवेद्य फल, पान सुपारी, दक्षिणा
 आरती घन्तपुष्पाञ्जलि प्रणाम र स्तुतिसमर्पण गरी भगवान्
 श्रीगणेशको पूजा गरे। यसैगरी तिनीहरूले त्यहाँ आएका सबै
 देवताहरूको पनि पूजा गरे ३५-३७। त्यसपछि चक्रपाणिले

उवाच तान् नृपवरो धन्योऽङ्ग प्रपूजनात् ।
यतो नैतादृश- क्वापि जातः सर्वसमागमः ॥३८॥
नतस्तत्राद्यदीद् हृष्टो नारदश्चतुराननम् ।

नारद उवाच

सिद्धिबुद्धिचिवाहार्थमाज्ञया तेऽब्जसम्पद्य ॥३९॥
शिवं शिवाङ्गं विज्ञाप्य निश्चयः प्राङ्मया कृतः ।
मयूरेशाय सम्यक् ते दातव्ये बहुलक्षणे ॥४०॥
ततः सर्वे सुरा देवं ब्रह्माणं मन्यथातुराः ।
प्रत्येकं ते हृद्याचन्त मम देहीति सादरम् ॥४१॥
ततो ब्रह्मा तयोर्हस्ते मालां दत्त्वाऽद्यवीरिदम् ।

क उवाच

त्रयस्त्रिंशत्कोटिभुरेष्वेको यो भासते हृदि ॥४२॥
तमेव वृणुत देव्या मालाभ्यां यत्प्रयक्षतः ।
त्यक्त्वा सर्वान् मुरांस्ते तु सिद्धिबुद्धीं हृभे तथा ॥४३॥
मयूरेशगले माले निक्षिपेतां मुदा तदा ।
विमनस्कास्ततो देवा असृजन् क्षासमारुतम् ॥४४॥
ताभ्यां जानुगताभ्यां तु शशुभे स मयूरसाद् ।
ब्रह्मा यथाविधि तयोर्विवाहमकरोत् तदा ॥४५॥
उवाच स सभामध्ये मया लब्धं हृदि स्थितम् ।
न्यवेदयत् तं देवेश मयूरेशं विधानतः ॥४६॥
अद्य यावन्मयीते वै पालिते अहुयत्नतः ।
उदानीं ते मया दत्ते रक्षस्व बहुयत्नतः ॥४७॥
तत इन्द्रादयो देवा मयूरेशं व्यजिज्ञपुः ।
नव प्रसादाद् देवेश मुक्ता कारागृहात् ततः ॥४८॥

मने - 'हे देवगण ! आज मैले तपाईंहरूको पूजा गर्ने अवसर पाउँ, धन्य भएको छु । सबै देवगण, ऋषिगण राजगण तोक परिवार एवं प्रजाहरूको यस्तो भेला कहिले पनि भएको छिएन ।' ॥३८॥ त्यसै बेला अचानक आङ्गुलीका नारदजीले ब्रह्माजीसँग निवेदन गरे ।

नारदजीले भन्नुभयो - 'हे पिताश्री ! म हजुरको आज्ञाबाट सिद्धि र बुद्धिको विवाहका लागि शङ्कर र पार्वतिसँग भेटेर विचारविमर्श गरिसकेको छिर्छु । उहाँहरूको आज्ञा पाएर हजुरको सुन्दर एवं सुलक्षण कन्या सिद्धि र बुद्धिको विवाह श्रीगणेशसँग गर्नुपर्छ भन्ने निश्चय गरिसकेको छु ।' ॥३९-४०॥ नारदजीका ती कुरा सुनेर कामातुर भएका सबै देवताहरूले आदरपूर्वक हुत जोडेर ब्रह्माजीसँग सिद्धि र बुद्धिको विवाह हामीसँग गरिदिनुहोस् भनी याचना गरे । ॥४१॥ त्यसपछि ब्रह्माजीले सिद्धि र बुद्धिका हातमा माला राखिदिएर निर्देशन दिनुभयो ।

ब्रह्माजीले भन्नुभयो - हे छोरीहरू ! तिमी दुवैले तँतँस करोड देवताहरूमध्ये कुनै एक देवता जसलाई तिमी मनले रुचाउँछ, तिनको चाँटीमा मेरा सम्पु माला लगाइदिएर रतिको रूपमा व्रण गर । ब्रह्माजीको आज्ञा पाएका ती सिद्धि र बुद्धिले सबै देवताहरूलाई छाडी आनन्दपूर्वक मुस्काउँदै पग्वार् श्रीगणेशका चाँटीमा माला पहिर्‍याए । ॥४२-४३॥ यो दृश्य देखेर छिन्न भएका देवताहरूले लामो सास भेरे । ती दुवैलाई दायीं बायाँ राखेर अभिनुभएका भगवान् श्रीगणेश अत्यन्त मुहाउनुभयो । त्यसपछि ब्रह्माजीले विधिपूर्वक ती दुवै छोरीहरूको श्रीगणेशका स्वध विवाह गराइदिनुभयो । ४४-४५ विवाहसम्पन्न भएपछि ब्रह्माजीले सम्पुमा भन्नुभयो - 'हे देवतागण ! आज मैले मनले भिराएको कुरा भएको छु ।' त्यसपछि ब्रह्माजीले भगवान् श्रीगणेशलाई निवेदन गर्नुभयो । 'हे मयूरेश आजसम्म यी मेरा दुई छोरीको तूलो जहनले मैले पालन-पोषण गरें । अहिले मैले तपाईंलाई सुम्पिएको छु । नतनले एका गर्नुहोस् ।' ॥४६-४७॥ त्यसपछि इन्द्र आदि देवताले भगवान् श्रीगणेशसँग निवेदन गरे - 'हे प्रभो ! हजुरको कृपाबाट हामी कारागारबाट मुक्त भएका छौं । हजुरले लोककण्टक

नन सिन्धुर्गतो मोक्षं स्वस्थानं कृपया तव ।

धाम्यासो देहानुज्ञां नो भुनिधिर्गोतमादिभिः ॥४९॥

क उवाच

इडावाजां मयूरेशो यातुकामान् मुदा तदा ।

भार्वतां च स्नुषे द्योभे स्वाङ्गमारोप्य सादरम् ॥५०॥

मयूरेशञ्च परम हर्षमाय शिवाचिता ।

इदौ दानान्यनेकानि वासोभ्याभरणानि च ॥५१॥

य इदं शृणुयान्मर्त्यो विवाहञ्च बंधं शुभम् ।

मिन्द्रोर्जयं गणेशस्य सर्वकामांस्तनभैत्ररः ॥५२॥

दैत्यको वध गर्नुभयो र त्यो दैत्य हजुरकै कृपाभाट मोक्ष प्राप्त गरी दिव्य धाममा पुग्यो । अब हामी गौतम आदि ऋषिहरुका साथ हजुरसँग विदा लिन चाहन्छौं । आज्ञा दिनुहोस् ॥४८-४९॥

ब्रह्माजीले भगवान् श्रीगणेशले जान चाहने देवता, मुनि आदिलाई प्रेमपूर्वक विदा गर्नुभयो त्यसपछि पर्वती आफ्ना दुई बुहारी सिद्धि एवं बुद्धि र छोरा श्रीगणेशलाई प्रेमपूर्वक आखमा राखी परम अन्नन्दमा मग्न हुनुभयो । हर्षको त्यो अवसरमा अनेक थरि दान, वस्त्र आभूषणको उपहारसमेत प्रदान गर्नुभयो जुन मानिसले सिद्धि र बुद्धिको साथ भगवान् श्रीगणेशको विवाह प्रसङ्ग, सिन्धुको वध र श्रीगणेशको विजयको प्रसङ्गमा आणरित श्लोकको सुन्दर त्यसका मनोरथ परिपूर्ण हुन्छन् ॥५०-५४॥

इति श्रीगणेशपुराणे क्रीडाखण्डे श्रीगणेशविवाहवर्णनं नाम पञ्चविंशत्युत्तराततमोऽध्यायः ॥

श्री डा वेणीमाधव ढकालद्वारा नेपाली भाषामा अनुदित श्रीगणेशपुराण क्रीडाखण्डको 'मयूरेश श्रीगणेशको सिद्धि एवं बुद्धिको साथ विवाह वर्णन' शीर्षकान्वित एक सय पञ्चदशौं अध्याय पूर्ण भएको ॥१२५॥

षड्विंशत्युत्तरशततमोऽध्यायः { १२६ अध्याय }

क उवाच

सिद्धे विवाहे च ततो मयूरेशः शिखण्डिनम् ।
 आरुह्य सहसा यन्तु नगरीं स्वाभिधेष सः ॥१॥
 स्वं स्वं वाहनमारुह्य भीर्वाणास्तत्क्षणो न ह्य ।
 शान्तिं स्म पुरतस्तत्त्वं पुनश्च पुष्टनो ययुः ॥२॥
 अन्वयुनगराः सर्वे स्त्रियश्च बालका अपि ।
 आनन्दयुक्ता नगरान् सहसा चक्रपाणिना ॥३॥
 वाह्यन्सु सर्ववाद्येषु कन्तुश्चाप्यसुरगणाः ।
 रणभूमिं गतो यावन्मयूरेशोऽखिलैर्दृतः ॥४॥
 तावत् स्क्रन्दादयो वीराः प्रार्थयाञ्छाकिरे विभुम् ।

वीरा ऊचुः

सेनाधरा दैत्यगणैर्नेहना युद्धमभ्ययात् ॥५॥
 उन्मथ्युः सर्व एवैते त्वत्कटाक्षामृतोक्षिताः ।
 तान् दृष्ट्वा जीवितोक्तेन सर्वे देवाश्च नगराः ॥६॥
 विस्मयं परमं प्राप्ताः साधु साध्वलुवैस्तदा ।
 ततो योजनमात्रञ्च दत्त्वा मार्गमवस्थितः ॥७॥
 देवोऽस्मकीचक्रपाणिं मूर्ध्नि दत्त्वा करं शुभम् ।
 आलोक्य दशदोर्दण्डैः शत्रुपक्षधयङ्करैः ॥८॥

देव उवाच

त्व चाहि गण्डकीं शोभं नगरैर्मय वाक्यतः ।

क उवाच

एवमाकर्ण्य नृदास्य मुपायाभूणि सन्वयम् ॥९॥
 नागराश्च दृणप्योवचैरुचुर्वाक्यं शुचान्विताः ।
 यत्र यासि नयात्पास्त्वमत्र त्वत्कुं न चाहमि ॥१०॥
 नागतः स्यात् पूर्वमेव तदा दुःखं न नो भवेत् ।
 एवमुक्त्वा नमस्कृत्य ययुः सर्वे नदाज्ञया ॥११॥
 चक्रपाणिगवि तदा नमस्कृत्य ययौ पुरः ।
 यर्णयन्तो गुणगणैस्तदीयान्दपुतान् बहून् ॥१२॥
 क्षणेन नगरीं प्राप्य चक्रपाण्यनुमोदिताः ।
 नागराः स्वग्रहं प्राप्ताश्चक्रपाणिनिर्जलयम् ॥१३॥

ब्रह्माजीले भञ्जुभयो - भगवान् श्रीगणेशका सय सिद्धि र बुद्धिको विवाह सम्पन्न भएपछि उहाँले मयूरमा सवार भई आफ्नो नगरीतर्फ जाने इच्छा गर्नुभयो ॥१॥ आ-आफ्ना वाहनमा सवार भएक देवताहरू पनि तत्काल भगवान्का पछि लागे देवताहरूका पछि ऋषिहरू पनि गए ॥२॥ ऋषिहरूपछि चक्रपाणिका साथ गण्डकी नगरवासी नर-नारी र बालकहरू गए । गण्डकी पुरीमा उत्तमका राजाहरू मजिहैका थिए र अस्परहरू नाचिरहेका थिए जहाँ पहिले भिन्धु र श्रीगणेशको सङ्ग्राम भएको थियो त्यस ठाउँमा एतदसम्म त्यहाँका नर-नारीहरूले श्रीगणेशलाई घेरे र पछ्याए । त्यसपछि स्कन्द आदि वीरहरूले श्रीगणेशको प्रार्थना गरे ॥३-४॥ ती वीरहरूले भने - 'श्रीगणेशले दैत्यहरूद्वारा मारिएका हाम्रा सैनिकहरूलाई कटाक्षपातरूप अमृतद्वारा बचाइदिनुभयो ।' श्रीगणेशको कृपाकटाक्षबाट नै सम्पूर्ण देवता र नगरवासीहरू पनि बाँचे र विस्मृत भए सबैले साधुवाद गरे । भगवान्को बिदाइ भए आएका चक्रपाणिले श्रीगणेशको जतना छानाम गरे भगवान्ले तिनका शिर्मा हात राखी आफ्नो दश भुजाहरूद्वारा आलोकन गर्दै भञ्जुभयो ॥५-८॥

श्रीगणेशले भञ्जुभयो - 'हे राजा ! चक्रपाणि , तिम्रो आफ्ना नगरवासीहरूका साथ गण्डकीपुरीतर्फ फर्क । यो मेरो आज्ञा हो ।'

ब्रह्माजीले भञ्जुभयो - श्रीगणेशका यी कुरा सुनेर चक्रपाणिले आफ्ना आँखबाट आँसु झगाए । शोकसन्तप्त नगरवासीहरूले पनि भगवान्लाई प्रणाम गरेर भने - 'हे भगवन् ! हजुर जहाँ जानुहुन्छ त्यहाँ हामीलाई पनि लैजानुहोस् । हामीलाई विरहको दुःखले दुःखी बनाएर हजुरले नछोड्नुहोस् ॥९-१०॥ हजुर यहाँ नआउनुभएको भए यति माया र प्रेम बस्ने थिएन, विरहको दुःख पनि लाग्ने थिएन । भेटे यो, कुराकानी भए र गहिरो माया पनि बस्यो ' यसरी आफ्ना मनका भावना पोखेर भगवान्को गुणगन गर्दै उहाँसँग आज्ञा लिएर गण्डकी नगरका वासिन्दा नर-नारीहरू आ-आफ्ना घरतर्फ फर्के ॥११-१३॥

पञ्चानामपि देवानां प्रसादान्मयकरयत् ।
 पञ्चायतनमूर्तींश्च स्थापयामास तेषु च ॥१४॥
 ग्रन्थं पूजयायास भक्तिभावसमन्वितः ।
 मयूरेशपुरीं प्राप्तो मयूरेशोऽपि तत्क्षणात् ॥१५॥
 आश्चर्यं परमं प्राप्ता गणा सर्वे निरीक्ष्य ताम् ।
 यस्यां रत्नयया स्तम्भाधितयोऽष्टापदान्विताः ॥१६॥
 उक्तो ना दृश्यते तत्रासङ्ख्यातजनसंयुतः ।
 त्रविंशत्यसं सभां रम्यां ब्रह्मादीनुपवेश्य च ॥१७॥
 मध्ये विवेश च ततो लोकयन् सर्वतः स्वयम् ।
 उत्तरं पूर्वभागे स मन्मथं रतिसंयुतम् ॥१८॥
 देवीं मार्जारनाम्नीं तां लोके ख्यातां सुखप्रदाम् ।
 दक्षिणस्यां दिशि तदाऽलोकयत् पार्वतीशिवौ ॥१९॥
 तत्पुरो विरजां देवीं भक्तकामप्रपूरिकाम् ।
 पश्चिमाया दिशि ततो वराहं धरणीयुतम् ॥२०॥
 आश्रयां नाम देवीञ्च सर्वविघ्नहरां शुभाम् ।
 उत्तरस्यां दिशि तदा श्रीहरिं समलोकयत् ॥२१॥
 मुक्तादेवीञ्च विख्याता सर्वभुक्तिप्रदां ततः ।
 त्र्यम्बिकां लोकोटिसुरां स्थितास्तद्दर्शनेच्छया ॥२२॥
 भाद्रशुक्लप्रतिपदि स्नात्वाऽभ्यर्च्य गजाननम् ।
 गत्वा तु पूर्वदिग्भागे मार्जारीं पूजयेत् ततः ॥२३॥
 उन्वा दानानि विप्रेभ्यः स्मत्वा ध्यात्वा गजाननम् ।
 नान्न व्रतं समास्थाय न श्रुत्वा पादजध्वनिम् ॥२४॥

चक्रपाणिले राजधानी फर्केर श्रीगणेश, शिव विष्णु, सूर्यनारायण
 र देवीका अलग-अलग मन्दिर बनाई पञ्चायतन मूर्तिहरूको
 प्रतिष्ठा गरे ॥१४॥ तिनले दिनदिनै भक्तिभावले पञ्चायतन देवताको
 पूजा गरे । चक्रपाणिसँग विदा लिनुभएका भगवान् श्रीगणेश
 पनि तत्काल मयूरेशपुरीमा प्राप्त हुनुभयो १५ देवताहरू
 श्रीगणेशलाई आउनुभएको देखेर आश्चर्यमा परे । मयूरेश धामको
 भवनका स्तम्भहरू रत्नमय थिए र भित्ताका बीच-बीचमा
 सुवर्णहरू जडित गरिएका थिए । तिनमा पुरा मानिसले
 आफूलाई एक हजार संख्यामा प्रतिबिम्बित भएको पाउँथ्यो
 श्रीगणेश आफ्नो सभाभवनमा प्रवेश गर्नुभयो उहाँले आफ्नो
 स्वागतका लागि आएका ब्रह्मा आदि देवताहरूलाई आ-आफ्नो
 ठाउँमा बसाउनुभयो र आफू सभामुखको माझमा रहेको दिव्य
 आसनमा चरितर्फ हेर्दै विराजमान हुनुभयो त्यसपछि भगवान्
 श्रीगणेशले आफू बसेको ठाउँदेखि पूर्वपट्टि रतिसहित कामदेवलाई
 देख्नुभयो ॥१६-१८ श्रीगणेशले त्यहीँ नविकै लोकमा सुख
 दिने देवीका रूपमा विख्यात मार्जारीलाई देख्नुभयो । उहाँले
 आफू बसेको आसनबाट दक्षिण दिशामा आफ्ना माता-पिता
 शिव-पार्वतीको दर्शन गर्नुभयो १९ । उहाँले शिवपार्वतीका
 सामुमा रहेको भक्तहरूको कामना पूरा गर्ने विराजतेवीलाई
 देख्नुभयो । श्रीगणेशले आफू बसेको आसनदेखि पश्चिम दिशातर्फ
 हेर्दा पृथिवी र वराहलाई देख्नुभयो ॥२०॥ त्यहीँ नै विघ्नहरण
 गर्ने देवीका रूपमा प्रख्यात आश्रयालाई पनि देख्नुभयो । त्यसपछि
 भगवान् श्रीगणेशले उत्तर दिशातर्फ दृष्टिपात गर्नुभयो उहाँले
 त्यहीँ लक्ष्मीसहित भगवान् नारायणको दर्शन गर्नुभयो २१ ॥
 त्यहीँ नै श्रीगणेशले सबैलाई भुक्ति प्रदान गर्ने देवीका रूपमा
 विख्यात मुक्तादेवीको दर्शन गर्नुभयो भगवान्का सामु मञ्जुमा
 उहाँकै दर्शन गर्ने नालसाले बसिरहेका तैत्तरीस कोटि देवताहरूको
 दर्शन गर्नुभयो । श्रीगणेशधामको महिमा बताउँदै क्रममा भगवान्
 ब्रह्माजी व्यासलाई भन्नुहुन्छ- 'हे व्यास, भगवान् श्रीगणेशको
 दिव्य धाममा जान चाहने भक्तले भाद्र शुक्ल प्रतिपदा तिथिमा
 बिहानै उठ्दा भगवान् गजाननको पूजा गरेर पूर्व दिशातिर गई
 मार्जारी देवीको पूजा गर्नुपर्दछ २२-२३ ॥ त्यसपछि ब्राह्मणहरूलाई
 दान दिएर भगवान् श्रीगणेशको ध्यान र स्मरण गरी मौन व्रत
 लिनुपर्दछ र नीचकर्ममा लिप्त भानिसहरूको वचन सुन्नुहुँदैन-

कामिकीटपतङ्गादीन् न हिंसेत् प्रयतः शुचिः ।
 पुनः स्नात्वा समभ्यर्चेद् देवदेवं गजाननम् ॥२५॥
 पूर्ववत् तु द्वितीयेऽह्नि तृतीये च ततः क्रमात् ।
 तथैव दक्षिणद्वारि चिरजा द्वितीयेऽहनि ॥२६॥
 तृतीये पश्चिमद्वारि तथैवाश्रयसंज्ञिताम् ।
 नत्वाऽर्चयेच्चतुर्थ्यां तु तद्गुह्यस्तो नरः ॥२७॥
 मुक्तं देवीं समभ्यर्च्य मयूरेशञ्च तद्दिने ।
 पूजामहोत्सवं कुर्याद् रात्रौ जागरणा चरेत् ॥२८॥
 एवं यः कुरुते धक्त्या द्वाराणि चोपवासतः
 स सर्वाल्लभते कामान् मयूरेशप्रसादतः ॥२९॥
 चतुर्थ्यामेव चत्वारि शक्तो द्वाराणि पूर्ववत् ।
 नद्यन्तर्मज्जनं देवदर्शनञ्च कणेति यः ॥३०॥
 तस्य सद्यः फलं दद्यात् परितुष्टो गजाननः ।
 तस्माच्छुक्लप्रतिपदमारभ्य ब्रह्मचर्यवान् ॥३१॥
 ततश्चतुर्थ्यामुषमि स्नानं कृत्वा विधायनतः ।
 नित्यं सम्पाद्य विधिवन्मयूरेशं समर्चयेत् ॥३२॥
 प्रदक्षिणानमस्कारान् कुर्यादेवैकविंशतिम् ।
 पूर्वद्वारे नमस्कृत्य मार्जारीं त्वरयान्वितः ॥३३॥
 एवं शिवामाश्रयाञ्च मुक्तादेवीं नमेत् परम् ।
 प्रारभेद् दिनशेषे तु मयूरेश्वरपूजनम् ॥३४॥
 षोडशीरुपचारैस्तु पूजयेत् सुममाहितः ।
 रात्रौ जागरणं कुर्याद् गीतवादित्रनिस्वनैः ॥३५॥
 प्रभाते विमले स्नात्वा पुनर्देवं समर्चयेत् ।
 साहाय्यं सह कुर्वीत पात्रणं स्वयं शक्तिनः ॥३६॥
 त्रेष्ट्यो दद्याद् हिरण्यञ्च वासो धान्यं गवादिकम् ।
 एवं यः कुरुते मर्त्यो दुःसाध्यमपि साधयेत् ॥३७॥
 पुत्रपीत्रयुतो भोगान् भुक्त्वा चान्ते व्रजेद् दिवम् ।
 इन्द्रादयो लोकपालाः पूजयिष्यन्ति तं नरम् ॥३८॥

कुमि-कीट-पतङ्गरुहको हत्वा गर्नुहुँदैन र संयमी एवं पवित्र
 भएर वस्तुपर्छ। भगवान्को पूजा र उपासना गरेपछि फेरि नुहाएर
 अन्तिम पूजा गर्नुपर्छ ॥२५-२५॥ भाद्र शुक्ल द्वितीयाको
 दिन र तृतीयाको दिन पनि यसैगरी दिनचर्या बनाउनुपर्छ
 जेसो दिन दक्षिण दिशामा गएर चिरजाको पूजा गर्नुपर्छ र
 पश्चिम दिशामा गएर आश्रयादेवीको पूजा गर्नुपर्छ । भाद्र शुक्ल
 चतुर्थीका दिन बिहानै उठेर नुहाएर उत्तरतर्फ गई मुक्तादेवीको
 पूजा गरेर भगवान् मयूरेशको पूजा गर्नुपर्छ । रात्रिमा पूजाको
 उत्सव मनाउँदै जाग्राम बस्नुपर्छ । २६-२८॥ जसले चार दिशाका
 द्वारहरूमा गएर पूजा गर्छ र उपवास बस्छ त्यसले भगवान्
 श्रीगणेशको कृपाबाट सबै ईप्सित फल प्राप्त गर्दछ । २९॥ जसले
 चतुर्थीका दिनमात्र भए पनि चारै द्वारमा गएर चार प्रकारका
 देवीहरूको पूजन गर्दछ, जसले देवदर्शनपन्था पहिले र
 देवदर्शनपछि पनि स्नान गर्दछ त्यस देवदर्शनमा रमाउने साधकमाथि
 भगवान् श्रीगणेश प्रसन्न हुनुहुन्छ । त्यस कारण भाद्र शुक्ल
 प्रतिपदादेखि लिएर ब्रह्मचर्य ग्रत धारण गरी भाद्र शुक्ल चतुर्थीका
 दिन बिहान स्नान गरेर विधिपूर्वक नित्यकर्म गरी उपवास बस्ने
 भक्तले भगवान् श्रीगणेशको पूजा गर्नुपर्छ ॥३०-३२॥ पूजा
 गर्ने क्रममा एक्काइस पटक नमस्कार र एक्काइस पटक प्रदक्षिणा
 गर्नुपर्छ । पूर्व छेकामा गएर मार्जारी देवीलाई नमस्कार गरेपछि
 शिव, पार्वती, आश्रयादेवी र मुक्तादेवीलाई नमस्कार गर्नुपर्छ ।
 सबैको पूजा सकिएपछि सायंकालमा भगवान् मयूरेश्वर
 श्रीगणेशको पूजा गर्नुपर्छ । भगवान्को पूजा गर्दा आवाहन,
 आसन, चन्दन, पुष्प अक्षता आदि सोढा प्रकारका उपचारहरू
 चढाउनुपर्छ । रात्रिमा गीत, वाद्य र नृत्यका साथ जाग्राम
 बस्नुपर्छ ॥३३-३५॥ षष्ठमीका दिन बिहान उठेर स्नान गरी
 फेरि भगवान् श्रीगणेशको पूजा गर्नुपर्छ । श्रीगणेशपूजन
 सकिएपछि ब्राह्मणहरूका साथ रही आफ्नो शक्तिअनुसार व्रतको
 परपा गर्नुपर्छ ॥३६॥ साधकले ब्राह्मणहरूलाई वस्त्र, धन
 धान्य, गाई र सुवर्ण दान दिनुपर्छ । जसले यसरी भाद्र शुक्ल
 प्रतिपदादेखि षष्ठमीसम्म भगवान् श्रीगणेशको आराधना गर्दछ
 त्यसका दुःसाध्य कर्महरू पनि साध्य बन्दछन् ॥३७॥ त्यो
 भक्त पुत्र-पौत्रले सम्पन्न भई यस लोकका सम्पूर्ण भोगहरू भोगेर
 अन्तमा स्वर्गमा जान्छ। त्यस्ता भक्तको त्यहाँ इन्द्र आदि

नवन्ते पादकमले तस्य द्या अष्टनायिका ।
अन्धस् लभते दष्टि मूको वाचं लभेद् ध्रुवम् ॥३९॥
वधिर श्रुतिमाप्नोति पङ्गुश्च चरणावपि ।
भार्यार्थं लभते भार्या विद्यार्थं लभते मतिम् ॥४०॥
एतदेव फलं प्रोक्तं द्वारेषु श्रोतव्यमतः ।
नन कदापिद् देवेशो मयूरेशोऽखिलान् सुरान् ॥४१॥
उवाच हलक्षणाया वाचा हरिब्रह्मशिवादिकान् ।

मयूरेश उवाच

यदर्थमवतीर्णोऽहं तत्कार्यं च कृतं सुरा ॥४२॥
निहता बहवो दैत्या भूभारश्च कृतो लघुः ।
मिन्धो, कारागृहात् सर्वे मोचिता अमृतान्वसः ॥४३॥
स्वाहास्वधावषट्कारा भविष्यन्ति यथा पुरा ।
भवतामाज्ञया देवा यास्ये स्वं धाम सम्प्रतम् । ४४॥
एवमाकर्ण्य तद्वाक्यं देवा सर्वे शुचान्विता
त्यजन्तोऽश्रूणि सम्प्रोक्षु परस्परमुखेक्षणा ॥४५॥
अस्मांस्त्यक्त्वा मयूरेश । क्व वा गन्तुं समीहसे ।
कथं स्नेहं परित्यज्य नैष्ठुर्यं परमं गतः ॥४६॥
ततस्तत् पार्वती श्रुत्वा सहसा शोककर्षिता ।
पपात मुचिर्छिता भूमौ मुहूर्तादवदच्च सा ॥४७॥

पार्वत्युवाच

दीननाथ ! दयासिन्धो ! मिन्धुदैत्यविमर्दन ! ।
क्व यास्यसि जगन्नाथ ! हित्वा मां जननीं तव ॥४८॥
न स्थास्वन्ति मम प्राणास्त्यधि यत्ने सुरेश्वर ! ।

देव उवाच

द्वापरे पुनरेवाहं यास्ये त्वत्पुत्रतां शुभे ॥४९॥

लोकपालाहकूले पूजा गर्दछन् । स्वर्गका अष्टनायिकाहकूले त्यस्ता
भक्तका पाठ देबाएर सेवा गर्दछन् । अन्धाले यसरी ब्रत गर्दछ
भने आँखाको शक्ति प्राप्त गर्दछ । लाटाले यसरी आरधना
गर्दछ भने चाणीको शक्ति प्राप्त गर्दछ । बहिराले यसरी ब्रत
गर्दछ भने मुनि शक्ति प्राप्त गर्दछ । लङ्कडाले यसरी भक्ति गर्दछ
भने चरणहरू प्राप्त गर्दछ । पत्नीको कामना गर्ने मानिसले यसरी
भक्ति गर्दछ भने उत्तम पत्नी प्राप्त गर्दछ । विद्यार्थीले यसरी भक्ति
गर्दछ भने उत्तम बुद्धि र विद्या प्राप्त गर्दछ । ३८-४० । यसरी
भगवान् श्रीगणेशको धामका चार द्वारहरूको उपासनाबाट प्राप्त
गरिने फल बताउँछो छ । एक दिनको कुरा हो भगवान्
श्रीगणेशले नारायण, ब्रह्मा, शिव आदि सम्पूर्ण देवताहरूलाई
पशुर बाणोद्वारा सम्बोधन गर्दै भन्नुभयो -

श्रीगणेशले भन्नुभयो- 'हे देवताहरू ! मैले जुन कामका
लागि अवतार लिएको थिएँ, त्यो काम पूरा गर्ने । ४१-४२॥
मैले धेरै थारै दैत्यहरू मारेर पृथ्वीको मर हलुका बनाएँ ।
सिन्धु दैत्यको कारागृहमा थुनिएका सबै देवताहरूलाई मुक्त
गराएँ । ४३ । अब सोध्ने होकना पहिलेजस्तै स्वाहा, स्वधा र
वषट्कारका कर्पहरू सम्पन्न हुनेछन् । हे देवगण ! तपाईंहरूले
भलाई आज्ञा दिनुहोस् । म श्रीगणेशधाम जान चाहन्छु ।'
भगवान् श्रीगणेशका यी कुरा सुनेर सबै देवताहरू शोकमग्न
भए । अँखिबाट आँसु बगाउँदै परस्परमा एकले अर्काको मुख
हेर्दै भने 'हे श्रीगणेश ! हामीहरूलाई छुडेर हजुर कहाँ जान
चाहनुहुन्छ ? हामीसँग गाँसेको पाया चटुक्क बिर्सेर किन
यतिविधि निष्ठुर हुनुभएको छ ?' ४४-४६॥ आफ्ना छोरा
श्रीगणेशको कुरा सुनेर पार्वती पनि शोकविह्वल भई मुकिँउन
भएर पुईमा लड्नुभयो । एक मुहूर्तपछि जागेर ऊँले आफ्ना
भाव यसरी व्यक्त गर्नुभयो । ४७॥

पार्वतीले भन्नुभयो - 'हे दीननाथ, हे दयाका सागर,
हे सिन्धु दैत्यका संहारक । हे जगन्नाथ ! आफ्नी आमालाई
छाडेर हजुर कहाँ जानुहुन्छ ? हजुर जानुभएपछि मेरा पनि
प्राण रहनेछैनन् ।'

श्रीगणेशले भन्नुभयो - 'हे अमा पार्वती ! हे कल्याणी
म केरि दुष्प्रसुगमा हजुरको पुत्र भएर पैदा हुनेछु । ४८-४९॥

न मिथ्या वचनं मे स्थात्र चिन्तां कर्तुमर्हसि ।
ममर्षि दुःखमनुलं वियोगात् नन जायते ॥५०॥
नैकत्र सर्वदा भातः । मुहदां वसतिर्भवेत् ।
सिन्दूरो राम दैत्योऽपि भविष्यति सुदारुणः ॥५१॥
अवध्यः सर्वदेवानां तदाऽहं स्यां नवार्धकः ।
स्मृतमात्रस्तवाग्रेऽहं स्थास्यामि शिवनन्दिनि ॥५२॥
नतः षडाननः ग्राह नय मां सत्र यास्थसि ।
जालके कृपणे वीने नौदासीन्यं हि युज्यते ॥५३॥

देव उवाच

न चिन्तां कुरु बन्धो ! त्वमत्रायास्थाम्यहं पुनः ।
भवतो न वियोगो मे सर्वान्तर्यामिणः खलु ॥५४॥
तस्यै वदो मयूरं तं मयूरेशः त्वयन्धवे
मयूरध्वज इत्येवं नाम चक्रेऽस्य तत्क्षणमात् ॥५५॥
आरुरोह मयूरं तं स्कन्दो बन्धोऽन्धजया ।
नस्मिन्नेव क्षणे देवोऽन्तर्दधे स मयूराद् ॥५६॥
तस्मिन्नन्तर्हिने केशा अपश्यन् हृदि तं सदा ।
ततो ब्रह्मा बालुकाभिः कृत्वा मूर्तिं गजाननीम् ॥५७॥
स्थपयामास विधिवत् प्रासादे सुमनोहरे ।
पुष्पजः सर्वलोकास्तमुपचारैर्ब्रथाविधिः ॥५८॥
वसिष्ठश्चा मुनिगणैः सम्पुर्णह्यकमण्डली ।
सर्वं नित्यविधिं कृत्वा यद्युर्मूर्तिं सुशोभनीम् ॥५९॥
उपोष्य केचिद् पितृधृत्वाणि धामलब्धये ।
भ्नात्वा नत्वा मयूरेशं धावमानास्तथाऽपरे ॥६०॥
ऊचुः परस्परं देवा मुनयोऽपि मुदा तदा ।
नैतद्दृशं पुण्यक्षेत्रं यत्र देवः स्थितः स्वयम् ॥६१॥

हे आमा । मेरो वचन मिथ्या हुँदैन, हजुरले चिन्ता नगर्नुहोस्
मलाई पछि हजुरसँग वियुक्त भएर रहँदा साह्रै दुःख लाग्नेछ
तर के गर्ने ? संसार हो, आफन्तहरूसँग सधैं सँगै बस्न
पर्दैन । छपर-युगमा हरलाग्दो सिन्दूर नाम गरेको दैत्य पैदा
हुनेछ ॥५०-५१॥ देवताहरूद्वारा त्यसको वध असम्भव हुनेछ
हे शिवगृहिणी ! त्यस बेला म हजुरको पुत्र भएर पैदा हुनेछु
हजुरले संज्ञा गर्नुभयो भने जुन बेला र जुनसुकै ठाउँमा पनि
दिनदिनै हजुरका सामु हाजिर हुनेछु ॥५२॥ त्यसपछि भगवान्
श्रीगणेशका राजा स्कन्दले दुःखी हुँदै भन्नुभयो - हे माइ
श्रीगणेश ! मलाई हजुर जहाँ जानुहुन्छ त्यही लैजानुहोस् ।
नला जेसुकै भए पनि म हजुरका निमित्त बालक हुँ, सानो
चित्तको मानिस हुँ र दीनदुःखी छु । त्यस कारण तपाईंले मेरो
उपेक्षा गर्न हुँदैन ॥५३॥

श्रीगणेशले भन्नुभयो - 'हे दाजु ! हजुरले चिन्ता
नगर्नुहोस् म फेरि यहाँ आइनेछु । सबैका घटघटमा अन्तर्यामी
भएर बस्ने भएकाले हजुर र मेरो कहिल्यै पनि वियोग
हुँदैन ॥५४॥ बसरी संज्ञाएर भगवान् श्रीगणेशले आफ्ना राजा
स्कन्दलाई आफ्नो वहन मयूर दृष्ट्वाउनुभयो र स्कन्दको नाम
मयूरध्वज राखिदिनुभयो । त्यसपछि स्कन्द आफ्ना भाइ श्रीगणेशबाट
प्राप्त भएको वहन मयूरमा सवार हुनुभयो ॥५५-५६॥ त्यसपछि
गुरुनौ भगवान् मयूरेश सबैका सामु अन्तर्धान हुनुभयो
श्रीगणेश अन्तर्धान हुनुभएपछि ब्रह्मा, विष्णु र शिवजीले हृदयमा
उहाँको ध्यान गर्नुभयो । ब्रह्माजीले बालुकाको श्रीगणेशमूर्ति
बनाएर आफ्नो ब्रह्मधाममा सुन्दर मन्दिर तयार गरी मूर्ति
प्रतिष्ठा गर्नुभयो । ब्रह्माजीलगत्तै सबै सत्यलोकका वासिन्दाले
विधिपूर्वक अनेक शरि उपचारहरूबाट भगवान् गजाननको
पूजा गरे ॥५७-५८॥ वशिष्ठ आदि मुनिहरूले ब्रह्मकमण्डलुभवा
नदीमा स्नान गरी नित्यविधि पूरा गरेर ब्रह्माजीले स्थापना
गर्नुभएको गजानन मूर्तिसामु आई अराधना गरे । कसैले त्यहाँ
बसेर उपवास गर्दै श्रीगणेशधामप्राप्तिका लागि द्वारपूजा गरे
कसैले स्नान गरी भगवान्लाई प्रणाम गरे । पूजाका लागि
दीडिदेका सम्पूर्ण देवता र ऋषिहरूले कृपस्सका चार्तालाप
गरे । देवताहरूले भने - 'यो ब्रह्मधामसमान अर्को पुण्यक्षेत्र
छैन । यहाँ भगवान् मयूरेश दिव्यहर्ता र सबैका कामना परिपूर्ण
तुलमाठने परमात्मा भनेर विराजमान हुनुहुन्छ' ॥५९-६१॥

मयूरेशो विघ्नहरो भक्तानां कामपूरकः ।
पूजयित्वा मुक्त्वा तु जग्मुस्ते स्वं स्वमाश्रमम् ॥६२॥
ब्रह्मादयः सुराः स्वं स्वं पदमभ्यागमन्तदा ।
शङ्करः सपरीवारः कैलासमगमन्मुदा ॥६३॥
म्वधास्वाहावधत्कारिन्द्राद्या भुमुदुस्तदा ।

क उवाच

एवं ते सर्वमाख्यतं त्रेतायुगकृतं मुने ॥६४॥
मयूरेशस्य चरितं श्रवणात् सर्वकामदम् ।
घन्य यशस्यमायुष्यं सर्वपापहरं नृणाम् ॥६५॥
पुत्रदं धनदं विद्याप्रदं तु खनिवारणम् ।
आभिव्याधिहरं कुशुदुष्टरोगादिनाशनम् ॥६६॥
पठतां शृण्वतां पुंसां भुक्तिमुक्तिप्रदं शुभम् ।
विजयश्रीप्रदं नृणां क्षत्रियाणां विशाभयि ६७॥
शूद्राणामपि सर्वेषां श्रीप्रदं पुष्टिवर्धनम् ।
यद् यत् ते परिपृष्टं मे तत् तत् ते कथितं मुने ॥६८॥
गजाननस्य चरितं पुन श्रोष्यसि मन्मुखात् ॥६९॥

यसर' वार्तनाप गरेर भगवान् श्रीगणेशको पूजा गरी नी सर्व
देवता एवं ऋषिहरू आ-आफ्ना धामतर्फ गए ॥६२॥ ब्रह्मा
आदि देवताहरू पनि आ-आफ्ना धामतर्फ जानुभयो । स
परिवार भगवान् शङ्कर कैलासतर्फ लाग्नुभयो ॥६३॥ पृथिवीमा
स्वधा, स्वाहा र वधत्कारपूर्वक कर्महरू चलन थाले । इन्द्र
आदि देवताहरू प्रसन्न भए ।

ब्रह्माजीले भन्नुभयो - हे व्यास ! मैले तिम्रोलाई
भगवान् मयूरेशले त्रेतायुगमा गर्नुभएको लीलाको व्याख्यान
गरें । ६४॥ भगवान्को चरित्रश्रवण गर्दा सबै कामनाहरू परिपूर्ण
हुन्छन् । धन-धान्यको लाभ हुन्छ कीर्ति प्राप्त हुन्छ आयु वृद्धि
हुन्छ र मानिसका सबै पापहरू हुन्छन् । ६५॥ भगवान् श्रीगणेशको
पूजनबाट पुत्र, धन र विद्याको प्राप्ति हुन्छ, दुःखहरूको विनाश
हुन्छ मन एवं शरीरको रोग समाप्त हुन्छ र कुष्ठ आदि असह्य
रोगहरू पनि समाप्त हुन्छन् ॥६६॥ जसले भगवान् श्रीगणेशका
लीलासम्बन्धी कथाहरूको पढ गेदछ र श्रवण गर्दछ त्यसले
भुक्ति एवं मुक्ति प्राप्त गर्दछ श्रीगणेशको कथा सुने र पढ्ने
क्षत्रिकले विजय एवं ऐश्वर्य प्राप्त गर्दछ वैश्यले सम्पत्ति प्राप्त
गरी व्यापार-वणिज्यमा उन्नति गर्दछ र शूद्रले श्रीसम्पत्ति र
पुष्टि प्राप्त गर्दछ । हे व्यास ! तिम्रीले जुन कुरा सोचेका थियो
मैले त्यसको उत्तर दिएँ । भगवान् गजाननका अरु चरित्रका
विषयमा म फेरि बताउनेछु ॥६७-६९॥

ॐ

ॐ इति श्रीगणेशपुराणे क्रीडाखण्डे मयूरेशान्तर्धानवर्णनं नाम षड्विंशत्युत्तरशततमोऽध्यायः ॐ

प्रा.डा. जेपीमाधव हस्तिनाद्वारा नेपाली भाषामा अनूदित श्रीगणेशपुराण क्रीडाखण्डको श्रीमयूरेशको स्वान्तर्धन
प्राप्ति' शीर्षकान्वित एक ग्रन्थ छहौँसी अध्याय पूर्ण भयो । १९६१।

ॐ

सप्तविंशत्युत्तरशततमोऽध्यायः { १२७ अध्याय }

व्यास उवाच

चतुर्गण ! देवेश ! गुणेशचरितं शुभम् ।
काथनं विस्तारद् देव ! चाहं तृप्तोऽस्मि तच्छ्रुत्वात् ॥१॥

सुधया तु विरक्तं स्यात्त कथाश्रवणाग्रः ।
त्रेतायुगकथा सर्वा गुणेशस्य श्रुता मया ॥२॥

गजाननेति नामास्य द्वापरे तु कुतोऽभवत् ।
मूषको वाहनं चास्य कथं यातो महाविभो ॥३॥

कृपया संशयमयु छिन्धि त्वं कमलासन ! ।

क उवाच

मय्यक् पुष्टं त्वया वन्य ! भम चिन्मते भुने ॥४॥

यत् श्रोता च वक्ता च पृच्छकः सिद्धिमानुयात् ।
तां कथां कथयिष्यामि विनायककृतां भुने ॥५॥

द्वापरे यत् कृतं तेन वरितं शृणु साप्तरम् ।
यथा गजाननो देवो रक्तवर्णश्चतुर्भुजः ॥६॥

गजाननश्चाखुषाहन्तत्सर्वं कथयामि ते ।
कदापिद् ब्रह्मभुवनं यात, शम्भुर्यवच्छया ॥७॥

उन्वापयामास तदा प्रसुप्तं कमलासनम् ।
स अत्यतो महाजम्भां चकार क्रोधसंयुतः ॥८॥

तत्र एको महाघोर, पुरुष, समपटन
स च चक्रे महाघोरं शब्दं सर्वभयङ्करम् ॥९॥

चक्रम्ये पृथिवी तेन सावित्रीदीपा सपर्वता ।
दिक्पालाश्रकिनाः सर्वे श्रेष्ठः सुखोऽसृजद् विषम् ॥१०॥

विशीर्णा गिरयः सर्वे भूतान्याकुलतां ययुः ।
कल्पान् इव तत्रासीत् त्रैलोक्यवासिनां नृणाम् ॥११॥

व्यासले भन्तुभयो - हे विधाता हे देवताहरूका स्वामी
हजुरले भगवान् श्रीगणेशको सङ्गलमय वरिष्ठ विस्तारपूर्ण
मलाई सुनाउनुभयो । त्यो सुनेर म अघाएको छैन ॥१॥ मानिस
अमृत पिएर अघाउन सक्छ र विरक्त हुनसक्छ तर कथा सुनेर
कहिल्यै पनि अघाउँदैन र विरक्त पनि हुँदैन । मैले भगवान्
श्रीगणेशको त्रेतायुगमा कतको कथा सुनें । द्वापरयुगमा भगवान्
श्रीगणेशको नाम गजानन कसरी रह्यो ? ॥२-३॥ केहि मूखो
उहाँको कहन कसरी कन पुग्यो ? हे अन्तर्यामी प्रभु । कृपा
गरेर मेरो सो सन्देह निराकरण गर्नुहोस् ।

ब्रह्माजले भन्तुभयो - हे व्यास ! तिमिले मझो मेरो
हृदयमा छेलिहाएको विषयलाई छोएर रक्षी प्रश्न गर्नु किनकि
उत्तम वक्ता र उत्तम श्रीताले कार्यमा सफलता प्राप्त गर्दछन् ।
विनायकको द्वापरयुगसम्बन्धी लीला र चरित्रमा आश्रित कथा
म बताउनेछु हे वेदव्यास । भगवान्ले द्वापरयुगमा अस्ता लौला
गर्नुभयो तिनको विषयमा म सुनउँछु तिमिले ब्रह्मापूर्वक सृष्टि
भगवान् श्रीगणेश चतुर्बाहु र रक्तवर्ण कसरी हुनुभयो त्यो इतिहास
पनि तिमिलाई मैले सुनछुनेछु ॥४-६॥ अझै भगवान् गजानन
मूषको वाहनमा सवार हुनुभयो त्यो कुरा पनि म बताउनेछु ।
कुनै दिवको कुरा हो भगवान् शङ्कर आफ्ना इच्छाले ब्रह्माजीको
सत्पलोकमा पुग्नुभयो ॥७॥ त्यहाँ ब्रह्माजी मस्त निद्रामा हुनुहुन्थ्यो
शिवजीले उठाउनुभयो । अचानक निद्रा टुटेकाले आश्चर्यपूर्णक
आँखा खोल्दै रिसाएर उहाँले ठूलो हाई गर्नुभयो, ८ । ब्रह्माजीले
छाई गर्दा एउटा डरलाग्दो पुरुष पैदा भयो । त्यो पैदा भएको
घोर पुरुषले सबै संसारलाई भयभीत गराउने महाघोर गर्जन
गर्को । ९॥ त्यस गर्जनबाट पर्वत, द्वीप र समुद्रमहित पृथिवी
काँप्न थालिन् । दिक्पालहरू अक्षयमा परे । आतिथ्य श्रेयनागले
पनि आफ्ना फणाबाट विषको भार बगाए ॥१०॥ पर्वतका
शिखरहरू खन थाले । सम्पूर्ण प्राणीहरू आकुल-व्याकुल
भए । स्वर्ग, मर्त्य र पाताल लोकमा बस्ने मानिसहरूका लागि
त्यहाँ कल्पान्तमा अर्थात् प्रलयकालमा हुने दुःख स्रष्टा भयो ।
त्यो पैदा भएको डरलाग्दो पुरुष आफ्ना टाउकाले ब्रह्माछलाई

ब्रह्माण्डं सप्तकेनासौ स्फोटयन्निव तस्थिवान् ।
यदेहनश्चारुगन्धो ध्यानशो भुवनत्रयम् ॥१२१॥

जपाकुसुमदेहस्य प्रभयारुणिताः दिशः ।
भयं किं मदनो जातो द्वितीयो ब्रह्मसम्भवः ॥१३॥

कायस्तु लज्जितस्तस्य मद्यो रूपनिरीक्षणात् ।
पुरातनं सन्निरीक्ष्यैनं विस्मितः कमलासनः ॥१४॥

कस्य त्वं कुत उत्पन्नः किं चिकीर्षसि तत् त्वम् ।

पुरुष उवाच

अनेकानि सुरेश त्वं ब्रह्माण्डानि सृजस्यसि ॥१५॥

विधान्त इव कस्मान्मां सर्वज्ञः सन् विपृच्छसि ।
वृम्भायास्ते समुत्पन्नं कथं मां नावबुध्यसे ॥१६॥

अनुगृहीष्व पुत्रं मां देहि नाम यथामति ।
स्थानञ्च देहि मे नाथ । अक्षयं कार्यञ्च मे वद ॥१७॥

उत्पादकपथं वचस्तस्य प्रोवाच चतुरासनः ।
गन्तव्यं तस्तेऽस्ति सिन्दूराख्यो भविष्यसि ॥१८॥

सामर्थ्यञ्च महत् ते स्यात् त्रैलोक्याकर्षणक्षमम् ।
क्रोधादालिङ्गसे यं त्वं शतधा स भविष्यति ॥१९॥

पञ्चभ्योऽपि च भूतेभ्यो न भयं ते कदाचन ।
देवदानवयक्षेभ्यो मानुषेभ्यो भयं न ते ॥२०॥

इन्द्रादिलोकपालेभ्यः कालादपि भयं न ते ।
न नागेभ्यो न रक्षोभ्यो नाहोरात्रे भयं न ते ॥२१॥

यज्ञोवाज्ञं च निर्जीवाद् भयं सिन्दूर ! ते भवेत्
वस यत्र मनस्ते स्यात् स्थातुं त्रिभुवनेष्वपि ॥२२॥

ततः स वरदानेन तुतोष चतुरास्यजः ।
चक्रन्द कम्पयन् शब्दैस्त्रैलोक्यं सचराचरम् ॥२३॥

फुटाउन ताम्बिएरुरि उभियो त्वसका शरीरबाट फैलिएको मीठी गन्ध त्रिभुवनमा नै व्याप्त भयो । १२१-१२२ । जपापुष्पजस्तै रातो वर्ण भएकै त्वस-डरलाम्दो प्राणीको रातो वर्णको कान्तिबाट दिशाहरू पनि रातै भए । मानिसले मनमा तर्क गरे - 'कै यो ब्रह्माजीबाट पैदा भएको दोस्रो कामदेव हो ? स्वयं कामदेव त यस पुरुषको रूप दर्शन गर्नसाथ आफूभन्दा सुन्दर भएकाले लज्जित भए । आफ्ना सामु विचित्र प्राणी उभिएको देखेर ब्रह्माजी पनि चकित हुनुभयो । १३-१४ । उहाँले त्वसलाई सोध्नुभयो - 'तिमी कसका छोरा हो ? कुन माताबाट पैदा भयो ? के काम गर्न चाहन्छौ ? मलाई बताऊ ।

पुरुषले भन्यो - 'हे ब्रह्माजी ! तपाईंले त असंख्य ब्रह्माण्डको रचना गर्नुहुन्छ, सबै कुरा जान्नुहुन्छ, भ्रान्तिमा परेहोँ गरी मलाई किन सोध्नुभएको हो ? तपाईंले हाई गर्दा तपाईंकै मुखबाट उत्पन्न भएको मलाई के तपाईंले चिनुहुन्न ? म तपाईंको छोरा हुँ । ममाथि कृपा गर्नुहोस् र आफ्नो बुद्धिअनुसार मेरो नामकरण गर्नुहोस् । म कहाँ बस्ने ? मलाई आवासको व्यवस्था मिलाउनुहोस् । हे नाथ ! मैले खाने के हो र गर्ने के हो ? त्वसको पनि निरूपण गर्नुहोस् ॥१५-१७॥ आफ्नो हाईबाट जन्मेका विचित्र पुरुषको कुरा सुनेर ब्रह्माजीले कतुमयो - तिमी शरीरमा रातो वर्ण छ, तिमी सिन्दूरजस्ता राता छौ त्वस कारण तिमी नाम सिन्दूर रहनेछ । १८॥ तिमी सामर्थ्य महान् हुनेछ र त्वस सामर्थ्यले स्वर्ग, मर्त्य एवं पाताललाई आफ्नो वशमा ल्याउनेछौ । तिमीले जसलाई गीसले आलिङ्गन गर्नेछौ त्वसको शरीर सय दुक्का भएर भुईँमा फैलिनेछ । तिमीलाई पृथिवी, जल, आकाश, तेज र वायु यी पाँच तत्त्वबाट कहिल्यै पनि छर हुनेछैन । देवता, दानव, यक्ष र मानिसबाट पनि तिमीलाई कुनै छर हुनेछैन । १९-२०॥ इन्द्र आदि लोकपाल र यमराजबाट पनि तिमीलाई छर हुनेछैन । नाग, राक्षस, दिन र रातबाट पनि तिमीलाई भय हुनेछैन । हे सिन्दूर ! सजीव र निर्जीव पदार्थबाट पनि तिमीलाई छर हुनेछैन । हे छोरा ! स्वर्ग, मर्त्य, पातालमध्ये कुन लोकको कुन ठाउँमा तिमीलाई बस्न मन लाग्छ त्यहीँ बस् ॥२१-२२॥ ब्रह्माजीबाट यसरी वरदान पाएपछि त्यो पुत्ख अत्यन्त सन्तुष्ट भयो । त्वसपछि आफ्नो छोरा गर्जनबाट जड-चेतनसहित स्वर्ग, मर्त्य, पाताललाई

चुक्षुभुः सागराः सर्वे लोकपालाश्च दुष्टवुः ।
उवाच स तदा देवं नमस्कृत्य पितरमहम् ॥२४॥

सिन्दूर उवाच

तव वाक्यामृतेनाहं प्रीतो ब्रह्माण्डनायक ।
त्वमेव विश्वं सृजसि पासि हंसि गुणैस्त्रिधा ॥२५॥
त्वयि सुप्ते जगत् सुप्तमन्धकारश्च जायते ।
महद् भार्यं मम विश्वो ! तपोदानव्रतैर्विना ॥२६॥
पुत्रस्नेहान् प्रसन्नस्त्वं चान्यथा ते प्रसन्नता ।
कल्पकोटितपोभिस्त्वं प्रसन्नो जायसे विश्वो ॥२७॥

क उवाच

इत्युक्त्वा तं प्रणाम्यामौ कृत्वापि च प्रदक्षिणाम् ।
जगाम मनसा भूमिं पार्श्वं तर्कमथाकरोत् ॥२८॥
न मे तपो वा ध्यानं वा जपः स्वाध्याय एव च ।
कथं तेन वना दनाः मिथ्या उत ऋता नु ते ॥२९॥
गत्वा द्रष्टव्यामि पितरमित्युक्त्वाऽगात् पितामहम् ।
तुल्यित्वा तु दोर्दण्डी जगर्जं स ध्यानकः ॥३०॥
तमेवाल्लिङ्गितुं चैच्छन् तत ऊचे पितामहः ।
पुत्रस्नेहान्नया दत्ता वरा अन्यस्य दुर्लभाः ॥३१॥
दुष्टभावात्मयस्य त्वमपकर्ममिहागतः ॥३२॥
भुजगस्य यमो वनं विषमव हि जायते ।
दुष्टभावं गतो यस्मान् तस्माद् दैत्यो भविष्यसि ॥३३॥
परमात्माऽवतीर्याशु हनिष्यति गजाननः ।
तवाङ्गं सुरभिं ज्ञात्वा स्वाङ्गे तन्मर्दयिष्यति ॥३४॥

कपाउँदै झन्दन गर्न थाल्यो त्यस गर्जनबाट सागरहरू खुब्बा
मए, लोकपालहरू डराएर भागेन थाले । सिन्दूरले आफ्ना
पिता ब्रह्माजीलाई प्रणाम गरेर भन्यो २३-२४॥

सिन्दूरले भन्यो - 'हे ब्रह्माण्डका स्वामी ! हजुरको
बाणीरूप अमृतपान गरेर म अत्यन्त प्रसन्न भएको छु । हजुरले
तीन गुणको आश्रय लिएर विश्वको रचना गर्नुहुन्छ, पालन
गर्नुहुन्छ र संहार गर्नुहुन्छ । हजुर निदाउनुभयो भने संसारै
निदाउँछ र त्यसमा अन्यकार फैलिन्छ । हे अन्तर्यामी पिताजी
म अत्यन्त भार्यशाली प्राणी रहेछु किनकि तपस्या, दान, व्रत
केही नगरीकन हजुरबाट मैले दूजो वरदान पाउँ । मलाई छोरी
जानेर माया गरी हजुर ममाथि ज्यादै प्रसन्न हुनुभएको हो,
अन्यथा यसरी सबैप्रति हजुर प्रसन्न हुनुहुन्न । हे अन्तर्यामी
कति मानिसले करोडौं कल्पसम्म तपस्या गरेर मात्र हजुरलाई
प्रसन्न तुल्याउँछन् २५-२७॥

ब्रह्माजीले भक्तभयो - आफ्ना पिता ब्रह्माजीसामु मनका
कुरा व्यक्त गरेर उहाँलाई प्रणाम र प्रदक्षिणासमेत गरी त्यसले
घनदेखि नै पृथिवीतर्फ जाने विचार गर्थो । पृथिवीतर्फ जाँदा
बाटामा त्यसको मनमा तर्क उठ्यो- 'मैले तपस्या, ध्यान, जप
र शास्त्रको अध्ययन केही गरेको छैन । केही नगर्दा पनि ब्रह्माजीले
कसरी मलाई यस्ता वरदान दिनुभयो । ती सत्य हुन् अथवा
मिथ्या ? त्यसको निधो भएन ॥२८-२९॥ त्यस कारण
वरदानलाई प्रमाणित गर्न म फेरि ब्रह्माजीका नजिकमा जान्छु
मनेर त्यो ब्रह्माजीका सामु गयो । त्यहाँ गएर आफ्ना दुवै
ध्यानक हातहरू उचाली गर्जन गर्थो । ब्रह्माजीलाई नै क्रोधपूर्वक
आलिङ्गन गर्ने इच्छा गर्थो । त्यो देखेर ब्रह्माजीले त्यसलाई
भनुभयो - 'हे छोरा ! तिम्रोलाई मैले पुत्रस्नेह गरी अरुलाई
दुर्लभ मानिएका वरहरू दिएँ । दुष्ट स्वभाव भएका कारण तिम्रो
मेरो अपकार गर्न आइपुग्यो ३०-३१ । हे दुष्ट ! मैले तिम्रो त्यो
भाषा थाहा पाएको छिर्ने । तिम्रो राम्रो होला भन्ने विचार गरेको
थिएँ । सर्पलाई दुध खुवाईँदा त्यसले विष नै ओकल्छ । तिम्रो
दुष्ट भावनालाई आत्मसात् गरेर व्यवहार गर्नु । त्यस कारण
तिम्रो दैन्य हुनेछौ र गजानन परमात्माले अवतार लिएर तिम्रो
वध गर्नुहुनेछ । उहाँले तिम्रो अङ्गलाई सुगन्धित गरेर आफ्नो

सिन्दूरारुणदेहश्च सिन्दूरप्रिय एव च ।
भविष्यति स देवोऽपि सिन्दूरवध एव च ॥३५॥
एवमुक्त्वा पपांशां भयेन कमलासन-
मनोवायुब्रह्मवेगो निश्वासश्चासमङ्कुल ॥३६॥
दैत्योऽपि पृष्ठतो याति शपमाकर्ण्य मन्युमान् ।
म्वेदेनार्द्रतनुर्दुष्टो दृष्ट्वा दृष्ट्वा पुरो ब्रजन् ॥३७॥
धरिष्यामि पदेऽन्यस्मिन्निति दैत्योऽध्यधावत् ।
वैकुण्ठमगमद् ब्रह्मा कम्पमानस्त्वरान्वित- ॥३८॥

अङ्गमा लेपन गनुहुनेछ । त्यस कारण उहाँको जरीर सिन्दूरझैँ
रालो हुनेछ सिन्दूरका प्यासा भगवान् श्रीगणेश तिम्रै नामबाट
सिन्दूरसंहारकका रूपमा प्रसिद्ध हुनुहुनेछ ३३ ३५ . यसरी
सिन्दूरनामक दैत्यसँग कुरा गरेपछि त्योसँग डराएर भगवान्
ब्रह्माजी भानुभयो मन र वायुको मन्दा पनि तीव्र वेगसा
दौडिई लामा-लामा श्वास-प्रश्वास लिई अगाडि बढ्नुभयो ॥३६॥
उहाँ अगाडि बढ्दा त्यो दैत्य उहाँको पछि लाग्यो । आफूमाथि
ब्रह्माजीको सराप परेको जनेर रिसाएको त्यो दैत्य दौडिदा-
दौडिदा पसिना पसिनाले ढाँकियो तर त्यसले ब्रह्माजीलाई
पछ्याउन छाडेन । ब्रह्माजी कौण्डै वैकुण्ठमा बिराजमान भगवान्
नारायणका शरणमा पुग्नुभयो ॥३७-३८॥

===== ३८ =====

❀ इति श्रीगणेशपुराणे क्रीडाखण्डे सिन्दूरोत्पत्तिर्वर्णनं नाम सप्तविंशत्युत्तरशततमोऽध्यायः ❀

प्र. डा. वेणीमाधव ठकालद्वारा नेपाली भाषामा अनूदित श्रीगणेशपुराण क्रीडाखण्डको सिन्दूरामरको उत्पत्ति
शीर्षकान्वित एक मात्र सनाइसी अध्याय पूर्ण भएको ॥१२७॥

===== ३९ =====

अष्टाविंशत्युत्तरशततमोऽध्यायः { १२८ अध्याय }

क उवाच

म ददर्श समासीनं नारायणमनामयम् ।
 एनकाशुनविलसत्पद्मासवगतं विभुम् ॥१॥
 सोऽपि तं पुरतो वीक्ष्य विवर्णवदने तदा ।
 तत्पृष्ठतो महादैत्यं गगनस्पर्धिमस्तकम् ॥२॥
 उदतिष्ठत वेगेन दयालुः कमलाप्रति ।
 श्रुत्वा कर्तुं समातिङ्ग्य स्वासने क न्यवेशयत् ॥३॥
 सम्पूज्य परिप्रच्छ किं ते कार्यमुपस्थितम् ।
 कथं च प्लानवदनं श्वासबाँझ हतप्रभ ॥४॥
 मम खेदः समुत्पन्नो दृष्टुं त्वां पितामह ।
 इति तद्वचनं श्रुत्वा जगाद कमलासनः ॥५॥

क उवाच

प्रबोधित शिवेनाहं प्रतिपुत्तो निजालये
 ततो मे जम्भतो वज्रत्रात्रिर्गतः पुरुषो महान् ॥६॥
 पतन्ति भूतले भानि यन्मस्तकविधाततः ।
 तस्य मौग्धगन्धेन सर्वे देवा विसिस्मिरे ॥७॥
 यस्य लावपयमीक्ष्यैव लज्जितो मदोऽभवत् ।
 यस्य क्रन्दितशब्देन चक्रम्ये भुवनत्रयम् ॥८॥
 स नमस्कृत्य मां देव विनीतः पुरतः स्थितः
 तलमनम्यै बभूव दत्ताः पुत्रस्नेहेन साधवः ॥९॥
 यं यं त्वमल्लिङ्गयसि स स मृत्युमुपैष्यति ।
 कालोऽपि न रणे स्थानुं तव शक्तो भविष्यति ॥१०॥
 स्थानं च स्वेच्छया तस्य दत्तं देव ! मया ततः ।
 तमस्कृत्य गतो दूरं वितर्कात् पुनरगतः ॥११॥

ब्रह्माजीले मञ्जुषयो सिन्दूरनामक दैत्यले सताइएको
 ब्रह्माजी सैकुण्ठमा पुग्नु भएपछि उहाँले रत्न र सुवर्णले
 शोभायमान भई पद्मासनमा विराजमान निर्विकाररूप भगवान्
 नारायणको दर्शन गर्नुभयो १ नारायणले पनि आफ्ना सामु
 मलिन अनुहार लिएर आएका ब्रह्माजी र उहाँको पिछा गर्दै
 आएको, आफ्नो मस्तकले आकाश स्पर्श गर्ने र विशालकाय
 दैत्यलाई देख्नुभयो दुर्बललाई देखेर भगवान् नारायण आफ्नो
 आसनबाट उठ्नुभयो । दयालु भगवान् नारायणले ब्रह्माजीलाई
 हस्तमा समातेर आफ्नै आसनमा बसाउनुभयो पूजा गरी सम्मान
 गरेर उहाँले ब्रह्माजीलाई सोध्नुभयो- 'हे ब्रह्माजी, तपाईंलाई
 के आइलाम्यो ? किन तपाईंको अनुहार मलिन छ ? किन तलमा
 मास फेरि रहनु गएको छ ? किन तपाईंको मुखमा कान्ति छैन ?
 हे ब्रह्माजी ! तपाईंलाई यस हालतमा देखेर म दुःखी भएको
 छु । भगवान् नारायणले यस्ता कुरा सुनेर ब्रह्माजीले नारायणसँग
 निवेदन गर्नुभयो ॥२-५॥

ब्रह्माजीले मञ्जुषया हे नारायण ! कुनै दिन य
 ब्रह्मलोकको आफ्नो भवनमा निदाइरहेको थिएँ । एक्कायि
 त्यहाँ पुग्नुभएका शिवजीले मलाई जगाउनुभयो । म जागदा
 मेरो मुखबाट टुल्लो हाई प्रकट भयो त्यसबाट एउटा डरलाग्दो
 पुरुष उत्पन्न भयो ॥६॥ त्यस पुरुषले टाठकाले स्पर्श गर्दा
 आकाशका ताराहरू भुईँमा खसेका थिए त्यसको शरीरबाट
 बाहिर प्रवाहित हुने गन्धले देवताहरू छक्क परे त्यस पुरुषको
 सौन्दर्य देखेर कामदेवले राणको अनुभव गरे । त्यस पुरुषको
 क्रन्दनको शब्दले तीनै लोक काँप्न थाले ॥७-८॥ त्यो पुरुष
 मलाई नमस्कार गरेर नम्रतापूर्वक मेरा अगाडि उभियो । हे
 नारायण ! मैले त्यस बला छोरालाई छुँ भन्दा गरी अनेक धरि
 वर दिएँ ॥९॥ मैले त्यसलाई मर्ने 'हे बाबु' तिमीले ज-जसको
 आलिङ्गन गर्छौ त्यो मर्नेछ काल पनि बुद्धमा तिम्रा सामु रहन
 सम्मैछैन । मसरी बताएँ मैले तिमलाई स्वेच्छापूर्वक स्वर्ग,
 मर्त्य, पातालमध्ये कुनै ठाउँमा पनि बस्न सक्छौ भनी बस्ने ठाउँ
 दिएँ । यलाई नमस्कार गरेर त्यो गयो । त्यसलाई बहामा तर्क
 उठेछ र त्यो फेरि फर्केर मेरा सामु आयो ॥१०-११॥ यसैग

अन्ववालिङ्गितुं यातोऽपलमस्माद् भयादहम् ।

इम्यामह्य सहसा वेगेन त्वामुपागतः ॥१२१॥

युष्मा यद्वा पृष्ठगत कम्पः श्वासश्च मेऽभवत् ।

चिन्ता त्वां शरणं कं वा यामि सर्वेश्वरेश्वर ॥१२२॥

नन्वेऽर्वाच्यमहाविष्णुर्ब्रह्माणं शरणागतम्

देव उवाच

इदं उन्वा वरान् देव । सङ्कटं प्राप्य बुद्धितः ॥१२४॥

इहानी चिन्तया किं स्याद् यद् भाव्यं तद् भविष्यति ।

= जीवां त्रिषु लोकेषु विधातुमुद्यतो भवेत् ॥१२५॥

क उवाच

यावन् नी चिन्तयाविष्टी स्थितौ ब्रह्महरी तदा ।

नावन् न पुरतोऽतिष्ठद् दृष्ट्वा ताभ्यां महासुरः ॥१२६॥

ब्रह्मज गर्जयाभास त्रैलोक्यं बलवन्तरम् ।

ब्रह्माण्डं कम्पयामास ब्रह्माणश्च तदा खलः ॥१२७॥

योऽवदद् रक्ष-रक्षेति विष्णुं त्रैलोक्यरक्षकम् ।

ननो विष्णुर्वर्गौ दैत्यं आद्या मधुरया तदा ॥१२८॥

देव उवाच

न त्वया वरदानेन मनेन योद्धुमुन्सहे ।

अहं सत्त्वगुणोपेत पालने निरतः सदा ॥१२९॥

अथश्च ब्राह्मणो ब्रह्मा तेन योद्धुं न चाहंसि ।

तव युद्धप्रदो देव ख्यातेऽसौ भदनान्तकः ॥१३०॥

तेन युद्धास्व ते कीर्तिमर्हती स्यात् त्रिलोकगा ।

आजैसा मलाई मैं आलिङ्गन गर्न खोज्यो । त्वसको आलिङ्गनकर
जो कोई भर्नसक्ने न आफैले दिएको वरदान सम्प्रेत न भागे
हंसमा सवार पर्ई वेगपूर्वक म हजुरको शरणमा आएको छु ॥१२१॥

(तर त्यो दुष्ट पनि मलाई छुट्याउँदै यहाँसम्म आइपुगेको छ।
अबजब मैले त्यो पुरुषलाई पहचानाई हेको अवस्थामा देख्छु
तबतब डरले मेरो मुटु काँप्छ र श्वास तीव्र गतिमा चलन थाल्दछ
हे सर्वेश्वर भगवान् नारायण हजुरलाई छुट्टी कसको शरणमा
जाउँ ? ॥१२२॥ ब्रह्माजीका धी कुरा सुनेर शरणमा आएको
ब्रह्माजीलाई भगवान् नारायणले सम्बोधन गर्नुभयो।

नारायणले भन्नुभयो - 'हे ब्रह्माजी । तपाईंले पहिले
बुद्धिपूर्वक वरदान दिनुभएन । वरदान दिँदा विचार गरेर दिनुपर्छ
अहिले आफैले दिएको वरदानबाट तपाईं सङ्कटमा पर्नुभएको
छ अब चिन्ता गरेर के हुन्छ ? जे हुन लेख्यो छ त्यही हुन
दिनुहोस् । अब तपाईंका कारणबाट त्यो संसारलाई पीडा दिन
छैन हुनेछ' ॥१२४-१२५॥

ब्रह्माजीले भन्नुभयो - यसरी ब्रह्मा र विष्णु जिनले
युक्त पथर रहनु भएको समयमा सामुमा रहेको त्यो महादैत्य
गर्जन गर्न थाल्यो र स्वर्ग मर्त्य, प्रतालालाई गर्जनबाट थर्काउन
थाल्यो । ॥१२६॥ त्यस दुष्टले ब्रह्माजी र ब्रह्माजीद्वारा निर्मित
ब्रह्माण्डलाई पनि कम्पायमान बनायो । तत्पश्चात् ब्रह्माजीले
तीन लोकका रक्षक नारायणसँग हे नारायण । रक्षा गर्नुहोस्
रक्षा गर्नुहोस् भनी प्रार्थना गर्नुभयो । त्वस जेला भगवान् नारायणले
दैत्यसँग योडा वचन प्रयोग गर्दै कुराकानी गर्नुभयो । १२७-१२८।

नारायणले भन्नुभयो - 'हे दैत्य । तिम्रीले गर्जन
गर्चौ । तिम्रो गर्जन भनेको हाम्रा निमित्त युद्धको आह्वान हो
तिम्रो आफ्नो शक्ति छैन । पाएको वरदानबाट मानेका छौ ।
त्यस कारण अरुको शक्तिबाट बलवान् देखिने आफ्नो शक्ति
नभएको नामदसँग मलाई युद्ध गर्ने मन छैन । म सत्त्वगुणले
सम्पन्न छु र सदा संसारको रक्षामा तत्पर छु ॥१२९॥ अब
ब्रह्माजीसँग युद्ध गर्ने कुरा तिम्री गर्न सक्छौ तर ब्रह्माजी ब्राह्मण
हुनुहुन्छ । ब्रह्मणसँग तिम्रीले के युद्ध गर्ने ? त्यो युद्ध सुहाउँदैन ।
तिमीसँग युद्ध गर्नसक्ने देवता भगवान् शङ्करमात्र हुनुहुन्छ र
तिमीले सक्छौ भने उहाँसँग युद्ध गर्नु संसारमा तिम्रो वज्ज्वल
कीर्ति फैलिनछ ।'

क उवाच

इत्याकाशं अचस्तस्य जलूषे दैत्यमुद्धतः ॥२१॥
 उड्डीय प्रययौ सद्यः कम्पयन् भुवनत्रयम् ।
 प्रातयन् पर्वतान् वृक्षांश्चूर्णयन् भ्रह्मा बहून् ॥२२॥
 दिग्गजश्रुतिताः सर्वे सञ्जग्मुर्दिशो दिशः ।
 एवमुपन्यकां यातुः कैलासस्य महागिरिः ॥२३॥
 ददर्शाधित्यकायां स ध्यानस्थं गिरिं खलः ।
 नन्दिभृङ्गिगणार्काणां पार्वत्या सेवितं विभुम् ॥२४॥
 व्याघ्रचर्मपरीधानमर्धचन्द्रविभूषणम् ।
 धम्मङ्गरागशोभाढ्यं करेचर्योत्तरीयकम् ॥२५॥
 दृष्ट्वा देवं तदा दैत्यो निनिच्च सहसा हम् ।
 अनेन किं यथा यूद्धं कर्तव्यं तापसेन ह ॥२६॥
 एतस्य सुन्दरीं भार्यां नीत्वा घामि यदृच्छया ।
 एषं निश्चित्य मनसा गौरीमन्तिकमाययौ ॥२७॥
 तदा चक्रम्ये गिरिजा कल्पान्ते जगतो यथा ।
 निर्धौन्य नयने मूर्च्छामापाशु भयविह्वला ॥२८॥
 दधार तो केशपाशे स दैत्यो दुष्टमानसः ।
 उड्डीय चलितो वेगाच्छृणाच्च गिरिजा तदा ॥२९॥
 रावणेन नीयमाना यथा सा धरणीसुता ।

गिरिजोवाच

औदासीन्यं कथं यातो मयि देवोऽखिलार्थविन् ॥३०॥
 ध्यानं कथं गतोऽम्यर्थे हियमाणो त्वदङ्गके ।
 नाकारि दाम्यं न्यूनं ते येन काठिन्यमागतं ॥३१॥
 कः सखा मोक्षयेन्मा हि प्राणदाता भवेच्च कः ।
 पुनर्मे शङ्कन् को नु दर्शयेद् बलवत्तरः ॥३२॥

ब्रह्माजीले भनुभयो भगवान् नारायणका कुरा मुनेर
 त्यो दैत्य अत्यन्त प्रसन्न भयो ॥२०-२१॥ त्यो तुरुन्तै उडेर
 तीन लोक कण्ठै पर्वत र रुखहरूलाई धूलोपीठो बनाउँदै
 गयो । त्यो उड्ढानबाट दिग्जहरू पनि कम्पायमान भए र दिशः
 भिदिशातर्फ लागे । यसरी त्यो दैत्य कैलास महागिरिको
 उपत्यकामा पुग्यो । २२-२३॥ त्यही गए त्यस दुष्टले कैलासको
 अभित्यकामा ध्यानमुद्राया विराजमान शङ्कर भगवानलाई देखे।
 उहाँ नन्दी, मुङ्गी आदि गणहरूबाट घेरिए पार्वतीद्वारा सेवित
 भई विराजमान हुनुहुन्थ्यो ॥२४॥ उहाँले बासको छाला लगाउनु
 भएको थियो । उहाँको निधारमा चन्द्रमा अलङ्कारका रूपमा
 रहेका थिए । खरानीलाई अङ्गराज बनाएर चारण गर्नुहुने शङ्कर
 भगवान् उज्ज्वल शोभाले सम्पन्न हुनुहुन्थ्यो र उहाँले हात्तीको
 छाला उतारी बनाएर ओढ्नु भएको थियो । २५॥ भगवान्
 शङ्करलाई देखेर त्यस दैत्यले उहाँको निम्दा गर्न धात्थ्यो
 यस्ता अङ्गलमा कसैले निषेध तर्फस्वीयैग के युद्ध गर्ने ? ॥२६॥
 वर यसको दुलही आफन्त राखी रहेछन् । जिनलाई म आफ्नै
 इच्छाले लिएर आन्छु यसो भन्ने निश्चय गरेर त्यो पार्वतीका
 समीपमा आइपुग्यो ॥२७॥ त्यसलाई देखेर महाप्रलयको
 समयमा पृथ्वीको काँपिई पादती पनि डराएर धुर्धुर काँप्नुभन्थे ।
 झोँका चिम्लिए बस्ताबस्दै डरले उहाँ मूर्च्छित हुनुभयो ॥२८॥
 त्यस बेला दुष्ट मन भएको दैत्यले पार्वतीको घुन्ठो ताप्यो ।
 त्यसपछि त्यसले वेगपूर्वक उडेर उहाँलाई साथ लिएर गयो ।
 त्यस बेला गिरिले शोक गर्नुभयो । रावणद्वारा अपहरण
 गरिहा भगवती सीतालले जसरी साधारण नारीकै व्याकुल भएर
 शोक गर्नुभएको थियो त्यसरी नै पार्वतीले पनि शोक गर्नुभयो।

पार्वतीले भनिन् - 'सम्पूर्ण रहस्यका ज्ञाता मेरा प्राणनाथ
 भगवान् शङ्करले मेरो किन तपस्या गर्नुभयो र भएर किन उदासीन
 हुनुभयो? ॥२९-३०॥ दे शिवजी । आफ्नो आधा अङ्ग मानिएको
 श्रीमतीलाई अरुले अपहरण गर्दा पनि कति पीर नगरेर हजुर
 व्यावसाय लाग्नुभयो । मैले हजुरको सेवामा कहिले पनि मुटु
 गरेबस्नो लाग्दैन । किन आज भएर कठोर हुनुभयो? ॥३१॥
 मलाई कुन भित्रले यस्तो कष्टबाट मुक्ति प्रदान गर्ला ? कसले
 मलाई प्राणदान गर्ला ? कुन बलवान् मानिसले यस दुष्टका
 हातबाट छुटाएर भगवान् शङ्करका मामु पुन्याउला ? ॥३२॥

क उवाच

नत शोकाकुला वीक्ष्य तां गणां प्राकुर्वन्सदा ।
अनेन योद्धुं शक्तिर्नो ब्रैलोक्यपाशिनाऽधुना ॥३३॥
शिवश्च ध्याननिष्ठोऽभूद् देवादस्यानुकूलता ।
नीता नो जननी विश्वसृष्टिस्थित्यन्तकारिणी ॥३४॥
मोहिनी सर्वदेवानां सर्वदुःखविनाशनी ।
लावण्यलहरी नीता सर्वयोषिद्वरा शुभा ॥३५॥
गन्धभृता कथं नीता कथं सा पुनरेष्यति ।
ध्यानस्थे शङ्करे सर्वनाशने नेत्रवह्निनः ॥३६॥
नस्मिन् यास्यति लोभेन पुत्रानिह जनन्यथ ।
एवं शोक प्रकुर्वन्तु हाहाकारं रुदन्तु च ॥३७॥
गणेषु विसमर्ज्य ध्यानं क्रोधान्महेश्वरः ।
क्रोधानलेन ब्रह्माण्डं दहन्निव दिशो दश ॥३८॥
पप्रच्छ तान् गणान् शम्भु सङ्कटं किमुपस्थितम् ।
भस्मसात् तं करिष्यामि येन वः कदनं कृतम् ॥३९॥
इति तद्ब्रुवनं श्रुत्वा प्रोचुस्तं ते गणास्तदा ।
अयि ध्यानस्थिते देव ! मन्दराचलसन्निभः ॥४०॥
कृतान्तममरूपः सन्नागतो दैत्यपुङ्गवः ।
यस्य श्वासानिलहता अचलाश्चलत्वं गता ॥४१॥
सम्प्लोढं प्रापिता देवा दर्शनादेव शङ्कर !
नतः स गिरिजां धृत्वा केशवजले महाबलः ॥४२॥
निनाय सत्वरं व्योममार्गेण जननीं हि नः ।
नीयमाना शिवा प्रहृष्टाव धावेति सत्वरम् ॥४३॥
मूर्च्छिता पतिता भूमौ वयं सर्वे विमूर्च्छिताः ।
नद्याविधौ समादाय वयौ स दुष्टमानसः ॥४४॥
श्रुत्वा तेषां वचः शम्भुर्ज्ज्वाल धरम रुषा ।
कुर्वन् भस्मेव लोकानामासौह वर्षे निजम् ॥४५॥

ब्रह्माजीले भयभयों - त्यस बेला पार्वतीलाई शोकले व्याकुल भएकी देखेर शिवजीका गणहरू निराश भए । तिनले भने- 'के गर्ती? शिवजी ध्यानमा हुनुहुन्छ। दैवले गर्दा यस दानवले अनुकूल समय पायो । हामी यो दुष्ट दानवसँग लड्न सक्दैनौ, यसले चिल्लेकोलाई नै चिल्ले सामर्थ्य राख्छ । हामी आफ्ना पार्वती संसारको सृष्टि, पालन र संहारमा समर्थ हुनुहुन्छ सबै देवताहरूलाई आफ्नो गुण र सौन्दर्यबाट मुग्ध तुल्याउने सामर्थ्य पनि राख्नुहुन्छ । प्राणीहरूका अनेक थरि कष्टलाई निवारण गर्ने दयालु जगदम्बाका रूपमा प्रसिद्ध हुनुहुन्छ । सौन्दर्यको विधिव लहरी हुनुहुन्छ त्यस्ती नरोत्तन पार्वतीलाई दानवले आज लचो । उहाँलाई कसरी फर्काउन सकिन्छ ? लोचो दानवको लोभकै कारण ध्यानमा विराजमान हुनुभएका संहारक अधिपति भगवान् शङ्करको आँखाको होधज्वालाबाट दानवका साथै जगत पनि खराबी हुनसक्छ भन्दै छोरे। हसउँदा आमाहरूले हाहाकार गरेझैं शिवगणले शोक गर्दै हाहाकार गरिरहेको अवस्थामा भगवान् शङ्कर क्रोधपूर्वक ध्यानबाट जागृभयो । उहाँको क्रोधको आगोले दश दिशासहित ब्रह्माण्डलाई उदाएजस्तो तानो परिस्थिति पैदा भयो ॥३३-३८॥ भगवान् शिवजीले आफ्ना गणहरूसँग भवुभयो के सङ्कट आइलाग्यो? किन हाहाकार गरिरहेका छौ ? तिम्रोहरूलाई जसले कष्ट दियो त्यसलाई मैले खरानी बनाउनेछु ॥३९॥ यसरी भगवान् शङ्करका कुरा सुनेर ती गणहरूले भने - 'हजुर ध्यानमा लाग्नुभएपछि मन्दराचलझैं विशाल आकारको यमराजझैं डरलाग्दो दैत्य आइपुग्यो । त्यसको श्वासप्रश्वासको आघातबाट पर्वतहरू पनि कम्पायमान भए हे शङ्कर । त्यसको दर्शन गर्नासाथ देवताहरू पनि मोहित भए । त्यसपछि त्यस महाबली दैत्यले पार्वतीलाई तुलछेमा समातेर आकाशमार्गबाट उडायो ॥४०-४२॥ दैत्यद्वारा अपहरण गरिएकी पार्वतीले हामीलाई दौड, दौड मलाई बचाऊ भनी क्रन्दन गर्नुभयो । क्रन्दन गर्दागर्दै मूर्च्छित भई आकाशबाट भुईँमा लड्नुभयो यो देखेर हामीहरू पनि मूर्च्छित भयौं त्यसपछि त्यस दुष्टले उहाँलाई फेरि लिएर गयो' ॥४३-४४॥ आफ्ना गणहरूका अस्ता कुरा सुनेर भगवान् शङ्कर क्रोधले सन्तप्त हुनुभयो । संसारलाई भस्म बनाउन सक्ने ईष्टले चारैतिरै हेर्दै उहाँ नन्दीमा सवार हुनुभयो ॥४५॥ उहाँले आफ्ना दश

त्रिशूलादीनि शस्त्राणि दधानो दशभिर्भुजैः ।
 नभोमार्गेण प्रययौ गर्जयन् विदिशो दिशः ॥४६॥
 यत्रासीत् सिन्दूरो दैत्यस्तं देशमगमन् क्षणान् ।
 अहनत् पृष्ठदेशे न तस्थौ स सम्मुखं तदा ॥४७॥
 मुञ्च भार्या महादुष्ट । दुष्टं मन् वव गमिष्यसि ।
 इत्युक्तः स रुषाविष्टस्त्रिलोकीं भस्मतां नयन् ॥४८॥
 बाहुभ्यां मारयन्नेव प्रययौ शिवसन्निधौ ।
 उवाच च महादैत्यो गर्वेण परिमोहितः ॥४९॥
 नाहं मशकवाक्येन विभेमि भुवनाधिपः ।
 यम्य श्वासान्निनेनाशु कम्पते मेरुपर्वतः ॥५०॥
 तस्थ मे गणना नास्ति सुखं मां मा प्रदर्शय ।
 यदि शक्तिर्मया सार्धं युद्धं कर्तुं तदा क्रमः ॥५१॥
 नो चेदस्यां परिणीय ततः सौख्यमवाप्स्यसि ।
 किं मया सह योद्धव्यं मशकेन त्वया लघो ॥५२॥
 एवमुक्त्वा बाहुयुद्धं कर्तुं शङ्करमाययौ ।
 वुर्गा देवी तु संस्मरन् मयूरेण स्वचेतसि ॥५३॥
 द्विजरूपधरो देवो मयूरेणस्ततस्तयोः ।
 अन्तराले प्रादुरासीत् कोटिसूर्यनिभः क्षणान् ॥५४॥
 सर्वाङ्गसुन्दरो नानाभूषणैरुपशोभितः ।
 परशु मध्यतः कृत्वा वारयामास दैत्यपम् ॥५५॥
 उवाच श्लक्ष्णया वाक्का सिन्दूरं तं द्विजोत्तमः ।
 त्रैलोक्यजननीं गीरीं स्थापयाशु पमान्तिके ॥५६॥
 युध्यस्व शङ्करेण त्वं घावज्जयपराजयौ ।
 जयो यस्य भवेत् तेन प्राप्तेति नान्यथा वचः ॥५७॥
 क उवाच
 द्विजवाक्यं समाकर्ण्य सिन्दूरो हृष्टमानसः ।
 स्थापयामास गिरिजां युद्धाय बहुलासः ॥५८॥

भुजाहरूमा त्रिशूल आदि शस्त्रहरू धारण गर्नुभएको थियो ।
 गजेनबाट दशै दिश धर्काउँदै उहाँ आकाशमार्गद्वारा दैत्य बर्सेको
 हाँसेमा पुग्नुभयो र त्यसको पिठामा प्रहार गर्दै मुखमा हेर्नुभयो ।
 हे दुष्ट ! तँले मेरी प्रिया पार्वतीलाई छाडिदे तँ अब मेरा
 आँखाका सामु फोको छस्, कहाँ जान सक्छस् ? यसरी शिवजीका
 कुरा सुनेर रोषको आवेगमा आई स्वर्ग मर्त्य एवं पाताललाई
 नै खरानी बनाउने किराँतमले आफ्ना दुवै भुजाहरूद्वारा शिवजीमाथि
 प्रहार गर्न खोज्दै त्यो तहाँका सामु आइपुग्यो । अहङ्कारले मत्त
 भएको त्यस महादैत्यले शिवजीलाई भन्यो ॥४६-४९॥ 'म
 लामखुट्टेका कुरा सुनेर डराउने दैत्य होइन । म स्वर्ग, मर्त्य
 एवं पातालको अधिपति हुँ । मेरो श्वासको हवाबाट सुमेरु
 पर्वत काँदछ । मेरो तुलना कसैसँग हुन सक्दैन । तँले मेरा
 सामु मुख नदेखा । यदि तेरो सामर्थ्य छ भने मसँग युद्ध भू
 यिनी पत्नीको मया मार किनकि अब यी मेरी भइन् । तँले
 अर्को बिहे गरे हुन्छ । अर्को श्रीमतीबाट नै सुख पास्नेछस् तँ
 कीरा फट्याङ्ग्रा जस्तो प्राणीले म विरक्तो सर्वाधिक भक्षणान्
 चोरसँग लड्न मुहार्डैम्' ॥५०-५२॥ यसरी उनर दिएर त्यो
 दैत्य भगवान् शङ्करसँग बाहुयुद्ध गर्न आइपुग्यो । त्यस बेला
 भगवती पार्वतीले आफ्नो मनमा भगवान् मयूरेण श्रीगणेशको
 संझना गर्नुभयो ॥५३॥ शिवजी र त्यस दैत्यको बीचमा भगवान्
 श्रीगणेश करोडौं सूर्यको प्रकाशलाई पनि भन्द तुल्याउने स्वरूप
 लिएर ज्योतिर्मय रूपमा प्रकट हुनुभयो ॥५४॥ भगवान् श्रीगणेश
 सर्वाङ्गसुन्दर र अनेक थरि विभूषणद्वारा विभूषित हुनुहुन्थ्यो ।
 भगवान् शङ्करमाथि जाई लामो दैत्यलाई छेक्न उहाँले शिवजी
 र दैत्यको बीचमा आफ्नी बङ्कले तेर्स्याउनुभयो ॥५५॥ त्यसपछि
 ब्राह्मणवेश लिएका श्रीगणेशले मधुर बाणीबाट सिन्दूरानमक
 दैत्यलाई भन्नुभयो - ' हे दैत्य । तँले तीनै लोककी आम्मा
 भगवती पार्वतीलाई मेरो नजिकमा लगउने काम गर् ॥५६॥
 त्यसपछि तँ भगवान् शङ्करसँग युद्ध आरम्भ गर् । जय र
 पराजयको दृष्टिकोणबाट म हेरिरहनेछु । जसले युद्धमा विजय
 प्राप्त गर्छ त्यसले यी पार्वतीलाई आफ्नी बनाएर लैजानेछ
 यसमा फरक पर्ने छैन' ॥५७॥

ब्रह्मजीले भन्नुभयो - शिवजी र आफ्नो बीचमा रहेका
 ब्राह्मणका कुरा सुनेर दैत्य सिन्दूर अत्यन्त प्रसन्न भयो । ब्राह्मणले

तयोस्तु पश्यतारव तावुभावप्ययुध्यताम्
 सिन्दूरश्च महेशश्च नानायुद्धविशारदौ ॥५९॥
 क्रोधसरक्तनयनौ नृत्यतेजःपराक्रमौ ।
 बाहुभ्यां वेष्टितुं यावदियेष सोऽसुरो हरम् ॥६०॥
 अदृश्य एव परशुरस्य जघ्ने बलादुरः ।
 क्षीणशक्तिं ततो दैत्यं त्रिशूलेनाहनद्धरः । ६१॥
 ततोऽशक्तं द्विजवरो वदति स्म हितं वचः ।
 त्रैलोक्यनायकेन त्वं न युद्धं कर्तुमर्हसि ॥६२॥
 गिरिजाशां विहायाशु ब्रजस्व निजमन्त्रिणम् ।
 नो चेदयं शिवो भस्म करिष्यति तवाधुना ॥६३॥
 एवमुक्तो द्विजेनाऽसौ बाज्ज्वां त्यक्त्वा भुव ययौ ।
 ततः सा पार्वती प्रहृष्टा द्विजं प्राप्ते जयं शिवे ॥६४॥
 कोऽसि त्वं मुनिशार्दूल येनाहं मोचिता खलान् ।
 निजं मे दर्शय स्वीयं रूपं नेदं स्वभावजम् ॥६५॥
 मम प्राणाधिकोऽसि त्वं सखा प्राणप्रदो यतः ।
 न भवेदुपकारस्ते प्राणे त्यक्ते द्विजोत्तम ॥६६॥
 एवमाश्रुत्य तां वाचमुवाच स मुनीश्वरः ।
 न त्वं मातर्मेयाकारि किञ्चिदत्र महेश्वरः ॥६७॥
 अजयत् सिन्दूरं दैत्यं मोचिता त्वं शिवेन ह ।
 इत्युक्त्वा पूर्वरूपं स आविश्रुक्ते विनायकः ॥६८॥
 दशदोर्दण्डरुचिरं कर्णकुण्डलयण्डितम् ।
 कस्तूरीतिलकं रत्नमुक्तामालाविभूषितम् ॥६९॥

मनेही उहाँको सामु पार्वतीलाई लिएर राख्यो र युद्ध गर्ने इच्छा प्रकट गर्‍यो । ब्राह्मण र पार्वतीले हेरिरेहेकै जना युद्धमा सिपालु सिन्दूर र शङ्करले युद्ध गरे ॥५८-५९॥ दुवै वीरहरू युद्धकलामा निपुण थिए, दुबैका आँखा रीसले राता देखिन्थे र दुबैका पराक्रम समान थिए । जब त्यस सिन्दूर दानवले आफ्ना दुवै हातबाट भगवान् शङ्करलाई अठ्याउने प्रयास गर्‍यो त्यस बेलामा अदृश्य रूपमा आएको बज्रले त्यसको छातीमा प्रहार गर्‍यो बज्रको प्रहारबाट निस्तेज बज्र पुगेको त्यस दैत्यमाथि भगवान् शङ्करले त्रिशूलप्रहार गर्नुभयो ॥६०-६१॥ त्यसपछि साह्रै अशक्त अवस्थामा पुगेको त्यस दैत्यलाई ब्राह्मणका रूपमा आउनुभएका भगवान् श्रीगणेशले हितकारी वचन भन्नुभयो - 'हे दैत्य त्वर्य, मर्त्य र पातालका स्वामी शिवजीसँग तिम्रोले युद्ध गर्न सुहाउँदैन पार्वतीको आशा छाडेर छिटै तिम्रो आफ्नो घरतर्फ लाग । तिम्रोले त्यसो गर्नौ भने भगवान् शङ्करले तिम्रीलाई भर्खरै खरानी बनाउनुहुनेछ' ॥६२-६३॥ यसरी ब्राह्मणद्वारा उपदेश प्राप्त गरेपछि त्यो दैत्य पार्वती घुम्ने आशा छाडेर पृथिवीतर्फ लाग्यो भगवान् शिवजीले विजय प्राप्त गर्नुभएपछि पार्वतीले ब्राह्मणलाई भन्नुभयो 'हे मुनिश्रेष्ठ! तपाईंको हुनुहुन्छ? आज तपाईंले आएर मलाई दुष्टबाट बचाउनु भयो । तपाईंले आफ्नो वास्तविक रूप देखाउनुहोस् । कहिले देखिएको तपाईंको यो रूप वास्तविक होइन ॥६४-६५॥ तपाईंले मलाई प्राणदान गर्नुभएको हुँदा तपाईं मेरा लागि प्राणभन्दा धेरै भित्र हुनुभएको छ । हे ब्राह्मण ! प्राणत्याग भएको भए तपाईंको उपकारको मूल्य हुने थिएन । म बाँच्न पाउँ न्यसैले तपाईंको उपकारको मूल्यबोध गरेकी छु' ॥६६॥ पार्वतीका यी कुरा सुनेर ब्राह्मणका रूपमा आउनुभएका भगवान् श्रीगणेशले भन्नुभयो - 'हे आमा मैले के गोप्य छु र सबै भगवान् शङ्करकै प्रताप हो । उहाँले नै सिन्दूर दैत्यलाई जित्नुभयो । उहाँले नै शङ्करलाई दानवको हातबाट बोगाउनुभयो ।' ब्राह्मणरूप श्रीगणेशले त्यसो भनेपछि आफ्नो सही रूप देखाउनुभयो ॥६७-६८॥ श्रीगणेशको वास्तविक रूप अत्यन्त सुन्दर थियो । उहाँको निधाममा कस्तूरीको टीका थियो । उहाँ रत्न र मोतीको हारले अलङ्कृत हुनुहुन्थ्यो र अरू अनेक अलङ्कारहरूको कान्तिका कारण पनि अत्यन्त राम्रा देखिनुहुन्थ्यो । उहाँको घाँटी शङ्खतपान थियो र उहाँको स्वरूपकान्ति शेषनामको

नानालङ्काररुचिरं शेषकण्ठमणिप्रभम् ।
दृष्ट्वैव परमास्थानं नन्द गिरिजा तदा ॥७०॥
ननय पादयोस्तस्य स उत्थाप्य च तां जगौ ।

विनायक उवाच

त्रेतायुगे प्राशुखं त्वां दास्यामि दर्शनं पुनः ॥७१॥
अवतीर्य द्वापरे नै गृहे नाम्ना गजावनः ।
भविष्यामि हनिष्यामि सिन्दूरं दैत्यभोजसा ॥७२॥

क उवाच

मृनिरुपधरो देव उक्त्वा चान्तरधीयत ।
ततः शूशोच गिरिजा मृच्छां सा परमा ययौ ॥७३॥
तत ऊर्ध्वे विश्वनाथो मनः स्वस्थं कुरु प्रिये ।
पश्य त्वं हवि तं देवं विनायकमनामपम् ॥७४॥
न मिथ्या भाषितं तस्य यदुक्तं तन् करिष्यति ।
एवमुक्त्वा महादेवो वृषारूढस्तथा सह ॥७५॥
आययौ परमप्रीत कैलासे पवतेश्वरम् ॥७६॥

मजिसमान चम्किरहेको धियो । परमात्म श्रीगणेशलाई यस
रूपमा देखेर पार्वती प्रसन्न हुनुभयो ॥७०-७०॥ पार्वतीले
उहाँको गठमा प्रणाम गर्नुभयो । श्रीगणेशले पनि पार्वतीलाई
उठाई नम्रतापूर्वक कुराकानी गर्नुभयो

श्रीगणेशले भन्नुभयो - 'हे आमा पार्वती, मैले
त्रेतायुगमा हजुरलाई केरि दर्शन दिनेछु । म हजुरको घरमा
द्वापरयुगमा गजावनको रूप लिएर आउनेछु त्यस बेला मैले
सिन्दूरनामक दैत्यलाई मार्नेछु' भन्नेको थिएँ ।

ब्रह्माजीले भन्नुभयो - बाह्यरूप धारण गर्ने भगवन्
श्रीगणेश आमा पार्वतीसँग यसरी कुरा गरेर अन्तर्धान हुनुभयो ।
त्यसपछि पार्वती चिन्तित र मूर्च्छित हुनुभयो ॥७१-७३॥ भगवान्
शङ्करले पार्वतीलाई मूर्च्छित हुनुभएको देखेर संज्ञाउनुभयो- हे
प्रिया ! तिमिले मनलाई स्वस्थ बनाऊ आँखा चिम्लेर आफ्नै
मुटुमा हेर त्यही भावमा श्रीगणेश विराजमान हुनुभएको छ
उहाँले बोलेको कुरा फरक परैन उहाँले जे भन्नुभएको छ त्यो
गर्नुहुनेछ ।' यस्ता पार्वतीलाई संझाएर भगवान् शङ्कर पार्वतीका
सथ नन्दीमाथि सवार हुनुभयो ॥७४-७५॥ केही बेरमा नै
उहाँ पर्वतराज कैलासको उपत्यकामा पुग्नुभयो ॥७६॥

ॐ

ॐ इति श्रीगणेशपुराणे क्रीडाखण्डे गजावनदर्शनं नामाष्टाविंशत्पुत्तरशततमोऽध्यायः ॐ

प्रा.हा. खेर्तुमात्रव वकालद्वारा नेपाली भाषामा अनुदित श्रीगणेशपुराण क्रीडाखण्डको शिव एवं सिन्दूरामुखी सङ्ग्राम र
'द्विज रूप श्रीगणेशको दर्शन' शीर्षकान्वित एक सय अष्टाईसी अध्याय पूर्ण भएको ॥१२८॥

ॐ

ऊनत्रिंशदुत्तरशततमोऽध्यायः { १२९ अध्याय }

क उवाच

ननो दैत्यो मृत्युलोकं गतो गर्वादगर्जत ।
कम्पिता घर्जता सर्वे वृक्षा निपतिता भुवि ॥१॥
मक्षिसिंहाः क्षापदानि बभ्रमुः कानने तदा ।
ननो जिगाय नृपतीन् सर्वान् वीरैश्च दानवः ॥२॥
ब्रह्मादयो जित्वा येन तेनायुष्यन् कथं नृपः ।
केचिद् द्विधा कृतास्तेन केचिन्नभसि बभ्रमुः ॥३॥
केचिच्च सम्पुखे युद्धं कृत्वा स्वर्गं गता नृपाः ।
केचिच्च शरणं याताः सेवकस्त्वमुपागताः ॥४॥
केचिद् भ्रष्टपदा जगद्भ्रष्टभमानेन काननम् ।
एवं जित्वा नृपान् सर्वान् मुनीनामाक्रमे मनिम् ॥५॥
अकरोद् दुष्टबुद्धिः स ब्रह्मन् सहसा च तान् ।
नदा केचिन्मुनिगणास्त्यक्त्वा देहं दिवं गताः ॥६॥
केचिच्च मेरुकन्दर्पा न्यवसन् विगतज्वराः ।
केचिच्च निहतास्तेन केचिच्च ताडिता भृशम् ॥७॥
प्रासादाः सकलास्तेन विध्वस्ता देवता अर्पि ।
एवं तु प्रलये जातेऽलुप्यन् क्रिया च वैदिकी ॥८॥
म्याहास्वधावषट्कारा हाहाकारोऽप्यजायत ।
इवा गिरिगुहास्थास्ते पुनर्यो यक्षकिन्नराः ॥९॥
अमन्त्रयन्त कार्यार्थं तत्र प्राहुर्बृहस्पतिः ।
विद्यमानेभ्यो देवेभ्यस्तेभ्यः सर्वेभ्य एव च ॥१०॥
न भयं विद्यते तस्य तस्माद् देवं विनायकम् ।
प्रार्थयध्वं यदा विप्राः प्रादुर्भावं शिवालये ॥११॥
गजाननेति नाम्ना स करिष्यति च सम्प्रतम् ।
हनिष्यति बलाद् दैत्यं सिन्दूरं नात्र संशयः ॥१२॥

ब्रह्माजीले भन्नुभयो - युद्धमा शिवजैसैं परास्त भ-को
त्यो सिन्दूर दैत्य मृत्युलोकमा गएर अहङ्कार गर्दै गर्जन धाल्यो
त्यसको गर्जनबाट पर्वत काँपे र वृक्षहरू धुँईमा लडे ॥१॥
ब्रह्मलम्भा रहेका बरा-चुल्ही सिंह, बाघ र अरु जनावरहरू
आतिशर एवं छटपटासर चारैतिर घुम्न थाले त्यसपछि त्यस
दानवले पृथिवीमा घुम्दै अनेक वीर र अनेक राजाहरूलाई
युद्धमा परास्त मन्यो ॥२॥ जसले ब्रह्मा आदि देवतालाई पनि
युद्धमा परास्त गरेको थियो त्यस्तो सिन्दूर दैत्यसँग ती राजाहरू
कसरी युद्ध गर्न भव्यो ? त्यसले युद्धमा ती वीर एवं राजाहरूलाई
मान्यो । केहीलाई दुई टुक्रा पार्‍यो, केहीलाई आकाशमा फर्‍योक्‍यो
र ती त्यहीँ चक्कर काट्न थाले ३॥ कसैसँग सम्मुखमै लडेर
तिनलाई मान्यो । ती सबै स्वर्गमा गए । केही बाँचेका राजा र
वीरहरूले शरणमा आएर सेवक बन्ने प्रतिज्ञा गरे केही पदच्युत
भएका राजाहरू स्वाभिमानका कारण त्यसको शरणमा नगएर
वनतर्फ लागे । यसरी सिन्दूर दैत्यले सबै राजाहरूमाथि विजय
प्राप्त गरी मुनिहरूमाथि आक्रमण गर्ने विचार गर्‍यो ॥४-५॥
त्यसको मनमा नराम्र भावना र नराम्रा बुद्धि खेल्न थाले ।
त्यसले ऋषिहरूलाई समातेर त्याई बाँध्यो त्यसको बन्धनमा
परेका कतिपय मुनिहरू देहत्याग गरी दिवङ्गत भए ॥६॥ केही
भगेर मेरुपर्वतको गुफामा गई शान्तिपूर्वक बस्न थाले कसैलाई
त्यसले घाते बुल्यायो र कसैलाई बेसी पिठ्यो ॥७॥ त्यसले
सम्पूर्ण देवताका मन्दिरहरूमा, विध्वंस मच्चायो र देवमूर्तिलाई
टुक्रा टुक्रा बनायो । यसरी प्रलयकालीन दृश्य उपस्थित भएपछि
पृथिवीमा स्वाहा, स्वधा र वषट्कारजस्ता वैदिक क्रियाहरू
लुप्त गए । चारैतिर हाहाकार फैलियो । पर्वतको गुफामा
रहेका देवता मुनि, यक्ष र बिल्वरहरूले विचार विमर्श गर्न
बृहस्पतिलाई बोलाए । त्यस बेला बृहस्पतिले उपस्थित
देवताहरूका सामु भन्नुभयो - सिन्दूर दैत्यबाट अब डराउनुपर्दैन ।
भगवान् श्रीमणेशको प्रार्थना गर्नुहोस् । जब भगवान् श्रीगणेश
कैलास पर्वतमा रहेको भगवान् शिवजीको काममा गजाननका
रूपबाट प्रकट हुनुहुनेछ त्यस बेला उहाँले आफ्नो पाशकमबाट
सिन्दूर दैत्यलाई मानुहुनेछ मसमा कुनै सन्देह छैन ॥ १२॥

निराबाधं जगत् सर्वं भविष्यति तदा सुराः ।
एवमुक्तास्तु जीवेन ते तु देवादयोऽखिलाः ।
भक्त्या परमया युक्तास्तुष्टुवुस्तं विनायकम् ॥१३॥

देवा ऊचुः

जगत् कारणं योऽसौ रविनक्षत्रसम्भवः ।
सिद्धसाध्यगणः सर्वे यत एष अ सिन्धव ॥१४॥
गन्धर्वाः किन्नरा यक्षा धनुष्योरगरक्षसाः ।
यतश्चराचरं विश्वं न नमामि विनायकम् ॥१५॥
यतो ब्रह्मावयो देवा मुनयश्च महर्षयः ।
यतो गुणास्त्रयो जातास्तं नमामि विनायकम् ॥१६॥
यतो नानावल्गवाश्च यश्च सर्वहृदि स्थितः ।
यं स्तोतुं नैव शक्नोति शेषस्तं गणयं भजेत् ॥१७॥
सिन्दूरो निर्मितः केन विश्वसंहारकारकः ।
तेनातीं प्रापितं विश्वं त्वयि स्वाभिनि जाग्रति ॥१८॥
अन्यं कं शरणं याम को नु पास्यति नोऽखिलान् ।
जह्येनं दुष्टबुद्धिं त्वमवतीर्य शिवालये ॥१९॥
इत्युक्त्वा परितेपुस्ते नानानुष्ठानतत्परः ।
निराहारा यताहारा प्राणायामपरायणाः ॥२०॥
धूमपानरताः केचित् केऽपि मीनावलम्बिनः ।
एकपादस्थिताः केचिज्जलमध्ये स्थिता परे ॥२१॥
ऊर्ध्वबाहुतया केचित्केचिच्च योगमास्थिताः ।
केचिच्चकृत्स्नान् देहान् केचिच्च भस्तकानपि ॥२२॥
एवं तेषां निरीक्ष्यैव तपांसि गणराट् तदा ।
आविरासीत् कोटिसूर्यप्रलयानलमग्निम् ॥२३॥

त्यस्य त्रेता सम्पूर्ण जगत्को विघ्नबाधा समाप्त हुनेछन् यसरी
बृहस्पतिद्वारा उपदेश प्राप्त गरेका देवताहरूले परम भक्तिपूर्वक
श्रीगणेशको प्रार्थना गर्न थाले ॥२३॥

देवताहरूले भने - 'सूर्यको नक्षत्रमा पैदा हुनुभएका,
जगत्को उत्पत्तिको कारण, जसबाट सिद्धगण र साध्यगण पैदा
हुन्छन्, जसबाट महासामरहरूको उत्पत्ति हुन्छ जसबाट किन्नर
यक्ष-गन्धर्व-मानिस-सर्प र राक्षस पैदा हुन्छन्, जसबाट सम्पूर्ण
जङ्गल-चेतनसहितको विश्व पैदा हुन्छ ती भगवान् विनायकलाई
नमस्कार गर्दछौं ॥१४-१५॥ जुन भगवान् श्रीगणेशबाट ब्रह्मा
आदि देवता, ऋषि मुनि र महर्षि पैदा हुन्छन् ती विनायक
भागवान्लाई प्रणाम गर्दछौं । जुन भगवान्बाट सत्त्व, रज र तमोगुण
पैदा हुन्छन् ती विनायक भगवान्लाई प्रणाम गर्दछौं ॥१६॥ जसले
अनेक थरि अवतार लिएर संसारको कल्याण गर्नुहुन्छ, जो
सबैको हृदयमा विराजमान हुनुहुन्छ र बस्को स्तुति गर्ने शेषनाग
पनि समर्थ हुँदैनन् ती गणनायकलाई हामीले भज्नुपर्दछ ॥१७॥
जसले विश्वसंहार गर्ने सामर्थ्य भएको सिन्दूर दैत्यको निर्माण
गरे, तिनले संसारलाई तूलो कहि दिए । आज भगवान् श्रीगणेश
हुँदाहुँदै हामी कसको शरणमा जानौं ? हामीलाई कुन अर्को
महापुरुषले रक्षा गर्न सक्छ ? हे भगवन् श्रीगणेश ! हजुरले
छिटो कैलासमा अवतार लिएर दुष्ट सिन्दूर दैत्यलाई
मारिदिनुहोस् ॥१८-१९॥ यस्तो प्रार्थना गरेर ती देवताहरूले
निराहार रही प्राणायाम गर्दै तपस्या मन्त्रजप आदि अनेक कर्म
गरेर दिनबिनाए ॥२०॥ केही देवताहरू एउटा खुट्टामा उभिएर
तपस्या गरिरहेका थिए, केही देवताहरू पानीमा उभिएर तपस्या
गरिरहेका थिए, केहीले अग्निको धूर्त पान गरेर तपस्या गरिरहेका
थिए र केहीले मीनत्रय लिएर तपस्या गरिरहेका थिए । केही
देवताहरूले आफ्ना दुवै हात आकाशतर्फ फैलाएर तपस्या
गरिरहेका थिए, केही अष्टाङ्ग योगको साधनामा संलग्न थिए ।
केही देवताहरूले भगवान् श्रीगणेशको प्रसन्नताका लागि आफ्नै
अङ्गका दुवै दुवैहरू सुछेरा भगवान्लाई चढाइरहेका थिए
केहीले आफ्नो शिरहरू समर्पण गर्दै थिए ॥२१-२२॥ देवताहरूको
यस किसिमको तपस्या देखेर भगवान् श्रीगणेश कोटिसूर्य र
प्रलयकालको अग्निसँग ज्वालाभय बनेर त्यहाँ प्रकट हुनुभयो ॥२३॥

दृष्ट्वा तेजोमयं रूपं जहृषुस्ते सुरास्तदा ।
यश्चिन्तितः स एवायमाविर्भूतोऽखिलेश्वर ॥२४॥
अपनेष्यति नो दुःखं नात्र कार्या विचारणा ।
तत्र ऊचे स भगवांस्तान् सुराश्चिन्तया युतान् ॥२५॥
हनिष्ये सिन्दूरं देवा मा चिन्तां कर्तुमर्हथ ।
दुःखप्रशमनं नाम स्तोत्रं व. ख्यातिमेष्यति ॥२६॥
अतो दुःखविनाशो वा जातोऽस्मान्मदनुग्रहान् ।
एककालं द्विकालं वा त्रिकालं वापि यः पठेत् ॥२७॥
कदाचिन्न भवेदस्य दुःखं त्रिविधमणवपि ।
अहं तु साम्प्रत देवा अवतीर्य शिवालये ॥२८॥
नाम्ना गजानन इति ख्यातः सर्वार्थसाधकः ।
भविष्यामि हनिष्यामि सिन्दूरदीन् महासुरान् ॥२९॥
करिष्यामि शिवादास्थ कौतुकानि प्रदर्शयन् ।

क उवाच

एवमुक्त्वा ततो देवांस्तत्रैवान्तरधीयत ॥३०॥
ततोऽकस्माद् ह्रिमवती शिवानुग्रहतो दधौ ।
तद्गर्भं यद्यद्येऽत्यन्तं दिने दिने यथा शशी ॥३१॥
ततस्तत्तेजसा तप्ता नानादोहदकाङ्क्षिणी ।
उवाच शङ्करं गौरी सन्तप्ता गर्भमेजसा ॥३२॥
अतिशीतस्थलं यत्र तत्र मां नय शङ्कर !
ततोऽसौ वृषभारूढः पृष्ठे तामुपवेशय ह ॥३३॥
भासयन्तीं महातेजःपुत्रेण विदिशो दिशः ।
वाद्यन्तु सर्वबाह्येषु ययौ स क्षितिमण्डलम् ॥३४॥
नानागणैः समायुक्तो बभ्राम काननानि सः ।
धमता तेन दृष्टं हि पर्यलीकाननं महत् ॥३५॥
तत्र विश्रान्तिमकरोत् पार्वत्यानुमतस्तदा
नानापुष्पसमाकीर्णं नानाद्रुमफलान्वितम् ॥३६॥

त्यस वेली भगवान् श्रीगणेशको तेजोमय स्वरूप देखेर ती सबै देवताहरू प्रसन्न भएर भद्र लागे जुन भगवान् श्रीगणेशको आराधना गरिरहेका थियौं, आज उहाँ नै हाम्रा सामु प्रकट हुनुभयो ॥२४॥ स्वर्ग-मन्द-पातालका स्वामी भगवान् श्रीगणेशले हाम्रा कष्ट गरा गर्नुहुनेछ यसमा कुनै शङ्का छैन र विचार पनि गर्नुपर्दैन । त्यसपछि चिन्ता गरिरहेका देवताहरूलाई भगवान् श्रीगणेशले भन्नुभयो - 'हे देवगण! म सिन्दूर दैत्यलाई भर्खरै मारिदिन्छु तपाईंहरू चिन्तामुक्त हुनुहोस्। तपाईंहरूले पाठ गर्नुभएको यो स्तोत्र दुःखप्रशमन स्तोत्रको रूपमा संसारमा प्रख्यात हुनेछ २५-२६ । अब मेरो कृपाबाट तपाईंहरूको दुःख नष्ट हुनेछ । जसले दिनमा एक पटक दुई पटक अथवा तीन पटक यस स्तोत्रको पाठ गर्दछ त्यसलाई आध्यात्मिक, आधिदैविक र आधिभौतिक दुःख लेशमात्र पनि हुँदैन' (स^{३५}) अब छिटै भगवान् शङ्करको धाम कैलासमा गजाननको नामबाट अवतार लिएर सबै भक्तहरूको कार्य सिद्ध गर्नेछु र सिन्दूर आदि महादैत्यहरूको संहार गर्नेछु ॥२७-२९॥ मैले भगवती पार्वतीको पुत्रका रूपमा रहेर उहाँलाई बाललीला देखाउँदै उहाँको सेवा गर्नेछु ।

ब्रह्माजीले भन्नुभयो - यसरी देवताहरूसामु प्रतिज्ञा गरी भगवान् श्रीगणेश तत्काल अन्तर्धान हुनुभयो ॥३०॥ त्यसपछि अकस्मात् भगवती पार्वतीले शिवजीको कृपाबाट गर्भधारण गर्नुभयो। त्यो गर्भ शुक्लपद्मको चन्द्रमाझैँ प्रतिदिन बहिन थाल्यो । ३१॥ आफ्नो गर्भमा रहेका बालकको तेजबाट सन्तप्त भएकी पार्वतीले गर्भकालोन अनेक इच्छाहरू व्यक्त गर्दै भगवान् शङ्करलाई भन्नुभयो - म गर्भको नेजले सन्तप्त भएकी छु । जहाँ अत्यन्त शीतल ठाउँ छ त्यहाँ मलाई लैजातुहोस् त्यसपछि नन्दीमाथि सवार हुनुभएका भगवान् शङ्कर गर्भको तेजले संसारलाई नै प्रकाशित गर्ने भगवती पार्वतीलाई साथमा लिएर चारैतिर बजिरहेका बाजाहरूको मधुर ध्वनि श्रवण गर्दै भगवतहरूका साथ पृथिवीभ्रमणमा जानुभयो वनहरूमा भुम्दाभुन्दै उहाँले पर्यलीनामक विशाल वन देख्नुभयो ॥३२-३५॥ उहाँले पार्वतीको अनुमति लिएर त्यहाँ विश्राम गर्नुभयो त्यो वन हरिया वृक्ष र लताले शोभायमान, अनेक फलफूलले सम्पन्न र तलाउ

सरोचापीयूतं सान्द्रतरुच्छायं मनोरमम् ।
यत्रोस्त्राणां न प्रवेश कैलासशिखरोपमम् ॥३७॥
नन्दनादधिगोभं तद् वनं चैत्ररथादपि ।
तद्दीक्ष्य गिरिजा प्रोच इच्छया सदृशं शिवम् ॥३८॥
वनं प्राप्तं महादेव क्रीडावोऽत्र पिर विभो ।
गणानायपि सर्वेषां प्रीतिस्तत्र ह्यभूत्तदा ॥३९॥
ततो गणा मण्डपं ते चक्रुस्तत्प्रियकाम्यया
नानावेदीगृहयुतं नानोपस्करसंयुतम् ॥४०॥
तत ऊचै शिवो देवी वमात्र त्वं गणैर्युता ।
यद् यत्ने प्रार्थितं तस्मै दास्यन्ति मदनुग्रहात् ॥४१॥
तत स्वयं जगामाशु ध्यानस्थोऽभृद्धिमालये ।
सखीभिः पार्वती तत्र चिक्रीडे मा यथा रुचि ॥४२॥
अरक्षस्तां कोटिगणाः समन्तादावृतास्तदा ।
तदाज्ञावशगतः सर्वे चन्दमूलफलशिनः ॥४३॥

एवं कुबाले रमणीयं थियो । सघनताका कारण त्यहाँ सूर्य एवं चन्द्रमाका किरणहरूको प्रवेश सम्भव थिएन । त्यस पर्यन्ती वनमा कैलासको शिखरमा जस्तै शीतलता थियो , त्यो वन इन्द्रको नन्दन वन र कुबेरको चैत्ररथ वनभन्दा पनि रमणीय थियो । त्यस वनलाई देखेर भगवती पार्वतीले भगवान् शिवजीलाई भक्तुभयो - 'हे प्रभो ! हामी उत्तम वनमा आएका छौं अब धेरै कालसम्म हामीले आनन्दपूर्वक विहार गरौं ।' त्यस वनमा गएपछि भगवान् शिव जीका गणहरू पनि रमाए ॥३६-३९॥ ती गणहरूले भगवान् शङ्कर र पार्वतीको आनन्दविहारका लागि सुन्दर मन्दिर तयार गरे । त्यस मन्दिरमा अनेक वेदी र अनेक थरि सामग्री थिए । त्यसपछि शिवजीले पार्वतीलाई भक्तुभयो - 'हे पार्वती ! तिमी गणहरूका साथ यही बस् । तिमीले चाहेका पदार्थ गणहरूले पुर्‍याउने छन् ।' तिमीमाथि मेरो अनुग्रह रहनेछ' ॥४०-४१॥ यसरी पार्वतीलाई आज्ञा दिएर भगवान् शङ्कर हिमालयमा गई ध्यानमा लीन हुनुभयो । पार्वती पनि आफ्ना सँगिनीहरूका साथ विहार गर्दै रमाएर रहनुभयो । सुरक्षकता लागि खटिएका चन्दमूलभोजी करोडौं शिवगणले सुरक्षा र सेवा गरे ॥४२-४३॥

ॐ

ॐ इति श्रीगणेशपुराणे क्रीडाखण्डे गौरीदोहदवर्णनं नामैकोनत्रिंशदुत्तरशततमोऽध्यायः ॐ

प्रा.डा. वेर्णीमाप्रसन्न इकालद्वारा नेपाली भाषामा अनुदित श्रीगणेशपुराण क्रीडाखण्डको 'संभोजी पार्वतीका गर्भकार्तिक इच्छा पूरा गर्दै शिवगणद्वारा निरन्तर शुश्रूषा' गीर्वाणवित्त एक सय उत्तरीमा अध्याय पूर्ण भयो ॥१९९१॥

ॐ

त्रिंशदुत्तरशततमोऽध्यायः { १३० अध्याय }

क उवाच

ननम् नवमे मामि पूर्ण साऽसूत बालकम् ।
 चारुचन्द्राननं पद्मशोभाजिन्नयनं शुभम् ॥१॥

किरीटकेयूग्धं कोटिसूर्यसमप्रभम् ।
 प्रवालाधरशोभाढ्यं चतुर्बाहुविराजितम् ॥२॥

मृक्ताहारधरं चारुकङ्कणीरुपशोभितम् ।
 यशुं कमलं भाला मोदकांश्च करैर्दधत् ॥३॥

ध्वजाङ्कुशाब्जविलसत्पादपद्मसमन्वितम् ।
 केङ्कणीजालविलसच्छारुगुल्फयुतं शुभम् ॥४॥

धालचन्द्रं कोटिचन्द्रनिभं वह्निसमप्रभम् ।
 एव दृष्ट्वा स्वरूपं सा चकम्पे हर्षनिर्भरा ॥५॥

किमिदं तेज उदितं नयनाच्छादकं महत् ।
 कोऽसि त्वं वद मे प्रेतो नन्दयस्व कृपां कुरु ॥६॥

उच्युक्त्वा तं नमश्चक्रे स्मरन्ती पूर्वजं वचः ।
 नन ऊचे महोमूर्तिर्मा मातर्यिमना भव ॥७॥

गुणशोऽहमनेकानां ब्रह्माण्डानां विधायकः ।
 अमङ्गुघाता मेऽवतारा न ज्ञायन्तेऽमरैरपि ॥८॥

इच्छया सृष्टिसंहारपालनानि करोम्यहम् ।
 त्रिधा रूपं विधायाह विश्वस्य शिष्यनन्दिनि ॥९॥

त्रेतायुगेऽवतीर्णेन त्वद्गृहे लीलया पुरा ।
 अनेकानि जरित्राणि कृतानि सिन्धुनाशनम् ॥१०॥

यदृश्वरनामाह षड्भुजोऽज्जन्मवर्णकः ।
 तदा मया बचो दत्तं द्वापरे ते सुतः पुनः ॥११॥

मवेयं सेवकश्चाह सिन्दूरान्धोचिता मया ।
 द्विजरूपेण सहसा स्मर सर्वं शुचिस्मिते ॥१२॥

ब्रह्माजीले भन्नुभयो - नै महिना पुगेपछि भगवती पार्वतीले सुन्दर, चन्द्रमाजस्तो अनुहार भएका, कमलको शोभालाई परास्त गर्ने आँखाले सुहाउनुभएका, मङ्गलमय किरीट र केयूर धारण गर्नुहुने, कोटिसूर्यसमान कान्तिले सुहाउनुभएका मृगाको माला धारण गरी अत्यन्त शोभासम्पन्न देखिनुहुने चतुर्बाहु मोर्तीको हार र सुन्दर बाला लगाउनुहुने, आफ्ना हातहरूमा परशु, कमल, भाला र लड्डू लिनुहुने, पाठमा ध्वजा, अङ्कुश र कमलका चिह्नले शोभायमान किङ्कणीले सुहाउनु भएका शिरमा चन्द्रमा धारण गर्नुहुने करोडौं चन्द्रको कान्तिले सुहाउनुभएका र अग्निप्रै देदीप्यमान बालकलाई पैदा गर्नुभयो बालकको यति राम्रो स्वरूप देखेर भगवती पार्वती अत्यन्त हर्षित र कम्पित हुनुभयो ॥१-५॥ मेरो कोखबाट कस्तो नेल पैदा भयो ? तेजको कान्तिले मैले आँखाले हेर्न पनि सकिन ? मेरा आँखाका ज्योति ढाकिए । हे बाबु ! तिमी को हो ? भन आफ्नो भौटो चापीले मेरो हृदयलाई आनन्दित तुल्याऊ । ममाथि कृपा गर यसरी भाव व्यक्त गरेर पार्वतीले प्राचीन घटनाहरू याद गर्दै बालकलाई नमस्कार गर्नुभयो । त्यसपछि ती तेजोमूर्ति बालकले भने- 'आमा ! चिन्ता नगर्नुहोस् ॥६-७॥ म अनेक ब्रह्माण्डको सृष्टा तीन गुणको स्वामी श्रीगणेश हूँ । मेरा असङ्ख्य अवतारका विषयमा देखेकाहरू धनि राम्ररी जान्दैनन् । हे शिष्यप्रिया पार्वती ! म आफ्नो इच्छाले तीन रूप लिएर संसारको सृष्टि, संहार र पालन आदि कार्य गर्दछु । म पहिले त्रेतायुगमा लीलापूर्वक हजुरको घर कैलासमा पैदा भएको थिएँ । मैले अनेक चरित्रहरू त्यहाँ देखाएँ । त्यस कैला सिन्धु दैत्यको नाश पनि गरें । त्यस समयमा म मयूरेश्वरको रामबाट प्रसिद्ध थिएँ । मेरो त्यस अवतारको उर्ण सेतो थियो र म छ भुजाले भुहारेको थिएँ । त्यस वला मैले हजुरलाई द्वारयुगमा फेरि हजुरको पुत्र भएर जन्म लिनेछु भन्ने वचन दिएको थिएँ । आज म हजुरको सेवा गर्न आइपुगेको छु । हजुरलाई याद होला म गर्भमा आउनुभन्दा पहिले हजुरका सामु आएको थिएँ सिन्दूर दैत्यले हजुरको अपहरण गरी ब्राह्मणको रूप लिएर मैले हजुरलाई त्यस दैत्यबाट मुक्त गरेको थिएँ । हे आमा !

तदपि तनयस्तेऽहं भविष्यामीत्यथाब्रुवम् ।
तदिदं वचनं सत्यं मयाऽसम्प्रादि पार्वति ॥१३॥

भूभारञ्च हरिष्यामि सिन्दूरञ्च महाबलम् ।
सेवनञ्च करिष्यामि तत्र मार्तण्डज्ञानम् ॥१४॥

विख्यातोऽहं भविष्यामि भक्तानां कामपूरकम् ।

क उवाच

एवं श्रुत्वा ब्रह्मो गौरी स्मृत्वा सर्वं पुरातनम् ॥१५॥
नत्वा तुष्टाश्च देवेशं त्रिशंशं विधनाशकम् ।

गौर्युवाच

निर्विकल्पचिदानन्दधनं ब्रह्मस्वरूपिणम् ॥१६॥

भक्तप्रिय निराकारं भाकारं गुणभेदतः ।
नमाम्यहमतिस्थूलमणुभ्योऽणुतरं विभुम् ॥१७॥

अव्यक्तं व्यक्तिमापन्नं रजःसत्त्वतमोगुणम् ।
मायाविर्गं मायिनञ्च सर्वमायाविदे प्रभुम् ॥१८॥

सर्वान्तर्यामिणं नित्यं सर्वाधारं परात्परम् ।
धनुर्गामपि देवानां मानसस्याप्यगोचरम् ॥१९॥

महद् भाग्यं मम विभो ! स त्वं मे पुत्रतां गतः ।
प्रतीक्षक्या मम विभो ! प्रत्यक्षं दर्शनं गतः ।
इदानीं त्वद्वियोगो मे न स्याद् देव ! तत्रा कुरु ॥२०॥

एवं वदन्त्यां तस्यां तु देवो रूपान्तरं दधी ।
धनुर्भुजं धालचन्द्रं शुण्डादण्डविशजितम् ॥२१॥

अनेकभूषणयुतं चिन्तामणिकृतं हृदि ।
दिव्याम्बरं दिव्यगन्धं मिष्टिवुष्टियुतं तदा ॥२२॥

करोद् बालवच्चाज्ञो ददृशे गिरिजा तु तम् ।
शुणोच बहुधा तन्वीं विधिं केन हतो मम ॥२३॥

त्यो घटना बाद गर्नुहोस् त्यस बेला पनि मैले हजुरलाई अब म छिट्टै पुत्र भएर जन्मनेछु भनेको थिएँ । हे आमा ! त्यही प्रतिज्ञा पूरा गर्ने अहिले म हजुरको गर्भबाट पैदा भएको छु । मैले पृथिवीको भार हरण गर्नेछु र महबली सिन्दूर दैत्यको पनि संहार गर्नेछु । हे आमा ! मैले हजुरको सेवा गर्नेछु ॥१९-२०॥ यत्न संसारमा म भक्तहरूको कामना पूरा गर्ने गजाननका रूपमा विख्यात हुनेछु

ब्रह्माजीले भन्नुभयो - आफ्ना गर्भबाट जन्मेका बालकको वचन सुनेर भगवती गौरीले पुराना सबै कुरा सङ्गुभयो ॥१५॥ त्यसपछि देवताको अधिपति विश्वका स्वामी विष्णुविनायक श्रीगणेशको स्तुति गर्नुभयो ।

गौरीले भन्नुभयो - 'निर्विकल्प स्वरूप चिदानन्दधन, ब्रह्मरूप सत्तका प्यारा गुणअनुसार कहिले निराकार र कहिले साकार रूपमा अवतीर्ण हुनुहुने हे गजानन ! हजुरलाई नमस्कार गर्दछु । स्थूलमन्दा पनि अतिस्थूल, अणुमन्दा पनि अन्यन्त अणु व्यापक अव्यक्त, व्यक्त, रजःसत्त्व र तमोगुणलाई भुक्त गराई प्रकट हुनुहुने मायावी र सम्पूर्ण मायाका खेलहरूलाई जाले संसारका प्रभु, अन्तर्यामी त्रिप, सर्वकार आधार, परात्पर ब्रह्मा विष्णु, महेश र इन्द्रका मनबाट पनि अगोचर हजुरलाई नमस्कार गर्दछु १६-१९, हे सर्वव्यापी परमात्मा मेरो अहोभाग्य हो कि हजुरजस्ता ब्रह्माण्डका नायक आज मेरा पुत्र बनेर अवतु भएको छ म हजुरको प्रतीक्षा गरिरहेको थिएँ । हे ईश्वर ! आज मैले प्रत्यक्ष दर्शन पाउँ । हे प्रभो ! अब हजुरको चियोग कहिले सहन नपरोस्, स्वस्तो व्यवस्थ भिलाउनुहोस् ॥२०॥ यसरी पार्श्वतीले प्रार्थना गरिरहेकै समयमा भगवान् श्रीगणेशले आफ्नो रूपान्तरण गर्नुभयो त्यस बेला उहाँले चतुर्बाहु, धालचन्द्र, सुँठले शोभायमान, अनेक अलङ्कारद्वारा अलङ्कृत, हरसमा चिन्तामणि धारण गर्ने, दिव्य वस्त्र, दिव्य गन्धले शोभायमान सिद्धि एवं बुद्धिद्वारा सेवित, सुन्दर स्वरूप प्रकट गर्नुभयो । अनि भगवान् श्रीगणेश केही नजान्ने अज्ञानी बालकझैं रुन धात्नुभयो ॥२१-२२॥ बासकले रूपान्तरण गरी अबश्य भएपछि भगवती पार्वतीले चिन्ता गर्दै भन्नुभयो - 'मेरा ती सुन्दर भगवान्लाई कतले लाग्छे ? तीन लोकमा मुखमा सँह धारण

न बालस्त्रिषु लोकेषु दृष्टः शुण्डाविराजितः ।
 ब्रह्मादयो हसिष्यन्ति लोकाश्चेक्ष्येदृशं शिशुम् ॥२४॥
 एवं बहुविधं शोकं श्रुत्वाऽगाच्छङ्कुरो गृहम् ।
 मगणस्तं शिष्टं गृह्य प्राह नः शृणु मे प्रिये ॥२५॥
 अनादिनिधनो देवः शुण्डादण्डविराजितः ।
 यत्र कुण्डाश्चतुर्वेदाः शास्त्राणि मुनयो वराः ॥२६॥
 प्रपञ्चे गुप्तिता येन नानाकार्यवता प्रिये ।
 सर्वानिर्याप्यनेकानां ब्रह्माण्डानाञ्च कारकः ॥२७॥
 चत्वार्यस्य च रूपाणि चतुर्षु च युगेषु च ।
 कृते दशभुजो नाम्ना विनायक इति श्रुतः ॥२८॥
 त्रेतायुगे शुक्लवर्णः षड्भुजोऽसौ मयूरात् ।
 सिन्धुं हत्वाऽपालयन् सोऽवतीर्णः स्वात्मने प्रिये ॥२९॥
 स एवायं रक्तवर्णश्चतुर्बाहुविराजितः ।
 अवतीर्णो गृहे नो हि सिन्दूरं निहनिष्यति ॥३०॥
 आरुह्य मृषकं देवो धूम्राश्च हरिष्यति ।
 नाम्ना गजानन इति त्रैलोक्ये ख्यातियेष्यति ॥३१॥
 अयं कलियुगे देवि धूम्रकेतुर्गति प्रथाम् ।
 चतुर्बाहुश्चासुनेत्रो यास्यते रुचिरां भुवि ॥३२॥
 निशम्य शिववाक्यं स उवाच बालकः स्फुटम् ।

बाल उवाच

गप्यस्बुद्धं स्वरूपं मे सम्यगुक्तं त्वया शिव ॥३३॥
 अवतीर्णस्तव गृहे सेवां कर्तुञ्च सिन्दुरम् ।
 निहन्तुञ्च निहन्तारं देवानां सर्वभूभुजाम् ॥३४॥

मैं बच्चा मैले देखेको थिइनै । मेरो घरमा हातीको सुँढजस्तो सुँढ भएको बच्चा देखेर सबै मानिसले मलमई खिस्सी गर्नेछन् अरु त के कुरा ब्रह्म र विष्णु पनि होइन् हुनेछ । संसारका मानिसले पनि मलाई अर्कै दृष्टिले हेर्नेछन् ॥२३-२४॥ पार्वतीका यस्ता शोकमय वचन सुनेर गणसहित भगवन् शङ्कर त्यहाँ आठभुजो ती बालकलाई काखमा लिएर शङ्करले पार्वतीलाई भन्नुभयो - 'हे प्रिया । तिमीले सुन । जसको आदि छैन अन्त पनि छैन त्यस्ता परमात्मा आज हाम्रो घरमा हातीको जस्तो सुँढ लिएर शोभायमान हुनुभएको छ यो बालकका हृदयमा चार वेद गुप्तिता भएर रहेका छन् शास्त्रहरू उहाँकै हृदयमा विराजमान छन्, देवता र मुनिहरू उहाँकै विराट् रूपभित्र समाहित हुन्छन् । संसारको सृष्टि, पालन र संहार कार्यमा व्यस्त ब्रह्मका लागि केही पनि असम्भव छैन उहाँ सबैका घट-घटमा अन्तर्धी भएर विराजमान हुनुहुन्छ र कोटि-कोटि ब्रह्माण्डका निर्माता हुनुहुन्छ । उहाँले चार युगमा चार प्रकारका स्वरूप धारण गर्नुहुन्छ । सत्ययुगमा उहाँका दश भुजा हुन्छन् र उहाँलाई भक्तहरूले विनायकको नामबाट सम्बोधन गर्दछन् । त्रेतायुगमा सेतो वर्णका ६ भुजाले सम्पन्न र मयूरमा सवार गर्ने मयूरवाहनका रूपमा भक्तहरूले उहाँलाई चिन्दछन् । द्वापरयुगमा हाँसे धाममा अवतीर्ण भएर उहाँले सिन्धु दैत्यको हत्या गर्नुभयो । आज उहाँ नै रातो वर्णका चतुर्बाहु भएर यहाँ अवतरित हुनुभएको छ । अब उहाँले संसारको कण्टक सिन्दूर नामक दैत्यको हत्या गर्नुहुनेछ । भूशामा सवार भई पृथिवीको भारहरण गर्नुहुनेछ । संसारमा उहाँलाई भक्तिसहस्रले गजाननका रूपबाट चिन्नेछन् । उहाँ नै पछि कलियुगमा पैदा भएर धूम्रकेतुका नामबाट विख्यात हुनुहुनेछ । त्यस बेला पनि श्रीगणेश चतुर्बाहुका रूपमा रहनुहुनेछ ॥२५-३२॥ शिवजीका कुरा सुनेर भर्खर जन्मेका ती बालकले त्यस बाणीमा उहाँसँग कुराकानी गर

बालकले भने - 'हे शिवजी ! हजुरले मेरो स्वरूपलाई राम्रो जानुभएको रहेछ र तदनुसार वर्णन गर्नुभयो ॥३३॥ अहिले म हजुरका घरमा अवतीर्ण भएको छु । यो अवतार मेरो माता-पिता शिव-पार्वतीको सेवाका निमित्त भएको हो ॥^{३३} यसै अवतारमा मैले सिन्दूरनामक दैत्यको वध गर्नेछु यसै अवतारमा देवता

मर्दनं भूधराणाञ्च त्रिलोक्यजयशालिनम् ।
 हत्वा तं विश्वसन्तोषं करिष्यामि च शङ्कर ॥३५॥
 भक्तानां कायपूरश्च वेदकर्मप्रवर्तकः ।
 भविष्यामि चरेण्यस्य वग्दो ज्ञानदायक ॥३६॥
 मयि भक्तिर्भवेत् दस्य मम ध्यानपरायण ।
 देवद्विजातिर्धोनाञ्च पूजक पञ्चयज्ञकृत् ॥३७॥
 पुराणश्रवणे सक्त स्वचारः सत्यवान् शुचिः ।
 पुष्पिका नाम यस्यापि पत्नी धर्मपरायणा ॥३८॥
 पतितना पतिप्राणा पतिवाक्यपरायणा ।
 ताभ्यां द्वादशवर्षाणि तपस्तपं सुदारुणम् ॥३९॥
 तयोर्मया चरो दत्त एष्ये वा पुत्रतां ध्रुवम् ।
 पुष्पिकया प्रसूतायामष्टौ राक्षसैः शिशुः ॥४०॥
 नीतश्च त्यक्ष्यते प्राणैस्त्रिम्याभ्यां नय तत्र ह ।
 एवमाकर्ण्य तद्वाक्यं शिवो हर्षमयन्वितः ॥४१॥
 तारावाङ्मयपुष्पैस्तं पूजयामास भक्तिजः ॥४२॥

पुनि, सम्पूर्ण पृथिवीका राजा पर्यन्त आदि विष्णु तन्त्रहरूलाई
 भक्तभुङ्ग तुल्याउने त्रिलोकीका विजयको उन्माद देखाउने 'सिन्दूर'
 दैत्यलाई मारेर संसारलाई नै शान्त र सुखी तुल्याउनेछु ॥३५-३५॥
 म यस अवतारमा भक्तहरूको कामना पूरा गर्ने, वेदले बताएक
 कर्मकाण्डको प्रवर्तन गर्ने, चरेण्य राजालाई वरदान दिने र
 भक्तहरूलाई ज्ञान प्रदान गर्ने भगवान्का रूपमा चिनिने छु ॥३६॥
 राजा कंण्य मेरो ध्यानमा होन छुन् । तिनको ममा अपार
 भक्ति छ । तिनले देवता ब्राह्मण र अभ्यागन्तहरूको आराधना
 गर्दछन् । तिनले पञ्चमहधन सम्पादन गर्दछन्, पुराणश्रवणमा
 श्रद्धा राख्दछन् । ती उत्तम आचार-विचारले सम्पन्न सत्यवादी
 र पवित्रता पुरुष हुन् । तिनकी धर्मपत्नी पुष्पिका धर्मपरायण
 नारी हुन् ॥३७-३८॥ राजा कंण्यकी महारानी पुष्पिका पतिव्रता
 छिन्, पतिव्रता प्रियतम प्रणमन्दा पनि धारी छिन् र पतिको
 आज्ञापालनमा दक्षचित छिन् । ती दुवै दम्पतीले बाह्रवर्षसम्म
 कठोर तपस्या गरेका थिए ३९॥ तिनहरूलाई मैले तपाईँहरूको
 पुत्र भनेर पैदा हुनेछु भन्ने वरदान दिएको थिएँ । अब पुष्पिकाले
 बालक पैदा गर्दैछिन् । तिनको बालकलाई अहिले नै राक्षसहरूले
 अपहरण गर्नेछन् र त्यस बालकले प्राणत्याग गर्नेछ । त्यस
 कारण हजुरहरूले मलाई केही समयका लागि रानी पुष्पिका जहाँ
 जयन गर्छिन् त्यस सुतेकटि कौटाम्य लगेर राख्नुहुनेछु । बालकका
 वस्त्र कुरा सुनेर भगवान् शिवजी अत्यन्त हर्षित हुनुभयो र उहाँले
 अनेक स्तुतिद्वारा बालकको पूजा गर्नुभयो ॥४०-४२॥

ॐ

इति श्रीगणेशपुराणे क्रीडाखण्डे गजाननाविर्धावो नाम त्रिशदुत्तरशततमोऽध्यायः ॥

ग्री ३० वेणीमापण वक्रोत्तरा नेपाली भाषामा अनुदित श्रीगणेशपुराण क्रीडाखण्डको अगवान् गजाननको
 अर्वाचान् शीर्षकाखिर एक मय तीर्ती अध्याय पूर्ण भयो । १३०

ॐ

एकत्रिंशदुत्तरशततमोऽध्यायः { १३१ अध्याय }

क उवाच

नतश्चिनां चकारासी तत्र नेतुं तु बालकम् ।
न ज्ञात्वा प्राह तं नन्दी स्वामिन् । युष्मत्प्रसादनं ॥१॥
शेषयिष्ये समुद्रास्तु चूर्णादिष्वं गिरीनधि ।
आज्ञापय तनो मया भवान् कार्यं हृदि स्थितम् ॥२॥

क उवाच

भणितं तस्य तच्छ्रुत्वा तुष्टः प्राह हरः स तम् ।

हर उवाच

माधु साधु त्वया प्रोक्तमाशयं मे विवृण्वता ॥३॥
पौरुषं ते यथा ज्ञानं शतशो नन्दिकेश्वर ।
उदानीमथ यत्कार्यं वदामि तत्कुरुष्व भाः ॥४॥
माहिष्यन्त्या महापूर्यामास्ते राजा महाजलः ।
वरेण्य इति विख्यातो नानाधर्मपरायणः ॥५॥
यस्य पत्नी महाभागा पुष्पिका नाम नाम्ना ।
तस्यां सद्यः प्रसूतायां सुप्तायां कापि राक्षसी ॥६॥
निन्दे बालं तत्पुरतो भैयो बालस्त्वया लघु ।
नीत्वा स्थाप्यस्तत्पुरतो यावन्निद्राति सा शुभा ॥७॥

क उवाच

एवमाज्ञां समाकर्ण्य शङ्करेण समीरिताम् ।
शीघ्रं बालं समादाय नभोमार्गेण सत्वरः ॥८॥
प्राक्षिपन् पुरतो बालं सा न सुप्ता बुबोध तम् ।
शीघ्रमुद्गीय स प्रायान्नन्दिकेशो महेश्वरम् ॥९॥
उवाच निजवृत्तान्तं पार्श्वे स्वयमनुष्ठितम् ।
अकस्माद् गगनादेव राक्षसी घोरदर्शना ॥१०॥
भक्षयन्ती बालमासं मायाश्रित्य स्थिता विभो ।
तव प्रसादात् पुच्छेन वेष्टिता राक्षसी मया ॥११॥

ब्रह्माजीले भन्नुभयो - त्वसपछि भगवान् शङ्करले
वरेण्य एताको धरमा बालकलाई कसरी पुछाउने भनी चिन्ता
भन्नुभयो भगवान्लाई चिन्ता देखेर नन्दीले भने - हे भगवन् !
हजुरको कृपाले मैले समुद्र सुकाउन सकछु पर्वतलाई
घुले-पीठो बनाउन सकछु र हजुरले आज्ञा गर्नुभोस् म जे पनि
गर्न सकछु । अहिले हजुरलाई कुन कारणले चिन्ता भएको
छ त्यो खुलाउनुहोस् । १-२।

ब्रह्माजीले भन्नुभयो - नन्दीका कुरा सुनेर शिवजी
प्रसन्न हुनुभयो र उहाँले नन्दीलाई निर्देशन दिनुभयो

शिवजीले भन्नुभयो - 'हे नन्दी ! रक्षो कुरा गर्छौ ।
तिमीले मेरो मनको कुरा बुझेका रहेछौ । ३। हे नन्देश्वर ।
मैले तिम्रो पुरुषार्थ खै पटक देखेको छु । अहिले मैले जुन
काम अहार्छैँसु त्यसलाई राम्रोसँग सम्पन्न गर । ४। माहिष्यती
महानगरिमा बलशाली र धर्मपरायण वरेण्यनमक राजा छन्
तिनकी पत्नीको नाम पुष्पिका हो । ती मायावती नापी हुन् ।
पुष्पिका सुकरी मएर सुतिरहेको अवस्थामा कुनै राक्षसीले आएर
भर्खै पैदा भएको बच्चा अपहरण गरेको छ । ती पुष्पिका पहिले
निद्राग्रहेकी छिन् । तिनलाई आफ्नो बालकको अपहरण भएको
बुझा छैन । तिमीले हाम्रा यी बालकलाई त्यहाँ पुर्‍याऊ । पुष्पिका
निद्राकै समयमा तिनका काखमा सुताएर फर्क । ५-७॥

ब्रह्माजीले भन्नुभयो - भगवान् शङ्करको आज्ञा पाएर
नन्दी अतिशीघ्र भगवान्ले दिनुभएको बालक हातमा लिई
आकाशमार्गबाट माहिष्यती पुगे र पुष्पिकाको काखमा बच्चा
सुताइदिए । पुष्पिकाले केही पनि थाहा पाइनन् । नन्दी नौबवेगले
फेरि भगवान् शङ्करकत लगु फर्किए । तिनले भगवान् शङ्करसँग
आफूले जर्दि गरेका कार्यहरूको वर्णन पनि गरे । नन्दीले भने-
'हे भगवन् ! म फर्कीबाट जर्दि आकाशमा उडलागदी राक्षसी
केला परी ॥८-१०॥ त्यसले मेरो हारामा रहेको बालकलाई
खोसी त्यस्का शरीरको मासु लुईन थाली । हजुरको कृपाले
मैले त्यसलाई मेरा पुच्छरले बाँधे । आकाशमा खै पटक घुमाएर

भ्रामयित्वा विनिक्षिप्ता महापर्वतमस्तके ।
 शतधा खण्डिता सा तु त्वन्नापोच्चारणात् प्रभोः ॥१२॥
 ततोऽपश्य महावान् गन्धर्वाणां दुरात्मनाम् ।
 कथं मया तैर्योद्धव्यं रक्षितव्यं कथं शिशुः ॥१३॥
 इति चिन्ताकुलतया स्फुलस्रं हृदि शङ्कर !
 ततः पुच्छेन शृङ्गाभ्यां क्रोधोच्छ्वासैश्च लतया ॥१४॥
 दुङ्करेण च तान् सर्वान् निवार्य बलवत्तमम् ।
 मृता केचिद् हताः केचित् केचिद्दग्धमग्निरण्डप्रयः ॥१५॥
 पतिताः शतधा भूमीं पुष्पवृष्टिस्ततोऽपतन् ।
 ततोऽहमगम्य देव ! कृत्वा कार्यं त्वयैरितिम् ॥१६॥
 नवेच्छाविषयं को नु हन्यान् त्रैलोक्यमण्डले ।
 अतस्त्वन्नामतो देव ! जयं प्राप्तः स बालकः ॥१७॥
 ततः शिवो हर्षयुतो लिलिङ्गं नन्दिकेश्वरम् ।
 उवाच च प्रसन्नात्मा ज्ञातं तं पौरुषं दृढम् ॥१८॥
 नास्ति त्रिभुवने कोऽपि त्वत्समो नन्दिकेश्वर !

क उवाच

ततः प्रणम्य विधेयं पार्वतीमगमच्च सः ॥१९॥
 प्रणम्य तां योज्य हस्तौ प्रोचे मधुरया गिरा ।
 मातः शिवाज्ञया बालो रीतो माहिष्यती पुरीम् ॥२०॥
 बोधयपत्न्यः पुरतः पुष्पिकाया न्यधायि सः ।
 यतस्तेन पुरा दत्तो वरस्तस्य वभूव ह ॥२१॥
 अहं पुत्रत्वमेष्यामि ब्रह्मज्ञानप्रकाशकः ।
 निशाम्य वचनं तस्य सर्वज्ञा पार्वती तदा ॥२२॥
 जहर्ष जननी तस्य शिशोर्वीर्यमनन्तकम् ।
 उवाच परया भक्त्या ज्ञातं ते पौरुषं सुत ॥२३॥

एउटा ठूलो पर्वतको चुचुरोमा पछरे । हजुरको नाम लिनाले
 त्यसको शरीर सय टुक्रा भएर फैलियो । यसरी मैले हजुरको
 कृपाबाट बालकको रक्षा गर्ने ॥१२॥ त्यसपछि म बालक
 लिएर जाँदै थिएँ । बाटोमा गन्धर्वहरूको समुह भेटियो, ती
 गन्धर्वसँग कसरी युद्ध गर्ने र कसरी बालकको रक्षा गर्ने भन्ने
 मलाई चिन्ता पथ्यो । त्यस बेला पनि मैले हजुरलाई सङ्गे
 मलाई जोश आयो पुच्छर, सिङ्ग र खुट्टाले क्रोधपूर्णक मैले
 तिनलाई हिर्यार्छे, मेरा श्वास-प्रश्वास र हुँकारबाट पनि ती धाधि
 प्रहार भयो । यसरी हजुरको कृपाले युद्धमा तिनलाई पनि जितेँ ।
 केही गन्धर्वहरू मरे, केही भागे र कसैका टाउका एवं खुट्टा
 भर्चिए ॥१३-१५॥ सयौं गन्धर्व भईमा पछर्छिए । मैले यसरी
 गन्धर्वहरूमाथि विजय गरेपछि आकाशबाट पुष्पवृष्टि भयो
 त्यसपछि म माहिष्मती पुगेँ । हजुरले बताएअनुसारको काम
 पूरा गरेँ । हजुरले जुन कुरा चाहनुहुन्छ त्यसलाई स्वर्ग, मर्त्य
 र पातालमा कसले अन्यथा गर्नसक्छ ? हजुरको नामकृपाबाट
 विजय प्राप्त हुन्छ । हजुरकै अभावले बालक पुष्पिकाका काममा
 पुगे ॥१६-१७॥ नन्दीका यस्ता कुरा सुनेर खुसी हुनुभएका
 शङ्करले तिनलाई अलिङ्गन गर्नुभयो र प्रसन्न भएर भन्नुभयो -
 'हे नन्दी ! मैले तिमी अलौकिक पराक्रम याहा पाएँ, तीनै
 भुवनमा तिम्रोसमान पराक्रमी कोही पनि छैन ।'

ब्रह्माजीले भन्नुभयो - नन्दी भगवान्सँग अतीलाप
 गरी उहाँलाई प्रणाम गरेर पार्वतीको दर्शन गर्न गए । पार्वतीलाई
 हात जोड्दै प्रणाम गरेपछि मधुर वचन उच्चारण गर्दै निवेदन
 गरे - हे आमा पार्वती ! शिवजीको आज्ञाबाट मैले बालकलाई
 माहिष्मती नगरीमा पुर्‍याएँ ॥१८-२०॥ ती बालकलाई वरपुत्र
 राजाको रानी पुष्पिकाको विलसितामा सुताएँ । पहिले भगवान्
 श्रीगणेशले पुष्पिकालाई म तिमी छोरा भएर जन्मिनेछु भन्ने
 सचन दिनुभएको रहेछ । वरदानको बाणी बस प्रकरणको धियो-
 हे पुष्पिका ! म ब्रह्मज्ञानको प्रकाशन गर्ने तिमी पुत्र भएर
 जन्मिनेछु । नन्दीका कुरा सुनेर सर्वज्ञा पार्वती प्रसन्न हुनुभयो
 चास्तयमा पार्वती नै बालकको वास्तविक आमा हुनुहुन्थ्यो
 उहाँले प्रसन्न भएर नन्दीलाई भन्नुभयो- हे नन्दी ! तिमी यथार्थ

इना न्वया महाघोरा राक्षसी घोरनिस्वना ।

गन्धर्वाश्च हता दुष्टा रक्षितश्चैव बालकः ॥२४॥

अज्ञानस्थापितस्तत्र महत् कार्यमिदं कृतम् ,

उन्मृक्त्वा विससर्जामुं विश्रान्तिं चाकरोत्तदा ॥२५॥

पराक्रम मैले थाहा पाएँ डारलभटो गर्जन गर्ने भयङ्कर आकारको
राक्षसीलाई तिमिले मान्छौ, दुष्ट गन्धर्वहरूलाई पराजित गर्नु
र मेरो बालकको रक्षा गर्नु ॥२१-२४॥ माहिष्मती नगरांम
पुगेर मेरो बालकलाई पुष्पिकाको काखमा राखिदियो हे नन्दी
तिमिले ठूलो कार्य सम्पन्न गरेका छौ । पार्वतीले नन्दीसँग
यसरी कुरा गरेपछि तिनलाई बिदा गर्नुभयो र आफूले पनि
आश्रमभित्र पसेर विश्राम गर्नुभयो । २५।

ॐ इति श्रीगणेशपुराणे क्रीडाखण्डे गन्धर्वजयो नामैकत्रिंशदुत्तरशततमोऽध्यायः ॐ

५८ डा. देवीमाधव ठकालद्वारा नेपाली भाषामा अनूदित श्रीगणेशपुराण क्रीडाखण्डको बन्दिकेश्वरद्वारा गन्धर्वहरूको पराजय र श्रीगणेशलाई
खरेप्य राजाको दम्बापमा पुन्याङ्ग सुनिकागरमा स्थापना गर्नुको अन्तिम एक सय एकतीसौं अध्याय पूर्ण भयो ॥१३१॥

द्वात्रिंशदुत्तरशततमोऽध्यायः { १३२ अध्याय }

क उवाच

ततः कदाचिद् दैत्येन्द्रः सिन्दूरो मदगर्वितः ।
मधामनगतः ग्राह कृथा ये पीरुष कृतम् ॥१॥
इन्द्रादयो न मे युद्धं ददुर्ब्रह्मादयो हरि ।
राज्ञां तु गणना नैव पृत्युलोकनिवासिनाम् ॥२॥
कुलीनाया यथा नायां यावने हि पतिं विना ।
तथा ये पीरुष व्यर्थं विना योद्धाऽभवत् खलु ॥३॥
ततोऽन्तरिक्षे वाणीं स शुश्राव परमाद्भुताम् ।

आकाशवाण्यावाच

किमर्थं बलामे पूढ । जानोऽस्ति तव युद्धद ॥४॥
पार्वत्या उदराद् गर्भो वरपयगृहगोऽधुना ।
वर्द्धतेऽनन्तलीलोऽसौ यथेन्दु शुक्लपञ्चगः ॥५॥

क उवाच

श्रुत्वेत्थं सहसा वाणीं मुमुञ्च सिन्दूरस्तदा ।
विहर्षाञ्छित्यामास किमिदं केन भाषितम् ॥६॥
यदि दृश्यो भवेन्महा खादेयं तं समस्तकम् ।
कालम्य मे कथं मन्यु पश्चात् सूर्योदयो यथा ॥७॥
एवमुक्त्वोदतिष्ठत् स गर्जयन् विदिशो दिशः ।
उड्डीय सहसा प्रायात् कैलासं गिरिजालयम् ॥८॥
चूर्णयन् पर्वतान् वृक्षान् पातयन् स्वाङ्गमाकृतात् ।
खेलन् कूर्मशेषी च जलमध्ये च वसुन्धरा ॥९॥
न ददर्श शिवं तत्र पुनः सर्वसहो ययौ ।
वधाम वसुधां सर्वां शिवं वेगाद् गवेषयन् ॥१०॥
पर्यन्त्याख्यं महारण्यमाजगाम रुषान्वितः ।
ददर्श दूरतो गीरीसहिते शङ्करे तदा ॥११॥
मण्डपञ्च गणेशैव सरांसि चोत्पलानि च ।
ततो जगाम सहमारिष्ट गौर्यै प्रकल्पितम् ॥१२॥
अदृष्ट्वा तत्र बालं स चुकोभग्ननिविज्वलन् ।
ततः स तर्कयामास न खाधी नमसो मृषा ॥१३॥

ब्रह्माजीले भन्नुभयो - त्यस्सर्पछि कुनै दिन मधामा पुगेको
मदमत दैत्यराज सिन्दूरले मन्यो - 'मेरो पुरुषार्थ र पराक्रम व्यर्थ
भयो , ब्रह्मा आदि देवता र इन्द्र आदि राजाहरू पनि मसँग युद्ध
गर्न चाहँदैनन् । स्वयं नासयणले पनि युद्ध गर्न मानेनन् । पृथिवीमा
रहेका राजाहरूको त कुनै गणना नै छैन कुलीन पतिव्रता नारीको
जवनो पतिविना व्यर्थ भएझैं प्रतिस्पर्धी शत्रु नहुँदा मेरो पराक्रम
व्यर्थ भयो ॥१-३॥ यसरी सभामा दैत्यराजले आफ्ना कुनै
बताइरहेको समयमा अद्भुत आकाशवाणी आयो ।

आकाशवाणीले भन्यो - हे दैत्यराज ! किन घमण्ड
गोका छौ ? तिमी मूर्ख छौ किनकि तिमोसँग युद्ध गर्न बालक
अन्यत्र पैदा भइसकेको छ । पार्वतीका गर्भबाट पैदा भएको
त्यो रूद्र बालक अहिले माहिष्मती पुरीमा वीर्य रत्नको घरमा
शुक्लपक्षको चन्द्रमाझैँ दिनदिनै हुकिरहेको छ । त्यो बालक
अत्यन्त ठूलो पराक्रम गर्न समर्थ छ ॥४-५॥

ब्रह्माजीले भन्नुभयो - यसरी आकाशवाणी सुनेपछि
दैत्यराज सिन्दूर मूर्च्छित भयो । होशमा आएपछि त्यसले था
के हो ? कसले भन्यो ? भन्ने चिन्ता गर्‍यो । जसले आकाशमा
रहेर यो कुरा गर्‍यो त्यसलाई देख्न पाएको भए मैले टाउकेसिन
निल्लेथिएँ । म महाँकाल स्वरूप हुँ मेरो मृत्यु कसरी हुनसक्छ ?
के पश्चिमबाट सूर्य उलाउँछ ? यसो भन्ने त्यो दसैँ दिश थर्काउँदै
कैलासपर्वतमा गयो ॥६-८॥ त्यहाँ जाँदा त्यो रूद्र र पर्वत
ढाल्दै गएको थियो र त्यसको ढिँडाइबाट पृथिवी काँपेको थिइन
र शीतनाग पनि कम्पायमान भएकै थिए । कैलासमा पुगेर
त्यसले शिवजीलाई देखेन र पृथिवीमा फर्की कुना-कुना हेर्दै
शिवजीको खोजी गर्‍यो । घुम्दै जाँदा पथलीनामक वनमा पुगेर
त्यसले टाढैबाट पार्वतीसहित विराजमान भगवान् शङ्करलाई देखेको
सुन्दर मन्दिर, शिवगण तलाउ र त्यहाँ फुसिरहेका कमलका
फूल देखेको त्यसपछि त्यो सुत्केरी भएकी पार्वतीलाई बस्न भनी
बसाइरको सुत्केरी कोठामा पुग्यो । त्यहाँ त्यसले बालक देखेन
बालक नदेखेपछि आगेडैँ रीसको ज्वाला प्रकट गर्दै विचार
गर्न लाग्यो - आकाशवाणी झुठो हुँदैन । पार्वतीबाट जन्मेको
बालकले मलाई अवश्य मार्नेछ । त्यो पैदा भएको छैन भने

अस्याः सुतो मां हि ह्यत्र जातश्चेद् भविष्यति ।
अप्यदेना निहन्यन्तः पूलच्छेदस्ततो भवेत् ॥१४॥

क उवाच

एवं निश्चित्य मनसा ततः शस्त्रमुपाददे ।
अथ दत्ता हन्ति दुष्टस्त्रावद् दृष्टः शिशुः पुरः ॥१५॥
चतुर्भुजोऽतिरुचिरो मुकुटाङ्गदभूषितः ।
जगत् कमलं पालां दधद् निस्समदायकः ॥१६॥
ऊटो शेषं गले हारं नूपुरौ चाङ्घ्रियुग्मयोः ।
निवृत्तमन्दुधात् सदास्तां च सुप्ताममन्वत ॥१७॥
अथ बालकं हस्तेऽकाङ्क्षन् क्षेप्तुं महोदधीः ।
एवं निश्चितमङ्गल्यस्ततोऽसौ चलितः पुरा ॥१८॥
ननः स बालो बभूवे हिमाचल इषापरः ।
पिन्दुरोऽपि चकम्पेऽसौ महाधारातुरः क्षणान् ॥१९॥
ध्यामाकुलः पुरो गन्तुं न शशाक स्वशक्तिनः ।
ननस्तत्याज तं बालं दैत्यो विह्वलतां गतः ॥२०॥
बालं तु पतिते भूमौ महारावविराविणः
चतुश्च पर्वता नादैश्चकम्पे च वसुन्धरा ॥२१॥
नभ्रमुर्विहगा ज्योम्नि नानारावविराविणः ।
अणवा क्षोभिता सप्त स्रष्टाण्डमधि पुष्फटे ॥२२॥
स बालः पतितो रेवाजलान्ते पुनिसन्निधौ ।
तत्र तीर्थसम्पृच्छेष्ट गणेशकुण्डमित्युत ॥२३॥
अस्या आजन्मतः पापं नाशमेति स्मृते क्षणात् ।
दर्शनाद् दृष्टाजन्माय स्नानाच्च शतजन्मजम् ॥२४॥
सर्वान् मोक्षदे यस्य चानुष्ठानवतां नृणाम् ।
तद्देहरुधिरात् तत्र प्रस्ता रक्ततां गताः ॥२५॥
त एव नार्मदाः ख्याता गणेशाः पापनाशनाः ।
दर्शनात् पूजनात् सर्वकामदा भक्तिकारिणाम् ॥२६॥
नर्मदायहिमा सर्वो वर्णितुं नैव शक्यते ।
ततः स जहृषे दैत्यो रिपुर्मे भक्षता गतः ॥२७॥

पनि त्यो पैदा हुनेछ त्यस कारण त्यसलाई पैदा गर्ने पार्वतीलाई
मार्दा मृत्युको जुरो कटिने छ ॥१-२४॥

(ब्रह्माजले भन्नुभयो - बसरी पार्वतीलाई माने निश्चय
गौर त्यसले हातमा अस्त्र लिएर फत्तलामाथि प्रहार गर्ने लगदा
आफ्ना सामु एउटा विचित्र बालक देख्यो ॥ १५॥ ती बालक
चतुर्बाहु थिए र अत्यन्त सुन्दर पनि । तिनका शिरमा मुकुट र
बहुमा केयूर थिए । चार हातहरूमा परशु, कमल, माला र पाश
धारण गरेका थिए । तिनका कम्मरमा जेबनाग बेरिएका थिए ।
घाँटीमा हार थियो दुवै चरणमा नूपुर थिए । यस्ता बालकलाई
देखेपछि दैत्यले पार्वतीको हस्त गर्ने विचार छोड्यो । तिनलाई
निदाएको अवस्थामा देखेर बालकलाई समझी महासागरमा
पर्यन्त गर्ने विचार गरी हिँड्यो । त्यस बेला त्यो दैत्य आफ्ना
सामु प्रकट भएकै बालकको विचित्र रूप देखेर दङ्ग भयो
ती बालक त्यसका समु हिमालयका आकारमा उभिएका थिए
तिनको त्यो विशाल आकाश भएको शरीरबाट ज्योतिषको त्यो
दैत्य काँप्न थाल्यो ॥१६-१९॥ त्यसले सास लिने पनि सकेन
भएको शक्ति लगाएर ती बालकलाई भुईँमा पछ्यायो तर आफू
साह्रै व्याकुल भयो महागर्जनशाली बालक भुईँमा खस्न लगदा
भएको गजजवाट पर्जन्य र पृथिवी कम्पायमान भए । चराचुरुङ्गी
शब्द गर्दै आकाशमा उड्न थाले सात महासागर क्षुब्ध भए
ब्रह्माण्डहरू पनि फुटेसमान भए र ती बालक रेवानदीको किनारमा
तपस्या गरिरहेका कुनै मुनिका अगाडि खुसे बालक खुसेको ठाउँमा
श्रीगणेश कुण्डको नामबाट प्रसिद्ध तीर्थ पैदा भयो ॥२०-२३॥
श्रीगणेश कुण्डसहितको नर्मदा नदीको स्मरण गर्नाले मात्र जन्मभरिका
पाप नष्ट हुन्छन् । ती रेवानदीको दर्शन गर्नाले दश जन्मका पाप
नष्ट हुन्छन् । रेवानदीमा स्नान गर्नाले सय जन्मका पाप नष्ट
हुन्छन् । त्यहाँ रही तपस्या गर्नाले भक्त मुक्त हुन्छ । ती बालक
पछारिदा तिनका शरीरबाट खुसेका रगतका धाराले त्यहाँका दुङ्गा
पनि रालै भएका थिए ॥२४-२५॥ पछि गएर ती दुङ्गा पापनाशक
नर्मदेश्वर श्रीगणेशका रूपमा प्रख्यात भए । ती शिलाहरूको दर्शन
र पूजा गर्नाले भक्तहरूका सबै कामना परिपूर्ण हुन्छन् ॥२६॥
नर्मदा नदीको महिमा बनाइसाध्य छैन आर्कोतर्क राख्नेको कुरा
गर्ने - त्यो सिन्दुर दैत्यले बालकलाई भुईँमा पछारिपछि अब
मलाई मान्ने बालक मन्यो मनी प्रसन्नता व्यक्त गर्नुको ॥ २७॥

नावत् कुण्डात् समुदभूतो भीषण पुरुषो महान् ।
 जटाभारेण संछन्नो चत्स्रोऽङ्गो धरो यथा ॥३८॥
 दृष्ट्वा कणलवदनो जिह्वाव्यालीसमावृतः
 दीर्घपाण्यङ्घ्रियुगल, आसव्याकुललोचन ॥३९॥
 दृष्ट्वा तथार्धविधे तं तु क्रोधव्याकुललोचन ।
 उवाच दैत्यः सिन्दूरो न चास्य गणना सम ॥४०॥
 एवमुक्त्वा खड्गहस्तो ययौ हन्तुं तु तं रुषा ।
 खड्गेन हनि तं यावत् तावत् स ददशेऽम्बरे ॥४१॥
 उवाच दैत्यः रे दैत्य ! वृथा मां त्यक्तवान् शितौ ।
 नवान्नकस्तु रे मूढ ! वर्धितः क्वचिदेव हि ॥४२॥
 हनिष्यत्येष नूनं त्वां साधुरक्षणतत्परः ।
 अन्तर्दधे ततो भीम एवमुक्त्वा स पूरुषः ॥४३॥
 ततो दैत्यो महारोषादुवाच निजसेवकान् ।
 क्षियतां धियनामेष येनेते धौल्यं वचः ॥४४॥
 यदा तं क्वाऽपि नापश्यत् तदा स्वस्थानमागत्य ।
 द्रक्ष्यामि नं यदा शत्रुं जयिष्य इत्यमन्वत ॥४५॥
 एतावच्चरितं सम्य पावत्याऽज्ञायि नैव तत् ।
 तस्यैव मायामोहेन प्राप्यता मोहमुत्तमम् ॥४६॥
 तत श्रोवाच्च गिरिणां पार्वती त्रिधान्विता ।
 अत्र पीडा दैत्यकृता प्रारब्धा जगदीश्वर ॥४७॥
 कैलासं गन्तुमिच्छामि तवेच्छा चेन्नयस्व धाम् ।
 एवमाकर्ण्य तद्वाक्यं जहृषे शङ्करोऽपि च ॥४८॥
 अरुह्य नन्दिनं सद्यः पार्वत्या सह शङ्करः ।
 भयकोटिगणाकीर्णं कैलासं प्राप तत्क्षणतः ॥४९॥
 प्रविश्य स्वालयं गौरीं परमं हर्षमाययौ ॥५०॥

त्यसले प्रसन्नता व्यक्त गरिहेके सम ॥३८॥ नमदा नदीको किनारमा
 रहेको श्रीगणेशकुण्डबाट डरलाग्दो पुरुष पैदा भयो त्यो पुरुष
 लहराले बेरिएको पवनसँग उगले जेलिएको थियो त्यसको मुखमा
 नूला टाढा भएका कारण त्यो भयङ्कर थियो त्यसको जिहो सर्पको
 आकारको थियो चक्रका हारा छुट्टा लामा लामा थिए त्यो पुरुष
 सिन्दूर दैत्य भएको ठाउँमा पुग्यो त्यसलाई देखेर सिन्दूरले आफ्ना
 क्रोधले रक्ता बएका आँखा नचाउँदै भन्यो - यस्तो पुष्पलाई मैले
 केही पनि गन्दिनँ ॥३८-३९॥ यमो भर्गेणह त्यो हातमा तरवार
 लिएर कुण्डबाट आफ्नो पुष्पलाई मार्न अगाडि बढ्यो, सिन्दूर
 दैत्यले खड्ग प्रहार गर्न लाग्दा कुण्डबाट उत्पन्न भएका पुष्पलाई
 आकाशमा देख्यो आकाशमा पुगेको त्यस पुष्पले भन्यो - हे
 सिन्दूर ! मैले मलाई व्यर्थमा पृथिवीमा पर्याकिय, मैलाई मार्न तेरो
 शत्रु न भई बढिरहेको छ । तेरो शत्रु सञ्जनको रक्षक हो र
 त्यसले मैलाई मार्नेछ, सिन्दूरले आकाशमा गएका पुष्पको यस्तो
 वचन सुन्यो त्यसपछि आकाशपुरुष पनि अन्तर्धान भयो ।
 सिन्दूर दैत्यले सिपाहीहरूलाई जम्मा गरेर आदेश दियो - प्रसँग
 जाहिँदा नयाँहिँदा कुरा गर्ने र मलाई सुत्नुको कठोर खबर सुनाउने
 आकाशमा रहेशो पुरुषलाई समात । तर ती सैनिकहरूले प्रयास
 गर्दा पनि आकाशपुरुषलाई समात नसकेनन् किनकि त्यो अन्तर्धान
 भइसकेको थियो । सिन्दूरको सिपाही निराश भए । सिन्दूर बलक
 प्रस्थान गर्थे । जुन बेला देखिनेछ त्यस बेला मार्नेछु भन्ने सङ्कल्प
 गर्थे । ३९-४५॥ पर्वलोभमा भएका भगवान् श्रीगणेशका र
 चरित्रलाई पावतोले थाहा पाउनुभएन । उहाँ पनि श्रीगणेशको
 मायाबाट मोहित हुनुभएको थियो भगवान् शङ्करसँग स्निह्य
 यदौ पार्वतीले भ्नुभयो - यहाँ दैत्यहरूका सङ्ग्रह हुनथाले सार्ह
 पीडा मयो । न कैलास जान चाहन्छु हजुरको इच्छा हुन्छ भने
 मलाई कैलास पुर्‍याउनुहोस् । पार्वतीका कुरा सुनेर भगवान् शङ्कर
 प्रसन्न हुनुभयो । त्यसपछि उहाँ पार्वतीका साथ नन्दोमा सयार भई
 सत करोड शिराण्डाद्वारा सुरक्षित कैलासधाममा पुग्नुभयो । पार्वती
 पनि आफ्नो धाममा प्रवेश गरेपछि प्रसन्न हुनुभयो ॥४६-४८॥

===== ३८ =====

इति श्रीगणेशपुराणे क्रीडाखण्डे कैलासाधिगमनं नाम द्वात्रिंशदुत्तरशततमोऽध्यायः ३८

प्रा.डा. वेणीसाधु स्वकालद्वारा नेपाली भाषाको अनुवर्तित श्रीगणेशपुराण क्रीडाखण्डको 'जिव र पार्वतीको
 कैलास प्राप्ति' अध्यायमा एउटा छैटौँ अध्याय पूर्ण भयो ॥३९॥

===== ३९ =====

त्रयस्त्रिंशदुत्तरशततमोऽध्यायः { १३३ अध्याय }

व्यास उवाच

पुष्पिकानिकटे त्यक्तो वरेण्यस्य गृहे स किम् ।
चकार नन्ममाचक्ष्व कार्यं विस्तरतोऽब्जज ॥१॥

क उवाच

मध्यक् पृष्ठं त्वया वत्स ! हृदयानन्दकावकम् ।
अक्षयिष्ये विधानेन तत्सर्वं पापनाशनम् ॥२॥
तस्यां निशायां व्युष्टायां ददर्श पुष्पिका सुतम् ।
चतुर्बाहुं रक्तवर्णं गजवक्त्रमलङ्कृतम् ॥३॥
कस्तूरीतिलकं मुक्तमालया सुविराजितम् ।
पीतवस्त्रपरीधानं चारुघन्टनचर्चितम् ॥४॥
देदीप्यमानं वपुषा नानालङ्कारसंयुतम् ।
तत् सा पुष्पिका दृष्ट्वा बालकं तु तथाविधम् ॥५॥
विस्मिता दुःखिता चापि भयभीताऽभवत् तदा
घनो वक्षो बहिर्याता पाणिभ्यः शोककर्शिता ॥६॥
तदाक्रन्दितमाकर्ण्य मीलितः परिचारिका ।
नाभिरत्यद्भुतं दृष्ट्वा बालकं त तथाविधम् ॥७॥
नृपोऽपि ज्ञातवृत्तान्तः सगणोऽभिययौ गृहे ।
नतस्तेऽपि भयोद्विग्ना दृष्ट्वा बालं तथाविधम् ॥८॥
अधीराः पपलुस्तस्य केचिन्मूर्च्छामुपाययुः ।
केचिच्च नृपतिं प्राहुर्न जातो न भविष्यति ॥९॥
न दृष्टो न श्रुतः क्वापि बाल एतादृशो नृणाम् ।
नैवायं स्थापनीयस्ते वंशच्छेदकरो गृहे ॥१०॥
एवमाकर्ण्य सर्वेषां वाक्यं येने स भूपतिः ।
दूतानुवाच बालोऽयं त्यज्यतां गृहने मने ॥११॥
ततो दूता गता मध्ये गृहीत्वा बालकं तु तत् ।
गहनं काननं दृष्ट्वा वायुस्पर्शविवर्जितम् ॥१२॥
तीरे तु सरसस्तत्र क्षिप्या ते पर्णसञ्चयैः ।
आच्छाद्य प्रययुः शीघ्रं वरेण्यं नृपतिं पुनः ॥१३॥

व्यासले भन्नुभयो- हे ब्रह्माजी! माहिष्मती पुरीना वरेण्य राजाको घरमा पुष्पिकाको दिस्तशमा राखिएका बालकले के गे? तिनका कार्यको विषयमा मलाई विस्तरपूर्वक भन्नुहोस् ॥१॥

ब्रह्माजीले भन्नुभयो - हे व्यास ! हृदयमा आनन्द बसाउने राम्रो विषयमा जिज्ञासा गर्नु । स विधिपूर्वक पापनाशक श्रीगणेशको सम्पूर्ण चरित्र बताउनेछु ॥२॥ अन्दोलि शिवजीका पुत्रलाई त्यहाँ राखिदिर्पछि अर्को दिन विहान पुष्पिकाले पुत्रदर्शन गरिन् । ती बालक चतुर्बाहु रक्तवर्ण, गजानन अलङ्कृतद्वारा अलङ्कृत, कस्तूरीतिलकधारी भोतीको मालाद्वारा मुशोभित, पीताम्बरधारी सुन्दर चन्दनको लेपद्वारा सुगन्धित, अङ्ग-प्रत्यङ्गको सुन्दर कान्तिबाट दर्शनीय र विविध अलङ्कारले रमणीय थिए । पुष्पिका त्यस्ता विचित्र स्वरूपका बालकको दर्शन गरेर आश्चर्यमा परिन्, दुःखित भइन् र भयभीत पनि । आफ्ना दुवै हातले छाती पिट्दै शोकमग्न भई क्रन्दन गरिरहेकी ती पुष्पिका सुत्केरी कोठाबाट बाहिर अगिन् ॥३-६॥ तिनको क्रन्दन सुनेर परिचारिकाहरूले भित्र गई विचित्र बालकको दर्शन गरे । राजा वरेण्यले पनि बालक जन्मिएको आश्चर्य पाएर खेलकूतहित त्यहाँ आई बालकको मुख हेरे । ती पनि भयभीत र अर्धर भए । दर्शनमध्य केही भोगे, केही मूर्च्छित भए केही मर्निसले राखालाई भने - 'यस्तो बालक कहाँ पैदा भएकी थिएन । फेरि पैदा हुने पनि छैन । यस्तो बालक न देखिएको छ, न सुनिएको छ यसलाई घरमा राख्नुहुँदैन । यसले तपाईंको वंश भुटिदिनेछ' ॥७-१०॥ सबैका कुरा सुनेपछि राजा वरेण्यले त्यो सुझावलाई स्वीकार गरी दूतहरूलाई भने - यसलाई वनमा लगेर पर्याक । दूतले पनि आज्ञाअनुसार बालकलाई घना जङ्गलमा पुऱ्याए । राजा पनि नहिर्ने जङ्गलमा रहेको तलाउको तीरमा बालक सुताई त्यसलाई पातले छाकिदिए र तुरुन्तै वरेण्यको दरबारमा फर्के ॥११-१३॥ त्यहाँ अगुँदा सभाको बोचमा राजालाई देखी नमस्कार गर्दै भने - हे राजन्! हजुरको आज्ञाले सिंह र चायले भरिएको वनमा बालक राखी गएका छौं यति बेला त्यसलाई जङ्गली बनायरहेकले खाइमके होलान् ।

सभामध्ये नृपं दृष्ट्वा नमस्कृत्याऽब्रुवन्स्तदा ।
आज्ञया तव राजेन्द्र । सिंहव्यघ्रनिषेविते ॥१४॥
न्यक्त्वा बालं समाधाता भक्षितः स्याद् वनेचरैः ।

कै उवाच

यावच्च भक्षितुं याता जम्बुकास्तावदेव तम् ॥१५॥
पराशरो मुनिवरो ददर्श करुणानिधिः ।
चतुर्भुज गजाम्भं तं कोटिसूर्यनिधं शिशुम् ॥१६॥
नानालङ्कारसंयुक्तं दिव्याम्बरविभूषितम् ।
सर्पवेष्टितसत्राभिं चिन्तामणिविभूषितम् ॥१७॥
मुमोह मायया तस्मै सर्वज्ञाननिधिर्मुनिः ।
शुशोच किमिदं विघ्नं मम नाशाद्य निर्मितम् ॥१८॥
इन्द्रेण मे तपोनाशं काङ्क्षता स्वार्थसाधनम् ।
अकारि न मया किञ्चिद् दुष्कृतं पापभीरुणा ॥१९॥
दीननाथ ! चन्द्रचूड ! रक्ष मां महतो भयान् ।
एवं शोचन्नमालोक्य गजाम्भं करुणायुतः ॥२०॥
निराकरोन्मोहजालं तं ततोऽलक्षयन् पुरः ।
तमेव परमात्मानं परब्रह्मस्वरूपिणम् ॥२१॥
भक्तानां रक्षणं कर्तुमीदृशं वैधर्मास्थितम् ।
धन्यं मेऽद्य जनुर्मानापिनरौ च तपो महत् ॥२२॥
निरस्ती जन्ममृत्यु मे प्राप्तं चाञ्छितमुत्तमम् ।
केनायं हतभाग्येन बालस्त्यक्तो वनान्तरे ॥२३॥

क उवाच

एवमुक्त्वा मुनिः सोऽथ निन्द्य बालं स्वमाश्रमम् ।
वत्सलाऽस्य ततः पत्नी दृष्ट्वा बालं तस्याविधम् ॥२४॥
आनीतं स्वामिना ज्ञात्वा वनन्द स्नेहनिर्भरा ।
हृदये विनिवेश्यैनं प्राह प्राणपतिं तदा ॥२५॥
बहुकालकृतं स्वार्थिस्तपस्ते फलितं गुरु ।
यस्य स्वरूपं न ब्रह्मा न हरो न श्रियः पतिः ॥२६॥
मुक्त्यो न विदुः साक्षाद् दर्शनं जानमद्य नै ।
यः कर्ता रक्षिता हन्ता सर्वस्य जगतः प्रभुः ॥२७॥

ब्रह्माजीले भञ्जुभयो - हे ब्यास ! दूतहरू फर्केपछि तलठको तीरमा सुतिरहेको बालकलाई खान स्यालहरू पुगिसकेका थिए ॥१४-१५॥ तिनले खान नभ्याउँदै त्यहाँ आइपुगेका करुणासगर पराशर मुनिले अचम्मको बालक देखे तिनले दर्शन गर्दा ती बालक चतुर्बाहु गजानन, कोटिसूर्यसमान तेजस्वी, अलङ्कारद्वारा अलङ्कृत, दिव्यवस्त्र भारी, सर्पद्वारा वेष्टित र चिन्तामणिद्वारा अलङ्कृत थिए ॥१६-१७॥ यस्ता बालकको दर्शनपछि ज्ञानका निधि पराशर मुनि पनि बालकको मायाबाट मोहित भए तिनले मनमनै चिन्ता गर्दै भने - 'मेरो सर्वनाश गर्न निर्माण गरिएको यो कुन तत्त्व हो ? के मेरो तपोभङ्ग गर्न चाहने इन्द्रले स्वार्थसिद्धिका लागि मलाई यो दृश्य देखाएका हुन् ? पापसाँगा सधैं डराउने मैले इन्द्रका कुमला कहिले गरेको छैन ॥१८-१९॥ हे चन्द्रमौलि शङ्कर ! मलाई यस महाभयबाट रक्षा गर्नुहोस् ' पराशरलाई आत्तिएको देखेर भगवान् श्रीगणेशलाई देखा लाग्यो । उहाँले पराशरको मनमा उत्पन्न मोहनाश हटोउँदै प्रत्यक्ष दर्शन दिनुभयो । पराशरले पनि परब्रह्म परमात्मा, भक्तको रक्षाका लागि चतुर्बाहुका रूपमा प्रादुर्भाव हुनुभएका भगवान् श्रीगणेशको दर्शन गरे अनि श्रद्धापूर्वक भने - आज मेरो जन्म धन्य भयो । माना-पिता धन्य हुनुभयो । मेरो तपस्या धन्य भयो, जन्म र मृत्युका कह समाप्त भए । किनकि मैले आज बालकका रूपमा परब्रह्मको दर्शन पाउँ कुन अभागिले यस्ता सुन्दर बालकलाई घनामा ल्याई फर्केको होला ? ॥२०-२३॥

ब्रह्माजीले भञ्जुभयो - यसो भनेर मुनि पराशरले ती बालकलाई आफ्नो आश्रममा मुन्याए । करुणा र शालसत्यकी मूर्ति पराशरकी पत्नी वत्सला पनि त्यस्ता बालकलाई पतिले स्थावतुभएको देखेर आनन्द र स्नेहले परिपूर्ण भइन् । बालकलाई छातीमा टाँसे तिनले पति पराशरलाई भनिन् - 'हे स्वामी हजुरले दर्शन-कालभम्म गर्नुभएको तपस्या सफल भयो । जसको स्वरूपलाई ब्रह्मा शिवजी र भगवान् नारायणले पनि राख्दो जान्नुहुन, त्यस्ता परब्रह्मको प्रत्यक्ष दर्शन पाउँछौ । जगत्का कर्ता, पालक र हर्ता, ब्रह्माण्डका स्वामी, पुण्यकोको मार हरण गर्न

अर्चनीर्णो ध्रुवो धारं हर्तुं नानावतारकृत् ।
 मृद् धार्यं हि नौ स्वामित्रनायासेन विश्वभृत् ॥२८॥
 अश्रिगाचरतां यातो मनोवाचामगोचर-

क उवाच

तस्य बालस्य स्पर्शेन स्तनौ चीनप्रयोधरी ॥२९॥
 अमौ पथौ ततो बालः सा चानन्दमवाप ह ।
 नन श्श्राव राजाऽसौ चरेण्यो बालकं तु तम् ॥३०॥
 पगश्रेण मुनिना पालितं दिव्यचक्षुषा ।
 बाहुधोषेण महता शर्कराञ्च गृहे गृहे ॥३१॥
 उपयामास हर्षेण ब्राह्मणान् सुहृदोऽपि च ।
 नोषयामास वस्त्राद्यैः काञ्चनै रत्नसञ्चयैः ॥३२॥
 गावः कामदुधा जाताः शुष्कदाप्यो जलान्विताः ।
 आश्रमे तु पुनेस्तस्य शुष्कवृक्षा फलान्विताः ॥३३॥
 च इदं शृणुष्वन्तर्यं पुत्रबान्धववान् भवेत् ॥३४॥

अवतार हिन्दुने विश्वका धारक, यन र बाणीद्वारा अगोचर गजानन प्रभुलाई अनायास आँखाले देख्न पाथौ यो हासो सौभाग्य हो ।')

(ब्रह्माजीले^{३२६} भन्नुभयो - ती बालकको सम्झमात्रले पराशर पत्नीका दुबै स्तनमा दूध भरिए २४-२९॥ त्यसपछि प्रभुले पनि आनन्दपूर्वक दूध पान गर्नुभयो । पराशर पत्नीले अपूर्व आनन्दको अनुभव गरिन् त्यसपछि राजा बोप्यले ती बालकलाई वनमा दिव्यज्ञानी पराशर मुनिले पालन-पोषण गरिरहेको कुरा थाहा परे । बाजा बजाएर घर घरमा चिनी बँड्न पठाए । रत्न बस्त्र, सुवर्ण र दक्षिणद्वारा ब्राह्मणहरूलाई प्रसन्न गराए न्यहीँका गईहरूले कामधुनले हौं दूध दिन लागे सुकेका फेखरीमा पानी भरिए, उता मुनिका आश्रममा पनि चारैतिर हरियाली फैलियो । सुकेका रुख हरिया भए र फलफूलले परिपूर्ण भए । जसले श्रीगणेशको यो कथा श्रवण गर्दछ त्यस साधक धनवान् एवं पुत्रवान् भई संसारका सुख प्राप्त गर्दछ ॥३०-३४॥

===== ॐ =====

ॐ इति श्रीगणेशपुराणे क्रीडाखण्डे पराशरदर्शनं नाम त्रयस्त्रिंशदुत्तरशततमोऽध्यायः ॐ

प्रा डा. वेणीसध्वज बकालद्वारा नेपाली भाषामा अनूदित श्रीगणेशपुराण क्रीडाखण्डको 'चरेण्यकाट वनमा परित्यक्त बालगणेशद्वारा पगश्रेणको दर्शन र पराशरद्वारा श्रीगणेशको संरक्षण शर्चिकावित्त एक सय तेत्तीसौं अध्याय पूर्ण भयो । १३३ ।

===== ॐ =====

चतुस्त्रिंशदुत्तरशततमोऽध्यायः { १३४ अध्याय }

क उवाच

बालः स बब्रूधे तत्र दिवसे दिवसे शशी ।
आनन्दं जनयन् मातुः पितुश्च चरितैः स्वकैः ॥१॥

व्यास उवाच

वद ब्रह्मन् ! गुणेशस्य चरितं द्वापरोद्भवम् ।
श्रुत्वा पूर्वचरित्राणि न तृप्तिर्मेऽभवत् प्रभो ॥२॥
गजाननेन नामास्य साहनं भूषकः कथम् ।
एतन् सर्वं सविस्तारं वद मे चतुरानन ॥३॥

क उवाच

अत्रैवोदाहरणीमभितिहासं पुरातनम् ।
प्रह्लादस्य च संवादं भार्गवस्य कवरपि ॥४॥
एवमेव पुरा पृष्ट, प्रह्लादेन महामुनिः ।
तस्मै प्राधाच भगवान् कविस्तच्छृणु साम्प्रतम् ॥५॥
शृणु प्रह्लाद ! येनास्य साहनं भूषकोऽभवत् ।
तदहं सम्प्रवक्ष्यामि श्रवणात् सर्वकामदम् ॥६॥
पुरा शक्रसभामध्ये कौञ्जो गन्धर्वसत्तमः ।
वामदेवमुनिं सोऽथ त्वरावान् प्रपदाऽहन्त् ॥७॥
स शक्राय च गन्धर्वं भूषकस्त्वं भविष्यसि ।
कल्पयिष्यति चाहत्वे त्वामाक्रम्य गुणेश्वरः ॥८॥
स एव करुणायुक्तो मोक्षं नेष्यति विश्वकृत् ।
परशराश्रमे सोऽथ पपात मूषकाकृतिः ॥९॥
गिरिशृङ्गनिभो घोरो महारोमा महारवः ।
महावीर्यो महादृष्टो महास्वनविराजितः ॥१०॥
तस्याश्रमे महाघोष्पुपद्ममथाकरोत् ।
भक्षयामास धान्यानि घण्टक्या मृणत्रसङ्ख्यान् ॥११॥

ब्रह्माजीले भब्रुभयो - पराशरद्वारा पोषित बालक श्रीगणेश
कुत्तपक्षका चन्द्रमा छँ दिनदिनै बढ्दै जानुभयो उहाँ आफ्नो
चरित्रद्वारा पिता र माताको आनन्द बढाइरहनुभयो थियो १

व्यासले भब्रुभयो - हे चतुरानन ! भगवान् श्रीगणेशको
द्वापयुगको चरित्र सुनाउनुहोस् । उहाँका चरित्र सुने म अद्यावको
छैन । श्रीगणेशको नाम भज्जन कसरी रह्यो ? मूखो कसरी
उहाँको सहन कयो ? भलाइ यी कुराको विस्तारपूर्वक उक्त
दिनुहोस् ॥२-३॥

ब्रह्माजीले भब्रुभयो - हे व्यास ! यस विषयमा
एउटा पुरानो इतिहास रहेको छ । त्यो इतिहास भृगुवंशका
शुक्राचार्य र हिरण्यकश्यपुका छोरा प्रह्लादको संवादमा आधारित
छ जसरी निर्माले अहिले मलाई श्रीगणेशको विषयमा सोधेका
छौ त्यसैगरी पुरानो समयमा प्रह्लादले शुक्राचार्यसँग सोधेका
थिए । विद्वान् शुक्राचार्यले जसरी प्रह्लादलाई बताए त्यसैगरी म
निर्मालाई बताउँछु सुन । ४-५

शुक्राचार्यले भने - हे प्रह्लाद ! कसरी मूखो श्रीगणेशको
वाहन भएको छौ कुरा म पहिले निर्मालाई बताउँछु यस कथाको
श्रवण गर्नले सबै प्रकारका कामनाहरू पूर्ण हुन्छन् ॥६॥ एक
दिनको कुर हो स्वर्गमा पुग्नको सभ चलि रहेको थियो त्यहाँ कौञ्ज
गन्धक गन्धर्व पनि पुगेका थिए तिनले हतार - हतारमा हिँड्दा
आफ्ना खुट्टाको अगाडिको पगले वामदेव ऋषिले कुल्चिए ॥७॥
वामदेव ऋषिले रिसाएर गन्धर्वलाई भने- तँ मूखो हुनेछु भगवान्
श्रीगणेशले तँलाई रुमातेर आफ्नो वाहन बनाउनुहुनेछ ८।
पछि गएर विश्वको विधाता दयालु श्रीगणेशले तँलाई स्वर्ग र मोक्ष
पदान गर्नुहुनेछ । वामदेवद्वारा मरण पाएको त्यो गन्धर्व अचानक
मूखो बनी पराशर ऋषिको आश्रममा खस्यो ॥९॥ मूखो भएतापनि
त्यो असाधारण थियो । त्यो पर्वतको चुचुराजस्तै आकार भएको
डरलाग्दो, शरीरभरि लामा लामा र बाक्ला रँगले ढाकिएको लामा-
लामा नङ्गा भएको दूला दाङ्गा भएको र भयङ्कर स्वरले गर्जन
गर्ने पराक्रमी थियो ॥१०॥ त्यसले पराशर ऋषिको आश्रममा
आतङ्क मच्चायो माटाका दूला-दूला चाँडामा जम्मा गरिएको
धान खायो । पुस्तक लुगा र रुखका बोक्रा पनि खाई त्यसले

पुस्तकानि च अस्त्राणि यत्कलानि महान्त्यपि ।
स सारभूत यत्परं भक्षयामास मूषकः ॥१२॥

पुच्छाघातेन वृक्षान् स पातयामास भूतले ।
चुञ्चुकारेण शब्देन गर्जयामास विष्टपम् ॥१३॥

ज्ञात्वा तथाविधं तं नु चिन्तामाप मुनीश्वरः ।
दुर्जनस्य बलात्कारं स्थानं त्याज्यं न संशयः ॥१४॥

अधुना त्वं न गन्तव्यं कस्मिन् स्थाने सुखं भवेत् ।
प्राणान्यागे महादोषं वदन्ति शास्त्रचिन्तकम् ॥१५॥

कथं सुखाश्रमे दुःखं प्राप्तं कर्मप्रसङ्गतः ।
कस्य वा स्मरणं कार्यं को वा दुःखान् प्रमोक्षयति ॥१६॥

क एन नाशयेदत्र कं समर्थो भवेद् वधे ।
कमद्य शरणं यार्या को नस्त्राता भविष्यति ॥१७॥

एवं पितृवचः श्रुत्वा बालकोऽनन्तविक्रमः ।
उवाच मधुरं वाक्यं चिन्तां मा कुरु सर्वथा ॥१८॥

मयि तिष्ठति दुष्टानां संहारिणि महाप्रभौ
पुत्रतां ते प्रयातोऽस्मि विधास्ये ते प्रियं तु यत् ॥१९॥

यस्य मे क्रन्दिनेनेयं पृथिवी शीर्णतामियात् ।
पर्वताश्चीर्णतामापुः घादाघातेन मे भूमे ॥२०॥

पश्य मे कौतुकं तान् । नयाम्येनं तु वाहताम्
एवमुक्त्वाऽसृजत् पाशं क्रोडिसूर्यनिभं शिशुः ॥२१॥

पेधेष्विव तडित्पुङ्खः शुशुभे सोऽन्तरिक्षगः ।
तत्पुर्णवतो देवा स्वानि विषयानि तत्क्षणात् ॥२२॥

स ययौ बह्विबदतो दशदिशश्मणे रतः ।
पातालं मूषकं कण्ठे वद्ध्वा बहिरकाशयत् ॥२३॥

मूर्च्छामवाप महतीमाखुः पाशवत्पार्दितः ।
शुशोच परमकुटो निमज्जश्वासमारुतः ॥२४॥

हानि पुण्यायो धरमा जे-जति गतिता पदार्थहरू धिए, ती सबै
खायो अग्नि बिगाभ्यो। त्यसले पुच्छले हामेर दुला-दुला रुखलाई
पनि भुईमा लडायो। चूँ चूँ शब्दले चोत्कार गर्दै त्यसले आकाशलाई
पनि शब्दायमान गरायो। ११-१३। आफ्ना आश्रममा खुसेको
डरलाग्दो मूसाको उपद्रव थाहा पाएर पराशर ऋषिलाई ठूलो
चिन्ता पयो। उनले भने - हुन त दुर्जनको आक्रमणका कारण
आफ्नो ठाउँ छोड्न हुँदैन, तर यो मूसाले गर्दा बस्न नसकिने
भयो। अहिले कहाँ जाऊँ ? कहाँ गएर सुख प्राप्त हुन्छ ?
प्राणत्याग गर्नु भने शास्त्रका चिन्तकहरूले ठूलो पाप बताएका
छन्। १४-१५। सुखमय आश्रममा पुनः कर्मको प्रसङ्गले आज
दुःख आइलाग्यो? यो विपत्तिको बेलामा कसलाई भनूँ ? कसले
मलाई यो दुःखबाट मुक्त गर्ला ? १६। कसले यो मूसाको
नाश गरिदेलो? यसको वध गर्न को समर्थ होला ? म कसका
शरणमा जाऊँ ? मेरो रक्षा गर्ने पुरुषार्थी पुरुष को होला ? शिता
पराशरका यस्ता कुरा सुनेर अचान्त पराक्रमी बालक श्रीगणेशले
मौठो बाणी बोल्नुभयो - हे पिता ! दुष्टको संहारक र संसारको
परमेश्वर म यहाँ छँदाछँदै हजुरले कुनै प्रकारको चिन्ता
नगर्नुहोस्। १७-१८। अहिले म हजुरको छोरा भएर अवतरित
छु। हजुरलाई हित हुने र प्यारो लाग्ने काम गर्दछु। हे पिताश्री
मेरो गर्जनबाट यो पृथिवी चिरा चिरा हुनसक्छ। मेरा खुट्टाको
आघातबाट पर्वतहरू धूलो-धौलो हुनसक्छन्। हजुरले मेरो
आश्चर्यदायक कर्म गर्नुभयो। अब मैले यसलाई आफ्नो बहन
बनालेछु। पिताश्रीसँग यस्ता कुरा गरेर भगवान् श्रीगणेशले करोडौँ
सूर्यको प्रकाश भएका पाशको सिर्जना गर्नुभयो। १९-२१। त्यो
पाश बाइलको माझमा बिजुली जग्लेझैं आकाशमा पुग्ने चम्किलो
धातुको थियो। त्यसलाई देखेर देवताहरू डराएर तिनले तत्कालै आ-
आफ्नो घाम छाडिदिए। २२। दुपामा अगाको ज्वाला भएको
त्यो पाश दमै दिशामा चक्कर काट्न गाल्यो। त्यस पाशदेखि
डराएर पराशरको आश्रममा आतङ्क मच्चाउने मूसो पनि भागेर
पाताल पुग्यो। श्रीगणेश भगवान्को पाश पातालमा पुग्यो र त्यसले
मूसाको भौटीमा कसो त्यसलाई पातालदेखि माथि पृथ्वीतर्फ
लिएर आयो। पाशको शक्तिबाट ठूलो चोट खाएको त्यो मूसो
मूर्च्छा पयो। होशमा आएपछि क्रोधले गर्जन गर्दै सास रोकिएको
मूसाले चिन्ताको मुद्रामा भन्यो - 'कसरी आज मलाई कालले
आक्रमण गर्छो ? दैववश मेरा आँखासामु मृत्यु आइपुग्यो

कथं कालस्य मरणसागतं दैवनिर्मितम् ।

भविष्यं भवत्येव पुरुषार्थो निरर्थकः ॥२५॥

येन दृष्टाग्रमात्रेण दारिताः पर्वता बहु ।

न मया गणिता देवा नासुरा राक्षसा नराः ॥२६॥

तस्य मे केन पाशेन कण्ठोऽक्रामि गतायुषः ।

क उवाच

मूषके प्रब्रूयत्येवं यावत् तावद् गजाननः ॥२७॥

चकर्ष भनक्त तं स सोऽगान् मूषकसंयुतः ।

यथा गरुडशस्त्रेण सर्पं कर्षति तत्क्षणान् ॥२८॥

स तं दृष्ट्वा पात्रकण्ठो मूषको लब्धधीः क्षणात्

नमस्कृत्य विभुं देव गजाननमनामधम ॥२९॥

तुष्टाव परया भक्त्या विद्वानन्दघनं प्रभुम् ।

त्वमेव जगतां नाथ कर्ता हर्ता प्रपालकः ॥३०॥

गुणत्रयविहीनश्च गुणत्रयसहायकः ।

भावाहीनोऽपि सायावी पाविनामपि मोहकः ॥३१॥

ब्रह्मादीनामगम्यस्त्वं मुनिहन्त्यक्षसंस्थितः ।

कारणं करणं कर्ता करणार्ता च कारणम् ॥३२॥

सोऽष्ट दृष्टः स्वचक्षुर्भ्यामतो धन्यं जनुर्भयम् ।

धन्यी मे पितरौ नेत्रे तपो विद्या व्रतं जप ॥३३॥

क उवाच

एवमाकर्ण्य तद्वाक्यं प्रीतोऽसौ द्विरदाननः ।

प्राह भक्तिं दुर्गां ज्ञात्वा भक्तं तं मूषकं विभु ॥३४॥

तत्रैव पुरुषार्थेन देवद्विजदुहोऽनघ ।

निर्गुणोऽहं गुणी जातो दुष्टनाशनहेतवे ॥३५॥

हुनुपर्न कुरान्भइ छाड्दैन अस्व मैले पुरुषार्थ गर्नुको कुनै औचित्य छैन ॥२३-२५॥ मैले आफ्नो दाहाको चुच्चासले अनेक फटक पथतलाई गनि विदार्य गरेको छु मैले देवताहरूको कहिले पनि गणना गरिनँ । मान्छे, असुर, राक्षसको वास्ता मैले गरिनँ ॥२६॥

तर आज मेरो आयु सकिएर ब होला म जस्तो वीर पुरुषको घाँटी पनि एतै पक्का कारण अवरुद्ध भयो ।

ब्रह्माजीले भन्नुभयो- यसरी मूसाले आफ्ना भक्तका कुरा खोलिरहेको समयमा भगवान् श्रीगणेशले मन लगाएर पाशलाई आफूतिर तान्नुभयो । त्यो पाश मूसालाई पनि तान्दै श्रीगणेशका नजिकमा पुग्यो । सर्पहरूलाई बता गर्ने विषय जमेका सपेराहरूले यसरी एकैछिन्मग सर्पलाई आफूतिर तान्दछन् त्यसैगरी भगवान् श्रीगणेशले मूशसहित त्यो पाशलाई तान्नुभएको थियो ॥२७-२८॥ घाँटीमा पाश धमिएको मूसाले भगवान्लाई देखेर उत्तम श्रद्धा प्राप्त गर्‍यो । तत्सम्बन्ध अन्तर्यामी, दीर्घविहारी सच्चिदानन्दघन, परमप्रभु गजानन भगवान्लाई प्रणाम गरी स्तुति गर्‍यो, मूसाले भन्यो - हे प्रभो, हजुर नै संसारका स्वामी, हर्ता कर्ता र पालक पनि हुनुहुन्छ २९ ३०, हे प्रभु! हजुरमा सत्त्व, रज एवं तमोगुण छैनन् तर ती गुणलाई सधाएर संसारको रचना गर्नुहुन्छ । हजुर मायबेखि पर हुनुहुन्छ तर माया जाललाई पनि मोहमा फ्याड्ने मायाका अधिपति पनि हुनुहुन्छ ॥३१॥ हजुरलाई ब्रह्मा आदि देवताहरूले पनि राम्ररी बुझ्न सक्दैनन् । हजुर भगवान्को ध्यानमा विस्तार लागिरहने मुनिहरूका हृदयमा विराजमान हुनुहुन्छ । हजुर संसारका कर्ता र संसार बनाउने साधन एवं संसारका कारण पनि हुनुहुन्छ । हजुर कारणका पनि महाकारण हुनुहुन्छ । आज मैले हजुरलाई आफ्नै आँखाले देख्न पाई । मेरो जन्म धन्य भयो मलाई जन्म दिने भक्त-पिता धन्य हुनुभयो । मेरा नयन पनि धन्य भए मेरा तपस्या विद्या व्रत र जप पनि धन्य भए ॥३२-३३॥

ब्रह्माजीले भन्नुभयो- मूसका यी कुरा सुनेर प्रसन्न हुनुभएका भगवान् श्रीगणेशले त्यो मूसालाई आफ्नो भक्त र त्यसको भक्तिलाई उत्तम भक्ति ज्ञानेर भन्नुभयो - हे मूसा । देवता र ब्राह्मणका झोहो गर्ने तिप्पो पुरुषार्थ कै कारण अहिले म निर्गुण ब्रह्म पनि दुष्टहरूको नाश गर्ने कार्यका लागि गुणवान् भएको छु । साधुहरूको रक्षाका निमित्त समर्थ भएको छु ।

साधूनां रक्षणार्थाय यतस्त्वां शरणं गन्तुम् ।
अतस्ते दत्तमभयं चरं वृणु यमिच्छसि ॥३६॥

मूषक उवाच

नाहं वृणो गजास्य । त्वां त्वमेव वृणु वाञ्छितम् ।

क उवाच

इत्युक्तो मूषकेनासौ गर्वितेन गजानन ॥३७॥

वाहतां मम चाहि त्व यदि सत्यं वचस्तव ।
तथेत्युक्ते स पिङ्गाक्षो रुरोहाक्रम्य तत्क्षणात् ॥३८॥

भगेण चूर्णयिस्त तु पुनर्देवमवाचत ।
अहन्ते वाहनं जातो लघुभूतो भव प्रभो ॥३९॥

वाचतस्तस्य वचसा लघुभारोऽभवद् विभुः ।
एतद् दृष्ट्वा महाशूर्यं प्रणम्य मुनिब्रवीत् ॥४०॥

न बाले पौरुषं क्वापि मया दृष्टं जगत्त्रये ।
वच्छब्दात् पर्वताः शीर्णा लोकपालाश्च्युतस्थलाः ॥४१॥

म त्वया क्षणमात्रेण नीतो वाहनतां बलान् ।
तत आगत्य माताऽस्य वत्सला गृहा नं शिशुम् ॥४२॥

प्रसुप्तौ पादयामास स्तनौ भाना मुदा धृता ।
उवाच न च जाने ते स्वरूपञ्च पराक्रमम् ॥४३॥

जन्मजन्मान्तरीयेण पुण्येन नौ गृहं गता ।
नन म मूषकं बद्ध्वा चिक्रीडे प्राकृतो यथा ॥४४॥

एव ते कथिता चास्य यथा मूषकवाहता ॥४५॥

तिमी मेरो शरणमा आएका छौ, मैले तिम्रोलाई अभयदान दिन्छु । अरु तिम्रो के चाहन्छौ ? वर माग ॥३४-३६॥

मूसाले भयो - 'हे भगवान् श्रीगणेश । मलाई कुनै वरदान चाहिएको छैन । तपाईंलाई केही वरदान चाहिएको छ भने मान्नुहोस् । म तपाईंको काममा पूरा गर्दछु ।'

ब्रह्माजीले भन्नुभयो- भगवन् श्रीगणेशलाई मलाई केही चाहिएको छैन, तपाईंलाई चाहिएको भए मान्नुहोस् भनेपछि श्रीगणेशले भन्नुभयो 'हे मूसा अब उग्रान्त तिम्रो मेश चाहन बन् । मूसाले हुन्छ भनेपछि भगवान् श्रीगणेश मूसामा आरोहण गर्नुभयो । ३७-३८॥ भगवान् श्रीगणेशका शरीरको हलो भारले च्यापिएर अत्तिएको मूसाले उहाँसँग प्रार्थना गर्नुभयो- 'हे भगवान् ! हजुरले भने यमोजिम म हजुरको वाहन बनेको छु ! अब हजुर सानो आकारका हुनुहोस् ।' सर्वव्यापक श्रीगणेशले पनि मूसालेको याचना सुनेर आफू सानो आकारका र हलुका पनि हुनुभयो । यो आश्चर्यजनक घटना देखेर श्रीगणेशलाई प्रणाम गर्दै पराशर मुनिले भने- 'हे बाबु मैले तीनै लोकमा कहीं पनि तिम्रो जस्तो बालकको यस्तो पुरुषार्थ देखेको छैन ।' (जसको गर्जनबाट पर्वतका चुचुराहरू दुक्रिएर झरे एवं लोकपालहरू भुईँमा खसे ॥३९॥ ४१॥ त्यस्तो भयङ्कर मूसालाई पनि तिम्रिले एकै छिनमा आफ्नो पराक्रमबाट वाहन बनायो ।' त्यसपछि पराशर ऋषिको पत्नी वत्सला माताले दूधको घाता बगाइरहेका आफ्ना स्तन आनन्दपूर्वक श्रीगणेशलाई चुसाइन् । दूध चुसाउँदा तिनले भनिन्- 'हे बाबु म तिम्रो स्वरूप र पराक्रमका विषयमा केही पनि जान्दैन । ४२ ४३ जन्मजन्मान्तरका पुण्यले अहिले तिम्रोलाई हाम्रोले छोराका रूपमा पाउँ ।' त्यसपछि भगवान् श्रीगणेश सामान्य बालक हुनुभयो र मूसालाई बाँधेर त्योसँग खेल्न थाल्नुभयो । हे प्रह्लाद ! तिम्रोलाई मैले भगवान् श्रीगणेशका वाहन मूसालेको विषयमा बताएँ । त्यो कसरी श्रीगणेशको वाहन हुनुभयो भन्ने विषयलाई पनि स्पष्ट गर्ने ॥४४॥ ४५॥

ॐ

इति श्रीगणेशपुराणे क्रीडाखण्डे मूषकवाहनरूपधारणं नाम चतुस्त्रिंशदुत्तरशततमोऽध्यायः

प्र । डा. वेणीमाधव उकालद्वारा नेपाली भाषामा अनूदित श्रीगणेशपुराण क्रीडाखण्डको पराशरका धारका रहनुभएका श्रीगणेशद्वारा मूसालाई वाहनका रूपमा स्वीकार्ने शीर्षकान्वित चौतीसो अध्याय पूर्ण भयो । १३४॥

ॐ

पञ्चत्रिंशदुत्तरशततमोऽध्यायः { १३५ अध्याय }

व्यास उवाच

किमनेन कृतं पूर्वं पुण्यं पापञ्च पञ्चज !
येनायं मीधकं जन्म प्राप देवस्थ दाहताम् ॥१॥

क उवाच

मम्यक्षु वृष्टं त्वया वत्स ! ममाभि मनसः प्रियम् ।
ब्रवीमि सकलं तच्च तदिहैकमना शृणु ॥२॥
सुमेरुशिरस्रे रम्य सौभरेराश्रयो भवान् ।
अभूत् वृक्षसमाकोर्णो नानापक्षिगणान्वितः ॥३॥
असिष्ठाद्या मुनिगणा देवा इन्द्रपुरोगमाः ।
आवाप्ति सौभरेस्तस्य दर्शनार्थं दिने दिने ॥४॥
महतपोवृद्धिर्दीप्तोऽत्यग्निरवितेजसः ।
ख्यातस्य सर्वलोकेषु ध्याननिष्ठस्य चेश्वरे ॥५॥
तस्य पत्नी महाभागा मनोमयीति विश्रुता ।
पतिव्रतासु सर्वासु विख्याता भर्तृवत्तभा ॥६॥
रम्यता तु रवेस्तस्या जिता रम्यतयाऽखिला ।
शचीप्रभृतयः सर्वा न प्रापुः समतालवम् ॥७॥
कर्ता चन् सौभरिर्हमिशालायां प्रातःकल्पितः ।
कृत्वा होयं वनं यानः समिदर्थं गृहे स्थिता ॥८॥
मनोमयी सुशीला सा गृहकार्यरताऽभवत् ।
तदा दुष्टस्तु गन्धर्वः क्रौञ्चसमा समभगतः ॥९॥
विश्रान्तिरभवत्तस्य दृष्ट्वाश्रयमनुजगम् ।
नानाशालासमाकीर्णं बहुच्छाये सुशीतलम् ॥१०॥
एतादृशो रम्यतर आश्रमो यस्य स प्रभुः ।
धन्यं जयस्तपस्तस्य क्षणेनार्थं सुखप्रदः ॥११॥

व्यासले भद्रुभयो हे लोकवितामह पहिले त्यस

मूमांसे कुन पुण्य र कुन पाप गरेको थियो ? कुन पाप र
पुण्यका कारण मूमाको स्रोनिमा तन्त्र लिन दाख्य भयो र
भयवान् श्रीगणेशको आहन हुन सौभरय पनि प्राप्त क्यो ॥१॥

ब्रह्माजीले भद्रुभयो - हे व्यास, पैले मनले रुचाएको
विषयमा लिमीले हज्रो प्रश्न गर्नुको म ती सबै कुराको उत्तर
दिन्दु । एकाग्रचित्त भएर सुन । २॥ सुमेरु पर्वतको शिखरमा
सौभरि ऋषिको जत्यन्त राम्रो वृक्षहरूबाट घेरिएका र विजाल
आश्रम थियो । त्यही अनेक धरि पक्षिगणहरू रहँदा थिए ।
इन्द्र आदि देवता र वसिष्ठ ऋषिहरू दिनदिनै त्यो तपस्याका
कारण अत्यन्त दौपिमान्, सूर्य एवं अग्निको तेजमन्दा पनि
बहुकिनो तेल भएका लोकविख्यात र ईश्वरको ध्यानमा तत्पर
महात्मा सौभरिको दर्शन गर्न त्यहाँ आउँथे ॥३-४॥ सौभरि
ऋषिको माणवधती पत्नी मनोमयीका नामबाट संसारमा प्रसिद्ध
थिइन्, ती सबै पतिव्रता पारीहरूमा उत्तम थिइन् र आफ्ना
पति सौभरिको अत्यन्त प्यारी पनि थिइन् ॥५-६॥ तिनले
आफ्नो सौन्दर्यबाट कामदेवकी अर्धाङ्गिनी रतिको सौन्दर्यबाट
पनि परास्त गरेकी थिइन् । इन्द्राणी आदि दिव्यनगरीहरूमा
मनोमयीका अङ्ग-प्रत्यङ्गम रहेको सौन्दर्यको लेशमात्र सौन्दर्य
पनि पाएका थिएनन् ॥७॥ कुनै एक दिनको कुरा हे विद्वान्
चाँडै उठेका सौभरिले होमशालामा गई होमसम्पन्न गरे । त्यसपछि
ती अग्निष्ठा जम्मा गर्न वनतर्फ गए । तिनको पत्नी मनोमयी
मरका काठमा व्यस्त भइन् । त्यस बेला दुष्ट स्वभावको
क्रौञ्चनामक गन्धर्व त्यस आश्रममा अहङ्कार्यो ॥८-९॥ शान्त,
अनेक पर्णशालाहरूले शोभायमान, घना छाया भएको र अत्यन्त
शीतल आश्रय देखेर त्यस गन्धर्वले आर्ति र विश्रान्तिको अनुभव
गर्नुको ॥१०॥ अरुको यस्तो महिमामय आश्रम छ ती ऋषि
सौत्त्विकैका प्रभु हुन् ती महापुरुषको अप धन्य छ र तप पनि यो
सुखप्रद आश्रममा दीर्घकालसम्म बस्न पाएमा साधकले भुक्ति
पनि प्राप्त गर्न सक्छ । यस्तो बर्णन गरी त्यो गन्धर्व सौभरिको

तं दृष्ट्वा स्वाङ्गणगतं मध्याहरविसन्निभम् ।
मुमोच तेजसा तत्र धर्षितोऽसौ करं तदा ॥ २४ ॥
अधोऽपश्यच्चक्रमे च ममलाय च विभाय च ।
मुनिं प्रोवाच सहसा प्रलयाग्निरिव ज्वलन् ॥ २५ ॥
उत्ससर्ज तदा शपं गन्धर्वं प्रति दुःसहम् ।

मुनिरुवाच

असमक्षं यतो मे त्वं यत्नीं धर्षितवानसि । २६ ॥
असमक्षचरो मूढ भूषकस्त्व भविष्यसि ।
चौरवत् पृथिवीं दार्यं स्वोदरं पूयिष्यसि ॥ २७ ॥

क्रीञ्च उवाच

न मया बुद्धिपूर्वं ते धर्षितेयं मनोमयी ।
प्रमद्वादभवत् मद्भा दृष्ट्वा चारुरुपिणीम् ॥ २८ ॥
करमात्रश्रुता चेयं तावत् त्वमपि दृष्टवान् ।
तेजसा ते प्रपीतेन मया भुक्ताऽनघा मुने ॥ २९ ॥
अतोऽपराधं मे क्षणमुहसि त्वं कृपानिधे !
कुरुष्वानुग्रहं मह्यं शरणागतवत्सल ॥ ३० ॥
अहं त्वां शरणं यायि कृपां कुरु ममोपरि ।
त्रैलोक्ये नैदृशीं दृष्ट्वा पातिव्रत्यगुणान्विता ॥ ३१ ॥

मुनिरुवाच

प्लवते सागरी मेरुरुदियात् पश्चिमे रविः ।
न मे वयोऽन्यथा भूयाद् बह्विः शीतत्वमाप्नुयात् ॥ ३२ ॥
अथापि प्रब्रवीम्यद्य दुष्ट ! तच्छृणु सादरम् ।
पराशरगृहे देवो द्वापोऽवलरिष्यति ॥ ३३ ॥
गङ्गानन इति ख्यातस्तस्य बाह्वृष्यमेष्यसि ।
तदा ब्रह्मादयो देवा मानविध्यन्ति सादरम् ॥ ३४ ॥
तस्य हस्तगतः स्वर्गं पुनरेष्यसि सन्तरम् ।
एवमाकर्ण्य तद्वाक्यं दुःखहर्षसमन्वितः ॥ ३५ ॥

मध्याह्नकालका सूर्यई तेजस्वी भौमरिलाई आश्रमको आँगनमा आइपुगेको देखेर क्रीञ्च गन्धर्व कान्तिहीन बन्यो र मनोमयीको हस्त छोटिदियो । लाजले मुईमा हेन्यो धर्षार काँप्यो, हलप्रम भयो र साह्रै नयभीत पनि । रोसले प्रत्यक्षको आगो छैं बलैका सौभरि ऋषिले सम्बोधन गर्दै त्यसलाई दुलो र असह्य सराप दिए

सौभरिले भने - हे दुष्ट तैले म नभएकै बेला मेरो छामा पमेर मेरो धर्मपत्नीपाधि बलात्कार गर्न खोजिस्, त्यस कारण हे मूर्ख ! तैं पनि जनसमूहसँग लुकर बान्ने मुसाको रूपमा पैदा हुनेछस् । चोरले छैं पृथिवी खनेर आफ्नो पेट घास्नेछस् ॥ २४-२७ ॥

गन्धर्वले भन्यो - हे ऋषिवर ! मैले बुद्धिपूर्वक हजुरकी धर्मपत्नीलाई बलात्कार गर्न खोजेको होइन । घुम्दै आउँदा म हजुरको आश्रमभित्र पर्से । हजुरको श्रीमतीलाई अत्यन्त सुन्दरी देखेपछि मेरो हँस गुम भयो । मैले सङ्कत गर्न खोजें तर कुनै पाप गरेको छैन । हात्मा समातेको मात्र हो । हात्मा समातिरहेको केल्लाग हजुर आइपुगनुभयो र देखनुभयो । हे ऋषि ! हजुरको तेजबाट डराएर मैले यी निष्पाप नारीको हात छोटिदिएँ । २८-२९ ॥ हे कृपानिधु ! हजुरले मेरो अपराधलाई क्षमा दिनुहोस् । शरणागतमाथि कृपा गर्ने हे मुनि ! म माथि अनुग्रह गर्नुहोस् । म हजुरको शरणमा आएको छु, दया गर्नुहोस् । मैले तीनै लोकमा हजुरको धर्मपत्नीसमान पतिव्रता अरु नारी देखेको छैन । ३०-३१ ॥

मुनिले भने - सुनेर सागरमा तैरिन सक्छ सूर्य पश्चिममा उदारुन सक्छन् आगो झोल हुनसक्छ तर मेरो वचन अन्यथा हुँदैन । ३२ ॥ हे दुष्ट ! त्यसो हे तपनि मानवशापूर्वक म भन्नु तैं सुन । भगवान् श्रीगणेश द्वापरयुगमा पराशरका घरमा पुत्र भएर अवतरित हुनुहुनेछ । उहाँ गङ्गाजनक नामबाट लोकमा विख्यात हुनुहुनेछ । तैं उहाँको बाह्रन क्नेछस् । त्यसपछि तैंलाई ब्रह्मा आदि देवताहरूले पनि आदर गर्नेछन् । ३३-३४ ॥ श्रीगणेशको अर्धनमा रहेर तैले उहाँको कृपाबाट स्वर्गमा जान पाउनेछस् मुनिको वचन सुनेर त्यो गन्धर्व दुःख र हर्षले युक्त भयो । ३५ ॥

क उवाच

पपात पृथिवीपृष्ठे महामूषकरूपयुक् ।
पगणरस्याश्रये नु द्वापरे समुपस्थिते ॥३६॥
महाबलो महावीर्यो महापर्वतसन्निभः ।
मुनेराशीर्बलेनासौ गजाननसमीपगः ॥३७॥
अभवद् बाहुरूपेण मूषकोऽसौ महाबलः ।
एतत् ते कथितं सर्वं यन्मे पृष्टं त्वयाऽनघ ॥३८॥
गजाननस्य बाह्वं मूषकस्य यथाऽभवत् ।

मुनिरुवाच

सिन्दूरस्य वधं ब्रह्मन् । कथं स कृतवान् विभुः ॥३९॥
गणेशस्तन्यमाचक्ष्व विस्तराच्चतुराननः ।
श्रुत्वा वचो न मे रुषिर्जायतेऽमृतपानवत् ॥४०॥
भक्त्याऽगुणोभि देवेश । सर्वज्ञस्त्वं वदस्व मे ॥४१॥

ब्रह्माजीले भञ्जुभयो - त्वो गन्धर्व द्वापरयुग लागेपछि

पराशर मुनिको आश्रममा विशाल शरीर भएको मूषाको रूपमा
मुईमा लुप्त्यो । त्यस बेला त्यो मूषो महाबलो, महापराक्रमी र
महापर्वताकार देखिएको थियो सौभरिको आशीर्वादका कारण
त्यो भगवान् श्रीगणेशका समीपमा पुग्यो ॥३६, ३७॥ त्यसपछि
उहाँको कहनका रूपमा आश्रय पायो हे व्यास, मैले तिमीलाई
सोधेका प्रश्नहरूको उत्तर दिएँ । भगवान् श्रीगणेश मूषकवाहन
कसरी हुनुभयो भने प्रश्नको उत्तर पनि बताएँ ।

व्यासले भञ्जुभयो - भगवान् श्रीगणेशले दैत्यराज
सिन्दूरको कसरी वध गर्नुभयो ? मलाई विस्तरपूर्वक उत्तर
दिनुहोस् श्रीगणेशसम्बन्धी चरित्र सुन्दा अमृतपानसाह आनन्द
प्राप्त गर्दछु तर तृप्ति भने हुँदैन। हे ब्रह्माजी, हजुर सर्वज्ञ
हुनुहुन्छ मलाई मेरा प्रश्नको उत्तर दिनुहोस् । म परमभक्तिपूर्वक
ती श्रीगणेशका चरित्रहरूको श्रवण गर्नेछु ॥३८-४१॥

ॐ

इति श्रीगणेशपुराणे क्रीडाखण्डे कौञ्जशापवर्णनं नाम पञ्चत्रिंशदुत्तरशततमोऽध्यायः

प्रा. डा. वेण्णिसापव वकालद्वापा नेपाली भाषामा अनुदित श्रीगणेशपुराण क्रीडाखण्डको 'कौञ्जनायक गन्धर्वनाई' चाणिक
दोषका कारण मुसुं हुने सराप भएको प्रसङ्ग 'जीर्णकाञ्चित' एक सय पितृसी अष्टराव पूर्ण भयो । १३५।

ॐ

षट्त्रिंशदुत्तरशततमोऽध्यायः { १३६ अध्याय }

क उवाच

एकस्मिन् दिवसे देवो जगाद मुनिसत्तमम् ।
पराशरं महाभाग्यं परदुःखप्रपीडितम् ॥१॥

गजानन उवाच

सिन्दूरेण तु दुष्टेन पीडितं सकलं जगत् ।
स्वाहास्वधावषट्कारैर्वर्जितं वेदघोषतः ॥२॥
स्थानभ्रष्टा देवगणा भ्रष्टा ऋषिगणास्तथा
गजाननस्वरूपेण करिष्ये दुष्टनाशनम् ॥३॥
साधूनां पालनं चैव भूभास्वरणं तथा ।
स्थापनं सर्वदेवानामानन्दं जगतोऽपि च ॥४॥
निधेहि मस्तके तान् ! पाणिं मेऽभयदं शुभम् ।
अनुग्रहप्रसादात् ते हनिष्ये दुष्टदानवान् ॥५॥

मुनिरुवाच

आश्चर्यं परमं बाल ! बालभावात् प्रभाषसे ।
बालकं कौतुकाविष्टो याचते चन्द्रमण्डलम् ॥६॥
असाध्यं त्रिदशैः सर्वैः कर्म कर्तुं नयेच्छसि ।
यस्य श्वासेन गिरयः पतन्ति शतशो भुवि ॥७॥
षट्पादाधनेन यस्यशु कम्पयते भुवनत्रयम् ।
कथं त्वं युध्यसे तेन विसतन्तुशरीरवान् ॥८॥
चत्वारि तव वर्षाणि पूर्णानि खेलयाऽधुना ।
मयानुग्रहमात्रेण त्वं चेच्छक्तो शविष्यसि ॥९॥
तदाऽयं निहितो हस्तो मस्तकेऽभयदायकः ।

क उवाच

ततो हर्षयुतो देवो नमस्कृत्य भुनि तदा ॥१०॥
जननीमपि दुर्गाञ्च श्रीहरिं हरमेव च ।
ययौ यान्दु मृषकं तमारुह्य स गजाननः ॥११॥
अङ्कुशं परशुं पाशं कमलञ्च चतुर्भुजैः ।
दधानो गर्जनेनाशु कम्पयन् भुवनत्रयम् ॥१२॥

ब्रह्माजीले भन्नुभयो - एक दिन अरुका दुःखले
दुःखित हुनुभएका भगवान् गजाननले भाग्यशाली मुनि पराशरसँग
कुरा गर्नुभयो ॥१॥

श्रीगणेशले भन्नुभयो - हे पिता ! दुष्ट सिन्दूर दैत्यले
संसारलाई साह्रै सक्तयो । अहिले संसार वैदिकमन्त्रघोषबाट
शून्य छ । स्वधा स्वाहा एव छषट्कार कहौ हुँदैन । देवगणहरू
स्थानच्युत भएका छन् र ऋषिगण कर्मभ्रष्ट भएका छन् ॥३॥
मे गजाननस्वरूप लिएर दुष्टको नाश । सज्जनको रक्षा र पृथिवीको
भारहरण गर्दै देवताहरूको प्रतिष्ठा र सम्पूर्ण संसारलाई
आनन्दप्रदान गर्ने काम गर्नेछु । २-४॥ हे पिता ! मेरो शिरमा
हजुरले आफ्नो अभयदायक र मङ्गलमय हात राखिदिनुहोस्
हजुरको कृपा र प्रसन्नता भएपछि मैले दुष्ट दानवहरूको नाश
गर्नेछु ॥५॥

मुनिले भने हे बालक ! तिमी बालक भए पनि
दूले आश्चर्यका कुरा गरिरहेका छौ । कुनै जीवुकपूर्ण बालकले
आफ्नो बाबु-आमासँग चन्द्रमण्डल मागेजस्तै कुरा भयो ।
सम्पूर्ण देवताले गर्न नसकेको काम तिमी गर्न चाहन्छौ, जुन
दुष्ट दानवको खास-प्रश्लासबाट सयौं वर्षत घराणायी हुन्छन्
जसको पाटप्रहारबाट त्रिलोको नै काँप्दछ, त्यस्तो घोर दानवसँग
कमलको तन्तुजस्तो कोमल शरीर भएका तिमी कसरी युद्ध
गर्न सक्छौ ? ६-८॥ तिमिले जीवनका चार वर्ष खेलेर
बिताएका छौ । यदि मरो आशीर्वादले मात्र तिमी युद्ध गर्न
समर्थ हुन्छौ भने मैले तिम्रो शिरमा अभयदायक हात राखिदिन्छु

ब्रह्माजीले भन्नुभयो - त्यसपछि खुसी हुनुभएका
भगवान् गजाननले पराशरमुनि आमा वत्सला, जगदम्बा भगवती
श्रीनारायण र श्रीशङ्करसमेतलाई प्रणाम गरी मूसाभा रुवार भई
युद्धका लागि प्रस्थान गर्नुभयो । ९-११॥ आफ्ना चार हातमा
अङ्कुश, परशु, पाश र कमल धारण गर्नुभएका गजाननले
तेन भुवनलाई कम्पयमान गराइरहनुभएका, आफ्नो तेजबाट

प्रज्वलन्तेजसा स्वेन प्रलयानलसन्निभः ।
 क्षणेन प्राण सिन्दूरनगरं स गजाननः ॥१३॥
 घुसृणेश्वरसन्निध्यान् सिद्धसिन्दूरबाढकम् ।
 तत्रस्थः प्रशशासामौ सिन्दूरो भुवनत्रयम् ॥१४॥
 नदुर्नरे स्थितो देवो जगज्जर्जरयन् दिशः ।
 चक्षुभु सागरा सप्त विशीर्णा गिरयोऽपि च ॥१५॥
 श्रुत्वा निनाद तम्यशु सर्वे दैत्याश्चकम्पिरे ।
 मूमूर्च्छुर्भौरवः सर्वे केचिन्मृत्युमुपाययुः ॥१६॥
 सिन्दूरोऽपि मूमूर्च्छाशु क्षणेन प्रकृतिं ययौ ।
 उवाच मेवकान् सर्वान् कोऽयं गर्जनि दृश्यताम् ॥१७॥
 मूर्च्छा प्राप्ता मया कस्माद् यच्छब्देन पुर कथम् ।
 म्याम्यामि तनुर स्थानुं कस्य शक्तिर्भविष्यति ॥१८॥
 ननस्ते सेवका जग्मुस्तदा बालसमीपतः ।
 नदृपं न निरीक्ष्यैव सिंहाय कणिणो यथा ॥१९॥
 विभ्युर्ध्रुव चकम्पुश्च कचिद् धैर्यान् तमब्रुवन् ।
 क्रम्य त्वं कुत आयात किमर्थं तव नाम किम् ॥२०॥
 सिन्दूरो विश्वसंहाररसिकः क्रोधसयुतः ।
 श्रुत्वा मे क्रन्दिन सर्वं कम्पिनञ्च समिन्दुरम् ॥२१॥
 बालोऽपि बलवान् धामि चतु पञ्चादिकोऽपि च ।
 दृश्यसे सर्वसंहारकारणाय क्षमः क्षणात् ॥२२॥
 गवमाकर्ण्य तद्वाक्यं प्रोवाच स च तान् विभु ।
 अहं शिवधुतः ख्यातः पगशरगृहे धमन् ॥२३॥
 दृष्टमहारसिको धनपालननन्दरः ।
 नानावनमकुशलो बह्यादीनामगोचरः ॥२४॥
 गजाननेति मे नाम युद्धं कर्तुं समागतः ।
 म्यामिनं वोऽद्य गच्छन्तु तस्यै सर्वं ब्रुवन्तु च ॥२५॥
 नस्मिन् हते भानसं मे तोषमेष्यति दुर्जये ।

क उवाच

ननस्ते निर्ययुः शीघ्रं सिन्दूरं प्राब्रुवन् वचः ॥२६॥

देख्यमानः । शलयकालिक अग्निसमान ज्योतिर्मय भगवान् श्रीगणेश एकक्षणमा सिन्दूर दैत्यसमक्ष पुननुभयो ॥२२-२३॥ घुसृणेश्वर ज्योतिर्लिङ्गको समीपमा रहेको कारण सिद्धिदायक मानिएको सिन्दूरबाढा भन्ने ठाउँमा रहेर सिन्दूर दैत्यले त्रिभुवनको शासन सञ्चालन गरिरहेको धियो ॥२४॥ त्यसै सिन्दूरबाढाको उत्तर क्षेत्रमा पुगेर श्रीगणेशले दसै दिशा हाव्वायमान गराउँदै गर्जन गनुभयो । त्यसबाट सात मागर शुद्ध भए । पवतहरू कम्पायमान भए धिरा-धिरा भए श्रीगणेशको गर्जनका कारण दैत्यहरू काँप्न थाले, केही कातर दैत्य मूर्च्छित भए र केही निश्वाण पनि भए ॥२५-२६॥ सिन्दूर दैत्य पनि एक क्षण मूर्च्छित भई जाग्यो । त्यसले आफ्ना सेवकहरूलाई यहाँ आएर कसले गर्जन गरिरहेको छ हेर भनेर अह्राउँदै भन्दो - जसको गर्जन सुनेर मैले अकस्मात् मूर्च्छाको अनुभव गरे - त्यसका सामु म कसरी उभिने हो ? त्यसका सामु उभिएर युद्ध गर्ने कसको शक्ति होला ? त्यसपछि ती दैत्यका अनुचरहरू बालक श्रीगणेशका समीपमा पुगे । ती बालकको रूप हेरेर सिंहदर्शन गर्दा हात्तीझैँ डराएर काँपे ॥२७-२९॥ केही दैत्यले धैर्यपूर्वक भन्ने - हे बालक ! तिमी कसका छोरा हो ? कहाँबाट आएका हो ? किन आएका हो ? तिम्रो नाम के हो ? क्रोधी दैत्य सिन्दूर संसारको संहार गर्ने कलामा सिद्धहस्त र रसिक पनि छन् । तिम्रो गर्जन सुनेर संसार कम्पायमान भयो र ती सिन्दूर पनि कम्पायमान भए । तिमी चार चर्यका बालक भए पनि पराक्रमी र सर्वे संसारको संहार गर्न समर्थ पनि देखिन्छौ ॥३०-३२॥ दैत्यदूतहरूका कुरा सुनेर श्रीगणेशले उत्तर दिनुभयो - म पगशरको घरमा बस्छु र शिवपुत्रका नामबाट प्रख्यात छु । म दुष्टको संहारमा रुचि राख्ने धनको पालनमा तत्पर अनेक अवतार लिन कुशल र ब्रह्मा आदि देवताहरूबाट पनि अगम्य गजानन हुँ । सिन्दूर दैत्यसँग युद्ध गर्न आएको छु । तिमीहरूले आफ्नो मालिकसँग गएर मेरा कुरा बताओ ॥३३-३५॥ कसले पनि जित्न नसकिने मानिएको सिन्दूर दैत्यको वध गरेपछि मेरो मनले सन्तोष अनुभव गर्नेछ ।

ब्रह्मजीले अनुभयो गजाननका कुरा सुनेर ती दैत्य तुरुन्तै सिन्दूर दैत्यका सामु गए । तिनले त्यहाँ आफूले देखेको र जानेको विषय विवेचन गरे ॥३६॥

दूता ऊचुः

वयं शीघ्रतरं याता, पुरुषं भवदाज्ञया ।
कृतान्तसदृशं तं तु दृष्ट्वा सर्वे च कम्पिताः ॥२७॥
ततो भवत्प्रतापेन तदग्रे प्राब्रुवाम च ।
ततस्तेन समाख्यातं निजं सर्वं समासतः ॥२८॥
गजाननेति नामास्य शिवपुत्रत्वमेव च ।
दुष्टदैत्यविनाशाय साधूनां भालनाय च ॥२९॥
साम्प्रतं तु त्वया सार्द्धं युद्धाय समुपागतः ।
स चतुर्वर्षिको बालो बलात् बहुविस्तरम् ॥३०॥
इदानीं स्वस्वभावेन जहि शत्रुं निजं लघुम् ।
तव तु श्वासमात्रेण दूरे गच्छेदयं शिशुः ॥३१॥
यस्य ते दर्शनात् स्वार्थिंश्चकम्पु शिवकावधः ।
तस्य ते गणना कास्ति बालकस्याल्पमेव स ॥३२॥

क उवाच

एवं दूतवचः श्रुत्वा सिन्दूरश्चिन्तयातुरः ।
लभूष म्लाननुण्डश्च क्रोधारुणविलोचनः ॥३३॥
उद्धमन् नयनाद् बहिर् प्रलयानलसन्निभम् ।
उवाच दूतान् क्रोधेन हर्षेण च समन्वितः ॥३४॥

स उवाच

आश्चर्यं परमं दूता भवद्वचसि मेऽभवत् ।
मिह न मह योद्धुं वै यशस्कः कथमेष्ट्यति ॥३५॥
चतुर्वर्षेण बालेन योद्धव्यं किं मया सह ।
ययं नतः कथं भीता न जाने तत्र कारणम् ॥३६॥
मयि क्रुद्धे जगन्नश्येत् तत्र का गणनाऽस्य ह ।
जगज्जर्जयन् व्याप्तं दिशोऽपि विदिशोऽपि च ॥३७॥
धृत्वा शस्त्राणि चास्त्राणि निर्वयी युद्धलालसः ।
तत ऊचुरमात्यास्तं नभस्कृत्यासुराधियम् ॥३८॥
सत्सु बलेष्वरमान्येषु कथं यासि स्वयं रणम् ।
वयं ते हि हनिष्यामः प्रतापान् तव दैत्यपः ॥३९॥

दूतहरूले भने - हे महाराज स्वामी हजुरको आज्ञा

पाएर अति शीघ्र यमराजसमान पुरुषको समक्ष गर्थौ । त्यसलाई देखेर डरले कम्पायमान भयौ २७॥ त्यसपछि हजुरको प्रतापले त्यसका सामु गई कुरा गर्थौ, स्नेह्यौ पनि । त्यसले आफ्नो सम्पूर्ण बुनान्त सङ्केपमा बतायो । त्यो शिवजीको पुत्र गलानन रहेछ दुष्ट दैत्यहरूको संहार र सञ्जनको रक्षाका लागि अहिले हजुरसँग युद्ध गर्न आएको रहेछ । त्यो चार वर्षको बच्चा कुरा गर्न धेरै सिपायु छ । २८-३०॥ अहिले हजुरले वीरभाव अँगाली त्यो सानो बच्चालाई मारिदिनुहोस् हजुरको सासको स्पर्शले मात्र त्यो बच्चा टाढा उड्न सक्छ । ३१॥ हजुरको दर्शनबाट शिव आदि देवता पनि कम्पायमान भएका थिए भने त्यो दुर्बुद्धि सानो बालकको के गणना हुनसक्छ ? ३२॥

महाराजीले भन्नुभयो - दूतका ती कुरा सुनेर दैत्यराज सिन्दूर चिन्ताले व्याकुल भयो त्यसको मुख ओइलायो रीस्ले आँखा राता भए, आँखाबाट प्रलयको आगो ओकल्दै क्रोध र हर्षले युक्त भई त्यसले दूनहरूसँग कुरा गर्थौ ॥३३-३४॥

सिन्दूरले भन्यो - हे दूनहरू । तिमीहरूका कुरा सुनेर मलाई अचम्म लागेको छ । लामखुट्टे कोरो सिंहसँग युद्ध गर्न कसरी जान सक्छ ? त्यो चार वर्षको बालकले मसँग कसरी युद्ध गर्न सक्छ ? तिमीहरू त्यस बालकबाट किन डराएका छौ ? मैले त्यसको कारण जान्न सकिनँ ॥३५-३६॥ म रिसाउँदा संसार सखाप हुनेछ भने त्यस बच्चाको के गणना हुन्छ ? यातौ कुरा गरेर दैत्यराज सिन्दूर दिशा विदिशा र आकाशलाई शब्दायमान गराउँदै गर्जन गर्न थाल्यो ३७ त्यसपछि आफ्ना हातमा राख-अस्त्र धारण गरी युद्धको क्षमता गर्दै घरबाट बाहिर निस्क्यो । त्यस बेला असुराधिपति सिन्दूरलाई प्रणाम गर्दै त्यसका मन्त्रीहरूले भने- हे दैत्यराज ! हामीजस्ता पराक्रमी अमान्यहरू छँदाछँदै हजुर आफैं युद्ध गर्न किन जानुहुन्छ ? हे दैत्यपति । हजुरको प्रतापबाट हामीले त्यसलाई मारि-दिनेछौ ॥३८-३९॥ यस्तै समयका लागि राज्यले ठूलो सेनाको

समयार्थं महासैन्यं पालयते सोऽयमागतः ।
प्राणास्त्वक्षयामहे सर्वे तव हेतोर्बह्वप्रभो ॥४०॥
अनुजानीहि यास्यामो हन्तुं बालं रिपुं तव ।

सिन्दूर उवाच

यामि सर्वे प्रपश्यन्तु पौरुषं मम सैनिकाः ॥४१॥
इत्युक्त्वा प्रययौ शीघ्रं बालं हन्तुं सुमुत्सुकः ।
स प्राप क्षणमात्रेण यत्र बालः स्थितोऽभवत् ॥४२॥

जगेनां गरेको हुन्छ । अहिले सेना र सेनापतिको काम बिनै
बेला आइपुग्यो हे महाप्रभु हजुरका लागि हामी प्राणत्याग
गर्ने तयार छौं हामीलाई आज्ञा दिनुहोस् हामी तुरुन्तै हजुरको
बालशत्रुलाई मारिदिनेछौं

सिन्दूरले भन्थो - हे दूतगण ! म आफै युद्ध गर्न जान्छु
मेरा सैनिकहरूले पनि मेरो अद्भुत पराक्रम हेरुन् ॥४०-४१॥
यस्ता कुरा गरेर त्यस सिन्दूर दैत्यले बालक मार्न उत्कण्ठित
भई युद्धभूमिका लागि प्रस्थान गर्‍यो । त्यो एकै छिनमा गजानन
बालक रहनुभएको ठाउँमा पुग्यो ॥४२॥

ॐ

इति श्रीगणेशपुराणे उत्तरखण्डे सिन्दूरनिर्गमो नाम षट्त्रिंशदुत्तरशततमोऽध्यायः

प्रा. हा. खेपासाम्बक इकासद्वारा नेपाली भाषामा अनूदित श्रीगणेशपुराण क्रीडाखण्डको 'सिन्दूरनिर्गमो'
'युद्धयात्रा' शीर्षकान्वित एक सय छत्तीसौं अध्याय पूर्ण भयो । १३६।

ॐ

सप्तत्रिंशदुत्तरशततमोऽध्यायः { १३७ अध्याय }

क उवाच

तं दृष्ट्वा बालकं प्राह सिन्धुरो मदपर्वितः ।
 लज्जा मे जायते मन्द युध्यतो बालकेन ह ॥१॥
 याद्वि शीघ्रं गृहं क्षाले । पिब मातु स्तनं मुदा ।
 वृथा मच्छरपातेन सद्यो मृत्युमुपैष्यसि ॥२॥
 पलायने हि मां दृष्ट्वा केशाद्याभिरिवीकृतः ।
 मृते त्वयि तव स्नेहात् पितरौ ने मरिष्यतः ॥३॥
 अतो गच्छ न मे स्वाम्यं दर्शयस्व किशोरक !
 यम्य मे नलघातेन ब्रह्माण्डं शतधा भवेत् ॥४॥

देव उवाच

सन्धमुक्तं त्वया दुष्ट ! न चेनसि विचारितम् ।
 न ज्ञानं मम सामर्थ्यं रूपं वा विविधं त्वया ॥५॥
 यस्य मे क्रोधवृष्ट्यैव प्रष्टा, स्युः सुरनायकाः ।
 स्वेच्छयाऽहं सृजे भार्वस्त्रिभिरेव हराणि च ॥६॥
 विश्वं चगधरं नानारूपवांसु युगे युगे ।
 भूमिभारं महाघोरं हरामि दुष्टमशान्तात् ॥७॥
 न लघुर्लघुतामेति पराक्रमयुतौऽपि चेत् ।
 अणुपात्रो बहेद् बहिः सकलं रगरं मरुत् ॥८॥
 जिजीविषुश्चेद् गच्छ त्वं नत्वा मां विजमन्दिरम् ।
 मानिनो नैव निष्मन्ति नलङ्घ्य शरणागतम् ॥९॥
 नो चेन्मच्छस्त्रपातेन स्वर्गलोकं गमिष्यसि ।
 हनै त्वयि सुखं चास्ये त्वया यत् पीडितं जगत् ॥१०॥
 ब्रह्मणो वरदानेन मां गर्व कुरु दैत्यराट् ।
 विपरीतं भवेत् सर्वं विपरीतं यथा पुरा ॥११॥
 स्तम्भेऽवतीर्णो न्यहनद्विरण्यकशिपुं विभुः ।
 मृग्रीवेण हतो बन्धू राममाश्रित्य कालतः ॥१२॥

ब्रह्मजाले भन्नुभयो - मरमत्तसिन्दुर दैत्यले बालकलाई
 देखेर फन्सो - हे बालक ! तिमिलेन युद्ध गर्दा मलाई लाग्न
 लागि रहेछ, छिस्ते घर जाऊ । आनन्दपूर्वक आफ्नो आमाको दूध
 चुस् । यही जोरी खोज्यौ भने लामखुट्टे मरेझैं छिट्टै मृत्युको
 मुखमा पुग्नेछौ । १-२ मलाई देखेर ब्रह्मा, शिव, विष्णु आदि
 देवता पनि डराएर भाग्छन् । तिमै अकरुणमा फन्सौ भने तिम्रो
 बाबु आमा पनि पीरले पर्नेछन् । हे बालक ! यस कारण तिम्रो
 फर्क, मलाई आफ्नो अनुहार नदेखाऊ मैले थप्यड प्रहार गर्दा
 ब्रह्माण्ड पनि सय दुव्बा भएर समाप्त हुनेछ । ३-४।

श्रीगणेशले भन्नुभयो हे दुष्ट ! तैले सधैं कुरा गरेको
 छस् तर मनमा मेरो स्वरूपको विचार गरेको छैनस् । मेरो
 सामर्थ्य धाँडा पाएको छैनस् । मेरा विविध स्वरूपको विषयमा
 पनि तैलाई थाहा छैन ॥५॥ मेरो क्रोधपूर्ण दृष्टि पढी देवताका
 नायकहरू पनि स्थानप्रष्ट हुन्छन् । मैले अनेक रूपसागर भई
 आफ्नो इच्छाअनुसार मत्त, रत्न र तमोगुणको आश्रय लिएर
 जसको रचना र संसार गर्दछु । दुष्टहरूको बध गरेर पृथ्वीको
 अस्मद्द्वार हरण गर्दछु । ६-७॥ कुनै मानिस पराक्रमसम्पन्न छ
 भने त्यसको आकार सानो हुँदाँमा त्यो सानो हुँदैन । अकुरुषमाणको
 आगोले विशाल नगरलाई सम्पूर्णतया ग्छानी बनाउन सक्छ । ८ ।
 तँ मौज्ज वाहन्छस् भने मलाई प्रणाम गरी आफ्नो घरतर्फ लाग् ।
 स्वाधिमानीहरूले शरणागत र विनीतमाथि प्रहार गर्दैनन् । ९ ।
 शत्रुमा आएमा म तैरो रक्षा गर्ने तयार छु, अन्यथा मेरो शस्त्रप्रहारबाट
 छिटै स्वर्गमा पुग्नेछस् । तैलाई पारेपछि म सुखपूर्वक जानेछु
 तैले संसारलाई स्रष्टै सताएको छस् । १० । हे दैत्यराज !
 ब्रह्माजालो वरदानका कारण घमण्ड नगर, तैले चित्तको भन्दा
 विपरीत फल पनि हुनसक्छ । जस्तै पहिले द्विरण्यकशिपुले
 घमण्ड गर्दा विपरीत फल प्राप्त गरेको थियो त्यस जेला
 भगवान् नासयणले स्तम्भमा प्रकट भएर द्विरण्यकशिपुलाई
 मर्नुभएको थियो । सम्भवशकका कारण सुग्रीवले रामको आश्रय
 लिएर आफ्नै बन्धुको हत्या गरेका थिए । ११-१२। तैरो पनि

विपरीता पतिर्जाता नवापि कालयोगतः ।
अतिस्थूलो लघुतरो भाससे मम साम्प्रतम् ॥१३॥
धृत्वा धैर्यञ्च लज्जाञ्च युद्धं कुरु मया सह ।

क उवाच

एवमुक्त्वा दधाराशु विराड्रूपं गजाननः ॥१४॥
ब्रह्माण्डादूर्ध्वमगमन्प्रसरकक्षरणौ तथा ।
पातालानि च सप्तानि भित्त्वा यातौ श्रुती दिशः ॥१५॥
मथ्यति स्म यदा दैत्यो जालं तं विश्वरूपिणम् ।
महस्रशिरस देव सहस्राक्षं दिवो भुवम् ॥१६॥
महस्रपादं व्याध्याशु स्थितं व्याप्य दिशो दश
दिव्याम्बरं दिव्यगन्धं दिव्यालङ्कारभूषितम् ॥१७॥
असङ्ख्यसूर्यमदशमसङ्ख्यरूपिणं विभुम् ।
एवं दृष्ट्वा विराड्रूपं चकम्पे दैत्यमानसम् ॥१८॥
धृत्वा धैर्यं पुनर्दैत्यो ययौ देवस्य सन्निधौ ।
क्रागर्जं गर्जयन् व्योम दिशोऽपि विदिशोऽपि च ॥१९॥
अथ खड्गं सहसा देवं हत्तुमियेष सः ।
त्रयो नत्पुनतः क्रोधान् पतङ्गो ज्वलनं यथा ॥२०॥

देव उवाच

नायं मूढो विजानीते स्वरूपं मम दुर्लभम् ।
अहमेव विमोक्षयामीत्युक्त्वा कण्ठे दधार तम् ॥२१॥
यमदं सिन्दूरं तं स करभ्यां बलवत्तरम् ।
नतस्तवसुजाङ्गानि विलिनिष्पारुणेन सः ॥२२॥
नतं सिन्दूरचदनं, सिन्दूरप्रिय एव च ।
अथ वज्रगतीख्यातो भक्तकामप्रपूरकः ॥२३॥
सिन्दूरे निहते देवा मुदा पुष्पाण्यवाकिरन् ।
अवाह्यञ्जयवाद्यानि ननु श्लाघ्यरोगणाः ॥२४॥
आययुस्तत्र मुनयो वसिष्ठप्रमुखाः सुराः ।
ब्रह्मणा सकलाः शक्रपुरोगा वस्तुपाणयः ॥२५॥

कलचक्रका कारण बुद्धिबिपरीत भएको छ । पस्लाई अहिले
धेरै ठूलो वस्तु पनि खाना लागि रहेको छ तैलाई युद्ध गर्ने
इच्छा छ भने धैर्य र लज्जा दुवै धारण गरी युद्ध गर ।

ब्रह्माजीले भञ्जुभयो - यसरी सिन्दूर दैत्यलाई संझाएपछि
भगवान् गजाननले छिट्टै विश्वरूप धारण गर्नुभयो ॥१३-१४॥
उहाँको शिर ब्रह्माण्डभन्दा पनि माथि पुग्यो दुवै पाउले सातै
पाताल भेदन गरी त्यहाँभन्दा पनि भित्र प्रवेश गरे । कानहरूले
विशालताका कारण दिशा र विदिशा पनि नाखे ॥त्यस दैत्यले
विश्वरूपको दर्शन गर्दा भगवान् श्रीगणेशको त्यो विश्वरूप सहस्र
शिरले सम्पन्न, सहस्र आँखाले युक्त, आकाशदेखि जमिनसम्म
र दसै दिशा ढाकेर फैलिएका हजार पाउले सम्पन्न दिव्य
वल्ल दिव्य गन्ध र दिव्य अलङ्कारद्वारा अलङ्कृत असङ्ख्य
सूर्यसमान, असङ्ख्यरूपसम्पन्न सर्वव्यापक र विराट् थियो
यस्तो रूप देखेर सिन्दूर दैत्यको मन कर्पण भएत्यो त्यो धैर्य
धारण गरी श्रीगणेशको सामु आयो त्यसपछि आकाश र दिशालाई
शब्दायमान गराउँदै गर्जन गर्‍यो ॥१५-१९॥ त्यसले हातमा तरवार
लिएर गजाननमाथि प्रहार गर्ने चाहना भयो । त्यसपछि पतङ्ग
अग्निका सामु गएरुँ क्रोधले उहाँका सामु गयो ॥२०॥

भगवान्ले भञ्जुभयो- हे मुख तैल मेरो दुर्लभ स्वरूप
चिनेको छैनस् । म आफै तैलाई मोक्ष प्रदान गर्छु भने त्यसको
घाँटीमा समाउनुभयो उहाँले दुई हातले त्यसको घाँटी अङ्घाउनु
भयो र धेरै प्रयास गर्दागर्दै पनि आफ्नो रोकिएको सास खुल्लउन
नसकी त्यो श्वासावरोधका कारण मर्‍यो । त्यसपछि त्यसको
शरीरबाट रगतका धारा बहँदा त्यस रगतले रगताम्ये हुनुभएका
भगवान् श्रीगणेशका अङ्ग प्रत्यङ्ग पनि रातै भए ॥२१-२२॥
त्यसपछि भगवान् श्रीगणेश सिन्दूरचदन र सिन्दूरप्रियका नामबाट
जगत्मा विख्यात हुनुभयो । यी नामबाट आराधना गर्दा भक्तका
कामना पूरा हुन्छन् ॥२३॥ सिन्दूर दैत्यको वधपछि इर्षित भएका
देवसाले पुष्पवर्षा गरे विजयका बजा बज्न थाले र अप्सरा नाच्न
थाले । त्यस बेला भगवान् गजाननको दर्शन गर्ने वसिष्ठ आदि
मुनि र ब्रह्मा आदि देवसाले हातमा उपहार लिएर भगवान्को
सामु टप्याए ॥२४-२५॥ तिनोहरूको नमस्कार र जयकारले

त्रयशब्देनैव शब्दैः पूरयन्तो दिगो दश ।
ततः सर्वे भूमिपाला ययुस्तत्र मुदान्विताः ॥२६॥
षोडशैरुपचारैस्तमानर्चुः परमेश्वरम् ।
गजाननं चतुर्धाहुं सर्वाभरणभूषितम् ॥२७॥
दिव्याम्बरं दिव्यगन्धमाखुवाहनपीश्वरम् ।
प्रार्थयामासुर्निद्राद्याः स्तोतुं त्वां न हि शक्नुमः ॥२८॥
यत्र कुण्ठाश्चतुर्वेदा ब्रह्माद्याश्च मुनीश्वराः ।
त्वं कर्ता कारणं कार्यं रक्षकः पोषकोऽपि च ॥२९॥
सहर्ता मोहनश्चास्य विश्वस्य ज्ञानदः क्वचित् ।
सरितः सागरा वृक्षाः पर्वताः पशवोऽखिलाः ॥३०॥
वायुराकाशः पृथिवी बह्विधैरि त्वमेव च ।
ब्रह्मा विष्णुः शिवः शक्रो मरुतो मुनयोऽपि च ॥३१॥
गन्धर्वाश्चरणाः सिद्धा यक्षराक्षसपन्नगाः ।
अप्सरः किन्नरा देव ! त्वमेव स चराचरम् ॥३२॥
वयं धन्या यतो दृष्टः प्रत्यक्षं मोक्षसाधनः ।
सिन्दूरे तु हते देव ! सुखं प्राप्ताः सुरोत्तमाः ॥३३॥
राजानो मुनयो लोकाः स्वस्वकार्ये मुदा रताः ।
भविष्यन्ति स्वधास्वाहावषट्काराश्रिताः क्रियाः ॥३४॥
नानावतारैः कुरुष्व फलनं त्वं विशेषतः ।
दुष्टानां नाशनं सद्यो भक्तानां कामपूरकः ॥३५॥

क उवाच

एवमुक्त्वा सुरास्तं तु व्यदधुः सर्वे एव ते
प्रासादं तस्यशिखरं स्थापयित्वा गजाननम् ॥३६॥
यस्य दर्शनमात्रेण मुच्यते पातकान्जनः ।
कुलानि तारयेत् सप्त स्मरणादस्य मानवः ॥३७॥
पूजयित्वा प्रणम्यैनं पारितुष्टिं ययुः सुराः ।
सत्तप्तं मुनयः सर्वे पुपूजुः परमादरात् ॥३८॥
सिन्दूरहेति नामाम्य चक्रुः सिन्दूरराशनात् ।
अतिसन्तुष्टमनसो नत्वा जग्मुः स्वप्नश्रमम् ॥३९॥

तसै दिशा भरिषु घन्किम् । त्यसण्डि पृथिवीका सबै राजाहरु पनि भगवान्को दर्शन गर्न हर्षपूर्वक त्यहाँ आइपुगे । तिनीहरूले षोडशोपचारबाट भगवान् श्रीगणेशको पूजा गर्दै गजानन चतुर्बाहु, सर्वाभरणसम्पन्न, दिव्यवस्त्रधारी, दिव्यगन्धसम्पन्न मूषकवाहन परमेश्वरलाई प्रणाम गरी प्रार्थना गर्दै भने - हे परमेश्वर ! हजुरको स्तुति गर्न हामी समर्थ छैनौं ॥२६-२८॥ हे देवताका अधिपति चारै वेद पनि हजुरको तत्त्वबोध गरी स्तुति गर्ने कार्यमा कुपिच्छ हुन्छन् ब्रह्मा आदि देवता र मुनिहरू पनि सम्पूर्णतया स्तुति गर्न समर्थ छैनन् । हजुर कर्ता कारण, रक्षक, पोषक संहारक, सम्पूहक र ज्ञानदायक प्रभु हुनुहुन्छ । हजुर नदी, सागर, वृक्ष पर्वत, पशु, वायु, आकाश, पृथिवी अग्नि र जलका रूपमा पनि हुनुहुन्छ हे देवदेव हजुर चराचरसहित ब्रह्मा, विष्णु, शिव, इन्द्र, मरुत, मुनि गन्धर्व, सिद्ध, यक्ष चारण, राक्षस, सर्प अप्सरा र किन्नर पनि हुनुहुन्छ । वास्तवमा हजुर चराचररूप हुनुहुन्छ । २९-३२ । हामी धन्य छौं किनकि आज प्रत्यक्षरूपमा मोक्षका साधक देवताको दर्शन पायौं सिन्दूरको वध भएपछि सबै देवता सुखी भएको छन् । ३३ । लोकमा पनि राजा मुनि र सर्वसाधारण मानिस अहिले हर्षपूर्वक आफ्नो कर्तव्यमा लागेका छन् । अब पृथिवीमा स्वाहा स्वधा र षण्ढकारका कर्महरू निर्विघ्न सम्पन्न हुँदैछन् । हजुरले अनेक अवतारहरूद्वारा जगतका प्राणीहरूको विशेषरूपमा रक्षा गर्नुहुन्छ, दुष्टको नाश गर्नुहुन्छ र छिटै प्रसन्न भई भक्तहरूको कामना परिपूर्ण गर्नुहुन्छ । ३४-३५ ॥

ब्रह्माजीले भन्नुभयो - यसरी स्तुति गरेर देवताहरूले सुन्दर हजुर भएको भक्त्य मन्दिरको निर्माण गरे । तिनले त्यसमा भगवान् श्रीगणेशको प्रतिमाको प्रतिष्ठा गरे । ३६ ॥ जुन मन्दिरमा श्रीगणेश प्रतिमाको दर्शन गर्नाले दर्शकहरूका सबै पाप नष्ट हुन्छन् । कुनै पनि मानव श्रीगणेशको स्मरणमात्रले आफ्ना सात कुललाई तार्न समर्थ हुन्छ । ३७ । गजानन भगवान्को पूजा र प्रणाम गर्नाले देवताहरू वृत्त भए । त्यसपछि त्यहाँ मुनिहरूले आई आदरपूर्वक श्रीगणेशको पूजा गरे सिन्दूर दैन्यको नाश गरेका कारण त्यहाँ प्रतिष्ठा गरिएका श्रीगणेशलाई सिन्दूरहन्ता पनिथो दैत्यराज सिन्दूरको संहारका कारण भनले

ततः सर्वे मुनिवरा नत्वा देवं स्वभक्तितः ।
 पुपूजुः परमात्मानं नानाद्रव्यैर्नेकशः ॥४०॥
 राजसदनमिति ते क्षेत्रं ख्यातिमुपैष्यति ।
 वरेण्यस्तं विलाक्येव निजपुत्रप्रबुध्यत ॥४१॥
 यतो राज्ञो यदाद्याशु हन्वा दैन्यं सुदारुणम् ।
 दानानि भवता नाथ ! सिन्दूरं लोककण्टकम् ॥४२॥
 दैन्यविमर्दन इति नाम ख्यातिमुपैष्यति ।
 पुपूज तनयं स्नेहात् तदा दृष्टपराक्रमम् । ४३॥
 मुमोच स्नेहजं चाश्वं न शशाक प्रभाषितुम् ।
 अतिगदगदकण्ठत्वाद् सरोदं भृशदुःखितः ॥४४॥

वरेण्य उवाच

मूढभावेन सन्त्यक्तो विघ्नभीतेन पापिना ।
 ये त्वां पूजयितुं याता ब्रह्मशक्रपुरोगमाः ॥४५॥
 अनन्तकोटिब्रह्माण्डनायकं त्वां न विद्यहे ।
 कामधेनुं निधिं कल्पवृक्षं मूर्तो यथा त्यजेत् ॥४६॥
 मायया मोहितस्तेऽहमत्यजं त्वा तद्या गृह्णात् ।

क उवाच

इति तच्छ्रुत्वाकर्ण्य कृपया परमेश्वरः ॥४७॥
 आलिलिङ्गं वरेण्यं तं चतुर्बाहुभिरदरात् ।
 उवाच परया भक्त्या वरेण्यनृपतिं विभुः ॥४८॥

देव उवाच

पुणकल्पे महारण्ये तपस्तप्तं सुदारुणम्
 उभाभ्यां पक्वपर्णानि भक्षयित्वा वटस्य ह ॥४९॥
 दिव्यवर्षसहस्रेण प्रसन्नोऽहं तदाऽभवम्
 धवद्व्यां हि वृत्तं पुत्रो न मोक्षो मूढभावनः ॥५०॥
 मोक्षं पुत्रत्वमापन्नो भूभारहरणाय च ।
 सिन्दूरस्य बध्ने कर्तुं साधूनां पालनं तथा ॥५१॥

दूतो सन्तोषको अनुभूति गरिहेका ती सबै देवता र ऋषिहरू गजाननलाई प्रणाम गरी आ-आफ्ना घामतर्फ गए । ३८-३९॥
 त्यसपछि सबै मुनिहरूले परमात्मा श्रीगणेशलाई भक्तिपूर्वक प्रणाम गरी नानाद्रव्यले पूजा गरे । तिनीहरूले भने - यो क्षेत्र राजसदनका नामबाट संसारमा प्रसिद्ध हुनेछ । त्यस बेला वरेण्य राजाले पनि त्यहाँ आई भगवान्को दर्शन गरेर आफूले नचिनेका पुत्रलाई चिन्ने मौका पाए । ४०-४१॥ त्यस बेला वरेण्यले भने - हे भगवन् ! हजुरले लोककण्टक र निष्ठुर सिन्दूर दैन्यलाई भारेर राजाहरूलाई तिन्का राज्य फिर्ता गराउनुभयो । अब हजुर संसारमा दैन्यविमर्दन नामबाट प्रसिद्ध हुनुहुनेछ । त्यसपछि ती वरेण्यले पराक्रम देखाउनु हुने आफ्ना बालक पुत्र श्रीगणेशको स्नेहपूर्वक पूजा गरे । प्रेमका आँसु बगाए । गला अक्कड हुँदा ती धेरै बोल्न सकेनन् र अत्यन्त दुःखी भएर रोए । ४२-४३ ।

वरेण्यले भने - हे प्रभु ! अज्ञानका कारण विघ्नसँग डराएर म पापीले हजुरको परित्याग गरेँ । हजुरको पूजा गर्न ब्रह्मा, इन्द्र आदि देवताहरू पनि अग्रसर हुने याज्ञ पाएपछि मलाई पहिलो मयो । यस्ता महिमामय अनन्तकोटि ब्रह्माण्डका नायक प्रभुलाई पुत्रका रूपमा मेरो घरमा दर्शन पाएँ तर चित्र सकिनेँ । मूर्खले कामधेनु, कल्पवृक्ष र चिन्तामणिलाई नचिनेर परित्याग गरेँहँ । मैले पनि हजुरको मायाद्वारा मोहित भएर हजुरलाई नै परित्याग गरेँ ।

ब्रह्माजीले अनुभयो - वरेण्यका शोकपूर्ण वचन सुनेर गजानन श्रीगणेशले कृपा गरी आफ्ना चार भुजाद्वारा वरेण्यलाई आलिङ्गन गर्नुभयो । त्यसपछि परम पितृभक्ति देखाउँदै अन्तर्यामी प्रभुले राजा वरेण्यसँग कुसकानी गर्नुभयो । ४४-४८॥

श्रीगणेशले अनुभयो - पुरानो समयमा तपाईंहरू दुवै दम्पतीले महारण्यमा गई बरका सुकेका पात खाएर कठोर तपस्या गर्नुभयो । ४९॥ दिव्य हजार वर्षको तपस्यापछि म तपाईंहरूसँग प्रसन्न भएँ । तपाईंहरूले मलाई पुत्रको रूपमा प्राप्त गर्ने वरदान माग्नुभयो । अज्ञानका कारण मोक्ष भने माग्नुभएन । त्यस बेला वचन दिएको हुनाले पृथिवीको भारहरण, सिन्दूर दैन्यको वध र सज्जनहरूको पालनजस्ता कर्म म तपाईंहरूको पुत्रका रूपमा प्रकट भएको छु । ५०-५१॥ म निराकार एवं

अन्यथा न शरीर मे निराकारस्य साक्षिणः ।
वचनं तु कृतं सत्यं त्रैलोक्यस्यापि तोषणम् ॥५२॥
यास्येऽधुना निजं धाम न त्वं शोके मनः कृथाः ॥

वरेण्य उवाच

मसारे बह्वदुःखानि दृष्टानि दुःसहानि च ॥५३॥
इदानीं मोक्षमार्गं मे कृपया दिश दुःखहन् ।
साक्षात्कारे कथं वक्ष्यस्व स्याद् द्विरुदानम् ॥५४॥
मुक्तिं योगोपदेशेन यास्यामि तद् वदस्व मे ।
योगं ते येन सन्त्यक्ष्ये कामं क्रोधं मृतेर्भयम् ॥५५॥

क उवाच

एवमाकर्ण्य तद्वाक्यं कथय स गजाननः ।
उपवेश्य स्वासने तं हस्तं शिरसि आदधत् ॥५६॥
गणेशगीतां तस्मै स उपदेशं प्रवक्तुमे ।
निरस्थ सर्वसन्देहान् विश्वरूपं प्रदर्श्य च ॥५७॥
गीताम्भारं ज्ञातवान् स गणेशस्योपदेशतः ।
स्थाप्य राज्यममहत्त्येषु तपसे वनभाययी ॥५८॥
अतिवैराग्यसंयुक्तो दध्यौ तच्छ गजाननम् ।
आर्क्षयत् सदा गीतामनन्त्यधिक्यं कृत्वा ॥५९॥
यथा जलं जले क्षिप्तं जलमेव हि जायते ।
तथा तज्जानन सोऽपि तन्मयत्वमुपाययी ॥६०॥

मुनिरुवाच

चतुरानन । देवेश । कृपया परथा वद ।
गीतां तां तु गणेशस्य सर्वाऽज्ञानविनाशिनीम् ॥६१॥

सबैको साक्षी परमात्मा हुँ । मेरो शरीरसम्बन्ध हुने प्रश्न छुट्दैन् ।
तर उक्त लक्ष्यको परिपूर्तिका लागि म निराकारबाट साकार
भएको हुँ । मैले दिएको वचन पूरा गर्ने । यस अवतारबाट
स्था, मर्त्य, मृताललाई पनि छुट्बाट मुक्त र सन्तुष्ट गराउनु
थियो सो पनि पूरा भयो ॥५२॥ म अब आफ्नो धाममा जम्नेछु
तपाईंहरूले शोक नगर्नुहोस् ।

वरेण्यले भने हे दुःखहर्ता प्रभु । मैसाराका अनेक दुःख
देखेमा आउँछन्, तसर्थ संसारबाट मुक्ति पाउन मलाई मोक्षमार्गको
उपदेश गर्नुहोस् हे गजानन । हजुरको प्रत्यक्ष दर्शन पाएपछि
हामी बन्धु-आमा किन बन्धनमा रहने? ॥५३-५४॥ जुन योगमार्गको
उपदेशबाट हामी मुक्तिमार्गमा अग्रसर हुनसक्छौं त्यसको उपदेश
गर्नुहोस् । जसबाट म काम, क्रोध र मृत्युको भय पन्छाएर मुक्तिमार्गमा
अग्रसर हुन सकूँ त्यो योग मलाई बताउनुहोस् ॥५५॥

ब्रह्माजीले भन्नुभयो - वरेण्यका यी कुरा सुनेर गजानन
भक्तवान्ले कृपापूर्वक वरेण्यलाई आफ्नै आसनमा बसाई लिनथी
शिरमा हात राखिदिनुभयो ॥५६॥ त्यसपछि भगवान्ले
वरेण्यलाई विश्वरूप देखिई सबै सन्देह हटाएर श्रीगणेशगीताको
उपदेश गर्नुभएको हो । श्रीगणेशका उपदेशबाट गीततत्त्वको
बोध गरी राज्यलाई आफ्ना भन्त्रीहरूका निम्मा लगाएर वरेण्य
तप गर्न वन गए ॥५७-५८॥ अत्यन्त वैराग्यसम्पन्न भई तिरले
गजावस्थको ध्यान गरे । सबै विषय पछित्याग गरे एकाछि भएर
तिरले गीताको वाठ दोहोर्याई तत्त्वबोध गरे ॥५९॥ जस्तै
जलमा जल थप्दा जल नै हुन्छ त्यस्तै गरी भन श्रीगणेशको
ध्यानमा तन्मय भएका कारण वरेण्य पनि गजाननत्वय भए ॥६०॥

ध्यामले भन्नुभयो हे चतुरानन । हे देवदेव कृपया
मलाई सबै प्रकारका अज्ञान नश गरीदिने श्रीगणेशगीताको उपदेश
गर्नुहोस् ॥६१॥

इति श्रीगणेशपुराणे क्रीडाखण्डे वरेण्योपदेशो नाम सप्तत्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः

प्र. ४३ देवीमाधव तत्कालझार नेपाली भाषामा अनुदित श्रीगणेशपुराण क्रीडाखण्डको श्रीगणेशका घोर सङ्ग्राममा
विन्दुराहुँको संकलन र श्रीगणेशलाई गीताको उपदेश गरीरकान्तिर एक कथ सँतीसी अध्याय पूर्ण भयो ॥१२५॥

अष्टात्रिंशदुत्तरशततमोऽध्यायः { १३८ अध्याय }

क उवाच

एवमेव पुरा पृष्टः शौनकेन महात्मना ।
य सूतः कथयामास गीतां व्यासमुखाच्छ्रुताम् ॥१॥

सूत उवाच

अष्टादशपुराणोक्तममृतं प्राशितं मया ।
ततोऽतिरसवन् पातुमिच्छाम्यमृतमुत्तमम् ॥२॥
येनामृतमयो भूत्वा पुमान् ब्रह्मामृतं यतः ।
योगामृतं महाभाग ! तन्मे करुणया वद ॥ ३॥

व्यास उवाच

अथ गीतां प्रवक्ष्यामि योगमार्गप्रकाशिनीम् ।
निरुक्ता पृच्छते सूत राज्ञे गजमुखेन या ॥४॥

वरेण्य उवाच

विष्णेश्वर ! महाबाहो ! सर्वविद्याविशारद !
सर्वशास्त्रार्थतन्त्रज्ञ ! योगं मे वक्तुमर्हसि ॥५॥

गजानन उवाच

सम्यगव्यवमिता राजन् मतिस्तेऽनुग्रहान्मम ।
शृणु गीतां प्रवक्ष्यामि योगामृतमयीं नृप ॥६॥
न योगं योगमित्याहुर्योगो योगो न च श्रियः ।
न योगो विषयैर्योगो न च मात्रादिभिस्तथा ॥७॥
योगो यः पितृमात्रादेर्न स योगो नराधिप !
यो योगो बन्धुपितृदेवैश्चाष्टभूतिभिः सह ॥८॥
न स योगः स्त्रियः योगो जगद्भुनरूपया ।
राज्ययोगश्च नो योगो न योगो गजवाजिभिः ॥९॥
योगो नेन्द्रपदस्यापि योगो योगार्थिनः प्रियः ।
योगो यः सत्यलोकस्य न स योगो मतो मम ॥१०॥
शिवस्य योगो नो योगो वैष्णवस्य पदस्य च ।
न योगो भूषः सूर्यस्य चन्द्रस्य न कुबेरता ॥११॥

ब्रह्माजीले भन्नुभयो - हे व्यस ! अहिले तिमिले

मसँग बसरी प्रश्न गरिरहेका छौ त्यसैगरी पहिले महात्मा शौनकले
सूतजीसँग प्रश्न गर्दा तिनले आफ्ना गुरु व्यसका मुखबाट आफूले
सुनेको श्रीगणेशगीता शौनकलाई उपदेश गरेका थिए ॥१॥

सूतजीले भन्नुभयो - हे भगवन् व्यासदेव ! हजुरले
मलाई अठार पुराणहरूले बत्ताएको अमृत पियाउनुभयो त्योभन्दा
पनि रसिलो र उत्तम अमृत पिउने चाहन्छु । जुन अमृतपान
गनाले मानिस अमृतमय बन्दछ र ब्रह्मामृत एवं योगामृत पान
गर्ने सौभाग्य प्राप्त गर्दछ हे भाग्यशाली व्यसदेव कृपया
मलाई त्यस्तो अमृतमय कथा सुनाउनुहोस् ॥ २ ॥

(व्यासले भन्नुभयो - हे सूतजी म तिमिलाई योगमार्ग
प्रकाशित गराउने श्रीगणेशगीताको उपदेश गर्दछु । जुन गीतालाई
जिज्ञासु वरेण्य राजाका निमित्त भगवान् श्रीगणेशले सुनाउनुभएको
थियो ॥४॥

वरेण्यले भने - हे विष्णेश्वर ! हे महाबाहो ! हे सर्वविद्या-
विशारद ! सबै शास्त्रका अर्थको सारवेत्ता हे भगवन् ! मलाई
योगशास्त्रको उपदेश गर्नुहोस् ॥५॥

श्रीगणेशले भन्नुभयो - हे राजा ! मेरो अनुग्रहबाट
तपाईं हुद निश्चय गर्न सक्ने बुद्धिले सम्पन्न हुनुहुन्छ म योगामृतले
परिपूर्ण गीतातन्त्रको उपदेश गर्दछु सुनुहोस् ॥ ६ ॥ अष्टाङ्गयोग
योग होइन, श्रीसम्पत्तिको योग योग होइन, विषययोग योग
होइन, रूप, रस, गन्ध आदि तन्मात्राहरूको योग योग होइन,
माता, पिता, बन्धुहस्तसँग हुने संयोग योग होइन र अणिमा
आदि आठ विभूतिहरूका साथ हुने योग योग होइन ॥७-८॥
जगत्मा अद्भुत मानिने सुन्दरी मन्त्रीका साथ हुने संयोग योग
होइन राज्यप्राप्ति योग होइन र हात्ती घोडा अदिको प्राप्ति
योग होइन ॥९॥ योगार्थीहरूका लागि इन्द्रपदको प्राप्ति प्रिय
योग होइन र सत्यलोकको प्राप्ति योग होइन ॥१०॥ कैलास
लोकको सम्पर्क योग होइन र वैष्णवधाम वैकुण्ठको प्राप्ति योग
होइन, सूर्यको रूपमा र चन्द्रमाको रूपमा प्राप्त हुनु योग होइन

नानितत्त्वं नानलत्त्वं नामलत्त्वं न कालता ।
 न वारुण्यं न वैर्ऋत्यं योगो न सार्वभौमता ॥१२॥
 योगं नानाविधं भूप । युञ्जन्ति ज्ञानिनस्तु तम् ।
 भवन्ति वितृषा लोके जिताद्वारा विरेतसः ॥१३॥
 पावयन्त्यखिलाँल्लोकान् वशीकृतजगत्प्रया ।
 करुणापूर्णहृदया सोधयन्ति च काँश्चन ॥१४॥
 जीवनमुक्ता हृदे सन्ताः परमाकन्दरूपिणि ।
 विमील्याक्षीणि पश्यन्त परं ब्रह्म हृदि स्थितम् ॥१५॥
 ध्यायन्त परमं ब्रह्म चित्ते योगवशीकृतम् ।
 भूतानि स्वात्मना तुल्यं सर्वत्राणि गणयन्ति ते ॥१६॥
 येन केनचिदाच्छिन्ना येन केनचिदाहताः ।
 येन केनचिदाकृष्टा येन केनचिदाशिनाः ॥१७॥
 करुणापूर्णहृदया भवन्ति धरणीतले ।
 अनुग्रहाय भूतानां जितक्रोधा जितेन्द्रियाः ॥१८॥
 देहमात्रभृतो भूप ! समलोष्टश्मकाञ्चनाः ।
 एतादृशा महाभागा स्युश्चक्षुर्गोचरा प्रिय ॥१९॥
 तमिदानीमहं वक्ष्ये शृणु योगमनुनम्रम् ।
 श्रुत्वा यं मुच्यते जन्तु, पापेभ्यो भवसागरात् ॥२०॥
 शिवे विष्णौ च शक्तौ च सूर्ये मयि नराधिप ।
 याऽभेदबुद्धिर्योगः स सम्यग्योगो मतो मम ॥२१॥
 अहमेव जगद् यस्मात् सृजामि पालयामि च ।
 कृत्वा नानाविधं वेधं सहयामि स्वलीलया ॥२२॥
 अहमेव महाविष्णुरुहमेव सदाशिव ।
 अहमेव महाशक्तिरहमेवार्थमा प्रिय ॥२३॥
 अहमेको नृणां नाथो जातः पञ्चविधः पुरा ।
 अज्ञानान्मां न जानन्ति जगत्कारणकारणम् ॥२४॥
 भक्तोऽङ्गिरापो धरणी मन आकाशमारुतौ ।
 ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च लोकपाला दिशो दश ॥२५॥
 वसवो मनवो गावो मुनयः पशवोऽपि च ।
 सरितः सागरा वक्ष्मा वृक्षः पक्षिगणा अपि ॥२६॥

वायुरूपता, कुबेररूपता, अग्निरूपता, देवरूपता, कालरूपता, वरुणरूपता, मित्रातिरूपता र सार्वभौम राजपदप्राप्ति पनि योग होइन । १२-१२ । ज्ञानीहरूले अनेक अवकारको यस योगलाई उपयोगमा ल्याउँछन् । योगको आनन्द प्राप्त गरेपछि ती निष्प्राप ज्ञानीहरू भोक, प्यासबाट मुक्त हुन्छन् । १३ । ती ज्ञानीहरूले तीनै लोकलाई वशीभूत तुल्याउँछन् र संसारलाई पवित्र बनाउँछन् । करुणाकोमल हृदय भएका जीवनमुक्त र परमानन्दसरोवरमा मग्न ती ज्ञानी पुरुषहरूले अँखा न्निम्लिएर हृदयमा विराजमान परब्रह्मको दर्शन गर्दछन् । १४-१५ ॥ तिनीहरूको चित्तमा योगद्वारा वशीकृत परब्रह्मको ध्यान गर्दै सबै प्राणीहरूलाई आफूसमान संझन्छन् । कसैद्वारा छेदन गरिएमा, कसैद्वारा आघात भएमा, कसैद्वारा आकृष्ट भएमा र कसैद्वारा अश्रित भएमा पनि ती समदृष्टि राखी हृदयलाई कलणामय बनाएर प्राणीहरूमा अनुग्रह गर्न पृथिवीमा भ्रमण गर्दछन् । क्रोधमाथि विजय प्राप्त गर्ने, इन्द्रियलाई आफ्नो अधीनमा तुल्याउने, शरीरमात्र धारण गर्ने तर भौतिक पदार्थमा कति पनि आसक्ति रहिले ती ज्ञानी पुरुषहरूले माटाको छेला, दुक्का र सुवर्णमा पनि केही विभेद देख्दैनन् । यस्ता शाश्वतशाली पुरुष जीवनमा कहिलेकाहीँ मात्र दृष्टिपक्वता आउन सक्छन् । १६-१९ ॥ ती महापुरुषहरूले अङ्गीकाइ गर्ने उत्तम योगका विषयमा म तपाईंलाई बताउनेछु । जमलाई अक्षय गरेपछि मानिस पापबाट र भवसागरबाट पनि मुक्त हुन्छ । २० श्रीगणेशले भन्नुभयो- हे राजा वरेण्य । शिव, विष्णु, शक्ति, सूर्य र म श्रीगणेशमा अभेदबुद्धि हुनु नै सम्यक् योग हो । मैले नै जगत्को सृष्टि गर्दछु । मैले नै अनेक किसिमका रूप लिएर जगत्को पालन गर्दछु र मैले नै आफ्नो लीलाद्वारा जगत्को संहार पनि गर्दछु । २१-२२ । म नै महाविष्णु र शिव पनि हुँ । म नै शक्ति र सूर्य पनि हुँ, मानिसहरूको आराध्य ईश्वर म एउटै छिर्पे र मानिसहरूको रुचि र प्रकृतिलाई ध्यान राखेर पाँच रूपमा परिणत भएको हुँ । अज्ञानका कारण धेरै मानिसले कान्छाका पनि कारण भलाई चिन्दैनन् । २३-२४ । भवाट अग्नि, जल, पृथिवी, आकाश र पवन उत्पन्न भएका हुन् । भवाट नै ब्रह्मा, विष्णु, रुद्र, लोकपाल, दश दिशा, वसु, मनु, मुनि, गार्ह, पञ्चवन्द, रदी, सागर, वज्र, वृक्ष पक्षिगण, एक्काईस प्रकारका

नथैकविंशतिस्वर्गा नागाः सप्तवनानि च ।
 मनुष्या पर्वता साध्याः सिद्धा रक्षागणास्तथा ॥३७॥
 अहं साक्षी जगच्चक्षुरलिप्त सर्वकर्मभिः ।
 अविकारोऽप्रमेयोऽहमव्यक्तो विश्वोऽव्ययः ॥३८॥
 अहमेव परं ब्रह्माख्यमनन्दात्मकं नृप ।
 पाहयन्त्यखिलान् माया श्रेष्ठान् मम नयनमून् ॥३९॥
 सर्वदा भवविकारेषु तानियं योजयेद् भुशम् ।
 छिन्वाजापटले जन्तुरनेकैर्जम्भिः शनैः ॥४०॥
 विन्ध्य विन्दति ब्रह्म विषयेषु सुबोधतः ।
 अञ्छद्यं शस्त्रमङ्गुलैरदाह्यमनलेन च ॥४१॥
 जन्मनेष्टं पञ्च धवनैरशोध्धं शस्त्रेण च ।
 अञ्छद्यं षड्यमानेऽपि शरीरेऽस्मिन् नराधिप ॥४२॥
 चात्रैमां पुष्पितां वाचं प्रशंसन्ति धृतीरिताम् ।
 उर्व्वकादरता मूढास्ततोऽप्यन्मन्वतेऽपि न ॥४३॥
 कुर्वन्ति मततं कर्म जन्ममृत्युफलप्रदम् ।
 न भुञ्जन्ताध्यस्तचेतना भोगबुद्धयः ॥४४॥
 न च ध्यानि ते भूयः स्वात्मना निजबन्धनम् ।
 न च चक्रं युञ्जन्ति जडाः कर्मपरा नराः ॥४५॥
 न च जन्तुहिनं कर्म तत्कर्तव्यं मदपणम् ।
 न च जन्मद्वयमीजानापच्छिन्नाः स्युर्महाहङ्कुराः ॥४६॥
 न च जन्तुर्दृष्ट महती विज्ञानमाधिका भवेत् ।
 न च जन्मद्वयं विज्ञात परं ब्रह्म मुनीश्वरैः ॥४७॥
 न च जन्मद्वयं कुर्वन्ति बुद्धियुक्तो नराधिपः ।
 न च जन्मद्वयं भवन् कोऽपि स्वधर्मत्यागवांस्तथा ॥४८॥
 न च जन्मद्वयं कर्माणि ततः सिद्धिं न विन्दति ।
 न च जन्मद्वयं नाधिकारः कर्मण्येव स युज्यते ॥४९॥

स्वर्ग, सप्त, सात प्रकारका अरण्य मनुष्य, पर्वत, मण्य, सिद्ध
 र राक्षसगण पनि उत्तल शब्दका हुन् । म रक्षी हुँ संसारको चक्षु
 पनि म नै हुँ र कुनै पनि कर्मबाट म लिप्त हुँदिन । म अविकारी,
 अप्रमेय, अव्यक्त, विश्वव्यापक र अविनाशी छु । ३५-३८।
 म अविनाशी आत्मतत्त्वले परिपूर्ण परब्रह्म हुँ । मेरो मायाले
 यी सबै मनिसलाई मोहित बनाइरहेको छ । मायाले सर्वदा
 सबैलाई जन्म, बुद्धि, हास, विकार, रुग्णता र मृत्युजस्ता ६
 दोषद्वारा जेलिरहेको छ । मनिसले शनै-शनै उत्तम कर्मद्वारा
 मायाको पटललाई भेदन गरी विषयहरूबाट विरक्त भएपछि
 ब्रह्मकोष गर्दछ । ब्रह्मलाई शरुले छेदन गर्न सक्दैन अग्निले
 पोलन सक्दैन, पानीले चोरो बनाउन सक्दैन, हावाले सुकाउन
 सक्दैन र त्यो ब्रह्म पञ्चभूत इन्द्रिय आदिद्वारा बाँधिएको शरीरमा
 रहेर पनि कसैले बन्धनमा पर्दैन । ३९-४२। वेदवादमा रत
 पूर्वहरूले क्षुतिनिर्दिष्ट ब्रह्म-वागका फलको अनुशोभा गर्ने वाणीको
 प्रशंसा गर्दै ज्ञानभन्दा कर्मलाई महत्त्व दिन्छन् । तिनले कर्मभन्दा
 माथि केही जानेका हुँदैनन् । तिनले निरन्तर जन्म र मृत्युको
 फल दिने कर्ममात्र गरिरहन्छन् । तिनको लक्ष्य स्वर्गीय ऐश्वर्यको
 प्राप्तिमात्र हुन्छ । कर्मजडताका कारण तिनको चेतना ध्वस्त
 भएको हुन्छ र तिनमा भोगबुद्धिको प्रचलना हुन्छ । ४३-४५
 हे राज तरेण्य ! तिनले आफ्नो आत्मालाई आफै बन्धनमा
 पारेका हुन्छन् । कर्मपरायण जड मानिसहरू सबै संसारचक्रमा
 जोत्पएका हुन्छन् । शास्त्रले जसका निमित्त जुन कर्मको विधान
 गरेको हुन्छ त्यो कर्म सम्पन्न गरी साधकले महाई अर्पण
 गर्नुपर्दछ । कर्मको फल अर्पण गरेपछि त्यस कर्मको बीजको
 महान् अङ्कुरहरू छिर्नेछिन् हुन्छन् । त्यसबाट ज्ञानलाई सिद्ध
 गर्न सघाउने चित्तशुद्धि हुन्छ । मुनीश्वरहरूले चित्तशुद्धिगति
 उदाउने ज्ञानद्वारा ब्रह्मदर्शन गरेका हुन् ॥४६-४७॥ हे राजन्
 तसर्थ आफ्नो कल्याण चाहनेले जन्म बुद्धिसम्पन्न भई कर्म
 सम्पादन गर्नुपर्दछ । कुनै पनि कल्याणकाङ्क्षी मनिसले स्वधर्मको
 त्याग र स्वकर्मको त्याग गर्नुहुँदैन । ॥४८॥ यदि कसैले
 विहित कर्मको परित्याग गर्दछ भने त्यसले सिद्धि प्राप्त गर्न
 सक्दैन । साधकको सर्वप्रथम ज्ञानमा अधिकार हुँदैन त्यसको
 प्रथमकोटिको अधिकार कर्मसम्पादनमा मात्र हुन्छ । ४९। कर्मद्वारा

कर्मणा शुद्धहृदयोऽभेदबुद्धिमुपैष्यति ।
 स च योगः समाख्यातोऽमुनस्त्रायहि कल्पते ॥४०॥
 योगमन्यं प्रवक्ष्यामि शृणु भूष ! तमुत्तमम् ।
 परीं पुत्रे तथा भित्रे जज्ञी बन्धौ सुहृज्जने ॥४१॥
 बहिर्दृष्ट्या च समया इत्थया लांकयेत् पुमान् ।
 मुखे दु खे तथाभर्षे हर्षे भीर्नै समो भवेत् ॥४२॥
 रोगाज्जो खैव योगाज्जो जये वा विजयेऽपि च ।
 श्रियोऽयोगे च योगे च लाभालाभे मृतावपि ॥४३॥
 समो सां वस्तुजनेषु यश्चक्रन्तर्बहि स्थितम् ।
 मूर्धे सोमे जले बह्वौ शिवे शक्तौ तथाऽनिले ॥४४॥
 द्विजे हृदे महानद्यां तीर्थे क्षेत्रेऽघनाश्रिणि ।
 विष्णौ च सर्वदेवेषु तथैव चक्षुरोषु च ॥४५॥
 गन्धर्वेषु भनृष्येषु तथा तिर्यग्भूतेषु च ।
 सततं मां हि यः पश्येत् सोऽयं योगविदुच्यते ॥४६॥
 सम्परिदृत्य स्वार्थेभ्य इन्द्रियाणि विवेकतः ।
 सर्वत्र सधताबुद्धिः स योगो भूष ! मे मतः ॥४७॥
 आत्मानात्मविवेकेन वा बुद्धिर्देवयोगिनः ।
 स्वधर्माभिक्तचित्तस्य तद्योगो योग उच्यते ॥४८॥
 धर्माधर्मौ अहन्तीह तथा त्यक्त उभ्यावपि ।
 अतो योगाच्च पुञ्जीत योगो वैद्येषु कौशलम् ॥४९॥
 धर्माधर्मफलं त्यक्त्वा स्वीधी विजितेन्द्रियः ।
 जन्मबन्धविनिर्मुक्तः स्थानं संयात्यनामयम् ॥५०॥
 यदा ह्यज्ञानकालस्य जन्तुर्बुद्धिः क्रमिष्यति ।
 तदाऽसी याति वैराग्यं वेदवाक्यादिषु क्रमान् ॥५१॥
 प्रवीचिप्रतिपन्नस्य स्थाणुत्वं आस्थानं यदा ।
 पगत्मन्यचला बुद्धिस्तदा स योगमाप्नुयात् ॥५२॥
 मातृसागखिलात् कामान् यदा धीर्मस्त्यजेन्द्रिय ।
 स्वात्मानि स्वन मन्तुष्टः स्थिरबुद्धिस्तदोच्यते ॥५३॥

हृदयलाई निमल तुल्याउने साधकको मनबाट भदबुद्धि हृदय
 त्यसलाई योग पनिएको छ त्यो योग अभुत्का रूपमा परिणत
 हुन्छ ॥४०॥ हे श्रेष्ठ ! मैले अर्को योग बताउँछु त्यो सुहृदो-
 पशु, पुत्र, भित्र, शत्रु, बन्धु र अत्यन्त हित चिन्ता गर्ने आत्मीय
 जन्मा अहम्को हृदयमा स्थित आत्माको दर्शन गर्नुपर्दछ । सुख,
 दुःख ईर्ष्या, हर्ष र भयमा समान चित्तवृत्ति धारण गर्नुपर्दछ
 रोगप्राप्ति, योगप्राप्ति जय विजय लक्ष्मीको प्राप्ति र अप्राप्ति
 लाभ र हानि मृत्युमा समेत समान दृष्टि राखी सम्पूर्ण पदार्थहरूको
 भित्र र बाहिर समदृष्टिले मलाई हेर्नुपर्दछ । ब्राह्मण, चन्द्र, जल
 अग्नि, शिव, शक्ति र अयुना मेरो दर्शन गर्नुपर्दछ । ब्राह्मण, सरोवर
 महानदी, तीर्थ, पापनाशक पुण्यचक्र, विष्णु, सबै देवी-देवता
 यक्ष, र्क्ष, गन्धर्व, तिर्यक् जानिकन प्राणीहरू र मान्निहस्त्वमा
 समेत निरन्तर मेरो दर्शन गर्नुपर्दछ । यो समदर्शन पनि योग कहलाउँछ
 र समदर्शन गर्ने मानिस योगी कहलाउँछ ॥४१॥ ४६। हे राजन्
 विवेकपूर्वक इन्द्रियहरूलाई विषयहरूबाट छिन्ने सक्ने समताबुद्धि
 राख्नुलाई पनि मैले योग भनेको छु । स्वधर्मपालनमा नित्य
 लागि रहने साधकमा दैवको कृपाबाट आत्म र अनात्मको
 विवेक गर्ने शक्ति पैदा हुन्छ । त्यसबाट जुन उत्तम बुद्धिको
 उदय हुन्छ त्यो योग कहलाउँछ ॥४७॥ ४८। त्यस्तो बुद्धि नभएको
 मानिसले यस संसारमा धर्म एवं अधर्मको परित्याग गर्दछ । त्यस
 कारण आत्म र अनात्मको विवेकमा तत्पर हुनुपर्दछ । विधियामत
 कर्मको सम्पादनमा कुशलता पनि योग हो ॥४९॥ इन्द्रियमाथि
 विजय गर्ने बुद्धिमान् साधक धर्म एवं अधर्मको फल परित्याग
 गर्दा जन्म-मृत्युको बन्धनबाट मुक्त हुन्छ र त्यो साधक निर्दोष
 आधि-व्याधिबिहीन स्थानमा प्राप्त हुन्छ ॥५०॥ जेव मानिसको
 बुद्धिले अज्ञानको अन्धकारलाई पार गर्दछ तब त्यो स्वनिम कर्मद्वारा
 कर्मतर्क होत्याउने वेदका वाक्यहरूबाट विरक्त हुन्छ ॥५१॥
 वेदवाक्यका कारण संशयात्मक बुद्धि भएको मानिसको कर्मजडता
 हटेपछि परमात्माभा निश्चल बुद्धिको उदय हुन्छ । त्यस मेल
 त्यसले सच्चा योग प्राप्त गर्दछ ॥५२॥ हे प्रिय ! जुन रत्ना
 बुद्धिमान् पुरुषले मानसिक कामनाहरूको परित्याग गर्दछ र आफ्नो
 ज्ञानद्वारा आफैमा सन्तोष लिन्छ त्यस रत्न त्यो मानिस स्थिरबुद्धि
 कहलाउँछ ॥५३॥ सबै प्रकारका सुखदायक पदार्थहरूबाट

वितृष्णः सर्वसौख्येषु नोद्विग्नो दुःखसङ्गमे ।
 गतसाध्वसरुद्धागः स्थिरबुद्धिस्तदोच्यते ॥५४॥
 यथाऽयं कमठोऽङ्गानि सङ्कोचयति सर्वतः ।
 विषयेभ्यस्तथा खानि सङ्कोचेद् योगतत्परः ॥५५॥
 व्यावर्तनेऽस्य विषयास्तथाहारस्य वर्ध्निषणः ।
 विना रागञ्च रागोऽपि दृष्ट्वा बह्व विनश्यति ॥५६॥
 विषश्चिद् यतते भूषः । स्थितिमास्थाय योगिनः ।
 मन्थयित्वेन्द्रियाण्यस्य हरन्ति कलतो मनः ॥५७॥
 युक्तस्तानि वशे कृत्वा सर्वदा मत्परो भवेत् ।
 मयतानीन्द्रियाणीह यस्य स कृतधीर्मतः ॥५८॥
 सञ्जिन्तधनो विषयान् सङ्गस्तंषूपजायते
 कामः संवर्धते तस्मात् ततः क्रोधोऽभिवर्द्धते ॥५९॥
 क्रोधादज्ञानसम्भूतिर्विभ्रमस्तु ततः स्मृतेः ।
 भ्रंशात् स्मृतेर्भतेर्ध्वंसस्तदध्वंसात् सोऽपि नश्यति ॥६०॥
 विना द्वेषञ्च रागञ्च गोचरान् यन्तु खंश्चरेत् ।
 स्वाधीनहृदयो वश्यैः सन्तोषं स समुच्छति ॥६१॥
 त्रिविधस्यापि दुःखस्य सन्तोषे क्षेपणं भवेत् ।
 प्रज्ञया संस्थितश्चायं प्रसन्नहृदयो भवेत् ॥६२॥
 विना प्रसादं न मतिर्विना मन्या न ध्यायना ।
 विना तां न शपो भूपः विना तेन कुतः सुखम् ॥६३॥
 इन्द्रियाश्चान् विचरतो विषयाननुवर्तते ।
 यन्मनस्तन्यति हन्यादश्चो नातं मरुदाथा ॥६४॥

निवृत्त भएको दुःख प्रगति हुँदा उद्विग्न नहुने र मय-रोग एवं
 रागबाट निवृत्त भएको पुरुष स्थिरबुद्धि कहलाउँछ ॥५४॥ जसरी
 कछुवाले चारैतिरबाट आफ्ना अङ्गहरूलाई सङ्कुचित बनाउँछ,
 त्यसैगरी योगसाधनामा तत्पर साधकले आफ्ना इन्द्रियहरूलाई
 विषयबाट खिंची संकुचित बनाउनुपर्दछ । क्रमिक रूपमा आहारलाई
 पनि परित्याग गर्दै जाने र बुद्धिको कषय कारण गर्ने रागहीन साधक
 मनुष्यका विषयहरू आफै निवृत्त हुँदै जान्छन् ॥५५-५६॥
 त्यस्ता साधकको बर्धन-ताँका राग-बीज पनि ब्रह्मदर्शनपछि
 नष्ट भएर जान्छ हे राजन् विद्वान् साधकले योगीको स्थितिमा
 रहेर योगसिद्धिका लागि प्रयत्न गर्दछ । इन्द्रियहरूले बलपूर्वक
 त्यसको मनलाई मन्थन गरेर तान्न खोज्दछन् साधकले साधनामा
 तत्पर रहेर इन्द्रियलाई जशमा राखी परमात्माको ध्यान गर्नुपर्दछ
 यस संसारमा जसले इन्द्रियलाई जशमा राख्दछ त्यसलाई
 बुद्धिमान् भन्नुपर्दछ ॥५७-५८॥ जसले निरन्तर विषयचिन्तन
 गरिरहन्छ त्यसको विषयहरूमा आसक्ति भइरहन्छ ।
 विषयसम्पर्कपछि त्यो आसक्ति तीव्र हुँदैजान्छ विषयको प्राप्ति
 नहुँदा त्यसको मनमा रीस जागेर आउँछ । रीसबाट अज्ञान
 अथवा मूर्खता प्रकट हुन्छ । अज्ञानबाट भ्रान्ति उत्पन्न हुन्छ ।
 त्यस भ्रान्तिबाट स्मरणशक्तिको विनाश हुन्छ । स्मरणशक्तिको
 विनाशपछि त्यो आफै मष्ट हुन्छ ५९-६०॥ विनाराग र विनादोष
 जसले इन्द्रियहरूको माध्यमबाट पदार्थहरूको उपभोग गर्दछ
 त्यो स्वाधीन चित्त भएको साधक आफ्ना मन र इन्द्रिय वशीभूत
 भएका कारण सन्तोषी बन्दछ ॥६१॥ सन्तोष-प्राप्त भएपछि
 अधिभौतिक आधिदैविक र आध्यात्मिक दुःखहरूको विनाश
 हुन्छ उत्तम बुद्धिद्वारा सम्यक् साधकको हृदय प्रसन्न बन्दछ ॥६२॥
 प्रसन्नता नभएसम्म बुद्धि शुद्ध हुँदैन र बुद्धि शुद्ध नभएसम्म
 उत्तम भावना हुँदैन । भक्तिभावना अथवा अध्यात्मभावना नभएसम्म
 शान्ति प्राप्त हुँदैन शान्तिविना सुख कसरी प्राप्त हुन्छवदछ
 अर्थात् प्राप्त हुँदैन ॥६३॥ विषयहरूका पछि लाग्ने इन्द्रियरूप
 षोडाहरूको दौडमा मन पनि धछि-पछि लाग्दछ । त्यो
 षोडाजस्तो मनले बुद्धिको नाश गर्दछ जस्तै पानीमा तैरिरहेको
 डुंगालाई हावाले यत्न उति गराउँछ त्यसरी नै मनले पनि बुद्धिलाई
 विचलित बनाउँछ ॥६४॥ सबै प्राणीहरूका लागि जुन रात्रि

या रात्रिः सर्वभूतानां तस्यां निद्राति नैव सः ।

न स्वपन्तीह ते यत्र सा रात्रिस्तस्य भूमिषु ॥६५॥

सरितां प्रतिमायन्ति यनानि सर्वतो यथा ।

आयान्ति ते तथा कामाः स न शान्तिं सदा लभेत् ॥६६॥

अतस्नानीह संरुद्ध्य सर्वतः खानि मानवः ।

स्वस्वार्थेभ्यः प्रधावन्ति बुद्धिरस्य स्थिरा नदा ॥६७॥

ममताऽद्वङ्कनी त्यक्त्वा सर्वान् कार्पांश्च यस्त्यजेत् ।

नित्यं ज्ञानरतो भूयाज्ज्ञानान् मुक्तिं प्रकथयति ॥६८॥

एनां ब्रह्मधियं भूप ! यो विजानाति दैवतः ।

तुरीयावस्थां प्राप्यापि शीलान्मुक्तिं स ऋच्छति ॥६९॥

हुन्छ त्यस रात्रिमा समयमा पुरुष निद्राउँदैन । सबसाधारण मानिस जसलाई दिन मानेर व्यवहार गरिरहेको छन् त्यो समय समयमाका निमित्त स्वप्नसमान हुनाले रात्रिसरह हुन्छ । वास्तवमा ब्रह्ममा लागिरहनु दिन हो भन्ने प्रपञ्चमा लागिरहनु रात हो । योगी ब्रह्ममा लागिरहन्छन् भने अरु मानिसहरू प्रपञ्चमा लागेर छन् ॥६५॥ समुद्रमा जसरी खोला-नाला-झरना-सरोवर र नदीका जल जम्मा हुन्छन् त्यसैवरी जुन मानिसका मनमा अनेक प्रकारका कामनाहरू जम्मा हुन्छन् त्यस कामी पुरुषले शान्ति प्राप्त गर्दैन ॥६६॥ आ आफ्नो विषययोग प्राप्त गर्न चञ्चल भएका इन्द्रियहरूलाई राम्रो कष्ट जसले व्यवहार गर्दछ त्यो मानिस बुद्धिमान् हो र त्यसको बुद्धिलाई स्थिर बुद्धि भन्नुपर्दछ ॥६७॥ ममता र अहङ्कारको त्याग गर्दै जसले सबै कामनाहरूको त्याग गर्दछ त्यो साधक नित्य ज्ञानसाध्य हुन्छ र त्यसले त्यसै ज्ञानबाट मुक्ति प्राप्त गर्दछ ॥६८॥ दैवयोगबाट जसले ब्रह्मविद्या जान्दछ त्यसले तुरीय अवस्थामा प्राप्त भएपछि आफ्नो ब्रह्मविद्याको अनुशीलनका कारण मुक्ति प्राप्त गर्दछ ॥६९॥

ॐ

ॐ तत्सदिति श्रीमद्गणेशगीतासूपनिषदर्थगर्भासु योगामृतार्थशास्त्रे श्रीमहादिश्रीमन्महागणेश्वरे महापुराणे क्रीडाखण्डे बालचरिते श्रीगजाननवरेण्यसंवादे (साङ्ख्ययोगसामर्थ्यं) योगो नाम प्रथमोऽध्यायः ॥१॥

ॐ

ॐ इति श्रीगणेशपुराणे क्रीडाखण्डे साङ्ख्योपदेशो नामाष्टात्रिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॐ

सतीशिमणि माताश्री दिव्यलक्ष्मी र लक्ष्मणमुकुटमणि पिताश्री चन्द्रमणि वकालका सुपुत्र बाल्म्य योगकनी निवासी प्रा.डा. वैष्णवाधर वकालद्वारा एम.क.रूपमापी भगवती त्रिशक्तिको ऊर्जस्वला अभिप्रेरण र अमोघ आशीर्वादबाट नेपाली भाषामा अमूर्दित श्रीगणेशपुराण क्रीडाखण्डको श्रीगणेशगीताअन्तर्गत साङ्ख्ययोगको उपदेश शीर्षकान्वित एक सय अठ्तीसौं अध्याय पूर्ण भयो १९७६॥

ॐ

ऊनचत्वारिंशदुत्तरशततमोऽध्यायः { १३९ अध्याय }

वरेण्य उवाच

ज्ञाननिष्ठा कर्मनिष्ठा द्वयं प्रोक्तं त्वया विभो ।
अवधार्य वदैकं ये निश्चेयसकरो नृ किम् ॥१॥

गजानन उवाच

अस्मिंश्चराचरे स्थित्यै पुणेक्तं द्वे मया प्रिय !
साङ्ख्ययोगो बुद्धियोगो वैद्ययोगो कर्मणाम् ॥२॥
अनारम्भेण वैधानां निष्क्रियः पुरुषो भवेत् ।
न सिद्धिं याति सत्यागात् केवलान् कर्मजाश्रयः ॥३॥
कदाचिदक्रियः क्रोऽपि क्षणं नैवावतिष्ठते ।
अस्वतन्त्रः प्रकृतिजैर्गुणैः कर्म च कार्यते ॥४॥
कर्मकारीन्द्रियग्राहं नियम्यस्ते स्मरन् पुमान् ।
तद्गोचरान्यन्धविभो धिगाचारः स भण्यते ॥५॥
तद्ग्राहं सन्नियम्यादौ मनसा कर्म चागमेत् ।
इन्द्रियैः कर्मयोगं यो वितृष्णः स परो नृप ॥६॥
अकर्मणः श्रद्धतमं कर्मनिच्छाकृतं तु यत् ।
वर्ष्मणः स्थितिरप्यस्याकर्मणो नैव सेत्स्यति ॥७॥
अभयार्थं निबध्यन्ते कर्म तेन जना मयि ।
कुर्वीत सततं कर्माऽनाघद्गो हि मदर्पणम् ॥८॥
यदर्थं यानि कर्माणि तानि बध्नन्ति न क्वचित् ।
यत्कसनपिद कर्म बध्नाति देहिने बलान् ॥९॥

वरेण्यले भने - हे अन्तर्यामी प्रभु ! हजुरले ज्ञाननिष्ठा र कर्मनिष्ठा दुवैको उपदेश गर्नुभएको छ । तीमध्ये कुन निष्ठा पारमार्थिकरूपमा कल्याणदायक छ ? मलाई निश्चयपूर्वक उपदेश गर्नुहोस् ॥ १ ॥

श्रीगणेशले अनुभयौ - यस चराचरात्मक विश्वमा आत्म-रूपको बोध गरी ब्रह्मरूपमा स्थिति लाभ गर्न भैले पहिले दुई उपाय बताएको छु । ती हुन् - साङ्ख्यशास्त्रका अनुयायीका लागि बुद्धियोग र कर्मयोगमा विश्वास गर्नेहरूका लागि कर्मयोग । २ । पुरुषले कर्मयोगको आरम्भ गर्दैन भने त्यो क्रियारहित बट्वा निष्क्रिय हुन्छ । हे राजन् । त्यसले केवल कर्मन्यायबाट सिद्धि प्राप्त गर्न सक्दैन । कुनै पनि पुरुष कहिल्यै एकक्षणमात्र पनि क्रियारहित हुनसक्दैन । त्यो पुरुष प्रकृतिको वशमा रहेकाले स्वतन्त्र हुँदैन । त्यस कारण त्यसले नचाहेँदा नचाहेँदै पनि प्रकृतिका गुणहरूले कर्म गर्न लगाउँछन् ॥ ३ ॥ कर्मशीलपुरुष इन्द्रियसमुदायलाई वशमा राखी ईश्वरको स्मरणमा तत्पर हुन्छ । ईश्वरमा इन्द्रियवृत्ति लाग्नले त्यो उत्तम आचारसम्पन्न पुरुषका रूपमा परिचित हुन्छ । इन्द्रियगोचर पदार्थमा आसक्त र मन्दचिन्त पुरुष अधमाचार कहलाउँछ । हे राजन् । जुन पुरुषले सर्वप्रथम इन्द्रियसमूहलाई वशमा राखेर मनद्वारा कर्मप्रारम्भ गर्दछ र त्यसपछि इन्द्रियद्वारा ग्रहण गरिने पदार्थहरूमा तृष्णा नराखी कर्मयोगमा प्रवृत्त हुन्छ त्यो उत्तम कर्मयोगी साधक हो ॥ ५ ॥ ६ ॥ अकर्मबन्दा फलको कामना नराखी गरिएको कर्म उत्तम हुन्छ । जसले कर्म गर्दैन त्यसको शरीरयाग पनि चल्दैन । त्यस कारण कर्म गर्नु अनिवार्य नै हुन्छ । मानिसहरूले कर्म गरेपछि मलाई समर्पण गर्नुपर्दछ । मलाई समर्पण नगरी कर्म गर्दा फलशा र फलप्राप्तिमा आफ्नो मात्र सम्बन्ध कायम गर्ने अहन्ता र भ्रमताले जेलिएका मानिसहरू कर्मको बन्धनले जेलिन्छन् । त्यस कारण पुरुषहरूले निरन्तर कर्म गर्नुपर्दछ र त्यसमा अनासक्त भई त्यो कर्म मलाई अर्पण गर्नुपर्दछ ॥ ७-८ ॥ मलाई समर्पण गरी जति कर्म गरिन्छन् तिनले कहिले पनि कर्म गर्ने साधकलाई बन्धनमा पार्दैनन् । ईश्वरमा अर्पण नगरी

वर्णान् सुहृवाऽप्यदं चाह सयज्ञास्तान् पुरा प्रिय ।

यज्ञेन ऋध्यतामेष कामदः कल्पवृक्षवत् ॥१०॥

सुरांश्चानेन प्रीणध्वं सुरास्ते प्रीणयन्तु व ।

लभध्वं परमं स्थानमन्योन्यप्रीणनात् स्थिरम् ॥११॥

इष्टा देवाः प्रदास्यन्ति भोगानिष्टान् सुतर्पिताः ।

नैर्दत्तांस्तान्नरस्तेभ्योऽदन्त्वा भुङ्क्ते स तत्स्वरः ॥१२॥

द्वुतर्वाशिष्टभोक्तारो भुक्ताः स्युः सर्वपातकैः ।

अदन्त्येनो महापापा आत्महेतोः पचन्ति ये ॥१३॥

कजाद् भवन्ति भूतानि देवाद्यज्ञस्य सम्भवः ।

यज्ञाच्च देवसम्भूतिस्तदुत्पत्तिश्च वैधतः ॥१४॥

ब्रह्मणो वैधमुत्पन्नं मनो ब्रह्मसमुद्भवः ।

अनो यज्ञे च विश्वस्मिन् स्थित मां विद्धि भूमिप । १५॥

संयुनीना महाचक्रं क्लामितव्यं विचक्षणैः ।

स मुदा प्राणिति भूपेन्द्रिवर्क्रीडोऽधमो जनः ॥१६॥

अन्तरात्मनि यः प्रीत आत्मारामोऽखिलप्रिय ।

आत्मतृप्तो नरो यः स्यात् तस्यार्थो नैव विद्यते ॥१७॥

कार्याकार्यकृतीनां स नैवाप्नोति शुभाशुभे ।

किञ्चिदस्य न साध्यं स्यात्सर्वजन्तुषु सर्वदा ॥१८॥

अतोऽसक्तया भूपः कर्तव्यं कर्म जन्तुभिः ।

सक्तोऽगतिमवाप्नोति मामवाप्नोति तादृशः ॥१९॥

आफ्नो वासगपूर्तिका लागि गरिने कर्मले पुरुषलाई बलपूर्वक
बन्धनमा पर्दछ ॥१॥ हे प्रिय राजा ! मैले सर्वप्रथम यज्ञमहित
ब्रह्मण आदि वर्णको सृष्टि गर्दा भनेको थिएँ - तिसीहरूको यो
कर्मयोग यज्ञद्वारा समृद्ध होस् र कल्पवृक्षसमान कामनापूरक
बनेस् । यो यज्ञद्वारा तिसीहरूले देवताहरूलाई प्रसन्न तुल्याउनुपर्दछ
तिसीहरूले तिङ्गै तिमिमा प्रीतिजनक व्यवहार गर्नेछन् । मनुष्य र
देवताले परस्परमा सद्भाव र प्रेम राखी व्यवहार गर्दा दुवैले
उत्तम स्थान प्राप्त गर्नेछौ । अनुकूल र यज्ञद्वारा वृष्ट भएका
देवताहरूले आफूले चाहेका फल मनुष्यहरूलाई प्रदान गर्नेछन्
जुन मानिसले आफूले यज्ञ-याग कर्मद्वारा देवतालाई केही
नदिएर देवताले दिएको फलमात्र भोग गर्दछ त्यो मानिस तत्स्वर
हो ॥१०-१२॥ यज्ञमा हवन गरेपछि बाँकी रहेको पदार्थलाई
प्रसादका रूपमा ग्रहण गर्ने मानिस पापहरूबाट मुक्त हुन्छन्
जसले घरमा आफ्नो तृप्तिका लागि मात्र अन्नपाक गर्दछन्, त्यो
महापापीहरूले पापरूप भोजन खाइरहेका हुन्छन् ॥१३॥
अन्नबाट प्राणीहरू पैदा हुन्छन्, मेधरूप देवताबाट अन्नको उत्पत्ति
हुन्छ, यज्ञबाट मेधरूप देवताको उत्पत्ति हुन्छ । यज्ञ विधिमुखबाट
प्रकाशित हुने वेदबाट उत्पन्न हुन्छ वेदको उत्पत्ति विधिका
चार मुखहरूबाट हुन्छ विधिको उत्पत्ति मबाट हुन्छ । हे
राजा ! त्यस कारण तपाईंले भलाई विख्यात ज्ञाप्य यज्ञहरूमा
विराजमान तत्त्वको रूपमा चिन्नुहोस् ॥१४-१५॥ विद्वान् र बुद्धिमान्
मानिसहरूले संसारको महाचक्रलाई नाच्न सक्नु पर्दछ इन्द्रियसँग
क्रीडा गरिरहने अधम मानिस संसारको आकाशमनलाई महत्त्व
दिन्छ र त्यसमै रमाएर बस्छ ॥१६॥ जुन मानिस अन्तरात्माको
दर्शन गर्न खासयित्त हुन्छ र अन्तरात्माका प्रीति राख्छ त्यो
सबैको प्यारो आत्माराम कहलाईन्छ । जुन मानिस आत्मतन्त्रको
दर्शन र अनुभव गरी तृप्त भएको हुन्छ त्यसको आवागमन चक्ररूप
संसारसँग कुनै प्रयोजन बाँकी रहेको हुँदैन । त्यसले वेदविद्वान्
र अविहित कार्यद्वारा उत्पन्न शुभ र अशुभ परिणाम प्राप्त गर्दैन
त्यसका लागि सम्पूर्ण प्राणीहरूसँग सम्पर्क कायम गरी सिद्ध
गर्नुपर्ने विषय कुनै पनि बाँकी रहेदैन ॥१७-१८॥ हे राजन् !
त्यस कारण मानिसहरूले असक्ति अथवा फलाशा नराखेर कर्म
गनुपर्दछ । जसले आसक्ति राखेर कर्म गर्दछ त्यसले दुर्गति

कर्मो सिद्धिमापन्नाः पुरा राजर्षयो द्विजाः ।

सङ्ग्रहाय हि लोकानां तदृशं कर्म चारभेत् ॥२०॥

श्रेयान् यत् कुरुते कर्म तत् करोत्यखिलो जनः ।

मनुते यत् प्रमाणं स तदेवानुसरत्यसौ ॥२१॥

विष्टपे मे न साध्योऽस्ति कश्चिदर्थो नराधिपः ।

अनलब्धश्च लब्धव्यः कुर्वे कर्म तथाप्यहम् ॥२२॥

न कुर्वेऽहं यदा कर्म स्वतन्त्रोऽलसभाषितः ।

करिष्यन्ति मम ध्यानं सर्वे वर्णा महामने ॥२३॥

भविष्यन्ति ततो लोका उच्छिन्ना मम्प्रदायिनः ।

हन्ता स्यामस्य लोकस्य विधाता सङ्करस्य च ॥२४॥

कायिनो हि सदा कामैरज्ञानान् कर्मकारिणः ।

लोकानां सङ्ग्रहायैतद्विद्वान् कुर्यादसत्कधीः ॥२५॥

विभिन्नत्वमतिं जह्यादज्ञानां कर्मचारिणाम् ।

योगयुक्तं सर्वकर्माण्यर्पयेन्मयि कर्मकृत् ॥२६॥

अविद्यागुणसाधिव्यान् कुर्वन्कर्माण्यतन्त्रितः ।

अहङ्कारान्मन्दबुद्धिरहं कर्तेति योऽब्रवीत् ॥२७॥

यस्तु वेत्त्यात्मनस्तत्त्वं विभागाद् गुणकर्मणोः ।

करणं विषये श्रुतामिति मत्वा न सज्जते ॥२८॥

पाईछ । जसले फेलाशा नराखेर कर्म गर्दछ त्यसले मलाई प्राप्त गर्दछ ॥२०॥ यसैगरी निष्काम कर्म गर्नाले पहिलेको समयमा राजर्षि र विद्वान् ज्ञासणहरूले परम सिद्धि प्राप्त गरेका थिए प्राणीहरूको हितका लागि ती राजर्षि र ब्रह्मर्षिहरूले जमरी अनासक्त भएर कर्म गरे त्यसैगरी अनासक्त भएर कर्म गर्नुपर्दछ ॥२०॥ दूस्रा मानिसले जस्तो कर्म गर्दछन् त्यस्ता कर्मको सर्वसाधारणले अनुसरण गर्दछन् । जुन कुरालाई दूस्रा मानिसले प्रमाणका रूपमा लिन्छन् सर्वसाधारणले पनि तिनकै अनुसरण गरी त्यसलाई प्रमाण मान्दछन् ॥२१॥ मैले श्रीगणेश-धाममा रहेका फलप्राप्तिका लागि कुनै कर्म गर्नु आवश्यक छैन । मैले नपाएको विषय र पाठनुपर्ने विषय पनि केही छैन । त्यसो हो लाग्ने संसारलाई कर्मको मार्ग देखाउन म स्वयं कर्म गरिरहन्छु ॥२२॥
जुन ब्रह्मा म स्वतन्त्र र आलस्यपूर्ण भएर कर्म गर्ने छैन त्यस बेला सबै वर्णका मानिसहरूले मेरो गतिविधिलाई आचार मानेर कर्मत्याग गर्नेछन् ॥२३॥ त्यस कर्मत्यागबाट विभिन्न सम्प्रदाय र जातजातिमा बाँटिएका ती कर्महीन मानिसहरू स्वतः समाप्त भएर जानेछन् । त्यस बेला त्यस परिस्थितिको कारणतत्त्व म लोकविघातक र वर्णसंकरकी जनक पनि हुनेछु ॥२४॥ कामका दास मानिसहरू अनेक इच्छाबाट युक्त भई अज्ञानबाट कर्म गर्दछन् । तर विद्वान् मानिसले अनासक्त बुद्धि लिएर लोककारकाका लागि मात्र कर्म गर्नुपर्दछ ॥२५॥ अज्ञानी र कामनाका लागि कर्म गर्ने मानिसहरूका हुने अथवा पाइने भेदछिलाई हटाउनुपर्दछ । कर्म गर्ने मानिसले योगसम्पन्न भएर आफूले गरेको सम्पूर्ण कर्म मलाई अर्पण गर्नुपर्दछ ॥२६॥ जसले परमात्मालाई बिसेर म कर्ता हुँ भन्ने अभिमान गर्दछ, त्यसको बुद्धि त्यसै अभिमानका कारण समाप्त भएको हुन्छ । त्यस्तो पुरुषले अविद्याका गुणलाई सहयोगी बनाएर निरासक्त भई स्वार्थकेन्द्रित कर्म गरिरहेको हुन्छ ॥२७॥ जसले गुण र कर्मको विभाग गरी आत्मतत्त्वलाई जान्दछ, त्यसले इन्द्रियलाई विषयक्षेत्रमा आसक्त जान्दछ र इन्द्रियका व्यापार र फलमा आसक्त हुँदैन ॥२८॥ सत्त्व, रज र तम यी तीन गुणद्वारा

कुर्वन्ति सकलं कर्म गुणैश्चिभिर्विमोहिता
आवेशज्ञा स्वान्बहुतो विश्वविज्ञैव लङ्घयेत् ॥२९॥
नित्यं नैमित्तिकं तस्मान्मयि कर्मपर्ययेद् बुधः ।
त्यक्त्वाऽहं ममताबुद्धिं परां गतिमवाप्नुयात् ॥३०॥
अनीर्घ्वन्तो भक्तिमनो ये मयोक्तमिदं शुभम् ।
अनुनिष्ठन्ति ये सर्वे मुक्तास्तेऽखिलकर्मभिः ॥३१॥
ये चैव नानुनिष्ठन्ति अशुभा हस्तचेतसः ।
ईर्ष्यामाणाश्च महामूढाऽष्टौस्तान् विद्धि मे रिपुन् ॥३२॥
तुल्यं प्रकृत्या कुरुते कर्म यज्ज्ञानवानपि ।
अकुर्याति च तामेव ग्रहस्तत्र मुधा मत्तः ॥३३॥
कामश्चैव मथा क्रोधः खानामर्थेषु जायते ।
नैतयोर्वश्यतां याथादस्य विश्वसक्तो यतः ॥३४॥
शक्तोऽगूणो निजो धर्मः साङ्गादन्यस्य धर्मतः ।
निजे तस्मिन्मृतिः श्रेयः पात्रं भयदः परः ॥३५॥

वरेण्य उवाच

पुमान् यत् कुरुते पापं त हि केन नित्युज्यते ।
अकामहृन्नपि हेमद्विः प्रेरितः प्रबलादिषु ॥३६॥

श्रीगजानन उवाच

कामक्रोधी महापापी गुणद्वयसमुद्भवौ ।
नयन्तौ वश्यतां लोकान् विद्धवेतौ द्वेषिणौ वरौ ॥३७॥
आवृणोति यथा माया जगद्वाक्यो जलं यथा ।
वर्षामेधो यथा भानुं तद्वत् कामोऽखिलैश्च रुद् ॥३८॥

पोहित भएका मानिसहरू फलका लागि कर्म गर्दछन् । तिनले परमात्मामा विश्वास गर्दैनन् र आफ्नै आत्मार्थे द्रोह गर्दछन् । विश्वचेता परमात्माले कर्मअनुसार फल प्रदान गर्नुहुन्छ, त्यस कारण ती आत्मद्रोहीहरूको कर्ममा कुनै व्यवधान छडा गर्नु हुँदैन ॥२९॥ बुद्धिमान् मानिसले नित्य कर्म र नैमित्तिक कर्म दुवै मताई अर्पण गर्नुपर्दछ । त्यसपछि मेरो कृपाबाट अहन्ता र ममता परित्याग गरी त्यसले परमगति प्राप्त गर्दछ । जुन मानिस ईर्ष्यारहित भई मग्न भक्ति गर्दछन् र जुन मानिसले मैले बनाएको उपदेशको पालन गर्दछन्, ती सबै कर्मबाट मुक्त भई परम पदमा प्राप्ति हुन्छन् ॥३०-३२॥ अशुभ कर्मद्वारा चित्तलाई विक्षिप्त बनाएका मानिसले मेरो उपदेश पालन गर्दैनन् । ती ईर्ष्याग्रस्त र नष्ट भ्रष्ट मूर्खहरूलाई तपाईंले भेटा शत्रु हुन् भनेर कुत्तुपर्दछ । ज्ञानवान् मानिसले यदि प्रकृतिकै अनुकूल भएर काम गर्दछ भने त्यो ज्ञानवान् पनि प्रकृतिकै पछि लाग्दछ । त्यसलाई आत्मादर्प उन्मुख गराउन गरिने आग्रह व्यक्त हुन्छ ॥३२-३३॥ इन्द्रियद्वारा भोग्य पदार्थको भोगका लागि मानिसहरूका मनमा तोत्र आसक्ति र क्रोध पैदा हुन्छन् । त्यस्ता क्रोध र कामको वशमा पुर्नुहुँदैन किनकि यी दुवै तत्त्व आत्माका विघातक हुन् ॥३४॥ अरुको धर्ममा सम्बन्ध राख्नुभन्दा गुणहीन भए पनि आफ्नै धर्म महान् हुन्छ र कल्याण चाहने मानिसले स्वधर्मकै अनुसरण गर्नुपर्दछ । आफ्नो धर्म पालन गर्दा मृत्यु नै भए पनि त्यो कल्याणकारक हुन्छ । परधर्म इहलोक र परलोक दुवैमा न्यदायक हुन्छ ३५॥

वरेण्यले भने हे हेमद्वि । मानिसहरूले नचर्हँदा नचाहँदै पनि अरुद्वारा बलपूर्वक अभिप्रेरित भएर जुन पाप गर्दछ त्यसमा त्यसलाई कसले निवृत्त पार्उँछ ? ॥३६॥

श्रीगणेशले पञ्चमयो - काम र क्रोध दूला पापी तत्त्वहरू हुन् यी दुवै रजोगुण र तमोगुणबाट पैदा हुन्छन्, यिनले मानिसलाई आफ्नो वशवर्ती बनाउँछन्, तपाईंले यी काम र क्रोधलाई दूला वैरी भनी जान्नुपर्दछ ॥३७॥ पानीले पौखरीलाई ढाकेझैं वर्षाकालको ऋतुले सूर्य र मायाले संसारलाई ढाकेझैं काम र क्रोधले समस्त ज्ञानलाई ढाकिदिन्छन् ३८ । त्यसपछि

प्रतिपत्तिमतो ज्ञानं छादितं सततं द्विषा ।
 इच्छात्मकेन तरसा दुष्पूरेण च शुष्मिणा । ३९ ॥
 आश्रित्य बुद्धिमनसौ हीन्द्रियगणिं स तिष्ठति ।
 तैरेवाच्छादितप्रज्ञो ज्ञानिनं मोहयत्यसौ ॥४०॥
 तस्माञ्जियम्य तान्यादौ स मनासि नरो जयेत् ।
 ज्ञानविज्ञानयोः शान्तिकरं पापं मनोभवम् ॥४१॥
 अतस्तानि पराण्याहुस्तेभ्यश्च परमं मनः ।
 ततोऽपि हि परा बुद्धिरहम्मा बुद्धेः परो मतः ॥४२॥
 बुद्धैवमात्मनात्मानं संस्तभ्यात्मावमात्मना ।
 हत्वा शत्रुं कामरूपं परं पदमवाप्नुयान् ॥४३॥

बलवान् एवं केगवान् र कहिले पनि तृप्त गराउन नसकिने
 कामरूप शत्रुले अग्निको रूप लिएर सम्पूर्ण ज्ञानलाई ढाकिदिन्छ
 र त्यो बुद्धि, मन र इन्द्रियको आश्रयमा रही प्राणीहरूमा चिरस्थायी
 बन्दछ । त्यस कामतत्त्वले बुद्धि, इन्द्रिय र मनको माध्यमबाट
 शास्त्रको अध्ययनबाट उत्पन्न प्रज्ञालाई ढाकिदिईर ज्ञानीलाई पनि
 मोहित बनाउँछ ॥३९-४०॥ त्यस कारण सर्वप्रथम इन्द्रियलाई
 वशमा गरी मानिसले आफ्नो मनलाई जित्नु पर्दछ । मनबाट पैदा
 हुने पापले ज्ञान र विज्ञानलाई पनि समाप्त गर्दछ ॥४१॥
 तसर्थ इन्द्रिय महत्त्वपूर्ण हुन्छन् । इन्द्रियभन्दा मन महत्त्वपूर्ण
 हुन्छ । मनभन्दा बुद्धि महत्त्वपूर्ण हुन्छ । बुद्धिभन्दा आत्मा
 महत्त्वपूर्ण हुन्छ ॥४२॥ यसरी आफैले आफैलाई चिनेर आफ्नो
 आत्मालाई विषयपराङ्मुख र स्थिर तुल्याई कामतत्त्वरूप
 शत्रुलाई निर्मूल गरेपछि साधकले परमपद प्राप्त गर्दछ ॥४३॥

ॐ

ॐ तत्सदिति श्रीमद्गणेशगीतासूपनिषदर्थमर्भासु योगाष्टतार्थशास्त्रे श्रीमदादिश्रीमन्महागणेश्वरे महापुराणे
 क्रीडाखण्डे बालचरिते श्रीगजाननवरेण्यसंवादे 'कर्मयोगो' नाम द्वितीयोऽध्यायः ॥२॥

ॐ

इति श्रीगणेशपुराणे क्रीडाखण्डे कर्मयोगोपदेशो नामैकोनचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः

प्रा.डा. जेणीमाधव डकालद्वारा नेपाली भाषाबाट अनूदित श्रीगणेशपुराण क्रीडाखण्डको श्रीगणेशगीताअन्तर्गत
 कर्मयोगको उपदेश शीर्षकान्वित एक सय उनव्यालीसौ अध्याय पूर्ण भएको ॥१३९॥

ॐ

चत्वारिंशदुत्तरशततमोऽध्यायः { १४० अध्याय }

श्रीगजानन उवाच

पुरा सर्गादिसमये त्रिगुण्यं त्रितनुरहम् ।
निर्माय चैनमवदं विष्णवे योगमुत्तमम् ॥१॥
अर्यम्भो सोऽद्वयं सोऽपि मनवे निजसूनवे ।
तन-परम्परयातं त्रिदुरेण महर्षय ॥२॥
कालेन बहुना चायं नष्ट-स्याच्छ्वरमे युगे ।
अश्रद्धेये ह्यविश्वास्यो विगीतव्यश्च भूमिष ॥३॥
एनं पुराधवं योगं श्रुतवानसि मन्मुखान् ।
गुह्याद् गुह्यातमं वेदहस्यं परमं शुभम् ॥४॥

चोषय उवाच

साम्प्रतं चावतीर्णोऽसि गर्भतस्त्वं गजानन ।
प्रोक्तवान् कथमेनं त्वं विष्णवे योगमुत्तमम् ॥५॥

श्रीगजानन उवाच

अनेकानि च ते जन्यान्वनीतानि ममापि च ।
संध्यौ तानि सर्वाणि न स्मृतिस्तव वर्तते ॥६॥
मम एव महाबाहो जाता विष्णवादयः सुरा-
मव्येव विलस्यं यान्ति प्रलयेषु युगे युगे ॥७॥
अहमेव परो ब्रह्मा महारुद्रोऽहमेव च
अहमेव जगत् सर्वं स्थावरं जङ्गमं च यत् ॥८॥
अजोऽव्ययोऽहं भूतात्माऽनादिरीश्वर एव च ।
आस्थाय त्रिगुणां मायां धवापि बहुयोनिषु ॥९॥
अधर्मोपचयो धर्मोपचयो हि ब्रह्मा भवेत् ।
साधून् सरक्षितुं दुष्टोस्ताडितुं सम्भवाम्यहम् ॥१०॥
उच्छिक्त्वाधर्मनिचयं धर्मं सस्थापयाम्यहम् ।
हन्मि दुष्टांश्च दैन्यांश्च नानालीलाकरो मुदा ॥११॥
घर्णाश्रमान् मुनीन् साधून् पालये जहुरूपधृक् ।
एव यो वेत्ति सम्भूतिं मम दिव्यां युगे युगे ॥१२॥
तत्तत्कर्म च वीर्यं च मम रूपं समासतः ।
न्यक्त्वाहं पमताबुद्धिं न पुनर्भूः स जायते ॥१३॥

श्रीगणेशले भद्रुभयो- प्राचीन समयमा सृष्टिको आरम्भ हुँदा सन्ध, रज र तमोगुणबाट निर्मित सरीर धारण गरी मैले त्रिगुणमय विश्वको निर्माण गरेपछि विष्णुलाई उत्तम योगविद्याको उपदेश गरेको थिएँ ॥१॥ विष्णुले अर्यभालाई र अर्यभाले आफ्ना पुत्र मनुलाई बताएका थिएँ त्यसपछि परम्परगत रूपमा त्यस योगशास्त्रलाई महर्षिहरूले पनि जान्दछन् । २॥ हे राजन् भौ कानपछि कलियुगमा यो योग नष्ट हुनेछ त्यसबेला यो योगशास्त्र अश्रद्धेय, अविश्वासनीय र अप्रशंसनीय पनि हुनेछ ३ प्राचीन कालमा मैले विष्णुलाई उपदेश गरेको यो योगशास्त्र अहिले तपाईंले मेरा मुखबाट सुन्नुभएको छ । यो गोपनीय पदार्थहरूमध्ये पनि अत्यन्त गोपनीय योगशास्त्र मङ्गलमय वेदको निष्कर्ष हो । ४॥

चोषयले भने - 'हे गजानन ! तपाईं भर्खर गर्भबाट पैदा हुनुभएको छ तपाईंले पहिले विष्णुलाई यो योगशास्त्रको उपदेश कसरी गर्नुभयो ?' ॥५॥

श्रीगणेशले भद्रुभयो - हे राजन् ! तपाईंका र मेरा अनेक जन्म बितिसकेका छन् मैले ती सबै जन्मका घटना संझिरहेको छु तर तपाईंलाई तिनको संझना छैन ॥६॥ हे महाबाहु मबाट नै विष्णु आदि देवता उत्पन्न भएको हुन् । युग-युगमा प्रलय हुँदा ती ममा नै बिलीन हुने गर्दछन् ॥७॥ म नै उत्तम देवता ब्रह्मा र महारुद्र शिव पनि हुँ, म नै जङ्गलमय र चेतनात्मक सम्पूर्ण संसार हुँ । ८॥ म अज छु, अव्यय छु, भूतात्मा छु र ईश्वरको रूपमा पनि रहन्छु । तीनवटा गुणबाट युक्त मायाको आश्रय लिएर म अनेक योनिमा पैदा हुन्छु ॥९॥ जब संसारमा अधर्मको वृद्धि र धर्मको नाश हुन्छ, त्यस बेला सज्जनको रक्षा र दुर्जनको नाश गर्न म प्रकट हुन्छु । १०॥ त्यस समयमा हर्षपूर्वक अनेक लीला गर्दै अधर्मको शशिलाई निर्मूलन गरेर धर्मको स्थापना गर्दछु । दुष्ट एवं दैन्यहरूको संहार पनि गर्दछु अनेक रूप लिएर मैले घर्ण आश्रम, मुनि र सज्जनहरूको रक्षा गर्दछु । यसले यसरी युग-युगमा धर्मरक्षाका लागि हुने मेरा दिव्य अवतारहरूका विषयमा जान्दछ र ती ती अवतारका कर्म र पराक्रमलाई समेत समग्रतया अवगत गर्दछ त्यो मानिस अहन्ताबुद्धि र ममताबुद्धिलाई परिहार गरी जन्म र मृत्युको चक्रमा पर्दैन ॥११-१२॥ मेरा ती

निरीहा निर्भयारोघा मत्परा मद्व्यपाश्रयाः ।

विज्ञानतपसा शुद्धा अनेके घाघुपागताः ॥१४॥

येन येन हि भावेन ससेवन्ते नरोत्तमाः ।

तथा तथा फलं तेभ्यः प्रयच्छाम्यव्ययः स्फुटम् ॥१५॥

जनाः स्युरितरे राजन् ! मम मार्गानुयायिनः ।

तथैव व्यवहारं ते स्वेषु ज्ञान्येषु कुर्वते ॥१६॥

कुर्वन्ति देवताप्रीतिं वाञ्छन्तः कर्मणां फलम्
प्राप्नुवन्तीह ते लोके शीघ्रं सिद्धिं हि कर्मजम् ॥१७॥

चत्वारो हि मया वर्णा रज सत्त्वतमोऽशतः ।

कर्माशतञ्च संसृष्टा मृत्युलोके मया नृप ॥१८॥

कर्तारमपि मां तेषामकर्तारं विदुर्बुधाः ।

अनादिमीश्वरं चित्यमलिप्तं कर्मजैर्गुणैः ॥१९॥

निरीहो योऽभिजानाति कर्मं ब्रह्माति देव तम् ।

चक्रुः कर्माणि बुद्ध्वैव पूर्वं पूर्वं प्रमुक्षवः ॥२०॥

वासनासहितादाद्यात् संसारकारणाद् इदम् ।

अज्ञानबन्धनाज्जन्तुर्बुद्ध्वायं मुच्यतेऽखिलात् ॥२१॥

तदकर्म च कर्मापि कथमाम्यधुना तव ।

यत्र मौनं गता मोहादुषयो बुद्धिशालिनः ॥२२॥

तच्चं प्रमुक्षुणा ज्ञेयं कर्माकर्मविकर्मणाम् ।

त्रिविधानीह कर्माणि सुनिर्णया गतिः प्रिय ॥२३॥

क्रियायामक्रियाज्ञानमक्रियायां क्रियापतिः ।

यस्य स्यात् स हि मर्त्योऽप्यल्लोके पुनोऽखिलार्थदृक् ॥२४॥

कर्माङ्कुरविद्योगेन यः कर्माण्यारम्भेनरः ।

तच्चदर्शननिर्दग्धक्रियमाहुर्बुधा बुधम् ॥२५॥

फलतृष्णां विहाय स्यात् सदा तृप्तो विसाधनः ।

उद्युक्तोऽपि क्रियां कर्तुं किञ्चिन्नैव करोति सः ॥२६॥

ती अक्षर हुँदा कुनै किसिमको इच्छा नभएका, निर्भय कोपहोम, ममा समर्पित र मेरो आश्रयमा रहेका विज्ञानमय र तपस्याद्वारा पवित्र अनेक भक्तहरू ममा नै समाहित भएका थिए ॥१४॥

उत्तम मानिसहरूले मलाई जुन-जुन भावनाद्वारा भन्दछन् अव्ययरूप सम्पन्न मैले पनि ती ती भावअनुसारका फल प्रदान गर्दछु ॥१५॥ हे राजन् ! जुन मानिस मेरो मार्गको अनुसरण गर्दछन् तिनले पनि आफन्त र अरु मानिसहरूमा मेरो मार्गअनुसार व्यवहार गर्दछन्, १६ । तिनले कर्मका फलको कामना गर्दै देवताको भक्ति गर्दछन् यस लोकमा तिनले अतिशीघ्र ती ती कर्मका सिद्धि पनि प्राप्त गर्दछन् ॥१७॥ हे निष्ठाप राजा ! मैले संसारमा सत्त्व रज, तम र कर्मको अंशबाट चार प्रकारका वर्णहरूको सृष्टि गरेको छु विद्वान्हरूले म अनादि ईश्वरलाई ती चार वर्णको कर्ताका रूपमा स्वीकार गरेता पनि अकर्ता भनेर पनि चिन्दछन् किनकि म ती कर्मका गुणबाट लिप्त हुँदैनँ । वास्तवमा जसले मलाई कुनै वासना वा इच्छा नभएको निरीह रूपमा जान्दछ त्यसलाई कर्मले आफ्नो बन्धनमा पार्न सक्दैन । यसैगरी जनेर पहिले मोक्षको कामना गर्ने साधकहरूले कर्म गरेका थिए ॥१८-२०॥ यी कुरा जानेपछि कुनै पनि मानिस वासनामय संसारको बलियो कारण अज्ञानको बन्धनबाट मुक्त हुन्छ अहिले म तपाईंलाई अकर्म र कर्मको विषयमा बताउनेछु । कर्म र अकर्मलाई छुट्ट्याउने सन्दर्भमा बुद्धिमान् ऋषिहरू पनि मोहित भएर मौन रहेका थिए ॥२१-२२॥ मोक्षको कामना गर्ने साधकले कर्म, अकर्म र विकर्मको रहस्य बुझ्नुपर्दछ । यस संसारमा कर्म अकर्म र विकर्म गरी कर्मका तीन भेद हुन्छन् । यी कामहरूको गति गहन छ । जुन मानिसले कर्ममा अकर्मको ज्ञान गर्दछन् र अकर्ममा पनि कर्मको ज्ञान गर्दछन्, ती यस मर्त्यलोकमा रहेका पूर्णकाम महात्मा हुन् र मुक्त पनि हुन्छन् ॥२३॥ २४ (कर्मको अंकुर समाप्त पारेर सफा भएपछि जसले शरीरधर्मका लागि मात्र कर्म आरम्भ गर्दछ त्यो ज्ञानको साक्षात्कारबाट कर्म निर्मूलकमा समर्थ उत्तम विद्वान् हो भनी मुनिहरूले बताएका छन् २५ ॥ फलको तृष्णा त्यागेर सदा तृप्त र सन्तुष्ट अवस्थामा रहने र कुनै साधन-स्रोतको संग्रह नगर्ने उत्तम साधकले शरीरधर्मका लागि कुनै कर्म गरे पनि केही गर्नेको हुँदैन २६ ईच्छाशून्य, वश्यात्मा

निरीहो निगृहीतस्तथा मरित्यक्तपरिग्रहः ।

केवलं वै गृहे कर्माचरन्नायति पातकम् ॥२७॥

अद्वन्द्वोऽमत्सरो भूत्वा सिद्धयसिद्ध्यो समश्च यः ।

यथाप्राप्त्येह संतुष्टः कुर्वन् कर्म न वध्यते ॥२८॥

अखिलैर्विषयैर्भुङ्क्ते ज्ञानविज्ञानवानपि ।

यज्ञार्थं तस्य सकलं कृतं कर्म विलीयते ॥२९॥

अहमग्रिहविहोता हुतं यन्मयि चार्पितम् ।

ब्रह्माप्तव्यं च तेनाथ ब्रह्मण्येव यतो रतः ॥३०॥

योगिनः केचिदपरे दिष्टं यज्ञं वदन्ति च ।

ब्रह्माग्निरेव यज्ञो वै चेति केचन मेतिरे । ३१॥

संयमाग्नीं परे भूप ! इन्द्रियाण्युपजुहति ।

छाग्रिष्वन्ये तद्विषयान् शब्दादीनुपजहति । ३२॥

प्राणानामिन्द्रियाणां च परे कर्माणि कृत्स्नशः ।

निजात्परतिरूपेऽग्नीं ज्ञानदीप्ते प्रजुहति । ३३॥

इव्येण तपसा वापि स्वाध्यायेनापि केचन ।

तीव्रव्रतेन यतिनो ज्ञानेनापि व्रजन्ति माम् ॥३४॥

प्राणोऽपानं तथा प्राणमपाने प्रक्षिपन्ति ये ।

रुद्ध्या गतीश्चोभयोस्ते प्राणायामपरायणाः ॥३५॥

जित्वा प्राणान् प्राणगतीरुपजुहति तेषु च ।

एवं नानाव्रतगता यज्ञध्वंसितापातकाः ॥३६॥

नित्यं ब्रह्म प्रयान्त्येते यज्ञशेषाभृताशिनः ।

अयज्ञकारिणो लोको नायमन्यः कुतो भवेत् ॥३७॥

कायिकादित्रिधाभूतान् यज्ञान् वेदे प्रतिष्ठितान् ।

ज्ञात्वा तानखिलान् भूप ! मोक्षयसेऽखिलवश्रजात् ॥३८॥

सर्वेषां भूप ! यज्ञानां ज्ञानयज्ञः परो मतः ।

अखिलं लीयते कर्म ज्ञाने मोक्षस्य साधने ॥३९॥

र परिग्रहरून्य साधक केवल शरीरधर्मका लागि गृहकर्म गर्दछ भने त्यसलाई कर्मजनित कुनै पनि पाप लाग्दैन २७। इन्द्ररहित र ईर्ष्यारहित भएर सिद्धि एवं असिद्धिमा समान अवस्थामा रहने र प्राप्त पदार्थमा सन्तुष्ट रहने साधक कर्म गरेर पनि कर्मको बन्धनमा पर्दैन । २८॥ सम्पूर्ण विषयहरूबाट विरक्त र ज्ञानविज्ञान सम्पन्न साधकले ईश्वरीय यज्ञसम्पत्तिको लागि कुनै कर्म गर्दछ भने पनि त्यस कर्मको फलबाट त्यो बन्धनमा पर्दैन। त्यो कर्म त्यत्तिकै विलीन हुन्छ । २९। ब्रह्मयज्ञमा त्यस साधकले प्रार्थना गर्दछ - हे ईश्वर ! म स्वयं अग्नि हुँ हवि पनि म हुँ, यजमान पनि म हुँ, जुन कुरा मैले यस यज्ञमा हजुरलाई अर्पण गरे त्यसबाट मैले केही प्रतिकूल चाहेको छैन अपितु ब्रह्मतत्त्वमात्र मेरो लक्ष्य हो । किनभने म ब्रह्ममा नै निरत रहेको छु । ३०-३१। केही योगीहरूले दैवलाई यज्ञ मानेका छन् अरु कसैले ब्रह्माग्नि नै यज्ञ हो भनेका छन् । हे राजन् कुनै साधकले संयमको अग्निमा इन्द्रियलाई चरु बनाएर हवन गर्दछन् । ३२। कसैले इन्द्रियरूप अग्निमा शब्द, रूप, रस, स्पर्श र गन्धरूप विषयको हवन गर्दछन् । अन्य साधकहरूले प्राण र इन्द्रियका कर्षणलाई ज्ञानद्वारा देखीप्यमान आत्मभक्तिरूप यज्ञमा हवन गर्दछन् । ३३। केही योगीहरूले द्रव्यद्वारा मेरो यज्ञ गर्दछन् र कसैले तपस्याद्वारा त्यो यज्ञ सम्पन्न गर्दछन् । काही स्वाध्याय यज्ञ गरिरहेका हुन्छन्। केही फठोर व्रत धारण गरेर त्यो यज्ञ गर्दछन् र कसैले ज्ञानद्वारा मेरो यज्ञ गर्दछन् । ३४ जुन साधकले प्राणवायुमा अपान वायु र अपानवायुमा प्राणवायुको प्रवेश गराउँछन् फेरि दुई वायुको गति अवरुद्ध गरी प्राणायाममा लागिपरेका छन् तिनले प्राणमाथि विजय गरी प्राणका गतिहरूको हवन गर्दछन् । ३५॥ यसरी अनेक थरि यज्ञमा लागिपरेने यज्ञद्वारा सम्पूर्ण पापध्वंस गरेका र यज्ञमा संय रहेको पदार्थलाई अप्रुत पानेर पोखन गर्ने महात्माहरू नित्यब्रह्ममा प्राप्त हुन्छन्। जसले कुनै यज्ञ गर्दैन त्यसका लागि यही पृथिवी लोक पनि आफ्नो हुँदैन भने अरु लोकको प्राप्ति र अन्य विशिष्ट प्राप्तिको कुरा कसरी सम्भव छ ? ३६-३७। हे राजन्, कायिक, वाचिक र मानसिक यज्ञ जसको विषयमा वेदमा व्यापक प्रतिष्ठा छ ती श्रेय विषय हुन् नी सबैलाई राम्ररी जानेर तपाईं संसारबन्धनबाट मुक्त हुनुहुनेछ । ३८॥ हे राजन् ! सबै यज्ञहरूमा ज्ञानयज्ञ उत्तम मानिएको छ । मोक्षको साधन ज्ञानयज्ञमा सबै कर्महरू लीन हुन्छन्। हे पुरुषसिंह, त्यो ज्ञान नै ज्ञानुपनि विषय हो

तज्ज्ञेय पुरुषव्याघ्र । प्रश्नेन नतित सताम् ।
 शुश्रूषया वदिष्यन्ति सन्तस्तत्त्वविशारदाः ॥४०॥
 नानासङ्गान् जनः कुर्वन्नैकं साधुसमागमम् ।
 करोति तेन संसारे बन्धनं समुपैति सः ॥४१॥
 सत्सङ्गाद् गुणसम्भूतिरापदा लय एव च ।
 स्वहितं प्राप्यते सर्वैरिहलोके परत्र च ॥४२॥
 इनरत् सुलभं राजन् ! सत्सङ्गोऽतीव दुर्लभः ।
 यज्ज्ञात्वा न पुनर्बन्धमेति ज्ञेयं ततो यतः ॥४३॥
 ततः सर्वाणि भूतानि स्वात्मन्येवाभिपश्यति ।
 अतिपापरातो जन्तुस्ततस्तस्मात् प्रमुच्यते ॥४४॥
 विविधान्यपि कर्माणि ज्ञानाग्निर्दहति क्षणान् ।
 प्रसिद्धोऽग्निर्वथा सर्वं भस्मतां नयति क्षणात् ॥४५॥
 न ज्ञानसमतामेति पवित्रमितरश्रुप !
 आत्मन्येवावगच्छन्ति योगात् कालेन योगिनः ॥४६॥
 भक्तिमानिन्द्रियजयी तत्परो ज्ञानमाप्नुयात् ।
 लब्ध्वा तत्परमं मोक्षं स्वल्पकालेन यात्यसौ ॥४७॥
 भक्तिहीनोऽश्रद्धधानः सर्वत्र संशयी तु यः ।
 तस्य शं नापि विज्ञातमिह लोके न ह्यपरे ॥४८॥
 आत्मज्ञाकरतं ज्ञाननाशिताखिलसंशयम् ।
 योगस्ताखिलकर्माणं बध्नन्ति भूयः तानि न ॥४९॥
 ज्ञानखड्गप्रहारेण सम्भूतामज्ञतां बलात् ।
 छित्त्वाऽन्तःसंशयं तस्माद् योगयुक्तो भवेन्नरः ॥५०॥

सज्जनहस्तसौ प्रश्न गरेर सज्जनहरूलाई प्रणाम गरेर र
 सज्जनहरूको सेवा गरेर मात्र त्यो ज्ञान प्राप्त हुनसक्छ । प्रश्न
 बन्दना र सेवा गरेपछि तपाईंलाई तत्त्ववेत्ता ज्ञानी पुरुषहरूले
 त्यही ज्ञानको उपदेश गर्नेछन् ॥४०॥ कुनै मानिसले जीवनमा
 विभिन्न प्रकृतिका मानिसहरूको सङ्गति गर्दछ तर सज्जनको सङ्गति
 गर्दै न गने त्यो मानिस संसारमा बन्धनमा प्राप्त हुन्छ ॥४१॥
 यो लोक र परलोकमा सत्सङ्गबाट गुणको वृद्धि हुन्छ आपत्तिको
 विनाश हुन्छ र सबैले आफ्नो हित हुने अभीष्ट प्राप्त गर्दछन् ।
 संसारमा अरू विषय सुलभ हुन्छन् तर सत्सङ्ग अत्यन्त दुर्लभ
 हुन्छ । सत्सङ्गबाट ज्ञान प्राप्त गरेपछि मानिस फेरि बन्धनमा
 पर्दैन । त्यसपछि फेरि जाडुपर्ने पातझर परमात्माको निकटमा
 प्राप्त हुन्छ ॥४२-४३॥ परमात्माको सामोप्यबाट सम्पूर्ण
 प्राणीहरूलाई यसले आफैभित्र दर्शन गर्दछ । यस आत्मज्ञानबाट
 महापापी प्राणी पनि पापमुक्त बन्दछन् । ४४ लौकिक अग्निले
 एकै छिनमा सम्पूर्ण काठ आदि पदार्थलाई खराई बनाएँ ज्ञानाग्निले
 पनि पापराशिलाई एकै छिनमा भस्म गर्दछ ॥४५॥ हे राजन् !
 संसारमा ज्ञानसमान पवित्र वस्तु केही पनि छैन योगीहरूले
 दीर्घकालसम्म साधना गरेर आफैभित्र नै ज्ञानोदय भएको अनुभव
 गर्दछन् ॥४६॥ परमेश्वरमा भक्ति गर्ने, इन्द्रियमाधि विनियम गर्ने र
 ज्ञानप्राप्तिको लागि नित्य प्रयत्नशील रहने साधकले अवश्य ज्ञान
 प्राप्त गर्दछ । पवित्र ज्ञान पाएपछि त्यो माषक छिटै परम मोक्षमा
 प्राप्त हुन्छ ॥४७॥ भक्तिहीन श्रद्धाहीन र संशयात्मा मानिसले इहलोक
 र परलोकमा पनि सुख एवं विज्ञानको अमृत पनि पाउँदैन ॥४८॥
 आत्मज्ञानमा निरत, ज्ञानद्वारा सम्पूर्ण संशय नाश गर्ने योगद्वारा
 सम्पूर्ण कर्म ध्वस्त गर्ने मानिसलाई कुनै पनि कर्मले बन्धनमा
 पर्दैन ॥४९॥ त्यस कारण साधकले ज्ञानको तरबार नचाउँदै
 बलपूर्वक अज्ञानमाधि प्रहार गर्नुपर्दछ र त्यसबाट भित्री मन्दहलाई
 काटेर योगसम्पन्न बनुपर्दछ ॥५०॥

ॐ

ॐ तत्सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषदर्थगर्भासु योगाद्युक्तार्थशास्त्रे श्रीगदादिश्रीगन्धर्वाणाञ्चरे महापुराणे
 क्रीडाखण्डे बालचरिते श्रीगजाननवरेण्यसंवादे ब्रह्मार्पणयोगो नाम तृतीयोऽध्यायः ॥३॥

ॐ

इति श्रीगणेशपुराणे क्रीडाखण्डे ब्रह्मार्पणयोगोपदेशो नाम चत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥३॥

श्री ३४ ब्रह्मार्पणयोगः इत्येतद्वारा नेपाली भाषामा अनुदित श्रीगणेशपुराण क्रीडाखण्डको श्रीगणेशगीताअन्तर्गत
 ब्रह्मार्पणयोगको उपदेश। शीर्षकाङ्कित एक सय चालीसौ अध्याय पूर्ण भयो ॥१४०॥

ॐ

एकचत्वारिंशदुत्तरशततमोऽध्यायः { १४९ अध्याय }

वरुण उवाच

संन्यस्तिष्ठेद्यं योगश्च कर्मणां वर्ण्यते त्वया ।
उभयोर्निश्चितं त्वेकं श्रेयो यद् वद मे प्रभो ॥१॥

श्रीगणेश उवाच

क्रियायोगो विद्योगश्चाप्युभौ मोक्षस्य साधने ।
तमोर्मध्ये क्रियायोगस्त्यागात्तस्य विशिष्यते ॥२॥
द्वन्द्वं खसहोऽद्वेषो यो न काङ्क्षति किञ्चन ।
मुच्यते बन्धनात् सद्यो नित्यं संन्यासवान् सुखम् ॥३॥
वदन्ति भिन्नफलकां कर्मणस्त्यागमङ्गुली ।
भूताल्पज्ञास्तयोरेकं संयुज्जीत विचक्षणः ॥४॥
यदेव प्रपद्यते त्यागात् तदेव योगतः फलम् ।
सङ्ग्रहं कर्मणो योगं यो विन्दति स विन्दति ॥५॥
केवलं कर्मणां न्यासं संन्यासं न विदुर्बुधाः ।
कुर्वन्ननिच्छया कर्म योगी ब्रह्मैव जायते ॥६॥
निर्मलो यतचिन्तात्मा जितस्त्रो योगतत्परः ।
आत्मानं सर्वभूतस्थं पश्यन् कुर्वन् न लिप्यते ॥७॥
तत्त्वविद् योगयुक्तात्मा करोमीति न मन्यते ।
एकादशानीन्द्रियाणि कुर्वन्ति कर्मसङ्ख्यया ॥८॥
तत्सर्वमर्पयेद् ब्रह्मण्यपि कर्म करोति सः ।
न लिप्यते पुण्यपापैरश्रैर्भर्तुर्व्याधिरा ॥९॥
कायिकं वाचिकं बौद्धमैन्द्रियं मानसं तथा ।
त्यक्त्वाऽपि कर्म कुर्वन्ति योगज्ञाश्चित्तशुद्धये ॥१०॥
योगहीनो नरः कर्म फलेहया करोत्यलम् ।
बद्धयते कर्मबीजैः स ततो दुःखं समश्नुते ॥११॥

१ { वरुणले भने - हे प्रभो ! कर्मयोग र कर्मसंन्यास दुवैको हजुरले वर्णन गर्नुभएको छ ती दुवैमध्ये कुन श्रेयस्कर हुन्छ ? उपदेस गर्नुहोस् ॥१॥

श्रीगणेशले भन्नुभयो - कर्मयोग र कर्मविद्योग दुवै मोक्षका साधन हुन् । तीमध्ये कर्मयोग नै कर्मविद्योगभन्दा उत्तम मानिन्छ। द्वन्द्व र दुःखलाई सहने, द्वेष नगर्ने कुनै पनि वस्तुको कामना नगर्ने नित्य-संन्याससम्पन्न साधक छिट्टै आनन्दपूर्वक बन्धनबाट मुक्त हुन्छ ॥२-३॥ भूढहरू नै अल्पज्ञानका कारण बन्धनमा पर्दछन् । कर्मयोग र कर्मसंन्यासका भिन्दाभिन्दै फल हुन्छन् भन्ने भनाइ भूखडहरूको रहेको छ तर विद्वान् एवं बुद्धिमानले ती दुईमध्ये एउटा अँगालेर साधना गर्दछन् ॥४॥ त्यस साधनाको फल एउटै हुन्छ । जुन फल कर्मसंन्यासबाट प्राप्त हुन्छ त्यही फल कर्मयोगबाट पनि प्राप्त हुन्छ । कर्महरूको संग्राहक कर्मयोगको रहस्य जसले बुझेको हुन्छ त्यसले परब्रह्मलाई प्राप्त गर्दछ ॥५॥ केवल कर्मको त्यागरूप संन्यासलाई संन्यास भनिदैन अपितु कर्मयोग पनि संन्यास नै कहलाउँछ। अनिच्छापूर्वक कर्म सम्पादन गर्ने कर्मयोगी ब्रह्मरूप नै हुन्छ ॥६॥ निर्मल चित्त भएका, आत्मालाई वशमा राख्ने, इन्द्रियजयी, योगसाधनामा तत्पर रहने र सम्पूर्ण प्राणीहरूमा आत्माको दर्शन गर्ने साधक कर्म गरेर पनि कर्ममा लिप्त हुँदैन ॥७॥ तत्त्ववेत्ताले अर्थात् आत्मालाई योगमा लगाउने साधकले कर्म गरेर पनि न गर्दछु भन्दैन । क्रमशः एघार इन्द्रियहरूले कर्म गर्दछन् भनी भन्दा अलग छु भन्ने भावना राखेर साधकले आफूले गरेका सम्पूर्ण कर्मलाई ब्रह्ममा अर्पण गर्दछ भने त्यो साधक बादलका बीचमा रहेको सूर्य बादलले लिप्त नभएझैं पुण्य र पापद्वारा लिप्त हुँदैन ॥८-९॥ योगका ज्ञाताहरू चित्तको शुद्धिका लागि फलाशापरित्याग गरेर शरीर मन, वाणी, बुद्धि र इन्द्रियका कर्म गर्दछन् ॥१०॥ योगहीन मानिस फलको आशा राखेर कर्म गर्दछ । योग नभएका कारण त्यसले कर्मका बीजहरूबाट बन्धनमा परी दुःखयोग गर्दछ ॥११॥

मरसा सकलं कर्म त्यक्त्वा योगी सुखं वसेत् ।
 न कुर्वन् कारयन् वापि नन्दन् स्वप्ने सुषनने ॥१२॥
 न क्रिया न च कर्तृत्वं कस्याचित् रुज्यते पथा ।
 न क्रियाबीजमप्यर्कं शक्त्या तत् क्रियतेऽखिलम् ॥१३॥
 कस्यचित् पुण्यपापानि न स्पृशापि विभुर्नृप ।
 ज्ञानमूढा विपुह्यन्ति मोहेनावृतबुद्धयः ॥१४॥
 विवेकेनात्मनो ज्ञानं येषां नाशितमात्मना ।
 तेषां विकाशमायाति ज्ञानमादिन्यवत्परम् ॥१५॥
 मन्त्रिणा मद्वियोऽत्यन्तं पच्छिन्ना मयि तत्पराः ।
 अपुनर्भवमायाति विज्ञाननाशितैरसः ॥१६॥
 ज्ञानविज्ञानसम्पन्ने द्विजे गवि राजादिषु ।
 समेक्षणं महात्मानं पण्डिताः श्रुपचे श्रुति ॥१७॥
 वश्यः स्वर्गो जगत् तेषां जीयन्मुक्ताः समेक्षणाः ।
 घत्तेऽदोषं ब्रह्मसमं तस्मात् तैस्तद्वशीकृतम् ॥१८॥
 प्रियाप्रिये प्राप्य हर्षद्वेषौ ये प्राप्नुवन्ति न ।
 ब्रह्माश्रिता असम्पूढा ब्रह्मज्ञाः समबुद्धयः ॥१९॥

खरेण्य उवाच

किं सुखं त्रिषु लोकेषु देवगन्धर्वयोनिषु ।
 भगवन् । कथया तन्मे वद विद्याविशारद ॥२०॥

गणेश उवाच

आनन्दमश्नुते सकलः स्वात्मारामो विजात्मनि ।
 अविनाश्य सुखं तद्धि न सुखं विषयादिषु ॥२१॥
 विषयोत्थानि सौख्यानि दुःखानां तानि हेतवः ।
 उत्पत्तिनाशयुक्तानि तत्रासक्तो न तत्त्वचित् ॥२२॥
 कारणे सति कामस्य क्रोधस्य सहते च यः ।
 नो जेतुं वर्ष्मविरहान् स सुखं चिरमश्नुते ॥२३॥

योगीले भने अनन्तर सम्पूर्ण कर्मलाई परित्याग गरी सुखानुभूति
 गर्दछ, त्यसले निम्न आकास अथवा नगरमा बसी न कर्म
 गर्छ न त कर्म गर्न अभिप्रेरित गर्छ अपितु तटस्थ भावमा रही
 आत्मानन्दमा रमाउँछ । १२ । हे राजन् । म अन्तर्धर्मो छु र नैले
 कसैका पुण्य र पापको स्पर्श गर्दिन । मोहद्वारा बुद्धि दक्षिणका
 अज्ञानी मूढहरू मेरो स्वरूप निर्णय गर्ने सम्बन्धमा मोहित
 हुन्छन् र आफ्नो मनअनुसार वर्णन गर्दछन् । १३-१४ । आत्माको
 अनुमन्त्रण गर्ने क्रममा आफ्नै विवेकद्वारा जसले आत्माका रहेको
 अज्ञान नाश गरेका छन् त्यस्ता साधकहरूको ज्ञान सर्वज्ञ विकसित
 र ज्योतिर्मय हुन्छ । कर्मयोगद्वारा चाप नाश गरेका, यमा श्रद्धा
 राख्ने, ममा बुद्धि अर्पित गर्ने, ममा चित्त लग्नुने र मरै कार्य
 सम्पादनमा तत्पर रहने योगीहरूले फेरि जन्म लिदैनन् । १५-१६ ।
 ज्ञान र योगले सम्पन्न ब्राह्मण, गार्ह, हात्ती आदि विशालकाय
 प्राणी चाण्डाल र कुकुरमा समेत समदृष्ट राख्ने महात्माहरू
 पण्डित कहलाउँछन् । १७ । ती समदृष्ट भएका विद्वान्हरू
 जीवनमुक्त मानिन्छन् र जगत् एवं स्वर्ग दुबैलाई आफ्नो वशमा
 पार्दछन् । १८ । ब्रह्मजस्तो निर्दुष्ट तत्त्वमा अधिकार प्राप्त गरेका
 ब्रह्ममा आश्रित, मोहहीन र समबुद्धिसम्पन्न ब्रह्मजहरूले प्रिय
 र अप्रियको उपलब्धमा हर्ष र विषादको अनुभव गर्दैनन् । १९

बरेण्यले भने - विद्याविशारद हे प्रभु ! स्वर्ग-मर्त्य र
 पापलका देव गन्धर्व मनुष्य नाग आदि योनिहरूमा कस्तो
 सुख अनुभूतिको विषय बन्दछ ? कृपया उपदेश गर्नुहोस् । २०

श्रीगणेशले भजुभयो - आफ्नो आत्मामा रमाउने
 आत्माराम योगीले जुन अविनाशी सुख प्राप्त गर्दछन् त्यो सुख
 विषयभोगबाट प्राप्त हुँदैन । विषयभोगबाट प्राप्त हुने सुख
 दुःखका कारण बन्दछन् । ती विषयसुख उत्पत्ति र विनाशले
 युक्त हुन्छन् । तिनमा आसक्त हुने मानिसले तत्त्वज्ञान गर्न
 सक्दैन । २१-२२ । क्रोध र कामका कारण उत्पन्न भएका
 अनूर्त प्रहारलाई शारीरिक दृष्टिबाट परास्त गर्न सकिँदैन काम
 र क्रोधका प्रहारलाई सहनुबाहेक अथवा तदनुसार व्यवहार
 गर्नु बाहेक अर्को उपाय हुँदैन । जसले काम र क्रोधलाई सहन
 गर्दछ, त्यस मानिसले चिरसुख प्राप्त गर्दछ । त्यो साधक आफ्नै

अन्तर्निष्ठोऽन्तः प्रकाशोऽन्तः सुखोऽन्तोरनित्यभेत् ।

असन्दिग्धोऽक्षयं दद्यात् सर्वभूतहितार्थकृत् ॥२४॥

जेताहः षडुरीणां ये शमिभो दमिनस्तथा ।

नेषा इमं ततो ब्रह्म स्वात्मज्ञानं विधात्यहो ॥२५॥

आमनेषु संश्लिष्टानिस्त्यक्त्वेमान् विषयान् बहिः

संस्तभ्य भृकुटीपर्वते प्राजायामपरायण ॥२६॥

प्राणायामं तु मरोधं प्राणायानसमुद्भवम् ।

वदन्ति मुनयस्तं च त्रिधाभूत विपश्चित् ॥१७॥

प्रमाणं भेदतो विद्धि लघु मध्यमसुतमम् ।

दशभिर्द्वयोधिकैर्वर्णैः प्राणायामो लघुः स्मृतः । २८ ।।

चतुर्विंशत्यक्षरो यो पध्यमः स उदाहृतः ।

षट्त्रिंशत्तन्धुवर्णो य उत्तमः सोऽभिधीयते ॥२९॥

सिंहं शार्दूलकं वापि मत्तेभ्यं मृदुतां यथा ।

नयन्ति प्राणिनस्तद्वत् प्राणापानौ सुसाधयेत् ॥३०॥

पीडयन्ति मृगांस्ते न लोकान् बभूवुः गता नृप !

दहान्येनस्तथा वायुः संस्तब्धो न च तत्तनुम् ॥३९॥

यथा यथा नरः कश्चित्सोपानावहिन्याक्रमेत् ।

तथा तथा वशीकृत्यान् प्राणापनौ हि येनवित् ॥३२॥

पुनर्क कम्भकं चैव रेखकं च ततोऽभ्यसेत् ।

अर्थात्नागवृक्षों की लकड़, स्याज्जगतीलले ॥३३॥

प्राणायामैर्द्रोशश्चिरुत्तमैर्धारणा मत्ता ।

योगस्तु धारणे द्वे स्याद् योगीशस्तु सदाऽभ्यसेत् ।। ३४ ।।

भक्त्यामा असक्तं हुन्छ र आत्माको प्रकाशद्वारा प्रकाशित हुन्छ।

च्यसले आत्माको अनन्त सुख प्राप्त गर्दछ, आफैं आफ्नो आत्मतत्त्वलाई मज्दछ यसमा कुनै सन्देह छैन सर्व प्राणीको हितमा समर्पित हुने त्यस साधकले अविनाशी ब्रह्मको परम सुख प्राप्त गर्दछ । २३-२४॥ काम, क्रोध, लोभ मोह, मद र मात्सर्यनामक ६ प्रकारको शत्रुहरूका विजेता, शम-दमसम्पन्न ब्रह्मज्ञानीहरूका चारैगिर ब्रह्मतत्त्वमात्र शोभयमान हुन्छ । २५

आसनहरूमा अरुखन योगी विषयलाई बहिर पर्यावरि भुट्टी
निश्चल सराई प्राणायाममा समर्पित हुन्छ । १२९॥ प्राणायामको
अर्थ प्राणवायु र अपानवायुको निरोध नै हो । विद्वन् मुनिहरूले
प्राणायामलाई तीन भेदमा वर्गीकरण गरेका छन् । लघुप्राणायाम
मध्यमप्राणायाम र उत्तमप्राणायाम । बाहु अक्षरको उच्चारणमा
लग्ने जुन समय हो त्यस समयसम्म रहने प्राणायामलाई लघु-
प्राणायाम भनिन्छ । १२७-२८ चौबीस अक्षरको उच्चारणमा
लाग्ने समय जगत्तको प्राणायामलाई मध्यमप्राणायाम भनिन्छ
र छत्तीस वर्णको उच्चारणमा लग्ने समय बराबरको प्राणायाम
उत्तम प्राणायाम कहलाउँछ । १२९॥ जसरी मजिसहरूले सिंह
बाघ र मत्स्य हात्तीलाई पनि युक्तिबाट पागलेर ब्रह्मा ल्याउँछन्।
त्यसरी प्राण र अपानलाई वशमा ल्याउन साधकले निरन्तर
अभ्यास गर्नुपर्दछ । ३०॥ युक्तिबाट वशमा आएका ती सिंह
हात्ती आदि प्राणीले मृग र अरू प्राणीहरूलाई जसरी सताउँदैनन्
त्यसरी नै प्राणायाम साधनाबाट वशीभूत भएका प्राण र अपानले
साधकलाई सताउँदैनन् । त्यसकारण साधकले प्राण र अपानलाई
वशीभूत तुल्याउनुपर्दछ । प्राणायाम गर्दा रोकिते प्राणवायुले
फपलाई डढाउँछ तर शरीरलाई केही पनि गर्दैन । ३१ जसरी
मजिसहरू धर अथवा मन्दिर कुनै अहोहण गर्दा क्रमशः सिँडीमा
पाइला राख्दै अगाडि बढ्छन् । त्यसैगरी योगीले पनि प्राण र
अपानलाई क्रमशः वशीभूत गर्नुपर्दछ । ३२॥ प्राण र अपानलाई
वशीभूत गरेपछि पूरक, कुम्भक र रेचकको अभ्यास गर्नुपर्दछ।
प्राणायाममा सफल भएपछि त्यो साधक जगत्तमा मृत र पवित्रको
ज्ञाताको रूपमा विख्यात हुन्छ । ३३ । बाहु उत्तम प्राणायाममा
जुन समय लाग्दछ त्यो बराबरको समय लाग्ने योगको अङ्गलाई
धारणा भनिन्छ। दुई धारणा बराबरको समयलाई योग भनिन्छ।

एवं यः कुरुते राज्ञस्त्रिकालज्ञः स जायते ।
 अनायासेन तस्य स्याद् वश्ये लोकत्रयं नृप ॥३५॥
 ब्रह्मरूपं जगत्सर्वं पश्यति स्वान्तरात्मनि ।
 एवं योगश्च संन्यासः समानफलदायिनौ ॥३६॥
 जन्तूनां हितकर्तारं कर्मणां फलदायिनम्
 मां ज्ञात्वा मुक्तिमाप्नोति त्रैलोक्यव्येश्वरं विभुम् ॥३७॥

योगीले नित्य धारणा गर्नुपर्दछ ॥३४॥ जसले यसरी योगको
 अभ्यास गर्छ त्यो भूल, भविष्य र वर्तमानको चेता बन्दछ
 त्यसले सहजरूपमा नै स्वर्ग मर्त्य र पाताललाई वशवर्ती
 बनाउँछ ॥३५॥ त्यसले आफ्नै आत्मामा ब्रह्मरूप जगत्को
 दर्शन गर्दछ यसरी हेर्दा कर्मयोग र कर्मसंन्यास दुबै फलदायक
 सिद्ध हुन्छन् ॥३६॥ योगसाधकले योगसाधना गर्दै प्राणीमात्रको
 हितकर्ता, कर्मको फलदाता र त्रिलोकीको स्वामी स श्रीगणेशरूप
 परमात्मालाई जानेर मुक्ति पद प्राप्त गर्दछ ॥३७॥

ॐ

ॐ तत्सदिति श्रीमद्गणेशगीतासूपनिषदर्थगर्भासु योगामृतार्थशास्त्रे श्रीमदाविश्रीमन्महागणेश्वरे महापुराणे
 क्रीडाखण्डे चालत्तरिते श्रीगजाननचरेण्यसंवादे कर्मसंन्यासयोगो नाम चतुर्थोऽध्यायः ॥४॥

ॐ

ॐ इति श्रीगणेशपुराणे क्रीडाखण्डे कर्मसंन्यासयोगोपदेशो नामैकचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॐ

प्रा. डा. बेर्रासाधक कालद्वारा नेपाली भाषाका अनुदित श्रीगणेशपुराण क्रीडाखण्डको 'श्रीगणेशगीता'अन्तर्गत
 कर्मसंन्यासयोगको उपदेश श्रीरङ्गाचरित एक मय एकचाल्तीसौं अध्याय पूर्ण भएको ॥१४१॥

ॐ

द्विचत्वारिंशदुत्तरशततमोऽध्यायः { १४२ अध्याय }

श्री गणानन उवाच

श्रीतस्मात्तानि कर्माणि फलं नेच्छन् ममाचरेत् ।
 शान्तः स योगी राजेन्द्र ! अक्रियाद् योगमाश्रितात् ॥१॥
 योगप्राप्तये महात्माहो ! हेतुं कर्मैव मे मतम् ।
 सिद्धयोगस्य संसिद्धयै हेतुं शपदमी पतौ ॥२॥
 इन्द्रियार्थांश्च सङ्कल्प्य कुर्वन् स्वस्य रिपुर्भवेत् ।
 एतानिच्छन् सः कुर्वन् सिद्धिं योगी स सिद्धयति ॥३॥
 सुहृन्वे च रिपुन्वे च उद्गारे धैर्यं बन्धने ।
 आत्मनैवात्मनो ह्यात्माऽनात्मा भवति कश्चन ॥४॥
 मानेऽपमाने ह्युखे च सुखे सुहृदि साधुषु ।
 मित्रेऽमित्रेऽध्युदसीने द्वेष्ये लोष्ट्रे च काञ्चने ॥५॥
 समो जितात्मा विज्ञानी ज्ञानीन्द्रियजयावहः ।
 अभ्यसेत् सततं योगं तदा युक्ततमो हि सः ॥६॥
 नप्तः श्रान्तो व्याकुलो वा क्षुधितो व्यग्रचित्तकः ।
 कालेऽतिशीतेऽत्युष्णे वाऽनिलान्ध्याम्बुसमाकुले ॥७॥
 सध्वनाच्चनिजीर्णे गोस्थाने साग्री जलान्तिके ।
 कूपकूले शय्याने च नदां धितौ च शरिरे ॥८॥
 धैर्ये सबल्मीके देशे पिशाचादिसमावृते ।
 नाभ्यसेद् योगधिव् योगं योगी ध्यानपरायणः ॥९॥
 स्मृतिलोपश्च मूकत्वं बाधिर्यमन्धता ज्वरः ।
 जडता जायते सद्यो दोषाज्ञानाद्वि योगिनः ॥१०॥
 एते दोषा परित्याज्या योगाभ्यसनशालिना ।
 अनादरे हि तैनेषां स्मृतिलोपादयो ध्रुवम् ॥११॥

श्रीगणेशले भद्रभक्तो - साधकले फलको इच्छा
 परिचाय गरी वेदसम्मत र धर्मशास्त्रसम्मत कर्म गर्नुपर्दछ ।
 कर्मयोगमा संलग्न योगी क्रियाहीन संन्यासी अथवा योगीभन्ता
 उत्तम मानिन्छ ॥१॥ हे राजन् ! योगप्राप्तिका लागि उसभ कारण
 कर्मयोग नै हो । योगको सिद्धिका लागि शम र दमलाई कारण
 मानिएको छ ॥२॥ इन्द्रिययोगको परिकल्पना गरी कर्म गर्ने मानिस
 आफ्नै लागि आफै शत्रु बन्दछ । इन्द्रियको विषयको कामना
 नगरी जसले कर्म गर्दछ, त्यो योगी सिद्धयोगी कहलाउँछ ॥३॥
 मित्रता, शत्रुता उद्गार, बन्धन आदिमा आफ्नै आत्माद्वारा
 आत्मतत्त्वलाई चिन्तुपर्दछ । कुनै पनि प्राणी आत्मभन्दा भिन्न
 हुँदैन ॥४॥ मान-अपमान सुख-दुःख, आत्मीयजन सज्जन
 मित्र, शत्रु, तटस्थ, द्वेषी, सुवर्ण र हस्ताम्बु समान व्यवहार गरी
 आफ्नो आत्मालाई ब्रह्मा राख्दै योगसम्पन्न ज्ञानी र इन्द्रियसंयमी
 भई योगाभ्यास गर्ने साधक युक्तरूप योगी कहलाउँछ ॥५-६॥
 चिन्ताले सताप, परिश्रान्त, व्याकुल, भोकले पीडित, व्यग्रचित्त
 मानिसले योगाभ्यास गर्नु हुँदैन । धेरै चिसो भएको समयमा र
 धेरै गर्मी भएको समयमा पनि योगाभ्यास गर्नुहुँदैन । हावा
 अग्नि र पानीको उप्रता भएको समयमा पनि योगाभ्यास गर्नु
 हुँदैन ॥७॥ शब्द आइरहने ठाउँ, पुरानो गौठ, अग्नि भएको
 ठाउँ जलको भजिकमा रहेको ठाउँ, कुवाको छेउ, मसानघाट,
 नदीको तीर, पुरानो भित्तको आड, सुकेका भातको मर्मर ध्वनि
 भइरहने अशान्त स्थल चैत्य, धनिराले माटो ठडाएको ठाउँ र
 पिशाचबहुल क्षेत्रमा योग एवं ध्यानमा समर्पित योगब्रह्माले
 योगाभ्यास गर्नु हुँदैन । ती ठाउँमा अभ्यास गर्नाले स्मृतिनाश
 लाटोपन, बहिरोपन, सुस्त मनस्थिति, ज्वर र अदृताजस्ता दोष
 पैदा हुनसक्छन् यी ठाउँमा सम्भावित दोषहरूको पहिचान
 गरी अभ्यास गर्नाले साधकको साधनामा बिम्ब आइलाग्छ ।
 योगाभ्यासमा मन लग्नुने योगीले उक्त दोषहरूको त्याग गरेरमात्र
 अभ्यास गर्नुपर्दछ । दोषको चेवास्ता गरी कसैले अभ्यास
 गर्दछ भने माथि बताएक्य स्मृतिनाशजस्ता दुष्परिणाम आइलाग्न

नातिभुञ्जन् सदा योगी नाभुञ्जन्नास्तिनिद्रितः ।
 नातिजाग्रत् सिद्धिमेति श्रूय ! योग सदाऽभ्यसन् ॥१२॥
 सङ्कल्पजास्त्यजेत् कामान् नियताहरजागरः ।
 निधाय खगणं बुद्ध्या विरमेत शनैः शनैः ॥१३॥
 नतस्ततः कषेदेतद् यत्र यत्रानुगच्छति ।
 धृत्यात्मवशं कुर्याच्चित्तं चञ्चलमादृतः ॥१४॥
 एवं कुर्वन् सदा योगी परं निर्वृतिमृच्छति ।
 विश्वस्मिन् निजमात्मानं विश्वञ्च त्वात्मनीक्षते ॥१५॥
 योगेन यो यामुपैति तमप्यहमादरन् ।
 मोक्षयामि न मुञ्चामि तमहं यो स न त्यजेत् ॥१६॥
 मुखे दुःखेनरे द्वेषे क्षुधि तोषे समस्तुषि ।
 आन्यसाध्येन भूतानि सर्वगं मां च वेत्ति यः ॥१७॥
 जीवन्मुक्तः स योगीन्द्रः केवलं मयि सङ्गतः ।
 ब्रह्मादीनाञ्च देवानां स वन्द्यः स्थाज्जगत्त्रये ॥१८॥

परेण्य उवाच

द्विविधोऽपि हि योगोऽयमसम्भाव्यो हि मे मतः ।
 यतोऽन्तःकरणं दुष्टं चञ्चलं दुर्ग्रहं विभो ॥१९॥

श्री गङ्गानन उवाच

यो निग्रहं दुर्ग्रहस्य मनसा सम्प्रकल्पयेत् ।
 घटीयन्त्रसमादस्यानुक्तः संसृतिचक्रकात् ॥२०॥
 विषयैः क्रकधैरेतन् संसृष्टं चक्रकं दृढम् ।
 जनश्छेत्तुं न शक्नोति कर्मकीलैः सुसंघृतम् ॥२१॥
 अतिदुःखं च वैराग्यं भोगाद् वैतृष्यमेव च ।
 गुरुप्रसादः सत्सङ्ग उपायास्तज्जये अभी ॥२२॥

सकृद्वन् १८-१९। हे राजन् ! योगाभ्यास गर्ने योगीले धेरै खानु हुँदैन, छोट्टै नखाई वस्तु पनि हुँदैन अति निद्रा लिनु हुँदैन अर्निदो रहनु हुँदैन र अति जागा पनि हुनुहुँदैन, ती ती अवस्थामा योगाभ्यास गर्दा सिद्धि प्राप्त हुँदैन । १२ योगीले सङ्कल्पबाट जन्मिने कामनाहरूलाई मनबाट हटाउनु पर्दछ । निश्चित आहार र निश्चित जागरण गरी इन्द्रियलाई आफ्नो वशमा ल्याएर बुद्धिपूर्वक शनैः शनैः विश्राम गर्दै मन कहाँ कहाँ जान्छ त्यसलाई त्यहाँबाट खिचेर आफ्नो ठाउँमा ल्याउनुपर्दछ अन्यथा साधन भएर रहने योगीले चञ्चल मनलाई आफ्नो काबुमा ल्याउन सक्दछ । १३ १४ यसरी साधना गर्ने योगीले परम आनन्द प्राप्त गर्दछ । त्यसले संसारमा आफ्नो अत्मालाई र आफ्नो आत्माका संसारलाई देख्दछ ॥१५॥ जुन साधक योगबाट मेरो समीपमा आउँछन्, तिनलाई म आदरपूर्वक भेट्ने गर्दछु । मैले तिनलाई आफूबाट टाढा गराउँदिनँ र कहिले पनि छोड्दिनँ । त्यस्ता साधकले पनि मलाई छोड्नु हुँदैन । १६॥ सुख दुःख, द्वेष, मोक्ष, तिर्खा सन्तोष आदिमा आफूसमान सबैसँग समान व्यवहार गर्दै जसले सर्वत्र मेरो दर्शन गर्दछ त्यो जीवन्मुक्त योगी हो । जीवन्मुक्त योगी ममामात्र आश्रित हुन्छ र तीन लोकमा ब्रह्मा आदि देवताहरूबाट पनि घन्टनीय हुन्छ ॥१७-१८॥

परेण्यले भने - 'अन्तर्यामी हे प्रभु । मलाई हजुरले दुई प्रकारका योगको विषयमा उपदेश गर्नुभयो । मैले भने दुवै योगको साधना असम्भव लागेको छ किनकि मन दुष्ट, चञ्चल र ग्रहण गर्न कठिन पनि छ' ॥१९॥

श्रीगणेशले भन्नुभयो- जुन साधकले ग्रहण गर्न कठिन मलाई घडीयन्त्राई घुमिरहने संसारचक्रबाट हटाएर आफू नजिक ल्याउन सक्छन् तिनले मुक्तिलाभ गर्न सक्दछन् । २० कर्मका कीलाले जेलिएको यो संसारचक्र विषयरूप आशाले काटिरहँदा झन दृढ भएको हुन्छ त्यसलाई साधारण मानिसले काट्न सक्दैनन् ॥२१॥ वैराग्य लिनु साधारण कुरा होइन त्यो त अत्यन्त कष्टदायक विषय हो भोगबाट तृष्णा हटाउने काम पनि सजिलो छैन । त्यस कारण मनको निग्रह, वैराग्यको प्राप्ति र तृष्णाको निवृत्तिका लागि गुरुको कृपा र सत्सङ्ग मुख्य

अभ्यासाद् वा वशीकुर्वान्मनो योगस्य सिद्धये ।
वरेण्य ! दुर्लभो योगो विनाऽस्य मनसो जयात् ॥२३॥

वरेण्य उवाच

योगभ्रष्टस्य का लाकः का गतिः किं फलं भवेत् ।
विभो ! सर्वज्ञ ! मे छिन्धि संशयबुद्धिचक्रभृत् ॥२४॥

श्री गजानन उवाच

दिव्यदेहधरो योगाद् भ्रष्टः स्वर्भोगमुतमम् ।
भुक्त्वा योगिकुले जन्म लभेद् बुद्धिमतां कुले ॥२५॥
पुनर्योगी भवत्येष संस्कारात् पूर्वजन्मजात् ।
न हि पुण्यकृतां कश्चिन्नरकं प्रतिपद्यते ॥२६॥
ज्ञाननिष्ठः तपोनिष्ठः कर्मनिष्ठो नराधिप ।
श्रेष्ठो योगी श्रेष्ठतपो भक्तिमान् मयि तेषु यः ॥२७॥

अपाम तुनसकदहन् । अभव साधकले योगको सिद्धिका लागि
अभ्यासबाट मनलाई वशमा ल्याउनुपर्दछ हे राजन् । मममाथि
विजय नगरेसम्म योगसिद्धि दुर्लभ हुन्छ ॥२२-२३॥

वरेण्यले भने - हे सर्वज्ञ प्रभु ! योगबाट भ्रष्ट हुने
साधक कुन लेखमा जान्छ ? त्यसको कस्तो गति हुन्छ ?
त्यसले कस्तो फल प्राप्त गर्दछ ? मेरो बुद्धिचक्रमा रहेको यस
संशयलाई काटिदिनुहोस् ॥२४॥

श्रीगणेशले भक्तुभयो - योगभ्रष्ट साधक दिव्य देह
धारण गरी स्वर्गमा प्राप्ति हुन्छ । स्वर्गको योग सकेपछि पवित्र
योगी एवं साधकहरूको कुलमा जन्म लिन्छ त्यो योगी पूर्व
कर्मका संस्कारले फेरि योगी नै हुन्छ । पुण्य गर्ने मानिस कहिले
पनि नरकमा जाँदैन । ज्ञाननिष्ठ, तपोनिष्ठ र कर्मनिष्ठ साधकहरूमध्ये
योगी श्रेष्ठ हुन्छ । योगीहरूमा पनि जुन योगीले मेरो भक्ति
गर्दछ त्यो योगी उत्तम योगी कहलाउँदछ २५ २६॥

ॐ

ॐ तत्सदिति श्रीमद्गणेशगीतासूपनिषदर्थगर्भासु योगावतार्यशास्त्रे श्रीमदादिश्रीब्रह्महागाणीश्वरे महापुराणे
क्रीडाखण्डे बालाघरिते श्रीगजाननवरेण्यसंवादे योगावृत्तिप्रशंसनयोगो नाम पञ्चमोऽध्यायः ॥५॥

ॐ

इति श्रीगणेशपुराणे क्रीडाखण्डे योगावृत्तिप्रशंसनयोगो नाम द्विचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥५॥

डा. डा. वेणीसाधव रजामहारा नेपाली भाषाका अनुदित श्रीगणेशपुराण क्रीडाखण्डको 'श्रीगणेशगीताअन्तर्गत
योगावृत्तिप्रशंसन' अध्यायको एक सय नेपालीमा अनुवाद पूर्ण भएको २४२।

ॐ

त्रिचत्वारिंशदुत्तरशततमोऽध्यायः { १४३ अध्याय }

श्रीगजानन उवाच

ईदृशं विद्धि मे तत्त्वं मत्तत्वेनाऽन्तरात्मना ।
यज्ज्ञात्वा मामसन्दिग्धं वेत्सि मोक्षयसि सर्वगम् ॥१॥
तनेऽहं शृणु वक्ष्यामि लोकानां हितकाम्यया ।
अस्ति ज्ञेयं यतो नान्यन्मुक्तेश्च साधनं नृप ॥२॥
ज्ञेया मत्प्रकृतिः पूर्वं ततः स्याज्ज्ञानगोचरः ।
ततो विज्ञानसंप्रतिर्मये ज्ञाते नृणां भवेत् ॥३॥
व्यनलौ खमहङ्कारः कं चित्तं धीः समीरणं ।
रवीन्दु सागकुञ्चैकादशधा प्रकृतिर्मम ॥४॥
अन्यां मत्प्रकृतिं वृद्धां भुनक्तु सद्विरक्तिं च ।
तथा त्रिविष्टपं व्याप्य जीवन्त्य गतयाऽनया ॥५॥
आध्यामुत्पाद्यते सर्वं बराधरमयं जगत् ।
सङ्गाद्विश्वस्य संभूतिः परित्राणं सखीऽप्यहम् ॥६॥
तत्त्वमेतन्निबोधुं मे धनते कश्चिदेव हि ।
वर्णाश्रमवता पुसां पुरा चीर्णैर्न कर्मणा ॥७॥
क्षितीं सुगन्धरूपेण तेजोरूपेण वाग्निषु ।
पृथगरूपेण पूष्ण्यरूपेण रसरूपेण चाप्सु च ॥८॥
धीतपोबलिनां चाहं धीस्तपो बलमेव च ।
त्रिविधेषु विकारेषु मदुत्पन्नेष्वहं स्थितः ॥९॥
न मां विन्दन्ति परपिष्टा मायामोहितचेतसाः ।
त्रिविकागं मोहयति प्रकृतिर्मे जगन्त्रयम् ॥१०॥
यो मे तत्त्वं विजानाति मोहं त्यजति सोऽखिलम् ।
अनेकैर्जन्मभिश्चैवं ज्ञात्वा मां मुच्यते ततः ॥११॥

श्रीगणेशले भन्नुभयो - हे राजन् ! तपाईंले आफ्नो अन्तरात्मालाई ममा लगाएर मैले बनाएको ये तत्त्वलाई हृदयङ्गम गर्नुहोस् । जुन तत्त्वको ज्ञान गरेपछि अन्देह हटाएर शुद्ध रूपमा रह्यो तपाईंले मेरो ज्ञान गर्नुहुनेछ । मेरो ज्ञान गरेपछि तपाईं संसारबाट मुक्त हुनुहुनेछ ॥१॥ संसारको र तपाईंको बल्याण चिताएर जुन ज्ञान बिना मुक्ति पाउन सकिँदैन म त्यसको उपदेश गर्दछु । वास्तवमा ज्ञान नै मुक्तिको साधन हो । त्यो नै ज्ञानुपर्ने विषय हो । ज्ञानलाई प्राप्त गर्न साधकले सर्वप्रथम मेरो प्रकृतिको ज्ञान गर्नुपर्दछ । मेरो ज्ञान गएपछि सम्पूर्ण योगसम्पत्ति आफै प्रकाशित हुन्छन् ॥२॥ ३ । पृथिवी अग्नि जल चित्त अशकाशं, अहङ्कार बुद्धि, वायु, सूर्य-चन्द्र र यजमान प्रकृतिका यी दश भेद छन् । केही मुनिहरूले मेरो अर्को प्रकृतिलाई पनि प्रकृतिको रूपमा लिएका छन् । हरक प्राणीमा रहने त्यस प्रकृतिले जगत्लाई ढाकेको छ । दश प्रकारको प्रकृति र एक प्रकारको यो प्रकृति मिश्रेर जड र चेतनले भरिभरएर संसारको उत्पत्ति हुन्छ । यी प्रकृतिको सानिध्यमा रहेर विश्वको उत्पत्ति, रक्षा र विलय गराउने काम म गर्दछु ॥४-६॥ मेरो तत्त्वबोध गर्न कुनै कुनै साधकले मात्र प्रयत्न गर्दछ । वर्ण र आश्रमका धर्मको पालन गर्न मिरनर लागिगर्हने पुण्यहरूमध्ये कुनैले मात्र पूर्वजन्ममा गरेको उत्तम कर्मद्वारा मेरो साक्षात्कार गर्दछ ॥७॥ त्यस भाग्यशाली साधकले संसारमा मभन्दा बाहेक अरु केही देख्दैन । त्यसले ममा नै सबै कुराको दर्शन गर्दछ । पृथिवीमा सुगन्धकी रूपमा, अग्निमा तेजको रूपमा, सूर्य र चन्द्रमा प्रकाशको रूपमा, जलमा रसको रूपमा र बुद्धिमान् व्यक्तित्वमा बुद्धिको रूपमा त्यसले मेरो साक्षात्कार गर्दछ । बुद्धि तपस्या र बलका रूपमा समेत त्यसले मेरो सर्वत्र दर्शन गर्दछ । मबाट उत्पन्न हुने सत्त्वगुण रजोगुण र तमोगुणका विकारहरूमा पनि म नै रहेको हुन्छु ८-१० । मायाले चित्तलाई मोहित बनाएका परीहरूले मलाई चित्र सत्त्वैगन् । सत्त्व, रज र तमको विकारले सम्पन्न जुन प्रकृति छ त्यसले तीनै लोकलाई मोहित बनाएको छ ॥११॥ जसले मेरो तत्त्व जान्दछ र त्यसमा विश्वास गर्दछ त्यसपनिमिले संसारका विकारले परिपूर्ण पदार्थहरू प्रति हुने मोहलाई त्याग गर्दछ । त्यसले अनेक जन्म लिएर भए पनि मेरो ज्ञान गरेर मात्र मुक्ति प्राप्त गर्दछ ॥१२॥ मबाहेक

धन्ये नानाविधान् देवान् भजन्ते तान् व्रजन्ति ते ।
 यथा यथा मतिं कृत्वा भजन्ते मां जनोऽखिल ॥१३॥
 तथा तथाऽस्य तं भावं पूज्याम्यहमेव तम् ।
 अहं सर्वं विजानामि मां न कश्चिद्बुद्धिबुध्यते ॥१४॥
 अव्यक्तं व्यक्तिमापन्नं न विदुः काममोहिताः ।
 नाहं प्रकाशतां यामि ह्यज्ञानो मायकर्मणाम् ॥१५॥
 य स्मृत्वा त्यजति प्राणानन्ते मां श्रद्धयान्वितः ।
 स यात्यपुनरावृत्तिं प्रमादाम्बुधूधुज ॥१६॥
 यं यं देव स्मरन् भक्त्या त्यजति स्वं कलेवरम् ।
 तत्तत्सान्नोक्त्यमाद्याति तत्तद्भक्त्या नराधिप ॥१७॥
 अतश्चाहर्निशं भूय ! स्वर्तव्योऽनेकरूपवान् ।
 सर्वेषामप्यहं शय्यः संतसायर्णवो यथा ॥१८॥
 अहाविष्णुशिवेन्द्राद्याल्लोकान् प्राप्य पुनः धत्तेन ।
 यो मायुपैत्यसन्दिग्धः पतनं तस्य न क्वचित् ॥१९॥
 अनन्यशरणो यो मां भक्त्या भजति भूमिप !
 योगक्षेपौ च तस्याहं सर्वदा प्रतिपादये ॥२०॥
 द्विविधा गतिरदिष्टा शुक्ला कृष्णा तथा नृप ।
 एकया पथं ब्रह्म पथ्या यानि संसृतिम् ॥२१॥

अरु जुन देवताहरू छन् तिनीहरूको उपासना गर्ने मानिस ती
 ती देवताको समीपमा प्राप्त हुन्छन् । भक्तले जस्तो बुद्धि लिएर
 मेरो भजन गर्दछ मैले त्यस साधकका बुद्धिमा प्रतिबिम्बित
 भई त्यसकै विचारअनुसार अथवा त्यसले चाहेको रूप लिएर
 त्यसका इच्छा पूर्ण गर्दछु । मैले सबै जतिको छु तर कसैले पनि
 मेरो विषयमा अप्ठेरो ॥१३-१४॥ मेरो अव्यक्त निर्गुण रूप र
 व्यक्त सगुण रूपलाई कोचनाद्वारा मोहित भएका मानिसहरूले
 चिन्न सक्दैनन् । न कहिल्यै पनि मूर्ख र पापीहरूको दृष्टिमा
 आउँदैन ॥१५॥ हे राजन् ! जुन साधकले जीवनको अन्त्यमा
 श्रद्धापूर्वक भलाई संझेर प्राणत्याग गर्दछ त्यो साधक मेरो
 कृपाबाट बन्ध-मृत्युको चक्रमा पर्दैन ॥१६॥ हे राजन् !
 साधकले अन्तमा जुन देवताको भक्तिपूर्वक संज्ञा गर्दै शरीरत्याग
 गर्दछ त्यो साधक देवताको भक्तिका कारण देवलोकमा प्राप्त
 हुन्छ ॥१७॥ हे राजन् ! आत्मकल्याण चाहने भक्तले निरन्तर
 अनेक रूप धारण गर्ने म परमेश्वरको भजन गर्नुपर्दछ । नदीहरूको
 अन्तिम लक्ष्य सागर मझैँ सबै प्राणीहरूको अन्तिम लक्ष्य म नै
 हुँ ॥१८॥ साधकहरू शिव, विष्णु ब्रह्मा, इन्द्र आदि देवताहरूका
 लोकका पुगेर पुण्यअनुसार अनेक भोग गर्दछन् । पुण्य सकिरपछि
 फेरि धर्मीन बन्ध लिन्छन् तर जुन साधक श्रद्धापूर्वक सन्देह
 हटाएर मेरो शरणमा आउँछन् ती साधक मेरो ग्राममा पुगेपछि
 त्यहाँबाट फर्कदैनन् ॥१९॥ हे राजन् ! जुन साधकले अरु
 देवतालाई छोडेर अनन्यभावले मेरो शरण लिन्छन् र मेरो भक्त
 गर्छन् मैले तिनलाई योग र क्षम दुवै कुरा प्रदान गर्दछु ॥२०॥
 हे राजन् ! मानिसहरूका सेवा र यात्रा अध्यान्त शुक्ल र कृष्ण दुई
 प्रकारका गति हुन्छन् यी साधकहरूमा बताइएको छ शुक्लमार्गबाट
 जाने साधकहरू परब्रह्ममा प्राप्त हुन्छन् भने कृष्णमार्गबाट जाने
 साधकहरू संसारचक्रमा घुम्नहुन्छन् ॥२१॥

ॐ

ॐ तत्सदिति श्रीमद्गणेशगीतासूपनिषदर्थगर्भाम् योगाद्युतार्थशास्त्रे श्रीमदादिश्रीन्महागणेश्वरे महापुराणे
 क्रीडाखण्डे ब्रालजरिते श्रीगजाननकोप्यसंवादे योगवृत्तिबुद्धियोगो नाम ध्युऽध्यायः ॥६॥

ॐ

ॐ इति श्रीगणेशपुराणे क्रीडाखण्डे बुद्धियोगोपदेशो नाम त्रिचन्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॐ

प्र.डा. वेणीमाधव दत्तालद्वारा नेपाली भाषामा अनुदित श्रीगणेशपुराण क्रीडाखण्डको श्रीगणेशगीताअन्तर्गत
 बुद्धियोगको उपदेश श्रीसंस्कृतको एक सय त्रिचत्वारिंशो अध्याय पूर्ण भएको ॥१४३॥

ॐ

चतुश्चत्वारिंशदुत्तरशततमोऽध्यायः { १४४ अध्याय }

श्रेष्ठ उवाच

का शुक्ला गतिरुद्दिष्टा का च कृष्णा गजानन !
किं ब्रह्म संसृति का मे वक्तुमर्हस्यगुप्राहम् ॥१॥

गजानन उवाच

अग्निर्ज्योतिरह शुक्लकर्माहंययनं गतिः ।
चान्द्र ज्योतिस्त्रया धूमो रात्रिश्च दक्षिणायनम् ॥२॥
कृष्णैते ब्रह्मसंसृत्योरेवाप्ते, कारणं गतिः ।
दृश्यादृश्यमिदं सर्वं ब्रह्मैवेत्यवधारय ॥३॥
क्षरं पञ्चात्मकं विद्धि तदन्तरक्षरं स्मृतम् ।
उभाभ्यां यदतिक्रान्तं शुद्धं विद्धि सनातनम् ॥४॥
अनेकजन्मसम्भूति, सप्तभिः परिकीर्तिता ।
संसृतिं प्राप्नुवन्त्येते ये तु मां गणयन्ति न ॥५॥
ये मां सव्यगुणसन्ते परं ब्रह्म प्रयच्छन्ति ते ।
ध्यानाद्यैरुपचारैर्मां तथा पञ्चामृतादिभिः ॥६॥
स्नानखस्त्राद्यलङ्कारसुगन्धधूपदीपकैः ।
नैवेद्यैः फलपत्राद्यैर्दक्षिणाभिश्च योऽर्चयेत् ॥७॥
भक्त्यैकचेतसा वैश्व तस्येष्टं पूरयाम्यहम् ।
एवं प्रतिदिनं भक्त्या मद्धक्तो मां समर्पयेत् ॥८॥
अथवा मानसीं पूजां कुर्वीत स्थिरचेतसा ।
अथवा फलपत्राद्यैः पुष्पमूलजलादिभिः ।
पूजयेन्मां प्रयत्नेन तत्तदिष्टफलं लभेत् ॥९॥
त्रिविधास्वपि पूजाम् श्रेयसी मानसी यता ।
साध्युत्तमा मता पूजाऽनिच्छया या कृता भव ॥१०॥

श्रेष्ठ उवाच - हे गजानन ! कसलाई शुक्ल गति भनिएको छ र कसलाई कृष्णगति ? ब्रह्म के हो ? र संसार के हो ? यी प्रश्नहरूको विषयमा भलाई उपदेश गर्नुहोस् । १ ।

श्रीगणेशले भन्नुभयो - अग्निको ज्योति दिन र शुक्ल कर्मको उपयोगी उत्तरायणलाई शुक्ल गति भनिन्छ । चन्द्रमाको ज्योति, पूँवा र रात्रिलाई कृष्णकर्मको उपयोगी दक्षिणायनलाई कृष्णगति भनिन्छ । यी दुवै गतिमध्ये एउटा गति ब्रह्मप्राप्तिको कारण हो भने अर्को जन्म-मृत्युको कारण । दृश्य पदार्थ र अदृश्य पदार्थ जति छन् ती सबै ब्रह्म नै हुन् भनी निश्चो गर्नुहोस् ॥२॥ ३ । पृथिवी, जल, तेज, वायु र आकाशबाट निर्माण गरिएको दृश्यलाई क्षर भनिन्छ । ती सबै तत्त्वमित्र रहने तत्त्वलाई अक्षर भनिन्छ । क्षर र अक्षरदेखि पर रहेको तत्त्वलाई सनातन शुद्ध तत्त्व भनी जानुपर्दछ ॥४॥ जीवहरूको अनेक योगिहरूमा उत्पत्ति हुने प्रक्रियालाई संसृति भनिन्छ ॥५॥ जसले मेरो वास्ता गर्दैनन् ती संसृतिमा प्राप्त हुन्छन् ॥५॥ जसले मेरो स्थासना गर्दछन् ती परब्रह्ममा प्राप्त हुन्छन् । जुन साधकले भक्तिभावले भनिएको चित्तद्वारा पञ्चामृत, स्नान, सुगन्ध, धूप, दीप, फल, ताम्बूल, नैवेद्य, दक्षिणा ध्यान आदि उपचारबाट मेरो अर्चना गर्दछ त्यसले चित्तको इच्छालाई मैले पुऱ्याउँछु । मेरो भक्त साधकले दिनदिनै आफ्नो शक्तिअनुसार माथि बताएका वस्तुहरू समर्पण गरी मेरो पूजा गर्नुपर्दछ । अथवा त्यसले स्थिर चित्त भई मानस पूजा गर्नुपर्दछ । अथवा पत्र, पुष्प, फल, कन्दमूल र जल आदि जुन कुनै सुलभ हुन्छ त्यसलाई समर्पण गरेर प्रयत्नपूर्वक मेरो पूजा गर्नुपर्दछ । मसकले यसरी पूजा गर्दछ भने आफ्नो अप्पोह फल प्राप्त गर्दछ । ६-९ । शरीर, वाणी र मनले गरिने शारीरी पूजा, वाचिकी पूजा र मानसी पूजाहरूमध्ये मानसी पूजालाई मैले अत्यन्त मन पराउँछु । जुन साधकले कुनै इच्छा नराखीकन मेरो मानसी पूजा गर्दछ त्यसले मेरो पूजा पनि उत्तम पूजा भनिन्छ ॥१०॥ ब्रह्मचारी, गृहस्थ,

वहाचारी गृहस्थो वा वानप्रस्थो यतिश्च यः ।

एका पूजां प्रकुर्वाणोप्यन्यो वा सिद्धिपृच्छति ॥११॥

मदन्यं देवं यो भक्त्या द्विषन्मामन्यदेवताम् ।

सोऽपि मामेव यजने परं त्वविधितो नृप ॥१२॥

यो ह्यन्यदेवतां वा अ द्विषन्नन्यो सम्भर्चयेत्

याति कल्पमहम् स निरयान्दुःखभाक् सदा ॥१३॥

भूतशुद्धिं विधायादौ प्राणानां स्थापनं तदा ।

आकृष्य चेतसो वृत्तिं ततां न्यासमुपक्रमेत् ॥१४॥

कृत्वान्तिर्मातृकान्यासं बहिःश्चाथ षडङ्गकम् ।

न्यासं च मूलमन्त्रम्य ततो ध्यात्वा जपेन्मनुष्य ॥१५॥

स्थिरचिन्तो जपेन्मन्त्रं यथा गुरुमुखोदगतम् ।

जपं निवेद्य देवाय स्तुत्वा स्तोत्रैर्गणैकधा ॥१६॥

एवं सां य उपासीत स लभेन्नोक्षमव्ययम् ।

य उपासनया हीनो धिङ्मनसो व्यर्थजन्मभाक् ॥१७॥

यज्ञोऽहमौषधं मन्त्रोऽग्नी राज्यं च इन्द्रिहृतम् ।

ध्यानं ध्ययः स्तुतिः स्तोत्रं नतिर्भक्तिरुपासना ॥१८॥

त्रयी ज्ञेयं पवित्रञ्च पिता च प्रपितामहः ।

ओङ्कारः पावनः साक्षी प्रभुर्मित्रं गतिर्लघुः ॥१९॥

उत्पत्तिः घातको बीजं शरणं वास एष च ।

असन्मृत्युः सदमृतमात्मा कथाहमेव च ॥२०॥

दानं होमस्तपो भक्तिर्जपः स्वाध्याय एव च ।

यद्यत्करोति तत्सर्वं स मे मायि निवेदयेत् ॥२१॥

योधिताऽथ दुराचारा पापान्नैवर्णिकास्तथा ।

पटाश्रया विमुच्यन्ते किं मज्जकत्वा द्विजदयः ॥२२॥

वानप्रस्थ संन्यास आश्रमका अनुयायी व्यक्तिहरू र जस

जोसुकैले पनि अष्टापूर्वक एक पटक पूजा गर्दाभात्र सिद्धि

प्राप्त गर्दछ ॥११॥ जुन साथकले मर्मसँग हुष गरी अरु कुनै

देव अथवा देवीको भक्तिपूर्वक पूजा गर्दछ भने त्यसले पनि

मेरो नै पूजा गरिरहेको हुन्छ । जसले अरु देवता र मर्मसँग हुष

गर्दछ त्यो कल्प-कल्पशम्भ दुःखी भएर नरकमा बास

गर्दछ ॥१२-१३॥ पूजामा स्वप्रथम भूतशुद्धि गरेर प्राणप्रतिष्ठा

गर्नुपर्दछ त्यसपछि चित्तलाई बिभक्तबाट खिन्नेर न्यास आरम्भ

गर्नुपर्दछ ॥१४॥ अन्तर्मातृकान्यास र बाह्यमातृकान्यास गरी

छ यकारकत न्यास गरेर सात्वान्को ध्यान गरी मूल मन्त्र जप

पर्दछ ॥१५॥ जसरी गुरुबाट प्राप्त गरिएको छ त्यसैगरी नै

त्यस मन्त्रलाई उच्चारण गरी जप गर्नुपर्दछ । जप सकिएछ

आफ्नै आराध्य देवतालाई जपनिवेदन गरी अनेक स्तोत्रहरूद्वारा

स्तुति गर्नुपर्दछ ॥१६॥ यसरी दिनदिनै जसले मेरो उपासना

गर्दछ त्यसले अविनाशी मोक्षपद प्राप्त गर्दछ । जुन मानिस

उपासनाविहीन छ त्यस मानिसको जन्म व्यर्थ छ र त्यसलाई

धिवक्ता पनि छ ॥१७॥ म यज्ञ, औषधि, मन्त्र, अग्नि राज्य,

हवि र हवन क्रिया पनि हुँ । ध्यान, ध्येय र ध्यातु पनि म नै

हुँ । स्तोत्र, नमस्कार, भक्ति र उपासना पनि म नै हुँ ॥१८॥

वेद ज्ञान पिता र पितामह पनि म नै हुँ । म ओङ्कार स्वरूप

हुँ मैले जगत्लाई पवित्र बनाउँछु । म सबैका घर चटमा

रहन अन्तर्यामी हुँ । मलाई स्वाप्ती, मित्र, गति र लय पनि

मान्नुपर्दछ ॥१९॥ म उत्पत्ति हुँ र सबैलाई पोषण गर्ने पोषणतत्त्व

पनि म नै हुँ । म संसारको बीज हुँ र संसारका शरण एवं

आधार पनि म नै हुँ । असन्-सन्, मृत्यु जीवन र आत्मा-

ब्रह्म पनि म नै हुँ ॥२०॥ ज्ञान होम तपस्या भक्ति, जप र

स्वाध्याय पनि मेरो रूप हुन् । भक्तले जुन जुन कर्म गर्दछ

ती कर्म पनि मेरो हुन् र त्यसले ती सबै कर्म मलाई अर्पण

गर्नुपर्दछ ॥२१॥ दुराचर गर्ने शारङ्गर र पापनिन्द क्षत्रिय

वैश्य र शूद्रहरू पनि मेरो आश्रय लिएपछि पापमुक्त हुन्छन्

जसले निरन्तर ओङ्कारको ध्वनि जगाउँदै उच्चतम आधारमा

रहेर वैदिक विधिबाट मेरो आराधना गर्दछन् तिनीहरूले पाउने

न विनश्यति भक्तो ज्ञात्तेषां महिभूतयः ।

प्रभवं मे विभूतीश्च न देवा ऋषयो विदुः ॥२३॥

नानाविभूतिभिर्हं व्याप्य विश्वं प्रतिष्ठितः ।

यद्यच्छ्रेष्ठतमं लोके सा विभूतिर्निबोध मे ॥२४॥

फलको त सीमा नै छैन २२ । मेरा विभूतिहरूको परिज्ञान गर्ने भरु कहिले पनि नष्ट हुँदैन । मेरो उत्पत्ति र मेरा विभूतिहरूलाई देवता एवं ऋषिहरूले पनि राम्ररी जान्दैनन् ॥२३॥ म आफ्ना अनेक धरि विचित्र विभूतिहरूद्वारा संसारलाई व्याप्त गरेर प्रतिष्ठित रहेको छु । संसारमा जे-जति कुरा राम्रा र सुन्दर देखिन्छन् ती सबै मेरा विभूति हुन् । हे राजा वरेण्य ! तपाईंले यसरी बुझेर मेरो र मेरा विभूतिहरूको परिज्ञान गर्नुपर्दछ ॥२४॥

ॐ

ॐ तत्सदिति श्रीषद्गणेशगीतासूपनिषदर्थगर्भासु योगामृतार्थशास्त्रे श्रीमदादिश्रीमन्महागणेश्वरे महापुराणे क्रीडाखण्डे बालचरिते श्रीगजाननधरेण्यसंवादे उपासनायोगो नाम सप्तमोऽध्यायः ॥७॥

ॐ

इति श्रीगणेशपुराणे क्रीडाखण्डे उपासनायोगोपदेशो नाम चतुश्चत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥

प्रा.डा. वेर्णाभाषत्र तत्कालद्वारा नेपाली भाषामा अनुदित श्रीगणेशपुराण क्रीडाखण्डको श्रीगणेशगीताअन्तर्गत उपासनायोगको उपदेश शीर्षकावित्त एक सय चत्तरतीर्थी अध्याय पूर्ण भयो ॥२४४॥

ॐ

पञ्चचत्वारिंशदुत्तमोऽध्यायः { १४५ अध्याय }

वरेण्य उवाच

भगवन्नाहो मह्यं तव नानाविभूतयः ।
उक्तवांस्तो अहं वेद न सर्वाः सोऽपि वेत्ति ताः ॥१॥
तमेव तत्त्वतः सर्वा वेत्ति ता द्विरदानन ।
निजं रूपमिदानीं मे व्यासक चारु दर्शय ॥२॥

श्रीगणेश उवाच

एकस्मिन्पथि पश्य त्वं विश्वमेतच्चराम्बरम् ।
नानाक्षर्याणि दिव्यानि पुरा दृष्टानि केनचित् ॥३॥
ज्ञानक्षुरहं तेऽद्य मुक्त्यामि स्वप्नभावतः ।
धर्मचक्षुः कथं पश्येन्मां विभुमजमव्ययम् ॥४॥

व्यास उवाच

नतो राजा वरेण्यः स दिव्यचक्षुर्वैक्षतः ।
ईशित्, परमं रूपं गजास्थस्य महाह्वनम् ॥५॥
असङ्ख्यवक्त्रं ललितमसङ्ख्यार्द्धिकरं महत् ।
अनुलिप्तं सुगन्धेन दिव्यधूमाप्सरस्वजम् ॥६॥
असङ्ख्यनयनं कोटिसूर्यरश्मिभृतायुधम् ।
नदुर्ध्वणि त्रयो लोका दृष्टास्तेन पृथग्विधाः ॥७॥
दृष्ट्वैश्वर्यं पां रूपं पुण्यं स नृपोऽब्रवीत् ।

वरेण्य उवाच

वीक्षेऽहं तव देहेऽस्मिन् देवान्निगणान्पितृन् ॥८॥
एतास्मान् समुद्राणां द्वीपानां चैव भूभृताम् ।
महर्षीणां सप्तकं च नानार्थमङ्कुरं विभो ॥९॥

वरेण्यले भने - हे श्रीगणेश प्रभु : एकदिन मलाई नाटजीले हजुरका अनेक थरि विभूतिहरूको विषयमा बताउनुभएको थियो । सम्पूर्ण विभूतिहरूको विषयमा म जान्दैन र स्वयं नाटजीलाई पनि थाहा छैन । ती विभूतिहरूको पूज रहस्य त हजुरलाई मात्र थाहा छ । अब म हजुरको चिराट रूप हेर्ने इच्छाले प्रार्थना गरिरहेको छु । त्यस कारण त्यो दुर्लभ चिराट रूपको दर्शन गराउनुहोस् ॥१॥ २

श्रीगणेशले भन्नुभयो - म एउटै श्रीगणेशमा तपाईंले सम्पूर्ण जड र चेतन तन्त्रले भरिएको विश्वको दर्शन गर्नुहोस् । त्यहाँ दिव्य र आश्चर्यजनक रहस्य तपाईंले पाउनुहुन्छ । कुनै कुनै माग्यशाली मानिहरूले बोध्मन्त एहिले पनि मेरो विश्वरूपको दर्शन पाएका थिए न । म अहिले आफ्नो प्रभावबाट विश्वरूप हेर्नसक्ने ज्ञानचक्षु तपाईंलाई प्रदान गर्दछु । बालाका आँखा भएको मानिसले मेरो विश्वरूपी, अन्तर्बर्षी र अख्यस स्वरूपको दर्शन गर्न सक्दैन ॥४॥

व्यासले भन्नुभयो - राजा वरेण्यले भगवान् श्रीगणेशबाट ज्ञानचक्षु प्राप्त गरेपछि त्यस दिव्य चक्षुबाट जगत्का स्वामी भगवान् श्रीगणेशको अद्भुत, सहस्रमुख, सहस्रपाद सहज शिरले सम्पन्न सुगन्धमय दिव्य वस्त्रले विभूषित दिव्य विभूषणहारा अलङ्कृत, दिव्य मालाधारी, अत्यन्त आँखा भएको र करोडौं सूर्यका प्रकाशले सुहाएको विश्वरूप दर्शन गरे । वरेण्यले श्रीगणेशको चिराट शरीरमा स्वर्ग, भव र पातालको दर्शन गरे ॥५॥-७॥ त्यसपछि परम रूपको दर्शन गरेर प्रसन्न भएका राजाले भगवान्सँग कियो गे

वरेण्यले भने - हे प्रभु ! मैले हजुरको यो चिराट शरीरमा देवता, ऋषि पितृ, पातालका दूरवासी, सातै समुद्र सात द्वीप विश्वका विलाल पर्वत र सप्तऋषि यी स्वैराई हेरिरहेको छु । पृथिवी अन्नरिक्त र एक्काइस प्रकारका स्वर्गहरूको पनि दर्शन गरिरहेको छु । मानिस सर्प, राक्षसहरू पनि त्यहाँ रहेका देखिरहेको छु । हजुरको विशाल शरीरमा ब्रह्मा, विष्णु शिव, इन्द्र आदि देवताहरू पनि रहेका छन् । तीसै लोकमा चाहने

भुवोऽन्तरिक्षं स्वर्गांश्च मनुष्योरगराक्षसान् ।
ब्रह्मविष्णुमहेशैन्द्रान् देवान् जन्तून्नेकधा ॥१०॥
अनाद्यनन्तं लोकादिमनन्तधुञ्जशीर्षकम् ।
प्रदीप्तानलसङ्काशप्रमेयं पुरातनम् ॥११॥
किरीटकुण्डलधरं दुर्निरीक्ष्यं युवावहम् ।
एतादृशं च वीक्ष्य त्वां विशालवक्षसं प्रभुम् ॥१२॥
सुरविद्याधरैर्यक्षैः किन्नरैर्मुनिमानुषैः ।
नृत्यदधिरप्सरोगेभिश्च गन्धर्वैर्गानतत्परैः ॥१३॥
धमुकद्रादिन्यगणैः सिद्धैः साध्यैर्मुदा युतैः ।
मव्यमानमहाभक्त्या वीक्ष्यमाणं सुविस्मितैः ॥१४॥
वेत्तारमक्षरं वेद्यं धर्मगोप्तारमीधरम्,
पातालानि दिशः स्वर्गान् भुवं व्याप्याखिलं स्थितम् ॥१५॥
भीता लोकास्तथा चाहमेवं त्वां वीक्ष्य रूपिणाम् ।
नानादंष्ट्राकगलं च नानाविद्याविशारदम् ॥१६॥
प्रलयानलदीप्तास्यं जटिलं च नभःस्पृशम् ।
दृष्ट्वा गणेश ! ते रूपमहं भ्रान्त इवाभवम् ॥१७॥
देवा मनुष्या नागाद्याः खिलास्त्वदुदरेशयाः ।
नानाद्योनिभुजश्चान्ते त्वय्येव प्रविशन्ति च ॥१८॥
अव्येकतुल्यमानास्ते यथा जीमूतविन्दवः ।
त्वपिन्द्रोऽग्निर्यमश्चैव निर्ऋतिर्वरुणो मरुत् ॥१९॥
गुह्यकेशस्तथेशानः सोमः सूर्योऽखिलजगत् ।
नमामि त्वामतः स्वामिन् ! प्रसादं कुरु मेऽधुना ॥२०॥
दर्शयस्व निजं रूपं सौम्यं यत्पूर्वमीक्षितम् ।
ओ वेदलीलास्ते भूमन् ! क्रियमाणा निजेच्छया ॥२१॥
अनुग्रहान्मया दृष्ट्वैश्वरं रूपमीदृशम् ।
जानच्चक्षुर्वतो दत्तं प्रसन्नेन त्वया मम ॥२२॥

अनेक जन्तुहरूलाई पनि हजुरको चिराट सरोरभिन्न हेरिरहेको छु ॥१०-१०॥ हजुरको यो स्वरूप अनादि अनन्त अनन्तबाहु अनन्तशिरले सम्पन्न, अग्निको ज्वालाझैं देदीप्यमान, वर्णन गरेर नसकिने गुण र महिमा भएको, किरीट एवं कुण्डल धारण गर्ने र सामान्य दृष्टिबाट हेर्न नसकिने विशाल वक्षस्थलले सुहाएको छ । म त्यस रूपको दर्शन गरिरहेको छु ॥११-१२॥ देवता विद्याधर, यक्ष किन्ना ऋषि-मुनि र मनुष्यहरूका साथ नृत्य गरिरहेका अप्सरा गाना गाइरहेका गन्धर्व वसुगण सूर्यगण, साध्यगण र सिद्धगणद्वारा प्रसन्नतापूर्वक सेवा गरिएका विश्वरूपको म दर्शन गरिरहेको छु ॥१३-१४॥ ती सबैले चकित भई हजुरको सर्वज्ञ अक्षर वेद्य, धर्मरक्षक र सर्वशक्तिसम्पन्न विश्वरूपको दर्शन गरिरहेका छन् हजुरको यस विश्वरूपमा सात पाताल सम्पूर्ण दिशा र विशाल पृथिवी अटाएका छन् ॥१५॥ नानाभारि रूप देख्नुले विद्यामा कुशल हजुरको यस विशाल स्वरूपलाई देखेर संसारका प्राणीहरू भयभीत भएका छन् किनभने हजुरको यो रूप लामा लामा दाहाले सम्पन्न छ, प्रलयकालको अग्निझैं चहकिलो अनुहारले युक्त छ र यसमा पर्वताकार एवं आकाशस्पर्श गर्ने जटा पनि सुहाएको छ । हजुरको यो रूप देखेर म पनि भ्रान्तिमा परिरहेको छु ॥१६-१७॥ देवता, मनुष्य, सर्प आदि हजुरको गर्भभित्र रहेका राम्रा र भराभा योनिमा प्राणीहरू हजुरबाट नै पैदा हुन्छन् र अन्तमा हजुरमा नै विलीन हुन्छन् ॥१८॥ जसरी समुद्रबाट मेघका थोपाहरू पैदा हुन्छन् त्यसैगरी हजुरबाट इन्द्र, अग्नि यम, निर्ऋति वरुण, वायु, कुबेर, ईशान सूर्य र सम्पूर्ण लोक पैदा हुन्छन् । हे प्रभु ! म हजुरलाई प्रणाम गर्दछु, मप्रति दया गर्नुहोस् ॥१९-२०॥ अब हजुरले मलाई पूर्वकालमा मैले दर्शन गरेको र दर्शन गर्न सकिने बालक रूप देखाउनुहोस् । हजुरले आफ्नो इच्छाले गर्नुभएका लीलाको रहस्य कसले बुझ्न सक्छ । ॥२१॥ ममाथि कृपा गरेर आज हजुरले मलाई ईश्वरीय गुणसम्पन्न विश्वरूपको दर्शन गराउनुभयो । मप्रति खुसी हुनुभएका हजुरले विश्वरूपको दर्शन गराउन मलाई दिव्य चक्षु पनि प्रदान गर्नुभयो ॥२२॥

श्रीगजानन उवाच

नेत्ररूपं महाबाहो मम पश्यन्त्ययोगिनः ।

सनकाद्या नारदाद्याः पश्यन्ति मदनुग्रहात् ॥ २३ ॥

चतुर्वेदार्थतत्त्वज्ञाश्चतुःशास्त्रविशारदाः ।

यज्ञदानतपोनिष्ठा न मे रूपं विदन्ति ते ॥ २४ ॥

शक्योऽहं वीक्षिणुं ज्ञातुं प्रवेष्टुं भक्तिभावतः ।

त्यज धीतिं च मोहं च पश्य मां सौम्यरूपिणम् ॥ २५ ॥

मदभक्तो मत्परः सर्वमङ्गुर्हन्तो मदर्थकम् ।

निष्करोधः सर्वभूतेषु समो मामेति भूभुज ॥ २६ ॥

श्रीगणेशले भक्तुभयो- हे महाबाहु करेण्य! मैले जुन रूपको दर्शन तपाईंलाई गरार्ने त्यो रूपको योगीहरूले पनि दर्शन गर्न पाउँदैनन् मेरो कृपा भयो भने सनक आदि ब्रह्मज्ञानी ऋषि र नारायणका भक्त नारद आदि ऋषिहरूले मात्र यस रूपको दर्शन गर्न पाउँछन् ॥ २३ ॥ (३३) आर वेदको अर्थ जान्ने, चार शास्त्रका ज्ञाता यज्ञ दान एवं तपस्या गर्ने र मरिचि अस्त्र राख्ने साधकले पनि मेरो यस रूपको दर्शन पाउँदैनन् ॥ २४ ॥ मेरो भक्ति गर्ने मानिसले मात्र जुनसुकै अवस्थाप्रा र जुनसुकै रूपमा पनि दर्शन गर्न पाउँछ । हे राजन् ! तपाईंले डर र मोह भन्दाउनुहोस् । तपाईंका लागि अब म दर्शन गर्न योग्य मान्ने रूप लिएर प्रकट भएको छु । यस सौम्य रूपको दर्शन गर्नुहोस् ॥ २५ ॥ हे राजन् ! मलाई मै सर्वस्व छान्ने, दुष्टहरूको संहार गर्ने, मेरो निमित्त आफ्नो महत्त्वपूर्ण समय सुम्पने क्रोध नभएको मेरा लागि जस्तोसुकै काम गर्न पनि तयार हुने र सबै प्राणीहरूमा समान दृष्टि राख्ने मेरो भक्त अन्तर्मा ममा नै विलीन हुन्छ ॥ २६ ॥

===== ॐ =====

ॐ तत्सदिति श्रीमद्गणेशगीतासूचनिकदर्शनगर्भासु योगामृतार्थशास्त्रे श्रीमदादिश्रीमन्महामाणेश्वरे महापुराणे क्रीडाखण्डे जालचरिते श्रीगजाननवरेण्यसंवादे विश्वरूपवीक्षणं नाम अष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

===== ॐ =====

ॐ इति श्रीगणेशपुराणे क्रीडाखण्डे विश्वरूपवीक्षणं नाम पञ्चचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॐ

प्र डा वेणीमाधव ठकालद्वारा नेपाली भाषामा अनुदित श्रीगणेशपुराण क्रीडाखण्डको श्रीगणेशगीताअन्तर्गत विश्वरूप दर्शन गीतकान्तित एक सय पँचत्तरौं अध्याय पूर्ण भयो । १४५ ।

===== ॐ =====

षट्चत्वारिंशदुत्तरशततमोऽध्यायः { १४६ अध्याय }

परेण्य उवाच

भक्त्याभावम्वा सद्यःपुनिधन्तमुपासते ।
योऽक्षरं परमं व्यक्तं तथा कस्ते मनोऽधिकः ॥१॥
असि त्वं सर्ववित् साक्षी भूतभावन ईश्वरः ।
अनस्थां परिपृच्छामि त्वं मे कृपया विभो ॥२॥

श्रीगजानन उवाच

यो मां मूर्तिधरं भक्त्या पदभक्तः परिशेवते ।
मं मे मान्योऽनन्यभक्तिर्नियुक्त्य हृदये मयि ॥३॥
खगणं स्ववशं कृत्वाऽखिलभूतहितार्थकृत् ।
ध्येयमक्षरमव्यक्तं सर्वगं कूटगं स्थिरम् ॥४॥
मोऽपि मापेत्य निर्देशं मत्परो च उपासते ।
ममारमागरादस्मादुद्धरामि तमप्यहम् ॥५॥
अव्यक्तोपासनादुःखमधिकं तेन लभ्यते ।
व्यक्तस्योपासनासाध्यं तदेवाव्यक्तभक्तिनः ॥६॥
भक्तिर्ज्ञातदरश्चात्र कारणं परमं मम ।
मर्वेषा विदुषां श्रेष्ठो ह्यकिञ्चिज्ज्ञोऽपि भक्तिमान् ॥७॥
भजन् भक्त्या विहीनो यः स चाण्डालोऽधिधीयते ।
चाण्डालोऽपि भजन् भक्त्या ब्राह्मणेभ्योऽधिको मतः ॥८॥
गृकाद्याः सनकाद्याश्च पुनः मुक्ता हि भक्तिनः ।
पक्वैश्च भावनुप्राप्ता नरदाद्याश्चिरायुषः ॥९॥
अतो भक्त्या ययि मनो निधेहि बुद्धिमेव च ।
भक्त्या यजस्व मां राजस्तनो मापेव यास्यसि ॥१०॥
अयमर्थोऽर्पितुं स्वान्तं ध्रुवं मयि नराधिप !
अभ्यासेन च योगेन ततो गन्तुं यजस्व माम् ॥११॥

परेण्यले भने - केही भक्तहरू तपाईंप्रति समर्पित भएर साकार अथवा मूर्तिमान् हजुरको उपासना गर्दछन् कसैले निराकार र अक्षर तपाईंको आराधना गर्दछन् । तै दुबैथरिका साधकहरूमध्ये कुन साधक हजुरलाई मन पर्छ ? हजुर सर्वज्ञ, सबैका साक्षी र सबै प्राणीहरूमाथि करुणा गर्ने ईश्वर हुनुहुन्छ त्यसै भएर म हजुरसँग नम्रतापूर्वक जिज्ञासा गर्दैछु हे प्रभु । मेरो जिज्ञासाको समाधान गर्नुहोस् ॥१ २॥

श्रीगणेशले भन्नुभयो - जुन मेरो भक्तले परम भक्तिका साथ मूर्तिधारी मेरो स्वरूपको सेवा गर्छ त्यो मलाई मान्य हुन्छ किनकि त्यसले मया हृदय सुम्पेर आफ्नो सर्वव्यपन सुम्पेको हुन्छ । ३ । आफ्नो इन्द्रियहरूलाई वशमा राखेर सम्पूर्ण प्राणीको हितका लागि काम गर्ने अक्षर, अव्यक्त, सर्वव्यापक, अन्तर्यामी स्थिर, निर्गुण, ध्यान गर्ने योग्य, परमात्मको उपासना गर्ने साधक पनि मेरो समीपमा प्राप्त हुन्छ । बसरी मप्रति समर्पित भएर जसले उपासना गर्छ, त्यो साधक निर्गुण साधक होस् अथवा सगुण साधक त्यसको मैले उद्धार गर्छु ॥४-५॥ अव्यक्तको उपासना व्यक्त अथवा साकार ईश्वरको उपासनाभन्दा कष्टकर हुन्छ । निर्गुणको साधना अथवा सगुणको साधना दुबैको लक्ष्य एउटै हो । जसमा भक्ति धेरै हुन्छ, त्यो भक्त मलाई प्यारो हुन्छ । त्यो निर्गुण साधक होस् अथवा सगुण साधक त्यसले मलाई कुनै प्रभाव पर्दैन । केही मनानेको मानिस पनि भक्तिभावनाले अनुप्राणित छ भने त्यो विद्वान्हरूभन्दा पनि श्रेष्ठ हुन्छ ॥६-७॥ भक्तिहीन भई सज्जन गर्ने साधकलाई विद्वान् भए पनि चाण्डाल पटुपर्दछ । चाण्डाल भक्तिको मानिसले पनि भक्तिपूर्वक मेरो आराधना गर्छ भने त्यो ब्राह्मणभन्दा पनि उत्तम मानिन्छ ॥८॥ प्राचीन समयमा उत्तम भक्ति गरेका कारण सनक आदि ब्रह्मर्षि र र शुकदेव आदि जानी पुरुष संसारसागरबाट मुक्त भएका थिए । देवीयु भएर बौद्ध नारद आदि देवर्षिहरूले पनि भक्तिले नै मलाई प्राप्त गरेका हुन् ॥९॥ त्यस कारण है राजन् ! तपाईंले भक्तिपूर्वक ममा मन लगाउनुहोस् र बुझि पनि भक्तिपूर्वक मेरो निधित यत्नमा गर्नुहोस् त्यसपछि तपाईं ममा नै मिल्न आउनुहुनेछ । १० । है राजन् ! तपाईं यदि निश्चित रूपमा आफ्नो मन मलाई अर्पण गर्न असमर्थ हुनुहुन्छ भने अव्यास र

तत्रापि त्वभणक्तश्चेत् कुरु कर्म मदर्पणम् ।

ममगुणहतश्चैव परां निर्वृतिमेष्यसि ॥१२॥

अथैवमप्यनुष्ठातुं न शक्नोषि तदा कुरु ।

प्रयत्नत फलत्यागं त्रिविधानां हि कर्मणाम् ॥१३॥

श्रेयसी बुद्धिराद्यनेस्ततो ध्यानं वरं मतम् ।

ततोऽखिलपरित्यागस्ततः शान्तिर्गरीयसी ॥१४॥

निरहंमयताबुद्धिरद्वेषः करुणः समः ।

लाभालाभे सुखे दुःखे मानामाने स मे प्रियः ॥१५॥

य कीदृश्यं न धर्मं ध्याति जनस्तस्मान्न च स्वयम् ।

उद्वेगभीकोपमुद्धी रक्षितो यः स मे प्रियः ॥१६॥

मित्रैर्मित्रेऽथ गर्हायां स्तुतीं शोके समः समुत् ।

पीनो निश्चलधीर्भक्तो ह्यसङ्गः स च मे प्रियः ॥१७॥

संशीलयति यश्चैनमुपदेशं मया कृतम् ।

स वन्द्यः सर्वलोकेषु मुक्तात्मा मे प्रियः मदः ॥१८॥

अनिष्टाप्ती च न द्वेष्टीष्टप्राप्ती न च तुष्यति ।

क्षेत्रगज्जी च यो चेत्ति स मे प्रियतरो भवेत् ॥१९॥

बरेण्य उवाच

किं क्षेत्रं कश्च तद्वेत्ति किं तज्ज्ञानं गजानन !

एतदाचक्ष्व मह्यं त्वं पृच्छन् करुणाश्रुधे ॥२०॥

श्रीगजानन उवाच

पञ्चभूतानि तन्मात्रा पञ्चकर्मेन्द्रियाणि च ।

अहङ्कारो मनो बुद्धिः पञ्चज्ञानेन्द्रियाणि च

इच्छाऽव्यक्तं धृतिद्वेषौ सुखदुःखे तथैव च ॥२१॥

योगद्वारा मलाई प्राप्त गर्ने यजनशील हुनुहोस् ११ योग र अभ्यास पनि गर्न सक्नुहुन्न भने तपाईंले आफूले मन, वचन र शरीरले गरेको कर्महरू मलाई अर्पण गर्नुहोस् यसो गर्नुभयो भने तपाईंमाथि मेरो कृपा हुनेछ त्यस कृपाबाट तपाईंले परम कल्याण र आनन्द प्राप्त गर्नुहुनेछ ॥१२॥ हे बरेण्य! तपाईंले मलाई आफूले गरेको कर्महरूको अर्पण गर्न पनि सक्नुहुन्न भने तपाईंले गरेको शरीरका कर्म, मनका कर्म र वचनका कर्महरूको फलमा अज्ञान नगर्नुहोस् । यसरी फलत्याग गर्दा पनि मेरो आराधना हुन्छ भनको वृत्तिमन्दा बुद्धिवृत्ति उत्तम हुन्छ र बुद्धिवृत्तिमन्दा ध्यान उत्तम हुन्छ । ध्यानमन्दा कर्महरूको त्याग उत्तम हुन्छ, कर्महरूको त्यागबाट कुनो शान्ति प्राप्त हुन्छ ॥१३-१४ जुन भक्तको मनमा अहङ्कार हुँदैन ममता रहँदैन जुन भक्तले कसैसँग द्वेष गर्दैन र सबैको उपकार गर्दै दया-भावनाको विस्तार गर्छ, लाभ र हानिमा, सुख र दुःखमा एवम मान र अपमानमा एउटै भावना लिएर स्थिर रहन्छ त्यो भक्त पनि मेरो प्यारो हुन्छ १५। जुन भक्तलाई देखेर कुनै मानिस पनि डराउँदैन जुन भक्त अरु कसैसँग पनि डराउँदैन आधेग, डर, रीस, हर्ष नभएको शान्त मनोवृत्तिको साधक पनि मलाई प्यारो लाग्छ ॥१६॥ शत्रुमा मित्रमा, विन्दाया स्तुतिमा र शोकमा आनन्दपूर्वक रुपान मनोवृत्ति लिएर स्थिर रहने भक्त मलाई प्यारो लाग्छ । छैनजसो सैन भएर रहने बुद्धि स्थिर गराउने र वरामा मानिसको भङ्गत नगर्ने जुन साधक छ त्यो पनि मलाई प्यारो लाग्छ ॥१७॥ जसले मैले गरेको यो स्पदेशहरूको अभ्यास गर्दछ त्यो साधक संसारमा वन्दनीय हुन्छ, मुक्तात्मा बन्दछ र मेरो प्यारो भक्तको रूपमा प्रख्यात हुन्छ ॥१८॥ जुन साधक आफूमाथि आपत्ति आइलाग्दा आत्तिदैन, द्वेष गर्दैन र सम्पत्ति प्राप्त हुँदा गर्व गर्दैन, अत्यन्त उत्फुल्ल भएर भास्तिने काम पनि गर्दैन, शरीर र आत्माको अन्त जान्दछ, त्यो साधक पनि मलाई अत्यन्त प्यारो लाग्छ ॥१९॥

बरेण्यले भने - हे करुणासागर प्रभु ! क्षेत्र केलाई भन्दछन्? कसले त्यस क्षेत्रलाई जान्दछ ? ज्ञानको स्वरूप के हो ? मलाई आज्ञा होस् ॥२०॥

श्रीगणेशले भन्नुमथो - पृथिवी, जल तेज, वायु, आकाश यी पञ्चमहाभूत, रूप, रस, गन्ध, शब्द, स्पर्श यी पाँच तन्मात्रा; पाँच कर्मेन्द्रिय; पाँच ज्ञानेन्द्रिय- अहङ्कार, मन; बुद्धि; इच्छा; चेतनासहित अव्यक्त; धैर्य द्वेष, सुख र दुःखको समूहलाई क्षेत्र

चेतनासहितश्चायं समूहः क्षेत्रमुच्यते ।
 तज्ज्ञं त्वं विद्धि मां भूप ! सर्वान्तर्यामिणं विभुम् ॥ २२ ॥
 अयं समूहोऽहं चापि सज्ज्ञानविषयौ नृप ।
 आर्जवं गुरुशुश्रूषा विरक्तिश्चेन्वियार्थतः ॥ २३ ॥
 शौचं क्षान्तिरदम्भश्च जात्यादिदोषवीक्षणम् ।
 समदृष्टिर्दया भक्तिरेकान्तित्वं शपो दयः ॥ २४ ॥
 एतैर्बल्य युते ज्ञानं तज्ज्ञानं विद्धि बाहुज ।
 तज्ज्ञानाच्चयं राजन् ! खवीमि त्वं शृणुष्व मे ॥ २५ ॥
 यज्ज्ञात्वैति च निर्वाणं मुक्त्वा संसृतिसागरम् ।
 यदनादीन्द्रियैर्होतुं गुणभृगुगुणवर्जितम् ॥ २६ ॥
 अव्यक्तं सदसद्भिन्नमिन्द्रियार्थाविभासकम् ।
 विश्वभृच्च्छाखिलव्यापि एकं नानेव भासते ॥ २७ ॥
 बाह्याभ्यन्तरतः पूर्णमसङ्गं तमसः परम् ।
 दुर्ज्ञेयं चातिसूक्ष्मत्वाद् दीप्तीनामपि भासकम् ॥ २८ ॥
 ज्ञेयमेतादृशं विद्धि ज्ञानगम्यं पुरातनम् ।
 एतदेव परं ब्रह्म ज्ञेयमात्मा परोऽव्ययः ॥ २९ ॥
 गुणान् प्रकृतिजान् भुङ्क्ते पुरुषः प्रकृतेः परः ।
 गुणैस्त्रिभिरियं वेहे बध्नाति पूरुषं द्रवम् ॥ ३० ॥
 यदा प्रकाशः क्षान्तिश्च बुद्धेः सत्त्वं तदाऽधिकम् ।
 लोभोऽशमः स्पृहास्मभः कर्षणा रजसो गुणः ॥ ३१ ॥
 मोहोऽप्रवृत्तिश्चाज्ञानं प्रमादस्तमसो गुणः ।
 सत्त्वाधिकः सुखं ज्ञानं कर्मसङ्गो रजोधिकः ॥ ३२ ॥

भनिन्छ ॥ २१ ॥ हे राजन् ! तपाईंले मलाई क्षेत्रको ज्ञाता क्षेत्रज्ञको रूपमा जानुहोस् किनकि म सर्वव्यापक र अन्तर्यामी पनि छु , साथै बताएको विषयसमूह र म यी दुवै तत्त्व संसारमा जाडुपनि विषय हुन् र विश्लेषण गर्नुपर्ने विषय हुन् सरलता गुरुको सेवा, विषयकट वैराग्य, पवित्रता, क्षमा, पाखण्डहीनता, जन्म र मृत्युमा दोषदर्शन सर्वत्र समान दृष्टि, भगवान्मा दृढ भक्ति, एकान्तसेवन, शम र दम यी गुणहरूले सम्पन्न भएको ज्ञानलाई मात्र ज्ञान भनिन्छ ती ज्ञानका विषय पनि म तपाईंलाई बताउँछु, तपाईं सुनुहोस् ॥ २२-२५ ॥ जुन ज्ञानलाई जानेर स्वयंको संसारसागरलाई पार गरी मुक्तिधाममा प्राप्त हुन्छ अनादि, इन्द्रिय र मनद्वारा जन्म नसकिने, अति सूक्ष्म गुणभोक्ता, गुणवर्जित, अव्यक्त सत्य र असत्यकट भिन्न, इन्द्रियको प्रकाशक, विश्वको भर्ता सर्वव्यापक एउटा परमात्मा आफ्नो इच्छाले अनेक रूपमा संसारमा रहनुहुन्छ उहाँ बाहिर र भित्र दुवै दृष्टिकोणबाट परिपूर्ण हुनुहुन्छ , संसारलाई धारण गरेर पनि संसारदेखि पर हुनुहुन्छ । संसारको र विषयको सङ्गत गरेर पनि उहाँ असङ्ग हुनुहुन्छ । उहाँ अन्धकारभन्दा पर प्रकाशको राज्यमा विराजमान हुनुहुन्छ । अत्यन्त सूक्ष्म स्वरूपको हुनुभएकाले उहाँ अज्ञेय हुनुहुन्छ सूर्य, चन्द्र र अग्नि आदि प्रकाश तत्त्वका पनि प्रकाशक हुनुहुन्छ । यस्ता ज्ञानगम्य सबैभन्दा प्राचीन ईश्वर सबैको ज्ञानद्वारा जनिने एकमात्र ज्ञेय विषय हुनुहुन्छ । उहाँलाई नै परब्रह्म, आत्मा, परात्पर र अव्यय भनिन्छ ॥ २६-२९ ॥ प्रकृतिदेखि पर रहेका पुरुष परमात्माले प्रकृतिका गुणहरूको भोग गर्नुहुन्छ उहाँले सत्त्व, रज तमनामक गुणहरूद्वारा जीवहरूलाई शरीरको बन्धनमा राखिदितुहुन्छ ॥ ३० ॥ जब सत्त्वगुणको वृद्धि हुन्छ त्यस बेला मानिसको हृदयमा क्षमा निर्मलता र प्रकाश पनि हुन्छ , रजोगुणको वृद्धि हुँदा लोभ अशान्ति र कर्मका इच्छाका कारण जन्मिने छत्रपटोजस्ता गुणहरूको विकास हुन्छ । जुन बेला तमोगुणको वृद्धि हुन्छ; त्यहाँ मोह, आलस्य, अज्ञान र प्रमादअस्ता दुर्बलताहरू प्रकट हुन्छन् । जुन मानिसमा सत्त्वगुणको अधिकता हुन्छ त्यहाँ सुख र ज्ञानका साथै सत्कर्षमा प्रवृत्ति पनि हुन्छन् । रजोगुणको अधिकता भएको मानिसमा कर्ममा प्रवृत्ति र अहङ्कार आदि विषय रहन्छन् जुन मानिसमा तमोगुण छेरै हुन्छ, त्यो

तयोधिकश्च सभवे निग्नलभ्यं सुखेतरम् ।

एषु त्रिषु प्रवृत्तेषु मुक्तिमसृतिदुर्गती ॥३३॥

प्रयान्ति मानवा राजैस्तस्मात् सत्त्वयुतो भव

तत्तश्च सर्वभावेन भज त्वं मां तेश्वर ॥३४॥

भक्त्या चाख्यभिचारिण्या सर्वत्रैव च संस्थितम् ।

अग्नीं सूर्यं तथा सोमे यच्च तारासु संस्थितम् ॥३५॥

विदुषि स्नाहणे तेजो विद्धि तन्नामकं नृप ।

अहमेवाखिलं विश्वं सृजामि विसृजामि च ॥३६॥

औषधीस्तेजसा सर्वा विश्वं चाप्याययाम्यहम् ।

सर्वेन्द्रियाण्यधिष्ठाय जाठरञ्च धनञ्जयम् ॥३७॥

भुनक्ति चाखिलान् भोगान् पुण्यपापविवर्जित ।

अहं विष्णुश्च रुद्रश्च ब्रह्मा गौरी गुणेश्वर ॥३८॥

इन्द्राद्या लोकपालाश्च भूमिवंशसमुद्भवाः ।

येन वेन हि रूपेण जनो मां पर्युपासते ॥३९॥

तथा तथा दर्शयामि तस्मै रूपं सुभक्तितः ।

इति क्षेत्रं तथा ज्ञाना ज्ञानं ज्ञेयं मयोरितम् ॥४०॥

अखिलं भूयते ! सत्यगुपयन्नाय पृच्छते ॥४१॥

६-ख निद्रा र आलस्यद्वारा जैल्लिएको हुन्छ यो तीन गुणहरूको वृद्धि हुँदा क्रमशः तीन प्रकारका फल प्राप्त हुन्छन् सत्त्वगुणको वृद्धि हुँदा मुक्ति प्राप्त हुन्छ रजोगुणको वृद्धि हुँदा जन्म र मृत्युको चक्रमा परिन्छ र तमोगुणको वृद्धि हुँदा नरक आदि भोगको कारण दुर्गति प्राप्त हुन्छ ॥३३-३३॥ त्यस कारण आफ्नो स्वभावअनुसार मानिसले मुक्ति संसारमा प्रवृत्ति र दुर्गतिजस्ता फलहरू प्राप्त गर्छन् । हे राजा बरेण्य ! तपाईं भोक्तृकल्याण चाहनुहुन्छ भने तपाईंले सत्त्वगुणको विकास गर्नुहोस् । त्यसर्थ छ मलाई कुरा समर्पण गरेर मेरो भजन गर्नुहोस् ॥३४॥ (मेरो भजन गर्ने क्रममा सर्वत्र मेरो अस्तित्वदर्शन गर्दै अग्नि सूर्य चन्द्रमा र ताराहरूमा चम्किरहेको प्रकाशरूपमा यलाई जान्दै विद्वान् र ब्रह्मज्ञानीमा तेजको रूपमा रहेको मेरो दर्शन गर्दै तपाईं अखण्ड भक्तिद्वारा मेरो आराधना गर्नुहोस् । हे राजा बरेण्य मैले नै सम्पूर्ण संसारको रचना र संहार गर्दछु, मैले नै तेज र औषधिहरूको विस्तार गरेर सम्पूर्ण संसारलाई अनन्दित पनि तुल्याउँछु । सबै मानिसहरूका इन्द्रियहरूमा रहेर पेटमा रहेको धनञ्जयनाभ अग्निको सहायता लिई प्राणीहरूले खाएका भोजनहरूलाई पचाउने काम पाने मैले गर्दछु तर संसारका भोगहरूमा रहे पनि म पुण्य र पापसँग लिप्त हुँदैन । म विष्णु, रुद्र, ब्रह्मा गौरी र श्रीगणेशका रूपमा रहन्छु ॥३४-३८॥ इन्द्र अग्नि लोकपालहरू पनि मेरो अंशबाट पैदा भएका हुन् मुन मानिसले जस्तो रूप चित्तपूर्ण मेरो ध्यान गर्छ, मैले त्यसलाई त्यस्तै रूपबाट दर्शन दिने गर्छु । तपाईंले मेरो शरणमा आएर नम्रतापूर्वक प्रश्न गर्नुभएकाले मैले तपाईंलाई क्षेत्र, क्षेत्रज्ञ, ज्ञाता र ज्ञेय पदार्थको विषयमा संक्षेपमा सबै कुरा बताउँ, क्लिप्तमने नम्र शिष्यले नै गुस्साट धेरै ज्ञान प्राप्त गर्न सक्छ ॥३९-४१॥

ॐ तस्मदिनि श्रीयद्गणेशगोतामूयनिष्पर्थ्यगर्भासु योगामृतायंशस्त्रे श्रीमतादिश्रीमन्महासापोक्षरे महापुरुषो
क्रीडाखण्डे कालचरिते श्रीगजाननवरेण्यसंवादे क्षेत्रक्षेत्रज्ञविवेकयोगो नाम नवमोऽध्याय ॥९॥

इति श्रीगणेशपुराणे क्रीडाखण्डे क्षेत्रक्षेत्रज्ञविवेकयोगोपदेशो नाम षट्चत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॥९॥

क्र. ५१. वेणीमाधव हकालद्वारा नेपाली भाषामा अनुदित श्रीगणेशपुराण क्रीडाखण्डको 'श्रीगजाननवरेण्यसंवादे क्षेत्रक्षेत्रज्ञविवेक योगको उपदेश' शीर्षकान्वित एक नव अष्टाशी अष्टाश्व पूर्ण मध्ये ॥९५॥

सप्तचत्वारिंशदुत्तरशततमोऽध्यायः { १४७ अध्याय }

श्रीगजानन उवाच

देव्यासुरी राक्षसी च प्रकृतिस्त्रिविधा नृणाम् ।
नामां फलानि चिह्नानि संश्लेषात् तेऽधुना चूने ॥१॥
अद्या संसाधयेन्मुक्तिं द्वे परे बन्धनं नृप !
विहं ब्रवामि द्वाद्यायास्तन्मे निगदतः शृणु ॥ २॥
अपैशुन्यं दयाऽक्रोधाऽचापल्यं धृतिरार्जवम्
तेजोऽभयमहिंसा च क्षमा शौचममानिता ॥३॥
इत्यादिचिह्नमाद्याया आमुष्या, शृणु साम्प्रतम् ।
अतिवादोऽभिधानश्च दर्पोऽज्ञानं सकोपता ॥४॥
आमुष्या एवमाद्यानि चिह्नानि प्रकृतेर्नृप !
निष्ठुरत्वं मदो मोहोऽहङ्कारो गर्व एव च ॥५॥
द्वयो हिंसा दया क्रोध औद्धत्यं दुर्विनीतना ।
आभिचारिककर्तृत्वं क्रूरकर्मरतिस्तथा ॥६॥
अविश्वासः सतां वाक्येऽशुचित्वं कर्महीनता ।
निन्दकत्वं च वेदानां भक्तासमसुरद्वेषाम् ॥७॥
मृनिश्रोत्रियविप्राणां तथा स्मृतिपुराणयो
पाखण्डवाक्ये विश्वासः सङ्गतिर्मलिनात्मनाम् ॥८॥
सदम्भकर्मकर्तृत्वं स्पृहा च परवस्तुषु ।
अनेककामनावन्त्वं सर्वदाऽनृतभाषणम् ॥९॥
परोत्कर्षामहिष्णुत्वं परकृत्यपराहृतिः ।
इत्याद्या बहवश्चान्ये राक्षस्याः प्रकृतेर्गुणाः ॥१०॥
पृथिव्यां स्वर्गलोके च परिवृत्त्य वसन्ति ते ।
मलिनिरहिता लोका राक्षसीं प्रकृतिं श्रिताः ॥११॥
तामसीं ये श्रिता राजन् ! यान्ति ते रौरवं ध्रुवम् ।
अनिर्वाच्यं च ते दुःखं भुञ्जते तत्र संस्थिताः ॥१२॥
देवात्रि सुत्यं नरकाज्जायन्ते भुवि कुब्जकाः ।
जात्यन्धा मङ्गवो दीना हीनजासिधु ते नृप ॥१३॥

श्रीगणेशले भन्नुभयो - मानिसहरूका दैवी, आसुरी र राक्षसी गरी तीन प्रकारका प्रकृति हुन्छन् । तिनका फल र चिह्नहरूको विषयमा म तपाईंलाई संक्षेपमा बताउँछु । १
दैवी प्रकृतिले मानिसहरूलाई मुक्ति प्रदान गर्दछ भने आसुरी र राक्षसी प्रकृतिले मानिसलाई बन्धनमा पार्दछन् । हे राजन् म तपाईंलाई सर्वप्रथम दैवी प्रकृतिको लक्षण बताउँछु तपाईं सुन्नुहोस् ॥२॥ अपैशुन्य (चुक्ती नगर्ने काम), दया अक्रोध (रीस नगर्नु), अचपलता (चञ्चलताको अभाव), धैर्य, साहसा, तेज निर्भयता, अहिंसा, क्षमा पवित्रता र अहङ्कारविहीनता यी गुण दैवी प्रकृतिका हुन् । अब तपाईंले आसुरी प्रकृतिका लक्षण सुन्नुहोस् - बढाइचढाई गरी कुरा गर्ने बानी, अभिमान, दर्प, अज्ञान, क्रोध इत्यादि आसुरी प्रकृतिका लक्षण हुन् । अब म तपाईंलाई राक्षसी प्रकृतिका लक्षण बताउँछु । निष्ठुरता मद, मोह, अहङ्कार, गर्व, द्वेष, हिंसा, निष्ठुरता, क्रोध ठहर्दना अविनय, मारण, मोहन, बलीकरण, ठग्नबाटन एवं स्तम्भन आदि अभिचारमा प्रवृत्ति क्रूर काममा प्रीति, सज्जनका वाक्यहरूमा अविश्वास, अपवित्रता, कर्महीनता वेद, ईश्वरका भक्त, देवता मुनि वेदका ज्ञाता ब्राह्मण स्मृति र पुराणको निन्दा, पाखण्डवाक्यमा विश्वास, दुर्जनहरूको सङ्गति, अहङ्कारपूर्वक काम गर्ने बानी, अरुका पदार्थहरूमा लोभ, मनमा अनेक तृष्णा असत्यभाषण, अरुको छत्रि नसहने बानी, अरुले गरेको छत्रिबाट आफू हारेको झुक्ने मनोवृत्ति इत्यादि अनेक राक्षसी प्रकृतिका गुणहरू रहेका छन् । १० यी प्रकृतिहरू पृथिवीमा र स्वर्गमा पनि पाइन्छन् । जसले मेरो भक्ति गर्दैनन् त्यस्ता मानिसहरू राक्षसी प्रकृतिको अधीनमा रहेका हुन्छन् ॥११॥ यिनैलाई तापस प्राणी शक्ति र यज्ञा प्रवृत्ति भएका मानिसहरू निश्चय नै रौरव नरकमा जान्छन् । त्यहाँ रहेर तिनीहरूले भन्नै नसकिने कष्टहरूको भोग गर्छन् । १२
दैवको इच्छाले नरकबाट मुक्त भएपछि ती प्राणीहरू पृथिवीमा कुँजा, अम्बा लङ्गडा, दीन दुःखी, हीनजातिमा उत्पन्न मानिसका रूपमा देखापर्छन् । यस्तो परिस्थितिमा रहँदा पनि तिनलाई फेरि पापमात्र गर्न मन लाग्छ । त्यस कारण तिनले मेरो भक्ति गर्दैनन् ।

युन पापसमाक्षार मय्यभक्ता पतन्ति ते ।

उत्पत्ति हि मद्भक्ता या काञ्चिद् धोनिमाश्रिता ॥१४॥

लभते स्वर्गतिं यज्ञैर्यैर्धर्मैश्च भूमिष ।

सुलभा सा सकामानां मयि भक्तिः सुदुर्लभा ॥१५॥

विमूढा मोहजालेन बद्धा स्वेन च कर्मणा ।

अहं हतां अहं कर्ता अहं भोक्तेति वादिन ॥१६॥

अहमेवेश्वरः शक्ता अहं वेत्ता अहं सुखी ।

एतादृशी मतिर्वृणामधः पातयतीह नान् ॥१७॥

तस्मादेतां समुत्सृज्य वैधीं प्रकृतिमाश्रय ।

भक्तिं कुरु मदीया त्वयनिशं दृढचेतसा ॥१८॥

सापि भक्तिस्त्रिधा राजन् । सात्त्विकी राजसीतरा ।

यदेवान् भजते भक्त्या सान्त्विकी सा यतः शुभा ॥१९॥

राजसी सा तु विज्ञेया भक्तिर्ज्ञानमृतिप्रदा ।

यद्यक्षोश्चैव रक्षामि राजन्ते सर्वभावनः ॥२०॥

वेदनाविहितं कुरु साहङ्गारं सदम्भकम् ।

भजन्ते प्रेक्षभूतादीन् कर्म कुर्वन्ति कामुकम् ॥२१॥

शोधयन्ती निजं देहमन्तस्थं भां दृढाग्रहाः ।

तपस्येतादृशी भक्तिर्नृणां सा निरयप्रदा ॥२२॥

कामी लोभस्तथा क्रोधो दम्भश्चत्वार इत्यमी ।

महाद्वागाणि वीचीनां तस्मादेतास्तु वर्जयेत् ॥२३॥

मेरो भक्ति मायाले केरि रैख अदि तत्कमा पछन् । तर मेरा मत्तहृद भने जस्तोसुकै परिस्वतिमा पदि, जस्तोसुकै कोयिमा जन्म लिए तथमि मेरो भक्तिका कारण तै दुःख, कष्ट र नरकजट मुक्त भई यज्ञ र अन्य धार्मिक कर्महरू गरेर स्वर्गमा प्राप्त हुन्छन् । यसरी मेरो भक्ति गर्ने मानिसहरूले दुलभ कामनालाई पनि सुलभ तुल्याउँछन् ॥१३-१५॥ मोहमा परेर किकर्तव्यभूत भएक मानिसहरू आफ्नै कर्मले समाप्त हुन्छन्, म कर्ता हुँ, म भोक्ता हुँ, म हन्ता हुँ यस्तै भावना लिने, म नै ईश्वर हुँ, म नै शशक हुँ, म नै जान्ने हुँ, म नै सुखी हुँ यस्तै मानिसहरूको बुद्धि भयो भने यस बुद्धिले ती मानिसहरूलाई नरकमा पुर्‍याउँछ ॥१६-१७॥ हे राजा वरेण्य तपाईंले राजसी र आसुरी प्रकृतिको तामसी गुणहरूलाई पन्छाएर सात्त्विक प्रकृति ओगल्नुहोस्, मया निरन्तर आफ्नो मन दृढ गराएर भक्ति गर्नुहोस् ॥१८॥ हे राजा वरेण्य त्यो भक्ति पनि तीन प्रकारको छ - सात्त्विकी, राजसी र तामसी भक्ति । जुन भक्तिद्वारा श्रद्धापूर्वक देवताहरूको आराधना गरि यो त्यो भक्तिलाई सात्त्विकी भक्ति भन्दछन् । त्यो वरत भक्ति मानिन्छ । राजसी भक्ति भनेको जन्म र मृत्यु दिने भक्ति हो । यस्तो भक्तिलाई यक्ष र राक्षसले ओगलिरा हुन्छन् । तिनले घेदले नार्ने सगेका काम गर्दछन् । क्रूरता, अहङ्कार, दम्भ लगायत तिनले भूत र प्रेताको आराधना गर्दछन् र आफूले कहो पाउने आशाले मात्र आफ्ना आराध्यहरूको सेवा गर्दछन् ॥२१-२२॥ कामनी प्राप्तिका लागि तिनले शरीरलाई सुकाउँछन् । आफूथिन्न रहेका म परमात्मको पनि खेवास्ता गर्छन् । अर्को भक्तिको नाम हो तामसी त्यसले मानिसहरूलाई नरक प्रदान गर्दछ ॥२३॥ त्यसका साधक चार तत्व छन्- काम क्रोध लोभ र दम्भ । यी चारै तत्व संसारसागरको होका हुन् । त्यस कारण यिनलाई हटाउनु पर्दछ ॥२३॥

ॐ

ॐ तत्सदिति श्रीमद्गणेशगीतासूपनिषदर्थगर्भासु योगभूतार्थशास्त्रे श्रीमदादिश्रीन्याहागणेशो महापुराणे
क्रीडाखण्डे बालचरिते श्रीगजाननवरेण्यसंज्ञते उपदेशयोगो नाम दशमोऽध्यायः ॥१०॥

ॐ

इति श्रीगणेशपुराणे क्रीडाखण्डे उपदेशयोगो नाम सप्तचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः

प्रा.डा. वेर्पापोषक वकारिद्वारा नेपाली भाषामा अनुसृत श्रीगणेशपुराण क्रीडाखण्डको श्रीगणेशगीताअन्तर्गत
उपदेशयोग शीर्षकस्थित एक सप्त सप्तचासीऔं अध्याय पूर्ण भएको । १४७ ।

ॐ

अष्टचत्वारिंशदुत्तरशततमोऽध्यायः { १४८ अध्याय }

श्रीगजाननउवाच

तपोऽपि त्रिविधं राजन् कायिकादिप्रभेदतः ।
 ऋजुतार्जवशौचानि ब्रह्मचर्यमहिंसनम् ॥१॥
 गुरुविज्ञद्विजानीनां पूजनं चासुरद्विधम् ।
 स्वधर्मपालनं नित्यं कायिकं तप ईदृशम् ॥२॥
 मर्मास्पृक्च प्रियं वाक्पथमुद्देशं हितधनम् ।
 अधीतिर्वेदशास्त्राणां वाचिकं तप ईदृशम् ॥३॥
 अन्तःप्रसादः शान्तत्वं मौनमिन्द्रियनिग्रहः ।
 निर्मलाशयता नित्यं मानसं तप ईदृशम् ॥४॥
 अकामतः श्रद्धया च यत्नतः सात्त्विकं तु तत् ।
 विधिवाक्यप्रमाणार्थं सदम्भं राजसं तपः ॥५॥
 तदस्थिरं जन्ममृती प्रयच्छति न संशयः ।
 परात्मपीडकं यच्च तपस्तामसमुच्यते ॥६॥
 विधिवाक्यप्रमाणार्थं सत्पात्रे देशकालतः ।
 श्रद्धया दीयमानं यद् दानं तत् सात्त्विकं मतम् ॥७॥
 उपकारं फलं वापि काङ्क्षद्भिर्दोष्यते रौः ।
 क्लेशातो दीयमानं वा भक्त्या राजसमुच्यते ॥८॥
 अकालदेशतोऽपात्रेऽवज्ञया दीयते तु यत् ।
 असत्काराच्च यद् दत्तं तद् दानं तामसं स्मृतम् ॥९॥
 ज्ञानं च त्रिविधं राजन् ! शृणुष्व स्थिरचेतसा ।
 त्रिधा कर्म च कर्तारं ब्रवीमि ते प्रसङ्गतः ॥१०॥
 नानाविधेषु भूतेषु मायैकं वीक्षते तु यः ।
 नाशवत्सु च नित्यं महं तेज्ज्ञानं सात्त्विकं नृप ॥११॥
 नष्टं वेत्ति पृथग्भूतं विविधं भावमाश्रितः ।
 शायव्ययं च तज्ज्ञानं राजसं परिकीर्तितम् ॥१२॥

श्रीगणेशले भक्तुभयो - हे राजा वरेण्य । कायिक, वाचिक र मानसिक भेदले तपस्या तीन प्रकारकै मानिएको छ । सरलता, विनम्रता, पवित्रता, ब्रह्मचर्यधारण, अहिंसा गुरुको विद्वान्को ब्राह्मणको र देवताहरूको अर्चना एवं नित्य स्वधर्मको पालन गर्नु यी शारीरिक तपस्याका लक्षण हुन् १-२ । यर्ममा नबिज्ञाउने, सुन्दा प्यारो लाग्ने उद्देगरहित, हितकारी, मधुर एवं सत्यवचन तथा वेद एवं शास्त्रहरूको अध्ययन यी वाचिक तपस्याका परिचायक हुन् ३ । हृदयमा प्रसन्नता शान्ति मौन इन्द्रियसंश्लेषण र हृदयमा नित्य निर्मलता यी मानसिक तपस्याका लक्षण हुन् ॥४॥ निष्काम भावले श्रद्धाका साथ जुन तपस्या गरिन्छ त्यो सात्त्विक तपस्या कहलाउँछ । अरुको सत्कार गरेर आफ्नो नाम चलाउनका लागि दम्भपूर्वक गरिने तपस्यालाई राजस तपस्या भनिन्छ । यो राजस तपस्या अस्थिर, विनाशशील हुन्छ र मृत्युदायक हुन्छ । अरुको आत्माका पीडा उपपन्न गर्ने तपस्यालाई तामस तपस्या भनिन्छ ५-६ । वेदका विधिवाक्यलाई प्रमाण मानेर उत्तम पात्र, उत्तम देश र उत्तम कालमा श्रद्धापूर्वक दिइने दानलाई सात्त्विक दान भनिन्छ । उपकारका दृष्टिले अथवा फलको आकाङ्क्षा राखेर क्लेश सहन गर्दै दिइने दान राजस दान कहलाउँछ । अकालमा विधान गरिएको देशमा र अपात्रमा अवज्ञापूर्वक एवं असत्कारपूर्वक दिइने दान तामस दान कहलाउँछ ॥७-९॥ हे राजन् ! ज्ञान र कर्म पनि तीन तीन प्रकारका हुन्छन् । तपाईंले आफ्नो चित्त स्थिर गराएर खुलुहोस् प्रसङ्गानुसार मिले तीन प्रकारका कर्ताहरूको विषयमा पनि बताउनेछु । जसले अनेक प्राणीहरूमा एउटा मेरो भात्र दर्शन गर्दछ र नाशवान् पदार्थहरूमा पनि नित्य अविनाशी रूपमा रहने मलाई चिन्दछ त्यस व्यक्तिको ज्ञानलाई सात्त्विक ज्ञान भनिन्छ १०-११ । जसले भेदभावना मनमा राखी अनेक प्राणीहरूभन्दा अलग रहेको ईश्वरत्व हो भनी भिन्नै रूपमा मेरो दर्शन गर्दछ त्यसको भेदसहितको ज्ञानलाई राजस ज्ञान भनिन्छ ॥१२॥ कारणरहित, अनित्य शरीरमा

हेतुहीनमसत्यं च देहात्मविषयञ्च यत् ।
 असदल्पार्थविषयं तामसं ज्ञानमुच्यते ॥१३॥
 भेदतस्त्रिविधं कर्म विद्धि राजन् । मयेरितम् ।
 कामनाद्वेषदधैर्यद्रहितं नित्यकर्म यत् ॥१४॥
 कृतं विना फलेच्छां यत् कर्म सात्त्विकमुच्यते ।
 यद् बहुक्लेशतः कर्म कृतं यच्च फलेच्छया ॥१५॥
 क्रियमाणं नृभिर्दम्भान् कर्म राजसमुच्यते ।
 अनपेक्ष्य स्वशक्तिं यदर्धक्षयकारं च यत् ॥१६॥
 अज्ञानात् क्रियमाणं यत् कर्म तामसमीरितम् ।
 कर्तारं त्रिविधं विद्धि कथ्यमानं मया नृप ॥१७॥
 धैर्योत्साहौ समोऽसिद्धौ सिद्धौ चाविक्रियस्तु यः ।
 अहङ्कारविभुक्तो यः स कर्ता सात्त्विको नृप ॥१८॥
 कुर्वन् हर्षञ्च शोकञ्च हि साफल्यमृहाञ्च यः ।
 अशुचिर्बुद्धको यस्तु राजमोऽसौ निगद्यते ॥१९॥
 प्रमादाज्ञानसहितः परोच्छेदपरः शठः ।
 अलसस्तर्कवान् यस्तु कर्ताऽसौ तामसो यतः ॥२०॥
 सुखञ्च त्रिविधं राजन् । दुःखञ्च क्रमतः शृणु ।
 सात्त्विकं राजसं धैर्यं तामसञ्च मयोच्यते ॥२१॥
 विषयद् भासते पूर्वं दुःखस्थान्तकरञ्च यत् ।
 इच्छामानं तथा वृत्त्या यदन्तेऽमृतवद् भवेत् ॥२२॥
 प्रमादान् स्वस्य बुद्धेर्यत् सात्त्विकं सुखमोग्निम् ।
 विषयाणां तु यो भोगो भासतेऽमृतवत् पुरा ॥२३॥
 हालंहालमिचान्ते यद् राजसं सुखमीरितम् ।
 तन्निप्रमादसम्भूतमात्मस्यप्रभवञ्च यत् ॥२४॥
 सर्वदा मोहकं स्वस्य सुखं तामसमीदृशम् ।
 न तदस्ति यदेतैर्यन्मुक्तं स्यात् त्रिविधैर्गुणैः ॥२५॥
 राजन् ब्रह्मापि त्रिविधमौ तत्त्वमिति भेदतः ॥
 त्रिलोकेषु त्रिधाभूतमिदं धूपः । वर्तते ॥२६॥

आत्माको अज्ञानकन गर्ने र असत् एवं अल्पप्रयोजनमा आश्रित
 ज्ञानलाई तामस ज्ञान भनिन्छ ॥१३॥ हे राजन् ! तपाईंले तीन
 प्रकारका कर्मको विषयमा पनि सुनुहोस् - कामना द्वेष एवं
 दम्भ नभएको र फलको आशा नराखी गरिएको कर्मलाई सात्त्विक
 कर्म भनिन्छ । जुन कर्म गर्दा अनेक कष्टहरूको सहन गरिन्छ र
 जुन कर्म फलको इच्छा राखेर दम्भापूर्वक गरिन्छ त्यस कर्मलाई
 राजस कर्म भनिन्छ । जुन कर्म आफ्नो शक्ति नहेरी गरिन्छ
 जुन कर्म गर्दा धेरै धनको व्यय गरिन्छ र जुन कर्म अज्ञानपूर्वक
 गरिन्छ त्यसलाई तामस कर्म भनिन्छ । हे राजा चोपस ! कर्मका
 साधक कर्ता पनि तीन प्रकारका हुन्छन् । तिनको विषयमा म
 बताउनेछु ॥१४-१७॥ हे राजन् ! जुन कर्ताले धैर्यपूर्वक
 उत्साहका साथ कर्म गर्दछ र जुन कर्ता सम्पत्तिले सम्पन्न
 हुन्छ, जुन कर्ताको मनमा सफलता वा असफलताका कारण
 कुनै विकार पैदा हुँदैन, जुन कर्ता अहङ्काररहित हुन्छ त्यस
 कर्तालाई सात्त्विक कर्ता भन्नुपर्दछ ॥१८॥ अपवित्र,
 लोभलालसाले युक्त हर्ष र शोकले सम्पन्न, हिंसाबाट प्राप्त
 हुने फलको कामना गर्ने कर्तालाई राजस कर्ता भनिन्छ ॥१९॥
 प्रमाद र अज्ञानको पुञ्ज अरुको वृत्ति व्यवस्था र सम्पत्ति
 हराण गर्ने, दुर्जन मल्लो र धेरै तर्क गर्ने कर्तालाई तामस कर्ता
 भनिन्छ ॥२०॥ सुख तीन प्रकारको हुन्छ र दुःख पनि तीन
 प्रकारको नै हुन्छ । म दुवैको विषयमा क्रमैले बताउनेछु तपाईं
 सुनुहोस् पहिले विषयमन्त्र लाग्ने तर पछि गएर दुःखको
 नशा गराउने उत्तम कर्म गरेका कर्ताहरूद्वारा चक्रेन्द्र गान्धे र
 प्राप्त गरेपछि आफ्नो बुद्धिको निर्मलताका कारण अमृतझै लाग्ने
 सुखलाई सात्त्विक सुख भनिन्छ ॥२१-२२॥ पहिलो विषयमोग्नि
 समथमा अमृतझै लाग्ने र अन्तमा विश्रामान प्रतीत हुने सुखलाई
 राजस सुख भनिन्छ । तन्त्रा, प्रमाद, आलस्यबाट पैदा हुने र
 आफूलाई सधैं मुह अवस्थामा राख्ने सुखलाई तामस सुख भनिन्छ ।
 संसारमा तीनगुणका भुक्त कोही पनि छैन ॥२३-२५॥ अकाररूप
 ब्रह्म ईश्वररूप ब्रह्म र जीवरूप ब्रह्म गरी ब्रह्म पनि तीन प्रकारको
 हुन्छ, हे राजन् ! त्यो ब्रह्म तीन लोकमा नै तीन रूपमा व्याप्त
 भएर रहेको छ ॥२६॥ स्वभावैले ब्रह्मण, अत्रिप, वैश्य र शूद्र

ब्रह्मक्षत्रियविट्शूद्रा स्वभावाद् भिन्नधर्मिणः ।
 तानि तेषां तु कर्माणि संक्षेपात् तेऽधुना वदे ॥२७॥
 अन्तर्बाह्येन्द्रियाणाञ्च वश्यत्वमार्जवं क्षमा ।
 नानानपांसि शौचञ्च द्विविधं ज्ञानभावनः ॥२८॥
 वेदशास्त्रपुराणानां स्मृतीनां ज्ञानमेव च ।
 अनुष्ठानं तदर्थानां कर्म ब्राह्मपुदाहृतम् ॥२९॥
 दार्ढ्यं शौर्यञ्च दाक्ष्यञ्च मुखे पृष्ठाप्रदर्शनम् ।
 शरण्यपासनं दानं धृतिस्तेजः स्वभावजम् ॥३०॥
 प्रभृता मनोवृत्तयः सुनीतिलोकपालनम्
 पञ्चकर्माधिकारत्वं क्षत्रकर्म समीरितम् ॥३१॥
 नानावन्मुक्रयो भूमे कर्षणं रक्षणं गधाम् ।
 त्रिधा कर्माधिकारित्वं वैश्यकर्म समीरितम् ॥३२॥
 दानं द्विजानां शुश्रूषा सर्वदा शिष्यसेवनम् ।
 एतादृशं नरव्याघ्र ! कर्म शौद्रमुदीरितम् ॥३३॥
 स्वस्वकर्मरता एते मध्यर्थाखिलकारिणः ।
 मत्प्रसादान् स्थिरं स्थानं यान्ति ते परमं नृप ॥३४॥
 इति ते कथितो राजन् ! प्रसादाद् योग उत्तमः ।
 आङ्गापाङ्गः सविस्तारो ज्ञादिसिद्धो मया प्रिय ॥३५॥
 युङ्क्ष्व योगं मयाख्यातं नाख्यातं कस्यचिन्नृप ।
 गोपयैनं ततः सिद्धिं परां यास्यस्यनुत्तमाम् ॥३६॥

वपहरू भिन्नभिन्न कर्मका अधिकारी मानिएका छन् । ती ती वर्णहरूका लागि निर्धारित कर्महरूको विषयमा म तपाईंलाई अहिले संक्षेपमा बताउँछु ॥२७॥ इन्द्रियहरूलाई बाहिरी विषय र भावनाप्रधान आभ्यन्तर विषयहरूमा आसक्त हुन नदिनु, ऋजुता अवलम्बन गर्नु, क्षमा धारण गर्नु, अनेक धर्म तपस्या गर्नु, अहम्तालाई सर्वत्र दर्शन गर्नु तथा आर्तैभिन्न पनि दर्शन गर्नु वेद, शास्त्र, पुराण र धर्मशास्त्रको ध्यान गर्नु वेद, पुराण, शास्त्र र धर्मशास्त्रहरूले बताएका कर्महरूको पालन गर्नु यी ब्राह्मणहरूका कर्म भनी निर्धारण गरिएका विषय हुन् ॥२८-२९॥ दृढता, शूरता, चतुरता, युद्धमा पितृद्वै नफर्काई वीरता प्रदर्शन गर्नु, शरणगतको रक्षा गर्नु, दान गर्नु धैर्यधारण गर्नु क्षत्रिय स्वभाव अनुसारको प्रताप धारण गर्नु, स्वामित्व वा ऐश्वर्य कायम गर्नु, विशाल मनको अधिपति हुनु उत्तम नीति कायम गर्नु, जनताको सर्वतोभावेन रक्षा गर्नु र भूतयज्ञ, पितृयज्ञ, देवयज्ञ ब्रह्मयज्ञ एवं मनुष्ययज्ञजस्ता पञ्चकर्महरूको साधिकार अनुष्ठान गर्नुजस्ता कर्म क्षत्रियका लागि निर्धारित छन् ॥३०-३१॥ अनेक धर्म वस्तुहरूको आयात गर्नु, खेती गर्नु गोपालन गर्नु र यी तीनै कर्मको अधिष्ठाता भई राष्ट्रमा अरुलाई सन्तुष्टिसतर्फ अभिप्रेरित गर्नुजस्ता वैश्यका कर्म भनी निर्धारित विषय हुन् ॥३२॥ हे राजन्! दान गर्नु, ब्राह्मण क्षत्रिय र वैश्यका लागि आवश्यक वस्तुहरूको निर्माण गरी सेवा पुग्नु, शिष्यको आराधना गर्नुजस्ता कर्म शूद्रवर्णका लागि विधान गरिएका छन् ॥३३॥ यी सबै वर्णहरू आ-आफ्नो धर्ममा निरत भई आफूले गरेका कर्म मलाई अर्पेर सबैको सेवा गरेका कारण मेरो कृपा प्राप्त गरी शाश्वत र परम साम्यमा प्राप्त हुन्छन् ॥३४॥ हे राजन्, यसरी मैले तपाईंलाई अनादि परम्पराबाट प्राप्त उत्तम योगशास्त्र साङ्गोपाङ्ग रूपमा विस्तारपूर्वक बताउँछु हे राजन्! मैले बताएको योगशास्त्रमा आफूलाई प्रवृत्त गराउनुहोस् । मैले यस योगको उद्देश आनन्द अघि कसैलाई पनि गरेको छैन । यो गोपनीय विद्या हो । तपाईंले पनि यसलाई गोप्य बनाएर धारण गर्नुहोस् यसबाट परम सिद्धि प्राप्त गर्नुहुनेछ ॥३५-३६॥

क उवाच

इति तस्य वचनं श्रुत्वा प्रसन्नस्य महात्मनः ।
 गणेशस्य वरेण्यः स चकार च यथोदितम् ॥३७॥
 त्यक्त्वा राज्यं कुटुम्बञ्च कान्तारं प्रययौ रथात् ।
 उपदिष्टं यथायोगमास्थाय मुक्तिमाप्तवान् ।
 इमं योगोत्तमं योगं शृणोति श्रद्धया तु यः ॥३८॥
 सोऽपि कैवल्यमाप्नोति यथा योगी तथैव सः ।
 य इमं श्रावयेद् योगं कृत्वाऽस्यार्थं सुबुद्धिमान् ॥३९॥
 यथा योगी तथा सोऽपि परं निर्वाणमुच्छति ।
 यो गीतां सम्यगभ्यस्य ज्ञात्वा च्छर्धं गुरोर्मुखाद् ॥४०॥
 कृत्वा पूजां गणेशस्य प्रत्यहं पठने तु यः ।
 एककालं द्विकालं वा त्रिकालं वापि यः पठेत् ॥४१॥
 बह्विभूतस्य तस्यापि दर्शनान्मुच्यते नरः ।
 न यज्ञैर्न व्रतैर्दानैर्नाग्निहोत्रैर्महाधनैः ॥४२॥
 न वेदैः सम्यगभ्यस्तैः सम्यग्ज्ञातैः सहाङ्गकैः ।
 पुराणश्रवणैर्नैव न शास्त्रैः साधुचिन्तनैः ॥४३॥
 प्राप्यते ब्रह्म परममनया प्राप्यते नरः ।
 ब्रह्मार्घ्यो मद्यपः स्तेनो गुरुतल्पगमोऽपि यः ॥४४॥
 चतुर्णां यस्तु संसर्गो महापातककारिणाम् ।
 स्त्रीहिंसा गोवधादीनां कर्तासे ये च पापिनः ॥४५॥
 ते सर्वे प्रतिमुच्यन्ते गीतामेतां पठन्ति चेत् ।
 यः पठेत् प्रयतो नित्यं स गणेशो न संशयः ॥४६॥
 चतुर्थ्यां यः पठेद् भक्त्या सोऽपि मोक्षाय कल्पते ।
 तजत् क्षेत्रं समासाद्य स्नात्वाऽभ्यर्च्य गजाननम् ॥४७॥
 सकृद् गीतां पठेद् भक्त्या ब्रह्मभूयाय कल्पते ।
 भाद्रे यासे सिते पक्षे चतुर्थ्यां भक्तिमान् नरः ॥४८॥

ब्रह्मार्चनले भञ्जुमद्यो - प्रसन्न हुनुभएका परमात्मा

श्रीगणेशका वचन सुनेर वरेण्यले यगवान्ले आज्ञा गर्नु भएअनुस्मर
 योगशास्त्र धारण गरी अनुष्ठान गरे त्यसप्रति तिनसे कुटुम्ब र
 राज्यसमेत परित्याग गरी नन जान तीव्र गतिमा प्रस्थान गरे ।
 उपदेश गरिएको योगशास्त्रलाई धारण र प्रयोग गरी मुक्तिपद
 पनि प्राप्त गरे । योगशास्त्रहरूमा उत्तम यस योगशास्त्रलाई
 जसले श्रद्धापूर्वक श्रवण गर्दछ त्यसले योगीले झैं कैवल्यमुक्ति
 प्राप्त गर्दछ । जुन बुद्धिमान् मानिसले यसको अध्ययन गरी
 भक्तहरूलाई अर्थ सुनाउँछ त्यसले पनि योगीले झैं कैवल्यमुक्ति
 प्राप्त गर्दछ । जसले यस गीताको राम्ररी अध्ययन गरी गुरुबाट
 अर्थबोध गरेर दिनदिनै अध्ययन गर्दछ, दिनदिनै श्रीगणेशको
 पूजा गरी श्रीगणेशगीताको पाठ गर्दछ अथवा जसले दिनदिनै
 एक पटक दुई पटक अथवा तीन पटकसम्म पाठ गर्दछ त्यो
 ब्रह्मरूप हुन्छ । यस्ता ब्रह्मरूप पुरुषको दर्शन गर्ने मानिस पनि
 संसारको बन्धनबाट मुक्त हुन्छन् । मानिसहरूले श्रीगणेशगीताको
 अध्ययनद्वारा जुन परब्रह्मको साक्षात्कार गर्दछन् त्यो ब्रह्मद्वारा
 प्राप्त हुँदैन; दानबाट प्राप्त हुँदैन; अग्निहोत्रबाट प्राप्त हुँदैन;
 असंख्य घनगण खर्च गरेर प्राप्त हुँदैन; वेद-वेदाङ्गको राम्रो
 अध्ययनबाट प्राप्त हुँदैन पुराणश्रवणबाट पनि प्राप्त हुँदैन र
 शास्त्रहरूको गम्भीर अनुश्लेषनबाट पनि प्राप्त हुँदैन ॥३७-४३॥
 श्रीगणेशगीताको राम्ररी अध्ययन गर्नाले ब्रह्महत्या गर्ने भदिरूपार
 गर्ने चोरो गर्ने, आफ्नो गुरुको पत्नीसँग व्यभिचार गर्ने र वक्त चार
 प्रकारका पापीहरूसँग बसउठ गर्ने समेत गरी यी पाँच प्रकारका
 महापातकीहरू विनश्वर साथै स्त्रोच्चतिको हत्या गर्ने र गोवध
 गर्ने पातकी पनि पापबाट मुक्त हुन्छन् ॥४४-४५॥ जसले
 दिनदिनै श्रीगणेशगीताको पाठ गर्दछ त्यो ब्रह्म नै हो । जसले
 संयमित र श्रान्त भई दिनदिनै श्रीगणेशगीताको पाठ गर्दछ त्यो
 श्रीगणेश नै हो यसमा कुनै सन्देह छैन ॥४६॥ जसले
 चतुर्थी तिथिमा भक्तिपूर्वक श्रीगणेश-गीताको पाठ गर्दछ, त्यो
 मानिस पनि मोक्षक्षममा प्राप्त हुन्छ । जुन श्रीगणेशभक्तले
 श्रीगणेशका विभिन्न तीर्थहरूमा गई स्नान र श्रीगणेशपूजा गरेर
 भक्तिपूर्वक एक पटकमात्र भए पनि श्रीगणेशगीताको पाठ गर्दछ

कृत्वा महीमयीं मूर्तिं गणेशस्य चतुर्भुजाम् ।
सवाहनं सायुधाञ्च समभ्यर्च्य यथाविधि ॥४९॥
यः शठेत् सप्तकृत्वस्तु गीतामेतां प्रयत्नतः ।
ददाति तस्य तुष्टोऽसौ गणेशो भोगभुक्तमम् ॥५०॥
पुत्रान् पीत्रान् धनं धान्यं यशुरत्नादिसम्पदः ।
विद्यार्थिनो भवेद् विद्या सुखार्थी सुखमाप्नुयात् ॥५१॥
कामानर्थ्योऽस्तभेत् कामी मुक्तिमन्ने प्रयाति ते ॥५२॥

भने त्यो पनि ब्रह्मस्वरूप बन्दछ । भाद्र मासको शुक्लपक्षको
चतुर्थी तिथिका दिन भक्तिमान् मानिसले भगवान् श्रीगणेशको
चतुर्बाहु, सवाहन सायुध, पार्थिव मूर्ति तयार गरी विधिपूर्वक
प्रतिष्ठा र पूजा गरेर सात पटकसम्म श्रीगणेशगीताको मनोयोगले
पाठ गर्दछ भने त्यसमाथि भगवान् श्रीगणेश प्रसन्न भई त्यसलाई
उत्तम भोग प्रदान गर्नुहुन्छ ॥४९-५०॥ उहाँले पुत्र, पीत्र अन्यान्य
पशु, रत्न आदि सम्पत्ति पनि प्रदान गर्नुहुन्छ । भक्त विद्यार्थी भए
त्यसले विद्या प्राप्त गर्दछ । सुखार्थी भए सुख प्राप्त गर्दछ
कामार्थी भए काम यदि भोग प्राप्त गर्दछ । अन्तमा ती सबै शरी
साधकहरूले मुक्ति प्राप्त गर्दछन् ॥५१-५२॥

ॐ

ॐ नत्सदिति श्रीगणेशगीतासूपनिषदर्थगर्भासु योगामृतार्थशास्त्रे श्रीमहादिश्रीभक्त्यहागाणेधरे महापुराण
क्रीडाखण्डे बालचरिते श्रीगजाननचरणसंवादे गुणत्रयकृतियोगो नामकादशोऽध्यायः ॥

ॐ

ॐ इति श्रीगणेशपुराणे क्रीडाखण्डे गुणत्रयकृतियोगो नाम अष्टचत्वारिंशदधिकशततमोऽध्यायः ॐ

महोशिवमणि पाताश्री दिव्यलक्ष्मी र कज्जनमुकुटमणि पिताश्री चण्डमणि उकालाका सुपुत्र पास्ता फोरकनी विद्यापी प्रा का टेर्जासाधक
उकालडाता परमकरुणामयी भगवती त्रिशक्तिको कर्जस्वल अक्षिरेरणा र संशोध अस्तीर्वाहचष्ट नेपाली भाषामा अनुदित
श्रीगणेशपुराण क्रीडाखण्डको श्रीगणेशगीताअन्तर्गत गुणत्रयकृति योग' शीर्षकावित
एक सय अठ्चत्तीसो अध्याय पूर्ण भयो ॥१४८॥

ॐ

ऊनपञ्चाशदुत्तरशततमोऽध्यायः

{ १४९ अध्याय }

क उवाच

एवं पूजां संप्रगृह्य तत्रैव न्यवसद् विभुः ।
भक्तानां पूरयन् कामान् मदने राजपूजिते ॥१॥

मुनिरुवाच

विनायकस्य माहात्म्ये कथा भिन्ना निरूपिताः ।
अखनीर्य वरेण्यस्य गृहे विघ्नासुरो हतः ॥२॥
गजानसुमुखप्राप्तिर्वर्णिता चतुरानन !
अत्रैव पार्वतीगर्भादाविर्भावो निरूपितः ॥३॥
गजाननतया देव ! संशयोऽतो यमाभवत् ।
त्वदन्वः संशयच्छेत्ता नास्त्येव भुवनत्रये ॥४॥

क उवाच

न कार्यः संशयो व्यास ! नानाशक्तियुते विभी ।
निजेच्छावशतोऽनेकरूपकः कल्पभेदतः ॥५॥
शम्भुवक्त्राच्च क्रोधाच्च प्रादुर्भूतो गजाननः ।
गौर्याश्च तेजसो जात उदराच्च क्वचिन्मुने ॥६॥
क्वचिद् गौरीमलाच्चापि द्विमुखो द्विकरः क्वचित् ।
क्वचित् पञ्चमुखः क्वापि षण्मुखो दशबाहुकः ॥७॥
क्वचिद् द्वादशहस्तश्च सहस्रभुजमण्डितः ।
आगमेषु समस्तेषु नानाध्यानानि सन्ति हि ॥८॥
न चात्र संशयः कार्यो विस्मयो वा मुने । प्रभौ
शिवाद् भक्ता च विष्णुश्च लैङ्गे जातौ निरूपितौ ॥९॥

ब्रह्माजीले भन्नुभयो - हे व्यास , यमरी वरेण्यको राजभवनमा रहनुभएका प्रभु श्रीगणेश वरेण्यलाई योगशास्त्रको उपदेश गरेपछि राजपूजित भई त्यहीं राजभवनमा भक्तहरूद्वारा गरिएको पूजा ग्रहण गर्दै र तिनको कामनाहरू पनिपूर्ण तुल्याउँदै निवास गर्नुभयो ॥१॥

व्यासले भन्नुभयो - हे विघ्नहर्ता । हजुरले विनायक भगवान्को माहात्म्य संज्ञाउन अनेक कथा सुनाउनुभयो । भगवान् विनायकले वरेण्यको घरमा अवतर्ण भई विघ्नसुरको हत्या गर्नुभयो र भगवान् श्रीगणेशले गजमुखको हत्या गरी गजमुख धारण गरेकै कथा पनि सुनाउनु भयो । फेरि वरेण्यको घरमा जानुभन्दा पहिले भगवान् श्रीगणेश पर्वतको गर्भबाट गजाननका रूपमा अवतरित हुनुभएको कथा पनि हजुरले नै सुनाउनुभयो । श्रीगणेश पार्वतीका छोरा हुन् कि वरेण्यका ? भलाई ठूलो संशय भयो स्वर्ग, पन्थ र शतालयमा हजुरभन्दा अर्को संशयछेदन गर्ने विद्वान् छैन । तसर्थ मेरो संशयछेदन गर्नुहोस् ॥२-४॥

ब्रह्माजीले भन्नुभयो- हे व्यास सर्वशक्तिसम्पन्न अन्तर्धामी भगवान् श्रीगणेशका विषयमा तिमिले संशय नगर । उहाँले आफ्नो इच्छाले जतिबेला पनि र जहाँ पनि आफूलाई अनेक रूपमा प्रकट गराउन सक्नुहुन्छ कल्पभेटले धेरै कथारूपमा फरक-फरक घटनाहरू देखाइएको हुन्छन् ॥५॥ कहीं भगवान् गजाननलाई रिसाउनु भएका भगवान् शङ्करको मुखबाट पैदा हुनुभएको मनो वर्णन गरिएको छ, कहीं गौरीको तेजस्वाट प्रकट हुनुभएको कुरा लेखिएको छ, कहीं गौरीकै गर्भमा व्यास गरेर पैदा हुनुभएको भनिएको छ र कहीं गौरीको पक्सकट भगवान्को अवतरण भएको कुरा बताइएको छ ॥६॥ कहीं उहाँलाई दुई मुख र दुई हात धारण गर्नुहुने भनिएको छ कहीं उहाँलाई छ मुख र १२ हात धारण गर्ने देवताका रूपमा वर्णन गरिएको छ कहीं हजारौं मुख र हजारौं हात धारण गरी अवतरित हुनुभएको कुरा बताइएको छ । यी सबै कुराका सोच्नका रूपमा निगम र आगम रहेका छन् ॥७-८॥ हे व्यास सबैसर्वसम्पन्न श्रीगणेश प्रभुका विषयमा तिमिले संदेह र विस्मय पनि नगर । लिङ्गपुराणमा शिवजीबाट रुद्रा र विष्णु उत्पन्न

स्कान्ते विधातुर्नेत्राच्च शिवोत्पत्तिर्निरूपिता ।
विष्णुः शिवं ध्यायति च शिवोऽपि विष्णुमेव च ॥१०॥
पञ्चाश्वरं ममन्त्रं च तारकं वदति प्रभुः ।
शतकोटिमितं रामचरितं च त्रिधाकृतम् ॥११॥
धर्त्यलोके तारकं स स्थापयामास शङ्करः ।
क्वचिच्छिवात् सृष्टिरुक्ता ब्रह्मणश्च क्वचिद्धौ ॥१२॥
भगवत्याः क्वचित् प्रोक्ता क्वचिन् सूर्याद् गजाननात् ।
क्वचिच्च ब्रह्मण प्रोक्ता सर्वं तच्छास्त्रसम्मतम् ॥१३॥
मशय कुरुते यस्तु स याति नरकं ध्रुवम् ।

क उवाच

एवं त्रेतायुगकथा प्रोक्ता सर्वा मुने तव ॥१४॥
इदानीमभिधास्यामि कथां कलियुगाश्रिताम् ।
कलिप्रान्ते मुने । लोका भ्रष्टाचारास्तथानृणाः ॥१५॥
ब्राह्मणा वेदरहिता स्नानसन्ध्याविवर्जिता ।
यजनं याजनं दानं न करिष्यन्ति कर्हिचित् ॥१६॥
प्रतिग्रहं च दुष्टानां करिष्यन्ति सुदुर्लभम् ।
परापवादं तन्निन्दां परस्त्रीधर्षणं तथा ॥१७॥
करिष्यन्ति जनाः सर्वे विधिलोपञ्च सर्वशः
विश्वासघातं सर्वत्र कुर्वन्ति च जना ध्रुवम् ॥१८॥
विधिलोपे च शपथं करिष्यन्ति धरातले ।
न करिष्यन्ति मेघाञ्च वृष्टिं क्वापि मुनीश्वर ॥१९॥
महानदीतीरदेशे करिष्यन्ति कथं जनाः ।
यो बली मोष्यबलिनो हरिष्यति धनं बलान् ॥२०॥
हरिष्यतस्तनो ह्येव त्रयस्ताप्या बलात् पुनः ।
शूद्रा वेदं पठिष्यन्ति ब्राह्मणाः शूद्रकर्मिणः ॥२१॥

मएको वर्णन गरिएको छ । स्कन्दपुराणमा शिवजीको आँखाबाट ब्रह्माजीको उत्पत्तिको साथै शिवजीले विष्णुको ध्यान गरेको प्रसङ्ग रहेको छ । शिवजीले पाँच अक्षर भएको तारकामन्त्र सुनाउने कुरा पनि त्यहाँ लेखिएको छ । एक सय करोड प्रहमा लेखिएको रामायणलाई तीन भागमा विभाजित गरेर तीन लोकमा प्रचार गरिएको कुरा पनि त्यहाँ रहेको छ । पुराणहरूको अनेक प्रसङ्गमा शिवजीबाट सृष्टि गरिएको बताइएको छ भने कहिले ब्रह्माजीबाट सृष्टि हुने कुरा लेखिएको छ । कहिले नारायणबाट सृष्टि गरिएको वर्णन पनि छ । कहिले भगवतीबाट सृष्टि गरिएको बयान छ भने कहिले श्रीगणेशबाट सृष्टि भएको वर्णन पनि छ । कहिले सूर्यलाई सृष्टिकर्ताको रूपमा देखाइएको छ । कहिले ब्रह्माजीबाट नै सृष्टि आदि सबै कुरा हुने खुलाइएको छ । यो भिन्न भिन्न तथ्य हुन् तापनि शास्त्रद्वारा अनुमोदित छन् । जसले सन्देह गर्दछ त्यो निश्चित रूपमा नरकमा पर्दछ ।

ब्रह्माजीले भन्नुभयो । हे व्यास ! यसरी मैले तपाईंलाई त्रेतायुगका सबै कथा सुनाउँ ॥१२-१४॥ अब म कलियुगसँग सम्बद्ध कथा बताउनेछु । हे मुनि , कलियुगमा मानिसहरू असत्यवादी र भ्रष्टाचारी हुनेछन् । १५॥ ब्राह्मणहरू वेदहीन र स्नान, सन्ध्या आदि कर्मरहित हुनेछन् । निजले कहिल्यै पनि शास्त्रसम्मत यज्ञ गर्ने गराउने एवं दान दिने र दान लिने काम गर्ने छैनन् । १६॥ तिनले दुष्ट एवं भ्रष्टाचारीहरूका हातबाट दुर्लभ दान लिन पनि सक्ने मात्रै छैनन् । कलियुगमा सबै मानिसले अरुलाई आरोप लगाउने अरुको निन्दा गर्ने र परस्त्रीको धर्म लुट्ने काम पनि गर्नेछन् । १७॥ जहाँसुकै शास्त्रको विधिविधानको लोप देखिनेछ । निश्चित रूपमा मानिसहरूले आफ्नो स्वार्थका लागि इमानजमान बिसेर विश्वासघात गर्ने काम पनि गर्नेछन् । १८॥ पृथिवीमा शास्त्रको विधिलोप गराउन शपथ खानेछन् । हे व्यास । मानिसहरूले गरेका यस्तै अनेक धर्म पापका कारण बाढसले पानी बगाउँने छैनन् र मानिसहरूले ठूला-ठूला नदीका तीरमा गई खेती गर्न थाल्नेछन् । जुन मानिस बलवान् छ त्यसले निर्बल मानिसका धन सम्पत्ति बलजफती लुट्नेछ । १९-२०॥ लुटेका धन-सम्पत्तिहरू पनि अरु लुटेरा-हरूलाई धपाएर बलिया दुई जना लुटेराले मात्र हस्तगत गर्नेछन् । (पछि ती दुई बलिया लुटेरालाई जित्नसक्ने तीन जना लुटेराहरूले त्यस सम्पत्तिको भोग गर्नेछन् । शूद्रले वेदाध्ययन गर्नेछन् र

क्षत्रिया वैश्यकर्माणो वैश्याश्च शूद्रकर्मिणः ।
 प्रतिग्रहं करिष्यन्ति चाण्डालस्य द्विजास्तथः ॥२२॥
 दक्षिणाश्च भविष्यन्ति हाहाभूता विचेतसः ।
 यदिष्यन्ति च न मया गृहीतं धनमण्वपि ॥२३॥
 गृहीत्वापि च कृत्याय वाचिन्तारो धनं प्रयत्नः ।
 उत्कोच्यञ्च गृहीत्वैव सृथा साक्ष्यं ब्रुवन्ति च ॥२४॥
 सतां मित्रां करिष्यन्ति मैत्रीं चासदभिरेव च ।
 सृथा भांसस्य भक्ष्यञ्च करिष्यन्ति द्विजास्तथः ॥२५॥
 उच्छेदः सञ्जनानां स्यादितरेषां च वैभवम् ।
 हित्वा देवान् भविष्यन्ति जनाः सर्वे तथैन्द्रियाः ॥२६॥
 भूतप्रेतपिशाचानां भजने सक्तमानसाः ।
 वेषात्राणां विधानं कृत्वा भक्षयिष्यन्ति वाङ्मवाः ॥२७॥
 केचिच्च क्षत्रिया भिक्षां करिष्यन्त्यकुलोचिताम् ।
 ब्रह्मनि नियमोऽपि नाचरिष्यन्ति कर्हिचित् ॥२८॥
 वर्णसङ्करकारीणि कर्ता कर्माणि भुजानः ।
 पतिव्रता भ्रष्टव्रता भविष्यन्ति कलौ युगे ॥२९॥
 म्लेच्छप्रायाः सर्वलोकां यत्प्रव्यापहारिणः ।
 निर्दया कुपथासक्ताः सर्वदा सत्यवर्जिताः ॥३०॥
 धरित्री सस्यहीना च रसहीना परीरुता ।
 पञ्चमे वाऽथ षष्ठे वा वर्षे कन्या प्रसूयते ॥३१॥
 षोडशाब्दपरं चायुर्भविष्यति तदा युगे ।
 तीर्थानि भुजङ्गनाणि देवतायतनानि च ॥३२॥
 एवं पापे प्रवृद्धे तु धर्मो विश्वार्थमात्रकः ।
 भविष्यन्ति तदा देवा उपवासापराधनाः ॥३३॥

ब्राह्मणहरूले शूद्रका व्यवसाय र घन्दा अँगालेर जीविका
 चलाउनेछन् २२ । क्षत्रियले वैश्यका काम गर्नेछन् र वैश्यले
 शूद्रका काम गर्नेछन् ब्राह्मणहरूले चाण्डालहरूका घरमा गएर
 कर्मकाण्ड गरि दान लिने काम गर्नेछन् ॥२२॥ बरीबहरू हाहाकम
 गर्दै शिक्षादीक्षाविहीन मुढ भएर रहनेछन् । सधैं दुःखी र सधैं
 उपेक्षित ती गरीबले अरुको धन लिएर पनि भैले कति पनि धन
 लिएको छैन भनेर दाँदने छन् केही काम गर्न फ्याँ भने अरुसँग
 धन लिएर मात्र गर्नेछन् धेरै मानिसहरूले आफ्नो व्यवहार
 चलाउन घूसको सैनदर गर्नेछन् पैसाका लागि मुद्दामामिलामा
 झुठ्ठा साक्षी बनेर आत्मा बेच्नेछन् ॥२३-२४॥ धेरैजसो
 मानिसहरूले सञ्जनको निन्दा गरी दुर्जनसँग मित्रता कायम
 गर्नेछन् । ब्राह्मण, क्षत्रिय र वैश्यले यज्ञबाहेकका अवसरमा
 स्वादका लागि जीवहत्या गरी मासु खानेछन् ॥२५॥ सञ्जनहरू
 क्रमशः दण्ड हुँदै अनेछन् र तिनको अठिवास हुनेछ दुर्जनहरूले
 प्रचुर ऐश्वर्य अर्जित गर्नेछन् । मानिसहरू देवताहरूको पूजाआजा
 छाडेर इन्द्रियको तृप्तिमा पात्र ध्यान दिनेछन् ॥२६॥ धेरैजसो
 मानिसहरूले विभिन्न थाकल गरी भूत, प्रेत र पिशाचको आराधनामा
 मन लगाउनेछन् ब्राह्मणहरूले ब्राह्मणको आचार-विचार परित्याग
 गरी अनेक वरि वेष बनाएर जे मनपरी खानेछन् र जे मनपरी
 गर्नेछन् ॥२७॥ केही क्षत्रियहरूले कुलको मर्यादाविपरीत वृत्ति
 अँगालेर जीवन निर्वाह गर्नेछन् तिनले कहिले पनि व्रत र नियमको
 परिपालन गर्ने छैनन् ॥२८॥ पृथिवीमा छुट्टा यौनसम्बन्ध
 राख्ने मानिसहरूले वर्णसङ्करमात्र जन्माउनेछन् । कलियुगमा
 आफुलाई पतिव्रता भन्न चाहने नारीहरू पनि भ्रष्ट हुनेछन् ॥२९॥
 सबै मानिस म्लेच्छसम्मान हुनेछन् । तिनले परधनको अपहरण
 गर्नेछन् । ती निर्दय र कुमार्गगामी मानिसहरू सत्यको आचरणबाट
 रहित हुनेछन् ॥३०॥ पृथिवी अन्नहीन हुनेछिन् । वृक्ष र सविहीन
 हुनेछन् । पाँच अथवा छ वर्षको कन्याले गर्भधारण गर्नेछिन् । कलिको
 मध्य र उत्तरार्धमा मानिसको परम आयु ९६ वर्षको हुनेछ तीर्थ
 र देवमन्दिरका तत्त्वहरू गुप्त भएर रहनेछन् ॥३१॥ ३२॥ यसरी
 पापवृद्धि भएपछि संसारमा धर्मको नाममात्र शेष रहनेछ त्यस
 बेला खाडा, स्वधा र वषट्कारका क्रिया नजान्ने मानिसहरूको

स्वधास्याहावषट्कारैर्वर्जिता भयविह्वला ।
 यास्यन्ति शरणं देवं गजाननमनामयम् ॥३४॥
 स्तुतिं नानाविधां तस्य करिष्यन्ति ननि बहु
 प्रार्थयिष्यन्ति देवेशं सर्वविघ्नविनाशनम् ॥३५॥
 एवं सर्वं विचार्याऽसावाविर्भावं करिष्यति ।
 गजाननः शूर्पकर्णो धूम्रवर्णोऽपि नामतः ॥३६॥
 नीलपञ्चं समारुह्य खड्गहस्तो रुषा ज्वलन् ।
 कल्पयिष्यति सेनां स नानारूपां निजेच्छया ३७॥
 शस्त्राणि च महास्त्राणि कल्पयिष्यन्त्ययत्नतः ।
 वधिष्यति महाम्लेच्छान् सेनया स्वेन तेजसा ॥३८॥
 म्लेच्छभूतौस्तथा लोकान् वधिष्यति तदाऽखिलान् ।
 तानान् कन्दरदेशेषु ब्राह्मणान् वन्यभक्षिणः ॥३९॥
 समानाख्यं प्रपूज्यैतान् भूमिं दास्यति देवराट् ।
 सत्कर्मकारिणः सर्वान् विधास्यति च सज्जनान् ॥४०॥
 तदा धर्मयुगे विश्वं भविष्यति कृते युगे ।
 एवं कृत्वा धूम्रवर्णस्ततोऽन्तर्द्धानमेष्यति ॥४१॥
 एवं चतुर्युगे व्यास ! विघ्नेशस्य महात्मनः ।
 कथितानि च नामाणि रूपाणि च तवानघ ॥४२॥
 कर्माण्यद्भुतरूपाणि तस्य चोक्तानि सर्वशः ।
 येषां श्रवणमात्रेण मुच्यन्ते सर्वजन्तवः ॥४३॥
 अन्यान्यस्यापि रूपाणि न वक्तुं शक्तिरस्ति मे ।
 यत्र वेदाश्च चत्वारो विकुण्ठास्तत्र का कथा ॥४४॥
 मम वा मद्विधस्यापि महिम्नस्तस्य वर्णने ।
 अनुष्ठानाय गच्छ त्वं व्यवसायं करोम्यहम् ॥४५॥

बहुल्यका कारण निराश भएका देवताहरू भयभीत भई भोकै बस्नेछन् । त्यसपछि अगह पौडा पाएका देवताहरू भगवान् श्रीगणेशको शरणमा जानेछन् ॥३३-३४॥ त्यहाँ गई तिनले अनेक थरि स्तुति गरी वन्दना गर्नेछन् । सबै प्रकारका विघ्नहरूको विनाश गर्ने भगवान् श्रीगणेशको आर्तभावले पुकार गर्नेछन् ३५॥ कलिका दाषलाई जानुहुने भगवान् श्रीगणेशले देवताको प्रार्थनालाई चिन्तन गरी आफूलाई प्रकट गराउनुहुनेछ । हात्तीको जस्तो मुखमण्डलले सुहाउनुभएका, नाङ्गलोई फैलिएका कान धारण गर्नुहुने धूँवाको जस्तो वर्ण धारण गर्नुहुने र धूम्रवर्णका नामबाट प्रसिद्ध श्रीगणेशका हातमा तलवार रहनेछ । उहाँ हातमा तलवार लिई नीलो वर्णको घोडामा सवार भई अनेक थरि सेना पैदा गरेर तिनका बीचमा सुहाउनुहुनेछ । उहाँ इच्छानुसार आफूले पैदा गरेका सेनाहरूका साथ युद्धका लागि तयार हुनुहुँदा उहाँकै शक्तिबाट शत्रु र महाअस्त्र पैदा हुनेछन् । यसरी युद्धका सम्पूर्ण आवश्यक अङ्गहरू परिपूर्ण भएपछि उहाँले आफ्नो तेज र सेनाद्वारा म्लेच्छहरूको वध गर्नुहुनेछ । त्यसैगरी म्लेच्छको जस्तो आचरण गर्ने दुर्जनहरूको पनि वध गर्नुहुनेछ । त्यस बेला श्रीगणेश भगवान्ले पर्वतका गुफामा गई लुकेका र वनका कन्दमूल खाएर शरीर धारण गरिरहेका ब्राह्मणहरूलाई फर्काएर ल्याई स-सम्मान भूमिदान गर्नुहुनेछ । त्यसपछि उहाँले सबै सज्जनलाई सत्कर्ममा प्रवृत्त गराउनुहुनेछ ॥३६-४०॥ त्यस बेला संसारमा सत्ययुगको आरम्भ हुनेछ । सत्ययुगको आरम्भ भएपछि संसार धर्म र त्यसको प्रकाशबाट प्रकाशित हुनेछ । पृथिवीमा सत्यको स्थापना गर्नुभएपछि भगवान् श्रीगणेश अन्तर्धान हुनुहुनेछ ॥४१॥ हे व्यास, मैले तिमीलाई भगवान् श्रीगणेशका चारै युगका स्वरूप र नाम पनि बताएँ साथै उहाँका अद्भुत महिमाको पनि वर्णन गरे । जुन कर्मको श्रवणमात्रले सबै प्राणी मुक्त हुन्छन् ॥४२-४३॥ भगवान् श्रीगणेशका अनन्त रूप र लीलालाई बलक्य मेरो शक्ति छैन । जुन श्रीगणेशको महिमा बताउने सम्बन्धमा चारै प्रकारका वेद कुण्ठित हुन्छन् त्यस्ता भगवान्का गुणकर्मको महिमा वर्णन गर्न म र मजस्ता मानिसहरूको के सामर्थ्य हुन्छ ? हे व्यास । तिमी अब भगवान् श्रीगणेशको आराधना गर्न जाऊ र म पनि आफ्नो कर्तव्यवर्क लाग्दछु ॥४४-४५॥

भृगुरुवाचं

एवं श्रुत्वा सोमकान्त ! व्यासो ब्रह्ममुखान् कथाम् ।
अतिप्रीतमनाः प्राह सर्वपापप्रणाशिनीम् ॥४६॥

मुनिरुवाच

न तृप्तिमधिगच्छामि श्रुत्वाख्यानं महाद्भुतम् ।
धन्योऽस्म्यनुगृहीतोऽस्मि यत्त्वया सर्वसंशयाः ॥४७॥
दूरीकृताः कथासङ्गाद् गणेशचरिताश्रयात् ।
अमृतस्यैव मे तृप्तिः श्रुत्वा श्रुत्वा न जायते ॥४८॥
अस्य श्रवणमात्रेण जन्मजन्मान्तरार्जितम् ।
वृजिनं नाशमायानि सर्वे कामा भवन्ति च ॥४९॥
पूर्वपुण्यबलादस्य श्रवणं जायते नृणाम् ।
न श्राव्यं दुर्जनायेह पुराणं सर्वसिद्धिदम् ॥५०॥
एवमुक्त्वा नमस्कृत्य परिक्रम्य स्वयम्भुवम् ।
गृहीत्वाज्ञा ययौ व्यासस्तपसे वनमुत्तमम् ॥५१॥
यत्र कन्दफलान्यासश्रुतमनि जलानि च ।
न चाधुः प्रवृत्तो यत्र चातपो नाग्निरेव च ॥५२॥
उपविष्ट्वैकनिष्ठश्च ज्यज्ञैकाक्षरं मनुम् ।
व्यतीयुर्द्वादशाब्दानि मुनेस्तस्य तपस्थितः ।
ततः प्रादुरभूतस्य पुरतस्तु गजाननः ॥५३॥

भृगुले धनुषयो - हे सोमकान्त राजा । व्यासले

यसरी ब्रह्माजीबाट श्रीगणेशका कथा सुनुभयो र अन्यन्त प्रसन्न
भएर ब्रह्माजीलाई निवेदन गर्नुभयो ॥४६॥

व्यासले भनुभयो- हे ब्रह्माजी ! अद्भुत श्रीगणेशको

उपाख्यान सुनेर म तृप्त भएको छैन । म धन्य र अनुगृहीत छु ।
किनकि हजुरले श्रीगणेशका पावन चरित्रसँग सम्बद्ध कथाको
आश्रय लिएर मेरा सबै सन्देह हटाईदिनुभएको छ ॥४७॥ जति
कथा सुने पनि अमृतपान गर्दा तृप्त नभई फेरि पिउन मन लागेहँ
भलाई पनि पटक-पटक कथा सुने उत्कण्ठा भइरहेको छ । यस
कथाको श्रवणमत्रले जन्म-जन्मका पाप नष्ट हुन्छन् र सबै कामना
परिपूर्ण हुन्छन् ॥४८-४९॥ पूर्वजहरूको यो कथा पुण्यको कारण
श्रवण गर्न पाइन्छ । यो सिद्धि दिने श्रीगणेशपुराणलाई जो कोहीसमक्ष
सुनाउन हुँदैन । यसरी भावनिवेदन गरी ब्रह्माजीको वन्दना र
प्रदक्षिणासमेत गरेर आज्ञा लिई व्यास तपस्या गर्न वनतर्फ
गए । व्यास त्यस वनमा गए जहाँ उत्तम फलफूल, कन्दमूल र
जल सुलभ थिए, मन्दघाथुको सञ्चार थियो, सूर्य समशीतोष्ण
थिए र अग्निको पनि मन्दतापले सम्यक् थिए । अद्वैतमूर्ति
गजाननरूप परब्रह्ममा निछा राखी एकान्तमा मन्त्र जपदै तप
गरिरहेका व्यासका १२ वर्ष बिते । त्यसपछि तिनका सामु
भगवान् श्रीगणेश प्रकट हुनुभयो ॥५०-५३॥

===== ३० =====

ॐ इति श्रीगणेशपुराणे श्रीकारण्डके कलिवोषनिरूपण-मुनिविसर्जनं नामैकोनपञ्चाशदुत्तरशततमोऽध्यायः ॐ

प्र. ३३। नेपालीभाषा उक्तलेद्वारा नेपाली भाषामा अनुवाद श्रीगणेशपुराण श्रीकारण्डके कलिवोष निरूपण, मुनि विसर्जन र
भावी धूरकेतु अवतारको संसन' शीर्षकान्वित एक तथ्य उपन्यासी अध्याय पूर्ण भएको । १४९॥

===== ३० =====

पञ्चाशदुत्तरशततमोऽध्यायः { १५० अध्याय }

सोमकान्त उवाच

कथं प्रादुरभूद् देव-पुरस्तस्य महात्मनः ।

भृगो ! तत् सर्वमाख्याहि श्रुत्वा पापक्षयो यतः ॥१॥

भृगुरुवाच

यथा तत्पुरतः प्रादुरसीद् देवी गजाननः ।

नत्सर्वं कथयिष्येऽहं सादरं शृणु भूमिप ॥२॥

रक्तमाल्याम्बरधरो रक्तगन्धानुलेपनः ।

गजाननोऽब्जवदन विन्दुराकणमस्तकः । ३॥

अनेकसूर्यसंकाशो दिव्यकुण्डलमण्डितः ।

भङ्गदे मुकुटं बिभ्रत् कङ्कणे शेषमेव च ॥४॥

मूर्तिरिदं निरीक्ष्यैनं निर्मील्य नयने पुनः ।

त्रकम्पे भयसंत्रस्त स्मृत्वा मन्त्रं मुमूर्च्छ च ॥५॥

ननोऽब्रवीन्नागमुखो मा भैस्त्वं मुनिसत्तम !

य ध्यायसि दिवारग्रीं सोऽहं त्वां समुपागतः ॥६॥

ब्रह्मादीनामगम्यो यो वरं दातुं पुनः ! तव ।

भृगुरुवाच

श्रुत्वेत्थं मधुरां वाणीं महर्षं मुनिपुङ्गवः ॥७॥

मूर्त्तानं न्यस्य तत्पादे धन्योऽहं पितरौ तपः ।

धन्योऽहं धरणी वृक्ष पुनः पुनरवीवदन् ॥८॥

सोमकान्तले भने - हे भृगु महर्षि ! तौ महात्मा वेदव्यासका साम् भगवान् गजानन कसरी प्रकट हुनुभयो ? मलाई बतारनुहोस् । भगवान् गजाननको प्रादुर्भावको कथा सुनेर अत्रस्थ पनि पापको नाश हुनेछ ॥१॥

भृगुले भन्नुभयो - हे राजा ! तपाईंले आदरपूर्वक सुनुहोस् म तपाईंलाई कसरी भगवान् श्रीगणेश व्यासका साम् प्रकट हुनुभयो? ती सबै कुरा बताउनेछु ॥२॥ जुन बेला भगवान् प्रकट हुनुभयो त्यस बेला उहाँले रानो वर्णको माला आरण गर्नुभएको थियो रानै कल्ल रङ्गाउनुभएको थियो । शरीरका अङ्ग-प्रत्यङ्गमा रानो चन्दनको लेपन गर्नुभएको थियो उहाँ हात्तैजस्तो अत्यन्त आकर्षक मुखमण्डलले सुहाउनुभएको थियो उहाँका आँखा कमलजस्ता रङ्गा देखिन्थे मस्तक सिन्दूरभै रानो थियो । ३॥ असंख्य सूर्यको झैं दिव्य प्रभाले प्रकाशित हुनुहुन्थ्यो, उहाँका कानमा सुन्दर कुण्डल झुपिडाहेका थिए । दुई भुजामा केयूर टल्लिकरका थिए मस्तकमा मुकुट थियो र हातमा शेषनाग बल्ला बनेर बेरिएका थिए हे राजन् त्यस बेला वेदव्यासले भगवान् श्रीगणेशको वस्तो ज्योतिर्मय दिव्य र भव्य रूप हेर्न सकेनन् र आँखा चिम्लिए । उनी भयले धर्धर कौञ्ज थाले र भगवान्को मन्त्र सङ्गी सङ्गी जपन थाले निनलाई के गर्ह के गर्ह भयो र मूर्च्छामा परेजस्ता देखिए । व्यासको यस्तो अवस्था देखेर भगवान् श्रीगणेशले भन्नुभयो - हे व्यास नडरानुहोस् । तपाईंले रतदिन जसको ध्यान गरिरहनु भएको थियो त्यो तपाईंको छयेव पुरुष गजानन श्रीगणेश म तपाईंलाई दर्शन दिन आएको छु ॥४-६॥ ब्रह्मा आदि देवताहरूका लागि पनि म अगम्य छु तर तपाईंको तपस्याबाट प्रसन्न भई वर दिन यहाँ प्रकट भएको छु ।

भृगुले भन्नुभयो - भगवान् गजाननको मधुर वाणी सुनेर उत्तम ऋषि वेदव्यास माहँ प्रसन्न हुनुभयो र गजाननका चरणमा शिर राखेर विन्ती गर्नुभयो - हे प्रभु! म धन्य भएँ, मेरा माता-पिता धन्य हुनुभयो मेरो तपस्या धन्य भयो, म फेरि पनि धन्य भएँ, पृथिवी धन्य भइन्, तपोवनका धी वृक्ष र

यतो दृष्ट सर्वरूपो गुणातीतोऽखिलाश्रय ।
चिदानन्दधनोऽनन्तोऽखिलकारणकारणम् ॥१०॥

एवं स्तुत्वा प्रार्थयन् स वरदं तं गजाननम्

भुगुरुवाच

निरस्य भ्रान्तिं सर्वां ये यच्छ भक्तिं दृढां त्वयि ॥१०॥

अष्टादशपुराणानां यथा स्यां करणे क्षमः ।

तवापि स्तवने शक्तिं स्याद् यथा तत्कुरुष्व भो ॥११॥

हृदये वस वेवेश ! प्रसन्नश्चेन्ममानघ ।

गजानन उवाच

त्वया यत्प्रार्थितं वत्स ! सर्वमद्य भविष्यति ॥१२॥

सर्वमान्यो व्यासनामा सर्वपावनपावनः ।

अपरोक्षज्ञानवींशु भविष्यसि गुरोर्गुरुः ॥१३॥

नारायणपरः ख्यात्या गुणी कीर्त्या श्रियापि च ।

अष्टादशपुराणानां कर्ता त्वं हि भविष्यसि ॥१४॥

तथैवोपपुराणानां तावता न मुनीश्वर ।

त्वया पूर्वं दम्भबलान्न कृतं मम पूजनम् ॥१५॥

स्मरणं वा तत् स्तम्भो जानो वाणया महादभुत ।

धातुर्मुखाच्छ्रुतो यस्यान्यहिमा तेन मेऽनघ ॥१६॥

विलीनं सर्वमधुना प्रविशामि तवोदरम् ।

भृगुरुवाच

एवमुक्त्वा प्राविशान् स तन्मुनेरुदरं विभु ॥१७॥

प्रकाशमतुलं लेभे सूर्यकोटिसमं मुनिः ।

दीपयामास ककुभस्ततो मूर्तिं विधाय सः ॥१८॥

गजाननस्य महती प्रासादेऽस्थापयच्च सः ।

पूजयामास विविधैरुपचारैः पृथक् पृथक् ॥१९॥

लहरा पनि धन्य भए , किनकि मैले विश्वरूप गुणातीत
सच्चिदानन्दधन र सकल कारणका पनि कारण भगवान्
गजाननको दर्शन पाएँ ॥१०-१॥ यसरी स्तुति गरेर वेदव्यासले
वरदायक श्रीगणेशको प्रार्थना गर्नुभयो।

व्यासले भन्नुभयो - हे भगवान् : मेरा सबै प्रकारका
भ्रान्ति हटाई भलाई हजुरको अचल भक्ति दिनुहोस् । म अठार
पुराणको रचना गर्न समर्थ कसरी हुन्छु ? हजुरको स्तुति गर्न पनि
कसरी समर्थ हुन्छु ? त्यो शक्ति प्रदान गर्नुहोस् ॥१०-११॥ हे
देवताहरूका स्वामी भन्नु । हजुर मप्रति प्रसन्न हुनुहुन्छ भने
मेरो हृदयमा वास गर्नुहोस्।

श्रीगणेशले भन्नुभयो - हे व्यास ! तपाईंले जुन जुन
कुराको प्रार्थना गर्नुभएको छ ती सबैका फल पाउनुहुनेछ ॥१२॥
तपाईं गुरुका पनि गुरु, सर्वमान्य सबै पवित्रतम पदार्थहरूमन्दा
पनि अलि पवित्र र प्रत्यक्ष ज्ञानसम्पन्न विद्वान् हुनुहुनेछ ॥१३॥
(ज्योति गुण, नीति, शोभा र सम्पत्तिद्वारा नारायणको अराधनामा
तत्पर हुनुहुनेछ । फेरि तपाईं निश्चय नै अठार पुराणका रचयिता
पुराणकार वेदव्यासका रूपमा पनि प्रख्यात हुनुहुनेछ ॥१४॥
अठार पुराणको रचनापछि त्यस्तै र त्यति संख्यामा नै उपपुराणहरूको
पनि रचना गर्नुहुनेछ । तपाईंले पहिले अहङ्कारका कारण मेरो
पूजा र स्मरण गर्नुभएन ॥१५॥ त्यसैले तपाईंको बापीमा अद्भुत
अवरोध भयो । हे निष्ठाप वेदव्यास ! तपाईंले ब्रह्मजीको मुखबाट
मेरो महिमा सुन्नुभएको छ । अब तपाईंका स्तुति पाप विलीन
भएर गएका छन् , यो संवादपछि म तपाईंको उदरभित्र प्रवेश
गर्नेछु

भृगुले भन्नुभयो - हे राजा सोमकान्त ! भगवान्
श्रीगणेशले व्यासलाई यसरी वरदान दिएपछि उहाँ व्यासको
पेटभित्र प्रवेश गर्नुभयो ॥१६-१७॥ श्रीगणेश भगवान् हृदयमा
बस्नुभएपछि वेदव्यासले करोडौं सूर्यस्नान र करोडौं दीन
नसकिने प्रकाश अध्यया ज्योति प्राप्त गरे । व्यासको शरीरको
प्रकाशबाट चारै दिशा ज्योतिर्मय भए । त्यसपछि व्यासले गजानन
भृगुको मूर्ति निर्माण गरे । त्यो विशाल मूर्तिलाई तिनले मन्दिर
बनाई प्रतिष्ठा गरे त्यसपछि तिनले नाना धरि उपचारबाट
पृथक्-पृथक् पूजा गरे ॥१८-१९॥ यो ठाउँ संसारका

सिद्धिक्षेत्रमिदं सर्वलोकानां पावनं दृशोः ।
 अनुष्ठानवतां यन्त्रनानासिद्धिप्रदं शुभम् ॥२०॥
 व्यासमुक्त्वाप्यनुज्ञाप्य व्यासो नारायणस्तदा ।
 पुनरां नद्गणेशस्य यच्छुनं ब्रह्मणो मुखात् ॥२१॥
 ब्रह्म कैशम्पायनाय ततस्तद् भुवि पप्रथे ।
 नन्द्यामुनं तेऽहं यथापि कथितं नृप ॥२२॥
 यन्नेन यद्गुण किञ्चित् पावनं त्रिषु विद्यते ।
 नोक्तेषु परमानन्ददायकं नृपसत्तम ॥२३॥
 सोमकान्त ! न चाख्येयमिदं दुष्टजने त्वया ।
 विनीतेषु च भक्तेषु त्वयाख्येयं प्रयत्नतः ॥२४॥
 मया निरन्तरमिदं जप्यते स्मर्यतेऽपि च ।
 तवापि करुणायोगान् कथितं राजसत्तम ॥२५॥
 गजाननध्यानपरो नित्यं जपपरो भव ॥२६॥

मर्षिसहस्रको औखालाई पवित्र गर्ने सिद्धिक्षेत्रका नामबाट प्रसिद्ध
 र जपानुष्ठान गर्नेहरूलाई अनेक थरि यन्त्रसिद्धि प्रदान गर्ने
 सिद्धिदायक तीर्थ हुनेछ भनी सबैसँग आज्ञा लिएर नारायणस्वरूप
 व्यासमुनि आफ्नो आज्ञामतर्फ लागे । व्यासले ब्रह्मानीको मुखबाट
 जुन श्रीगणेश पुराण सुनेका थिए, त्यो उनले आफ्ना शिष्य
 कैशम्पायनलाई सुनाए । त्यसपछि श्रीगणेशपुराण पृथिवीमा
 फैलियो । हे सोमकान्त ! यो सबै विषय मैले तपाईंलाई सुनाउँ।
 तीनै लोकमा यो भन्दा पवित्र, पावन र परम आनन्द दिने विषय
 अरु केही पनि छैन ॥२०-२३॥ हे सोमकान्त ! तपाईंले यो
 पुराण दुष्ट प्राणीलाई सुनाउनु हुँदैन तर तपाईंले नम्र स्वभावका
 श्रीगणेशभक्तहरूलाई भने प्रयत्नपूर्वक सुनाउनु पर्नेछ । हे
 सोमकान्त ! मैले फेरि गह्र श्रीगणेशको मन्त्र जप गर्नु र
 श्रीगणेशपुराणको पनि पाठ गर्नु । करुणा जागेका कमण मैले
 तपाईंलाई सुनाएको छुँ । हे सोमकान्त तपाईं नित्य श्रीगणेश
 प्रभुको ध्यानमा लीन हुनुहोस् र नित्य गजानन भगवान्को
 नामजपमा तत्पर हुनुहोस् ॥२४-२६॥

ॐ

इति श्रीगणेशपुराणे त्रीडाखण्डे व्यासानुग्रहसिद्धिक्षेत्रवर्णनं नाम पञ्चाशदुत्तरशततमोऽध्यायः ॥

प्रा. डा. सेन्नीमाधव इकालिद्वार नेपाली भाषामा अनुदित श्रीगणेशपुराण त्रीडाखण्डको श्रीगणेशको वेदव्यासमाथि
 अनुग्रह र सिद्धिक्षेत्रको वर्णन शीर्षकान्वित एक सय पचासी अध्याय पूर्ण भयो ॥१५०॥

ॐ

एकपञ्चाशदुत्तरशततमोऽध्यायः { १५१ अध्याय }

सूत उवाच

एवं श्रुत्वा कथां नित्यं सोमकान्तो मुनीधरात् ।
शुक्लाभ्रमूले तन्पुण्यं न्यक्षिपञ्जलनो नृपः ॥१॥
गते संवत्सरे चूतः पल्लवैः कुसुमैः फलैः ।
शृणुभेऽतीव रुचिरः पुराणश्रुतिपुण्यतः ॥२॥
सोमकान्तो दिव्यकान्तिस्त्यक्त्वा कुष्ठभयां रुजम् ।
अक्षतश्चाभवन् पुनिरान्धं त्यक्त्वा सुगन्धवान् ॥३॥
नि खेदः सुरभोगन्वाह दशदिक्षु प्रसारिणः ।
दिव्यदेहं सूर्यकान्तिं कोटिचन्द्रविभ्रं नृपम् ॥४॥
दृष्ट्वा विस्मिन्ने लोकाः पथभीदं च तादृशः ।
गणेशाख्यपुराणस्य महिम्ना दोधहारिणा ॥५॥

भृगुरुवाच

भिक्षुस्ते नृपशार्दूलः पुराणश्रवणादभूत् ।
वजेदानी निजं पुत्रं सामान्यं जनमेध च ॥६॥
चिरोत्कण्ठं वर्षमध्ये दृष्ट्वा हर्षमवाप्स्यसि ।

सूत उवाच

एवमाकर्ण्य तद्वाक्यं पादयोर्न्यस्यतन्मुनेः ॥७॥
आनन्दार्णवमग्नः स सोमकान्तोऽवदद् भृगुम्

राजोवाच

अद्भुतस्त्वप्यस्योऽहं महिमैक्षि मया मुने ॥८॥
पुराणश्रवणस्यापि येनाहं पतितोऽपि च ।
गलत्कृष्टो दिव्यदेहो जातो माता पिता मम ॥९॥

सूनजीले भृगुभयो हे शौनक आदि ऋषिसमूह ।
धम्मरी दिग्दिनै भृगु मुनिबाट गविर कथा सुनेर प्रसन्न भएका
सोमकान्तले सुकेको आँपको केँदमा जस्त चढाउँदै आफूले
कम्पाएको पुण्य समर्पण गरे ॥१॥ एक वर्ष बितेपछि राजा
सोमकान्तले श्रीगणेशपुराण श्रवण गरेको पुण्यबाट त्यो सुकेको
आँपको वृक्ष अत्यन्त तृणीय रूपमा सबैका दृष्टिस्थमा कमत्कार-
जनक बने सुहृद्को थियो ॥२॥ त्यस पुण्यका कारण सोमकान्त
पनि कुष्ठरोगलाई निराकरण गरी दिव्य कान्तिद्वारा शोभायमान
भए तिनका शरीरबाट प्रवर्हित हुने दुर्गन्ध हरार्थो र सुगन्धको
प्रसार हुनघाल्यो ॥३॥ तिनको शरीरबाट प्रवर्हित र दसैँ दिशामा
प्रसारित सुगन्धबाट मानिसहरू र प्राणीहरू आनन्दित भए
त्यस्ता रोगी दुर्गन्धित एवं छुणित राजा सोमकान्तलाई करोडौँ
चन्द्रसमान सुन्दर र सूर्यसमान तेजस्वी एक दिव्य देहले सम्पन्न
देखेर मानिसहरू अधम्म परे । श्रीगणेशपुराणको पापनाशक
महिमाकै प्रतापबाट आज सोमकान्त राजा पनि मध्य र दिव्य
देखिएका हुन् भने अनुमान गरे ॥४-५॥

भृगुले भृगुभयो हे सामकान्त ! हे उत्तम राजा
तपाईंले श्रीगणेशपुराण श्रवण गरेका कारण सिद्धि प्राप्त गर्नुभएको
छ । अब तपाईं आफ्ना मन्त्रीहरू र परिवारिक मानिसहरूका
साथ रहेका छोरासामु जानुहोस् ॥६॥ ती छोरा तपाईंको दर्शनका
लागि अत्यन्त उत्कण्ठित छन् । तिनको दर्शन गरेर तपाईंले
पनि हर्ष र आनन्द प्राप्त गर्नुहुनेछ

सूनजीले भृगुभयो - सोमकान्तले भृगु ऋषिका उक्त
वचन सुनेर अत्यन्त हर्षित भई आनन्दको सागरमा गोला लगाउँदै
मुनिको पाठमा प्रणाम गरी हाल जोडेर कृतज्ञता व्यक्त गरे ।

सोमकान्तले भने - हे ऋषियर ! आज मैले हजुरको
तपस्याको अद्भुत महिमा देखे अत्रभर पाई ॥७-८॥ मैले
श्रीगणेशपुराणको विचित्र महिमा पनि अनुभव गरें । मजस्तो
पतितको पनि पुराणश्रवणबाट उद्धार भएको छ । मेरो शरीरमा
कुष्ठरोग थियो म दुर्गन्धित थिएँ, आज म दिव्य शरीरले
शोभायमान भएको छु । हजुर नै आज मेरा स्मरण माना पितृ
हुनुभएका छ । किनकि यस दिव्य शरीरको निर्माता हजुर नै

अस्य देहस्य निर्माता त्वमेव मुनिसत्तम ।
वीरसश्वत्क्षोऽपि फलपुष्पयुतोऽभवत् ॥१०॥
त्यक्तुं नेच्छाम्यतोऽहं त्वां किं मे पुत्रजनैर्भवेत्
एवं निशम्य तद्वाक्यं भृगुः पुनरथाऽब्रवीत् ॥११॥

भृगुरुवाच

जन्माल्लीयपुण्येन पुराणश्रवणे तव
प्रज्ञातं भन्मुखाद् धन्यं दुरितं येन तेऽनशत् ॥१२॥
गणेशस्य पुराणस्य महिमा केन वर्ण्यते ।
न मां विस्मर गच्छ त्वं जनेश ! नगर निजम् ॥१३॥
एवं तयोः संवदतोस्तेजसा ज्वलदद्भुतम् ।
विमानं ददृशे ताभ्यां सूर्यकोटिनिभं महत् ॥१४॥

भृगुरुवाच

नन्दर्थं यात्रमायातमिदं नृप ! महाद्भुतम् ।
इदमारुह्य गच्छ त्वं गणनाथस्य सन्निधिम् ॥१५॥
न प्राप्नुवन्त्यनुष्ठानाद् विमानं धन्मुनीश्वराः ।
तत्पुराणश्रवाद् सार्जस्त्वया प्राप्तं गणेश्वरात् ॥१६॥
विमानं वदतोरेवं भूमण्डलमगान् क्षणान् ।
विनायकगणैर्युक्तं चतुर्बाहुविराजितैः ॥१७॥
मुकुटाङ्गदहारादिभूषणैरुपशोभितैः ।
त्रिव्यञ्जनवस्त्रादिपद्मपरशुशोभिभिः ॥१८॥
नृत्यत्किन्नरकन्याभिर्मृदङ्गतालपाणिभिः ।
किन्नरैर्गायनैर्युक्तं दृष्ट्वा राजाऽब्रवीत्पुनः ॥१९॥

राजोवाच

श्रुत्वा सौद् बहुधा वार्ता विमानानां मुनीश्वर !
नद् दृष्टं पुरतो ल्हान् ! तपोवीर्यबलात् तव ॥२०॥

हुनुहुन्छ । हजुरको कृपाबाट श्रीगणेशपुराण श्रवण गरी पुण्यदान गर्दा आज सुकेको औँषको रूख हरियो भएको छ । त्यसमा सुन्दर मालुवा फूल र फल लागेका छन् । मलाई नरकबाट उद्धार गरी यात्रा रूपमा ल्याउनुहुने हजुरलाई छोडेर म कहाँ जाऊँ ? म हजुरको पाउको आश्रय छोड्न चाहन्नँ मेरा छोरा, मित्र र सेवकबाट मलाई के पाउम सक्छु र ? राजाका धी कुरा सुनेर मुनि भृगुले सझाए ॥१-११॥

भृगुले भन्नुभयो - हे राजन् ! जन्म-जन्मान्तरका पुण्यले गर्दा तपाईंले आज मेरा मुखबाट श्रीगणेशपुराण श्रवणको अवसर पाउनुभएको हो । श्रीगणेशपुराण धन्य छ र तपाईं पनि धन्य हुनुभएको छ । किनभने पुराणश्रवणबाट तपाईंका पापराशि उद्धेर खरानी भएका छन् ॥१२॥ श्रीगणेशको महिमा र श्रीगणेशपुराणको महिमा कसले बयान गरेर सक्छ ? हे राजा ! तपाईंले मलाई नबिर्सनु होला । तपाईं त अरू मुनिहरूको कल्याणका लागि आफ्नो नगरमा जानुपर्छ । यसरी भृगु ऋषि र सोमकान्तको बीचमा संवाद भइरहेको बेला एउटा तेजामय र करोडौं सूर्यको कान्ति भएको विमान आइरहेको ती दुवै महानुभावले देखे । १३-१४॥

भृगुले भन्नुभयो - हे राजा ! तपाईंका लागि अद्भुत विमान आइसकेको छ । तपाईं त्यसमा सवार भएर भगवान् श्रीगणेशको धाममा जानुहोस् । ठूला-ठूला ऋषिमुनिहरूले हजारौं वर्षसम्म तपस्या गरेर पनि जुन विमानको दर्शन पाउँदैनन् त्यसको दर्शन तपाईंले श्रीगणेशपुराण श्रवणको पुण्यबाट पाउनुभएको छ । यसरी कुरा गरिरहेकै समयमा ती दुवैका सामु विमान आई भुईँमा ओर्लियो । चतुर्बाहु, मुकुट, केयूर आदि अलङ्कारद्वारा अलङ्कृत, दिव्य चन्दन, वस्त्र, कमल आदि सुन्दर पदार्थहरूद्वारा सुशोभित, हातमा मादल एवं ताल धारण गर्ने सुन्दरीहरूको वृत्यले आह्लादक, किन्नरहरूको गायनद्वारा मनोहर र श्रीगणेशका गणहरूद्वारा सञ्चालित विम्वनलाई देखेर सोमकान्तले जिज्ञासा व्यक्त गरे ॥१५-१९॥

सोमकान्तले भने - हे मुनिश्रेष्ठ विमानहरूका विषयमा धेरै पटक कुरा सुनेको थिएँ । अहिले हजुरको तपस्याको ऋक्तिबाट आफ्नैसामु विमान हेर्न पाँदैँ धेरैपटक धेरैका मुखबाट

महिमा श्रूयत कर्णेर्बहुधा बहुवक्त्रतः ।

अनुभूतो मया सोऽपि पुराणश्रवणान् तव ॥२१॥

एवं ब्रुवति भूपे तु दूता उनीर्य चानतः ।

प्रणिपत्याखिला प्रोष्ठुः सोमकान्तं तृपं तदा ॥२२॥

परतपोरेण देवेन तव पुण्यात् स्मृतिः कृता ।

गजाननेन शुद्धात्मन् ! पुराणश्रवणादिना ॥२३॥

यद्यं दूता आज्ञयाऽस्य विमानेन समागताः ।

नेतुं त्वां पुण्यकीर्तिञ्च याहि लोकपनुत्तमम् ॥२४॥

तदर्शनाज्जन्ममृतमृत्कस्तत्सन्निधिं गत-

सुखमान्यन्तिकं तत्र प्राप्यसे तत्प्रसादतः ॥२५॥

निष्पद्य दूतवाक्यं तद् देहानीत इवाभवत् ।

रोमाञ्चाञ्चितसर्वाङ्गं प्राह गद्गदया गिर ॥२६॥

परात्परेण देवेन चराचरकृताऽमुना ।

निर्गुणेन गुणक्षोभकारिणा विश्वयोनिना ॥२७॥

रीननाथेन ओ दूताः स्मृतीऽहं कृपयाऽनघाः ।

ब्रह्माद्य न विदुर्य हि ध्यात्वा च सनकादय ॥२८॥

अनन्तगुणपूर्णः सोऽप्रेमयद् यानमुत्तमम् ।

नानावतारवान् नानारूपी परममाधिकः ॥२९॥

तेन मे स्मरणं कस्मान् कृतमाश्चर्यकरकम् ।

एवमुक्त्वा नमस्कृत्य भृगुं तं प्राह भूमिपः ॥३०॥

आज्ञया ते गमिष्यामि दूतैः सह विमानतः ।

प्रसादात् ते च देवस्य न मां विस्मर्तुमर्हसि ॥३१॥

विमानको महिमा सुनिन्द्य तपाईका मुखनाद पुराण सुनेर्बहु
मैले भगवान् श्रीगणेश, उहाँका गण र ती गणद्वारा सञ्चालित
विमानलाई प्रत्यक्ष अनुभव गर्न पाउँ ॥२०-२१॥ यसरी राजाले
भनिरहँदै समयमा दूतहरू विमानबाट ओर्लेर तिनीहरू भएको
आउँमा आई नमस्कार गरेर सोमकान्त राजालाई भने- हे राजा!
पाञ्चदशस्वरूप भगवान् श्रीगणेशले तपाईंले गरेको पुण्यका कारण
तपाईंलाई संज्ञा भएको छ किनकि तपाईंले श्रीगणेशपुराणको
विधिपूर्वक श्रवण गर्नुभएको छ हामी त भगवान् श्रीगणेशका
दूत हौं उहाँको आज्ञाले विमान लिएर तपाईंका समीपमा आएका
छौं । हाम्रो आगमनको उद्देश्य पुण्यकर्माँ गर्नुभएका तपाईंलाई
विमानमा सवार गराई सर्वोत्तम श्रीगणेशधाममा पुर्‍याउनु हो ।
अब हिँड्नुहोस् र विमानमा सवार हुनुहोस् ॥२२-२४॥ त्यसबाट
तपाईं पछि श्रीगणेशधाममा पुग्नुहुनेछ । भगवान् श्रीगणेशको
दर्शन पाएपछि तपाईं जन्म र मृत्युको चक्रबाट मुक्त हुनुहुनेछ
उहाँको नित्य दर्शन र कृपाका कारण तपाईंले संसारमा कहाँ
नपाइने अत्यन्त उत्तम आत्माको सुख पाउनुहुनेछ ॥२५॥
दूतहरूका ती कुरा सुनेर सम्पूर्ण शरीरमा रोमाञ्च अनुभव गर्ने
राजा भ्रात्रावेशमा पुगे र आफैलाई बिर्सेजस्ता भए प्रसन्नताले
सीमा नाख्यो । केही होशमा आएर ऊले गद्गद बाणोबाट भने-
हे निष्पद्य दूतगण ! सम्पूर्ण चराचरका सृष्टिकर्ता, निर्गुण,
गुणहरूमा शोभ उत्पन्न गर्ने, विश्वयोनि दीन-दु खँहरूका स्वामी
स्रज्जहास्वरूप भगवान् श्रीगणेशले आज मलाई संज्ञाभयो
ब्रह्मा आदि देवता र सनक आदि महर्षिहरूले दीर्घकालसम्म
ध्यान गर्दा पनि जसको दर्शन पाउन सक्दैनन् त्यस्ता अनन्त
गुणका छानी भगवान् श्रीगणेशले आज मेरा लागि उत्तम यान
पठाउनुभयो, भगवान् श्रीगणेश अनेक अज्जहार लिन सक्नुहुन्छ
अनेक धरि रूप धारण गर्नुहुन्छ र मायालाई अशमा राख्ने ठूला
मायाधी हुनुहुन्छ । त्यस्ता देवताले पनि मझस्तो साधारण
मानिसलाई कसरी संज्ञाभयो! मलाई अचम्म लागिरहेको
छ यसरी आफ्ना मनका भक्तनहरू पोखेर भृगु ऋषिलाई
प्रणाम गर्दै राजा सोमकान्तले निवेदन गरे- हे गुरुदेव! हजुरले
आज्ञा दिनुडोस् म अब दूतहरूका साधना विमानमा सवार भई
श्रीगणेशधाम जानेछु। यसो हुनुमा हजुरको र भगवान् श्रीगणेशको
समान रूपमा कृपा र आशीर्वाद भएको छ । हे गुरुदेव !
मलाई नबिसर्नुहुनेछ ॥२६-२९॥

सूत उवाच

निशम्य गदितं तस्य भृगुः सम्भ्रमविह्वलः ।

आनन्दाश्रुः सरोमाञ्छ कण्ठे धत्वा नृपस्य सः ॥३२॥

प्राहाटं नृपते ! विप्रो भाग्यवांस्त्व महाफलः ।

गणेशपुरगो भूत्वा न मां विस्मय कर्हिचित् ॥३३॥

एवमुक्त्वा बहिर्यानी धृत्वा हस्तावुभावपि ।

नमस्कृत्य विमानं तत्रापि मुनिवरञ्च तम् ॥३४॥

आरुहन् परमप्रीतो दूतवाक्यात् त्वरान्वितः ।

द्रावमात्स्यौ सुधर्मा च कुरुह्यान्पुनर्मम ॥३५॥

ननो दूताश्च वाद्यानां घोषैर्व्याप्तं दिगन्तरम् ।

विमानशोभां वीक्ष्यैव सोमकान्तो ननन्द ह ॥३६॥

ब्रह्मान्तरीयपुण्येन प्राप्तमेतदमन्यत ।

ननोऽस्मिन् पश्यति भृगौ विमानं यातमम्बरे ॥३७॥

सर्वोन्नमपदं प्राप्तं मर्त्यदेहेन वीक्ष्य च ।

विस्मयं परमं प्राप नत्वा दूतान् ययौ पदम् ॥३८॥

सूतजीले भञ्जुभयो राजा सोमकान्तले भनेको सुनेर भृगु ऋषिलाई कम्नो कस्तो लाग्यो । विरहको क्षण सङ्गिँदा विह्वल हुनुभयो । एउटा मानिसको उद्धार गर्न पाउँदा हर्ष पनि भयो । हर्षका आँसु बगे र शरीरमा रोमाञ्छ हुनथ्यो । राजालाई अङ्कमाल गर्दै उहाँले भञ्जुभयो - हे राजा । आज मैले आफूलाई भाग्यशाली ब्राह्मणको रूपमा पाएको छु । तपाईँले पनि हूलो फल प्राप्त गर्नुभएको छ । श्रीगणेशको धाममा पुगेपछि कहिल्यै पनि मलाई नबिर्सनुहोला । यतरी आफूलाई कुरा गर्दै तो दुवै आश्रमदेखि बाहिर आए । दुवै एक-अर्काको हात समातेर डोँभए त्यसपछि राजा सोमकान्तले विमानलाई र मुनिलाई पनि प्रणाम गरे । श्रीगणेशका दूतहरूको आज्ञा राए सोमकान्त प्रसन्न भई शीघ्रतापूर्वक विमानमा सवार भए । सोमकान्त आफ्नी रानी सुधर्मा र २ मन्त्रीसमेत विमानमा सवार भए ॥३२-३५॥ त्यसपछि श्रीगणेशका दूतहरू पनि सवार भए । त्यस बेला वाद्यघोष भयो । त्यसले चारै दिशा ढाक्यो । विमानको विचित्र शोभा देखेर सोमकान्त अत्यन्त खुसी भए । मैले जन्मजन्मान्तका पुण्यबाट यो विमानमा आरोहण गर्ने अवसर प्राप्त गर्ने मन्त्रे विचार गरे । त्यसपछि भृगु ऋषिले हेतुहेतुँ त्वो विमान आकाशमा उड्न थाल्यो ॥३६-३७॥ मानिसकै शरीरबाट पनि यसरी श्रीगणेशको कृपा भई विमानमा आरोहण गरेर श्रीगणेशधाम जानसकिँदो रहेछ भन्ने कुरा प्रत्यक्ष दर्शन गर्नका पाएका भृगुले तूलो आश्चर्यमाने । त्यसपछि भृगु ऋषि ती दूतहरूलाई नमस्कार गरी आफ्नो आश्रमभित्र प्रवेश गरे ॥३८॥

===== ॐ =====

इति श्रीगणेशपुराणे उत्तरखण्डे सोमकान्तविमानप्राप्तिवर्णनं नाम एकपञ्चाशदधिकशततमोऽध्यायः ॥

ग्रा. डा. बेणीयाथर त्वालद्वारा नेपाली भाषामा अनुदित श्रीगणेशपुराण क्रीडाखण्डको 'सोमकान्तको विमानारोहण शीर्षकान्वित एक सय एकवर्ती अध्याय पूर्ण भयो ॥१५१॥

===== ॐ =====

द्विपञ्चाशदुत्तरशततमोऽध्यायः { १५२ अध्याय }

सूत उवाच

उपरिष्ठाद् वदशांश्च नृपो दैवपुर निजम् ।
जहर्ष गोपुराङ्गान्गोर्भां दृष्ट्वाथ काञ्चनीम् ॥१॥
नतः सुधर्मा सस्मार सभां स्यां समीक्ष्य ह ।
निजं पुत्रं स्नेहवशात् प्राह गद्गदभाषिणी ॥२॥
हेमकण्ठो मम सुतो भद्रासनगतो भवेत् ।
धित्रोर्मार्गं त्रतीक्षन् स जाने संवत्सरेऽधुना ॥३॥
म्यामिन् ! कृपानिधे । तस्य दर्शनं दातुमर्हसि ।
निश्रयो चाख्यं निशम्यैव शुभोच नृपतिस्तदा ॥४॥

नृप उवाच

हेमकण्ठो मम सुतो जीवन् स्याद् वा मृतो भवेत् ।
उक्तभासीन्वया चास्मै वत्सराद् दर्शनं भवेत् ॥५॥
अनृतात् कुत्र गच्छेयं नोक्तभासीत् कदाचन ।
न तत्र गन्तुं नो हानुं शक्नोऽहं परमं पटम् ॥६॥
धिरुद्ध कथमेतद्दिष्टं दृष्टेतेत्यसुदद् भृशम् ।
दृष्ट्वा दूतास्तयोः शोकमकुर्वन् राजसत्तमम् ॥७॥
युवयो रोदनं श्रुत्वा कृपा नः समुधागता ।
क्षणमुत्तारयामोऽत्र दृष्ट्वा तं यात सत्वरम् ॥८॥

सूतजीले भन्नुभयो विमानमा सवार भएका राजा सोमकान्तले आकाशबाट तल आफ्नो राजधानी र त्यहाँको परिपरिका प्यारा दृश्यहरू नजर गरे । आफ्नो राजधानीको सौन्दर्य, त्यहाँ बनेका सुवर्णमय दरबार, भवनहरू र गोपुरहरूको शोभा देखेर ती अत्यन्त प्रसन्न भए ॥१॥ रानी सुधर्माले पनि आफ्नो राजधानीको बीचमा रहेको राजभवन देखेपछि आफ्ना पुत्र हेमकण्ठलाई याद गरिन् । स्नेहले व्याकुल भएर गद्गद स्वरमा भनिन् - 'हे राजन् ! मेरा प्यारा छोरा हेमकण्ठ अहिले सिंहासनमा बसिरहेका होलान् । वनबाट मेरो माता-पिता कहिले फर्कनुहुन्छ भनेर हाम्रो बाटो हेरिरहेका होलान् । हामीले राजधानी छाडेको पनि एक वर्ष पूरा भयो । वर्ष दिनपछि भेट हुने हामीले कुरा गरेका थियौ । हामी त्यहाँ गएनौ भने उनीहरूले पोर मान्नेछन् ॥२-३॥ हे दयालु राजा ! मलाई मेरा छोरासँग भेट गराउने व्यवस्था मिलाउनुहोस् ।' आफ्नी प्यारी रानीका यी कुरा सुनेर राजा चिन्तामा परे ॥४॥

सोमकान्तले भने - 'मेरा छोरा हेमकण्ठ जिरैदै छन् कि अथवा दिवङ्गत भइसके । मैले तिनलाई एक वर्षपछि हाम्रो भेट हुन्छ भनेको थिएँ । अहिले श्रीगणेशका गणहरू आएपछि तिनको संज्ञा नगरी हामी श्रीगणेशधामतर्फ जान मनो प्रस्थान गर्छौं । वचन दिएको कुरा बिसेजस्तो भयो अहिलेसम्म झुट्टा व्यवहार कहिले पनि गरेको छैन । छोरालाई भेट गर्न खोज्ने हो भने श्रीगणेशका गण रिसाउलान् भेट नगर्ने भने छोरालाई दिएको वचन असत्य हुनेभयो । के गर्छौं के नगर्छौं भएँ । न म श्रीगणेशधाम छोड्न सक्छु न छोरासँग जान सक्छु । यस्तो बीचको परिस्थितिमा परें । कसरी मेरो जीवनमा यो विरुद्ध भटना आइलाग्यो ।' यसरी चिन्तामा परेर राजा आँखाबाट आँसुका धारा बगाउन थाले । श्रीगणेशका दूतहरूले राजा र रानीको चिन्तित मुद्रा र आँखाका आँसु देखेर भने ॥५॥ ७॥ 'हे राजन् । हे राने । तपाईंहरू दुवैको आँखामा आँसु देखेर एतल तपाईंहरूको वन्दन सुनेर हामीलाई दया लागेको छ । तपाईंहरूको काम पूरा गर्नका लागि हामीले केही बेर विमान सुईमा ओह्याल्छौं

जाते भवत्समाधाने सन्तोषो न. परो भवेत् ।

ततः उत्तरायामासुर्दूता देवपुराणद्वयम् ॥१॥

विमानं तद् गणेशस्य पुराणश्रवणागतम् ।

भगवं प्रभया व्याप्तं वाद्यघोषैश्च नादितम् ॥१०॥

सुखलो ज्ञानगम्यश्च नमस्कृत्य नृपं गणान् ।

इयत्तुहेमकण्ठं तं सर्ववृत्तान्तमीरितुम् ॥११॥

क्षणाद् भद्रामनगतं हेमकण्ठमपश्यताम् ।

मञ्जुर्द्वीरमुख्यैश्च परिवीतं महाबलैः ॥१२॥

अमान्यनागीर्युक्तमीक्षन्तं नृत्यमुत्तमम् ।

तदमान्यौ ज्ञानगम्यं सुखलं समपश्यताम् ॥१३॥

उत्तस्थुः सर्ववीराश्च सामात्यो हेमकण्ठकः ।

आलिङ्गनाय ते सर्वे तयोः प्रापुः सुमञ्जसम् ॥१४॥

तेषामालिङ्गने जाते ततो नृपमुतो ययौ ।

हर्षेण महता युक्तः सरोमाञ्चोऽब्रवीच्च तौ ॥१५॥

मम माता पिताऽमात्यौ क्षेमयुक्तौ न वा क्वचित् ।

त्यक्त्वा नौ पितरौ यातौ युवामकाकिनौ कथम् ॥१६॥

एवमुक्त्वा स्वासने तावुपवेश्य प्रपूज्य च ।

वस्त्रचन्दनभूषादिफलताम्बूलकाञ्चनैः ॥१७॥

तयोर्विना मम प्राणाः कण्ठमात्रावलम्बिनः

अहर्निशं तयोर्ध्यानं नान्यस्य मम मानसे ॥१८॥

पिता मे प्रावदत् पूर्वमेकदा दर्शनं पुनः ।

दास्यामीति कथं तच्चानृतं वाक्यं करिष्यति ॥१९॥

तावृचनु-

या कुरुष्व वृथा चिन्तां पित्रोस्ते कुशलं नृप !

तयोः पुण्यप्रभावं को जानाति भुवनत्रये ॥२०॥

तपाईंहरूले आफ्ना छोरासँग भेट गर्नुहोस् त्यसपछि तुरुन्तै

हामी श्रीगणेशधाम जानेछौं । ८। तपाईंहरूले छोराको दर्शन

पाएपछि हामीलाई पनि तूलो सन्तोष लाग्नेछ । यसो भनेर

श्रीगणेशका दूतहरूले देवपुरदेखि उत्तरपट्टि लगेर विमानलाई

भुईँमा ओह्याले ९॥ श्रीगणेशपुराणका श्रवणका कारण

सोमकान्तलाई लिन आएको त्यो विमान सोमकान्तको राजधानीमा

ओर्लियो । त्यो राजधानी विमानको कान्तिले चहकिलो भयो ।

विमानभित्र बजेका वाद्यघोषले राजधानी पनि शब्दायमान भयो

त्यसपछि सुखल र ज्ञानगम्यनामक दुईजना सोमकान्तका साथमा

रहेका मन्त्रीहरू तुरुन्तै राजा हेमकण्ठलाई भेट्न दरबारमा गई

वनमा घटेको र विमानमा सवार भई श्रीगणेशधाम जान लागेको

समाचार सुनउन तत्पर भए १०-११॥ तिनले सिंहासनमा

बसेका हेमकण्ठको दर्शन गरे । ती हेमकण्ठ महाबली वीरहरूद्वारा

घेरिएका थिए । तिनका वरिपरि उत्तम नागरिक र अमहत्त्वहरू

थिए । हेमकण्ठले ती सर्वका साथ बसेर राजकीय नृत्य

हेरिरहेका थिए । ज्ञानगम्य र सुखलले त्यहाँ पुगेर सज्जको

दर्शन गरे । ती मन्त्रीहरूलाई आएको देखेर हेमकण्ठ र तिनका

साथमा रहेका वीरहरू स्वागत गर्न उभिए । भबैले परस्परमा

अङ्कमाल गरे १२-१४। अङ्कमाल गरेपछि अत्यन्त हर्षित

भएका हेमकण्ठले आफ्ना माता-पिताको विषयमा सोधे

त्यसपछि तिनले भने- हे मन्त्रीहरू । तपाईंहरूले मेरा माता-

पितालाई एकलै किन छाड्नुभयो ? त्यसपछि तिनले आफ्ना

मन्त्रीहरूको सम्मान गरे, आफ्नै आसनमा राखे । वस्त्र, चन्दन

फल, पान, सुवर्ण दत्तयाए । मन्त्रीहरूलाई सम्बोधन गर्दै भने -

हे मन्त्रीहरू ! माता-पिताविना मेरा प्राण घाँटीघाँटीमा आए

अडिएका छन् । रातीदिन म माता-पिताको ध्यान गरिरहन्छु अरु

कुरा मेरो मनमा केही पनि रहँदैन । मेरा पिताले मझुमझको पियो

म एक पटक तिमीलाई दर्शन दिनेछु तर दर्शन दिनुभएन । के मेरा

सम्मान्य पिताले आफ्नो वचन झुट्टा गराउनुहुनेछ ? १५-१९॥

मन्त्रीहरूले भने- हे राजन् । तपाईंले आफ्ना माता-

पिताको विषयमा व्यर्थ चिन्ता नगर्नुहोस् । तपाईंका माता-

पिताको पुण्यको प्रभाव स्वर्ग, मर्त्य, पताल तीनै लोकमा

कसैले पनि जान्दैन । २० तपाईंसँग आज्ञा लिएर हामी नगरदेखि

अनुज्ञं भवतो गृह्य निर्गता नगराद् वधम् ।

अन्वारोऽपि पितृस्तेऽभूत् सौकुमार्यादिकं बहत् ॥२१॥

क्षुधया पीडितोऽत्यन्तं रक्तस्रावि पदाम्बुजम् ।

कन्दमूलैः फलैस्तृप्तिर्न चासीत् तस्य भूपतेः ॥२२॥

मातृस्तेऽपि यथावस्था चेलतुर्न पदं तदा ।

भ्रमद्भिर्बहुधा पश्चाद् दृष्टं घोरं तरो महत् ॥२३॥

शीतलं वृक्षवल्लीधिस्तत्र मुष्पाप भूमिपः ।

मुधुर्पा पादसंवाहं चकार श्रमकर्षिता ॥२४॥

आज्ञं तु कन्दमूलार्थं यातस्तत्रायथी मुनिः ।

च्यवनो मुनिशार्दूलो जलार्थं तौ ददर्श ह ॥२५॥

तयोर्हर्दं स गृह्यैव निजमाश्रममाश्रयौ ।

तत आवां समायातौ गृह्य मूलफलं बहु ॥२६॥

मयै तदाश्रमे याता मुनिना पूजिता मृशम् ।

भोजिताः षड्वैश्वान्रैर्विश्रान्तिं परमां गता ॥२७॥

तत कथमप्रसङ्गोऽभून्मुनिना च नृपेण च ।

सर्वं व्याकथयद्राजा वृत्तान्तं मुनये तदा ॥२८॥

ततो मुनिर्ध्यानव्रतात् सर्वं जन्मास्य सञ्जगौ ।

दुरितं तच्छमोपायमब्रवीत् करुणायुतः ॥२९॥

दुरितश्रवणे चास्य सन्क्रामो नौ नृपाभवत् ।

स मदिग्धमना यावत् तावद्देहाद् विनिर्मता ॥३०॥

प्रस्थान गरेका थियौ वनमा गई हाम्रोले धेरै दुःख भयो ।
हामी भोकले व्यक्तुल भयो । हिँडा हिँडा हाम्रो खुट्टाबाट
रगतका घारा बग्ने थाले । तपाईंका पिता कुष्ठरोगले अत्यन्त
क्षुधित अवस्थामा हुनुहुन्थ्यो । कन्दमूल र फल खाएर पनि
उहाँलाई कहिल्यै तृप्ति भएन । दुःख नगरेको तपाईंको माताले
पनि माहँ मीठा च्यहोनुभयो । हिँड्ने हानी नभएका तपाईंकी
आमालाई जङ्गलमा हिँडा थकाइ लाग्यो खुट्टा दुखे । एक दिन
उहाँ थाकेर एक पहेला पनि हिँड्न नसकेको स्थितिमा पुग्नुभयो ।
यस्ता दुःखका दिन हामीले धेरै देख्यौं, धेरै च्यहोयौं । एक
दिन भगवान्को कृपा भयो र घुम्दाघुम्दा हामीले एउटा सुन्दर
सरोवर देख्यौं । २१ २३॥ त्यो सरोवर रुख र लहराले
हाकिरको थियो । अत्यन्त शीतल थियो, त्यहाँ शान्ति अनुभव
गर्ने तपाईंका पिता सोमकास्ता राजा जिउको वास्ता नगरी मुईमा
सुत्नुभयो । त्यस अवस्थामा पनि कति घुणा नमान्ने तपाईंको
अम्माले आफू थाकेको भए तापनि आफ्ना भति सोमकान्तको
पाउ दवाएर सेवा गर्नुभयो । २४॥ तपाईंकी आम्माले राजा
सोमकान्तको पाउ दबाइरहेँदा हामी दुईजना मन्त्रीहरू कन्दमूल
खाउन सनी जङ्गलतर्फ लाग्यौं । त्यस बेला एकजना ऋषि
त्यहाँ आइपुगे । ती उत्तम ऋषिको नाम च्यवन थियो । पानीका
निमित्त ती आएका थिए । तिनले तपाईंको माता-पितालाई भेटेर
भन्नाकुसारी गरे । राजा-रानीको प्रेम र श्रद्धा अनुभव गरी ती ऋषि
आफ्नो आश्रममा फर्के । त्यसै बेला हामी दुईजना मन्त्रीहरू पनि
वनमा भेटाएका कन्दमूल लिएर त्यहाँ फर्क्यौं । २५-२६ । त्यसपछि
च्यवन ऋषिको आग्रहबाट राजा-रानी र हामीहरू दुवै ऋषिको
आश्रममा पुग्यौं । ऋषिले हाम्रो स्वाग्ते गर्नुभयो । ६ प्रकारका
रसले युक्त भोजन एवं व्यञ्जन टक्कलनुभयो । हामीले त्यहाँ परम
आनन्दपूर्वक भोजन गरेपछि केही बेर आराम गर्नु । २७ ।
आरामपछि राजा र मुनिको आपसमा संवाद भयो, राजाले
मुनिका सम्पु आफ्ना सबै कुरा राख्नुभयो । त्यसपछि मुनिले
ध्यान गर्दै आँखा चिम्लनुभयो । आँखा खोलेपछि मुनिले अनुभव्यो
हे राजन् । मैले ध्यानदृष्टिबाट तपाईंको भूत र वर्तमान सबै
हेरे । तपाईंबाट पूर्वजन्ममा हुत्तो पाप भएको रहेछ, राजाको
पूर्वजन्मको पापका विषयमा सुनेर हामी भयभीत भयौं । राजाको
जनमा यो पूर्वजन्मका घटना सुनेर सन्देह पैदा भयो । त्यसपछि

पक्षिणं श्वेतवर्णास्तमारब्ध्वा भक्षितुं नृपम् ।
 तेषां चञ्चुप्रहारेण विह्वलः पतितो नृपः ॥३१॥
 रश्मि रश्मेति कारुण्यात् प्रोक्तः प्रार्थनया मुनिः ।
 तस्य प्रेक्षणमात्रेण पक्षिणोऽन्तर्दधुः क्षणात् ॥३२॥
 स तु हस्तयुगं बद्ध्वा तस्थौ मुनिमुखो नृपः ।
 महज्ज्ञात्वा नृपैव स भ्रातृव्यासास भक्तितः ॥३३॥
 गणेशस्य पुराणं यद् वर्षमात्रं कृपानिधिः ।
 अष्टोत्तरशतनामैश्च देवनाम्ना प्रसिध्य च ॥३४॥
 तदङ्गात् पुरुषं घोरं निष्क्रस्य तपसो बलात् ।
 व्योमकेशो ललज्जिह्वो व्याकुलः क्षुधया मृशम् ॥३५॥
 भक्ष्यं ययाचे स भृगुं सोऽवदत् तं पुरस्थितम्
 भक्षयस्यासदृशं त्वं महान्तं शुष्कमेव च ॥३६॥
 तेन स्पृष्ट आस्रवृक्षो भस्मसादभवत् क्षणात् ।
 ततस्तं धीवरं प्राह भक्षयस्वेत्यसौ मुनिः ॥३७॥
 ततो नृप मुनिः प्राह पुराणश्रवणं महत् ।
 श्रेयो निक्षिप नित्यं त्वमस्मिन् भस्मनि भूमिषु ॥३८॥
 दास्यच्छूनस्य वृक्षोऽव धवेदन्यो यथा पुरा ।
 ततस्त्वमपि राजेन्द्र ! दिव्यदेहो भविष्यसि ॥३९॥
 तथैव स नृपश्चक्रे स्नात्वा श्रुत्वा कथां बहु
 न्यक्षिपत् प्रत्यहं श्रेयस्तस्मिन् भस्मनि भक्तितः ॥४०॥
 संबलमरान्ते वृक्षोऽसावभून्नृपः यथा पुरा ।
 गणेशस्य पुराणं तु समाप्ते कलपुष्पवान् ॥४१॥

सेना रङ्गका चराहरू त्यहाँ आए तिनले राजाको रोगी शरीरबाट रगत र पीप बगेको देखे त्यो देखेर आफ्नो ढूँडले शरीरमा प्रहार गरी मासु खुल्न थाले यसरी चराको प्रहारबाट भाइने भएकै राजा चम्पन नसकेर भुईमा लडनुभयो उहाँले मुनिलाई सम्बोधन गर्दै भन्नुभयो - हे मुनिवन् ! म विपत्तिमा परेँ, कृपा गरी मेरो रक्षा गर्नुहोस् । मुनिले हेर्नासाथ राजाको शरीरमा प्रहार गरिरहेका ती सेना चराहरू तत्कालै अन्तर्धान भए २८-३२ । यताउति कहीं पनि देखिएनन् । राजाले हात जोडेर मुनिको मुखमा हेरिरहनुभएको थियो मुनिले पनि राजाले पूर्वजन्ममा गरेको दुलो पाप थाहा पाएर राजालाई अवगत गराए) (त्यसपछि उनले एक वर्षसम्म भक्तिपूर्वक राजालाई श्रीगणेशपुराण सुनाए ॥३३॥ मुनिले आफ्नो तपस्याको बलबाट शुल्मा १०८ श्रीगणेश नामको जप गरी जलले अभिमन्त्रित गरेर राजाको शरीरबाट डरसाग्दो पापपुरुषलाई बाहिर निकाले , बाहिर आएको पापपुरुष आकाश छोह्लोजस्तो अग्लो थियो त्यसको सामो जित्नो बाहिर निस्केको थियो । त्यो सधैं भोकले व्याकुल अवस्थामा थियो , त्यसले भृगु ऋषिलाई हात जोडेर भन्यो- भलाई खानेकुरा दिनुहोस्! ऋषिले भने हे पापपुरुष । तँले आश्रम नजिकै एउटा सुकेको आँपको रूख छ त्यसलाई खाएर आफ्नो भोक निवारण गर , त्यसपछि पापपुरुषले गएर आँपको रूखलाई छोयो सुनासाथ त्यो रूख डड्यो र खसानीमा परिणत भयो । त्यसपछि पापपुरुषलाई त्यही खरानी खान मुनिले अह्वातनुभयो । ३४-३७ । राजालाई सम्बोधन गर्दै मुनिले भन्नुभयो हे राजा ! तपाईंले एक वर्षभरमा श्रीगणेशको पुराण सुन्नुभएको छ त्यसबाट तपाईंले ठूलो पुण्य कमाउनुभएको छ त्यो पुण्य तपाईंले खरानी भएको आँपको वृक्षका निमित्त दान गर्नुहोस् त्यसबाट त्यहाँ एउटा आँपको वृक्ष तुरुन्तै पैदा हुनेछ र तपाईंको रोगले जीर्ण र घृणित शरीर दिव्य शरीरका रूपमा परिणत हुनेछ ॥३८-३९॥ मुनिको आज्ञा पाएर तपाईंका पिता सोमकान्तले त्यसै गर्नुभयो । उहाँले ज्ञान गर्नुभयो, कथा सुन्नुभयो दिनदिनै पुराण श्रवण गरी त्यसको पुण्य भक्तिपूर्वक खरानीमा अर्पण गर्नुभयो ४० । एक वर्ष बितेपछि त्यसै खरानीबाट एउटा विशाल वृक्ष छडा भयो । श्रीगणेशपुराणको साङ्गता गरेपछि त्यो वृक्ष फलफूलले लहरम्म भयो , यता राजा पनि चन्द्रमा र सूर्यजै काजिसम्पन्न

नृपोऽपि दिव्यकान्तिः स शशिसूर्यनिभोऽभवत् ।
 यावन्नृपो मुनिं स्तीति विमानं तावदागतम् ॥४२॥
 नृत्यगीतसमायुक्तं वज्रघोषनिनादितम् ।
 भणेशदूतसंयुक्तमाश्रमस्तिकमास्थितम् ॥४३॥
 यच्छोभां पश्यतोनाथ । दृशो नौ सफलः किल ।
 अनिपुण्यान् पितुस्ते ते दूता देवाज्ञया नृपम् ॥४४॥
 व्यक्षिपन् यानमध्ये नौ नृपेक्षणाप्रणोदिता ।
 सुधर्मा च मुनेराज्ञां गृह्य आता विमानगा ॥४५॥
 दृष्टं देवपुरं यावत् तावत् त्वत्स्मृतिरागता ।
 अत्र वचातितं यानमुत्तरे नगरादृष ॥४६॥
 दिदृक्ष्या पितृभ्यां ते तौ यानौ त्वां निवेदितुम्
 तद्यो शीघ्रं दर्शनाय याहि नो घेदं गमिष्यति ॥४७॥
 तयोर्वाक्यं निशम्येत्यं हेमकण्ठस्त्वरान्वितः ।
 रोमाञ्छाश्रममायुक्तो धावमानः श्रुताखिलः ॥४८॥
 ययौ तद्दर्शनीत्सुवयात् पुरस्कृत्य तदा तु तौ ।
 विशीर्णभूषणगणो नागरैः सेवकैर्वृतः ॥४९॥
 भलदश्रुः क्षणान् प्राप विमानं गणसङ्कुलम् ॥५०॥

हुनुभयो धसरी आफ्नो शरीरमा आएको परिवर्तन र मनमा
 आएको प्रसन्नताबाट प्रभावित भएका तपाईंका पिता सौमकान्तले
 मुनिको स्तुति गर्नुभयो । त्यसै बेला श्रीगणेशधामबाट त्यो
 आश्रममा एउटा विमान आइपुग्यो । ४२-४३ । विमानभित्र
 स्वर्गीय नृत्य र गान चलेको थियो, स्वर्गका बाजा बजेका
 थिए, त्यसमा श्रीगणेशका गणहरू विराजमान थिए । त्यो
 विमान आश्रमको नजिकमा रुभिएको थियो । त्यसको शांभा
 हेरेर हामी दुवै मन्त्रीहरू पनि छक्क भएका थियौं । हाम्रा
 आँखाले त्यस्तो दृश्य कहिल्यै पनि देखेका थिएनौं । तपाईंका
 पिताको पुण्यका प्रतापले त्यो विचित्रको घटना घट्यो । ती
 श्रीगणेशका दूतले तपाईंको पितालाई विमानमा सबर हुन अनुरोध
 गरे । त्यसपछि हामी सबै विमानमा आरोहण गर्यौं । तपाईंकी
 माता सुधर्मा पनि मुनिहरूबाट आज्ञा प्राप्त गरि त्यसमा सवार
 हुनुभयो । ४४-४५ । जुन बेला विमान तपाईंको राजधानी
 माथि आकाशमा उड्दै थियो त्यस बेला तपाईंको आमाको
 यहाँको दृश्य देखेर तपाईंको संझना गर्नुभयो । श्रीगणेशक
 दूतहरूको कृपाबाट त्यो विमानलाई एकछिनका निमित्त देवपुरको
 उत्तरमा ओझुलिएको छ । ४६ । हजुरका माता-पिताद्वारा हजुरका
 दर्शन गर्ने तीव्र इच्छा व्यक्त गरिएपछि उहाँहरूका मनको हाम्रो
 हजुरका समक्ष निवेदन गर्न आएको छ । छिटै उहाँहरूको
 दर्शनार्थ प्रस्थान गर्नुहोस् अन्यथा उहाँ मरिसक्नुहुनेछ । ४७ ।
 किनका यो कुरा सुनेर हेमकण्ठ पनि हतार गर्दै रोमाञ्छित भए
 हृदयका आँसुका बगार्दै माता-पिताको दर्शन गर्ने उत्सुकताका
 साथ गहना र वस्त्रको पनि ख्याल नगरी आफ्ना नगरवासी भद्र
 नागरिक र विश्वासपात्र सेवकहरूलाई साथमा लिएर माता-
 पिताको सामुमा पुगे । त्यहाँ गएर तिनले श्रीगणेशका गणले
 गरिएको सुन्दर विमान नजर गरे । ४८-५० ॥

===== ॐ =====

ॐ इति श्रीगणेशपुराणे उत्तरखण्डे हेमकण्ठदर्शनं नाम द्विपञ्चाशदुत्तरशततमोऽध्यायः ॐ

प्रा. डा. नेपालीभाषाका डा. कान्तदास नेपाली भाषामा अनुवित्र श्रीगणेशपुराण त्रींदाशखण्डको 'हेमकण्ठदर्शन'
 शोधकाचित एक सय पचाउवाँ अध्याय पूर्ण भयो । १९५३ ।

===== ॐ =====

त्रिपञ्चाशदुत्तरशततमोऽध्यायः { १५३ अध्याय }

सूत उवाच

तदमान्याश्च चत्वारः सोमकान्तं पुरो ययुः ।
 प्रणिपत्याखिलान् प्रोद्युग्गतस्ते सुतो नृप ॥१॥
 सर्ववीरैर्नागरिकैरिन्द्रः सुरगणैरिव ।
 वृत्तो हर्षेण शोकेन दृष्ट्वा नृथानमेव च ॥२॥
 एवं निवेदितोऽमात्यैः सोऽपि शीघ्रं समागतः ।
 आबालवनितावृद्धैः सेवकैश्च समन्वितः ॥३॥
 दृष्ट्वा शोभां विमानस्य सर्व आनन्दनिर्भराः ।
 तन्मध्ये सोमकान्तं ते दृष्ट्वा नेमुर्धरातले ॥४॥
 युक्तं दूतैर्गणेशस्य कान्तयाप्यतिकान्धया ।
 तत उर्त्तार्य यानान् स आलिलिङ्ग सुतं मुदा ॥५॥
 आनन्दाश्रूणि मुञ्चन्तीं सरोमाञ्चावुभावपि ।
 विदेहाविव सञ्जानीं न किञ्चिदचतुः क्षणम् ॥६॥
 [तत ऊच्ये पिता पुत्रं स्नेहेन वत्सगताम् ।
 त्वामेव नित्यं ध्यायामि सत्पुत्रं वंशभूषणम् ॥
 न त्वया सदृशं पश्ये पुत्रेषु जनवर्तिषु ।
 ततः सुधर्मा स्नेहेन ध्यायमाना सुत ययौ ॥
 आलिलिङ्ग मुदा युक्ता गलदधू उभावपि ।
 तत ऊच्ये सुतं माता चिरदृष्टेऽसि बालकः ।
 न मे सुखं किञ्चित्भूत् त्वदुत्कण्ठितचेतसः
 इदानीं ते मुख दृष्ट्वा सानन्दं मे मनोऽभवत् ॥
 वियोगं न च ते ददो मम जातः कृशो भृशम् ।
 तत आलिङ्गनं चक्रुर्नागरा नामघास्त्राः ॥

सूतजीले भन्नुभयो यसरो राजा हेमकण्ठ आफ्ना पिताको दर्शन गर्न जँदा तिनका चारजना भन्त्रीहरू पनि सँगै गएका थिए । त्यहाँ मानिसहरूले राजा सोमकान्तलाई भने- हे राजन् ! हजुरका छोरा हजुरलाई भेट्न आजनुभएको छ आफ्ना साथमा चारजन र नागरिकहरू पनि लिएर आजनुभएको छ । देवताहरूलाई लिएर इन्द्र जसरो कहीं जान्छन् त्यसैगरी तपाईंका छोरा पनि आफ्नाहरूका साथ यहाँ आजनुभएको छ । यहाँले हर्ष र शोकपूर्वक तपाईं बस्नुभएको विमानको दर्शन गरिसक्नुभएको छ । १-२। यसरो मानिसहरूबाट सुनेपछि राजा सोमकान्त र रानी सुधर्मा दुवै प्रसन्न भए । हेमकण्ठ पनि तुरुन्तै नर-नारीहरूका पाता-पितृका सामु हाजिर भए । ती सबैले विमानको शोभा देखेर हल्ला आनन्दको अनुभव गरे । विमानको बीचमा रहेका आफ्ना पिता सोमकान्तको दर्शन गएर हेमकण्ठलगायत सबै आगन्तुकहरूले भूईँमा उभिएर शिर झुकाएर वन्दन गरे । ३-४। आफ्ना छोराको आएर वन्दना गरेपछि विमानबाट ओर्लेर सोमकान्तले पनि सितलाई आलिङ्गन गरे । आलिङ्गनपश्चात् आनन्द दुवै बाबुछोराले आनन्दका आँसु छसलिरहका थिए । रामाङ्कित थिए र आवावेशका कारण शरीरलाई बिसेर आत्माको आनन्दमा निमग्न थिए । ती दुवै केही बोल्न सकेका थिएनन् । ५-६ । त्यसपछि पिता सोमकान्तले पुत्र हेमकण्ठलाई भने - बाबु ! म एक वर्षपछि यहाँ आइपुगेँ । बाह्र महिनामा प्रत्येक रातमा मैले तिमीलाई सोझिरहन्थेँ । तिमी मेरो कुलका गहना हो । धेरै मानिसका छोराहरू हुन्छन् तर तिमीजस्ता बाबु-आमाको सेवा गर्ने र बाबु-आमाप्रति श्रद्धा गर्ने छोरा कसै हुन्छन् । त्यसपछि आमा सुधर्मा आफ्ना छोरासामु आशुपुग्निन् । तिनले पनि आँखाबाट आँसुका थारा बगाउँदै छोरालाई आलिङ्गन गरिन् । केहीबेर दुवै आमा-छोरा रोइरहें त्यसपछि आमाको भनिन् । बाबु ! मैले धेरै दिनमा तिमीलाई देख्न पाएँ । एक वर्षसम्म तिमी सँझनाले गर्दा मैले सुरक्षगन्ति कहिल्यै पनि पाइँनँ । अहिले तिमी अनुहार देख्न पाउँदा मेरो मन अत्यन्त आनन्दित भएको छ । हेर त तिमी वियोगका कारण भक्ति दुर्बल भएको छु । आमा छोराको कुराकार्नपछि ती राजा र रानीले त्यहाँ भेला भएका प्रत्येक नागरिकको नाम गुकारेर प्रत्येकसँग भलाकुसारी गरे । खुसी भएका केही नागरिकहरूले राजारानीको प्रदक्षिणा गरे । कसैले पाउ छोए केही दर्शन गरेर घन्च पर्थौ भन्दै

केचिन् प्रदक्षिणां चक्रुः केचिन् पादौ तदाऽस्पृशन् ।

केचिच्च दर्शनादेव प्रतियाताः पुरं प्रति ॥१॥

तत ऊधे नृपः सर्वान् भृगुणाऽनुग्रहान्वयम् ।

गणेशस्य पुराणं यच्छृण्वितं पापनाशनम् ॥७॥

अभव तेन निष्पापो दिव्यदेहो विमानगः

सर्वेषां दर्शनं जातं पुनर्याम्यापि यानगः ॥८॥

कृपावना गणेशेन यानं मे प्रेषितं भुवि ।

राज्यञ्च परिभुक्तं मे स्वेच्छया सम्पदः सुत ॥९॥

धाम धाम्यामि पयं प्रसादाद् भृगुसम्भवान् ।

एवं ते शश्रुर्वर्णोऽसौमकात्तमपीरितम् ॥१०॥

रुरुदुः सुम्बरं सर्वं पतिता भुवि केचन ।

श्रेणीधुरध्वास्ततः प्रोचुः सोमकान्तं कृपानिधिम् ॥११॥

नो विना जगतीपाल ! कथं यास्यसि धाम तन् ।

प्राणांभ्यवक्त्वा वयं सर्वे यास्यामोऽप्यनु ते नृप ॥१२॥

हत्या त्वन्यस्तके राजन् ! सर्वेषां नो भविष्यति ।

न न, पुण्यं तथा येन द्रक्ष्यामस्तं गुणेश्वरम् ॥१३॥

तव प्रसादाद् देवस्य यास्यामो लोकमुत्तमम् ।

न संसारे सुखं किञ्चिदायुर्नाशो वृथाऽत्र हि ॥१४॥

अस्माकं न भवेत् किञ्चित् साधनं धामसाधनम् ।

ततोऽवदद् हेमकण्ठो जगज्जायक्यमादितः ॥१५॥

कथं त्यक्त्वाऽर्थकं तात ! यासि द्रष्टुं गजाननम् ।

मम राज्येन को हेतुराज्ञया तव वत्सलम् ॥१६॥

पालितं राज्यमखिलं नेच्छेदानीं यद्यपि च ।

शपथस्ते तथा राजभ्रानो नेतुं ममाहंसि ॥१७॥

नगरतर्फ फर्के । त्यहाँ रहेका जनतालाई सम्बोधन गर्दै राजा सोमकन्तले भने- हे प्यारा प्रजाहरू ! ममाथि भृगु ऋषिको तुम्हो कृपा भयो । उहाँकै कृपाबाट मैले शपथशक्त श्रीगणेशपुराण सुने अवसर पाएँ ॥७॥ एक वर्षसम्म श्रीगणेशपुराणको श्रवणबाट म निष्पाप भएँ र दिव्य शरीर पनि प्राप्त गरें । अहिले म त्यसै दिव्यशरीरमा रहेर विमानमा बसी निमोहरूका समीपमा आएको छु । भगवान्को कृपाले छोरा मन्त्री, सेवक र तर नगरीहरू सबैसँग भेट भयो । अब म छिट्टै विमानमा सवार भई जानेछु ॥८॥ कृपालु भगवान् श्रीगणेशले मेरा निमित्त विषय पठाउनुभएको छ । मैले राज्यसुख पनि पाइसकेको छु, सम्पत्तिको मुख पनि भोगिसकेको छु र अब घेरे कुनै कुरामा इच्छा छैन । मुनितर भृगुको कृपाबाट श्रीगणेशपुराणको श्रवण गरी संसारका स्वामी श्रीगणेशको पनि तल्लो कृपा पाएँ । अब म श्रीगणेशधाम जानेछु । राजा सोमकन्तले भनेका यो कुरालाई त्यहाँ रहेका सबैले श्रद्धापूर्वक सुने ९-१०॥ राजा-रानी श्रीगणेशधाम जाने कुरा थाहा पाएपछि भोदिको विषयको कल्याण गरेर निर्वाहक चिन्चाउँदै रुन थाले । कोहो केहेर भएर भुईँम लडे केही अन्तर्गतिनिधिहरूले कृपालु राजालाई निवेदन गरे - हे संसारका स्वामी प्रजाका पालक ! तपाईं हामी सबैलाई छोडेर श्रीगणेशधाम जान चाहनुहुन्छ ? हामी त प्राणत्याग गरेर पनि तपाईंका पछि लाग्नेछौं ॥११-१२॥ यसरी अकल्पमा आफैले प्राणत्याग गर्नु भन्ने त्यो हृदयको देख तपाईंलाई लाग्नेछ । हामीले स्मरणो कुनै पुण्य नगरेका कारण हामीलाई भगवान् श्रीगणेशले लैजानु हुँदैन । तपाईंको कृपा भएमा मात्र हामी पनि तपाईंका साथ श्रीगणेशधाम जान सक्छौं । संसारमा के सुख छ र ? सुखका लागि मान्छेले दुःख नै गरिरहेको छ परन्तुना सुख कसैले पनि पाउँदैन । यहाँ त रौन्चु र आयुको नाश गर्नु यही त काम हो ॥१३-१४॥ त्यस कारण हामीलाई संसारप्रति कुनै आसक्ति र माया छैन । तर पुण्य नभएकाले श्रीगणेशधाम जाने तपाईं पनि छैन । त्यसपछि हेमकण्ठले आफ्नो पितालाई सम्बोधन गर्दै भने- हे पिताजी ! आफ्नो बालकलाई यसै छोडेर हजुर भगवान् श्रीगणेशको दर्शन गर्न जानुहुन्छ ? मलाई त राज्यमा कुनै माया-मोह छैन । मैले त हजुरको आज्ञा पालन गर्न मात्र एक वर्षका लागि यो राज्य जिम्मा लिएको थिएँ । एक वर्ष हजुरको आज्ञाले सम्पूर्ण राज्यको शसन सञ्चालन गरे, अब मलाई राज्य सञ्चालन गर्ने इच्छा छैन । मैले शपथ छापेर भन्छु । अब म राज्य गर्न चाहन्नँ । तसर्थ मलाई पनि सँगै लिएर जानुहोस् १५-१७॥

सोमकान्त उवाच

सर्वेषामेव संप्रष्टुषिच्छा देवपदाम्बुजम् ।
अहञ्च परवानत्र कथं कार्यं मया जना ॥१८॥
धधन्नेहेन शोचामि पुत्रस्नेहाद् विशेषतः ।
अत एवोर्ध्वगं यानमुत्तार्य द्रष्टुमागतः ॥१९॥

सूत उवाच

ततः शोचत्सु लोकेषु सोमकान्ते रुदन्यपि ।
पुत्रे च देवदूतानां दया प्रादुरभूत् तदा ॥२०॥
ने कञ्चु सोमकान्तं तं धन्यो राजन् । सतो जनाः ।
त्वयि सङ्कल्पितप्राणा यथा त्वं जगदीश्वरे ॥२१॥
अतः सर्वान् गृहीत्वैव घामः शीघ्रं गजाननम् ।

राजोवाच

यदि सर्वां पुरीं नीता तदा कीर्तिर्दृष्टा मम ॥२२॥
भविष्यति रसायां मे नाच्यथा तु भविष्यति ।

सूत उवाच

एवमुक्त्वा पुराणस्य गणेशस्य ध्रुवोद्भवम् ॥२३॥
पुण्ये हस्ते जलेनैषा ददौ राजा तदाज्ञया ।
तोये हस्ते गते लोका निष्पापाः पुण्यमूर्तयः ॥२४॥
आबालवनितावृद्धा रुरुहयानमुत्तमम् ।
गणेशस्य तु ये दूतास्ततोऽगुरुर्ध्वपार्श्वतः ॥२५॥
ततः क्षेत्रिणरा पापा येनापि च जलं करे ।
ते पुनर्नगरं याताः शशसुः शेषितं जनम् ॥२६॥
ततो दक्षिणे सर्वे उर्ध्वगं नगरं बभूवुः ।
ऊचुः परस्परं शेषा इव्यलाभेन लोधिणः ॥२७॥

सोमकान्तले भने - तिमिहरू सबैको भगवान् श्रीगणेशका पाउको दर्शन गर्न तीन इच्छा रहेछ । प पराधीन छु । तिमिहरूप्रति र विशेषगरी छोराका प्रति स्नेहका कारण म चिन्तित छु । त्यस कारण आकाशमा उडिरहेको बानलाई यहाँ ओरानेर अनता र छोरासँग भेट गर्न भनी आएको हुँ । १८-१९॥

सूतजीले भन्नुभयो - यो कुन सुनेर त्यहाँका सबै श्रेष्ठहरू जिल्ल भरे । सोमकान्त आफ्ना प्रजाका लागि केही गर्न नसकेका कारण रुन थाले)। (छोरा^{१५६} हेमकण्ठ पनि बाबुआमाको श्रियोगको कल्पना गरेर रुन्दन गर्न थाले । त्यस देखा भगवान् श्रीगणेशका दूतहरूको तदयमा करुणा जाग्यो । तिनले सोमकान्तलाई सम्बोधन गर्दै भने - हे राजा ! तपाईं धन्य हुनुहुन्छ हैर्नुहोस् त तपाईंका प्रजाहरू तपाईंमै प्राण अड्याएर बसेका रहेछन् । जसरी भगवान्का भक्तले आफ्ना प्राण भगवान्लाई नै अर्पित गरेका हुन्छन् त्यसैगरी तपाईंका प्रजा, परिवार र मन्त्रीगणको पनि तपाईंप्रति दूले भक्ति रहेछ ॥२०-२१॥ त्यस कारण हामी तपाईंहरू सबैलाई लिएर भगवान् श्रीगणेशघाममा जानेछौं

राजाले भने - हे भगवन् श्रीगणेशका गणहरू , यदि तपाईंहरूले कृप गरेर मेरो सम्पूर्ण राजछनीलाई श्रीगणेशघाममा पुन्याउनुहुन्छ भने मेरो ठूलो कीर्ति हुनेछ अन्यथा म दु खी हुनेछु ।

सूतजीले भन्नुभयो - यसरी निवेदन गरेपछि राजा सोमकान्तले आफूले श्रीगणेशपुराणको भक्ष्यबाट प्राप्त सम्पूर्ण पुण्य चिताएर हातमा जल लिए । त्यसपछि तिनले सङ्कल्प गर्दै भने - मैले श्रीगणेशपुराण सुनेको पुण्य यी सबै प्रजा परिवार र सेवकहरूलाई श्रीगणेशघाम पुन्याउनुका निमित्त दान गर्दछु । राजाको हातबाट सङ्कल्पको जल आ-आफ्नो हातमा परेपछि ती सबै उनका आफन्तहरू निष्पाप र पुण्यपूर्ति बने । २२-२४॥ त्यसपछि बालक-बालिका युवक-युवती प्रौढ प्रौढा वृद्ध-वृद्धा सबै श्रीगणेशका दूतहरू रहेको यानमा सवार भए श्रीगणेशका दूतहरूले सबै त्यहीँ सवार भएपछि विमानलाई भुईँबाट आकाशतर्फ उडाउन थाले । सङ्कल्पको जल हस्त पार्न नपाएका केही अत्यन्त उग्र पापी मानिसहरू मात्र विमानमा आरोहण गर्न पाएन् । फर्केर नगरमा आएका मानिसहरूले नगरमा रहेका अरू मानिसहरूसँग यस घटनाको बयान गरे । बयान गर्ने र बयान सुन्ने क्रममा ती सबैले त्यो विमानलाई धर्ती हलडेर आकाशतर्फ उडेको देखे । नगरमा बाँकी रहेका नर नारीहरूले पनि राजाको पुण्यका कारण प्रशस्त द्रव्य प्राप्ति हुँदा सन्तोषको

नानाव्यवसायरता बभूवुर्दृष्टमानसा ।

कौञ्चित् पलायनपरां दृता दण्डप्रहारिणः ॥२८॥

ब्रलाद् गृहीत्वा प्राक्षिपन् यानमध्येति कौतुकात् ।

नानाभिषेण जग्मुर्धे नौस्तथैव निचिक्षिपु ॥२९॥

उपविष्टा मध्यदेशे राजपत्नीसुतादयः ।

अमान्या गरितो लोका नगरा विविशुः सुखम् ॥३०॥

मयूरेश . मयूरेश ! जय त्वमिति धाधिपः

वाद्यत्सु देववाद्येषु नृत्यत्यप्सरसां गणे ॥३१॥

प्रतिगादेन गर्जन्ति मण्डलानि दिशामपि ।

अतिवेगेन ते प्राप्ता गणेशस्य मर्दं शुभम् । ३२॥

सुषमां परिपश्यन्तो किस्मयेनानुवञ्जिति ।

अहो महन् पुण्यमस्य येन दृष्टो गजाननः ॥३३॥

समीपतां ययुः सर्वे राजा सत्युज्जमाध च ।

सूत उवाच

एवं च कथिता विप्र गणेशस्य पुनराजा ॥३४॥

कथा सर्वजनस्यापि श्रवणात् पापनाशिनी ।

शृणुध्वं देवदूतेभ्यो विमाने पृष्ठवान् नृपः ।

तत्सर्वं भवतां विप्राः कथयामि कथानकम् ॥३५॥

अनुभव गरे । विभिन्न व्यवसायमा रतगोका मानिसहरू पनि व्यवसायमा इत्रतिका कारण प्रसन्न देखिन्थे । उता, यानमा स्वार भएका नर-नारीहरूमध्ये केही विमानबाट भाग्न खोज्दै थिए तिनलाई श्रीगणेशका दूतहरूले लौरो हानेर बलपूर्वक विमानबाट बीचमा लगेर राखिदिए । अरू पनि अनेक निहुँ गरी विमानबाट बाहिर जान खोज्ने नर-नारीहरूलाई श्रीगणेशका दूतहरूले यथा स्थानमा ल्याई बसाउने काम गरे । त्यस विमानको मध्य भागमा राजा रानी राजपुत्र र अमात्यगण किराजमान थिए । तिनीहरूका वरिपरि स्वमान्य नर-नारीहरू सुखपूर्वक बसेका थिए ॥२५-३०॥ ती सबैले त्यहाँ एक स्वरले मनिरहेका थिए - भगवान् मयूरेश श्रीगणेशको जय होस् । त्यस जयजयकावाट त्रिलोकी घनिकाको थियो । देवताहरूका राजा बजेका थिए । त्यस बेला अप्सरा नाचिरहेका थिए । सङ्गीत, वाद्यवादन र नृत्यको ध्वनिबाट दिशा र आकाश निरादित भए । ती सबै अत्यन्त छिटो भगवान् श्रीगणेशको धाममा प्राप्त भए । त्यहाँको दिव्य शोभाको दर्शन गरेर चकित भई भन्न थाले - अहा ! राजा सोमकान्त कति पुण्यवान् रहेछन् । कति भाग्यशाली रहेछन् आज भगवान् श्रीगणेशको दर्शन पाउने राजा सोमकान्त कति पुण्यवान् र कति भाग्यशाली रहेछन् । तिनले आफैले मात्र दर्शन पाएन्न् अपितु आफ्ना धेरै प्रजासङ्घ पनि भगवान्को दर्शन गरए ३१-३३ । यत्तरी श्रीगणेशका नजिकमा पुगेका प्रजाहरू खुसी भए भने राजा सोमकान्त आफ्नो पुण्यप्रतापका कारण भगवान् श्रीगणेशमै भिन्न गर्इ श्रीगणेशस्वरूप भए

सूतजीले भन्नुभयो हे शौनक आदि ऋषिगण । यैले तपाईंहरूलाई श्रीगणेशपुराणको यो दिव्य कथा सुनाएँ ३४ । यस कथाले श्रवणमात्र बाट पनि दूलादूला पापलाई नाश गरिदिन्छ । राजा सोमकान्तले विमानमा सवार भई श्रीगणेशधाम जाने समयमा श्रीगणेशका दूतहरूले प्रश्न गर्दा विमानभित्र नै भगवान् श्रीगणेशको कथा सुनाएका थिए । मैले तपाईंहरूलाई ती ती कथाहरू पनि सुनाउनेछु ॥३५॥

===== ॐ =====

ॐ इति श्रीगणेशपुराणे उत्तरखण्डे सोमकान्तस्य देवपदप्राप्तिवर्णनं नाम त्रिपञ्चाशदुत्तरशततमोऽध्यायः ॐ

डा.डा. चण्डीबाबु चण्डीबाबु नेपाली भाषामा अनूदित श्रीगणेशपुराण उत्तरखण्डको सोमकान्तको देवपद प्राप्ति वर्णन शीर्षकान्वित एक सय त्रिपञ्ची अध्याय पूर्ण भयो ॥१५३॥

===== ॐ =====

चतु पञ्चाशदुत्तरशततमोऽध्यायः { १५४ अध्याय }

ऋषय ऊचुः

किं पृष्टं सोमकान्तेन विमानवर्तिनाऽनघ ।
तद् वयं श्रोतुमिच्छामो वद सर्वमशेषतः ॥१॥

सून उवाच

गच्छता व्योममार्गेण पृष्टा दूता महात्मना ।
वाराणसीस्थितानां तु गणेशानां महात्मनाम् ॥२॥
नामानि परिवाराणां तानि न, शृणुतानघाः ।

राजोवाच

दूता वदन्तु कृपया विश्वेशपरिवारगान् ॥३॥
गणेशान् मम कात्स्न्येन स्मरणात् सर्वसिद्धिदान् ।

दूता ऊचुः

कथयाम समासेन विश्वेशावरणे गतान् ॥४॥
गणेशान् क्रमशो राजन् ! शृणु सर्वभयापहान् ।
दुर्गाविनायकोऽथार्कभौमचण्डविनायकौ ॥५॥
दहलीगणपश्चाथ तथोदण्डविनायकः ।
त्राशपाणिः सर्वविघ्नहरणोऽथ विनायकः ॥६॥
प्रथमावरणे सिद्धसिद्धिरूपो विनायकः ।
चम्बोदरः कूटदन्तः शालटङ्कविनायकः ॥७॥
कृष्माण्डाख्यश्चतुर्थश्च मञ्जमो भुण्डसंज्ञकः ।
चिकटद्विजसंज्ञस्तु राजपुत्रविनायकः ॥८॥
गणवाख्योऽथम्परश्च द्वितीयावरणे स्थिताः ।
वक्रतुण्ड एकदन्तस्त्रिमुखश्च विनायकः ॥९॥
त्रैलोक्यराजश्चतुर्थोऽथ वरदश्च विनायकः ।
पञ्चास्यश्चापरश्चात्र हेरम्बश्च विनायकः ॥१०॥
गोदकप्रिय इत्येव तृतीयावरणे स्थिताः ।
विनायकोऽभयप्रदः सिंहनुण्डविनायकः ॥११॥
कृष्णताक्षश्चापरश्च क्षिप्रप्रसादसंज्ञकः ।
चिन्नामणिरिति ख्यातो दन्तहस्तविनायकः ॥१२॥

ऋषिहस्तले भवे विमानमा रहेका सोमकान्तले
श्रीगणेशका दूतहरूसँग कस्तो प्रश्न गरे । त्यो हामी सुन्न चाहन्छौं
ती सर्व कुरा सुनाउनुहोस् ॥१॥

सूनजीले भल्लुभयो - आकाशमार्गबाट गइरहेका महात्मा
सोमकान्तले सोधेगछि श्रीगणेशका दूतहरूले वाराणसी पुरीमा
विश्वनाथको परिवारका रूपमा रहेका प्रभावशाली श्रीगणेशहरूको
विषयमा बताएका थिए । हे निष्ठाप ऋषि हो ! म त्यसबारे
तपाईंहरूलाई सुनाउँछु ॥२॥

राजाले भने - हे श्रीगणेशका दूतहरू ! काशी विश्वनाथका
परिवारमा रहेका र ध्यान गर्नासाथ सबैथरिका सिद्धि प्रदान गर्ने
श्रीगणेशहरूको विषयमा मलाई सुनाउनुहोस्

दूतहरूले भने - हे राजा सोमकान्त भगवान् विश्वनाथको
आवरणमा रहेका काशीका विभिन्न स्थानहरूमा प्रतिष्ठित सबै
प्रकारका भयनाश गर्ने श्रीगणेशहरूको विषयमा क्रमशः हामी
बताउँछौं तपाईं सुनुहोस् । दुर्गाविनायक, अर्कविनायक,
भौमचण्डविनायक, देहलीविनायक उदण्डविनायक,
पाशपाणिविनायक सर्वविघ्नहरविनायक र सिद्धसिद्धिविनायक
गरी ८ विनायक भगवान् विश्वनाथको प्रथम आवरणमा रहेका
छन् । लम्बोदरविनायक कूटदन्तविनायक, शालटङ्कविनायक,
कृष्माण्डविनायक, भुण्डविनायक, चिकटदन्तविनायक
राजपुत्रविनायक र प्रणवविनायक गरी ८ विनायक भगवान्
विश्वनाथको द्वितीय आवरणमा रहेका छन् । वक्रतुण्डविनायक,
एकदन्तविनायक, त्रिमुखविनायक, विघ्नराजविनायक वरद-
विनायक, पञ्चास्यविनायक, हेरम्बविनायक र मोदकप्रियविनायक
गरी ८ विनायक भगवान् विश्वनाथको तृतीय आवरणमा रहेका
छन् । अभयप्रदविनायक सिंहनुण्डविनायक, कृष्णताक्षविनायक,
क्षिप्रप्रसादविनायक, चिन्नामणिविनायक दन्तहस्तविनायक,
प्रचण्डविनायक र उदण्डमुण्डविनायक गरी ८ विनायक भगवान्
विश्वनाथको चतुर्थ आवरणमा रहेका छन् । स्थूलदन्तविनायक,
कलिप्रियविनायक, चतुर्दन्तविनायक, द्विनुण्डविनायक
ज्येष्ठविनायक, गजविनायक कालविनायक र नागेशविनायक गरी
८ विनायक भगवान् विश्वनाथका पाँचौं आवरणमा रहेका छन् ।

प्रचण्डध्याप्यपरश्चोदुष्टमुण्डविनायक ।

चतुर्धावरणो ज्ञेयः अष्टावन्ते विनायकाः ॥१२॥

स्थूलदन्तो द्वितीयस्तु कलिप्रियविनायकः ।

चतुर्दन्तो द्वितुण्डश्च ज्येष्ठो गजविनायकः ॥१४॥

कालाख्यश्च तथा ज्ञेयो नागेशाख्योऽपरोऽपि च ।

पञ्चमावरणो ज्ञेया अष्टावन्ते विनायकाः ॥१५॥

मणिकर्णविनायक आशासुह्रिविनायकौ ।

यक्षाख्यो गजकर्णार्षाश्चित्रघण्टविनायकः ॥१६॥

भुमङ्गलश्च मित्राख्य एते षष्ठे विनायकाः ।

मोदः प्रमोदः सुमुखो दुर्मुखश्च विनायकः ॥१७॥

गणपारख्योऽध्यापरश्च तथा ज्ञानविनायकः ।

सप्तमावरणो ज्ञेयास्तथा द्वारविनायकः ॥१८॥

अविमुक्तोऽष्टमो यत्र मोक्षदोऽथ विनायकः ।

अन्यो भगीरथाख्यो हि द्वारेश्वन्द्विनायकः ॥१९॥

कपर्दीति परो ज्ञेयस्तथा बिन्दुविनायकः

एतेषां स्मरणं नित्यं सर्वकामफलप्रदम् ॥२०॥

प्रातस्तुभ्याम् यश्चेतान् पठते शुद्धमानसः ।

न तस्य विघ्ना विघ्नं हि कुर्वन्ति सर्वकर्मसु ॥२१॥

एकैकनाम्ना राजेन्द्र ! दूर्वाभिस्तण्डुलैरपि ।

निलैः शमीदलैश्चैतान् पूजयेद् भक्तिमान् नरः ॥२२॥

भलाध्यं साधयेत् कार्यं सर्वत्र किञ्चिद् भवेत् ।

आयुष्यं पुष्टिमरोग्यं प्राप्नुयाद्धनमुत्तमम् ॥२३॥

इदं ते कथितं सर्वं यद्विदुः पृष्टं त्वया नृप

तूष्णीं यद्युर्वेदूनास्तनो धाम निजं मुदा ॥२४॥

सुत उवाच

इदं तत् कथितं विद्वा विश्वेशावरणं मया ।

इदानीं कथयिष्यामि पुराणस्य फलश्रुतिम् ॥२५॥

मणिकर्णविनायक, अशारविनायक सुह्रिविनायक, यक्षविनायक,

गजकर्णविनायक चित्रघण्टविनायक भुमङ्गलविनायक र

मित्रविनायक गरी ८ विनायक विश्वनाथको छैठौँ आवरणमा रहेका

छन्। मेदविनायक, प्रमोदविनायक सुमुखविनायक दुर्मुखविनायक,

गणपविनायक, ज्ञानविनायक द्वारविनायक र सुनिदाता

अविमुक्तविनायक गरी ८ विनायक विश्वनाथको सातौँ आवरणमा

रहेका छन् । यसरी कार्श्या विश्वनाथको आवरणको रूपमा ५६

विनायकहरूको अवस्थिति छ । आवरणमा रहेका विनायकहरूको

अतिरिक्त कार्श्या भगीरथविनायक, हरिश्चन्द्रविनायक, कपर्द-

विनायक र बिन्दुविनायक पनि रहेका छन् । यी सबै विनायकहरूको

स्मरणबाट साथै सके सम्पूर्ण चित्तलाई कुरा प्राप्त गर्दछ ॥१३-२०॥

जुन मानिसले विहम जन्मेदितिकै आफ्नो मनलाई शुद्ध बनाएर

यी विनायकहरूको नामस्मरण गर्दछ त्यसको कुनै पनि कार्यमा

बिघ्न आइलाग्दैन । हे राजन् भक्तिमान् मानिसले दुवो अक्षता

दिएर र शमीको पात हातमा लिएर यी विनायकहरूको प्रत्येक

नामको जप गर्दै ती पदार्थहरूले पूजा गर्दछ भने त्यसको असम्भव

कार्य पनि सिद्ध हुन्छन् र त्यसले जहाँसुकै सफलता प्राप्त गर्दछ ।

त्यस भक्तको आयु वृद्धि हुन्छ र शरीर एवं मनमा पुष्टि हुन्छ ।

आजीवन त्यो स्वस्थ निरोगी रहन्छ र आवश्यकता अनुसार

उनमा धनसम्पत्ति प्राप्त गर्दछ ॥२१-२३॥ हे राजा सोमकान्त

तपाईंले जसरी सोझुपछिको थियो त्यसरी नै हामीले बताउँ

सुताजीले चतुर्धावरो - हे भौमकर्तुः ऋषिदुः । ती दूतहरूले

वाराणसीका विनायकहरूको नाम र तिनको महिमा अलापेपछि

तिनका साथै राजा सोमकान्त श्रीगणेशधाममा प्राप्त भए । मैले

तपाईंहरूलाई श्रीगणेशका दूतहरू र सोमकान्तको संवादको

माध्यमबाट भाषान् विनायकको आवरणमा रहेका विनायकहरूको

विवरणमा बताएँ । अब मैले आगामी अध्यायमा तपाईंहरूलाई

श्रीगणेशपुराणश्रवणको महिमा सुनाउनेछु ॥२४-२५॥

ॐ इति श्रीगणेशपुराणे उत्तरखण्डे षट्षष्टाशद्विनायकवर्णनं नाम चतुःपञ्चाशदुत्तरशततमोऽध्यायः ॐ

रा रा रानीमाथय रकान्तदाम नेपाली भाषा अन्तर्गत श्रीगणेशपुराण क्रीडाखण्डको ५६ विनायकहरूको

वर्णन श्रीवैकावर्त एक सय चौवर्ती अध्याय पूर्ण भयो ॥२५॥

पञ्चपञ्चाशदुत्तरशततमोऽध्यायः { १५५ अध्याय }

सूत उवाच

जन्ममृती न च स्यातां पुराणस्यास्य संश्रयात् ।
 एकशो बहुशश्चेत् स्याद् यद्यस्य श्रवणं द्विजा- ॥१॥
 न शक्नुतामलं वक्तुं शेषपद्यामनावपि ।
 यो ददाति कुरुक्षेत्रे सोमसूर्यग्रहे नरः ॥२॥
 हेमभारसहस्राणि विप्रेभ्यो भक्तिभावतः ।
 नन्दम्य श्रवणान् पुण्यं प्राप्नुयाद् भक्तिमान् नरः ॥३॥
 यज्ञानां साङ्गजातानां सर्वेषां दक्षिणावताम् ।
 फलं कस्तुल्यमास पुराणश्रवणस्य च ॥४॥
 घृणश्रवणस्यास्य पुण्यं तस्माद् विशेषवत् ।
 त्रनानां जलदानानां तत्र का गणना मता ॥५॥
 कोटिकन्याप्रदानानां गोदानानां सहस्रशः ।
 नन्पुण्यं कोटिगुणितं श्रवणादस्य जायते ॥६॥
 चतुर्णांमपि वेदानां साङ्गानां पठनात् सदा
 शास्त्राणां व्याकृतेर्वापि सदा सत्सेवनादपि ॥७॥
 नन्पुण्यं कोटिगुणितं तदस्य श्रवणाद् भवेत् ।
 घातितस्य पुराणस्य सम्पूर्णस्य श्रवादपि ।
 यत् पुण्यं कोटिगुणितं तदस्य श्रवणाद् भवेत् ॥८॥
 यस्य गेहे गणेशस्य पुराणं लिखितं भवेत् ।
 न तत्र राक्षसा भूता प्रेताश्च पूतनादयः ॥९॥
 ग्रहा बालग्रहा नैव पीडां कुर्वन्ति कर्हिचित् ।
 नद् गृहं हि गणेशेन रक्ष्यते सर्वदा स्वयम् ॥१०॥
 उद पुराणं शृणुयात् पूजयेद् वा समाहितः ।
 तस्य दर्शनतः पूता भवन्ति पतिता नराः ॥११॥
 ब्रह्मादीनां मुनीनां स मान्यो भवति मानवः ।
 कञ्चो दहेत् स भुवनं तुष्टो दद्यान्महन् पदम् ॥१२॥

सूतजीले मशुभयो - हे शीनक आदि ऋषिवृन्द !
 श्रीगणेशपुराणको आश्रय लिने साधकको फेरि जन्म र मृत्यु
 हुँदैन । एक पटक र अनेक पटक श्रीगणेशपुराणको श्रवण गर्ने
 साधकको महिमा बताउन शेषनाग र ब्रह्माजी पनि समर्थ हुँदैनन्
 बसले कुरुक्षेत्रमा गई चन्द्रग्रहण र सूर्यग्रहणको अवसरमा
 ब्राह्मणहरूलाई भक्ति पूर्वक एक हजार भारी सुनदान गर्दछ
 त्यसले प्राप्त गर्ने पुण्य श्रीगणेशपुराणको श्रवणबाट साधकले
 प्राप्त गर्ने सक्दछ ॥१-३॥ दक्षिणा आदिसहित साङ्गोपाङ्ग
 यज्ञ सम्पन्न गर्दा प्राप्त हुने फल र श्रीगणेशपुराणको श्रवणबाट
 प्राप्त हुने फलसँगै राखेर एक दिन ब्रह्माजीले तुलामा जोख्ने
 काम गर्नुभयो । त्यस बेला श्रीगणेशपुराण सुनेको फल भारी
 भएको थियो । व्रतसम्पादन र बलदानबाट प्राप्त हुने फलको
 श्रीगणेशपुराणको श्रवणको फलसँगै रोजिने सम्भावना नै छैन
 अर्थात् तिनको कुनै गणना नै हुँदैन । कोटि-कन्यादान गरेको जुन
 फल र हजार गाई दान गरेको जुन फल हुन्छ त्यसको कोटिगुना
 फल श्रीगणेशपुराणको श्रवण गर्दा प्राप्त हुन्छ ॥४-६॥ (अङ्गसहित
 चारै वेदको निरन्तर पाठ अध्ययन र व्याख्याको फल एवं सदा
 सत्सङ्ग गर्दा प्राप्त हुने फलमन्दा पनि करोडौं गुना धेरै फल
 श्रीगणेशपुराणको श्रवणबाट प्राप्त हुन्छ । महाभारत र सम्पूर्ण
 पुराणहरूको श्रवण गर्नले जुन पुण्य प्राप्त हुन्छ त्योमन्दा करोडौं
 गुना धेरै फल श्रीगणेशपुराणको श्रवणबाट प्राप्त हुन्छ ॥७-८॥
 जसका घरमा श्रीगणेशपुराणको पाण्डुलिपि अथवा पुस्तक रहेका
 हुन्छन् त्यहाँ राक्षस, भूत, प्रेत, पूतना आदि बालघाती ग्रह र
 बालग्रहले कुनै समयमा पनि षेडा दिँदैनन् । वास्तवमा श्रीगणेशले
 त्यस घरको स्वयं रक्षा गर्नुहुन्छ । सावधान घोर, संयमित र
 अचल भएर बसले श्रीगणेशपुराणको श्रवण गर्दछ त्यस मानिसको
 दर्शनबाट पीतवर्ण मानिसहरू पनि यत्किन हुन आउँछन् ॥९-११॥
 श्रीगणेशपुराणको श्रवण गर्ने श्रोता ब्रह्मा आदि देवता र मुनिहरूको
 पनि आदरणीय पुरुष बन्दछ । श्रीगणेशपुराणको पुण्यवान्
 श्रोता रिसारमा तबसले सम्पूर्ण भुवनहरूमा आगो लगाउन सक्छ
 त्यो प्रसन्न भयो भने इन्द्र आदि पद पनि प्रदान गर्नसक्छ ॥१२॥

अष्टसिद्धीं समाप्नोति श्रवणात् प्रत्यहं नरः ।

न दारिद्र्यं समाप्नोति न सङ्कष्टं नरः क्वचित् ॥१३॥

ईप्सितं समाप्नोति पञ्चादींश्च निधीनपि ।

कल्पवृक्षः कामधेनुर्निधिश्चिन्तामणिस्तथा ॥१४॥

तस्य वृक्षत्वमप्येति सोऽपि कन्यो भक्त्यपि ।

जरणं मरणं स्तम्भ उच्चाटनमप्यपि च ॥१५॥

अस्य स्मरणमात्रेण निस्तं स्यात् क्षणेन ह ।

गणेशनिकटे स्थित्वा पुराणं शृणुयान् नरः ॥१६॥

महापापाद् विनिर्मुक्तः स्त्रीबालहत्यापि च ।

सात्रिध्यबाधुयादने गणेशस्य न संशयः ॥१७॥

शूद्रोऽपि मध्ये संस्थाप्य ब्राह्मणान् शृणुयादिदम् ।

क्रमेण स्तभते वर्णान् वैश्यक्षत्रद्विजाद्वयान् ॥१८॥

नित्यनैमित्तिकर्मभ्यश्च्युतो यः शृणुयादिदम् ।

कर्मसाद्गुण्यमाप्नोति गणेशस्य प्रसादतः ॥१९॥

भाद्रशुक्लचतुर्थ्यां यः कृत्वा मूर्तिं महीमयीम् ।

मण्डपे तोरणे रम्ये सम्पूज्य परमादरात् ॥ २०॥

पुराणं शृणुवान् महास्तस्य तुष्टो विनायकः ।

ददाति निखिलान् कामानन्ते मोक्षञ्च विघ्नयः ॥२१॥

स्तोत्राण्यत्र च यावन्ति तावन्ति प्रत्यहं नरः ।

एतत्ते यदि यो भक्त्या स सिद्धः त्याज्यं सशयः ॥२२॥

असाध्यमपि यत् किञ्चित् तेषां पाठात्तत्तत्प्रेतरः ।

अनुष्ठानविधानेन मासमात्रं जपेत् तु यः ॥२३॥

ब्राह्मणान् भोजयेद् भक्त्या सोऽपि तन्मथतमिवात् ।

मानिसले दिनदिने श्रद्धापूर्वक श्रीगणेशपुराणको श्रवण गर्दछ भने त्यसले अणिमा महिमा गरिमा आदि आठ प्रकारका सिद्धि प्राप्त गर्न सक्छ । त्यस मानिसले दरिद्रता भोगनुपर्दैन र कहीं पनि त्यसले सङ्कष्ट व्यहोनु पर्दैन ॥१३॥ त्यसले मनले चित्तएको विषयभोग र वस्त्र आदि निधि पनि प्राप्त गर्दछ । कल्पवृक्ष, कामधेनु र चिन्तामणिजस्ता चित्तएका फल दिन र पुन्याउने तत्त्व त्यसका वशमा आउँछन् र त्यो आफै पनि सबैको बन्दिनी बन्दछ । श्रीगणेशपुराणको श्रवण गर्नाले अग्निदाह मृत्यु, स्तम्भन, उच्चाटन-जस्ता विपत्तिहरू एक क्षणमा नश भएर जान्छन् । भगवान् श्रीगणेशको मन्दिर र प्रतिमाको नजिकै रहेर श्रीगणेशपुराण श्रवण गर्ने मानिस महापाप, स्त्रीहत्या एवं बालहत्याको पापबाट पनि मुक्त हुन्छ । अन्तमा त्यसले भगवान् श्रीगणेशको स्तुतिध्वना बस्ने सौभाग्य प्राप्त गर्दछ । यसमा कुनै सन्देह छैन ॥१४-१७॥ शुद्र जातिको मानिसले पनि माझमा ब्राह्मणहरूलाई राखी श्रीगणेशपुराणको श्रवण गरौस् । यसो गर्दा त्यसले क्रमैसँग वैश्य क्षत्रिय एवं ब्राह्मणवर्णमा जन्म लिने सौभाग्य प्राप्त गर्दछ । नित्य कर्म र नैमित्तिक कर्मबाट मुक्तको मानिसले यदि श्रीगणेशपुराण श्रवण गर्दछ भने त्यसले श्रीगणेशको कृपाद्वारा उत्तम फलभोग गर्न पाउँछ र कर्मच्युतिबाट भएको दोषलाई पन्छाउँछ ॥१८-१९॥ भाद्र महिनाको शुक्लपक्षको चतुर्थी तिथिमा जसले भगवान् श्रीगणेशको पार्थिव प्रतिमा तयार गरी मण्डप र रमणीय द्वारमा समेत परम आदरका साथ पूजा गरी पुराण श्रवण गर्दछ, भगवान् श्रीगणेश त्यसमाथि तुरुन्तै प्रसन्न हुनुहुन्छ । प्रसन्न हुनुभएका भगवान् श्रीगणेशले त्यस भक्तक सन्पूर्ण इच्छाहरू परिपूर्ण तुल्याइदिनुहुन्छ । अन्तमा भगवान् श्रीगणेशले त्यसलाई मोक्षको धाम पनि प्रदान गर्नुहुन्छ । श्रीगणेशपुराणभित्र जति स्तोत्रहरू छन् ती सबैका दिनदिने पाठ गर्ने साधक सिद्धपुरुष बन्दछ । यसमा कुनै सन्देह छैन ॥२०-२२॥ संसारमा असाध्य मानिएको जुनसुकै विषय पनि श्रीगणेशका स्तोत्रहरूको पाठबाट प्राप्त हुन्छ । अनुष्ठानविधि अँगालेर जसले एक महिनासम्म श्रीगणेशका स्तोत्रहरूको पाठ एवं श्रीगणेशका मन्त्रहरूको जप गर्दछन् र भक्तिपूर्वक ब्रह्मभोज बराउँछन् ती साधकहरू पनि श्रीगणेशमा तन्मय हुन्छन् अर्थात् श्रीगणेशमय बन्दछन् ।

ऋषय ऊचुः

कथमस्य श्रवान् पुण्यं केन प्राप्तं पुराऽनघ ॥२४॥

तत्र शस महाभाग ! पृच्छतां सूतनन्दन !

सूत उवाच

शृण्वन्तु मुनयः पूर्वं कश्चिन्मूकोऽभवन्मुनिः ॥२५॥

ब्रह्मलोकं गतोऽकस्माल्लोमशश्चेऽपि यदृच्छया ।

नमस्कृत्य च लोकेशमुपविष्टस्तदाज्ञया ॥२६॥

पूजितः पत्न्या भक्त्या लोमशोऽथाऽब्रवीत् विधिम् ।

लोमश उवाच

व्यासाय कथितं द्वेव ! पुराणं पुण्यवर्द्धनम् । २७॥

गणेशस्य महाभाग ! तन्मे वक्तुमिहार्हम्

ब्रह्मोवाच

शृणु लोमश ! यत्नेन सर्वपापहरं शुभम् ॥२८॥

पुराणं हि गणेशस्य काममोक्षप्रदं नृणाम् ।

सूत उवाच

तत् स कथयामास ब्रह्मा स्वीयेन यामतः ॥२९॥

नामशास्य गणेशस्य पुराणं काममोक्षदम् ।

मूकेन नादलुब्धेन श्रुतं भक्त्याऽखिलं तु तत् ॥३०॥

ततः स बागीश्वरवन् प्रोवाच धारणीं मुनिः ।

अधीत्य पाठतः कृत्वा श्रावयामास चेतनम् ॥३१॥

भुक्त्वा भोगान् यथाकामान् पुत्रान् पौत्रानवाप्य च ।

अन्ते जगाम परमं धाम गणेश्वरं शुभम् ॥३२॥

पुनः शृण्वन्तु मुनय इतिहासं पुरातनम्

इत्वाकुलसम्भूतो राजा शुद्धात्मकः शुचिः ॥३३॥

शौनक आदि ऋषिहरूले भने हे निष्पाप महाभाग

श्रीगणेशपुराणको श्रवणबाट के कस्ता पुण्य प्राप्त हुन्छन् र ती पुण्य क-कसले प्राप्त गरे ? हाम्रा प्रश्नहरूको उत्तर दिनुहोस् ? हामी श्रद्धापूर्वक श्रवण गरिरहेका छौं ।

सूतजीले भन्नुभयो - हे शौनक आदि ऋषिवृन्द ! प्राचीन समयमा कुनै एक मूकनामक लाटा मुनि थिए ॥२३-२५॥ एक दिन ती अकस्मात् ब्रह्माजीको दर्शन गरे ब्रह्मलोकमा पुगेका थिए ती त्यहाँ गएको बेला धुम्रधुम्रै लोमश ऋषि पनि ब्रह्माजीको घाममा अङ्गुली लोमश ऋषिले ब्रह्माजीलाई प्रणाम गरेपछि ब्रह्माजीको आज्ञाअनुसार ती ब्रह्माजीका सामु आसनमा बसे २६॥ ब्रह्माजीले भक्तिका साथ लोमशको सम्मान गर्नुभयो । लोमशले ब्रह्माजीसँग निवेदन गरे

लोमशले भने- हे पितामह ! हजुरले महामुनि व्यासलाई जुन श्रीगणेशपुराण सुनाउनुभयो त्यसै पुराण कृपया मलाई पनि सुनाउनुहोस्

ब्रह्माजीले भन्नुभयो - हे लोमश ! सम्पूर्ण पापनाशक मङ्गलदायक, काम र मोक्ष प्रदान गर्ने श्रीगणेशपुराण प्रत्यक्षपूर्वक तिमिले श्रवण गर ।

सूतजीले भन्नुभयो- त्यसपछि ब्रह्माजीले आभयो प्रहसार्धमा लोमश ऋषिलाई काम र मोक्ष प्रदान गर्ने श्रीगणेशपुराण सुनाउनुभयो त्यस बेला त्यहाँ बसिरहेका लाटा मुनि मूकले पुराणको कथा नबुझे पनि श्लोक उच्चारण गरेको ध्वनि कानमा पर्दा अत्यन्त आनन्दित हुँदै भक्तिपूर्वक श्रीगणेशपुराण श्रवण गरे २७-३०। श्रीगणेशपुराणको श्रवण गरेको पुण्यले ती लाटा ऋषि बृहस्पतिजै बोलनसक्ने पात्रोका स्वामी बने । तिन्शे आफैँ श्रीगणेशपुराण पढे र कण्ठस्थ गराए । पछिबाट आफूले पढेको र कण्ठस्थ गराएको श्रीगणेशपुराणलाई आँखा चिम्लेर जस्ताको तस्तै अरुलाई सुनाउन सक्ने पनि भए ३१ । त्यसपछि आफ्नो इच्छाअनुसार संस्कारका सुख भोगेर होरा एवं नशि प्राप्त गरी अन्तमा ती मूक ऋषि श्रीगणेशको मङ्गलमय घाममा प्राप्त भए ॥३२॥ हे ऋषिहरू ! यस सम्बन्धमा अर्का पनि प्रसिद्ध इतिहास छ त्यो सुनुहोस् । इक्ष्वाकुकुलमा उत्पन्न, पवित्र शुद्धात्मा, वज्रशील दानपरायण, नित्य स्वाध्यायसम्पन्न, शत्रुहन्ता, सबै धर्मका

यज्वा क्षनप्रदो नित्यं स्वाध्यायधामोऽग्रिह ।
 अग्रध्याता सर्वधर्माणां प्रजानां पालने रतः ।
 यष्टांशभागी लोकानां मान्यः प्रियतरोऽपि च ॥३४॥
 विख्यातस्त्रिषु लोकेषु गोप्ता संवरणाधिध ।
 अनपत्यः स पुत्रार्थे पुत्रीयाधिष्ठिचक्षुरत् ॥३५॥
 माह्वं मदक्षिणामन्नदानैः सुविहिता ततः ।
 न लेभे सन्ततिं राजा हरिवंशमघाशुणोत् ॥३६॥
 पूजयित्वा द्विजान्ते वाचकं परिनेष्ट्य च ।
 वस्त्रधेनुहितयार्थं रत्नमूलफलविधि ॥३७॥
 ततोऽपि नाभवत् पुत्रो दैवान्मूकम्बु तद्गृहम् ।
 यथायातस्तु विख्यातो गणेशाख्यपुराणवित् ॥३८॥
 स्थापितः प्रार्थयित्वा च राजा संवरणो न सः ।
 श्रुत्वा पुराणं तद्वक्त्राद् गणेशाख्यं मुदा नृपः ॥३९॥
 तदन्ते तोषयामास मूकं तं द्विजपुङ्गवम् ।
 रत्नमुक्ताफलैर्वस्त्रैर्भूषणैर्हंसनिर्मितैः ॥४०॥
 लंघे ततः कुमारं स गणेशो तत्परोऽभवत् ।
 भुक्त्वानेकमुखान् प्राप गणेशं पटमुनमम् ॥४१॥
 भगिनी तस्य वक्ष्यासीत् त्रिंशद्वर्षा रजस्वला ।
 यथाकालं भक्त्येव श्रुत्वा तस्याथ सन्ततिम् ॥४२॥
 गणेशाख्यपुराणस्य श्रवाज्जताञ्ज तं मुनिम् ।
 आचार्यं परिशुश्राव पुराणं तन्मुखाच्छ्रुत् ॥४३॥
 लेभे पुत्रं महाशूरं गणेशभजने रता ।
 पुशार्पौत्रान्ममाख्या भुक्त्वा भोगान्मनोहरान् ॥४४॥
 जगाम सा गणेशस्य निजधामावसानतः ।
 मगरस्य तु पुत्राणामेकं पटगुरधुत् पुनः ॥४५॥
 तेनार्पितं श्रुतं पुण्यं पुराणं लोमशात् पुरा ।
 भक्त्या व्रतशवरेण विनीतेनाथ भक्तित ॥४६॥

व्यख्याता, प्रजापालनमा तत्पर जनताबाट आम्दानीको द प्रतिशत
 कर लिएर जन्ताको फालन गर्ने सबैका मान्य, सबैका चारा
 तीनै लोकमा विख्यात र सबैका रक्षक संवरण राजा भए ।
 दैवसंयोगले तिरलाई छोरा भएनन् । पुत्रप्राप्तिका लागि तिनले
 अरु पुन्यश्रु पुत्रेष्टि गरे ॥३३-३५॥ त्यसमा दक्षिणाका साथै
 प्रचुर मात्रामा अन्नदान पनि गरे । त्यसो गर्दा पनि तिनलाई पुत्र
 प्राप्त भएन । त्यसपछि राजा संवरणले पुत्रप्राप्तिका लागि
 हरिवंशपुराण श्रवण गरी ब्राह्मणपूजन गरे वस्त्र गर्दै, सुवर्ण
 रत्न, कन्दमूल, फल आदि दिएर पुराणका वक्तालाई सन्तुष्ट बनाए
 त्यति गर्दा पनि पुत्रलाभ भएन । त्यसपछि कुनै दिन दैवसंयोग
 श्रीगणेशपुराणका वक्ताका रूपमा संसारमा विख्यात मूकनाम्क
 उत्तम ऋषि आहूणगे ॥३६-३८॥ राजा संवरणले मूक ब्राह्मणसँग
 प्रार्थना गरी तिनलाई वाचक बनिदिन प्रार्थना गरी तिनका मुखबाट
 महर्ष श्रीगणेशपुराण श्रवण गरे , पुराणको साङ्गतको दिन
 मूक ब्राह्मणलाई रत्न, वस्त्र, मोती र सुवर्णले बनेका सहना
 दान गरेर सन्तुष्ट तुल्याए । त्यसपछि सुरुनै राजा संवरणले
 पुत्रलाभ गरेका थिए । त्यसपछि ती राजा श्रीगणेशका परम
 भक्त भई श्रीगणेशको आराधनामा तत्पर भए यस संस्कारका
 धरिधरि सुखभोग गरी अन्तमा तिनले उत्तम श्रीगणेशकाम प्राप्त
 गरे ॥३९-४१॥ राजा संवरणकी ३० वर्षको दुमेरमा लम्बोकी
 एउटी बहिनी थिइन् । समयअनुसार रजस्वला पनि हुने गर्थिन्
 तर कति उपाय गर्दा पनि तिनलाई सन्तान भएनन् । तिनले
 आफ्ना दाजु संवरणले श्रीगणेशपुराण सुनेर पुत्र प्राप्त गरेको
 विषयमा थाहा पाएन्, त्यसपछि तिनले पनि मूक ब्राह्मणलाई
 बोलाएर तिनका मुखबाट सङ्गतमय श्रीगणेशपुराणको श्रवण
 गरिन् ॥४२-४३॥ श्रीगणेशको आराधनमा निरत ती भक्तिमती
 नारीले श्रीगणेशपुराणको श्रवण र आराधनाजनित पुण्यबाट
 पराक्रमी पुत्र प्राप्त गरिन् , त्यसपछि अनेक पुत्र-पौत्र प्राप्त
 गरी मनैद्वन्द्व मङ्गलमय संसारका सुख भोगेर अन्तमा श्रीगणेशको
 धाममा प्राप्त भइन् ॥४४-४५॥ सगर राजाका धेरै पुत्रहरूमध्ये
 एउटा पुत्र लंगडा थिए । तिनले पनि भक्तिपूर्वक लोमश ऋषिकर
 मुखबाट श्रीगणेशपुराणको श्रवण गरे । १२ वर्षसम्म दिनमला
 र पवित्रताका साथ अग्रपट्ट रूपमा श्रीगणेशको भक्तिमा हुँदैर
 तिनले श्रीगणेशपुराणको श्रवण गरेका थिए । पुराण श्रवणपछि
 अनेक द्रव्य सर्पण गरी तिनले लोमश ऋषिलाई सन्तुष्ट बनाए

सन्तोष्य लोमशं द्रव्यैस्तनोऽङ्घ्रिं समक्षाय सः ।
 विजयं पुष्टिमायुष्य प्राणान्ते धामतत्पर ॥४७॥
 अष्टादशपुराणानां श्रवणे यत् फलं लभेत् ।
 तदेकस्य पुराणस्य गणेशस्य श्रुतेर्भवेत् ॥४८॥
 काकबन्ध्या बहुसुता श्रवणादस्य जायते ।
 त्ववद्गर्भा भवेद् विप्रा दृढगर्भा भवन्त्यपि ॥४९॥
 मूको नागीशतां याति श्रवणान्मुनिपुङ्गवः ।
 वेदाध्ययनसम्पन्नो मान्योऽपि द्विजपुङ्गवः ॥५०॥
 शूद्रो वैश्यत्वमाप्नोति वैश्यः क्षत्रियतामिवात् ।
 क्षत्रियो द्विजतां याति स्मरणादप्यपुष्य हि ॥५१॥
 कन्या तु लभते चास्याप्येकाध्यायस्य संश्रवात् ।
 गुणवन्तं कुलीनञ्च पतिं सार्धं धनान्वितम् ॥५२॥
 जात्यन्धो लभते दृष्टिं पुराणस्यास्य संश्रयात् ।
 सर्वतीर्थेषु यः स्नायाद् दद्याद् दानानि सर्वशः ॥५३॥
 तत्फलं समवाप्नोति भक्त्या यः शुणुयादिदम् ।
 पञ्चाग्निसाधनं ग्रीष्मे हेमन्ते जलवासनम् ॥५४॥
 वर्षाम्वाकाशवासं यः कुरुते बहुवत्सरम् ।
 तत् फलं प्राप्नुयान्मर्त्यैः संश्रुतेऽध्यायपञ्चके ॥५५॥
 अग्निहोत्रं सदा यस्तु सेवते भक्तिमान् नरः ।
 तत् फलं हि पुराणस्य श्रवणादस्य जायते ॥५६॥
 एकाङ्गुष्ठेन यस्तिष्ठेद् वर्षाणामयुतं नरः ।
 दशाध्यायश्रुतेरस्य पुराणस्य तथा फलम् ॥५७॥

श्रीगणेशपुराणको पुण्यबाट ती लङ्गडा ती सगपुत्रले खुट्टा प्राप्त गरेका थिए। त्यतिमात्र होइन तिनले विजय पुष्टि र आयुसमेत पनि प्राप्त गरे अस्तमा श्रीगणेशको साधनामा तत्पर हुँदै ती पनि श्रीगणेशधाममा गए। ४८ । अठार महापुराणहरूको श्रवणबाट जुन फल प्राप्त गर्न सकिन्छ त्यो फल एउटै श्रीगणेशपुराणको श्रवणबाट प्राप्त हुन्छ ॥४८॥ एक पटकमात्र सन्तान जन्माउने काकबन्ध्या नारीले यो पुराण श्रवण गरेमा ती पनि अनेक पुत्रकी आम्मा बन्न सक्दछिन् । पटक-पटक गर्भसाधका कारण दुःखी भएकी नारी पनि यस पुराणको श्रवणबाट गर्भसाधको दोषबाट मुक्त भई गर्भरक्षा गर्न समर्थ हुन्छिन् ॥४९॥ हे मुनिहरू! श्रीगणेशपुराणको श्रवणबाट लाटो मानिस पनि बृहस्पतिरस्मान् वाणीको अधिपति हुन्छ । श्रीगणेशपुराणको श्रवण गर्ने ब्राह्मण उत्तम ब्राह्मण बन्दछ मान्य हुन्छ र वेदाध्ययन सम्पन्न पनि हुन्छ श्रीगणेशपुराणको श्रवण गर्ने शूद्र वैश्यजातिमा परिणत हुन्छ। यसैगरी वैश्यले श्रीगणेशपुराण श्रवण गरेमा त्यो क्षत्रिय जातिको रूपमा परिणत हुन्छ । श्रीगणेशपुराणको एउटा अध्यायमात्र श्रवण गर्नाले अविवाहित कन्याले गुणवान्, कुलीन सञ्जन र धनी पति प्राप्त गर्न सक्दछिन् ॥५०-५२॥
 (श्रीगणेशपुराणको श्रवण गर्नाले जन्मान्धहरूले पनि दृष्टिश्क्ति प्राप्त गर्दछन् जसले भक्तिपूर्वक श्रीगणेशपुराणको श्रवण गर्दछ, त्यसले सबै तीर्थमा स्नान र दान गरेको पुण्य प्राप्त गर्दछ । ग्रीष्म (जेठ, असार)मा पञ्चाग्नि साधना हेमन्त (मंसिर, पुष)मा पानोमा बसी जलसाधना, वर्षा (श्रावण, भदौ)मा खुला जमिनमा बसी वर्षासाधना जसले गर्दछ त्यसले गरेका ती सम्पूर्ण तपस्याको फल श्रीगणेशपुराणका पाँच अध्यायमात्र भक्तिपूर्वक पाठ र श्रवण गर्ने भक्तले प्राप्त गर्दछ ॥५३-५५॥ जुन भक्तिमान् मर्नसले दिनदिनै अग्निहोत्र गर्दछ त्यसले प्राप्त गर्ने पुण्य भक्ति-पूर्वक श्रीगणेशपुराण श्रवण गर्ने मानिसले पनि प्राप्त गर्दछ ॥५६॥ कुनै मानिसले खुट्टाको बूढो औंलाले टेकेर उभिई दश हजार वर्षसम्म तपस्या गरी जुन फल प्राप्त गर्दछ त्यो फल श्रीगणेश-पुराणको श्रद्धापूर्वक दश अध्यायमात्र श्रवण गर्ने मानिसले प्राप्त गर्न सक्दछ । यस कुरामा कुनै सन्देह छैन ॥५७॥ मानिसले अन्यदेखि मृत्युसम्म नित्य श्रीगणेशपुराणको

लभते मानवो भक्त्या निश्चितं नात्र संशयः ।
 आजन्ममरणान्नित्यं शृणुयान्मानवो भुवि ॥५८॥
 पुराणान्तु गणेशस्य चक्रवर्ती भवेत् तु सः ।
 आजन्ममरणान्तु काशीवासं करोति च ॥५९॥
 तत्पुण्यं लभते मर्त्यो गणेशस्य पुराणतः ।
 सहस्रं माघमासान् यः प्रयागे स्नाति मानवः ॥६०॥
 तत्फलं लभते मर्त्यः पुराणस्यास्य संश्रवात् ।
 गोमतीसङ्गमे तद्वत् स्नानं भक्त्या करोति यः ॥६१॥
 तत्फलं कोटिगुणितं लभते चास्य संश्रवात् ।
 गणेशस्य पुराणं यः शृणुयाद् भक्तिमान् नरः ॥६२॥
 न भयं तस्य शूलात् तु वज्राच्च चक्रिचक्रतः ।
 इदं च कथितं सर्वं पुराणञ्च सविस्तरम् ॥६३॥
 सम्पूर्णं यहिया वक्तुं न शक्यो वर्षकोटिभिः ।
 ब्रह्मणा षण्मुखेनापि शेषेणापि मुनीश्वराः ॥६४॥
 युष्माभिः परिपृष्टं यत् सर्वपापप्रणाशनम् ।
 सर्वकामप्रदं भुक्तिमुक्तिदं पुण्यवर्धनम् ॥६५॥
 गणेशस्य परेशस्य नानातीलाधरस्य च ।
 वक्तुश्चोत्रोरघहरं किमयच्छ्रोतुमिच्छथ ॥६६॥

श्रवणं गर्नुपर्दछ । जसले त्यसो गर्दछ त्यो मानिस चक्रवर्ती
 राजा हुन्छ । जन्ममैछि मरणसम्म जुन मानिसले काशीवास
 गरी पुण्य आर्जन गर्दछ त्यसले प्राप्त गर्ने पुण्य श्रीगणेशपुराणको
 श्रवण गर्ने मानिसले पनि प्राप्त गर्दछ । कुनै मानिसले प्रयाग
 तीर्थमा रहेर एक हजार माघ महिनामा नुहाउँदा जुन फल प्राप्त
 गर्छ त्यो फल श्रीगणेशपुराण श्रवण गर्ने मानिसले पनि प्राप्त
 गर्छ । गङ्गा र गोमती नदीको सङ्गममा नुहाएर जुन फल प्राप्त
 हुन्छ त्यो फलभन्दा करोडौं गुना धेरै फल श्रीगणेशपुराणको
 श्रवणबाट प्राप्त हुन्छ । जुन भक्तिमान् मानिसले श्रीगणेशपुराणको
 श्रवण गर्दछ त्यसलाई शिवजीको त्रिशूल, इन्द्रको वज्र र नारायणको
 चक्रबाट पनि भय हुँदैन । हे ऋषिमुनि ! मैले तपाईंहरूलाई
 विस्तारपूर्वक यस्तो अपूर्व महिमा भएको भगवान् श्रीगणेशको
 प्यारो श्रीगणेशपुराण सुनाउँ ॥५८-६३॥ हे मुनिहरू !
 श्रीगणेशपुराणको श्रवणको सम्पूर्ण महिमा ब्रह्मा, स्कन्द र शेषनागले
 करोडौं वर्ष लगाएर पनि बताउन सक्दैनन् । हे मुनिहरू ! तपाईंहरूले
 सबै पापलाई नाश गर्ने, सम्पूर्ण कामना परिपूर्ण गराउने, भुक्ति र
 मुक्ति दिने र पुण्यको वृद्धि गराउने परमात्मा अनेक लीलाधारी
 भगवान् श्रीगणेशको विषयमा संक्षुभप्रमाणानुसार मैले तपाईंहरूलाई
 वक्ता र श्रोता दुवैका पापहरूको विनाश गर्ने श्रीगणेशपुराण सुनाउँ ।
 अब के सुन्न चाहनुहुन्छ भन्नुहोस् ? ॥६४-६६॥ जय श्रीगणेश !

ॐ

ॐ इति श्रीगणेशपुराणे क्रीडाखण्डे फलश्रुतिनिरूपणं नाम चक्षुषञ्चाशुत्तरशततमोऽध्यायः ॐ

ॐ श्रीगजाननार्पणमस्तु ॐ शुभं भवतु ॐ इति श्रीगणेशपुराणं पूर्णतामगमत् ॐ

मर्ताशिरोमणि माताश्री दिव्यलक्ष्मी र सज्जनमुकुटमणि पिताश्री बृहस्पति ठकालका सुपुत्र पाल्पा धोरकनी निवासी प्रा.का. सेपीमन्थव
 ठकालद्वारा पापकरुणाभरी भगवती त्रिशक्तिको ऊर्जस्वल अभिप्रेरणा र अमोघ आशीर्वादबाट नेपाली भाषामा अनूदित
 श्रीगणेशपुराण क्रीडाखण्डको 'फलश्रुतिनिरूपण' शीर्षकान्वित एक सय पञ्चषष्टी अध्याय पूर्ण भयो ॥१५५॥

ॐ

ॐ श्रीगजाननार्पणमस्तु ॐ शुभं भवतु ॐ
 ॐ इति श्रीगणेशपुराणं समाप्तिमगमत् ॐ
 ॐ ॐ ॐ

श्रीगणेशपुराण
परिशिष्टखण्ड

परिशिष्ट खण्डका सन्दर्भ

१. गणेशमन्दिर, मूर्ति एवं तीर्थपरिचय सन्दर्भ

श्रीगणेशको संसारमा बिलक्षण आराध्य देवताका रूपमा प्रसिद्धि रहेको कुरा हृदयङ्गम गरी प्राप्त सूचनाको आधारमा गणेशमन्दिर, मूर्ति एवं तीर्थहरूको सङ्क्षिप्त परिचय प्रस्तुत गरिएको छ ।

२. उपनिषत्सन्दर्भ

उपनिषत्सन्दर्भमा गणेशका भक्तहरूमा सङ्गै लोकप्रिय गणपत्यधर्षशीर्षोपनिषद्को नेपाली अनुवाद गरी प्रस्तुत गरिएको छ ।

३. पूजाविधिसन्दर्भ

पूजाविधिसन्दर्भमा गणेशपुराणअन्तर्गतका गणेशपार्थिवपूजनविधि र सङ्ख्यचतुर्थोन्नतपूजनविधिका साथै पुराणहरूमा प्रसिद्ध सिद्धिविनायकपूजाविधिसमेत प्रस्तुत गरिएको छ ।

४. मन्त्रादिसहस्रनामान्तसन्दर्भ

मन्त्रादिसहस्रनामान्त सन्दर्भमा गणेशका भक्तहरूलाई अत्यन्त आवश्यक गणेशमन्त्र, गणेशमन्त्र, गणेशध्यान, गणेशन्यास, गणेशगायत्री, गणेशकवच, गणेशशतनामस्तोत्र र गणेशसहस्रनामस्तोत्र प्रस्तुत गरिएको छ ।

५. गणेशगीतासन्दर्भ

गणेशगीता सन्दर्भमा गणेशपुराणअन्तर्गत क्रीडाखण्डको उत्तरार्द्धमा रहेको अमृतमय गणेशगीता प्रस्तुत गरिएको छ ।

६. स्तोत्रसन्दर्भ

स्तोत्रसन्दर्भमा गणेशपुराणअन्तर्गतका महत्त्वपूर्ण स्तोत्र र पुराणान्तरहरूबाट संग्रह गरिएका श्रीगणेशका प्रसिद्ध स्तोत्रहरू प्रस्तुत गरिएको छ ।

७. श्लोकानुक्रमणिकासन्दर्भ

श्रीगणेशपुराणका अध्येता एवं अनुसन्धाताहरूलाई अध्ययन एवं अनुसन्धानमा सघाउ पुऱ्याउने उद्देश्यले निकै मेहनत गरी श्लोकानुक्रमणिका तयार गरी प्रस्तुत गरिएको छ ।

८. सन्दर्भ-ग्रन्थसूची

परिच्छेद - एक

गणेशमन्दिर, मूर्ति एवं तीर्थपरिचय सन्दर्भ*

१.१ नेपालका गणेशमन्दिर, गणेशतीर्थ र गणेशमूर्ति

भूमिकाखण्डको परिच्छेद सातमा नेपाल एवं भारतका प्रमुख गणेशमन्दिर तथा मूर्तिहरूको परिचय दिइएको छ, भारतका २१ गणेशक्षेत्रको मात्र सामान्य परिचय प्रस्तुत गरिएको छ र नेपाल - भारत बाहिरका गणेशमन्दिर एवं मूर्तिहरूको सम्बन्धमा सामान्य सूचनामात्र दिइएको छ । यस परिशिष्ट खण्डमा नेपाल, भारत एवं नेपाल-भारत बाहिरका उपलब्ध गणेशमन्दिर एवं मूर्तिहरूको वर्णन प्रस्तुत गरिंदैछ । यसबाट गणेशभक्त र गणेशसम्बन्धी अनुसन्धानमा अभिरुचि राख्ने सबै किसिमका पाठकहरू लाभान्वित हुने छन् । यो प्रयास अवश्व पूर्ण छैन । तर यसले अनुसन्धाताहरूलाई पूर्णतातर्फ अग्रसर गराउन दिग्दर्शन गर्नेछ ।

क) ताप्लेजुङ

१. पाथीभराका गणेशमूर्ति - ताप्लेजुङ जिल्लाको तापेथोक गा.वि.स.मा पाथीभरा भगवतीको अथवा अन्नपूर्णा भगवतीको प्राकृतिक मन्दिर रहेको छ । पश्चिमाभिमुख यस मन्दिरको बीचको खोपमा श्रीगणेशको मूर्ति रहेको छ ।
२. पुरुम्बा शिवमन्दिरका गणेश - ताप्लेजुङ जिल्लाको पुरुम्बा गा.वि.स. वडा नं. ९ को मितलुङ गाउँमा रहेको शिवमन्दिरभित्र श्रीगणेशको प्रतिमा पनि रहेको छ ।

का) पाँचथर

१. सिद्धकाली मन्दिरको गणेशमूर्ति - पाँचथरको सदरमुकाम फिदिमबाट घानको थुप्राको आकारमा देखिने गढी डाँडामा पाल्पाली सेनवंशका राजाद्वारा स्थापित सिद्धकालीको मन्दिर रहेको छ । सिद्धकाली मूर्तिको दायाँ भागमा गणेशमूर्ति पनि रहेको छ ।
२. थाक्लेको सिद्धविनायक मन्दिर - थाक्ले-चुलीदुङ्गाको उत्तर मोहडामा रहेको विश्वेश्वर महादेवको मन्दिरको पूर्वतर्फ सिद्धविनायक गणेशको मन्दिर रहेको छ ।

* डा. जगदीशचन्द्र रेग्मीको शोधपूर्ण निबन्ध 'श्रीगणेश नेपालको धर्मिक परम्परा', डा. गोविन्द टण्डनको 'छात्रमाझ अधिष्ठाताका गणेशमूर्तिहरू' शीर्षकद्वारा शोधग्रन्थ, पुरुषोत्तम ढकालको 'मन्दिर मन्दिरको देश', गीताप्रेस गोरखपुरबाट प्रकाशित हुने 'अन्वय पत्रिका'को 'गणेशविशेष' र सम्बन्ध क्षेत्रमा शोध व्यक्तिको सहयोगमा यस प्रथम परिशिष्ट खण्डका मन्दिरहरूको वर्णन प्रस्तुत गरिएको छ । प्रस्तुतिको क्रममा काठमाडौँ उपत्यकाका सिद्ध विनायक मन्दिर एवं अन्य मन्दिरहरूका साथै नेपाल एतका विभिन्न भागमा रहेका प्रसिद्ध गणेशमन्दिर एवं मूर्तिहरूको संक्षिप्त परिचय सातौँ परिच्छेदमा प्रस्तुत गरिएको हुँदा यहाँ संक्षेपमा सामान्य परिचयमात्र प्रस्तुत गरिएको छ ।